SIENKIEWICZ

Paznicul farului

Nuvele, povestiri și schițe

UNIVERS

HENRYK SIENKIEWICZ
Desen de Val Munteanu

SIENKIEWICZ

Paznicul farului

NUVELE, POVESTIRI ŞI SCHIŢE

Ediţie îngrijită, prefaţă, note şi comentarii de:
STAN VELEA

Traduceri de:
CEZAR PETRESCU şi T. HOLBAN
STAN VELEA

Coperta: *Vasile Socoliuc*

CUPRINS

PREFAȚĂ

Încă un „romantic cu pălărie de pozitivist”

UN PUBLICIST cu certe şanse de afirmare pe atunci, apreciat îndeosebi pentru aciditatea intervențiilor polemice, semnate cu pseudonimul Litwos, îi trimitea în 1871 lui J. I. Kraszewski (1812—1887), spre lectură şi tipărire, primul său roman — *În zadar (Na marne, 1872).* Impus ca o personalitate de prestigiu în literatura vremii mai ales prin numeroase proze istorice şi de moravuri, autorul *Poveştii de demult (Stara baśń, 1876)*[1] s-a arătat excesiv de generos cu tânărul începător, înapoind textul însoțit de superlative mai mult decât măgulitoare[2]; nu-l publica doar pentru că vindea tipografia. Lectorul, îndeobşte foarte îngăduitor cu neofiții care încercau să pătrundă în aşezământul artelor, n-avea cum să ştie în acel moment că încuraja primii paşi ai unui talent autentic care numai peste câteva decenii avea să se înalțe inegalabil pe firmamentul literaturii polone, strălucind ca o stea de primă mărime. Mai mult, avea să se impună pe locul întâi printre conaționali chiar în spațiul cultivat

---

[1] Unul dintre cele mai izbutite romane istorice ale lui J.I. Kraszewski, în care se evocă începuturile legendare ale statului polon; în prezentarea vremurilor de altădată, aura romantică se împleteşte cu realismul tipologiei şi al peisajului autohton. Romanul deschide ciclul de opere inspirat din istoria Poloniei. Prozator, poet şi dramaturg de factură precumpănitor romantică, a scris enorm, peste şase sute de volume, fireşte, de valoare inegală. Dintre operele lui Kraszewski, a apărut în româneşte numai romanul *Meşterul Twardowski,* trad., prefața şi tabel cronologic de Olga Zaicik, Bucureşti, 1981.

[2] În realitate, romanul ajunge la destinatar prin mijlocirea lui K. Dobrski, care promisese că se va îngriji de publicarea lui. Într-o scrisoare, datată 29.V.1871, J.I. Kraszewski apreciază astfel debutul în proză al lui H. Sienkiewicz: „Romanul *În zadar* este scris foarte bine. L-am citit cu mare interes şi pot să-ți spun cu sinceritate că rareori prima lucrare este atât de matură. Asta se datorează talentului şi priceperii cu care autorul şi-a ales subiectul din propria viață sau din lumea înconjurătoare, dar pe care putea să-l înfățişeze şi după natură” [*Apud* J. Krzyżanowski, *Henryk Sienkiewicz. Calendarul vieții şi al operei (Henryk Sienkiewicz. Kalendarz życia i twórezósci),* Varşovia, ed. II-a, 1956, p. 38].

preferențial de ocrotitorul binevoitor. Căci, dacă iluministului I. Krasicki (1735—1801) îi revine rolul de fondator al romanului polonez, iar lui J. I. Kraszewski acela de părinte al prozei istorice din Polonia, posteritatea l-a învestit pe H. Sienkiewicz cu titlul de maestru neîntrecut al genului în țara sa.

Numele lui Henryk Sienkiewicz stârnește în conştiința cititorilor de pretutindeni rezonanțe ale unor vremuri colbuite de scurgerea secolelor, reînviind personalități, şi evenimente epopeice din trecutul îndepărtat m Poloniei medievale. O lume puternică, angrenată într-o fabulație intens dramatică, răzbeşte năvalnic spre noi din negura timpurilor, scuturată de zgura incidentalului şi împlinită de ficțiunea scriitorului pe direcțiile viguroase păstrate de tradiții, atingând proporțiile legendarului exotic. Romanele şi nuvelele realizate de Sienkiewicz pe teme istorice reprezintă tot atâtea ferestre deschise larg spre un trecut imemorabil, cu parfumuri indicibile, totdeauna scumpe contemporanilor, care se îndreaptă spre el „cu respect şi nostalgie pioasă, verificându-se retrospectiv şi căutându-şi îndreptățite similitudini cu ipostazele prestigioase ale înaintaşilor, care să le ateste continuitatea de-a lungul veacurilor. Este ceea ce explică, în parte, prețuirea uriaşă de care se bucură operele lui Sienkiewicz în Polonia şi peste hotarele ei.

Creația lui Sienkiewicz — publicistică, proza scurtă, romane şi piese de teatru — creşte din epoca în care a trăit şi a scris, ale cărei amprente le exprimă cu pregnanță. A doua jumătate a secolului al XIX-lea debutează în istoria Europei răsăritene prin câteva evenimente de răsunet, care au avut urmări importante pentru dezvoltarea Poloniei. Ritmul înnoirilor care au intervenit în realitatea poloneză, direct ori prin influență, într-un interval de timp relativ scurt, s-a accelerat simțitor. În decurs de numai un deceniu şi jumătate s-au succedat o serie de înfăptuiri, ale căror pondere şi direcție au marcat începutul unor noi epoci în evoluția economică şi spirituală a poporului polonez. În 1851,

prin desfiinţarea graniţelor vamale dintre Rusia şi Polonia, se impulsionează dezvoltarea industriei poloneze, căreia i se ofereau perspective de desfacere în răsărit[1]. Pe de altă parte, după înfrângerea suferită de armatele ţariste în războiul Crimeii (1863—1856), mişcările ţărăneşti se intensifică tot mai mult, determinând guvernul să decreteze, în 1881, desfiinţarea iobăgiei şi împroprietărirea ţăranilor; în Polonia, se vor realiza cu trei ani mai târziu, în 1864. Cele două reforme agrare, pe lângă că asigurau controlul ţarist la sate prin dezlegarea ţăranilor de tarlaua moşierului, garantau industriei mâna de lucru ieftină şi în cantitatea necesară.

Condiţiile economice şi, în parte, cele sociale fiind astfel create, pentru ascensiunea „stării a treia" se mai impunea câştigarea moşierimii cu vederi feudale. Pentru înfăptuirea acestui scop, un argument hotărâtor, practic şi teoretic, i-a prilejuit noii clase înăbuşirea răscoalei din 1863, pregătită şi realizată în principal de nobilimea crescută în tradiţiile democratismului revoluţionar. Eşecul acestei acţiuni, menită să aducă independenţa naţională, a permis burgheziei întreprinderea unei campanii cu dublă direcţie: pe de o parte, să penetreze crusta de castă a aristocraţiei ruinate prin confiscarea averilor în urma participării la revoltă sau prin neputinţa de a-şi lucra pământurile cu plată, cu ajutorul aurului atotputernic, pe de alta, să le înfrângă îndărătnicia convingerilor printr-un sistem filozofic adecvat, pentru fundamentarea căruia a recurs la ideologia gata constituită a pozitiviştilor din apus. S-a reeditat astfel, ca de atâtea ori şi ca în atâtea locuri, un conflict, în fond, cu temeiuri sociale, dar care cu vremea a degenerat, ca formă,

---

[1] Este vorba de Regatul Congresist, cu capitala la Varşovia, aflat sub stăpânirea ţaristă; ultima împărţire a Poloniei între Rusia, Prusia şi Austria a avut loc în 1795. Răscoalele de eliberare naţională din 1794, 1830—1831 şi 1863—1864 au fost înăbuşite în sânge, Polonia recăpătându-şi neatârnarea după primul război mondial, în 1918, pentru scurtă durată, şi definitiv după 1944.

într-un diferend între generații: tineri şi vârstnici, cei dintâi arătându-se mai receptivi la cerințele veacului, cei din urmă rămânând cu obstinație pe vechile poziții conservatoare. Ambele direcții militau pentru un țel identic: independența Poloniei, fapt care i-a făcut pe unii să creadă că divergențele sunt fără însemnătate, iar disputa fără rost[1]. Similare în punctul de plecare, cele două tabere se deosebeau categoric în ceea ce priveşte căile şi mijloacele de realizare a scopului propus, în vreme ce nobilimea continua să creadă că izgonirea cotropitorilor de pe pământul patriei este posibilă numai prin luptă necurmată, în acest sens în momentele propice arcuindu-şi factice preceptele spre țărănimea incultă, dar numeroasă, ideologii burghezi considerau că, în condițiile terorii dezlănțuite de țarism după înfrângerea răscoalei, nu mai poate fi vorba de acțiuni armate, singura cale rămânând aceea a redresării economiei naționale. Pentru înfăptuirea acestui deziderat era nevoie de folosirea tuturor forțelor existente, ceea ce presupunea, în practica realității, împăcarea idilică a tuturor claselor sociale în efortul comun, egalitatea națiunilor conlocuitoare, încetarea discriminărilor religioase, emanciparea femeilor, dezvoltarea ştiințelor pozitive etc. Toate aceste principii, la care „starea a treia” avea să renunțe fără prea multe scrupule în condițiile creşterii împotrivirii proletariatului, pe care pozitivismul nu l-a avut în atenție, rosteau o negație hotărâtă egotismului romantic, îndreptând considerația opiniei

[1] Eliza Orzeszkowa (1841—1910), cunoscută scriitoare realist-critică din Polonia, exprimă această opinie într-o scrisoare expediată la 20 oct. 1881 din Miniewice colegului întru condei T.T. Jeż (Zygmunt Fortunat Milkowski, 1824—1915) în Elveția [E. Orzeszkowa, *Scrieri alese, (Wibór pism),* Varşovia, 1952, p. 789—791]. Din literatura E. Orzeszkowa s-au transpus în româneşte *Moartea lui Trasea,* trad. de Alexis Nour, Iaşi, 1918; volumul de nuvele *Julianka,* trad. şi prefață de Olga Zaicik, Bucureşti, 1962; romanul *Marta,* trad. de Sarina Cassvan şi *Józef Wulin,* prefață I.C. Chițimia, Bucureşti, 1905; trilogia *Pe malurile Niemenului,* trad. şi prefață de Maria Vârcioroveanu, Bucureşti, 1986.

publice spre „munca la temelie”. Un participant la luptele Comunei din Paris, K. Świdziński, scrie în 1872 poezia *Înainte prin muncă! (Naprzód pracą!),* socotită drept manifest poetic al pozitivismului, în care, criticând convingerile strămoşilor „nefericiți” ce credeau că „vor înfăptui minunea prin strofa unui cântec”, fiind „destul să-şi verse sângele”, conchidea mobilizator:

„Hei, la compas şi la mistrie,
La cântar şi plug!
Chiar de-i munca grea şi lungă,
Vom ieşi căliți!”[1]

Publiciştii timpului preconizau în paginile periodicelor crearea unei literaturi care să corespundă acestor postulato noi. Liderul teoretic al pozitivismului polonez, Al. Święłochowski[2], se ridica în 1871 împotriva literaturii epigonice pe care o considera reacționară, afirmând în articolele *Paraziții literari (Pasożyly literackie)* şi *Putregaiul social şi literar (Pleśń spoleczna i literacka)* că „(...) progresul în literatură trebuie să se întemeieze pe progresul societății” şi că „(...) nu se ştie dacă dintr-o teamă nedemnă ori din cauza unei deşertăciuni neputincioase literatura noastră mai nouă a renunțat la ideile progresiste (...) Oare literatura nu trebuie să se debaraseze de putregaiul din ea, dacă cel din societate a fost îndepărtat de mult?” „Putregaiul” îl constituiau solitarismul primejdios, visarea la idealuri fără contingență cu realitatea, pe care o negau, eroii extraordinari zbătându-se singular pentru idei prestigioase, dar ezoterice, un

---

[1] Poezia se află în K. Świdziński, *Poezii (Poezje),* Lwów, 1878.

[2] Aleksander Święłochowski (1849—1938) — scriitor, publicist, istoric şi filozof. Teoretician şi ideolog remarcabil al pozitivismului polonez, a scris relativ mult, semnând nu o dată cu pseudonimele Władysław Okónski, Solul Adevărului (Poseł Prawdy), O. Remus, Oremus, Liber, Gezyasz şi Nauczyciel. Fenomen rar întâlnit în literatură, cu toate că n-a lăsat nici o operă care să înfrunte timpul, a fost şi este socotit pe bună dreptate cel mai de seamă reprezentant al epocii. În 1881 pune bazele periodicului „Prawda” pe care îl va conduce până în 1902; săptămânalul a jucat un rol imens în formarea intelectualității polone de la sfârşitul secolului al XIX-lea.

respect prost înțeles, prin urmare păgubitor, față de tradițiile strălucite ale romantismului polonez ş.a., într-un cuvânt, modalitățile aparținând instrumentarului romantic, repetate stereotip şi anacronic de poezia fără vlagă a timpului. Noua literatură tindea să înlocuiască roadele lipsite de contur real ale fanteziei dezlănțuite cu metodologia şi rezultatele disciplinelor exacte, ale rațiunii care penetrează şi luminează totul scientist, imprimând operei de artă tendința social-instructivă. În locul poetului romantic, considerat aprioric „vestitor, proroc, căpetenie a poporului şi conducător al răscoalei", literatura de după răscoala din 1863—1864 preferă pentru meşteşugul scriitoricesc termenul de „muncitor al condeiului", care exprimă din plin esența reală şi finalitatea practică pe care trebuia să le aibă arta[1]. Este motivul pentru care literatura realistă cu implicații critice, concepută între anii 1870—1885, perioadă în care s-au înstăpânit şi au dominat principiile utilitariste, este cunoscută în istoria literaturii polone şi sub denumirea de „pozitivism", date fiind rădăcinile teoretice derivând din filozofia pozitivistă.

Din generația de scriitori care şi-au început activitatea publicistică şi literară în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, deci în epoca dominată spiritual de urcuşul burgheziei pozitiviste, alături de B. Prus[2], E. Orzeszkowa, M. Konopnicka[3]

---

[1] Cf. Zb. Zabicki, Postfață (Poslowie) la E. Orzeszkowa, Maria, Varşovia, 1962, p. 252.

[2] Bolesław Prus (Aleksander Głowacki, 1847-1912) — reprezentant ilustru al realismului critic, care a înfățişat în nuvelele şi romanele sale o adevărată frescă deosebit de expresivă a societății polone de la îngemănarea secolelor XIX şi XX. Din proza marelui clasic au apărut în limba română volumele de nuvele *Soartă de orfan,* trad. de Olga Zaicik, Bucureşti, 1954 şi *Anielka,* trad., prefață şi tabel cronologic de Stan Velea, Bucureşti, 1973, precum şi romanele *Păpuşa,* trad. de D. Telemac şi V. Teodorescu, prefață de I.C. Chițimia, Bucureşti, 1954, reeditare în 1963, prefață de Stan Velea, şi în 1971, *Faraonul,* trad. de D. Telemac şi V. Teodorescu, Bucureşti, 1961, reeditare în 1967.

[3] Maria Konopnieka (1842—1910) — poetă şi prozatoare de renume

ş.a., face parte şi Henryk Sienkiewicz. S-a născut în primăvara anului 1846, la 5 mai, într-o localitate din Podlasie, Wola Okrzejska, unde un frate al mamei avea o sfoară de moşie. Datele şi documentele existente, destul de puţine, nu îngăduie închegarea unei biografii amănunţite. Tatăl, Józef Sienkiewicz, un arendaş mărunt de lângă Kozienice, stăpân doar cu numele al proprietăţii Grotki, îşi îmbunătăţeşte situaţia materială prin zestrea soţiei, Stefania Cieciszowska, care provenea din nobilimea înstărită din Podlasie. La început, se stabilesc la Grabowce, apoi în satul Wężyczyn, pe care-l cumpără în Mazowsze în 1855. Aici se nasc cei şase copii: doi băieţi şi patru fete[1]. Familia, aparţinând şleahtei mijlocii, păstrează cu sfinţenie tradiţiile patriotice şi, în consecinţă, îşi educă urmaşul în cultul pios pentru trecutul glorios al Poloniei cavalereşti. Faptul, minor în aparentă, va avea urmări dintre cele mai semnificative pentru viitorul creator de romane istorice, constituind un fundal psihologic ce-i va determina, afectiv, admiraţia faţă de perioadele de luptă şi slavă ale strămoşilor din evul mediu. Afirmaţia este certificată de însuşi Sienkiewicz mai târziu: „Nu-mi aduc bine aminte dacă deprinsesem cititul, când am învăţat *Cântecele istorice (Pieśni historyezne)* ale lui Niemcewicz[2]. Pe atunci, voiam

---

aparţinând perioadei pozitiviste din literatură polonă; cele mai multe opere sunt inspirate din viaţa straturilor de jos ale poporului. În româneşte a apărut un volum de nuvele — *Natură moartă,* trad. şi prefaţă de Olga Zaicik, Bucureşti, 1960.

[1] Cf. A. Hofer, *Henryk Sienkiewicz,* ed. III-a, Varşovia, 1963, p. 6.

[2] Julian Ursyn Niemcewicz (1757—1841) — scriitor şi om politic polonez, format în secolul luminilor. Activist al partidei patriotice, este deputat în Seimul de patru ani (1788—1792), apoi senator în Principatul Varşoviei şi Regatul Congresist. Participă la încercările de eliberare naţională din 1794, ca adjutant al generalului Tadeusz Kościuszko (1746—1817), şi 1830—1831, ca diplomat în Anglia. Între 1796—1802 emigrează în Statele Unite, iar după 1833 se stabileşte la Paris, unde activează în partida conservatoare, condusă de prinţul A. Czartoryski (1770—1861). Scrie piese de teatru, romane, poezii şi jurnale, impunându-se în primul rând ca dramaturg sub auspiciile teatrului stanisławowian influenţat de enciclopedişti. Este reprezentantul de frunte al comediei politice iluministe.

să călătoresc pe câmpurile de la Cecora, precum Sieniawski cel viteaz şi trist (...) După aceea, imaginaţia mi-a fost înflăcărată de *Robinson Crusoe*[1] şi *Robinson elveţianul*[2]. Visul meu era să mă stabilesc pe o insulă nelocuită. Aceste impresii copilăreşti au crescut cu timpul în pasiunea pentru călătorii, pe care mi-am satisfăcut-o în parte. A treia carte care a produs asupra mea o impresie neobişnuită a fost viaţa ilustrată a lui Napoleon. Din clipa în care am citit-o, mi-am dorit să ajung un mare conducător de oşti (...). Mi se părea că gloria adevărată se poate câştiga numai pe câmpul de bătaie, aşa că intenţionam să intru într-o şcoală militară. Cred că atracţia spre romanul istoric (...) îşi are începuturile tocmai în această perioadă[3] petrecută la Wężyczyn. Aceste înclinaţii ereditare — toţi înaintaşii scriitorului slujiseră în armată — se vor dezvolta printr-o lectură pasionată a clasicilor Renaşterii poloneze[4]: M. Rej (1505—1568)[5], J.

---

[1] *Robinson Crusoe* (1719), roman de Daniel Defoe (1660—1731) — scriitor englez, autor de eseuri, pamflete şi proza de aventuri. Robinson Crusoe este inspirat din viaţa unui marinar scoţian care a fost abandonat cinci ani pe insula Juan Fernandez.

[2] *Robinson elveţianul* (1812), proză pentru copii de J.D. Wyss (1743 — 1818), pastor elveţian care îl imită pe Defoe.

[3] H. Sienkiewicz, *Visurile tinereţii (Marzenia młodości), în Opere (Dziela),* vol. 40, Varşovia, 1951, p. 129.

[4] Cu întemeieri filozofice în antichitate: Platon, Aristotel şi Epicur, ia care se va adăuga irenismul lui Erasm din Rotterdam (1469—1536), şi agenţi purtători în umanism şi Reformă — aşadar surse constitutive şi împrejurări favorizante similare cu cele din celelalte ţări europene — Renaşterea se consumă în istoria literelor polone în câteva stadii succesive. Fixate în limite aproximative, ele acoperă durata unui secol şi mai bine. Asimilarea noilor forme de cultură umanistă, crescute pe modelele antice şi răspândirea ideilor Reformei, într-un cuvânt, desprinderea treptată de tiparele medievale, cu care coexistă o vreme, se operează între anii 1506—1543, în timpul regelui Zygmunt cel Bătrân (1467—1548). A doua treaptă, epoca de maturitate: 1543—1584, coincide cu domnia lui Zygmunt August (1520—1572) şi Ştefan Batory (1533—1586), ultima, când Renaşterea intră în declin, evoluând spre formele baroce, întinzându-se până către 1620. Rezultatele acestui adevărat salt exploziv sunt evidente în toate planurile existenţiale: economic, social, politic şi mai ales cultural.

[5] Mikołaj Rej (1505—1569) — primul mare reprezentant al Renaşterii din

Kochanowski (1630— 1584)[1], P. Skarga (1536—1612)[2] etc.

Primele noţiuni de şcoală medie le capătă Sienkiewicz mai întâi la un liceu real din Varşovia, între anii 1858—1862, conform vederilor pozitiviste ale timpului, apoi la alte licee din capitală, unde are profesori foarte buni la limba şi literatura polonă. Este departe de a fi printre elevii străluciţi; are calificative foarte bune numai la limba polonă, istoria Rusiei şi a Poloniei şi la geografie[3]. Vacanţele şi le petrece în fiecare an la Wężyczyn, în mijlocul familiei. Dar, în 1861, aşadar cu câţiva ani

---

Polonia. Autor de tratate parenetice, prelucrări sau originale, în sensul şi la nivelul celor concepute de alţi umanişti europeni, Rej a preconizat în dialogurile, epigramele, *specula* şi cazaniile sale un şleahtic cetăţean, modelat după norme raţionaliste, cu fundamente teoretice în preceptul lui Horaţiu, *aurea mediocritas,* şi irenismul lui Erasm. Scrise în limba polonă într-o epocă preferenţial latinizantă, operele lui au îndeplinit finalitatea conţinută în versurile;

„Să afle dar, acuma, mulţimea de popoare,
Că leahul nu e gâscă şi limba lui îşi are!”

[1] Jan Kochanowski (1530—1584) — cel mai mare poet al Renaşterii poloneze şi înainte de corifeii romantismului; a ridicat poezia autohtonă, concepută în limbile polonă şi latină, la nivelul european. Cu izvoare antice, îşi alcătuieşte, o poetică bazată pe convenţii modeme. A îmbogăţit tehnica versificaţiei, statornicind tiparele limbii literare polone. Resorturile filozofice sunt generate de antropologismul renascentist, tentele convivale alternând cu cele reflexiv-filozofice, moralizatoare. Dedicaţia Psaltirii lui Damă, modelul lui Dosoftei, enunţă cu deplină acoperire singularitatea şi valoarea creaţiei kochanowskiene:

„Pe Helikonul falnic, hăt! sus! eu am urcat,
Unde polona talpă nicicând n-a mai călcat”.

Din creaţia lui Kochanowski au apărut în româneşte piesa *Respingerea solilor greci,* trad. de T. Gostyński şi Al. Dumitraşcu Bucureşti, 1941 şi *Trenii,* trad. de T. Gostyński şi R. Ciocan, Bucureşti, 1941

[2] Piotr Skarga (1536—1612) — predicator şi scriitor polonez renumit din secolul al XVI-lea. Luptă pentru întărirea puterii regale pe seama privilegiilor nobilimii, pentru o putere absolută supusă clerului şi Romei. Şi-a îndreptat talentul oratorie ieşit din comun îndeosebi împotriva „ereticilor calvini şi pravoslavnici.

[3] A. Nofer, *op. Cit.,* p. 13.

înainte de împroprietărirea țăranilor din 1864, care a însemnat lovitura de grație pentru nobilimea funciară în declin, situația averii părinților, tot mai dificilă, îi sileşte să-şi vândă pământul şi să se mute la Varşovia, unde cumpără o casă. Nostalgia vieții de la țară lămureşte în bună măsură frecvența temelor rurale în faza de început a creației literare. Astfel că tânărul Sienkiewicz trebuie să încerce de timpuriu amărăciunea luptei pentru existență. Ca elev, contribuie la întreținerea sa, îndeplinind o vreme obligațiile de meditator, apoi de profesor particular. Termină, de aceea, cu mare greutate şcoala medie, după care se înscrie în 1866 la Universitatea din Varşovia, unde inițial studiază dreptul şi medicina, la insistențele părinților, apoi, în 1867, se transferă la secția de ştiințe umanistice, pe care o părăseşte în 1871, fără a-şi da examenele finale. În aceşti ani, continuând o pasiune mai veche, îşi adânceşte cunoştințele de literatură, studiind cu stăruință şi dragoste limba şi operele vechii culturi polone, lucru ce-i va fi de un real folos mai târziu, când va scrie trilogia istorică. Şi ca student duce o viață plină de lipsuri; adeseori mijloacele băneşti nu-i ajung nici pentru hrana zilnică[1]. Este şi acesta, probabil, unul dintre motivele care l-au îndemnat să colaboreze de timpuriu la periodicele pe atunci de orientare pozitivistă ale vremii. Între 1869—1879 inserează frecvent recenzii despre lucrări literare, cronici teatrale şi foiletoane semnate cu pseudonimul Litwos, la început în „Tygodnik Ilustrowany”[2] şi „Przegląd Tygodniowy”[3], apoi la

---

[1] J. Krzyzanowski, *O nouă privire asupra lui Sienkiewics (Nowe spojrzenie na Sienkiewicza),* în vol. *În cercul marilor realişti (W kręgu. wielkich realistów),* Cracovia, 1962, p. 16.

[2] „Tygodnik Ilustrowany” — revistă literară, artistică şi socială cu apariție săptămânală la Varşovia între anii 1859—1939. În timpul unei existențe atât de lungi, profilul hebdomadarului înregistrează, fireşte, schimbări substanțiale de la o fază la alta. Mai ales după 1870 se bucură de colaborarea statornică a scriitorilor influențați de ideile pozitiviste: B. Prus, E. Orzeszkowa, H. Sienkiewicz, M. Konopnicka şi mulți alții.

[3] „Przegląd Tygodniowy Życia Spolecznego, Literatury i Sztuk Pięknych”

„Niwa”[1] şi „Gazeta Polska”[2]; în 1874— 1875 este coproprietar al „Niwei”. În aceste articole, adolescentul Sienkiewicz, entuziasmat de idealurile pozitiviste de progres cultural şi prosperitate economică ce se vehiculau în facultate, promovează, ca şi Prus şi Orzeszkowa, dezvoltarea industriei naționale prin avântul ştiinței şi tehnicii, ridicarea nivelului agriculturii şi culturalizarea țăranilor prin înființarea de şcoli publice şi tipărirea cărților la prețuri accesibile. Ironia usturătoare a criticii este îndreptată împotriva indiferenței claselor de sus față de înapoierea țării, împotriva cosmopolitismului şi îndepărtării aristocrației de popor. Subtilitatea şi verva polemică, agerimea observațiilor şi obiectivitatea socială a problemelor abordate îl fac repede cunoscut ca un gazetar talentat şi temut.

Adevărata vocație însă, care îi va consacra numele în cultura polonă şi universală, este literatura, spre care se simte atras încă din copilărie, probabil şi la îndemnurile mamei, care scria versuri în albume şi citea foarte mult. Îşi aminteşte, de altminteri, că „scria versuri şi proză încă din anii copilăriei, dar,

---

— revistă săptămânală, socială şi artistică, tipărită la Varşovia între 1866—1905. În anii 1877—1878 este condusă de liderul ideologiei pozitiviste — Al. Świętochowski. Ca organ al pozitiviştilor, „Przegląd Tygodniowy” joacă un rol important în confruntarea dintre tinerii progresişti şi bătrânii conservatori. Aici se publică articolele-program ale lui Al. Świętochowski, se critică poezia romantică, se popularizează unele direcții teoretice în dezvoltarea ştiințelor etc. Până prin 1883, când o serie de publicişti încep să condamne ideologia pozitivistă de pe pozițiile marxismului.

[1] „Niwa”, periodic bisăptămânal (din 1895 săptămânal), ştiințific, literar şi artistic, editat la Varşovia între 1872—1905 (din 1898 cu denumirea „Niwa Polska”). Fondată de foştii colaboratori la „Przegląd Tygodniowy”, revista reprezintă aripa moderată a pozitiviştilor varşovieni. Publică totuşi importante articole de direcție. După 1878 capătă, treptat o orientare, conservatoare.

[2] „Gazeta Polska”, ziar da informare politică, scos la Varşovia între 1826—1907. În perioada 1827—1829 slujeşte ca tribună romanticilor în lupta dintre clasici şi moderni. Şicanat de sferele guvernamentale preclasice, editorul modifică profilul ziarului care se va reapropia de vechile poziții după 1859; cu unele ezitări şi abateri.

la drept vorbind, nu se gândea la profesiunea exclusiv scriitoricească” [1], în 1872 publică în paginile periodicului „Wieniec” primul său roman, intitulat *În zadar,* în care, cu scăderile inerente oricărui început, acțiune stufoasă, psihologii incomplete etc., descrie mediul studențesc din Kiev, în realitate din Varşovia, apăsând pesimist asupra zădărniciei sentimentului de dragoste. Ulterior, părerea lui Sienkiewicz în această privință se va schimba radical, scriitorul ajungând să considere în nuvela *La izvor (V żródła),* de exemplu, că fericirea vieții, în anume sensuri majore, constă tocmai într-o iubire puternică, izvor nesecat de energii afective.

Exceptând romanul de debut, scrierile din prima fază a creației artistice, care durează până prin anul 1883, aparțin genului scurt. Cele două schițe cuprinse în *Humoreştile din servieta lui Worszyllo (Humoreski z teki Worszylly, 1872),* în care autorul sugerează prin contrast ineficienta şi anacronismul principiilor conservatoare, vetuste, față de cele „progresist”-pozitiviste, alăturându-se fără rezerve celor din urmă, prima nuvelă, *Bătrânul slujitor (Stary sluga),* şi povestirea *Hania,* amândouă apărute în „Gazeta Polska”, întâia în 1875, a doua în 1876, îi impun prin realismul manifest în descrierea trecutului nimbat de aura departelui autobiografic şi prin acuitatea observațiilor sociale subsumate, în mare, ideologiei timpului. Activitatea ziaristică şi literară nu este întreruptă nici în timpul călătoriei de doi ani, pe care o întreprinde în 1876 —1877 în America de Nord în calitate de corespondent ai „Gazetei Polska” cu un grup de prieteni. Impresiile şi meditațiile asupra celor văzute le cuprinde Sienkiewicz în cunoscutele *Scrisori din călătoria în America (Listy z podróży de Ameryki),* publicate în volum în 1880. Fauna, flora şi condițiile de viață ale Americii găsesc în autor un pictor îndemânatic şi un observator pătrunzător şi lucid, receptiv la ambele părți ale medaliei.

[1] J. Krzyżanowski, *Calendarul vieții şi al operei,* p. 24—25.

Admirația pentru dragostea de muncă, pentru progresul tehnicii şi al ştiinței, se împleteşte cu amărăciunea pricinuită de numărul mare al muritorilor de foame în fața uriaşelor bogății ale magnaților dolarului. În timpul acestei călătorii, scriitorul cunoaşte discriminarea revoltătoare pe care statul democrației americane o foloseşte în relațiile cu semințiile indiene, împinse în rezervații aride (*Scrisori* şi nuvele: *Orso, Sachem* ş,a.) şi față de populația neagră, frustrată de cele mai elementare drepturi cetățeneşti. Tot aici, vizitând coloniile de polonezi, prozatorul este adânc impresionat de soarta dureroasă a emigranților de după răscoalele din 1830—1831 şi 1863 — nuvelele *Amintire din Maripoza (Wspomnienie z Marypozy*) şi *Paznicul farului (Latarnik,1881)* exprimă compasiunea autorului pentru aceşti martiri ai patriei înrobite —, ca şi de chinurile îndurate de compatrioții veniți aici să-şi câştige mijloacele stricte ale existenței [*Pentru pâine (Za chlebem),* 1889]. De un ecou deosebit în critica literară se bucură cea mai însemnată dintre nuvelele inspirate din problematica satului, *Schițe în cărbune (Szkice węglem,* 1877), un tablou zguduitor al abuzurilor oficialităților comunale în satul de după împroprietărire. Pe aceeaşi linie tematică, se înscriu *Janko muzicantul (Janko muzykant,* 1881), *Îngerul (Jamiol)* şi *Bartok învingătorul (Bartek swyciężca,* 1882), în cea din urmă autorul relevând persecuțiile la care sunt supuşi sătenii polonezi de către cotropitorii nemți.

La Varşovia, revine Sienkiewicz după patru ani, în 1879 — la întoarcerea din America zăboveşte doi ani prin Franța, Italia şi Galiția — şi, în afară de munca artistică, se dăruieşte din nou cu ardoare gazetăriei. Redactează între 1882 — 1887 ziarul „Słowo” [1] al cărui program, cuprinzând săgeți la adresa

---

[1] „Słowo”, ziar de orientare proconservatoare, înființat la Varşovia în 1882; redactat de H. Sienkiewicz între 1882—1887. Promovează idealurile patriotice şi respectul pentru tradiții, susținând interesele proprietarilor funciari în care vedea principalul suport național.

servilismului împăciuitorist al aristocrației nobiliare şi clerului, era centrat pe poziția şi aspirațiile sociale ale burgheziei orăşeneşti (profesiunile libere) şi rurale (şleahta)[1]. De la această dată, 1883, începe a doua etapă în creația lui Sienkiewicz, dominată categoric de interesul pentru istoria Poloniei. Viziunea romantică prin excelență a trecutului medieval indică acum fără dubii că scriitorul renunțase definitiv la „pălăria pozitivistă”, pe care o purtase în... tinerețe[2]. Romanele *Prin foc şi sabie (Ogniem i mieczem,* 1884), o prezentare a răscoalei cazacilor conduşi de Bohdan Chmielnicki, *Potopul (Potop,* 1886) şi Pan Wołodyjowski (1887-88), ultimele două evocând apărarea înverşunată a Poloniei atacate din toate părțile în secolul al XVII-lea, alcătuiesc cunoscuta trilogie care începe să apară în 1883 concomitent în periodicele „Slowo” şi „Czas” [3], aducându-i autorului recunoştința unanimă a poporului. După terminarea trilogiei, un donator necunoscut îi trimite suma de 15.000 de ruble, din care Sienkiewicz, a cărui primă soție moare de tuberculoză în 1885, instituie în 1889, prin mijlocirea Academiei de Ştiințe din Cracovia, o bursă destinată artiştilor şi creatorilor bolnavi[4]. Din

---

[1] J. Krzyżanowski, *O nouă privire asupra lui Sienkiewicz,* în *op. cit.,* p. 17; A. Nofer, *op. cit.,* p. 154; H. Markiewicz, *Pozitivismul,* Varşovia, 1978, p. 498.

[2] În istoria literaturii polone, eticheta i-a fost aplicată numai lui Ştefan Żeromski (1864—1925) — romancier, nuvelist, dramaturg şi publicist polonez aparținând perioadei moderniste din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX. Socotim că formularea i se potriveşte foarte bine şi lui Sienkiewicz, semnificând prezența temporară, neîntrepătrunsă organic cu substanța intimă a talentului, a unor idei şi modalități de răsfrângere a realului. Din operele lui St. Żeromski au apărut în româneşte: *Doktór Piotr,* Bucureşti, 1939; *Doctorul Judym,* trad. de I. Soare şi R. Ciocan, Bucureşti, 1958; *Ecourile pădurii.* Nuvele, trad., prefață şi tabel cronologic de Elena Lința, Bucureşti, 1964; *Cenuşa,* trad. de N. Grigorescu, Bucureşti, 1975, 1985.

[3] „Czas” — ziar înființat în 1848 la Cracovia, organul conservatorilor de dreapta, proaustrieci, legitimişti şi ortodox catolici. Evoluează în direcția clericalismului, împotriva curentelor liberale şi democratice.

[4] J. Krzyżanowski, *Bursa Sienkiewicz la Academia Polonă de Ştiințe (Stypendium sienkiewiczowskie w P.A.N.),* vol. cit., p. 90—96.

acest fond au beneficiat poeții M. Konopnicka, K. Przerwa-Tetmajer [1], dramaturgul St. Wyspiański [2], St. Przybyszewski[3] ş.a.

În această perioadă călătoreşte frecvent; în 1886 vizitează Constantinopole, Atena, Neapole şi Roma, iar în 1888 face un voiaj în Spania. O întrerupere de câțiva ani a preocupărilor istorice este prilejuită de o călătorie în Africa în 1890—1891, şi aceasta consemnată în *Scrisori din Africa (Listy z Afryki,* 1892), şi de elaborarea romanelor *Fără ideal (Bez dogmatu,* 1891, tradus în româneşte cu titlul *Aniela)* şi *Familia Połaniecki (Rodzina Połanieckich,* 1894), care ilustrează un conflict psihologic esențial pentru epocă: prăbuşirea iminentă a aristocrației din cauza absenței unor idealuri ferme şi a energiei pentru realizarea lor şi salvarea ei prin întoarcerea la proprietatea agrară exploatată în noile condiții. După acest răgaz scurt, se întoarce la temele preferate. În 1896 apare romanul *Quo vadis,* sugerat de persecutarea primilor creştini în timpul lui Nero, operă pentru care primeşte Premiul Nobel în 1905, iar în 1900 Cavalerii teutoni *(Krzyżacy),* în care, în remarcabile secvențe realiste,

---

[1] Kazimierz Przerwa Tetmajer (1865—1940) — scriitor remarcabil din perioada Tinerei Polonii. Ca poet, evoluează de la lirica patriotic-romantică şi dragostea de viață şi frumos din tinerețe spre melancolie, tristețe şi scepticismul modernist. Dintre scrierile în proză rămân povestirile din viața muntenilor, *În stâncosul Podhale (Na skalnym Podhalu,* 1903—1910) şi romanul istorico-rural *Legenda munților Tatra (Legenda Tatr,* 1912). Dramaturg mediocru.

[2] Stanisław Wyspiański (1809—1907) — cel mai de seamă reprezentant al modernismului polonez. Personalitate multilaterală: poet subtil şi dramaturg vizionar-monumental, înnoitor al teatrului polonez şi pictor de expresie apăsat originală. Rămâne în istoria literaturii polone prin capodoperele dramatice; *Nunta (Wesele,* 1901), de pildă, iar istoria picturii îl consemnează de asemenea la loc de frunte.

[3] Stanisław Przybyszewski (1868—1927) — dramaturg, romancier, poet şi eseist. Cel mai bătăios propagator al modernismului de extremă şi al estetismului Tinerei Polonii. Influențat de A, Schopenhauer şi Fr. Nietzsche, promovează „arta pentru artă”, eliberată de cătuşele raționalist-senzualiste şi de orice îndatoriri social-morale.

descrie sforțările comune ale polonezilor uniți cu lituanienii împotriva hrăpăreților cavaleri teutoni, învinşi în bătălia de la Grünwald. Ca răsplată pentru activitatea literară şi publicistică, Sienkiewicz este sărbătorit cu mare fast în 1900, când, pe lângă obiecte de mare valoare istorică, i se dăruieşte în regiunea Kielce conacul Obłęgorek, cumpărat cu bani strânşi prin colectă publică.

Revoluția din 1905—1907 îl află cu totul nepregătit, aşa că Sienkiewicz, dezorientat ca mai toți marii scriitori ai vremii, nu va pătrunde nici pricinile sociale care au declanşat izbucnirea energiilor revoluționare şi nici obiectivele urmărite. O va demonstra romanul *Vârtejuri (Wiry,* 1910). În această perioadă, contând ca o persoană influentă, cu faima consacrată peste hotarele Poloniei, partidele politice de cele mai contradictorii orientări îşi dispută onoarea de a-l avea printre membrii lor. După unele indicii, s-ar părea că pentru un timp Sienkiewicz ar fi înclinat spre colaborarea cu gruparea Democrației Naționale[1] care îl convinge să participe la diferite acțiuni în timpul revoluției din 1905 şi al Dumei I, în care îşi propune candidatura. Cât de fragile au fost aceste relații, o arată refuzul scriitorului, care renunță la tentațiile politicii active. Mai ales după 1900, Sienkiewicz desfăşoară totuşi o bogată activitate pe tărâmul cultural şi obştesc, a cărei intensitate de vârf va fi atinsă în timpul primului război mondial în Elveția, unde, împreună cu I. Paderewski[2], lua parte la organizarea Comitetului Internațional

[1] Democrația Națională — grupare politică reprezentând interesele unei părți din moşierime, ale micii burghezii şi ale burgheziei naționaliste, înființată în 1897 în Regatul Congresist. Afişează sloganuri democratic-revoluționare, în realitate adoptând o atitudine împăciuitoristă față de cotropitori şi împotriva mişcărilor muncitoreşti-țărăneşti, pe care încearcă să le influențeze.

[2] Ignacy Paderewski (1860—1941) — mare pianist şi compozitor polonez; om politic apropiat de gruparea Democrației Naționale. Prim-ministru în 1919 şi ministru al afacerilor externe; semnează Tratatul de la Versailles din partea Poloniei.

Elvețian pentru ajutorarea victimelor foamei şi ale războiului. Un divertisment odihnitor îl constituie romanul *Prin pustiu şi junglă (W pustyni i puszczy, 1911),* relatând întâmplările prin care trec în Africa doi copii scăpați din captivitatea răsculaților lui Mahdi, după care intenționa să închine legiunilor lui Dąbrowski [1] romanul Legiunile (Legiony, apărut fragmentar în 1914), care a rămas neterminat din cauza morții scriitorului, survenită la Vevey, în Elveția, la 15 noiembrie 1916. Osemintele i-au fost aduse în țară după opt ani, în 1924. Înmormântarea lor într-o criptă a catedralei Sf. Ioan din Varşovia a prilejuit o manifestare de pioasă prețuire pentru ilustrul evocator al Poloniei medievale.

„Schițe în cărbune" şi...

Cu abateri de ordinul excepțiilor, nuvelistica lui Sienkiewicz, cea cu tematică socială îndeosebi, este concepută în poetica realistă cu intenții apăsat critice, impusă de teoreticienii, publiciştii şi marii scriitori ai vremii şi ca reacție față de subiectivitatea romantismului. Conducătorul spiritual al tinerilor pozitivişti, Al. Świętochowski, revendica în articolul *Putregaiul social şi literar* o literatură care să descrie cât mai exact şi să aprecieze cu luciditate critică toate domeniile existențiale, conferind premeditat operei tendința instructivă în sensul unor finalități cu expresă aplicabilitate socială. Prin urmare, cu oricâte intruziuni idilizante, mai ales în a doua fază a creației, în atmosfera de ansamblu sau în compoziția de

---

[1] Jan Henryk Dąbrowski (1755—1818) — general polonez. Slujeşte inițial în armata saxonă, apoi participă la luptele din 1792. În timpul răscoalei conduse de T. Kościnszko în 1894 contribuie substanțial la apărarea Varşoviei. Creator al legiunilor polone, care au luptat alături de Franța, şi organizator al revoltei din Wielkopolska în 1806. Ia parte la războaiele din 1800—1807, 1809 şi 1812. După căderea lui Napoleon, revine la Varşovia; senator-voievod în Regatul Congresist.

amănunt, realitatea înfăţişată impresionează prin reliefurile autentice, viguroase, vizând nu o dată asprimea bolovănoasă, naturalistă[1], prezentate cel mai adesea în maniera comicului de situaţii, moravuri, limbaj, vestimentaţie, onomastică etc., ale cărui posibilităţi le foloseşte şarjat sau discret până la vlăguire.

În contextul disputelor aprige din epocă, nu este de mirare că scriitorul şi-a îndreptat atenţia în destul de multe dintre schiţele, povestirile şi nuvelele sale asupra lumii rurale, pe care o cunoscuse nemijlocit în timpul vacanţelor petrecute la ţară[2]. Un deziderat, fundamental al pozitiviştilor polonezi era ridicarea ţărănimii la un grad de cultură care să-i permită înţelegerea propriei meniri istorice în cadrul efortului general pentru refacerea economică şi politică a Poloniei. Ca urmare, aproape toţi scriitorii realişti critici, care şi-au apropriat ca ideal conceptele tinerilor „progresişti”, au acordat o mare atenţie observării şi descrierii relaţiilor agreste. Şi, cu toată intenţia, uneori expresă, de atenuare a conflictelor sociale, aşadar de prezentare a tuturor straturilor populaţiei rurale ca unite printr-un prestigios interes comun: renaşterea patriei asuprite, în satul înfăţişat în operele lor, ciocnirile dintre diferitele grupări economice transpar cu destulă claritate. Pentru că sensibilitatea lui B. Prus şi a E. Orzaszkowa, a lui H. Sienkiewicz şi a M. Konopnicka, susţinută pe un fond umanitar puternic, nu putea să nu vibreze profund faţă de starea de înapoiere care persista şi

[1] Cu toate că, teoretic, va respinge fără rezerve înfăţişarea nudă, fotografică a realităţii. În 1880 ţine la Varşovia două conferinţe despre *Naturalismul în roman (Naturalizm w powieści),* în care polemizează, dezinvolt cu adepţii romanului naturalist.

[2] F. Hoesick, un istoric literar polonez cu înclinaţie spre interpretări confabulative, relatează că l-a întrebat odată pe scriitor care sunt factorii care i-au influenţat cel mai mult formarea, iar aceasta a răspuns printre altele: „Cel mai important lucru pentru formaţia mea îl constituie faptul că mi-am petrecut toată copilăria la ţară. Fără îndoială, acestei împrejurări îi datorez cunoaşterea poporului meu şi a limbii lui” [F. Hoesick, *La Henryk Sienkiewicz la Varşovia (U Henryka Sienkiewicza w Warszawie),* în vol. *Sienkiewicz şi Wyspiański,* Varşovia, 1918, p. 33—34].

după reforma agrară din 1861.

În cele mai multe dintre nuvele — doar în câteva îşi face loc o uşoară notă optimistă, de pildă, *Slugă bătrână,* în care fosta ordonanţă îşi petrecea tihnit şi îndestulat, ca servitor, ultimii ani ai vieţii în casa stăpânului—, Sienkiewicz se vădeşte un maestru al condeiului, prin notaţia veridică în zugrăvirea unor situaţii intens dramatice, care solicită în permanenţă emoţia cititorului. În aceste scurte capodopere literare, interesul autorului se suprapune, cu preferinţe vizibile, realităţilor satului polon din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, reliefând laturi caracteristice din viaţa ţărănimii împilate. Iată, spre exemplu, un tablou impresionant al relaţiilor sociale din satul Barania Głowa în nuvela *Schiţe în cărbune:* Notarul Zołzikiewicz, înrudit îndeaproape cu „avocatul" Ludwik din romanul Abisuri (Niziny) de E. Orzeszkowa [1] , e un parvenit incult, cu pretenţii de superioritate, care învârte fără prea multe reţineri morale treburile comunei după bunul plac, ajutat cu osârdie slugarnică de primarul Burak şi asesorul Gomuła. Plăcându-i soţia frumoasă a unui ţăran, Rzepa, ca s-o intimideze, îl pune pe acesta, ilegal, să recruteze în locul fiului primarului. În scene în care ironia comentariului întreprins de narator evoluează de la tonul sec, cu ascuţişuri satirice, când vorbeşte despre „educaţia" lui Zołzikiewicz, la sarcasmul dureros şi meditativ din capitolul V, în care aflăm modul făţarnic şi interesat în care judecă puterea legislativă din sat, atingând uneori izbucnirea spontană a hohotului de râs prin burlescul apropierilor: „Rostind aceste cuvinte, domnul Wiktor aruncă înaintea sa o uitătură atât de războinică, încât un câine care tocmai atunci ieşea dintr-o ogradă, cuprins de spaimă, se trase îndată înapoi, cu coada între picioare", Sienkiewicz ne dezvăluie treptat demersurile soţiei lui Rzepa la primar, preot, moşier şi prefect pentru a-şi scăpa soţul

---

[1] Vezi şi J. Krzyżanowski, *Despre „Schiţe în cărbune" (O „Szkicachwęglem"), vol. cit.,* p. 102.

de armată, în cele din urmă, disperată, iubindu-şi soţul şi voind să-l salveze cu orice preţ, cedează capriciului notarului. Acum, motivarea psihologică fiind încheiată, urmează deznodământul tragic al dramei. Un cercetător de prestigiu al operei lui Sienkiewicz, J. Krzyżanowski, apropia tragismul elevat al nuvelei de atmosfera aproape inumană din piesa lui L. N. Tolstoi: *Puterea întunericului* (1887), apărată cu zece ani mai târziu[1]. Rzepa, incapabil să reacţioneze raţional în vreun fel, aflând de trădarea soţiei, nu-i înţelege sacrificiul şi, cu o resemnare şi un calm zguduitor, îi taie capul cu securea. Scena vizează accente naturaliste prin apăsarea exagerată asupra cruzimii liniştite, animalice, cu care Rzepa îşi omoară soţia, dar finalul nuvelei simbolizează modul în care se rezolvau de cele mai multe ori litigiile dintre ţărani şi oficialităţi[2]. De bună seamă, adevărul crud despre satul polonez este expus cu atâta putere şi convingere, autorul utilizând mijloace artistice atât de simple, încât unii critici au socotit nuvela drept primul semn al naturalismului în Polonia[3]. Şi fiindcă *Schiţele în cărbune* sunt scrise cu sânge şi fiere, cum sublinia B. Prus, fără distanţa epică, existentă de obicei între expunerea la persoana a treia şi imaginea plăsmuită, care împrumută relatării obiectivitatea detaşării. Tabloul, sumbru, se alcătuieşte, e adevărat, printr-o

---

[1] J. Krzyżanowski, *Creaţia lui Henryk Sienkiewicz (Twórczość Henryka Sienkiewicza),* Varşovia, 1976, p. 76.

[2] Prin reforma agrară din 1864, pe lângă împroprietărirea ţăranilor, se statua şi independenţa acestora faţă de moşierime care nu mai avea dreptul să intervină în diferendele obştii. Satul devenea astfel o pradă uşoară pentru oficialităţile comunale, parveniţi de tot felul, mulţi neştiutori de carte, care profitau excesiv de slujbele deţinute. Se asigura, în schimb, controlul mai eficient al cotropitorilor ţarişti în dirijarea economici rurale. Sienkiewicz, alături de alţi scriitori, critica astfel „principiul neintervenţiei" proprietarilor funciari în problemele colectivităţii săteşti, participând în acest fel la discuţiile aprinse care se purtau în presa vremii în legătură cu salvarea nu numai morală a ţărănimii prin grabnice măsuri administrative.

[3] *Literatura polonă de la evul mediu la pozitivism (Literatura polska od średniowiecza do pozytywizmu),* Varşovia, 1975, p. 637

aglomerare graduală de momente aproape coşmareşti, dar această supralicitare a tragismului în destinul personajelor până la limita verosimilului nu este decât un artificiu narativ care, contrar aşteptărilor, întăreşte şi mai mult expresivitatea adevărului cuprins în operă, mărindu-i totodată forța reprobatoare [1]. E una din cele mai bune nuvele ale lui Sienkiewicz.

Apariția lucrării provoacă întâia campanie împotriva autorului care îndrăznise să trateze în culori atât de deprimante realitățile săteşti. E atacat cu înverşunare de presa conservatoare din Varşovia, care nu-l putea ierta pentru acest atentat la „poziția morală a proprietarilor agrari”, acuzându-l că a evidențiat cu rea intenție relații țărănești care nu existau, chipurile, decât în imaginația lui. Sienkiewicz nu răspunde la aceste invective, dar este apărat cu deplin succes de scriitori şi publicişti de seamă ca Al. Głowacki (B. Prus), E. Orzeszkowa, Al. Świętochowski, M. Konopnicka ş.a. Prus, de exemplu, într-o cronică din revista „Ateneum”[2], sublinia entuziast autenticitatea artistică a faptelor expuse şi semnificațiile sociale ale acestei capodopere estetice, primită bine de cititori, chiar dacă s-au găsit câțiva huhurezi conservatori care să-i reproşeze imoralitatea exagerată a unora dintre personaje ori slăbiciuni de compoziție[3].

---

[1] Cf. A. Hofer, *op. cit.,* p. 109.

[2] „Ateneum”, revistă ştiințifică şi literară cu apariție lunară, scoasă la Varşovia între anii 1876—1901. Profil multilateral, modelat după periodicul francez „Revue des Deux Mondos”, pozitivist-moderat.

[3] B. Prus, *Cronica lunară (Kronika miesięczna),* „Ateneum”, Varşovia, 1877, vol. III, p. 230—231.

Dar nici Sienkiewicz n-a rămas cu totul indiferent; şi-a exprimat în cuvinte aspre indignarea față de obtuzitatea nedreaptă a contemporanilor, într-o scrisoare către Daniel Zgliński, un recenzent care i-a lăudat nuvela: *„À propos* de roman, îți mulțumesc pentru recenzia despre *Schițe.* Am citit-o şi pe cea din «Kurier». Cât despre cea din «Przegląd», am rămas mirat, deoarece credeam că o să mă apere, cu toate că relațiile mele cu Wiślicki (red. şef) nu

Amănunte din viața trudnică a satului, relații şi tipologie, din care autorul ştie să extragă ample semnificații estetice, conțin şi nuvelele care înfățişează viața copiilor. Ideea folosirii numeroaselor talente existente în popor, care se sting înainte de a ajunge la plenitudinea înfloririi, era la ordinea zilei, descoperirea, dezvoltarea lor prin şcoală şi apoi valorificarea lor socială fiind în vederile tinerilor pozitivişti. Aşa se explică, în parte, locul important pe care îl ocupă în cadrul realismului critic literatura despre copii. Pe de altă parte, muncile obositoare şi de durată, la care sunt supuşi copiii de la o vârstă timpurie în întreprinderile industriale, au stârnit protestul umanitar al scriitorilor. *Julianka, O ființă mică (Małe stworzenie), Spiriduşul pişicher (Chochlik-Psotnik)* de E. Orzeszkowa, *Antek, Din amintirile unui ciclist (Ze wspomnień cyklisty), Uniți (Pojednani)* de B. Prus, *Sub scutul legii (Pod prawem)* de M. Konopnicka etc. sunt doar câteva din titlurile de lucrări în care se deplânge soarta tristă a orfanilor, lipsa oricărei educații şi a îngrijirii medicale a copiilor săraci ori îndemânarea şi înclinațiile câteodată ieşite din comun, care se veştejesc şi se irosesc din cauza condițiilor improprii dezvoltării lor. Pe această linie cu tradiții mai vechi, *Istoria unei scânduri de la gard (Historia kołka*

---

sunt prea bune. Cine îmi reproşează lipsa de patriotism, n-are decât să mă... Socoteşte şi dumneata: nici un personaj negativ, afară de Zołzikiewicz. Toți ceilalți sunt oameni buni. Atrag atenția că relațiile sociale nu sunt sănătoase, că situația socială este disperată, proastă, amorală şi nefirească, răspunderea căzând nu asupra societății noastre, ci asupra organizării ei, care nu depinde de ea şi nu se află în mâinile ei. Ating o rană atât de puroiată, ca Zołzikiewicz, care candidează acum pentru postul de judecător, în sfârşit, am curajul să scriu despre lucruri despre care n-a mai scris nimeni până acum, ofer primul roman țărănesc în care nu apare înstăritul ideal, ci un țăran adevărat cu viața lui, iar ei nu sunt în stare să mă înțeleagă... Cât de limitată îmi pare această clică de «prieteni ai literaturii», această clică de încuiați şi nevrednici care țipă în gura mare că daca se întâmplă ca cineva să nu idealizeze pe şleahticul fără minte, îşi trădează neamul şi țara etc. O, ce nemernici! O, căpățâni de berbecii” (*Apud* J. Krzyżanowski, *op. cit.,* 80).

w płocie, 1860) de J. I. Kraszewski, Sienkiewicz arată în nuvelele *Janko muzicantul* sau *Îngerul* o surprinzătoare forță de pătrundere în universul psihologiei celor mici. Sesizând cu finețe gingăşia şi sensibilitatea aproape bolnăvicioasă a acestui suflet de copil sărman, receptiv la orice sunete care trezesc în el încântări dumnezeieşti, ne descrie rezultatul tragic pe care l-a avut dorința lui Janko de a pune mâna pe vioara adevărată a servitorului de la curtea boierească. Lirismul muzical, care acaparează despotic şi total simțirea micului personaj, se transferă parcă stratului narativ al acestei capodopere autentice [1]. Nu sunt prea mulți scriitorii care izbutesc să aştearnă dintr-o răsuflare pe hârtie în forme liliput starea de autentic catharsis pe care o trăiesc la un moment dat în actul creației, fără a ştirbi cu nimic încărcătura afectivă. Prins pe când atingea înfiorat strunele viorii, e judecat ca hoț de către oficialități şi pedepsit cu o bătaie din care i se trage şi moartea. În timp ce sufletul i se smulgea din trup, copilul tindea că, în sfârșit, în cer va căpăta o vioară adevărată. Scena în care ni se dezvăluie emoția lui Janko privind vioara luminată de razele argintit ale lunii, lupta cu teama, imboldul mai puternic decât orice, participarea naturii la aceste frământări, brusturii şi trilurile privighetorii care îl îndeamnă să se ducă s-o ia, strigătul liliacului oprindu-l, este de o frumusețe stranie, iar tabloul final deosebit de sugestiv:

„A doua zi, stăpânii s-au întors la conac, venind din Italia, împreună cu domnişoara şi domnişorul care-i făcea curte.

Domnişorul a spus:

— *Quel beau pays que l'Italie!*

— Şi ce popor de artişti! *On est Heureux de chercher là-bas des talents et de les protéger!...*

Deasupra lui Janko foşneau mestecenii”.

Nuvela, transpusă pentru întâia oară în româneşte de Al.

---

[1] Vezi şi A. Nofer, *op. cit.,* p. 115.

Brătescu-Voineşti în 1901, va repercuta ecouri în două dintre povestirile traducătorului: Niculăiță Minciună şi Violoncelul[1].

În *Îngerul,* pe lângă pierderea talentelor rurale, scriitorul mai satirizează şi dreptul boierilor de a vinde băuturi. „Dreptul curții boiereşti de a vinde băuturi este baza regimului social", scria ditirambic un moşier, amintind de Rică Venturiano, ceea ce prilejuieşte autorului un comentariu ironic: „Proprietarul din Lupiskórka avea deci deplină dreptate când spunea că, în vreme da iarnă, vodca încălzeşte şi, cum ea este singura consolare a poporului, luându-se marilor proprietari posibilitatea exclusivă de a consola poporul, li s-ar lua implicit şi înrâurirea pe care o au asupra mulțimii".

Cele două proze scurte, a căror valoare de unicat a fost subliniată de mai toți criticii şi istoricii literari din Polonia, aflându-şi destui imitatori în literatura autohtonă şi universală, reprezintă în realitate continuări ale imaginilor mohorâte din *Schițe în cărbune.* De altminteri, în intenția inițială, titlul urma să cuprindă mai multe secvențe narative de sine-stătătoare, unite prin aceeaşi modalitate de abordare artistică şi prin localizarea social-istorică a inspirației. Şi în *Janko muzicantul,* dar îndeosebi în *Îngerul,* relatarea este asezonată şi eu unele componente de sorginte naturalistă, care nu contrazic şi nu subliniază păgubitor vigoarea realistă; în estetica vremii, naturalismul era considerat drept o continuare a realismului. Asemenea inserții restrângeau, evident, sfera ficțiunii, prelungind schimbări corespunzătoare în structurarea şi rolul elementelor constitutive. Orfana Marysia moare în drum spre curtea boierească, mâncată de un lup, pe care-l crede... înger. Convenția tradițională, idilizantă, nu doar romantică sau poporanistă, potrivit căreia natura apără şi redresează ființa umană vlăguită de harța cu lumea, este contrazisă de sfârşitul

[1] Cf. St. Łukasik, *H. Sienkiewicz în România (H. Sienkiewicz w Rumunii),* Cracovia, 1928, p. 19—22.

nuvelei care învederează mai degrabă suporturi conceptuale darwiniste; în virtutea selecției naturale, în lupta pentru existență cei slabi trebuie să piară. Ca şi în schița *Organistul din Ponikła (Organista z Ponikły,* 1893). Observate încă de la apariție, tentele nude ale descripției — factologice şi tipologice — nu micşorează valoarea realizării ca artă, şi *Janko muzicantul,* şi *Îngerul* ocupând poziții distincte în acest prim moment de înflorire a nuvelisticii poloneze[1].

La opresiunea exercitată asupra țărănimii de moşierii şi arendaşii polonezi se adăuga şi jugul asupritorilor străini. Semnele împotrivirii lui Sienkiewicz față de abuzurile străinilor apar, cu rezervele impuse de cenzură, şi în nuvele, ca ulterior să capete amploare în romanele istorice. În *Bartek învingătorul,* într-un ton care se menține ironic, dar amar, redă drama țăranului Bartek, care se luptă vitejeşte pentru prusieni în războiul din 1870—1871 împotriva francezilor, pentru ca, întors acasă cu pieptul plin de medalii, să ajungă în cele din urmă să plece din sat cu soția şi copilul, izgonit de coloniştii nemți. E o secvență din antipatia țăranilor polonezi față de invazia coloniştilor germani care cumpărau pământurile proprietarilor ruinați, antipatie prezentă şi în romanul lui B. Prus *Avanpostul (Placówka).* În acest sens, prin amploarea fabulei şi construcția dramatică, prin diversitatea efectelor contrastante — lirice şi comice — şi accentele publicistice, aici mai degrabă politice decât sociale[2], nuvela este tot o „schiță în cărbune”, cu toate că este direcționată pe altă finalitate ideatică. Deşi inegală artisticeşte, explicând astfel rezervele autorului înainte de a o publica, realizează un dramatism intens în descrierea mai ales a

---

[1] În lucrarea *Prima perioadă a creației lui Henrik Sienkiewicz (Pierwszy okres twórczósci Henryka Sienkiewicza),* Cracovia, 1908, Tadeusz Bujnicki tratează pe larg într-un capitol, la pag. 326—360, apariția, structura şi recepția celor două nuvele; interpretarea se remarcă prin documentația bogată şi suplețea argumentelor.

[2] J. Krzyżanowski, loc. cit., p. 88.

luptelor care antrenează nesiluit atenția, prefigurând pe viitorul maestru al scenelor de bătălie din romanele istorice. Este pentru prima dată când Sienkiewicz abordează problema națională într-o operă literară, iar atitudinea lui, exprimată sintetic şi mijlocit cu posibilitățile artei, se va păstra nealterată în narațiunile ulterioare, scurte sau de mai larg suflu epic. Folosind metodologia martorului ocular pentru a potența astfel şi mai mult impresia de autenticitate, autorul încheagă o narațiune strânsă, de o plasticitate apropiată ca manieră de aceea lui Homer, cum s-a mai remarcat, pe care-l şi parodiază pe alocuri. Accentele comice feresc povestirea de retorismul patetic, îngroşând expresiv incongruența dintre vitejia pilduitoare şi prostia personajului [1]. Lipsit de resurse conceptuale mai cuprinzătoare, eroismul lui Bartek, orb, se prăbuşeşte într-un tragism, profund, atunci când autorul îşi confruntă agentul purtător cu datele realității, punându-l să lupte împotriva conaționalilor; în război sau în alegerile de deputați în parlamentul german.

Dar nu numai atât, întrucât *Bartek învingătorul* încifrează şi alte sensuri patriotice. Satul din care provine personajul, Pognębin, se află în Wielkopolska, pe atunci sub stăpânirea prusiană. Soarta eroului care, abrutizat de instrucția prusacă, nu mai află puterea să lupte în conştiința lui împotriva deznaționalizării, devenind o simplă unealtă, ideală, la cheremul asupritorilor, se identifică în realitate cu aceea a tuturor țăranilor din regiune, amenințați să-şi piardă ființa națională şi din cauza înapoierii. Este deci şi un semnal de alarmă prin care prozatorul avertizează asupra unei primejdii majore ce trebuie preîntâmpinată. Că este aşa, o demonstrează cu prisosință şi atitudinea oficialităților juridice germane care interzic nuvela în 1914; sentința este ilustrativă[2].

---

[1] Ibidem, p. 89.

[2] Hotărârea camerei penale poznaniene din 28.VI.1914 sună astfel:

Bartek învingătorul se leagă sub acest raport şi de alte creații care polarizează în jurul acestui nucleu tematic. Precum, mai târziu, Reymont în povestirea *Într-o şcoală prusiană (W pruskiej szkole)* sau St. Żeromski (1861—1916) în *Ne sfârtecă ciorile şi corbii (Rasdziobiq nas kruki, wrony),* pentru partea cotropită de Rusia țaristă, scriitorul protestează în nuvela *Din jurnalul unui învățător din Poznań (Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela,* 1890) împotriva acțiunii de germanizare întreprinsă de nemți în Polonia subjugată de ei. Această nuvelă mai are, însă, şi altă semnificație. Prezentând tragedia unui copil care, stimulat de ambiția mamei sale să învețe foarte bine, slăbeşte şi în cele din urmă moare din cauza eforturilor, Sienkiewicz împrumută faptului şi un tâlc moralizator.

Universul tematic al nuvelisticii lui Sienkiewicz, bogat şi profund în oglindirea aspectelor din mediul rural, ajută lectorului să-şi alcătuiască o imagine de ansamblu aproape completă a condițiilor de viață în care trăia țărănimea polonă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea după „îmbunătățirile" aduse de eliberarea şi împroprietărirea țăranilor din 1861. Sărăcia şi asuprirea națională îl determină să ia atitudine față de promiscuitatea socială; e drept, mai mult instinctiv şi izolat, nu la nivelul conştiinței. Într-una din povestirile timpurii, *Două căi (Dwie drogi,* 1872), cert şi total întocmită după rețetarul pozitivist, autorul schița, prin negație, o ieşire din impas cu totul convențională, în spiritul preceptelor ideologiei „stării a treia": ridicarea sătenilor, economic şi cultural, în dauna expansiunii coloniştilor nemți. Condamnarea aristocratului Jaś Złotopolski, care proceda exact invers, însemna în fapt renunțarea la tiparele tradiționale, afirmând prin opoziție îndatoririle democratico ale

---

„Toate exemplarele cărții care conține această nuvelă, aflate în vânzare publică sau vândute, ca şi matrițele tipografice folosite la publicarea ei, vor fi distruse", deoarece operele de acest fel pot „să instige populația de limbă polonă să participe la mişcarea de eliberare de sub aşa-zisa tiranie şi la lupta împotriva nemților" (Citat *apud* A. Nofer, *op. cit.,* p. 136).

proprietarilor funciari, apropierea lor reală de poporul pe care trebuiau să-l ajute efectiv. Cu toate că scenele şi portretele satirice excelente[1] ale nobilimii polone, închistate în prejudecăți de castă, în parazitism şi cosmopolitism desuet, sunt contracarate în mare măsură de valențele publicistic-didactice ale expunerii cam schematice, această „broşură în formă artistică” [2] indică totuşi un moment foarte important în devenirea conceptuală a lui H. Sienkiewicz, singurul tribut plătit necondiționat scientismului epocii [3] ; unele secvențe caracterologice sunt într-adevăr captivante prin comicul lor suculent...

Obligați sa suporte nedreptățile celor de teapa lui Zołzikiewicz, Burak, Gomuła, față de nepăsarea bazată pe principiul „neintervenției” interesate a „intelectualilor”, „principiu” de care Sienkiewicz îşi bate joc cu atâta dezinvoltură în *Schițe în cărbune,* mulți dintre cei care nu mai pot răbda jugul, ademeniți de promisiunile mincinoase ale impresarilor, emigrează în America. Literatura polonă este plină de episoade care zugrăvesc acest trist exod al emigranților polonezi spre „pământul făgăduinței” din Lumea Nouă. Cel mai adesea strădaniile lor au avut un sfârşit dureros, ca în poemul Mariei Konopnicka, *Pan Balcer în Brazilia.* H. Sienkiewicz realizează şi el în nuvela *Pentru pâine* o imagine emoționantă prin realismul ei a suferințelor îndurate de țăranul Wawrzon Toporek şi fiica lui Marysia, care plecaseră în America în speranța că vor găsi pământ destul pentru muncă. Este de fapt o continuare a unor preocupări mai vechi. În timpul călătoriei prin America, luase contact cu coloniile poloneze care-i furnizaseră material pentru articolul *Aşezările poloneze în Statele Unite,* apărut în 1878 în

---

[1] O. Zaicik, *Henrik Sienkiewicz,* Bucureşti, 1971, p. 23; A. Milska, *Scriitori polonezi (Pisarze polscy),* Varşovia, 1965, p. 249.

[2] Cum o eticheta exagerat întrucâtva T. Bujnicki în lucrarea citată la p. 51.

[3] Literatura polonă de la evul mediu la pozitivism, p. 635 — 636;

„Przegląd Tygodniowy”; pe aceeaşi temă va ține ulterior conferințe la Lwów, Szczawnica şi Krynica, deplângând golirea satelor şi mizeria de nedescris din coloniile de emigranți de peste ocean. Nuvela este o prezentare beletrizată a conferinței de la Lwów [1]. Structura tramei este complexă, materia epică şi tipologia constituindu-se la trei nivele ale formalizării: social şi de moravuri, romantic şi aventuresc, diferite ca întindere, pondere intrinsecă şi artă; care indică tot atâtea tipuri de narațiune, concretizată în cele trei părți ale expunerii [2]. Necunoscând pe nimeni şi neînțelegând limba, personajele se simt stingherite în forfota amenințătoare a New York-ului. Cheltuiesc ultimul ban şi trăiesc câteva luni în condițiile dezmoşteniților vieții în cartierele lăturalnice din apropierea portului. Regretul de a fi plecat de acasă, mizeria, promiscuitatea în care trebuie să-şi ducă zilele de azi pe mâine îl sălbăticesc pe Toporek atât de mult încât, dat afară de proprietarul cocioabei pentru că n-avea cu ce-i plăti chiria, se hotărăşte să-şi înece copila. În gestul deznădăjduit al bătrânului e ceva din disperarea mută şi inconştientă a lui Rzepa când îşi ucide soția. „N-ai să mai rabzi de foame, fată. N-ai să te mai duci să bați la casele oamenilor pentru o bucată de pâine, n-ai să mai dormi pe sub ziduri, Oamenii te-au părăsit, Dumnezeu te-a părăsit, soarta te-a nimicit; măcar moartea să te primească. Apa este adâncă, n-ai să te chinui mult”. Marysia însă nu vrea să moară, se agață

[1] „Cine ar putea să zugrăvească soarta lor înfricoşătoare, acela ar crea un adevărat «epos al mizeriei omeneşti». Este mai lesne să scrii sau să asculți decât să trăieşti tu însuți zilele acelea fără o bucată de pâine, în care foamea îți scormoneşte măruntaiele ca o gheară de fier, nopțile petrecute prin docuri sub cerul liber, chinuite de vise întrerupte de bâzâitul moschitelor vara, de şuierul vântului iarna... Numai cine nu vrea, nu-i asupreşte. La început, istoria lor este aceea a mizeriei, a dorului, a îndoielilor dureroase şi a înjosirii. Să nu credeți că vă înfățişez soarta vreunui grup de emigranți izolați. Nu! Aproape o sută de mii de țărani, care au plecat din țară dincolo de ocean, au trecut prin acest iad dantesc în timpul vieții!” (Citat după J. Krzyżanowski, *op. cit.,* p. 82).

[2] Vezi şi T. Bujnicki, *op. cit.,* p. 308.

cu disperare de hainele bătrânului care o împinge în apă, strigă după ajutor, cade şi se atârnă de o scândură. În ultimul moment, bătrânul îşi revine şi o salvează, cerându-i iertare. Măiestria cu care Sienkiewicz pregăteşte această scenă, pătrunderea cu care disecă stările sufleteşti ale bătrânului, culminând cu revelația care-i salvează fiica, sunt într-adevăr ale unui mare artist. Suferințele lor au totuşi un sfârşit tragic. Ajutați cu bani de un compatriot şi trimişi într-o colonie care lua ființă în Arkansas, bătrânul moare în timpul unei inundații, iar Marysia, întorcându-se la New York, înnebuneşte din cauza suferințelor şi moare. E o pledoarie care acuză pe cei vinovați de emigrarea țăranilor, revendicându-le umanitate.

Alți colonişti polonezi şi-au părăsit țara sub amenințarea pedepselor represive pentru activitatea în mişcarea de eliberare națională. În magistrala povestire *Paznicul farului,* autorul porneşte, ca de altfel şi în *Amintire din Maripoza,* da la un fapt real. Skawiński, participant la insurecția armată din 1830—1831, după înăbuşirea ei, emigrează. Duce o viață aventuroasă ca soldat în diferite armate, căutător de aur, de diamante, negustor, matelot etc., nepierzând nici o clipă speranța că odată şi odată va ajunge să trăiască o viață liniştită. Sprintenă şi cursivă, relatarea înlănțuie interesul lectorului şi prin stârnirea resurselor emoționale. Dezamăgit de nenumărate ori din cauza nereuşitei proiectelor sale, Skawiński păstrează totuşi o mândrie demnă şi o încredere neclintită în viitor: „Tot aşa n-a vrut să se plece nici în fața nenorocirilor care-l copleşeau (...) Aruncat înapoi de o sută de ori, şi reîncepea, liniştit călătoria pentru a suta una oară”. La bătrânețe, obosit, caută liniştea, angajându-se paznic la farul din Aspinwal. Se însingurează treptat până la contopirea cu tihna din jur, trăind numai prin nostalgia amintirilor. E zgâlțâit din această amorțire de nişte cărți pe care i le trimite o societate poloneză din New York. Printre cărți se afla şi *Pan Tadeusz* (1834) de Adam Mickiewicz

(1798—1855), care îi stârneşte prin cuvintele vibrând de o profundă iubire de patrie ale *Invocației* sentimentul patriotic:

„Lituanie natală! poți fi asemănată
Cu însăşi sănătatea: şi-o şti măsura toată
Doar cel care te-o pierde. Oftând azi după tine,
Întreaga-şi frumusețe o cânt cum se cuvine”[1].

Reacția bătrânului, târât de o soartă nemiloasă departe de meleagurile de baştină, o zugrăveşte Sienkiewicz cu mijloacele unui bun cunoscător de oameni şi, mai ales, ale unui mare patriot, care simte din plin suferințele poporului cotropit. Imaginile dragi din tinerețe îl prind atât de mult în făgaşul lor, încât uită să mai aprindă farul şi e concediat. Astfel se sfârşeşte liniştea mult visată a bătrânului paznic. În avatarurile vieții lui Skawiński, al cărui portret este foarte bine închegat, cu mare grijă pentru autenticitate, se vede soarta emigranților polonezi care nu-şi pot găsi odihna decât întorcându-se în țară. Simplitatea acțiunii rectilinii, antrenând o singură persoană, şi tensiunea emoțională, susținută continuu la nivele superioare, fac din această foarte scurtă compunere literară unul dintre vârfurile clasice ale nuvelisticii polone în general.

Considerate pe treapta unor semnificații mai largi, pe orbite tematice apropiate, mai mult sau mai puțin, se plasează şi alte nuvele „americane”. Conținutul lor, fie şi exotic, dar nu numai, a înşelat pe unii interpreți care le-au apreciat unilateral pe această direcție. *În țara aurului (W krainie złota,* 1880) este într-adevăr o compunere atracțioasă, într-un fel, deşi nu de prima mână, a cărei factură hibridă realizează, în sinuozități neaşteptate, cronica strânsă a transformării unei aşezări mexicane, Sacramento, în capitala Californiei, în prima parte,

---

[1] A. Mikiewicz, *Pan Tadeusz,* trad. de Miron Radu Paraschivescu, Bucureşti, 1956, p. 51.

dizolvându-se în desfăşurarea westernului clasic în partea a doua. Componentele decorative şi tonalitatea stilistică, un pic romanţată, trimit metodologic la primul capitol expozitiv din *Prin foc şi sabie.* Apreciată din unghiul realismului, istorioara, al cărei model real, tratat pozitiv, pare a fi fost actriţa Helena Modrzejewska, sună cu totul verosimil[1]. Momentul *Orso,* în schimb, circumscrie o dramă din lumea circului, care, deşi începe printr-o vioaie şi colorată descripţie a oraşului Anaheim în preajma spectacolului, se împotmoleşte idilic în partea din urmă, pentru ca eroii să înceapă o nouă viaţă la ferma unui colonist vârstnic şi înţelept. În sfârşit, de departe cea mai bună, este schiţa *Sachem* care, alături de *Orso,* în parte, exprimă protestul autorului faţă de destinul indienilor exterminaţi fără milă de expansiunea coloniştilor... nemţi. Pe această direcţie, s-a remarcat în repetate rânduri similitudinea dintre indieni şi ţăranii polonezi[2]. Pierderea conştiinţei patriotice, a sentimentului de apartenenţă la un neam sub presiunea istoriei potrivnice, leagă destinul ultimului descendent al Şerpilor Negri de cel al lui Bartek Słowik din *Bartek învingătorul.* Intriga concentrată, retorismul comic al comentariului, alimentat din plin de repetiţia unor fraze ironice despre binefacerile civilizaţiei albilor sau prin contrastul aparenţă-esenţă, sunt atât de expresive, încât apariţia finală a fiului fostului conducător al indienilor cerşind obolul spectatorilor sau mâncând liniştit la

---

[1] Helena Modrzejewska (1840—1909), mare actriţă poloneză de tragedie, mai mult decât admirată de Sienkiejţicz; călătoria în America a fost iniţiată şi înfăptuită de oameni din cercul ei (J. Krzyżanowski., *op. cit.,* p. 70).

[2] În studiul *Aventura indiană a lui Henryk Sienkiewicz (Indiańska przygoda Henryka Sienkiewicza),* Varşovia, 1967, Samuel Sandler argumentează pe bază de documente că autorul lui *Sachem* putea să cunoască schiţa istoricului Ludwig Powidaj, *Polonezii şi indienii,* publicată în „Dziennik Literacki" în anul 1864 şi urmată de o discuţie la care participă şi alţi scriitori, precum M. Konopnicka, Cyprian Kamil Norwid (1821—1883; al patrulea corifeu al romantismului polonez) s.a.

restaurant produce o impresie zguduitoare.

Crochiul tematist-analitic întreprins în spațiul nuvelisticii crescute pe impulsurile prezentului contemporan al autorului se împlineşte cu subiectele care acoperă realitățile citadânc. Printre altele, se remarcă prin linearitatea tramei, forma expunerii şi autenticitate, *A treia.* Întemeiată pe material factologic şi uman extras din boema artiştilor din Varşovia, pe care-i cunoscuse pe vremea când frecventa cercul Helenei Modrzejowska sau în redacțiile periodicelor pe care le-a condus, istoria căsătoriei a doi pictori, Magórski şi Światecki, se desfăşoară în tiparele jurnalului celui dintâi — specie nu prea des folosită de Sienkiewicz, Utilizarea copioasă a dialogului cu meniri multiple accentuează şi mai mult succesiunea secvențelor fabulei niciodată întârziate fastidios de solilocvii introspectiv-reflexive spre care îndeamnă de obicei forma jurnalieră. Chiar dacă lipsită de rezonanțele unei problematici majore, tonalitatea precumpănitor zglobie a replicilor garnisite luxuriant cu horbote umoristice, pe de o parte, şi certele posibilități de identificare ale episoadelor şi tipologiei în realitatea *de facto,* pe de altă parte, decupează în *A treia* un crâmpei distinct din intelectualitatea timpului, care antrenează la lectură.

Dar, încă de la începutul activității sale literare, la numai câțiva ani după debut, H. Sienkiewicz s-a simțit chemat irezistibil de tentația trecutului. Fundamentată explicativ deocamdată mai mult pe motive de ordin afectiv-autobiografic, pe structura unei sensibilități formate adecvat în copilărie şi adolescență, înclinația spre o epocă nu prea depărtată a rodit artistic în trei narațiuni: *Bătrânul slujitor, Hania* şi *Selim Mirza,* care fixează în timp şi creație primii germeni ai incongruenței, dintre natura talentului său şi exigențele pozitiviste; ulterior, se vor dezvolta în convingeri fundamentale, hotărând perspectiva conceptuală a romanelor istorice. Datorită înrudirilor indiscutabile, existente în straturile episodicii, personajelor şi

procedeelor expunerii, tripticul nuvelistic asamblează o narațiune care se pliază cu foarte puține abateri pe invarianții romanului de tradiție — cursivitatea acțiunii, biografia personajelor, timpul epic mimând desfăşurarea obiectivă, omniscienta naratorului etc. Fiecare dintre cele trei părți alcătuitoare poate fi investită cu finalități compoziționale adecvate. *Bătrânul slujitor,* al cărui portret este excelent asamblat, întruneşte rosturile unui prim capitol expozitiv ce conține embrionii din care vor creşte situațiile conflictuale din *Hania, Selim Mirza* reprezentând un epilog mai amplu.

Cu oricâte deplasări de accente narative pe parcursul desfăşurării, subiectul întregului ciclu se consumă în primele vârste ale vieții naratorului-personaj, vădind caracterele unui roman de dragoste *sui generis.* Ca şi în romanele istorice, cu deosebirea că personajele nu mai sunt împovărate de importanța evenimentelor în care sunt implicate, au deci mai multă libertate de mişcare, iar pe de altă parte, timpul ficțiunii nu mai este atât de îndepărtat. Prin urmare, o narațiune cu virtuale posibilități analitic-psihologice pe care autorul le realizează într-un chip particular. Întemeiat, probabil, şi pe experiențe proprii, prozatorul perspectivează bine înfiriparea, înflorirea şi ofilirea primelor sentimente delicate din viața foarte tinerilor parteneri. Nesiguranța tulbure, urmată de limpezirea simțăminte-lor, răbufnirile de intensitate maximă, vizând uneori rezolvări în registrele tragicului, şi durerea pustiitoare după „dispariția” ființei iubite, toate trepte specifice dragostei adolescentine, sunt expuse în modalitatea proprie talentului sienkiewiczan. Nu atât prin tânguitoare şi pasive solilocvii meditative, deşi nici acestea nu lipsesc cu desăvârşire, sau prin insistente introspecții intuitiv-psihologice, cât prin manifestările lor active, prin atitudini gesticulare şi fapte concrete care cheltuiesc energiile emoționale. Stările lirice, poticnirile dramatice sau preaplinul fericirii monomane, adâncite şi prin contrastul sentimentelor

neîmpărtăşite, îşi demonstrează amploarea şi intensitatea mai ales în irumperile tumultoase, exploziv-secătuitoare ale epicului.

Cu toate că relatarea la persoana întâi, în toate cele trei nuvele, îndreptăţea mai degrabă altă configuraţie funcţională a modalităţilor de expresie, precumpănirea tonalităţilor reflexive, de pildă, implicarea naratorului ca erou de prim plan în acţiune şi povestirea faptelor în retrospectivă, nuanţate cel puţin în logica formală, în cazul în care naratorul n-ar putea fi identificat cu autorul, de nostalgia depărtării în timp, de retrăirea aducerilor aminte, sunt subordonate aceloraşi caractere distinctive ale prozei lui Sienkiewicz. Şi aici, ca şi în naraţiunile de largă respiraţie, naratorul istoriseşte parcă unui auditoriu cele întâmplate, profitând nu o dată de prezenţa ascultătorilor pentru a le explica, chipurile în treacăt, cutare amănunt sau închiderea la un moment dat a vreunei perspective lăturalnice în care ameninţa să se dezvolte descrierea, asemenea unui autentic precursor al romanului deschis asupra propriei elaborări. Această poziţie privilegiată a naratorului-personaj principal potenţează verosimilitatea intrigii, iar posibilităţile de agrăire cu auditorii facilitează detaşarea de canonul nuvelei tradiţionale şi măreşte participarea afectivă a destinatarilor la derularea episoadelor. Aceleaşi considerente determină o oralitate pronunţată care subţiază şi mai mult convenţionalitatea cursivităţii formale a povestirii. Expedierea tranziţiei de la o idee la alta prin formulări telegrafice de felul: „La acestea...”, „Spunând acestea...”, „La care...” ş.a., concentrează maximal „spunerea” întâmplărilor; conjugată cu abundenţa verbelor de mişcare, scurtimea, descrierilor de natură sau a stărilor afective şi lapidaritatea replicilor unui dialog folosit şi aici preferenţial, realizează acel har de povestitor inegalabil, exprimat în continuitatea şi alerta naraţiei, proprii tuturor romanelor lui Sienkiewicz, care captează atenţia lectorului.

Datele realităţii caracterologice, cuprinse în „mica trilogie”,

Bătrânul slujitor, Hania şi *Selim Mirza,* sunt prea puţin deosebite de cele care fixează universul marilor evocări istorice, inspirate din medievalitatea polonă sau din antichitatea romană. Exceptând componentele concrete ale decorului, diferenţele tipologice, mai ales, sunt cu totul neesenţiale. Într-un context existenţial întrunind poezia obişnuită a timpurilor revolute, în care primează respectul crescut într-un adevărat cult pentru credinţa şi datinile perpetuate din străvechime, caracterele se vor păstra viguroase şi necomplicate, atestând şi de astă dată cunoscutul complex al individualităţilor puternice, exemplare, care se realizează în isprăvi neobişnuite, săvârşite în împrejurări dificultoase. Henryk, Hania, Selim ş.a. reprezintă asemenea tipuri rectilinii, axate pe câte o însuşire viguroasă, din care se pot dezvolta plenar cei patru muşchetari: Skrzetuski, Wołodyjowski, Podbipięta şi Zagłoba din trilogia istorică, sau Ursus din *Quo vadis.* Henryk, care poartă prenumele autorului, se defineşte prin forţa fizică şi constanţa unei iubiri devastatoare, Hania prin fermitate şi spiritul de sacrificiu, iar Selim, care are puncte de plecare reale în vărul şi fratele scriitorului[1], printr-un optimism ce nu exclude consistenţa sentimentelor; la fiecare dintre ei, toate celelalte însuşiri sunt subsumate exclusivist înfăptuirii celei principale. Astfel, Henryk poate fi lejer considerat un Skrzetuski sau chiar un Podbipięta în devenire, Hania ar fi putut înflori în Helena Kurcewicz, iar Selim

[1] Într-o scrisoare către Marysia Śliznówna, scriitorul indica mai târziu prototipul real al eroului; „Băiatul care mi-a slujit ca model pentru Selim a căzut în răscoala din 1863. Am scris chiar un roman despre asta intitulat *Selim Mirza,* dar fiindcă cenzura de atunci nu mi-ar fi îngăduit nici o aluzie la răscoală, am fost nevoit, să-l omor pe Selim în anul 1870, în timpul războiului franco-prusian. Din această cauză, romanul nu stârneşte interesul şi nu l-am băgat în nici o culegere". Băiatul era Zdzisław Dmochowski, vărul scriitorului, care trăise în satul vecin Burzec, luat drept model pentru Litwinów, şi murise la Sajówka. La acestea se adaugă destinul fratelui său, Kazimierz, mort la Orleans în legiunea străină algeriană (*Apud* J. Krzyżanowski, *op. cit.,* p. 58—59).

se apropie, în unele privințe, de micul Wołodyjowski, în altele de Kmicic. Dovezile de eroism, prefigurate în planuri subiacente în *Bătrânul slujitor* şi în *Hania,* şi acțiunile detaşamentului de partizani din ultima parte a tripticului readuc în memorie vitejiile lui Kmicic din *Potopul,* tot aşa cum Suchowolski din *Bătrânul slujitor* şi Wolak din *Selim Mirza* întrupează palide imagini ale jovialului Zagłoba. Similitudinile de conținut sau formale, existente între cele trei nuvele şi romane istorice, ar putea fi substanțial înmulțite la nivelul amănuntelor mai puțin semnificative. Se desluşesc în acest fel, comparatist, mai clar modelele caracterologice, motivele epice şi obişnuințele de meşteşug la un moment dat, elemente absolut necesare pentru reconstituirea evoluției scriitorului.

De la trecutul apropiat, Sienkiewicz a trecut relativ lesne la medievalitatea națională, care avea să-i jaloneze cadrul spațio-temporal pentru desfăşurarea epicii istorice de mare întindere. Iată de ce nuvela *Robie tătărască (Niewole tatarska,* 1880) reprezintă un pas mai departe între mica şi marea trilogie, cu toate că exotismul decorativ ori lingvistic şi obstinația pilduitoare a „şleahticului incoruptibil" nu depăşesc nivelul unui exercițiu în vederea unor izbutiri ulterioare. În acelaşi fel pot fi considerate şi ochirile rapide din antichitatea greco-latină.

Diversitatea temelor abordate în nuvelele lui H. Sienkiewicz nu se reduce, bineînțeles, la cele câteva aspecte înşiruite mai înainte. Multe dintre ele sunt agreabile la lectură, însă importanța lor artistică rămâne totuşi minoră, astfel că o expunere oricât de puțin conştiincioasă se vădeşte inutilă. De o varietate deconcertantă în ansamblu, amintind deprinderi ziaristice şi spontaneitate creatoare, subiectele se adună, totuşi pe câteva axe tematice, pe care am încercat a le identifica. Interferând formele tradiționale cu cele moderne ale speciei, statice ori dinamice, a utilizat frecvent diferitele variante ale

voroavei[1] comunicate „public” de un narator-martor ocular, de autorul-narator sau de un autor-narator-personaj concomitent sau după desfăşurarea episoadelor. Situaţiile narative multiple i-au îngăduit să-şi pună în valoare disponibilitatea de povestitor cu aplecare vădită spre relieful vizual. O preferinţă cel puţin egală a arătat-o pentru povestirea satirică, înăuntrul căreia şi-a dezvoltat cu dezinvoltură alte valenţe ale talentului ţinând de sfera comicului. Posibilităţile de caricaturizare a realităţii: umorul gratuit, ironia directă, farsa şarjată, sarcasmul, onomastica etc., deformează până la grotesc tablourile sociale adesea de o duritate naturalistă, statornicindu-le astfel în poetica realismului, în acelaşi perimetru se menţin şi descrierile de natură, şi ele ameninţate de îngroşări exacerbate pe linia conceptelor pozitiviste. Din acest punct de vedere, se impune o apropiere comparatistă cu exemple din domeniul artelor plastice, apropiere care ni se pare concludentă. Aşa cum *Capriciile* caustice ale celebrului pictor spaniol Fr. Goya[2] ori desenele satirice ale caricaturistului francez H. Daumier[3] prezintă, o istorie în imagini a Spaniei lui Carol al IV-lea şi a Franţei Iui Ludovic Filip şi Napoleon al III-lea, tot aşa schiţele, povestirile şi nuvelele lui Sienkiewicz, prin forţa cu care

[1] *Voroava* (pol. *gawęda)* — specie a prozei epice, caracteristică pentru literatura polonă; legată strâns de tradiţiile culturale ale şleahtei, avea trăsături comune cu rusescul *skaz.* La început eră numai o povestire orală comunicată la petreceri, după vânători etc. Îh literatura scrisă a pătruns în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Tematic era legată de viaţa şi moravurile şleahtei şi avea curgerea povestirii orale. Îi lipsea o structură anume; n-avea caracter intelectual, distingându-se prin libertatea motivelor, repetiţiilor, agrăirea ascultătorilor etc. Poetica realistă o îndepărtează ca specie în al doua jumătate a secolului îl XIX-lea. În secolul XX, voroava constituie doar un obiect de stilizare pentru scriitorii legaţi de tradiţiile nobiliare.

[2] Francisco de Guya y Lucientes (1746—1828) — pictor spaniol; iniţial, pictor oficial la curtea regală a lui Carol a) IV-lea, apoi, izolat prin surditate, practică o artă energic expresivă, vizionară.

[3] Honoré Daumier (1808—1879) — pictor, litograf şi sculptor francez. Celebru prin caricaturile politice şi sociale.

sesizează şi amplifică nota ridicolă a tarelor sociale, sunt o reprezentare convingătoare a lumii nu numai rurale din vremea elaborării. Deşi în aparență hazardată, comparația nu este deloc întâmplătoare. În întregul creației sale Sienkiewicz se revelă ca un umorist fin, cu valențe satirice în fond şi intenție, dar cu vervă, bonvivant, vesel în formă[1].

Dar, deşi povestitor prin definiție, sensibilitatea prozatorului este deosebit de receptivă şi în fața frumuseților peisajului, ale cadrului în care viază şi acționează personajele. Deşi mai totdeauna parcimonios, e un iscusit pictor al naturii, când înțelegătoare şi plină de compasiune față de suferințele eroului *(Janko muzicantul, Îngerul, Paznicul farului),* când dezlănțuită, acționând destructiv, cu o furie oarbă. Imaginea furtunii pe ocean din nuvela *Pentru pâine* este realizată în linii precise şi viguroase, mărturisind o forță, de sugestie deosebită: „Furia furtunii creşte necontenit. Se dezlănțuiseră toate puterile firii, ceața se amesteca cu întunericul, norii cu apa, furtuna cu spuma; valurile băteau în vapor ca tunurile, aruncându-l când în dreapta, când în stângă, înălțându-l în nori şi prăvălindu-l apoi în fundul mării. Uneori coamele înspumate ale talazurilor maturau vaporul pe toată lungimea lui; uriaşele trombe de apă clocoteau într-o frământare cumplită”. De remarcat că şi aici tabloul impune prin impresia dominantă de mişcare, de dinamism stihial, tentă ce decurge firesc din valențele naratorului. Fiecare descriere se transformă într-o relatare de acțiuni; elementele furtunii: vântul, norii, ceața, valurile uriaşe, spuma se zbat într-o încleştare apocaliptică, a cărei desfăşurare autorul o consemnează la modul obiectiv, faptic. Aici, ca şi în alte povestiri, natura nu mai apare în culori luminoase, asemenea unui liman ogoitor care adăposteşte omul agresat de vitregiile societății, cum se întâmplă de atâtea ori în literatura tradițională. Concluziile observației sociale îndreptățesc

[1] I. Matuszewski, *Prus şi Sienkiewicz,* „Kuricer Codzienny”, 1897, nr. l.

finalurile pesimiste ale multor narațiuni scurte, ființa umană nemaibeneficiind de o situație privilegiată printre celelalte regnuri ale naturii, participând adică şi ea cu drepturi egale la lupta pentru existență.

Cei doisprezece ani, în care au apărut povestirile lui Sienkiewicz, constituie într-adevăr prima perioadă importantă din istoria nuvelisticii poloneze, perioadă dominată de scriitori de prestigiu, precum B. Prus, E. Orzeszkowa, I. Maciejowski (Sewer) ş.a. Printre aceştia, autorul *Haniei* s-a impus repede pe unul din locurile fruntaşe, poate chiar pe cel dintâi, datorită atât bogăției şi diversității fenomenelor care i-au stârnit imaginația, cât şi nivelului de realizare şi formulei în care tradiția se împleteşte cu inovația — opina J. Krzyżanowski.

STAN VELEA

CRONOLOGIA VIEŢII ŞI A OPEREI[1]

1725 — Se naşte Michał Sienkiewicz, străbunicul scriitorului, pe care St. Dziadulewicz îl descinde în *Armorialul familiilor tătare în Polonia (Herbarz rodzin tatarskich w Polsce)* din tătari lituanieni[2].

1773 — Se naşte bunicul scriitorului, Józef Sienkiewicz, ofițer în armata lui Napoleon, apoi brigadier silvic în pădurile statului şi proprietar al satului Grotki lângă Kozienice.

1795 — Moare Michał Sienkiewicz.

1813 — Se naşte tatăl scriitorului care, moştenind titlul de „proprietar” al satului Grotki, era de fapt un arendaş mărunt; mai avea doi frați.

1820 — Se naşte Stefania Cieciszowska, mama lui H. Sienkiewicz, care provenea din nobilimea mare din Podlasie.

1843 — Józef Sienkiewicz şi Stefania Cieciszowska se cunună la 9 iunie în satul Okrzeja, proprietate a părinților miresei.

1844 — Se naşte primul fiu, Kazimierz, care va muri la Orleans în războiul franco-prusian.

1846 — La 5 mai vine pe lume al doilea fiu, prozatorul de mai târziu, la Wola Okrzejska, în casa unchiului său din Podlasie. Copilul este botezat la 7 mai cu numele: Henryk, Adam, Aleksander, Pius. Va avea patru surori:

---

[1] Cele mai multe date biobibliografice sunt extrase din lucrarea Henryk Sienkiewicz. Calendarul vieții şi al operei, publicată de J. Krzyżanowski la Varşovia, în anul 1956 (ed. II-a adăugită).

[2] În jurul anului 1900, H. Sienkiewicz încerca să argumenteze, în scrisorile către lingvistul J. Karłowicz şi specialistul în heraldică A. Boniecki, că se trage din Piotr Oszyk Sienkiewicz, cu blazonul Lebăda, cunoscut încă de la sfârşitul secolului al XVI-lea, ai cărui urmaşi s-ar fi mutat două secole mai târziu în regiunea Radom, nu departe de Kozienice.

Aniela şi Zofia — căsătorite, Helena călugăriță, şi Maria — moartă de tânără. Zofia şi Helena manifestă preocupări literaro; Zofia va scrie opere „pentru popor”, iar Helena va prelucra operele fratelui şi va traduce romane.

1848 — Primăvara popoarelor. Au loc revoluții în Franța, Austria, Italia, Ungaria, Germania, Principatele dunărene etc.

A. Mickiewicz încearcă să alcătuiască Legiunea polonă în Italia.

1852 — Moare bunicul scriitorului dinspre tată.

Apare *Catehismul pozitivistului* de A. Comte.

1855 — Se stinge din viață bunica scriitorului dinspre tată. Tot în acest an, părinții se mută de la Grabowce, unde stătuseră din anul 1843, la Wężyczyn.

1856 — Cu prilejul sărbătoririi din anul 1900, Sienkiewicz împărtăşeşte retrospectiv informații în legătură cu primele impresii literare [1]. Mărturisirile se referă la

---

[1] Într-o scrisoare către I. Baliński, redactorul periodicului „Wieczory Rodzinne”, Sienkiewicz indica primele lecturi care l-au impresionat, stârnindu-i entuziasm şi aspirații pentru mai târziu: Cântecele istorice de J.U. Niemcewicz, Robinson Crusoe, Robinson elvețianul, viața ilustrată a lui Napoleon. „Am scris versuri şi opere în proză din copilărie, dar, la drept vorbind, pe atunci nu mă gândeam la profesiunea de scriitor” — mărturiseşte cu sinceritate.

Iar lui F. Hoesick îi declara: „Familia mea a păstrat unele tradiții militare, pe care nu le-a notat nimeni, pentru că n-a dat nici un scriitor. În copilăria mea, am ascultat nu o dată despre Antoni Sienkiewicz, fratele bunicului meu. Pe timpul lui Stanisław Poaniatowski şi, mai apoi, în vremea lui Napoleon, fusese un oştean cunoscut. S-a scris despre el destul de mult, deoarece s-a mai evidențiat şi în istoria francmasoneriei de la noi. Cavoul lui din cimitirul Sfintei Cruci de la Varşovia este cunoscut după inscripția: «Aici odihneşte un om». Cât despre atracția spre literatură, am moştenit-o probabil de la mama, care scria poezii, deşi erau poezii destinate numai albumelor, fără pretenții de mare valoare artistică. În orice caz, mama provenea dintr-o familie cu

această perioadă.

1858 — La doisprezece ani, Sienkiewicz intră la gimnaziul real de la Varşovia, locuind inițial în gazdă, în Stare Miasto, apoi din 1861, după vinderea proprietății Wężyczyn, la părinți, pe strada Nowy Świat, nr. 7.

1859 — Începe să apară la Varşovia periodicul „Tygodnik Ilustrowany”.

1861 — Se decretează desființarea iobăgiei în Rusia.

1862 — După patru clase la gimnaziul real, se mută pentru următorii doi ani la Gimnaziul II din Varşovia, unde va termina clasele a V-a şi a VI-a. Are aici ca profesor la literatura polonă pe Julian Bartoszewicz (1821—1870), istoric literar cunoscut, care-i remarcă talentul literar.

La Varşovia se descinde Szkola Głowna (Universitatea), care va deveni principala pepinieră a pozitiviştilor polonezi.

1863 — La 22 ianuarie izbucneşte răscoala de eliberare națională împotriva Rusiei pe fondul mişcărilor țărăneşti, cuprinzând Regatul Polonez şi Lituania. Este sprijinită şi de populația din celelalte părți ale Poloniei,

---

înclinații literare, rudă cu familiile Lelewel şi Łuszczewski. De aceea, mă înrudesc de departe cu Deotyma. Dumneata mă întrebi despre primele influențe, despre atmosfera în care am crescut. Cea mai mare influență a avut-o asupra mea faptul că mi-am petrecut toată copilăria la țară; acestui lucru îi datorez cunoaşterea poporului nostru şi a limbii lui. De asemenea, o impresie puternică mi-au produs-o cărțile din cufărul pe care l-am găsit în pod, cele mai multe aparținând unor scriitori din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Am început să le citesc pe când eram încă un copil, aşa că pot spune că aproape am învățat să silabisesc citindu-i pe Rej, Kochanowski, Górnicki, Skarga, Birkowski, Orzechowski ş.a. Atunci am deprins limba polonă veche. Mai târziu, la şcoală, întâi la cea reală, apoi la gimnaziul Wielkopolski, cel mai mare entuziasm mi l-au trezit Homer şi Shakespeare. Pe Shakespeare am început să-l citesc la paisprezece ani. Atunci însă nu mi-a plăcut. Abia când am început să-l citesc în traducerea lui Jan (!) Komierowski şi cu comentariul lui Gervinus, mi s-au deschis ochii...”.

aflate sub stăpânirea Prusiei şi Austriei. După lupte înverşunate, răsculaţii sunt înfrânţi toamna, unele detaşamente rezistând până în primăvara anului viitor.

1864 — La părăsirea Gimnaziului II, înainte de sfârşitul anului, i se eliberează un certificat de absolvire a clasei a VI-a, notele obţinute arătând un elev excelent numai la limbile polonă şi rusă şi la istoria universală. În toamna aceluiaşi an, Sienkiewicz se înscrie la Gimnaziul IV (Wielopolski). Locuieşte la părinţi, câştigă din meditaţii şi intenţionează să părăsească şcoala, dar rămâne până la sfârșitul anului.

Țarul Rusiei decretează împroprietărirea ţăranilor.

1865 — Din august, funcţionează timp de un an ca meditator la familia Wejher, la Poświętne, lângă Płońsk. Orizontul redus al vieţii de aici îl apasă; în afara obligaţiilor de meditator, învaţă stăruitor pentru examenul de bacalaureat, citeşte împătimit din Słowacki [1] şi A. Mikiewicz, colecţionează fotografii, corespondează cu prietenii, copiază articole pentru redacţiile varşoviene şi scrie literatură pe care o apreciază cu umor şi luciditate[2]. Cu dificultăţi foarte mari, adesea de neînvins

---

[1] Juliusz Słowacki (1809—1849) — al doilea corifeu al romantismului polonez; poet, dramaturg şi prozator. S-au tradus în româneşte: *Ceasul meditării;* Poezii şi poeme, trad. de Miron Radu Paraschivescu, Bucureşti, 1962; *Teatru,* trad. de Miron Radu Paraschivescu, C. Nisipeanu şi Elena Linţa, prefaţă de Stan Velea, Bucureşti, 1964.

[2] Într-o scrisoare către un coleg, Konrad Dobrski, datată 24.IX.1885, seria: „Scriu cu înverşunare un roman, dar îmi vine să râd de prostiile pe care le spun. Imaginează-ţi că scriu o bucată duioasă, simţitoare şi înflăcărată, în care mă plâng de soarta şi rânduielile lumii — peniţa scârţâie, eu am o înfăţişare grozav de preocupată de propria măreţie şi-ţi dau cuvântul meu, mi se pare că scriu nu ştiu ce capodoperă — a opta minune a lumii! De obicei, scriu seara, a doua zi mă scol de dimineaţă; şi primul meu gând e să citesc cuvintele care mă vor plasa printre scriitorii talentaţi de primă mărime, aşa că citesc şi după ce termin, nu o dată izbucnesc în râs şi mă mir că din mintea mea au putut ieşi nişte prostii atât de mari”.

pentru lipsa de experiență din acel timp, sfârşeşte romanul *Victima (Ofiara),* pe care i-l trimite spre apreciere colegului şi prietenului apropiat Konrad Dobrski. Deşi îi socoteşte îndreptățite observațiile, nu este de acord cu felul în care acesta înțelege romanul[1]. Tot acum, îşi anunță colegul că vrea să conceapă o schiță istorică, intitulată Sptyko din Melsztyn — „jumătate roman, jumătate istorie”.

1866 — Diploma de bacalaureat atestă „foarte bine” doar la limba polonă, istoria Rusiei şi a Poloniei şi la geografia universală, la celelalte obiecte necăpătând decât „suficient”. La 25 octombrie susține examenul de intrare la Facultatea de drept din cadrul Universității din Varşovia. La 19.XI, pe fişa candidatului figura că doreşte să se înscrie Ia Facultatea de medicină, cea de drept fiind tăiată, apoi la Filologie; la 17.XII, Comisia de examen îl găseşte „suficient de pregătit” pentru Facultatea de medicină.

1867 — Cu toate acestea, la 4 februarie se mută la Filologie. Se înscrisese la Facultatea de medicină numai la insistențele familiei, ale mamei îndeosebi, care se arăta foarte îngrijorată de soarta feciorului „nestatornic şi superficial” într-o vreme când numai profesiunea de medic era sigură[2]. În acest an, îi expediază lui Dobrski

---

[1] Scrisoare către Konrad Dobrski din 16.XI.1865. Va renunța totuşi la roman, nerenunțând însă şi la scris şi făgăduind că îşi va lua revanşa în viitor. În altă scrisoare, către acelaşi destinatar, din 1.XII.1865, declara că în anul respectiv începuse vreo cinci romane, din care sfârşise doar Victima.

[2] Stefania Sienkiewicz îi scria lui K. Dobrski la 3.II.1867: „(...) deşi, ca să fiu sinceră, am fost foarte îngrijorată că a renunțat la profesia de medic, şi această schimbare o pun mai mult pe seama nestatorniciei şi a uşurătății caracterului decât pe aceea a însuşirilor şi a impulsurilor pe care dumneata le explici atât de frumos. Aceste avânturi ale fanteziei şi forța imaginației — cărora nu li s-ar fi putut consacra studiind medicina, cum susții dumneata, nu-i vor asigura, din nefericire, pâinea cea de toate zilele pentru care va trebui

Idilă de tinerețe (Sielanka młodości), în versuri, pe care prietenul optimist o trimite la „Kurier Ilustrowany” la 16 octombrie. Răspunsul este negativ, dar discreția amicului îl cruță pe autor de dezamăgirea unei veşti proaste.

Se decretează autonomia Galiției.

1868 — Îndură lipsuri mari din cauza precarității mijloacelor materiale. Peste treizeci de ani îşi va aminti că „i se întâmpla să nu mănânce nimic două zile la rând şi să n-aibă nici măcar speranța unui prânz pentru a treia zi şi pentru cele următoare”. Prin urmare, va primi bucuros să îndrume paşii copiilor din familia prinților Woroniecki, cu care se înrudea de departe prin scriitoarea Deotyma[1]. Datorită acestor împrejurări, petrece câteva săptămâni la Szczawnica, unde-l cunoaşte pe poetul Adam Asnyk[2].

Apare *Idiotul* lui F.M. Dostoievski.

1869 — În numărul 16 din luna aprilie, se tipăreşte, în „Przegląd Tygodniowy”, prima recenzie semnată de H. Sienkiewicz, *Domnul Wincent y Rapacki în rolul lui Caussada — spectacol în deplasare (Wystąpienie gościnne p. Wincentego Rapackiego w roli Caussada)* din comedia lui V. Sardou, *Nos intimes* (1861). Peste câteva luni, la 3 iulie, îi apare în „Tygodnik Ilustrowany”, în nr. 79—80, schița *Mikołaj Sęp Szarzyński,* studiu literar, conceput sub influența lui Józef Przyborowski, profesor de literatura polonă la Universitatea din Varşovia. La

---

să muncească — vor trece de la sine, o dată cu scurgerea anilor şi acumularea de experiență, lăsând în urmă 10—15 coli de lucrări savante, pe care nu vrea sa le citească nimeni; poziția lui în lume va rămâne pentru totdeauna pe o treaptă atât de joasă, încât nu-i va aduce nici gloria, nici fericirea bunăstării.

[1] Jadwiga Łuszczewska (pseudonim: Deotyma; 1834—1908) — poetă şi romancieră poloneză din perioada realismului critic.

[2] Adam Asnyk (criptonim: El-y, pseudonim: Jan Stożek; 1838—1897) — poet şi dramaturg polonez de orientare pozitivist-democratică.

moşia familiei Woroniecki, Bielice, şi la Varşovia concepe romanul *În zadar;* lucrul înaintează greu, pentru că şterge mult şi este îngrijorat că, fără voia lui, seamănă în multe locuri cu romanul *În cuşcă (W klatce)* de E. Orzeszkowa[1].

1870 — Tot în „Tygodnik Ilustrowany” apare în iunie studiul *Kasper Miaskowski.* Lucrează în continuare la romanul *În zadar,* pe care K. Dobrski făgăduieşte să-l publice cu mijloace proprii.

1871 — La începutul anului, în februarie, sfârşeşte romanul *În zadar,* al cărui ultim capitol îl modifică în luna martie, când intenţionează să scrie un nou roman „de la început până la sfârşit din realitate, un roman cu tendinţă, o satiră, dacă vrei să compari, ceva în genul *Sufletelor moarte* de Gogol, al cărui titlu ar putea fi *Călătorii pe drumurile noastre”.* K. Dobrski trimite romanul *În zadar* scriitorului J. I. Kraszewski care laudă lucrarea, dar n-o poate publica, deoarece vinde tipografia. În iunie părăseşte Facultatea de filologie fără să-şi dea examenul de greacă.

1872 — De la 7 mai la 26 iulie, în bisăptămânalul „Wieniec”, numerele 37—60, Sienkiewicz publică romanul *În zadar.* Romanul care avea să semene cu *Suflete moarte* de Gogol apare în două volumaşe editate de „Przegląd Tygodniowy” cu titlul comun de *Humoreştile din servieta lui Worszyllo.* În fapt, este vorba de nuvelele *Nimeni nu-i proroc în ţara lui (Nikt nie iest prorokiem między swymi)* şi *Două căi.* În a doua jumătate a anului debutează ca ziarist, publicând recenzii în „Wieniec” (despre *Domnul*

[1] „Citesc cu o adevărată spaimă romanul *În cuşcă* de E. Orzeszkova; jur că nu i-am furat motivele care seamănă foarte mult cu ale mele. Numai că romanul ei va fi mult mai celest, iar al meu — mai mult pământesc; la ea sunt îngeri căzuţi şi perfecţi, iar la mine sunt oameni, cel puţin aşa aş vrea eu”, se va confesa unui coleg de Universitate — actorul şi criticul J. Kotarbiński.

Graba de E. Orzeszkowa) şi „Niwa”, în care se declară de partea „presei tinere”, progresist-pozitiviste.

Încep ferme acțiuni de germanizare a populației poloneze în şcolile din Wielkopolska şi Pomerania.

1873 — Împreună cu E. Leo şi Wł. Bogusławski, Sienkiewicz scrie cronica *Fără titlu,* la „Gazeta Polska”, care-l trimite în iulie la Viena în calitate de corespondent la Expoziția din capitala austriacă. Peste nouă ani îşi va aminti cu îngăduință de colaborarea la „Gazeta Polska”[1]. La 1 septembrie îi moare mama la Wola Gutowska. După doi ani de la înființare, bisăptămânalul „Niwa” este cumpărat de un grup de prieteni: H. Sienkiewicz, M. Godlewski, J. Ochorowicz, care contribuie cu câte 1.500 ruble, şi J. Jeleński cu 500 ruble. Viitorul autor al *Potopului,* care împrumutase banii, conduce secția de literatură. Împreună cu W. Przyborowski şi D. Zgłiński traduce romanul *Anul nouăzeci şi trei,* publicat sub auspiciile periodicului „Przegląd Tygodniowy”. La 17 august, Sienkiewicz pleacă în străinătate, mai întâi la Ostende, unde întârzie până la 17 septembrie, apoi la Paris. Aici locuieşte la publicistul D. Zgliński până la 30 septembrie, când revine în țară. De la Paris îi scrie mai multe scrisori Mariei Keller, logodnică ai cărei părinți, aparținând burgheziei varşoviene, se împotriveau

[1] Într-o *Cronică săptămânală* din „Słwo”, nr, 65, 23.III.1882, relata cele ce urmează referitor la ucenicia de ziarist: „Cândva scriam cronici pentru unul din redactori care prin întreaga lui ființă întrupa zeitatea numită în antichitate *Jupiter tonans...* Eram mult mai tânăr şi scriam, Dumnezeu mi-e martor, cât puteam mai bine... În fiecare sâmbătă îmi revărsam tot lirismul sufletului meu tânăr în cele patru sute de rânduri ale cronicii, vinerea citeam aceste cronici lirice la sesiune... Şi ce credeți? ochii redactorului mea se înroşeau, barba îi acoperea jumătate din orizont, iar din adâncurile ei țâşnea glasul tunător: Dragă domnule, eu nu-ți cer poezii, mie îmi trebuie fapte!...» Domnule — răspundeam — de unde să le iau, că doar nu depinde de mine!» «Mie îmi trebuie fapte! tuna redactorul. N-am nevoie de fraze frumoase!...». Mă simțeam foarte nefericit (...)”.

căsătoriei fiicei lor cu un biet ziarist.

1875 — La 11 ianuarie începe să publice săptămânal la „Gazeta Polska”, în calitate de cronicar al vieții varșoviene, foiletoane intitulate *Clipa de față;* până la 21 decembrie va scrie nu mai puțin de 40 de foiletoane. La 24 iulie, Sienkiewicz se duce la Pultusk, să vadă orașul în flăcări, pe care-l va descrie în foiletonul XXVIII în *Clipa de față.* La „Niwa” publică frecvent recenzii despre piese de teatru, aparținând lui Korzeniowski [1], Rapacki, Lubowski, Schiller etc.

În săptămânalul „Bluszcz”, Sienkiewicz publică în septembrie schița *Idila (Sielanka),* pe care n-o va mai retipări, socotind-o o scriere de tinerețe, neîmplinită. Iar la 20 noiembrie îi apare în „Gazeta Polska” nuvela *Bătrânul slujitor,* o primă parte din ciclul *Din natură și viată (Z natury i żysia).* Încurajat de redactorul șef E. Leo să continue, scrie partea a doua, *Hania,* pe care o are gata la începutul lui ianuarie.

1876 — Între 2 ianuarie și 2 februarie apare în „Gazeta Polska” *Hania.* La 17 februarie, cenzura de la Varșovia aprobă tipărirea în volum a primului roman al lui H. Sienkiewicz — *În zadar.* La 19 februarie, însoțit de un prieten, J. Sypniewski, pleacă în America, însărcinat de „Gazeta Polska” să scrie despre expoziția de la Philadelphia. În realitate, se ducea în California să găsească un loc de fermă pentru un grup de artiști grupați în jurul actriței Helena Modrzejewska care, nemulțumită de relațiile cu teatrele din Varșovia, voia să se odihnească în cealaltă emisferă. Pentru a ajunge la Liverpool, trece prin Aieksandrów, Toruń, Berlin, Köln, Bruxelles, Calais, Dover și Londra, unde îi însoțește

---

[1] Józef, Korzeniowski (1797—1863),— dramaturg și romancier polonez de structură pozitivistă într-o epocă dominată de romantici.

scriitorul Ignacy Maciejowski[1]. La 10 martie soseşte la San Francisco, unde plănuise să petreacă doar câteva săptămâni în compania unora dintre membrii coloniei poloneze: scriitorul şi ziaristul J. Horain (1830—1883) şi câțiva emigranți după răscoala de eliberare națională din 1830 — 1831 — generalul Wł. Krzyzanowski, căpitanul Korwin, adică Rudolf Piotrowski — comisar cu problemele emigranților chinezi ş.a. Pe cel din urmă îl agreează îndeosebi pentru umoru-i jovial şi optimismul reconfortant; va fi unul dintre modelele reale ale lui jupân Zagłoba din trilogia istorică[2]. În aprilie începe să scrie scrisorile care vor apărea în „Gazeta Polska" începând din 9 mai; corespondența va continua din Anaheim şi munții San Jacinto. La 20 iunie pleacă în sudul Californiei, la Anaheim, unde va sta o jumătate de an. Petrece câteva săptămâni într-o localitate de pe malul oceanului, Anaheim Landing. În tot acest răstimp, lucrează intens; aici sunt conceputo *Schițe în cărbune, Scrisori din călătorie,* piesa *În forță (Na przebój)* şi planul nuvelei *Selim Mirza. În forță* era o primă versiune a dramei *Pe o singură carte (Na jedną kartę)* care, era convins autorul, avea să fie o capodoperă. Menține legătura cu viața literară din țară prin revistele pe care i le trimite regulat J. Horain, căruia îi scrie că „Tygodnik Ilustrowany" nu-i mai place, mal ales cronicile, iar romanul *Deotymei* i se pare foarte convențional. Îl încântă, în schimb, ciclul de poezii al Mariei Konopnicka, *În munți (W górach).* La 19 septembrie se duce la Los Angeles să-l întâlnească pe

---

[1] Ignacy Maciejowski (pseudonim. Sewer; 1835—1901) — nuvelist, romancier şi dramaturg polonez.

[2] Sienkiewicz intenționa încă de pe atunci să scrie un volum, *Povestirile căpitanului Korwin,* după întoarcerea în patrie; l-a şi început, prima schiță intitulând-o *Prin savană (Przez stepy).*

medicul Karol Benni cu care va rămâne prieten toată viața. Întâlnirea nu are loc, scriitorul terminând în hotelul „Pico House” nuvela *Schițe în cărbune,* pe care voia să i-o dea lui Benni s-o ducă la Varşovia. Dată fiind tendința de critică muşcătoare la adresa principiului neintervenției şleahtei în problemele satului, presupunea că va avea dificultăți cu cenzura şi opina, ca „romanul” să fie trimis, în acest caz, la Poznań. Helena Modrzejowska cu soțul, Karol Chłapowski, şi fiul ei, Ralf, însoțiți de soții Sypniewski şi de pictorul Lucjan Paprocki, sosesc la 27 septembrie în California. Actrița se opreşte cu familia la San Francisco, ceilalți plecând la Anaheim, unde Sienkiewicz le pregătea locuința. Face a treia excursie în munți până la, canionul lui Jack Harrison; ia parte la vânarea unui urs cenuşiu şi stă câteva zile în wigwamurile unui sătuc indian; totul va fi înfățişat în *Scrisori din călătorie.* Sfârşeşte şi *Selim Mirza,* de care nu e mulțumit. După întoarcerea din munți, stă la familia Chłapowski, în casa închiriată mai înainte de scriitor la Anaheim. Falansterul proiectat se destramă curând din cauza nostalgiei care-i chinuia pe „exilații de bună voie”, după relatarea Helenei Modrzejewska, în realitate, din lipsa unor mobiluri reale.

1877 — Cu unele tăieturi, nuvela *Schițe în cărbune* apare în „Gazeta Polska” între 8—23 ianuarie, stârnind o polemică aprinsă. Probabil în luna următoare, februarie, călătoreşte până la Los Angeles de-a lungul țărmului, întorcându-se cu trenul şi vizitând în drum pustiul Mohave, pe care-l va descrie în cap. XI din *Scrisori din călătorie.* Fondurile familiei Chłapowski se sfârşesc şi H. Modrzejewska pleacă la San Francisco, unde ia lecții de engleză şi se pregăteşte pentru a ieşi pe

scenă. Sienkiewicz părăseşte şi el Anaheim la începutul lui martie şi se mută la San Francisco. Stă pe Minna Street nr. 619. La sfârşitul lunii, au loc neînțelegeri între Sienkiewicz şi Chłapowski, cel din urmă gelos, şi Litwos, căci aşa a semnat mereu până acum, pleacă în colonia poloneză de la Sebastopol înainte de Paşte. Aici începe să scrie o piesă cu personaje din realitatea americană, pe care vrea s-o lărgească într-un roman polonez. În aprilie pleacă la Haywood, unde termină piesa şi continuă *Scrisorile din călătorie.* După ce vizitează Maripoza, în iulie şi în august, revine câteva săptămâni la San Francisco. Asistă aici, mai întâi, la grevele şi mitingurile viforoaso ale muncitorilor de la căile ferate, apoi ajută la arestarea consulului Guatemalei, care ucisese în plină stradă un bancher din New York. Debutul actriței Modrzejewska în America are loc la 20 august la California Theatre, spectacolul fiind elogiat de Sienkiewicz într-o corespondență publicată în „Gazeta Polska" din 19 septembrie şi 12 octombrie. Invitat de un club californian, Litwos participă în octombrie la o vânătoare de bivoli în Wyoming, pe care o va înfățişa în cap. XII — XV din *Scrisori din călătorie,* scrise la sfârşitul lui 1877 la San Francisco, unde se întoarce după mai mult de o lună. Greutățile acestei escapade îl vor îmbolnăvi în decembrie, când vrea să părăsească statul California. Schițele *Comedia încurcăturilor (Comedia z pomyłek)* şi *Chinezii în California* datează din acest răstimp.

1878 — În prima săptămână din ianuarie îşi definitivează mai vechi lucrări literare. Unele din ele apar în periodicele varşoviene: *Aşezările poloneze în Statele Unite* în „Przeglad Tygodniowy" (de la 20.I la 4.II), *Chinezii în California* în „Gazeta Handlowa" (19—29.I), *Comedia*

încurcăturilor în „Gazeta Polska” (30.I — 4.II) şi tot acolo ultimele *Scrisori din călătorie* (20.II — 23.III). După care împrumută bani de la căpitanul Rudolf Korwin Piotrowski şi pleacă pe urmele succeselor Helenei Modrzejewska, care juca la New York de la 22 decembrie 1877. Se îmbarcă pe vaporul „Nevada Guyone Line” la 23 sau 24 martie Ia New York. La începutul lui aprilie este la Londra, unde ia hotărârea să stea o vreme la Paris, căci din cauza războiului ruso-româno-turc îl ameninţa înrolarea forţată în armata ţaristă. Într-adevăr, de la 4 aprilie se află în Franţa, unde stă un an. Ia legătura cu mai mulţi ziarişti veniţi la expoziţia de la Paris, printre care: Sygurd Wiśniowski şi Daniel Zgliński, artişti; Józef Chełmoński şi Antoni Piotrowski ş.a. Preia în curând obligaţiile de corespondent al „Gazetei Polska”, după plecarea lui S. Wiśniowski în America, şi scrie *Scrisorile lui Litwos de la „Expoziţia din Paris” (Listy Litwosa z „Wystawy paryskiej”)* care se publică în lunile mai şi iunie. Acceptă să scrie articole şi pentru „Nowiny”, al căror program radical-progresist îl împărtăşeşte. Va scrie deci de la 12 mai *Scrisori din Paris,* relatări de la Congresul literar internaţional (11.VII) şi de la Expoziţia antropologică (13.VII). În primele luni locuieşte pe Rue de Provence 76. Începe nuvela *Prin savană,* pe care o încheie abia în 1879; promisă iniţial periodicului „Kurier Warszawski” şi ulterior la „Nowiny”, va apărea în 1879 în „Gazeta Polska”. Relaţiile cu redactorul „Gazetei Polska”, E. Leo, se înăspresc, revenindu-se la vechea situaţie abia spre sfârşitul anului. În septembrie stă la Grandcamp în Normandia, de unde îi trimite Iui E. Leo corespondenţa *Pe malul mării (Nad morzem),* pe care acesta nu i-o publică, fiind „ultraateistă”. Îl revede aici pe poetul A.

Asnyk, a cărui simplitate o apreciază. După relatarea pictorului Antoni Piotrowski, Sienkiewicz scrie schița *Îngerul* într-o dimineață, după ce-l ascultase noaptea cântând mazurci populare.

Se încheie pacea de la San Stefano. Se alcătuieşte programul de la Bruxelles al mişcării muncitoreşti din Polonia. T.A. Edison inventează fonograful. Are loc expoziția universală de la Paris. Se tipăresc: Anty-*Dühring* de Fr. Engels, *Camera roşie* de A. Strindberg, *Meir Ezofowics* de E. Orzeszkowa.

1879 — Până în martie stă la Paris şi Port Marly, unde scrie corespondența pentru „Gazeta Polska" şi, probabil, nuvelele *Orso* şi *Janko muzicantul.* Vrea să se întoarcă în țară, ezitând între Varşovia şi Lwów. La 14 martie are loc la teatrul din Lwów avanpremiera piesei *Pe o singură carte.* Pe la jumătatea lui mai pleacă la Lwów, unde ține conferințele: *De la New York în California* (10.V) şi *Aşezările poloneze în Statele Unite ale Americii de Nord* (15.V). În august ține conferințe în localitățile balneare Szczawnica (2.VIII) şi Krynica (l5.VIII). Tratează cu firma Gebethner şi Wolf tipărirea unor volume pentru care propune: *Hania, Bătrânul slujitor, Schițe în cărbune* şi *Janko muzicantul (vol. I)* şi *Scrisori din călătorie (vol. II).* După conferința de Ia Krynica, cu avansul primit pentru vol. I de *Scrieri (Pisma),* Sienkiewicz pleacă la Veneția, unde intră în relații strânse cu domnişoarele Maria şi Jadwiga Szetkiewicz; cu cea dintâi se va căsători nu peste multă vreme. Aici scrie seara cu plăcere la nuvela *Din jurnalul unui meditator,* care, dacă nu se va publica în „Gazeta Polska" din cauza tendinței anti-germaniste, o va da la „Niwa". De la Roma, trimite în octombrie la „Gazeta Lwowska" *Impresii de la Roma (Z wrażeń rzymskich)* care apare şi în „Gazeta Polska" cu titlul

Scrisoare de la Roma. După încheierea nuvelei *Din jurnalul unui meditator,* pe care o publică între 14—16 octombrie în „Gazeta Lwowska”, semnată XXX, începe Pentru pâine. După o absenţa de aproape patru ani, Sienkiewicz revine la Varşovia la 7 noiembrie; cu o lună înainte, apăruse primul volum din *Scrieri.* De la 19 noiembrie reia colaborarea frecventă Ia „Gazeta Polska”; note din domeniul literaturii şi artei intitulate Ştiri curente şi iscălite cu pseudonimul Musagetes sau cu semnul §, care vor continua până la sfârşitul anului 1881. Modifică *Din jurnalul unui meditator* în *Din jurnalul unui învăţător din Poznan* şi o publică în „Niwa”, unde apar şi primele *Mozaicuri literar-artistice (Mieszaniny lileracko-artystyezne).* Se publică volumele II şi III de Scrieri. La 2, 19 şi 25 februarie Sienkiewicz prezintă public nuvela *Pentru pâine,* apărută întâi în „Gazeta Polska” între 24.IV — 4.VI, apoi, cu adecvări ale tramei, în „Dziennik Poznański”; autorul este considerat „unul dintre cele mai mari talente”. Prezentarea cu public se va relua la Poznań, la 14, 16 şi 17 aprilie; la întoarcere vizitează Gniezno, Inowrocław, Kornik şi Rogalin. Câteva conferinţe despre oamenii şi locurile din America le ţine în martie la Varşovia, Lublin, Kalisz. Împreună cu M. Godlewski redactează săptămânalul „Niwa”, în paginile căruia Sienkiewicz publică *Mozaicuri literar-artistice* (5.XII), piesa într-un act *A cui e vina? (Czyja wina?)* şi nuvela *Robie tătărască.* Concomitent, colaborează la „Gazeta Polska” cu cronica culturală *Ştiri curente* şi schiţa *Îngerul,* semnată Litwos. Schiţa *Orso* se tipăreşte pentru prima dată în „Kurier Warszawski”, nr. 65—68, începând de la 23 martie. Depusă la Direcţia Teatrelor din Varşovia la 24 mai, *A cui e vina?* intră în repertoriul permanent. La începutul anului se logodeşte

cu Maria Szetkiewicz, pe care o însoţeşte în ianuarie şi februarie la Furstenberg, în drum spre Meran. Deşi aceasta îi împărtăşeşte sentimentele, părinţii ezită din cauza profesiunii lui instabile, a caracterului „uşuratic” şi a datoriilor contractate[1]. Maria lasă totul în seama mamei, care va decide în favoarea celor doi îndrăgostiţi abia la începutul anului viitor; Maria era bolnavă de ftizie. Lunile august şi septembrie le petrece la Ruda, în Podlasie, la o familie cu care se înrudea — Dmochowski. Pe lângă *Mozaicuri...* şi *Robie tătărască,* destinată „Niwei”, începe să scrie pentru „Mody Paryskie” nuvela *În ţara aurului.* La 2 şi 9 decembrie ţine două conferinţe la Varşovia despre *Naturalismul în roman,* publicate în „Niwa” în anul următor. Apare volumul IV din Scrieri *(Prin savană, Orso, Din jurnalul unui învăţător din Poznań, A cui e vina?, Pentru pâine).*

1881 — Între 5 ianuarie şi 25 noiembrie publică în „Gazeta Polska” *Ştiri curente,* semnate §, iar la sfârşitul lui septembrie recenziile la *Scrieri* de B. Prus şi *Schiţă a literaturii polone din ultimii şaisprezece ani (Zarys literatury polskiej z ostatnich lat szesnastu).* La „Niwa”, în schimb, continuă cu *Mozaicurile literar-artistice* şi piesa *Pe o singură carte,* articolul *Despre naturalism în roman* şi schiţa *Paznicul farului*[2]. La 24 februarie are loc

---

[1] Situaţii similare vom găsi transpuse în nuvela *A treia.*

[2] La baza schiţei se află un caz real, povestit de prietenul scriitorului, J. Horain: Siellawa, originar din gubernia Witebsk, emigrase după 1848, Crezându-se mereu urmărit, peregrinează pe la Capul Bunei Speranţe, prin Madagascar, Australia, America de Sud, Centrală, în fine, prin Statele Unite. Încearcă o vreme fericirea liniştii ca paznic al farului de la Colon-Aspinwall. I se aduce însă un pachet de cărţi, printre altele *Murdelio* de Z. Kaczkowski, se cufundă împătimit în lectură şi uită să aprindă farul. Un vas se rătăceşte şi e gata să se sfărâme de stânci. Siellawa este concediat. Lucrează apoi prin diferite farmacii Ia New York, unde şi moare din cauza morfinei pe care o folosea împotriva insomniei, într-o scrisoare trimisă la 17 decembrie 1881 lui

la teatrul „Varietăți” din Varşovia premiera piesei *Pe o singură carte.* Spectacolul stârneşte discuții contradictorii între tradiționalişti şi moderni. După ce îşi aranjează o locuință pe str. Chmielna şi rezolvă formalitățile necesare, la 18 august se cunună la Varşovia, în catedrala călugărițelor canonice, cu Maria, Emilia, Kazimiera Szetkiewicz, care va avea o influență constructivă asupra creației literare a lui H. Sienkiewicz[1]. Spre sfârşitul anului, un grup de ziarişti din Varşovia: A. Wrotnowski, A. Zaleski, M. Godlewski, Z. Chełmicki, E. Lubowski ş.a. se hotărăsc să scoată ziarul „Słowo”, a cărui conducere redacțională vor să i-o încredințeze lui H. Sienkiewicz. „Słowo” îşi va începe apariția la începutul anului următor[2].

T.T. Jeż, prozatoarea E. Orzeszkowa constata excesiv: Dumneata ai citit nuvela lui Litwos din „Niwa” — *Paznicul farului?* E încă frumoasă, dar deja e cam slăbuță. Cred că acest mare talent nu va avea o viață lungă. Îi lipseşte solul din care ar putea extrage sevele hrănitoare. Am impresia că se apropie timpul când, fără temeiuri intelectuale şi însuşiri de caracter sigure, nu va mai putea fi nimeni un bun scriitor). Cât de departe de adevăr era această opinie, determinată de îndepărtarea lui H. Sienkiewicz de pozitivişti, avea s-o demonstreze, printre altele, în curând trilogia istorică.

[1] Socrul scriitorului, Kazimierz Szetkiewicz, era un lituanian avut cu o inimă de aur. De modă veche, era înzestrat cu umor şi vorbea o limbă împănată cu inflexiuni tradiționale, pe care scriitorul o va folosi copios în trilogia istorică. Şleahticul lituanian i-a slujit şi el ca model pentru închegarea lui jupân Zagłoba.

[2] Vrând să-şi câştige colaboratori de prestigiu, Sienkiewicz îi definea cu limpezime profilul şi programul ziarului într-o scrisoare din 27 decembrie către J.I. Kraszewski: „(...) Sarcina noastră este să împământenim un progres sănătos pe baza respectării tradiției şi a credinței poporului. Nu vom fi câtuşi de puțin organul vreunei coterii şi nici al unei visări aventuroase (...). Vom respecta religia ca pe un mijloc de apărare națională, dar nu intenționăm deloc să scoatem un organ clerical, care să subordoneze politicii bisericii problemele ce ne interesează îndeaproape, De asemenea, nu vom fi organul aristocrației, cum cred cei mai înflăcărați sau răuvoitorii. Vrem să stăm pe solul național, să apărăm spiritul național, ca să nu se subțieze, şi să ne ocupăm de problemele noastre atâta cât ni se va îngădui. Cu alte cuvinte,

Are loc răscoala lui Mahdi în Sudan, pe care Sienkiewicz o va răsfrânge parțial în romanul *Prin pustiu şi junglă.*

1882 — La 27 ianuarie Oficiul principal de presă din Petersburg aprobă numirea lui H. Sienkiewicz ca redactor şef al ziarului „Słowo”; la propunerea redacției. La început sunt de învins destule dificultăți financiare, dar promotorii ziarului sunt optimişti. În februarie începe nuvela *Bartek învingătorul,* care va fi publicată concomitent în luna mai în „Słowo” şi în „Czas”, deşi autorul nu este prea mulțumit de ea. Cu o lună înainte, în aprilie, apăruse în „Słowo” *Amintire din Maripoza,* transpunere a unei istorisiri a lui K. Benni. Cu toate că în amintirile anecdotice ale unor colaboratori va fi acuzat că nu se prea ocupa de ziar, contribuția lui Sienkiewicz în acest prim an este bogată: *Cronica săptămânală, Mozaicuri literar-artistice* (ianuarie-martie), patru recenzii teatrale (februarie, iulie, octombrie şi decembrie) la *Statuia (Posąg)* de W. Szymanowski, *Vini comune (Wspólne winy)* de J.K. Galasiewicz, *Frumoasa (Piękna)* de W. Okoński şi *Jacuś* de E. Lubowski, trei recenzii literare, dări de seamă de la expoziția tabloului lui J. Matejko, *Înfeudarea prusiană (Hold pruski)* şi trei nuvele — *Amintire din Maripoza, Bartek învingătorul* şi *Din Codrul Białowiejska* (octombrie). La 15 iulie se naşte, în locuința de pe str. Marszałkuwska nr. 85, fiul lui Sienkiewicz — Henryk, Józef. În noiembrie se reeditează vol. IV din *Scrieri* cu următorul sumar: *Paznicul farului, Robie tătărască, Pe o singură carte şi Bartek învingătorul.*

---

dorim să fim un ziar moderat şi înțelept progresist, iar pe de altă parte, patriotic, care să apere, adică, poporul de doctrinele care slăbesc sau de-a dreptul ucid sentimentul patriotic...”.

1883 — După o pregătire temeinică ce cuprinde lectura a numeroase surse istorice poloneze şi străine, Sienkiewicz începe lucrul la *Prin foc şi sabie,* intitulată iniţial *Bârlogul lupilor*[1]. Apare concomitent în „Słowo" între 2.V.1883, nr. 117—1.III.1884, nr. 51 şi în „Czas" între 3.V.1883, nr. 100 — 5.III.1884, nr. 54. Ziaristul A. Breza va relata ulterior în amintirile sale o întâmplare petrecută în redacţia ziarului „Słowo": înlocuitorul lui Sienkiowiez, Wł. Olendzki, povesteşte cum a fost legat şi cum s-a eliberat în timpul răscoalei din 1863, făcând demonstraţia pe loc. Anecdota indică însă o sursă pentru Zagłoba[2]. *Prin foc şi sabie* apare în volum spre sfârşitul anului. La 13 decembrie se naşte fiica lui. H. Sienkiewicz — Jadwiga, Maria, Lucja, Helena.

1884 — La 26 februarie, se reia la „Varietăţi" piesa *A cui e vina?,* iar la 1 martie se încheie publicarea romanului *Prin foc şi sabie* în „Słowo". Boala soţiei îl hotărăşte să plece în Italia în prima jumătate a lunii martie; prin Viena, Udine, Verona, Milan, Genova şi Bordighera ajunge la San Remo, unde organizează excursii la Ospedaletti (24 martie), Nisa (30 martie) şi pe mare. Tot aici cercetează

---

[1] Într-o epistolă din 1.IV.1883, Sienkiewicz îi scria istoricului St. Smolka, pe atunci redactor şef al periodicului „Czas": „Cât despre marele roman, acesta va purta probabil titlul *Bârlogul lupilor.* Acţiunea se petrece în timpul lui Jan Kazimierz, în timpul răscoalei cazacilor. Am destule izvoare şi lucrez mult. Poate că izbutesc". De fapt, într-o scrisoare către M. Godlewski, va recunoaşte că *„Titlul Prin foc şi sabie* a fost născocit de W. Olendzki, *Potopul* de Henkiel, iar *A treia,* evident, de Wolff" (J. Krzyżanowski, *Calendarul vieţii şi al operei,* p. 105). Iar într-o scrisoare din aprilie 1833 îi comunica aceluiaşi St. Smolka: „Despre roman îţi spun numai că am pregătit terenul cu toată conştiinciozitatea şi am citit o mulţime de izvoare contemporane, aşa că nici măcar un nume nu l-am scos din fantezie. Mă străduiesc de asemenea să redau cu fidelitate şi coloritul epocii; ceea ce va părea prea aspru, este o reconstituire fidelă a timpului. De altfel, o să vezi".

[2] A. Breza, *Din amintirile despre Sienkiewicz. Modelele lui Zagłoba şi Bohun (Ze ivspomnien o Sienkiewiczu. Wzorz Zagłohy i Bohuna),* „Gazeta „Warszawska", m. 353, 1933.

şi pregăteşte pentru tipar ediția a doua din *Prin foc şi sabie,* la Gebethner şi Wolff, modificând sfârşitul ultimului capitol. La 7 mai, prin Marsilia, Sienkiewicz se duce cu soția la Arcachon, în Franța, unde va rămâne patru săptămâni. Iar la începutul lui iunie sosesc la Paris, pentru ca numai după câteva zile să se întoarcă la Varşovia. La sfârşitul lui iulie apare ediția a doua din *Prin foc şi sabie,* prima epuizându-se rapid. Succesul este imens. Condeie nu numai de orientare pozitivistă îi impută însă autorului pe bună dreptate incongruențe de ordin istoric şi lingvistic: J. I. Kraszewski în „Klosy”, T.T. Jeż în „Przegląd Tygodniowy”, Al. Świętochowski în „Prawda”, B. Prus în „Kraj”, Z. Kaczkowski în „Gazeta Lwowska” şi în „Wędrowiec” etc. Reproşurile, de lungă, durată, parcurg toată gama, de la umorul jovial la acuzația vehementă, fireşte, unele îndreptățite, altele vădit numai denigratoare. Sienkiewicz renunță apoi la o călătorie în Suedia pentru a aduna material în legătură cu *Potopul* şi după 29 iunie, stă câteva săptămâni (până la 30 iulie) la Ostende, apoi, din cauza soției bolnave, se duce la Reichenhall, unde schimbă sfârşitul şi epilogul romanului *Prin foc şi sabie*[1]. O scrisoare de la 1 octombrie către J. Mien, prin care refuza să participe la editarea „Wislei”, dovedeşte că Sienkiewicz începuse, îndată după întoarcerea din stațiunea bavareză, redactarea părții a doua a trilogiei. La sfârşitul lunii îşi conduce soția la Meran, revine la Varşovia, apoi, alarmat de starea sănătății ei, se duce iarăşi lângă ea; boala ajunsese în ultima fază. În acest timp, scrie şi la *Potopul,* are discuții cu colectivul redacției „Słowo”, de unde-şi dă demisia, care nu i se primeşte, şi, evident,

[1] Stațiunea balneo-climaterică din Bavaria, Reichenhall, o va descrie şi în romanul Familia Połaniecki.

poartă corespondență cu alte periodice în legătură mai ales cu publicarea *Potopului.* Într-adevăr, romanul apare în acelaşi timp în trei periodice după cum urmează: între 23.III.1884 — 10.IX.1886 în „Słowo”, între 24.XII.1884 — 2.IX.1886 în „Gzas” şi 25.XII.1884 — 7.IX.1886 în „Dziennik Poznański”. Din *Scrieri,* apar vol. I—IV în ediția a IV-a, completate cu vol. VI—IX *(Prin foc şi sabie).* Teatrul din Lódż prezintă pe scenă nuvela *Bartek învingătorul,* prelucrată de J. Lętowski.

1885 — Sănătatea din ce în ce mai precară a soției îl poartă la Meran (ianuarie), San Remo (ianuarie), unde suportă două cutremure, şi la Mentona (februarie). Scrie deci la *Potopul* cu înverşunare prin hoteluri, fără cărțile trebuincioase şi chinuit de dureri de cap şi de grija soției[1]. La 24 aprilie o duce iarăşi la Meran, de unde, la 7 mai, pleacă la Cracovia, iar de aci la Varşovia. Pentru ca la 24 iunie s-o ducă din nou la Reichenhall prin Viena. Rămân aici lunile iulie, august şi cea mai mare parte din septembrie; la 10 august vine şi mama soției să-i ajute. Zadarnic însă, tragedia se apropie; Maria Sienkiewicz se stinge din viață la 19 octombrie în stațiunea Falkenstein, unde se mutaseră la 23 septembrie. Rămăşițele îi sunt aduse la Varşovia şi înmormântate la cimitirul din Varşovia. Necroloagele, numeroase, laudă modestia, delicatețea, spiritul de sacrificiu, inteligența

---

[1] Într-o scrisoare din 18 iunie, în care nu apare numele destinatarului din Częstochowa, indică izvoarele pe care le-a folosit în *Potopul:* „*Jurnalul* lui Pasek. *Caroli Gustav Gesta* (sursa principală) de Pufendorf. *Carte de jurnal* de Michałowski. *Lettres* de De Noyers (...). *Gigantomachia* de A. Kordecki. *Galeria de la Nieśwież* şi *Viața prințului Janusz Radziwiłł* de Kotlubaj. *Jurnalul* lui Boguslaw Radziwill. *Jurnalul* lui Jemiołowski. *Jurnalul* lui Albrecht Radziwiłł. *Cronica* de Kochowski Rudawski. *Jurnalul* Iui Łoś. Din lucrările mai noi: *Istoria eliberării Republicii* de Walewski, *Jan Kasimierz* şi *Maria Ludovica* de Plebański, *Prințul Boguslaw Rudziwiłł* de Kalicki Bernard. *Bătălia de trei zile de la Varşovia* de Droysen etc.” (J. Krzyżanowski, *op. cit.,* p. 124)

şi ajutorul dat scriitorului în scrierea celor două părţi ale trilogiei. Din seria de *Scrieri* apar volumele VI—IX, cuprinzând *Prin foc şi sabie* în a treia ediţie. O prelucrare a romanului se joacă la teatrul de Ia Lwów.

1886 — Continuă să scrie la *Potop* până la 21 august; la 17 februarie sfârşeşte vol. IV şi pleacă pentru câteva zile în Lituania, iar lunile martie şi aprilie le petrece la Kaltenleutgeben. La începutul lui iunie pleacă într-o staţiune montană din Polonia, Zakopane, unde rămâne până la sfârşitul lui iulie. 1 august marchează plecarea la Viena şi Kaltenleutgeben. Se plimbă mult şi scrie şi mai mult, terminând *Potopul* la 18 august. După care cumpără ghiduri şi lucrări în legătură cu Constantinopole. Se odihneşte o lună la Zakopane, apoi întârzie o săptămână la Cracovia. De unde, la 6 octombrie, însoţit de editorul ziarului „Słowo”, A. Zaleski, şi de pictorul Pochwalski, pleacă cu trenul prin Bucureşti şi Varna la Constantinopol. Locuiesc în vila unui emigrant polonez, Henryk Groppler din Bebek, periferie a capitalei turceşti, de unde fac excursii în oraş şi prin împrejurimi: muzee, meceturi, dervişi urlători la Scutari etc. Îşi urmează drumul pe vasul „Donnaie” până la Atena, impresiile din timpul celor două săptămâni redactându-le mai târziu, în *Excursie la Atena (Wycieczka do Aten,* 1589). La 26 noiembrie, împreună cu Pochwalski, ia vaporul „Il Principe Oddone” până la Brindisi. Vizitează Neapole, unde ajung la 29 noiembrie, şi locurile din jur: Grota Câinelui, Baia, Pompei, Vezuviul etc., Roma (patru zile) şi Florenţa, după care Sienkiewicz pleacă prin Viena la Cracovia, petrecând aici sărbătorile de iarnă. În cartea *Societatea varşoviană (Towarzystwo warszawskie),* vol. 2 p. 126—137, A. Zaleski publică, semnând cu pseudonimul

X.Y.Z., prima lucrare mai cuprinzătoare, laudativă, despre operele lui H. Sienkiewicz; şi ca reacţie faţă de atacurile reînnoite după apariţia Potopului.

1887 — La 4 ianuarie se întoarce la Varşovia, unde îşi împodobeşte cabinetul de lucru cu covoarele şi armele aduse de la Constantinopol; îi place să stea acasă şi scrie mai mult. Situaţia materială i se îndreaptă; primeşte onorariul pentru editarea Potopului în seria de *Scrieri,* vol. X—XV, care va apărea peste un an. La jumătatea lui ianuarie face parte din juriul pentru aprecierea romanului contemporan, după care, pe la jumătatea lui februarie, îşi însoţeşte socrul la Dubniki în Lituania, unde vânează doi cerbi. Se gândeşte şi concepe scene pentru continuarea trilogiei cu *Pan Wołodyjowski* şi tratează în acest sens cu redactorii de la „Słowo”, care îi acceptă condiţiile lesne, date fiind succesul şi veniturile realizate cu primele două părţi. Între 10—30 martie se află la Cracovia, unde ţine şi o conferinţă, citindu-şi *Amintirile din Atena,* ce vor apărea în anul următor. La sfârşitul lunii martie pleacă la Viena, dar se îmbolnăveşte de amigdalită şi pleacă pe malul Adriaticii, la Abbaţia, unde începe să scrie la *Pan Wołodyjowski;* la 7 aprilie. Are un moment de cumpănă, aflând istoria adevărată a soţiei lui Wołodyjowski, pe care o concepuse altfel şi la care nu renunţă, în linii mari. Se întoarce iarăşi două săptămâni la Viena, reia legăturile cu cunoscuţii polonezi şi închiriază o vilă pentru familie la Kaltenleutgeben; aici lucrează intens lunile mai şi iunie, căci ar vrea să sfârşească ciclul şi să se apuce de un roman contemporan. La Kaltenleutgeben, ziaristul G. Smólski îi ia nu interviu la 18 iunie, în care notabile sunt informaţiile despre traducerile operelor lui Sienkiewicz în limba germană.

Pan Wołodyjowski începuse să apară în acelaşi timp în „Słowo” (3 iunie), „Czas” şi „Dziennik Poznański”; va apărea până la jumătatea lunii mai 1888. Tot în iunie încredinţează conducerea ziarului „Słowo” lui M. Godlewski, păstrând numai cronica literară, pe care va începe s-o ţină după ce revine la Varşovia la 8 noiembrie. În jur de 25 iulie pleacă spre Bruxelles, sau Ostende, de unde, după două săptămâni, face o excursie până în insula Wight şi la Paris. Încercat de o stare depresivă, se tratează la Gastein din iulie până în septembrie, întorcându-se la Varşovia în noiembrie. Reglementează problemele băneşti, legate de editarea *Potopului,* şi redacţionale la „Słowo”, îngrijindu-se de traducerea *Pescarului islandez* de P. Loti şi a lui *David Copperfield* de Ch. Dickens. Apar primele recenzii entuziaste despre *Pan Wołodyjowski;* una este scrisă de poeta M. Konopnicka. Citeşte tragicii greci şi se interesează de teatru; acum vede o comedie de J. Biziński, a cărei convenţionalitate neverosimilă îl contrariază; ar vrea să scrie şi el una, dar... Congresul Asociaţiei Literare Internaţionale de la Madrid îl alege ca preşedinte după moartea lui J.I. Kraszewski.

1888 — Cu o mică întrerupere la Cracovia, petrece un timp la Zakopane; de unde revine la Varşovia la 27 februarie. La începutul lui mai sfârşeşte Pan Wołodyjowski, apoi vizitează rude şi prieteni la ţară, Radziejowice şi Guzów; aici îşi mărturiseşte afecţiunea ce i-o poartă o nepoată, Maria Babska, cu care se va casatori peste douăzeci de ani. Intenţionează să se căsătorească şi cere avizul medicilor de la Viena, unde pleacă la finele lui mai; era bolnav de ochi şi obosit. Diagnosticul este anemie cerebrală, şi proiectul matrimonial cade. La Kaltenleutgeben cere să i se trimită din ţară scrierile

pozitiviştilor H. Spencer, H. Taine, J. St. Mill, Ch. Darwin ş.a. *Potopul* apare în vol. X—XI din *Scrieri* în iunie. În mai comedia *A cui e vina?* se reluase la „Varietăți”, iar în iulie se joacă într-un teatru de vară *Pan Zołzikiewicz (Schițe în cărbune),* o prelucrare de J. Galasiewicz şi Z. Mellerowa, pe care Sienkiewicz o laudă. Luna iulie o va petrece cu familia la Sopot; la înapoierea de la Viena, vizitase în drum galeriile de la Dresda. Câteva săptămâni se repede la Ostende, unde scrie nuvela *A treia* — jurnalul unui pictor, o farsă plină de umor reconfortant. Revine la Sopot şi pleacă în curând la Paris, de unde dezminte într-o scrisoare ştirile apărute în „Czas”, referitoare la preocupările scriitoriceşti şi la matrimoniu. Acceptă să publice nuvela *A treia* în „Kurier Codzienny”, respingând însă schimbarea titlului în *Kazia* şi propunând *Prietenul meu şi eu.* La 17 septembrie pleacă pentru aproape 40 de zile în Spania, oprindu-se la Cerbère, Barcelona, Valencia, Córdoba, Grenada, Sevilla şi Madrid. Cartea, pe care intenționa s-o scrie, se va restrânge la schița *Lupta cu tauri (Walka byków),* apărută în 1880. Întârziind câte puțin la Paris şi Cracovia, ajunge la Varşovia la 22 noiembrie. La 10 decembrie, un donator anonim expediază pe adresa lui Sienkiewicz suma de 15.000 ruble cu dedicație: „Michał Wołodyjowski lui Henryk Sienkiewicz”. Destinatarul îl răsplăteşte pe donator cu un gest tot atât de impresionant, îndelung chestionat de contemporani, intenționând să ofere banii bolnavilor de tuberculoză, în amintirea soției. Sienkiewicz se decide să înființeze bursa la 24 decembrie în cadrul Academiei de Ştiințe din Cracovia.

1889 — La 11 ianuarie, ziarul „Słowo” publică ştirea înființării „Fondului Maria Sienkiewicz” în folosul artiştilor bolnavi

de ftizie. Aproape şase săptămâni, din ianuarie până la jumătatea lui februarie, stă la Zakopane, unde vrea să-şi cumpere o casă. Schița *Cine dă mai mult?* este trimisă la „Słowo”. De la Cracovia (după 16 februarie), tratează cu periodicele „Czas” şi „Gazeta Lwowska” publicarea viitorului roman *În cătuşe (W pętach),* pe care nu l-a început încă. După ce se întoarce la Varşovia, la 17 februarie, încheie studiul *Despre romanul istoric,* început încă la Zakopane, în care va respinge îndeosebi reproşurile lui B. Prus în legătură cu *Prin foc şi sabie*[1]. În aprilie, la Varşovia şi Cracovia, conferențiază despre romanul istorie, pornind de la tezele lui G. Brandes despre inutilitatea subspeciei. Cam în acest timp eşuează tentativa prietenilor de a-l căsători cu Adolfina Czarnowska. Scurte popasuri la Cracovia, Viena, Abbatia (aici începe *Lupta cu tauri)* şi Varşovia, pentru a porni, sfătuit de medic, la 13 mai, la Kissingen pentru o lună de zile. În drum, vede la Praga *Nora,* o „piesă proastă de Ibsen”. Încă aproape o lună (18.VI — 13.VII) îşi îngrijeşte fiica operată la Cracovia, apoi o duce la Zakopane. Academia de Ştiințe din Cracovia anunță Ia 22 iunie constituirea Fondului Maria Sienkiewicz, al cărui statut este publicat în anuarul Academiei; fondul va exista până în anul 1918[2]. Între 28 iulie şi 5 august, Sienkiewicz se află pe insula Helgoland, de unde se mută la Ostende; pe insulă începe să scrie romanul *În cătuşe.* După 10 zile petrecute la Ostende, unde continuă să scrie la roman, se mută o lună la Zakopane şi Cracovia, apoi pentru încă una la Kaltenleutgeben;

---

[1] La 24 ianuarie scria că în această schiță „va fi puțină polemică, poate puțină fiere şi puțină legitimă apărare” („Słowo”, 19.11).

[2] Au beneficiat de această bursă, printre alții, scriitorii: Maria Konopnicka, St. Przybyszewski, St. Wyspiański, Kazimierz Przerwa Tetmajer, J. Komierowski, pictorii Konstanty Mańkowski, Wł. Łuskina, J. Rapacki ş.a.

nu-şi întrerupe lucrul, hotărând că titlul romanului va fi *Fără ideal.* În noiembrie revine pentru puţină vreme la Varşovia şi adună câţiva critici, în ziua în care „Słowo” începe publicarea cărţii, cărora le citeşte o parte din ce a scris; impresiile sunt cum nu se poate mai favorabile. Cu toate acestea, întors în decembrie la Zakopane, autorul ascultă sfatul J. Janczewska şi reduce simţitor îngroşările erotice.

1890 — Are greutăţi cu urnirea jurnalului lui Ploszowski dintr-un punct mort şi se teme să nu semene cumva cu *Jurnalul intim* al lui Amiel. Lucrul înaintează greu, aşa că pleacă în martie în Italia, la Como şi Milano; bucuros că a depăşit momentul dificil, se va întoarce la Varşovia, unde va sfârşi primul volum. Pe al doilea îl va încheia la Zakopane în jurul datei de 10 iunie. Între 21 iunie şi 7 iulie îi pozează la Cracovia pictorului Pochwalski pentru portret şi asistă la manifestările prilejuite de aducerea osemintelor lui A. Mickiewicz în cripta de la Wawel. Votul lui Sienkiewicz decide plasarea monumentului marelui poet romantic în piaţa din centrul oraşului. De Ia Kaltenleutgeben, unde stă între 10.VII—20.VIII, scrie la roman şi citeşte „*Notre coeur* de G. de Maupassant şi *Une coeur de femme* de P. Bourget”, se întoarce la Zakopane; de unde face o excursie în Slovacia. În a doua jumătate a lui septembrie, sfârşeşte la Cracovia *Fără ideal* şi decide să-şi trateze boala de gât la Biarritz (16—28.X), după care vrea să întreprindă o călătorie în Africa, „Słowo” având a acoperi o parte din cheltuieli. La Zakopane scrie între 18—80 noiembrie nuvelele *Lux în tenebris lucet* şi *Sentinţa lui Zeus (Wyrok Zeusa).* La 8 decembrie pleacă prin Cracovia, Viena, Roma şi Neapole, la Ismailia, unde ajunge la 29 decembrie; de aci se îndreaptă spre Cairo.

1891 — În primele zile ale lunii ianuarie vizitează în compania unor prieteni piramidele şi Sfinxul, La 8 ianuarie participă la o vânătoare la El Fayum şi răceşte la gât, aşa că se întoarce la Cairo. La 20 ianuarie vizitează Alexandria, iar după o săptămână pleacă spre Suez, pentru ca la 16 februarie să ajungă la Zanzibar. Este primit de sultanul insulei şi ia parte la o excursie. După două săptămâni, pleacă spre Bagamojo care va constitui baza deplasărilor în interiorul continentului negru. Ajutat de misionari, întreprinde o escapadă cinegetică de câteva săptămâni, sfârşită înainte de vreme din cauza febrei. Revine deci la Zanzibar şi de aci la Cairo în aprilie. Prin Brindisi şi Viena se întoarce la Zakopane, unde se odihneşte o lună cu familia şi se tratează. Deplasări scurte la Lublin, Cracovia, Kaltenleutgeben; în acest timp concepe *Scrisori din Africa.* În decembrie studiază la Cracovia materiale privind Evul Mediu; vrea să scrie un roman cu un subiect din această epocă şi să sfârșească *Scrisorile din Africa.* „Słowo" editează *Fără ideal* în volum; autorul nu este încântat de observațiile criticilor polonezi, mai ales când le compară cu cele străine[1]. Cele câteva săptămâni ale carnavalului le petrece la Cracovia; după 10 zile la Zakopane. La începutul lunii revine la Zakopane (8.III), unde scrie prima versiune a nuvelei *La izvor,* intitulată acum *Ca în vis (Jak we śnie).* Iar la sfârşitul lui martie pleacă prin Cracovia şi Viena la Kaltenleutgeben. Se plânge încă de urmările febrei din Africa şi se gândeşte la planul unui roman din secolul al XIV-lea şi la o piesă contemporană în cinci acte. *Cântecul codrilor lituanieni (Pieśń borów litewskich),* scrisă în albumele domnişoarelor

---

[1] Este vorba de opinia lui L.N. Tolstoi, relatată de N. Gusiev, *Letopis' jizni i tvorcestva L.N. Tolstogo,* Moscova, 1946, p. 420, 425; spre exemplu.

Dzieduszycka şi Tarnowska, apare semnată cu numele lui în „Gazeta Czerniowska”, şi autorul se gândeşte să ceară cetăţenie austriacă de teama represiunilor ruseşti. După ce petrece Paştele la Frain în Moravia, sfârşeşte la Kaltenleutgeben nuvela *La izvor* şi o trimite la „Biblioteka Warszawska”; va fi reprodusă şi în alte reviste, bucurându-se de succes, deşi autorul o socotea proastă. Vrea să publice viitorul roman, *Cavalerii teutoni,* în „Przegląd Polski” şi în „Kraj”. La 10 mai vine la Cracovia, iar de la 5 iunie pleacă Ia Dresda, apoi, răcit, la Karlsbad (7.VI). Pe drum citeşte *Viaţa lui Isus* de E. Renan şi, după ce ajunge, începe nuvela *Să-l urmăm (Pójdżmy za nim).* Iulie şi august le împarte între Cracovia şi Zakopane. În august este bombardat cu scrisori de la Gastein de Maria Romanowska, fiica adoptivă a Helenei Wołodkowiczowa, pe care o cunoscuse la Viena sau la Cracovia. Sienkiewicz se arată sceptic. Culege mereu materiale pentru noul roman. La 20 septembrie scrie la Zakopane nuvela *Să-l urmăm,* intitulată iniţial *Antea.* Îi propune lui Wolff să publice vol. XX din *Scrieri,* în care să intre *Sentinţa lui Zeus, Lux în tenebris lucet, La izvor, Să-l urmăm* şi *Nebunul (Wariat);* pe cea din urmă o va scrie în curând. La 26 septembrie pleacă iar Ia Kaltenleutgeben, unde este asaltat din nou de către un prieten care pledează în favoarea Mariei Romanowska; „ascultă şi tace ca un sfinx”. După întoarcerea la Varşovia, ia în serios posibilitatea căsătoriei cu Maria, şi în octombrie îşi roagă editorul să trimită la Odessa volumele legate de *Scrieri.* Este invitat în decembrie şi se va duce după sărbătorile de iarnă, îi trebuie bani şi se hotărăşte să scrie *Familia Połaniecki.*

1893 — Prima parte a lunii ianuarie va sta la vila familiei

Wolodkowicz din Odessa. De aici îşi exprimă acordul să tipărească în comun *Fără ideal* în Franța, în traducerea lui A. Wodziński şi cu o prefață de P. Bourget; până în 1895 va apărea în cinci ediții. După o conferință la Cracovia (21.I), rovine la Varşovia şi acceptă propunerea familiei Wolodkowicz, ca în martie, înainte de cununia care va avea loc la Roma, să se ducă la Nervi. Acum scrie poezia *Lotus* şi schița *Fii binecuvântată (Bądź blogoslawiona),* dedicate logodnicei. La 27 februarie soseşte la Nervi, nude-l aşteaptă logodnica şi mama ei. Scrie aici schița *Impresii italiene (Z wrażeń wdoskich)* şi corespondează cu prietenii, invitându-i la cununia de la Roma. Procedura oficială prea greoaie hotărăşte amânarea cununiei până la 25.VI la Cracovia; viitoarea soacră şi ginerele nu se prea înțeleg. La 9 mai, Sienkiewicz este ales membru al Academiei de Ştiințe din Cracovia. Doamna Wolodkowicz îl anunță la Kaltenleutgeben că nu mai acceptă căsătoria, dar Sienkiewicz continuă tratativele. La 1 iunie se duce la Zakopane şi scrie schița *Organistul din Ponikła.* Scrie intens la *Familia Połaniecki,* neîntrerupând lucrul nici în timpul curei de la Teplitz (cea 18.VII—88.VIII). În iulie, *Familia Połaniecki* începe să apară în „Biblioteka Warszawska” şi „Gazeta Polska”. Datorită strădaniei prietenilor, se reiau relațiile între Sienkiewicz şi familia Wolodkowicz; cununia are loc la 11 noiembrie la Cracovia. Călătoria în Italia nu o de bun augur, căci datorită amestecului soacrei, tinerii se despart. Maria Sienkiewicz îşi părăseşte soțul care se mută la Roma în jur de 20 decembrie. În periodice apar multe ecouri ipotetice.

1891 — În prima decadă a lunii ianuarie dezice ştirile apărute în periodicele din țară, care-l făceau mai bolnav decât era.

Vine pentru câteva zile la Cracovia cu ocazia examenelor fiului din prima căsătorie, după care se întoarce din nou în Italia: Ancona, Perugia, Roma şi Neapole; aici va sta toată luna martie. Între timp, organizează un ajutor bănesc pentru M. Konopnicka, iniţiază masuri pentru divorţ şi scrie în condiţii vitrege la *Familia Połaniecki.* Bolnav de bronşită, se tratează la Kaltenleutgeben două luni (29.III—30.V). În acelaşi timp, se pregăteşte temeinic pentru *Quo vadis,* pe care încă n-a început să-l scrie. Fără voia lui, unele trăsături feminine ale personajelor, mai ales negative, reprezintă transpuneri din realitate. Se gândeşte totuşi să scrie *Cavalerii teutoni* după *Quo vadis.* Lucrează tot timpul verii la *Familia Połaniecki,* la Zakopane, încheind-o la 22 octombrie la Parc St. Maur. La 8 noiembrie are un accident de bicicletă, fără urmări grave.

1895 — În ianuarie corectează personal *Familia Połaniecki,* străduindu-se să scoată orice amănunt care ar aduce aminte de căsătoria lui neizbutită. Amigdalita recidivează şi operaţia este urmată de o convalescenţă anevoioasă. De aceea, primele capitole din *Quo vadis* le scrie abia în martie, când şi încep să apară în „Gazeta Polska", „Czas" şi „Dziennik Poznański". În săptămânalul berlinez „Gegenwart" apare primul articol politic în afara Poloniei despre Bismarck[1]. Urmăreşte şi intervine la consistoriul din Varşovia pentru acceptarea divorţului. La Kaltenleutgeben, Zakopane, Teplitz, scrie mereu la *Quo vadis* până la sfârşitul lui septembrie. Romanul, pe măsură ce apare, este tradus de A.

---

[1] Cu prilejul împlinirii a 80 de ani de către cancelarul Germaniei, săptămânalul de la Berlin, „Gegenwart", întreabă 20 de scriitori europeni de mare faimă, admiratori sau dimpotrivă, ce gândesc despre Bismarck? Printre ei se află şi Sienkiewicz.

Wodziński în limba franceză; ideea unei prefețe de A. Franco nu se realizează. Dificultățile descrierii epocii neroniene îl vlăguiesc, dar trebuia să persevereze pentru a da impresia de autenticitate, se destăinuieşte într-o scrisoare din noiembrie aceleiaşi J. Janczewska.

1896 — La 21 Ianuarie Sienkiewicz se stabileşte până la sfârşitul lui martie la Nisa cu copiii. Aici îi ajunge ştirea aprobării divorțului. La Nisa sfârşeşte *Quo vadis* la 18 februarie; la 5 februarie îi murise tatăl la Varşovia în vârstă de 83 de ani. De la Nisa face excursii scurte în Corsica (26.III) şi la Monte Carlo (31.III). Tot la Nisa cedează firmei editoriale Gebethner şi Wolff dreptul de proprietate asupra operelor cuprinse în volumele 1—5, 19—20 şi 21—30, în total 18 tomuri, în schimbul sumei de 21.000 de ruble. „Figaro” publică o scrisoare prin care Sienkiewicz autoriza traducerea *Familia Połaniecki* de A. Wodziuski, iar „Słowo” anunță că va publica romanul *Cavalerii teutoni.* Luna mai o petrece pe coasta Bretaniei, iar iunie în Elveția. Apare în volum *Quo Vadis*[1] Criticii literari şi arheologii italieni, care cunosc romanul doar din rezumate[2], îi reproşează nepotriviri de amănunt, la care autorul răspunde printr-o scrisoare convingătoare în „Słowo” din 31 iulie; de la 1 iulie se afla la Zakopane, scriind cu sârg la a doua parte a *Cavalerilor teutoni.* Începe nuvela *Pe Coasta de azur (Na jasnym brzegu)* la 2 iulie, dar o părăseşte pentru a o relua în octombrie la Kaltenleutgeben. La 7 decembrie

---

[1] În epistole expediate la date şi persoane diferite, scriitorul indică drept surse ale romanului: studiile arheologice de la Roma, Tacit, capela „Quo vadis”, *Antichrist* de E. Renan, lucrări de Boissier, Fustel de Coulange ş.a. N-a cunoscut, în schimb, *Martirii* lui Chateaubriand, *Actea* de Al. Dumas şi *Mondo antica* de Agostino della Sala Spada.

[2] *Quo vadis* va apărea în limba italiană abia în 1898, în traducerea lui F. Verdinois.

Sienkiewicz este ales membru corespondent al Academiei Imperiale de la Petersburg. Asociația Literară îl sărbătoreşte la Viena, la 12 decembrie, pentru cei 25 de ani de activitate literară. Asociația Ziariştilor Polonezi de la Lwów şi Asociația Literar-Artistică din Kiev îl aleg membru de onoare.

Apar *Broscuța (Zabusia)* de G. Zapolska, *Comedianta* de Wł. Reymont.

1897 — Michał Luśnia (Kazimierz Kelles-Krauz), unul dintre teoreticienii de frunte ai dreptei Partidului Socialist Polonez, publică între 1 — 7 ianuarie în periodicul „Naprzód" de la Cracovia articolul *Un roman revoluționar,* în care interpretează creația *Quo vadis* din perspectiva ideologiei pe care o reprezenta. Întreprindea apropieri originale între mişcarea socialistă şi situația primilor creştini. Sienkiewicz petrece luna ianuarie la Varşovia, scriind la *Cavalerii teutoni;* medicii susțin că romanele *Familia Połaniecki, Quo vadis* şi *Cavalerii teutoni* constituie tot atâtea „abuzuri cerebrale" din partea autorului. Prozatorul se resimte într-adevăr, de vreme ce într-o scrisoare către J. Janczewska din 15 februarie intenționează să-şi schimbe sistemul de lucru: să se odihnească mai întâi, să scrie lucruri mai scurte şi să nu mai înceapă să le publice înainte de a le sfârşi. La Varşovia se organizează un Comitet pentru sărbătorirea a 25 de ani de activitate literară, care comandă un bust de marmură pentru scriitor. Sienkiewicz renunță la propriul jubileu, întrucât nu era gata romanul *Cavalerii teutoni* eu care să puncteze evenimentul. Pentru monumentul dedicat lui A. Mickiewicz cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la naştere, un Comitet cere la 2 martie îngăduința guvernatorului general Imeretyński care îl desemnează vicepreşedinte pe H. Sienkiewicz;

evident, îşi dă demisia. În aprilie sfârşeşte primul volum din *Cavalerii teutoni.* Încearcă să continue, dar în Franța, la Parc St. Maur (de la 18.V) nu poate să scrie, în Elveția, la Ragaz (de la 5.VI), de asemenea; abia la Zakopane, în iulie, termină volumul al doilea. În septembrie se repede cu copiii la Veneția, unde vizitează oraşul şi împrejurimile, revenind la Varşovia la 8 octombrie. Împreună cu membrii Comitetului pentru mormântul Iui Mickiewicz se deplasează la Carrara (18.XI) să vadă marmura, apoi, după câteva săptămâni la Nisa, unde lucrează la roman, se întoarce Ia Varşovia; stă aici până la sfârşitul anului.

1898 — După 10 februarie, Sienkiewicz se află la Nisa, unde citeşte scriitorii latini şi sene la partea a IV-a a *Cavalerilor teutoni.* În Italia, „Corriere di Napoli" publică *Familia Połaniecki* în traducerea lui Fr. Verdinois; cititorii italieni socoteau *Quo vadis,* care apăruse mai înainte, cel mai bun roman din acei ani. În America operele scriitorului polonez apar în tiraje fabuloase; *Quo vadis* în 400.000 de exemplare, de pildă. La sfârşitul lunii pleacă prin Berlin şi Köln în Bretania, unde scrie stăruitor la *Cavalerii teutoni,* I. Chrzanowski relatează că lucra dimineața, de la opt şi jumătate până la prânz, după care ieşea pe plajă realmente transpirat, Întrebându-l ce-l oboseşte astfel, scriitorul a răspuns: „Lucrul la simplitatea stilului"[1]. Octombrie îl găseşte la Varşovia scriind la roman. Întrucât amânase sărbătorirea a 25 de ani de activitate pentru anul viitor, prietenii îi oferă bustul de marmură pe o coloană de stejar la o întrunire particulară.

1899 — În prezența lui J. Curtin, Marius (Wł. Rabski) îi ia un

[1] I. Chrzanowski, *Amintiri despre Sienkiewicz (Ze wspomnień o Sienkiewiczu),* „Gazeta Warsawska", nr. 375 din 24.XII.1930.

interviu în legătură cu traducerile în alte limbi, modul cum îşi scrie operele, opiniile despre modernişti, situația din Galiția, Regat şi Wielkopolska şi jubileul apropiat. La 17 martie, 55 de scriitori aleg un comitet pentru înființarea unei Case de Ajutor pentru literați şi ziarişti; care-l numesc preşedinte pe Sienkiewicz. În aprilie scrie legenda *Pe Olimp (Na Olimpie).* Boala de gât şi pregătirea unei conferințe în folosul Casei Literare îl rețin lunile mai şi iunie la Varşovia. În drum spre Zakopane participă la un banchet organizat de Academia de Ştiințe din Cracovia în cinstea lui. În legătură cu „satanismul" ordinului teuton, citeşte lucrările istoricului St. Smolka, a căror lectură îl determină să schimbe întrucâtva perspectiva de apreciere în versiunea din volum. La 16 septembrie participă cu un discurs la dezvelirea primului monument din Polonia, al lui J. Słowacki ridicat la Miłosław de poetul Józef Kościelski. La Miłosław cunoaşte pe Maria Radziejowska, scriitoare şi ziaristă sileziană, care face o puternică impresie asupra lui; este „ultima sau poate penultima mea dragoste". Relația se rezumă la câteva „vederi" la intervale mari de timp. Popularitatea lui Sienkiewicz creşte uriaş în America, Anglia, Rusia, Germania şi în alte țări. Revista catolică „Alte und Neue Welt" din Einsiedeln (Elveția) organizează un concurs pentru cel mai bun roman, la care din 678 de votanți, 311 optează pentru... *Familia Połaniecki.*

1900 — Comitetul pentru organizarea jubileului începe colecta publică pentru cumpărarea unei proprietăți care să i se ofere lui H. Sienkiewicz. Deşi controversat, proiectul se va menține, şi va conduce la achiziționarea proprietății Oblęgorek , nu departe de Kielce. Romancierul încheie la Varşovia penultima parte din *Cavalerii teutoni.* La 19

februarie are loc o seară în onoarea lui Sienkiewicz, căruia gripa nu-i permite să ia parte. Programul serii cuprindea: discursul lui St. Tarnowski, cantata de Z. Noskowski, lectura nuvelei *Janko muzicantul* de către J. N. Popławski şi prezentarea piesei într-un act *A cui e vina?* în regia lui L. Solski. Sărbătoritul va mulțumi călduros, apoi va pleca la Parc St. Maur, unde va sfârşi Cavalerii teutoni la 10 martie. În această lună, în periodicele din Galiția, Anglia şi Rusia — în Franța abia în aprilie — apare scrisoarea deschisă pe care marele prozator polonez i-o adresează luptătoarei pentru pace şi romancierei Berta Suttner, condamnând politica prusiana față de polonezi. Cu prilejul jubileului, St. Demby publică şi scrierile de tinerețe. Anul jubiliar continuă cu organizarea unor serate în cinstea lui Sienkiewicz la Poznań (8.IV), Lwów (29.IV) şi Cracovia (9.V). La sărbătorirea a 600 de ani de la înființarea Universității Jagiełłone, este investit cu titlul de doctor honoris causa. La 18 iulie, Comitetul de organizare îi cumpără proprietatea Obłęgorek şi, în plus, 60 de vite, 6 cai, maşini şi unelte agricole. Darul național nu se va dovedi aducător de venituri pentru posesor, ci dimpotrivă. La 26 septembrie Comitetul de organizare alege o comisie pentru pregătirea programului cu aprobarea guvernatorului general. Sărbătorirea are loc cu mult fast la 22 decembrie: înmânarea actului de proprietate, spectacol la Teatrul Mare şi banchet. Vor urma manifestări de mai mică amploare în alte oraşe din provincie şi chiar în alte țări: Italia, Rusia, America, Anglia etc. În acest an şi mai târziu, Sienkiewicz este agasat de problemele ridicate de traducerea operelor în străinătate, diferende care ajung nu o dată la procese scandaloase între diferite firme.

1901 — Revista varşoviană „Wieczory Rodzinne”, consacrată tineretului, publică în nr. 1 o scrisoare a lui Sienkiewicz, intitulată ulterior *Visurile tinereții (Marzenia młodości),* prima încercare autobiografică. Intenționează, în ianuarie, să scrie un roman despre Iulian Apostatul şi caută materiale ajutătoare. Escapade cinegetice. La 14 martie îşi însoțeşte fiica bolnavă în Italia, unde va rămâne până la jumătatea lui mai la Bordighera, Sestriere şi Lugano. În țară se organizează o expoziție jubiliară care cuprinde: I. Fotografii şi portrete, II. Ediții poloneze din operele lui Sienkiewicz, III. Traduceri în limbile străine, IV. Lucrări despre Sienkiewicz, V. Manuscrisul *Quo vadis,* VI. Diplome de onoare, VII. Adrese jubiliare, VIII. Daruri şi amintiri, IX. Daruri cu ocazia jubileului, X. Tablouri, XI. Note şi albume. Succesul răsunător, înregistrat de *Quo vadis,* este însoțit şi de critici. Autorul respinge reproşurile publicistului francez Ange Galdemar (21.III) şi ale lui F. Brunetière, critic de renume, (28.III); cel din urmă îi imputa dependența de scrierile lui Al. Dumas şi alți prozatori francezi. Admiratorii italieni îi iau la Lungano un interviu pentru „Corriere de la Sera”, în care declară că deplânge destinul uman, nu-l ironizează, vrea să scrie un roman despre Sobieski, nu scrie poezii, deşi a tradus din Horațiu şi Tibull, are rezerve față de romanele lui d'Annunzio şi admiră neprecupețit *Odele barbare* de Carducci. După ce participă la deschiderea oficială a teatrului din Lódż (29.IX), va petrece toamna la Varşovia şi din pricina bolii survenite pe la jumătatea lui decembrie. La 22 noiembrie protestează public în „Czas” împotriva persecutării copiilor polonezi la Września de către oficialitățile prusiene. Apelul este reprodus şi în alte periodice din țară şi din străinătate. Este prima

acțiune directă împotriva stăpânirii prusiene. Cu mult înainte de a începe să scrie romanul despre Sobieski, încheie un contract cu Asociația Artistică-Editorială din Varşovia pentru publicarea lui. Prelucrări ale romanelor se joacă pe scenele din țară şi străinătate (Paris, Bruxelles, Praga, Odessa ş.a.). În presa cracoviană şi varşoviană se aminteşte despre candidatura lui Sienkiewicz la Premiul Nobel.

1902 — Primele luni stă la Varşovia. La ancheta ziarului parizian „Journal" în problema burilor, Sienkiewicz identifică politica Angliei cu aceea a Prusiei față de polonezi. Pictorii polonezi care au ilustrat operele lui Sienkiewicz (J. Kossak, F. Koatrzewski, St. Batowski, P. Stachiewicz, Wl. Tetmaier ş.a.) organizează expoziții la Petersburg, Moscova, Harkov şi în alte oraşe din Rusia. La 9 iunie, se mută la Obłęgorek , unde va întârzia până toamna. Scriitorul este întâmpinat sărbătoreşte, cu dragoste şi cinstire, în localitățile prin care trece. În august se prezintă la grădina zoologică din Petersburg o feerie coregrafică după *Prin foc şi sabie,* care se încheie cu alipirea Ucrainei la Rusia. Din cauza oboselii şi a sănătății, amână public scrierea romanului despre Sobieski, iar la 7 septembrie îi împărtăşeşte, într-o epistolă, sfaturi lui Karol Rosy în legătură cu „Dziennik Berliński" care avea să reprezinte şi să apere interesele Poloniei în capitala Prusiei. Toamna se mută la Varşovia. Este ales preşedinte al Asociației Polono-Engleze de la Londra.

1903 — Breslele cracoviene, la care se adaugă „Dźwignia Lwowska", îl sărbătoresc la 20 ianuarie, oferindu-i un album jubiliar. În discursul de răspuns, scriitorul se recunoaşte un meşteşugar în breasla sa. La ancheta periodicului „Kurier Teatralny", Sienkiewicz apreciază

că în creația dramatică domină erotismul strident, la care reprezentanții tinerei generații organizează, o adevărată campanie împotriva scriitorului; ies în evidență St. Brzozowski, St. Przybyszewski, W. Nałkowski. În lunile de vară Sienkiewicz revine la Obłęgorek ; în iulie îi moare o soră la Częstochowa, Zofia, autoare a unor *Versuri religioase* de valoare minoră. După inundațiile care au loc în Regat, la 17 august publică un apel pentru a se organiza ajutorarea sinistraților. „Biesiada Literacka” şi „Gazeta Lwowska” îl presează să le dea romanul despre Sobieski, pe care l-a conceput prost, cum mărturiseşte într-o scrisoare către J. Janczewska la 14 octombrie. Solicitanții insistă şi, după ce, în disperare de cauză, vrea să le dea nuvela *Două lunci (Dwie łąki),* le oferă totuşi primele capitole din *Pe câmp de glorie;* concomitent vor apărea şi în „Kurier Poznański”. În cadrul Casei Literare, un grup de conferențiari cu Sienkiewicz în frunte întreprind un turneu prin țară în folosul sinistraților, care se va încheia abia în ianuarie 1901. Unele opere îi sunt traduse şi în România, țările scandinave, America de Sud ş.a., unde era mai puțin sau deloc cunoscut.

1904 — La Cracovia, la 18 februarie, o delegație îi oferă cetățenia oraşului Lwów. Pentru ca la 2 aprilie să primească Legiunea de Onoare din partea guvernului francez. Sienkiewicz mulțumeşte cordial, dar atrage atenția că este scriitor polonez, nu rus, cum era considerat în diploma însoțitoare. Pe fondul greutăților pe care le întâmpină la redactarea romanului *Pe câmp de glorie* şi al materialului documentar imens, se decide să lărgească planul până la proporțiile unei noi trilogii. Prima parte — anunța „Biesiada Literacka” la 10 iunie — aceea care se publică, se va încheia cu marşul de la

Viena, prin Częstochowa şi Cracovia, unde se va trece în revistă oastea polonă; în partea a doua vor fi evocate luptele cu năvălitorii turci, iar în a treia va fi înfăţişată întoarcerea triumfală de pe câmpul de glorie. Ultimele două etape ale proiectului nu vor fi realizate. Împotriva aşteptărilor, la 5 mai, în biserica din Varşovia a călugăriţelor canonice, H. Sienkiewicz se cunună cu Maria Babska, după care va pleca în Italia cu soţia. Itinerarul parcurs trece prin Monte Carlo, Nisa, Veneţia şi Viena, pentru a se încheia Ia Obłęgorek la 24 iunie; în lunile de vară va scrie la prima parte a celei de a doua trilogii. La 22 octombrie are loc la Paris, în teatrul Sarei Bernhardt, premiera piesei *Prin foc şi sabie,* dramatizare de Br. Kozakiewicz şi Maurice Bernhardt după romanul lui H. Sienkiewicz. La începutul lui octombrie se mutase la Varşovia.

1905 — În ianuarie îşi conduce fiica în Italia. La 18 martie ziarul „Rus” din Petersburg publică, în nr. 56, scrisoarea deschisă a lui Sienkiewicz care cerea şcoli poloneze în Regatul Polonez. Tot acum recenzează romanul *Sur la pierre blanche* de A. France; îi impută autorului observaţia pe care acesta i-o făcuse cu privire la *Quo vadis*: convorbirea dintre un evreu învăţat, apostolul Pavel, şi un patrician roman. Întrerupe colaborarea la „Kurier Warszawski” la 12 aprilie şi sprijină acţiunea de deschidere a şcolilor poloneze în Regat; este câştigat în acest sens de activistul naţional-democrat A. Osuchowski. Vara stă la Obłęgorok, iar în jur de 20 august revine la Varşovia cu manuscrisul romanului *Pe câmp de glorie,* care va fi publicat în „Biesiada Literacka” până la 20 octombrie. Consideră romanul ratat şi renunţă la celelalte două părţi anunţate. Apreciază mişcarea socialistă, nu şi tactica socialiştilor, care i se

pare păgubitoare pentru țară. Ar vrea să pună bazele unui săptămânal, „Myśl Polska”, a cărui conducere să i-o încredințeze lui I. Chrzanowski. În ultimele luni ale anului, participă la unele acțiuni politice patronate de guvern. La 10 decembrie lui Sienkiewicz i se înmânează premiul Nobel de către reprezentantul Academiei de Ştiințe din Suedia, obține o audiență la rege (11.XII), participă la un banchet dat de literatul Alfred Jensen, traducător al clasicilor polonezi în limba suedeză, iar la 14 decembrie pleacă la Viena. Sărbătorile de iarnă îl află la Cracovia.

1906 — Academia de Ştiințe din Belgrad îl alege membru corespondent în februarie. Participă la acțiuni filantropice în folosul înfometaților din Regatul Polonez; tot pentru ei apelează la ajutorul polonezilor din America printr-o scrisoare la 2 martie. Academia „Arcadia” din Roma îl alege membru. La 12 martie ia legătura cu „Słowo Polskie”, organul Democrației Naționale din Lwów. Deşi participă la pregătirea alegerilor pentru Dumă, la 4 aprilie refuză mandatul de deputat pe care i-l propuneau sătenii din Mala Każmierza, întrucât el nu este om politic. După cutremurul de la San Francisco, trimite o telegramă de compasiune preşedintelui S.U.A., T. Roosevelt, care-i mulțumeşte (mai). La 14 mai are loc o consfătuire cu reprezentanți ai Democrației Naționale, care are ca rezultat apelul împotriva grevei muncitorilor. Luna iunie o petrece cu soția şi fiica la Weggis în Elveția; citeşte aici din Horațiu, Livius şi E. Faguet *(Pour qu'on lise Platon).* Vara la Obłęgorek şi Varşovia, septembrie la Karlsbad. În august şi septembrie scrie povestirile *Diokles* şi *Aventura lui Arystocles (Przygoda Arystoklesa).* În octombrie, oprindu-se mai întâi la Cracovia, vine la

Zakopane, unde desfăşoară o notabilă activitate publicistică în probleme politice curente. Articolul *Unirea națională, (Zjednoczenie narodowe)* — apărut în „Dziennik Poznański”, nr. 257 din 10.XI — consfinţeşte apropierea de Democrația Națională. Solicitat de ziarul „Echo de Paris”, alcătuieşte cu ajutorul lui K. Morawski şi St. Tarnowski o scrisoare deschisă „către regele Prusiei şi împăratul Germaniei, Wilhelm al II-lea, pe care, la 19 noiembrie, o trimite periodicelor franceze, americane, engleze, italiene; condamna politica şovină a Prusiei. Articolul are numeroase ecouri în țară şi în străinătate. Propus preşedinte al Comitetului central al alegerilor de la Varşovia, refuză funcția la 28 decembrie pentru motive invocate şi mai înainte — nu se pricepe la politica practică. Oferă locul, lemnul şi 500 de ruble pentru construirea unei şcoli la Obłęgorok. Este ales, totuşi, preşedinte al Comitetului central pentru alegerile în Dumă, la care participau Democrația Națională, Partidul Politicii Reale şi Partidul Progresist Polonez.

1907 — Ianuarie la Varşovia, apoi la Zakopane cu soția şi fiica internată într-un sanatoriu. În „Tygodnik Ilustrowany”, nr. 4 din 26 ianuarie, apare nuvela *Clopotarul (Dzwonnik),* dedicată Orzeszkowei, iar în „Goniec Warszawski”, nr. 199 din 30 aprilie, articolul *Să cinstim amintirea Constituției de la 3 mai (Uezcijmy pamięc Konstytucji 3 Maja)*[1]. Redacția ziarului vienez „Die Zeit” îi

---

[1] Este vorba de Constituția promulgată la 3 mai 1791, în timpul Seimului de 4 ani, ca rezultat al compromisului dintre gruparea patriotică şi cea regală; stabilea fundamentele regimului Republicii în funcție de postulatele adepților reformelor. Întărea puterea statală prin abolirea liberei alegeri *viritim,* introducerea moştenirii tronului, crearea unui guvern, reconstrucția administrației şi limitarea influenței magnateriei în guvernarea țării; apropia juridic marea burghezie de şleahtă; preconiza ocrotirea țărănimii de către lege şi guvern, deşi nu o realiza practic. Constituia un punct de plecare pentru

solicită opinia în problema studenților ucraineni din Galiția, a căror apărare o luase scriitorul norvegian Bjrönstjerne Björnson; aceştia demolaseră Universitatea din Lwów, vrând să demonstreze astfel nevoia construirii unei universități ucrainene. Sienkiewicz îşi va publica răspunsul în nr. 1670 din 19 mai. La 26 iulie se gândeşte să publice un volum de nuvele, *Două lunci,* stabilindu-i conținutul. Cauzele imediate ale întocmirii testamentului la 31 august nu se cunosc. Studenții ucraineni îi intentează proces din cauza răspunsului la ancheta ziarului „Die Zeit”, aşa că la 7 septembrie îi declară judecătorului la Cracovia că a respins doar erorile istorice ale Iui Björnson în legătură cu Universitatea lwowiană, despre greva foamei studenților ucraineni amintind ceea ce se publicase în presă. Nuvela *În ceață (We mgle)* o scrie în octombrie la o stațiune din Elveția — Moutreux-Clarens. Intenționează să scrie un roman, *Deasupra vieții (Ponad życia),* îndreptat împotriva exceselor din Regatul Polonez în timpul revoluției şi după aceea. În luna petrecută apoi la Paris, cu ajutorul lui B. Kozakiewicz ş.a., pregăteşte o anchetă internațională în legătură cu exproprierea populației din ținutul Poznań, proiectată de guvernul prusian (4.XII). Sfârşitul lui decembrie îl găseşte la Cracovia. Operele lui Sienkiewicz, în ediții ieftine şi prelucrări, devin accesibile şi țărănimii.

1908 — La Biroul Presei Poloneze din Paris încep să sosească răspunsurile la ancheta inițiată de Sienkiewicz în legătură cu politica Prusiei față de Polonia. La 14 martie se plânge, într-o scrisoare adresată J. Janczewska că nu poate scrie din cauza numeroaselor solicitări din afară,

---

viitoare reforme în regimul politic şi social.

întrucât unora nu li se poate sustrage. Iată de ce refuză invitația de a ține conferințe la Oxford despre literatura polonă. Deoarece în procesul intentat de Comitetul Ucrainean la Viena va fi acuzat numai H. Sienkiewicz, nu şi oficialitățile galițiene, ca la început, romancierul nu se va prezenta la judecată, care se amână până la 18 mai. Procesul se ține la 18 şi 10 mai, absolvindu-l pe romancier de vina de a-şi fi jignit acuzatorii prin relatarea unor fapte neadevărate. Dar pentru că i-a pus într-o situație ridicolă, este amendat cu 300 de coroane. În „Słowo Polskie" de la Lwów între 30.V — 12.VI, apare nuvela *În ceață,* legată tematic de răscoala din ianuarie 1863; o va citi în public la o seară dedicată poetului J. Słowacki. Povestirea satirică *Nunta (Wesele)* se publică în „Głos Warszawski". În nr. 100 din 28 august, „Russkie Vedomosti" publică o schiță a lui H. Sienkiewiez despre L. N. Tolstoi, apărută şi în „Słowo Polskie" (5.IX), „Kurier Warszawski" (7.IX) ş.a. Toamna, spre sfârşitul lui octombrie, pleacă în Italia (Florența, Veneția, Bologna şi Viareggio), de undo se întoarce la Cracovia în decembrie. În presă se anunță publicarea romanului *Deasupra vieții* în februarie 1909.

1909 — Schița *Slowacki — Helios*, apărută în „Kurier Warszawski" la 1 ianuarie, deschide anul jubiliar al marelui poet. De la Cracovia, la 21 ianuarie trimite câtorva ziare *Sonata lunii (Sonata księżycowa),* al cărei onorariu îl oferă victimelor cutremurului de la Messina, la apelul M. Konopnicka; va constitui cap. V din *Vârtejuri.* Cu acest prilej, anunță că va începe să scrie la roman în februarie; în realitate va începe la jumătatea lui martie. La 22 februarie participă la deschiderea unui leagăn la Varşovia, care-i poartă numele. Romanul *Vârtejuri* începe să apară la 13 martie, în „Słowo

Polskie”, nr. 121, la 16 martie în „Głos Warszawski”, nr. 75 şi în altele până în aprilie anul viitor. Italia — St. Raphael, la jumătatea lunii, Elveția — Villeneuve, până la 20 mai; scrie cu plăcere şi progresează repede. De la Viena propune strângerea unui milion de coroane austriece pentru învățământ; personal oferă 1010 coroane. La Cracovia stă o lună; scrie aici o amintire postumă despre Helena Modrzejewska şi traduce *Laudă vieții la țară* de Horațiu, publicată în iulie în „Kurier Warszawski”. Continuă romanul la Szczawnica, câteva zile, apoi pleacă la Veneția şi în Elveția, la Lausanne şi Ouchy. Intenționează (decembrie) să sfârşească *Vârtejuri* cât mai repede pentru a începe şi sfârşi până în ianuarie anul viitor un roman despre copii, *Aventurile a doi copii în Africa centrală (Przygody dwojga dzieci w środkowej Afryce),* în care vor fi implicați „un băiat polonez, o fată englezoaică, beduini, arabi, canibali negri, fără să mai punem la socoteală elefanții, crocodilii, leii, hipopotamii etc.”

1910 — În numărul de Anul Nou, Sienkiewicz publică schița istorică *Odinioară şi azi (Ongi i dziś)* cu aluzii la politica prusiană actuală; se împlineau 500 de ani da la bătălia de la Günwald. În primele luni, la Varşovia, lucrează la *Vârtejuri.* Câteva articole atestă prezența scriitorului în problemele curente; realitățile polono-ucrainene (1811), apel către polonezii din America *à propos* de monumentele lui Kościuszko [1] şi Pułaski (15.IV), restaurarea castelului de la Chęciny (27.V) etc. La 25 aprilie îi moare altă soră, Helena. În iunie pleacă la

[1] Tadeusz Kościuszko (1746—1817) — conducătorul răscoalei de eliberare națională a Poloniei din 1794. După înfrângerea de la Maciejowice, în 1796, este luat prizonier în Rusia, de unde emigrează. Participă la alcătuirea legiunilor, dar nu are încredere în Napoleon.

Baden, în Elveția, unde începe romanul *Prin pustiu şi junglă,* pe care-l propune spre publicare în foileton ziarului „Kurier Warszawski”. Prin Paris (două zile), Ploumanach (trei săptămâni), Cracovia şi Varşovia, vine la Obłęgorek, în august; este fermecat de bogăția şi frumusețea locului. *Prin pustiu şi junglă* îşi începe apariția la 27 octombrie în „Kurier Warszawski” şi aproape concomitent în „Dziennik Poznański”, „Słowo Polskie” şi „Dziennik Chicagowski”. Prezentată în anul precedent la Nisa şi Paris, opera *Quo vadis,* libretul de H. Cain, este achiziționată şi la Viena şi Varşovia; Sienkiewicz participă la al 25-lea spectacol şi muzica îi place, afară de câteva disonanțe moderniste.

1911 — În mai, Academia de Ştiințe de la Cracovia îi acordă premiul „Mikołaj Rej” cu prilejul ediției a opta din *Prin foc şi sabie* pentru întreaga activitate literară. De la Obłęgorek, scriitorul se deplasează la Ragaz, pentru tratament, o lună de zile. August şi septembrie — în mijlocul familiei la Obłęgorek, apoi în octombrie la Varşovia, unde-i vine ideea romanului *Legiunile,* pentru care trebuie să studieze documentele de la Academia din Cracovia; soseşte aici în acest scop la 25 noiembrie şi este contrariat de la început din cauza lipsei materialelor privind epoca respectivă. Apărut în volum, după publicarea în foileton până la 1 noiembrie, *Prin pustiu şi junglă* se bucură de mare succes.

1912 — Ar vrea să vadă locurile bătăliilor lui Napoleon din timpul campaniei în Italia; evident, în legătură cu romanul la care lucra, într-o scrisoare adresată sărbătoritului K. Tetmajer, îi recunoaşte geniul, refuzându-i talentul („Słowo Polskie”, 30. III, nr. 151). La finele lui mai îl caută la Paris pe istoricul A. Skałkowski, cunoscător al epocii legiunilor lui

Dąbrowski; n-a început propriu-zis să scrie. Încep să-l lase ochii; se apropie de şaptezeci de ani.

1913 — Luna mai îl află scriind la Legiunile. La 18 octombrie refuză funcţia de preşedinte al Asociaţiei Ştiinţifice din Varşovia, al cărui membru fondator era[1]. „Ilustrowany Kurier Codzienny”, care începe să apară la Cracovia, obţine acordul lui Sienkiewicz de a publica una din nuvelele mai vechi. Romanul Legiunile apare în „Tygodnik Ilustrowany” (nr. 49—52) începând din 6 decembrie; fiica scriitorului se apucă să-l traducă în limba franceză. Săptămânalul „Głos Polski” de la Moscova publică povestirea *Din alte vremuri (Z dawnych dziejów),* o alegorie destinată emigranţilor polonezi din Rusia şi America.

1914 — Lunarul „Książka” publică în nr. 1—2 recenzia lui H. Sienkiewicz la *Războiul suedez (Wojna swedzka)* de L. Kubala, istoric ale cărui lucrări le folosise atât de mult în elaborarea trilogiei istorice. Vânătoarea îi trezeşte acum scrupule „zoofilice”. În luna februarie scrie intens la roman; primeşte scrisori din străinătate în care i se cere aprobarea pentru traduceri. La 20 februarie scrie o epistolă redacţiei periodicului „Kłosy Ukraińskie”, care conţine - aprecieri despre opera lui T. Şevcenko, refuzând însă invitaţia polonezilor din Kiev de a conferenţia acolo. Bisăptămânalul „Wieś i Dwór”, de la Varşovia, marchează în numărul de la 1 iunie împlinirea a 45 de ani de activitate literară, publicând două articole, multe fotografii ale scriitorului şi ilustraţii ale operelor. Tot în iunie, soţia romancierului se îmbolnăveşte grav. La 23 iulie sfârşeşte partea a doua

---

[1] În scrisoarea datată 18.X îi scria J. Janczewska: „Pentru roman şi munca de creaţie am nevoie de concentrare deplină, nu pot găsi în mine disponibilităţi de reprezentare, iar dorinţă cu atât mai puţin”.

din romanul *Legiunile,* pe care nu-l va mai relua; ultimul capitol apare în nr. 31 din „Tygodnik Ilustrowany”. La 17 septembrie pleacă la Viena, iar de aici, la 3 octombrie, în Elveția. La 24 noiembrie este ales membru plin al Academiei Imperiale de Ştiințe de la Petersburg.

1915 — Împreună cu I. Paderewski şi A. Osuchowski, H. Sienkiewicz organizează la Vevey Le Comité Général de Suise pour les Victimes de la Guerre en Pologne, care, deşi cu caracter exclusiv filantropic, aduce aminte Europei de soarta Poloniei. Înfierează acțiunile politicienilor din Galiția, care înființează Comitetul Național Suprem, socotind că problema Poloniei va fi rezolvată prin victoria Austriei şi a Prusiei; se declară totuşi de partea tinerilor polonezi care luptau în armata austro-prusiană. În cadrul Comitetului Elvețian pentru ajutorarea victimelor poloneze ale războiului, scriitorul desfăşoară o amplă activitate umanist-publicistică, trimițând numeroase apeluri la revistele din țară şi din străinătate. Se strâng sume însemnate. În scrisoarea pe care i-o adresează lui I. Chrzanowski la 24 noiembrie se plânge de o boală de inimă foarte avansată, care-i provoacă greutăți respiratorii şi dureri de cap, şi de oboseală. La Viena îl vizitează R. Rulland.

1916 — La 4 ianuarie îi îngăduie în scris lui Al. Guttry să-i traducă romanul *Legiunile,* avertizând totodată că nu este sigur că-l va sfârşi. Aniversarea a şaptezeci de ani este sărbătorită de multe instituții şi publicații din țară. Sienkiewicz intenționează să se mute la Lausanne, pentru a se putea întoarce în țară imediat după sfârşitul războiului. Ultima scriere a lui Sienkiewicz este *Amintire (Wspomnienie),* tipărită *post mortem* în „Tygodnik Ilustrowany” la 25 noiembrie, în nr. 48. Deoarece, după o suferință scurtă, marele scriitor se stinge din viață la

15 noiembrie, ora 21 din cauza sclerozei vaselor coronariene; la Vevey. Înmormântarea are loc la 22 noiembrie, ora 11, în catedrala catolică de la Vevey. Întreaga Polonie trăieşte un moment de doliu.

1924 — Osemintele lui H. Sienkiewicz sunt aduse în ţară la 27 octombrie şi înhumate în catedrala Sf. Ioan de la Varşovia.

ST. VELEA

BIBLIOGRAFIA TRADUCERILOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

A. TRADUCERI

1. *Amanta (Na jasnym brzegu).* Trad, de N. Rădulescu-Niger, Bucureşti, 1920, 152 p.
2. *Amintiri din viața de artist (Ta trzecia).* Trad. de Willy Ghül, Bucureşti, [1912], 96 p.
3. *Aniela (Bez dogmata).* Roman. Trad. de Elena Lința, Bucureşti, 1975, 400 p.
4. *Bartek învingătorul (Bartek zwyciężca).* Trad. de Iosif Nădejde, Bucureşti, [1908], 90 p.
5. *Bartek învingătorul.* Trad. de Iosif Nădejde, Bucureşti, 1921, 86 p.
6. *Cavalerii crucei (Krzyżacy).* Roman eroic. Trad. de George B. Rareş (G. E. Botez), Bucureşti, [1923], vol. I, 222 p., vol. II, 234 p.
7. *Cavalerii crucei.* Roman. Trad. de George B. Rareş (G.E. Botez), ed. II-a, Bucureşti, 1928, vol. I, 240 p., vol. II, 248 p.
8. *Cavalerii crucii.* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, Bucureşti, 1945, 487 p.
9. *Cavalerii teutoni.* Trad. de Dan Telemac şi Petru Vintilă, prefață de Maria Vârcioroveanu, Bucureşti, 1957, vol. I, 447 p. + portr., vol. II, 496 p.
10. *Cavalerii teutoni.* Trad. de Dan Telemac şi Petru Vintilă, ed. II-a, ilustr. Bucureşti, 1962, vol. I, 392 p., vol. II, 456 p.
11. *Cavalerii crucei.* Roman eroic. Trad. de George B. Rareş (G. E. Botez), Bucureşti, [f.a.], vol. I, 240 p., vol. II, 228 p.
12. *Doamna Elzen, (Na jasnym brzegu).* Trad. de Mihail Negru, Bucureşti, 1911, 117 p.
13. *Doamna Elzen.* Trad. de Mihail Negru, Bucureşti, [1924], 103 p.

14. *Eterna victimă (Szkice węglem).* Trad. de N. Rădulescu-Niger, Bucureşti, 1920, 96 p.
15. *Eterna victimă.* Trad, de N. Rădulescu-Niger, Bucureşti, 1922, 111 p. [Cuprinde şi *Judecata lui Zeus (Wyrok Zeusa)].*
16. *Eterna victimă.* Trad. de Const. A.I. Ghica, Bucureşti, 1929, 111 p.
17. *Fără credință (Bez dogmatu).* Roman sentimental. Trad. şi prefață de Solia Nădejde, Bucureşti, 1908, 358 p. cu 1 portr.
18. *Hania.* Trad. de O[scar] L[ăzărescu] Piteşti, Bucureşti, 1906, 216 p.
19. *Hania.* Trad. de O[scar] L[ăzărescu] Piteşti, ed. II-a, Bucureşti, 1909, 216 p.
20. *Hania.* Trad. de O[scar] L[ăzărescu] Piteşti, ed. III-a, Bucureşti, 1910, 216 p.
21. *Hania.* Trad. de O[scar] L[ăzărescu] Piteşti, ed. III-a (ed. IV-a), Bucureşti, 1919, 203 p.
22. *Hania.* Trad. de Sebastian Leonard, Bucureşti, 1937, 184 p.
23. *Hania.* Trad. de Stan Velea, Bucureşti, 1986, 288 p. [Cuprinde: *Bătrânul slujitor, Hania, Selim Mirza, Două căi* şi *În țara aurului]*
24. *Janko muzicantul (Janko muzykant).* Trad. de Sonia Vladimir, Bucureşti, 1925, 32 p.
25. *Janko muzicantul, Sluga bătrână (Stary sluga).* Trad. de C.V., Bucureşti, 1911, 32 p.
26. *În zadar (Na marne).* Trad. de Haralamb M. Ciocâlteu, Bucureşti, [1915], 240 p.
27. *În zadar.* Trad. de Mircea A. Dumitrescu, Bucureşti, [f.a.], 192 p.
28. *Micul lăutar (Janko muzykant).* Trad. de N. Rădulescu-Niger, Bucureşti, 1920, 63 p. [Cuprinde: *Micul lăutar şi Meritoriile unui profesor (Z pamiętnika nauczyciela)]*

29. *Neamul Polaniecki (Rodzina Polanieckich).* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, Bucureşti, [1942], 460 p.
30. *Nuvele.* Trad. de I.C, Panțu, Bucureşti, 1901, 191 p. [Cuprinde: *Natură şi viață (Szkice węglem), Sluga veche şi Janko muzicantul)]*
31. *Nuvele.* Trad. de Willy Ghül, Bucureşti, [1912], 126 p. [Cuprinde: *Din viața poporului (Szkice węglem), Janko muzicantul, Bătrânul servitor)]*
32. *Nuvele.* Trad. de Cezar Petrescu şi Teodor Holban, prefață de O. Zaicik, Bucureşti, 1948, XVIII + 230 + l portr. [Cuprinde: *Schiță în cărbune, Janko muzicantul, Din jurnalul unui învățător din Poznań (Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela), Îngerul (Jamiol), Pentru pâine (Za chlebem), Paznicul farului (Latarnik)].*
33. *Nuvele.* Trad. de Willy Ghül, Bucureşti, [f.a.], 128 p. [Cuprinde: *Din viața poporului, Janko muzicantul şi Bătrânul servitor)]*
34. *O idilă în savană (Przez step).* Trad. de O[scar] L[ăzărescu] Piteşti, Bucureşti, 1907, 91 p.
35. *O noapte de Crăciun (Surmenatul), Din amintirile unui preceptor (Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela).* Trad. de Atanasie Ionescu, Bucureşti, 1904, VI + 42 p.
36. *Pan Wołodyjowski.* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, Bucureşti, 1942, 350 p.
37. *Pan Wołodyjowski.* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, ed. II-a, Bucureşti, 1945, 350 p.
38. *Pan Wołodyjowski.* Roman. Trad. şi prefață de Stan Velea, Bucureşti, 1974, XIV + 518 p.
39. *Pan Wołodyjowski.* Roman. Trad., prefață, tabel cronologic şi note de Stan Velea, Bucureşti, 1986, vol. I, XXVIII + 292, vol. II, 236 p.
40. *Păzitorul farului.* Trad. de Ştefan Berechet, Bucureşti, 1920, 31 p.

41. *Pe câmp de glorie (Na polu chwały).* Roman eroic. Trad. şi prefaţă de Gr. Tăuşan, Bucureşti, 1907, 343 p.
42. *Pentru pâine.* Trad. de Ştefan G. Berechet, Bucureşti, 1918, 125 p.
43. *Pentru pâine.* Trad. de Şt. Gr. Berechet, Bucureşti, 1922, 106 p.
44. *Pentru pâine.* Trad. de Şt. Gr. Berechet, Bucureşti, 1924, 106 p.
45. *Pentru pâine.* Trad. de Ştefan Gr. Berechet, Bucureşti, [1926], 111 p.
46. *Pentru pâine.* Trad. de Cezar Petrescu şi Teodor Holban, prefaţă de O. Zaicik, Bucureşti, 1955, 226 p.
    [Cuprinde: *Pentru pâine, Schiţă în cărbune, Paznicul farului, Din jurnalul unui învăţător din Poznań, Janko muzicantul, Îngerul]*
47. *Pentru pâine.* Trad. de Ştefan Gr. Berechet, Bucureşti, [f.a.], 148 p.
48. *Potopul (Potop).* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, Bucureşti, 1941, 557 p.
49. *Potopul.* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, ed. II-a, Bucureşti, 1942, 658 p.
50. *Potopul.* Roman. Trad., prefaţă, şi note de O. Zaicik, Bucureşti, 1969, vol. I, XLVI + 266 p., vol. II, 326 p., vol. III, 844 p., vol. IV, 362 p., vol. V, 604 p.
51. *Potopul.* Roman. Trad., prefaţă şi note de Stan Velea, Bucureşti, 1977, vol. I, XXII + 450 p., vol. II, 544 p., vol. III, 392 p.
52. *Potopul.* Roman. Trad., pref., tabel cronologic şi note de Stan Velea, Bucureşti, 1984, vol. I XXXIV + 222 p., vol. II, 288 p., vol. III, 320 p., vol. IV, 320 p., vol. V, 272 p., vol. VI, 240 p.
53. *Prin foc şi sabie (Ogniem i mieczem).* Roman. Trad. şi prefaţă de Sofia Nădejde, Bucureşti, 1909—1910, vol. I—III, 650 p.

(numerotat în continuare).

54. *Prin foc şi sabie.* Roman. Trad. de Sofia Nădejde, 1925, vol. I, 196 p.
55. *Prin foc şi sabie.* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, Bucureşti, 1940, 656 p.
56. *Prin foc şi sabie.* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, ed. II-a, Bucureşti, 1942, 566 p.
57. *Prin foc şi sabie.* Roman. Trad., prefață şi tabel cronologic de Stan Velea, Bucureşti, 1973, vol. I, XLIV + 458 p., vol. II, 448 p.
58. *Prin foc şi sabie.* Roman. Trad., prefață, tabel cronologic şi note de Stan Velea, Bucureşti, 1982, vol. I, LII + 276 p., vol. II, 336 p., vol. III, 304 p., vol. IV, 29G p.
59. *Prinsoarea sau judecata lui Jupiter (Wyrok Zeusa).* Trad. de Paul Ionescu, Bucureşti, [1910], 16 p.
60. *Quo vadis.* Roman din timpurile lui Neron. Trad. din lb. franceză, Bucureşti, 1900—1901, vol. I + vol. II, C48 p. (numerotate în continuare)
61. *Quo vadis.* Roman din timpurile lui Neron. Trad. din lb. franceză, Bucureşti, 1904, 648 p.
62. *Quo vadis.* Roman. Trad. de Haralamb Gh. Lecca, Bucureşti, 1907, 307 p.
63. *Quo vadis.* Roman din timpurile lui Neron. Trad. din lb. franceză, Bucureşti, 1908, 655 p. cu ilustr.
64. *Quo vadis.* Roman din timpurile lui Neron. Trad. din lb. franceză, Bucureşti, 1914, 565 p. - 72 ilustr.
65. *Quo vadis.* Trad. de Haralamb G. Lecca, ediție completă, Bucureşti, [1915], 528 p.
66. *Quo vadis.* Trad. de H. Gr. Lecca, ediție completă şi ilustrată, Bucureşti, 1926, 524 p,
67. *Quo vadis.* Roman din timpurile priorilor creştini, Bucureşti, 1926, 445 p.
68. *Quo vadis.* Trad. de AI. Iacobescu, Bucureşti, 1939, vol. I,

254 p., vol. II, 269 p.

69. *Quo vadis.* Roman. Trad. de Const. A. I. Ghica şi D. Stoica, Bucureşti, 1943, IX + 579 p.
70. *Quo vadis.* Trad. şi prefață de Al. Iacobescu, Bucureşti, 1943, 519 p.
71. *Quo vadis.* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, Bucureşti, 1945, 520 p.
72. *Quo vadis.* Roman. Trad. de Const. A. I. Ghica, ed. II-a, Bucureşti, 1945, 679 p.
73. *Quo vadis.* Roman. Trad. de Remus Luca şi Elena Linţa, prefaţă de Stan Velea, Bucureşti, 1967, 552 p.
74. *Quo vadis.* Roman. Trad. de Remus Luca şi Elena Linţa, prefaţă de Stan Velea, Bucureşti, 1968, 552 p.
75. *Quo vadis.* Roman din timpurile neroniene. Trad. de George B. Rareş, Bucureşti, [f.a.], 264 p.
76. *Să-l urmăm (Pójdżmy za nim).* Trad. din lb. franceza şi nota introductivă de D. T. Protopopescu, Bucureşti, 1903, 64 p.
77. *Să-l urmăm.* Trad. şi Cuvânt înainte de T. D. Protopopescu, ed. II-a, Ploieşti, 1904, VI + 72 p.
78. *Să-l urmăm.* Trad. de T. D. Protopopescu, ed. III-a, Ploieşti, 1905, VI + 76 p. cu portr.
79. *Să-l urmăm.* Trad. de T. D. Protopopescu, ed. IV-a, ilustr., Bucureşti, 1915, 77 p.
80. *Să-l urmăm.* Trad. de Ioan Mihălcescu, Bucureşti, 1927, 63 p.
81. *Viața la sate.* Trad. de S.N. (Sofia Nădejde), Bucureşti, 1908, 180 p. cu portr.
    [Cuprinde: *Schițe în cărbune, Bătrâna slugă, A treia dragoste şi Lux în tenebris lucet]*

B. PRELUCRĂRI

1. *Apostolii.* Legende prelucrate de A. Nanu, Odorhei, 1919,

32 p. [Cuprinde: *Apostolii pe Olimp (Wyrok Zeusa), Binecuvântarea lui Crişna (Bądż blogoslawiona)* şi *Împărăția vieții şi a morții (Dwieląki)]*

2. *Quo vadis.* Piesă în 6 acte şi 12 tablouri. După romanul lui H. Sienkiewicz. Prelucrare de Octav Minar, Bucureşti, 1915, 132 p.

3. *Quo vadis.* Povestire după celebra lucrare a lui H. Sienkiewicz. Prelucrare de Moş Ene, Bucureşti, 1943, 30 p.

4. *Umbra lui Crist.* Piesă într-un act după o nuvelă a lui Sienkiewicz *(Pójdżmy za nim).*, Blaj, 1914, 32 p.

ST. V.

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Ediţia Sienkiewicz, prima de acest fel din România, tinde să ilustreze selectiv, pe cât mai multe registre, toate compartimentele perene ale creaţiei marelui clasic polon, să închege, altfel spus, contururile unei personalităţi complexe, cât mai expresive şi mai apropiate de valorile reale. Criteriul reprezentativităţii — valoric şi tematic — a hotărât astfel în primul rând selecţia lucrărilor aparţinând genului scurt, schiţe, povestiri şi nuvele, precum şi romanele istorice, de moravuri şi de aventuri pentru tineret: *Nuvele, povestiri, schiţe; Prin foc şi sabie; Potopul; Pan Wołodyjowski; Aniela (Fără ideal); Familia Polaniecki; Quo vadis; Cavalerii teutoni; Prin pustiu şi junglă; Corespondenţa.* Rezonanţa restrânsă, artistică şi ideatică, a împins, de aceea, puţinele alcătuiri dramatice, unele cu succes notabil în contemporaneitate, în afara sumarului seriei.

Principiul opţiunii revalorizante, acţionând determinant în sfera operei în funcţie de sensibilitatea şi exigenţele estetico, proprii cititorului român, s-a extins şi asupra traducerilor existente. În unele cazuri, destul de numeroase, tălmăcirile româneşti, izbutiri sau eşecuri, au necesitat o confruntare migăloasă cu textele originale pentru a se alege versiunea care să-l exprime cel mai adecvat pe Sienkiewicz. Întrucât răspândirea operei sienkiewiczene pe solul românesc, rapidă şi masivă, înregistrează aproape fără excepţie o curbă suitoare şi în privinţa calităţii pe măsură ce ne apropiem de vremea noastră, de cele mai multe ori ne-am oprit la ultimele transpuneri, numai în câteva situaţii recurgând la traduceri noi. Ori de câte ori a fost nevoie, pentru a se împlini contururile scriitorului, au fost incluse şi lucrări care n-au mai apărut în româneşte până acum.

Problemele de traducere *sensu stricto* au fost rezolvate diferenţiat; eventualele abateri semantice au fost înlăturate mai totdeauna cu asentimentul traducătorilor, incongruenţele formale fiind rezolvate în spiritul normelor limbii române contemporane sau din trecutul îndepărtat, în raport şi de timpul desfăşurării naraţiunii. Numele proprii, spre exemplu, au fost transcrise în grafia originală, cu excepţia celor intrate mai de mult în circulaţie în forme românizate: Varşovia, Cracovia etc. Deoarece nu o dată ţintesc efecte artistice, au fost traduse şi câteodată comentate în notele de la sfârşitul volumelor. Din aceste considerente, fiecare operă-volum va beneficia de o notă asupra ediţiei aparte, care va insista asupra dificultăţilor şi îndreptărilor de acest foi. Din cauza abundenţei de consoane sau a unor litere cu valori sonico specifice limbii polone, cititorul de la noi întâmpină anume greutăţi în citirea lor. De aceea, dăm câteva indicaţii în acest sens, menite să uşureze pronunţia: q = o^n (o nazal); ę = e^n (e nazal); c =ţ; j = i (i scurt); ł, ó =u; cz, ci, ć = č (ci); rz, zi, ż, ź = j; sz, si, ś = ş (şi).

Pornind de la textele cuprinse în ediţia poloneză în 56 de volume, Henryk Sienkiewicz, *Opere (Dzieła),* Varşovia, 1948—1955, vol. I—LVI, îngrijită de Julian Krzyżanowski, care, nefiind o ediţie critică, este totuşi cea mai completă, în dispunerea materiei se interferează trei criterii cu pondere deosebită — cronologia apariţiei, problematica şi specia în convenţiile căreia a fost realizată opera respectivă. Propunându-şi în primă atenţie valorificarea transpunerilor existente, ediţia posedă, fireşte, aparatul critic şi istorico-literar obişnuit în lucrările de acest fel. Structura ei debutează printr-o introducere în creaţia lui Sienkiewicz; în care instrumentarul interpretării, precumpănitor tradiţional, îşi subsumează şi unele accesorii terminologice şi de metodă ale criticii moderne. Comentariul cu apăsate finalităţi de identificare a problemelor de conţinut, formalizare şi semnificaţii, care punctează generativ

elaborarea operei în spațiul şi timpul socio-cultural, este completat generos cu informațiile conținute în cronologia strictă a vieții şi a operei, căreia i se adaugă o exhaustivă bibliografie a traducerilor-cărți în limba română. Având ca punct de plecare bibliografia publicată de Maria Vârcioroveanu în „Romanoslavica” nr. XV, 1967, aceasta cuprinde numai operele apărute în broşuri sau volume de sine stătătoare; nu şi pe cele în care se află şi alți autori. Titlurile sunt rânduite alfabetic, înăuntrul fiecărei litere respectându-se criteriul cronologic; titlurile al căror an de apariție n-a putut fi stabilit nici măcar aproximativ, sunt plasate la sfârșitul literei respective. În vol. B.P.T. 40 de ani de cultură (Bucureşti, 1945), care cuprinde şi catalogul celor 1.350 de numere apărute, ordonat pe autori, alfabetic, şi pe materii, la poziția H. Sienkiewicz (pe materii) figurează, printre altele, şi *Poveşti din țara aurului (W krainie złota),* care constituie nr. 695. Cercetările întreprinse n-au condus la descoperirea volumului ori a altor date bibliografice cu privire la acest titlu; a apărut în orice caz între 1909—1918; în anul din urmă, 1918, s-a ajuns la nr. 1.000 din B.P.T. Notele asupra ediției, încadrările istorico-literare referitoare la geneza, apariția şi receptarea fiecărei lucrări, şi notele succinte care însoțesc fiecare volum-operă, întregesc sugestiv sistemul informațional-explicitativ menit să asigure operativitatea şi profunzimea lecturii.

ST A.

NUVELE,
POVESTIRI ŞI SCHIŢE

Două căi

Cuvânt înainte

Trecută prin cenzură la 4 mai, nuvela apare în 1872 în volumul intitulat Humoreştile din servieta lui Worszyllo. *Nu se ştie exact când a fost concepută. Oricum, este una din prozele scurte de început, în care autorul se vădeşte un adept zelos al „progresiştilor pozitivişti", ale căror principii le promovează în această perioadă. De aceea, expresivitatea socială a conflictului are pe alocuri desfăşurări aproape publicistice. Cei doi termeni ai opoziţiei — Jaś Złotopolski, reprezentantul aristocraţiei parazite, şi inginerul Iwaszkiewicz, promotorul intreprid al industrializării, deci susţinătorul stării a treia — semnifică cele două căi posibile pe care poate evolua economia Poloniei; aprobarea şi simpatia autorului se află acum evident de partea burgheziei pozitiviste. În româneşte apare prima dată în vol. H. Sienkiewicz,* Hania, *Bucureşti, 1986.*

I

MIŚ ROSSOWSKI şedea într-un fotoliu adânc în faţa lui Jaś Złotopolski care se aşezase în celălalt. Miś fuma trabuc şi slobozea fumul spre Jaś, iar Jaś fuma şi el trabuc şi slobozea fumul spre Miś.

Tăceau, în cele din urmă, Miś privi întunecat la nasturii jambierelor sale şi întrebă:

— Ei şi acum ce-ai să faci?

— Ştiu şi eu.

Urmă iarăşi o clipă de tăcere. Jaś îi turnă lui Miś un pahar de porter, iar el sorbi cu resemnare din al său. Pe faţa amândurora se putea citi îngrijorarea; ai ghicit, cititorule, se aflau la mare ananghie.

— Dac-ai să vinzi Złotopole, o să-ţi mai rămâie şi ţie ceva? întrebă din nou Rossowski.

— Nimic.

— Chiar nimic?

— Ei, doar câteva vechituri acolo.

Se vede că nevoia despre care vorbeau se chema sărăcie. Deşi

aparențele nu lăsau să se întrevadă nimic. Îmbrăcămintea lor era croită după ultima modă, fotoliile în care şedeau erau de catifea, locuința mobilată cu gust şi îndestulător, iar în fața lor se afla un serviciu elegant pentru micul dejun. Nu lipsea nimic, poate numai bună dispoziția conlocutorilor.

— Şi-atunci ce intenționezi să faci?

— Ți-am spus doar că nici eu nu ştiu.

— Of, ce vremuri grele, în care până şi nişte oameni ca noi sunt siliți să-şi poarte singuri de grijă.

— Într-adevăr! confirmă Złotopolski.

— N-am putea încheia ce-am început cu familia Bujnicki?

— Ba da, chiar şi azi. Mama este de partea mea, iar domnişoara n-are, desigur, nimic împotrivă.

—Dară-i aşa, pune-i punct.

— Dragul meu, te asigur că viitorul meu papa are datorii şi mai mari ca ale mele.

— Atunci de ce-i mai faci curte fiicei?

— Pentru că o iubesc.

Jaś Złotopolski rosti aceste cuvinte pe asemenea ton, încât, deşi nu prea-i ardea de râs, începu şi el să râdă, înveselindu-l şi pe Rossowski.

— Jaś, eşti delicios, dar hai, lasă gluma şi vorbeşte.

— Despre ce?

— Despre Fanny Bujnicka.

— Prea bine. Uite, mă însor cu Fanny pentru aceleaşi motive pentru care nu mă însor cu Berlińska.

— Berlińska are o singură calitate.

— Care?

— O sută de mii de ruble.

— Iartă-mă, pentru mine are opt sute de mii.

— Cum aşa?

— Se vede că nu ştii ce-a făgăduit papa Berliński; dacă fata nu se va căsători cu un nobil, va căpăta numai o sută de mii de

ruble, dar dacă va lua un nobil, mai ales unul ca mine sau ca tine, atunci el îi va da opt sute de mii. Berliński mai are însă o calitate despre care poate că n-ai auzit.

— Aşa-i, n-am auzit nimic.

— Păi are un bunic într-o sectă, care dănţuieşte pios şi acum cu cele zece porunci pe cap.

— Ei, aici e buba!

— Fanny are cel puţin un nume.

— La care se adaugă datoriile tatălui?

— Şi asta-i o dificultate.

— Ascultă, Jaś, eu nu te mai înţeleg. Eu nu m-aş însura niciodată cu o fată fără nume, dar n-aş lua de asemenea pentru nimic în lume nici un nume fără parale. Beilińska are una, Fanny pe cealaltă, dar cu amândouă nu poţi să te căsătoreşti.

— A fi... sau a nu fi?[1]

— Ia te uită, ai început să citezi din Shakespeare.

— Ehei, Miś Rossowski! Miś Rossowski!

— Ce vrei?

— Eşti un naiv.

— Aşa crezi?

— Întocmai. Ascultă-mă cu atenţie. Dacă Fanny ar avea bani acum, nu m-ar lua pe mine, pentru că eu nu-i am. Pentru Berlińska am cel puţin numele, de care Fanny n-are nevoie, ei îi trebuie bani.

— Şi ţie îţi trebuie bani.

Jaś Złotopolski fredona:

Ne trebui' nouă parale,
Dar Venus nu vrea să ne dea...

— Aşa că, stimate Miś Rossowski, întrucât Venus nu vrea să

---

[1] Celebra replică a eroului Hamlet din piesa cu acelaşi titlu de W. Shakespeare.

ne dea bani, iar noi amândoi de asta avem nevoie, Fanny va accepta să mă ia de soț, iar eu m-am şi hotărât.

— Zi mai departe, dragul meu... eşti atât de spiritual uneori! Aşadar, vă veți căsători, şi după aceea?...

— Eu o să fiu soțul ei, iar ea soția mea.

— Şi apoi?

— Ghiceşte, Miś. Eu nu sunt dintre oamenii care fac ceva fără un motiv anume. Fanny se căsătoreşte cu mine acum, fiindcă n-are nimic, iar eu mă însor cu ea nădăjduind că odată şi odată va avea şi ea ceva. Acum pricepi, dragă domnule? Voi avea o soție cum tu n-ai să afli niciodată, cu toate că ai moşia de la Rossowce. Înțelegi?

— Te gândeşti la mătuşa ei?

—Aşa-i, mă gândesc că trăieşte din renta de la fostul ei bărbat, care-i şi unchiul Fannyei, deci nu se poate să nu capete nimic.

— Şi dacă nu va căpăta?

Złotopolski puse mâna pe umărul lui Rossowski.

— Prietene, moartea nu uită pe nimeni. Când îi vor cânta mătuşii *Dies irae*[1], tu, dragă Miś, îmi vei cânta mie ceva mai vesel, de pildă...

— *Pan Tadeuss,* chiar mai înainte de *Dies irae* pentru mătuşă. Adu-ți aminte melodia, fiindcă ai să ai nevoie de ea.

Złotopolski se întristă.

— Yes! Dacă-mi vor vinde Złotopole, Fanny nu se va mai căsători cu mine, nici înainte şi nici după moartea mătuşii.

— Yes!

— Of, decât să te-apuci acum să-ți gospodăreşti moşia, mai bine-ți legi un pietroi de gât! îl întrerupse Złotopolski.

— Oho, mai bine nu te năşteai, într-adevăr!

---

[1] *Dies irae, dies illa* (lat. „Ziua mâniei, ziua aceea") — primul vers dintr-un imn liturgic medieval, atribuit călugărului Thomas din Celano (sec. XIII). Imnul face parte din slujba morților la catolici.

— Câtă bătaie de cap!

— De când n-ai mai fost pe la Złotopole?

— De un an. Dar tu pe la Rossowce?

— Tot de un an, dragă Jaś.

— Noi înțelegem cel mai bine ce înseamnă administrarea unei moşii...

— A da, tocmai pentru că stăm la Varşovia.

— În felul acesta putem aprecia cât de mici ne sunt veniturile.

— De altfel, din rapoartele administratorilor noştri...

— Ştii, Miś, noi suntem nişte mucenici!

— Îndurăm cu resemnare, *noblesse oblige!*

— *Diable,* ție îți convine să faci pe englezul, dar mie îmi vor vinde moşia.

— Sună cineva.

— N-are decât să sune. Dacă-i vreun creditor, n-am să-i dau nici o para; dar hai să ne mai înveselim şi noi. Franeiszek, lasă-l să intre!

După o clipă Franciszek, lacheul, deschise uşa domnului avocat Maszko. Acesta era un om încă tânăr care ajunsese prin muncă la o bucățică de pâine şi îşi datora totul numai sieşi. În afară de avocatură, se ocupa de tot felul de afaceri şi o ducea bine. Provenea însă dintr-o familie de burghezi din Przytyk, astfel că era natural să întrețină legături cu tinerii nobili care-l tolerau, iar adesea se distrau pe socoteala lui. Dar domnul Maszko avea o judecată sănătoasă şi prefera ca asemenea oameni să-şi bată joc de el, decât să nu aibă cunoştințe printre ei. Domnul Maszko era chiar înțelept, întrucât aceşti oameni îi încredințau interesele lor imobiliare, de pe urma cărora câştiga şi el; mai mult, domnul Maszko avea şi caracter, îi slujea în fel şi chip pe aceşti oameni, îi căuta, se simțea onorat că-i cunoaşte, dar bani nu le împrumuta.

— *Bonjour, bonjour, mes amis!* îi salută domnul Maszko,

întinzându-le mâna la amândoi.

Tinerii îi dădură mâinile fără să se ridice.

— Ah, Maszko, niciodată n-ai să deprinzi adevăratele maniere, îi spuse rece Rossowski. Parcă nu ți-ar curge prin vine sângele nostru.

— Mai întâi, răspunse noul sosit, află că cei din neamul Maszko sunt tot atât de nobili ca şi toți ceilalți, iar în al doilea rând, spune-mi şi mie ce li se poate reproşa manierelor mele?

— Cum dai tu mâna?

— Cum s-o dau? întind palma şi strâng mâna celui cu care mă salut.

— Asta-i de *mauvais genre*[1] în cel mai înalt grad.

— În cel mai înalt grad! confirmă Złotopolski.

— Pe bunul Dumnezeu, ce trebuie să fac?

— Cum aşa, tu nu ştii? Doar pe noi nu trebuie să ne învețe nimeni, noi avem asta în sânge.

— Bine dar şi eu o am în sânge, vă garantez; numai că nu ştiu, ca voi, nu ştiu! O am în sânge, dar... în embrion... Orice lucru trebuie să se dezvolte.

— Află atunci că, după principiile *bon ton*-ului, brațul nu se întinde.

— Dar ce se face cu el?

— Se îndoaie numai.

— Ai milă, dacă eu voi îndoi brațul, iar cel cu care mă salut va face la fel, atunci n-o să ne mai salutăm.

— Nu vă salutați, dar nu veți ştirbi cu nimic regulile înstăpânite printre oamenii bine crescuți. Când întinzi brațul, ții palma dreaptă lângă piept sau aproape de subțioară. Fii atent, brațul trebuie să fie îndoit, palma întinsă şi înălțată până la subțioară. Cine vrea, n-are decât să se întindă după ea. Aşa procedează un om bine educat.

— Păi vezi, totdeauna parcă-mi spunea mie ceva că aşa se dă

[1] De prost gust (lb. fr.).

mâna. Da, da, aşa-i cel mai bine. Jaś, dragul meu, vin la tine cu un interes. Dar ce ai, parcă eşti cam trist?

— Am mai multe datorii decât fire de păr în cap.

— A, într-adevăr, asta-i foarte neplăcut.

— Ce sfat îmi dai?

— Să plăteşti.

— De unde să iau banii?

— Vinde Złotopole.

— De mult vreau s-o fac, dar de unde cumpărător?

Maszko zâmbi.

— Tocmai de-asta am venit la tine.

— Salvatorule!

— Oamenii ca noi trebuie să se ajute unii pe alții. Se va găsi un cumpărător.

— Cine?

— Nemții.

— Care?

— Coloniştii.

— Aha!

— Dar trebuie să mergi şi tu la Złotopole.

— De ce?

— Sa punem la cale afacerea. Vin şi eu cu tine.

— Şi dacă vând Złotopole, îmi mai rămâne ceva?

— Iubitule, Złotopole alături de Kalinowszczyzna alcătuiesc o mare avere; dacă ai vinde altui nobil, nu numai că tu n-ai căpăta nimic, dar nici de creditori n-ai scăpa cu totul. Altceva e colonizarea.

— Cât ar putea să-mi rămână?

— Vreo trei sute de mii, răspunse Maszko parcă într-o doară, De altfel, fii atent, deoarece Złotopolski se leagă bine de Złotopole, am să găsesc un mijloc ca să vinzi Złotopole şi totuşi să-l păstrezi.

— Spună oricine ce vrea, dar acest Maszko rămâne un

gentleman. Cum ai de gând să procedezi?

— Îți foarte mulțumesc. Sunt un gentleman şi tocmai de aceea înțeleg situația unui alt gentleman care are mai multe datorii decât fire de păr în cap. Vinzi nemților Złotopole, dar îți opreşti conacul, grădina şi câteva pogoane de pădure pentru parc. Toate acestea se vor numi, fireşte, Złotopole.

— Maszko!

— Iubite Jaś, aşa-i şi în străinătate; adevăratul nobil se ocupă cu vânătoarea, nu cu agricultura. Złotopole îți va sluji drept *pied à terre*[1].

—Vezi Miś, strigă Złotopolski, Maszko este egal cu noi din toate punctele de vedere. Cu toate acestea, Miś, dragul meu, între nor şi Maszko este o mare deosebire.

— Care?

— Aceea că Maszko are cap, iar noi nu-l avem.

Rossowski răspunse cu indiferență:

— Cine ştie dacă Dumnezeu nu i-a dat capul lui Maszko tocmai pentru a nu ne împovăra pe noi cu o greutate prea mare.

— Tu trebuie să te simți foarte uşor, dragă Miś!

— Şi tu la fel, iubite Jaś.

— Dar, prieteni, strigă Maszko, n-aveți nimic să vă reproşați. Jaś, mă voi ocupa de afacerile tale, cu o condiție.

— Care-i acea condiție?

— Să ne oferi la tine, la Złotopole, un prânz prietenesc; mă inviți pe mine, pe Miś, pe Antoś şi pe cine mai vrei tu din grupul nostru.

— Proiectul e minunat.

— Atunci cel mai târziu poimâine plecăm Ia Złotopole. *Adieu, Mich! Fare well, John!*

Aici Maszko îşi luă pălăria şi, plasându-şi mâna aproape de subțioară, întinse degetele în direcția lui Miś şi a lui Jaś care ridicându-şi şi ei mâinile aproape de subțioară întinseră degetele

[1] Punte de legătură (lb. fr.).

spre Maszko. Palmele li se întâlniră.

După plecarea lui Maszko, Miś stinse brusc în scrumieră trabucul fumat pe jumătate şi rosti cu mânie:

— Mă *ambetează*[1] acest Maszko!

— Recunoaşte totuşi că el are cap.

— Tocmai, capul ăsta, spiritul afacerilor, acest dar de a se descurca în viață, scuză-mă, dar noi nu suntem aşa.

— Parcă printre noi nu sunt şi oameni cu cap?

— Ba da, dar nu pentru afaceri. Ştiu că Władzio are cap, tatăl meu de asemenea...

— Şi tu ai talent de orator.

— E, când țin şi eu vreun *speech* câteodată.

— O să ții unul la prânzul de la Złotopole. Ce să mai vorbim! Maszko şi nemții să trăiască.

— Ştii ce-am să-ți spun, Jaś?

— Miś, nu sunt Mafalda, aşa că n-am cum să ghicesc.

— Cred că nemții au şi mai puțină minte decât noi.

— Bine zis, *mais pourquoi ça?*

— Pentru că ne dau bani lichizi şi primesc pământ.

— Bine zis.

— Parcă Dumnezeu i-a creat ca să salveze nobilimea polonă; iau pământ şi dau taleri. Înțelegi, Jaś, taleri!

— Înțeleg şi simt că vor fi ai mei. Să nu spui nimic familiei Bujnieki; vreau să-i fac Fannyei o surpriză.

— Bine. *Adieu!*

— *Adieu!*

II

Domnişoara Fanny Bujnicka, perla împrejurimilor, *fleur de Cuyavie,* se afla în salon cu mama ei şi cu un musafir, un oarecare domn Maciej Iwaszkiewicz, inginer. Discuția se purta în legătură cu vestea neobişnuită şi neaşteptată că Złotopolski se

---

[1] Aici, cu sensul: mă uluieşte.

va muta probabil la țară.

Iwaszkiewicz se uita la domnişoara Fanny care, uneori, îi întorcea privirea; dacă cineva ar dori să ia lucrurile ai exact, poate că şi mai des decât îi îngăduie *bon ton*-ul unei domnişoare să se uite la un om care stă mai jos decât ea pe scara socială.

Fiindcă domnul Iwaszkiewicz se afla într-adevăr mai jos. El era fiul unui profesor, iar ea fiica unui proprietar de moşie. Nici vorbă de comparație. Se cunoşteau însă de mult. Familia Bujnieki, cu toate că avea moşie, sau poate că tocmai de aceea, locuia la Varşovia, iar tatăl lui Iwaszkiewicz, ca profesor, de asemenea la Varşovia, în aceeaşi casă cu Bujnieki, aşa că domnişoara şi flăcăul se ştiau de mici, de când se jucau adesea în aceeaşi grădiniță.

Deoarece doamna Bujnicka, deşi tânărul Iwaszkiewicz se numea Maciuś şi era fiu de profesor, îi îngăduise fiicei să se joace cu el.

— Fani dragă, îi spunea de obicei, chiar şi oamenii care n-au moşie sunt semenii noştri. Să nu uiți asta, Fani iubită!

Cumnata doamnei Bujnicka, altă doamnă Bujnicka, o dojenea pe mama Faniei pentru asemenea familiarități. Eu nu i-aş îngădui fiicei mele, spunea, să se joace cu un băiat care are un prenume atât de trivial; m-aş teme ca fetița să nu deprindă cine ştie ce obiceiuri de prost gust.

— E adevărat, draga mea, dar micul Iwaszkiewicz are un accent foarte bun, îi răspundea mama Faniei. Nu pricep de unde pot să aibă asemenea oameni un accent atât de bun.

Este îndeobşte cunoscut că la noi un accent bun poate face minuni. Miś Rossowski pretindea chiar că nu poate înțelege cum de un om onest să aibă un accent prost.

Aşadar, numai datorită limbii franceze Maciuś putuse să se joace cu domnişoara Bujnicka. Şi se jucaseră şi ei ca orice copii, vorbind, ciripind, zburdând. Ea alerga înainte, iar el se ținea după cârlionții ei aurii, fluturați de vânt în timp ce fugea, şi-i

culegea floricele, pietricelele lucioase şi ce mai da Dumnezeu, numai ca Fania să-şi înveselească ochişorii albaştri şi să zică „merçi!”

Trec anii ea norii pe bolta cerului şi, pe măsură ce copiii creşteau, le plăcea tot mai mult să se joace împreună. Poate că idila s-ar fi transformat în altă poemă, dacă n-ar fi intervenit proza care, întrupată în proprietarul clădirii, nu i-a mai îngăduit lui Maciuś să se joace cu Fania.

Pur şi simplu profesorul, tatăl lui Maciuś, n-a mai avut cu ce să-şi plătească locuința şi a fost nevoit să se mute, în timp ce domnul Bujnicki, care avea cu ce plăti, a rămas.

Şi anii trec iarăşi ca valurile Vistulei. S-au scurs unul după altul şi nici Maciuś n-a mai văzut-o pe Fania, nici Fania nu l-a mai văzut pe Maciuś. Au uitat unul de celălalt, după cum le poruncea timpul, adică anii-valurile.

Destinul e însă milostiv şi totdeauna face în aşa fel ca cei care s-au văzut în anii fragezi ai copilăriei, să se întâlnească iarăşi mai târziu.

De aceea, ei se pot iubi mai departe, iar romancierul poate să-şi continue povestirea.

Deci Fania n-a mai ştiut absolut nimic despre Maciuś. Ea a crescut, devenind domnişoara Fanny Bujnicka, „perla împrejurimilor”, iar el...

Într-o seară, la familia contelui W., Fania a zărit deodată prin roiul de fracuri negre, busturi albe, mustăți, bărbi, brelocuri şi binocluri un tânăr cu fața bronzată şi barba neagră, care a intrigat-o întrucâtva.

A intrigat-o, fiindcă i se părea că-l cunoaşte.

— Cine-i domnul acela înalt? o întrebă în şoaptă pe prietena ei, Mania Rossowska.

Mania Rossowska privi cu atenție spre tânărul arătat de Fania şi răspunse:

— E nou pe aici.

— Ştii, eu parcă l-aş cunoaşte.

— Eu nu l-am văzut niciodată.

Vă rog să vă imaginați uimirea Faniei când, după o clipă, necunoscutul se prezentă mamei ei, apei se apropie de ea însoțit de fiul amfitrionului.

— *Mademoiselle!* i se adresă fiul gazdei, *j'ai l'honneur de vous présenter monsieur Iwaszickwicz, ingénieur.*

Fania roşi împotriva oricăror reguli ale bunei-cuviințe, care recomandau indiferența, şi nu se putu stăpâni să nu-şi manifeste destul de zgomotos mirarea.

După care se uită curioasă la tovarăşul din anii copilăriei. Cât de mult se schimbase! Odinioară era bunul şi timidul Maciuś, iar acum se afla lângă ea un bărbat matur care părea mai degrabă s-o cerceteze, decât se străduia s-o distreze. Şi mai vorbea şi foarte serios, fără a se referi la amintirile din grădiniță. Maciuś nu-i mai plăcea Faniei.

În schimb, Fania îi plăcea lui Maciuś, Avea aceleaşi bucliţe aurii, aceeaşi ochi veseli, albaştri şi îşi ținea atât de frumos brațele goale în coronițele de dantelă, tiul şi voal, încât păreau că vor să zboare ca doi porumbei gemeni din această emoție şi să zburde prin văzduh, ca mai demult prin grădiniță.

După ce se şterse prima impresie, Maciuś îi plăcu Faniei mai mult. Terminase facultatea la Paris, era inginer, se afla în fruntea unei fabrici, vorbea degajat şi, ceea ce i se părea curios Faniei, cuvintele lui, deşi la fel de afabile ca şi ale celorlalți domni, aveau totuşi un sens anume, ceva deosebit.

De atunci se văzură mereu.

Şi pentru că în cartea amintirilor, pe care o scrie fiecare mai bine sau mai rău, cel mai mult durează amintirile din anii copilăriei, Iwaszkiewicz venea tot mai des în vizită la familia Bujnicki, iar Fania îi devenea din ce în ce mai dragă.

Venea deci de multe ori şi cine ştie ce s-ar fi întâmplat dacă Złotopolski nu începea să-i facă Faniei curte.

Oricine ar fi fost acest Iwaszkiewicz, rămânea un Iwaszkiewicz, nu era un Złotopolski. De aceea, atuurile lui scăzură mult mai ales în considerația doamnei Bujnicka. El mergea pe jos, iar Złotopolski cu trăsura, el era fabricant sau ceva acolo, iar Złotopolski moşier. Złotopolski avea cal de călărie, iar el nu; Złotopolski avea un gnom cu inexprimabili strimți pe picior şi nasturi sidefii pe şolduri, iar el nu avea *groom* cu inexprimabili strâmți pe picior şi nasturi sidefii pe şolduri.

— Cu toate acestea, lucru de mirare, spunea doamna Bujnicka, se pare că acest Iwaszkiewicz are venituri considerabile, ar putea avea tot ce are Złotopolski, şi totuşi nu! Lui îi lipsesc acele instincte care la Złotopolski sunt înnăscute.

Mai poți oare să suspectezi lumea mare de vreun interes. Ne face plăcere să luăm apărarea tânărului. Doamna Bujnicka ştia că Iwaszkiewicz are venituri chiar mai mari decât Złotopolski, dar nu ezita să acorde prioritate celui din urmă, aşa că îi spuse odată fiicei sale:

— Fania, pentru numele lui Dumnezeu! nu-i îngădui lui Iwaszkiewicz să fie atât de familiar cu tine.

Fania îşi ridică ochii albaştri spre mama sa.

— *Soyez tranquille, chère mère!*[1]

— Eu ştiu că tu nu poți să te gândeşti la el, dar chiar şi relațiile familiare cu un asemenea om sunt compromițătoare întrucâtva. Atuurile lui Iwaszkiewicz atinseră cota minimă.

Îl primeau atât de rece, încât ar fi făcut bine să lase totul baltă şi să nu mai vie. Cu toate acestea, el venea, căci fiecare om are un călcâi al lui Ahile, iar pentru Iwaszkiewicz acest punct slab era atracția nespusă a ochilor albaştri ai Faniei.

Złotopolski nu-l socotea nici măcar vrednic de a-i fi rival.

— E, un *parvenu* care s-a insinuat în *gramund,* spunea despre el. În limba polonă, civilizată, *„gramund”* înseamnă lumea mare, subțire.

[1] Fii liniştită, dragă mamă (lb. fr.).

Iwaszkiewicz, în schimb, îl socotea pe Złotopolski drept rival şi, desigur, numai de aceea îndrăznea să spună că-i lipseşte o doagă.

Złotopolski însă îl învinse pe Iwaszkiewicz.

Îl învinse cel puțin până când în *gramund* se răspândi vestea că pe ipoteca moşiei Złotopole sunt cel puțin atâtea datorii câți snopi pe tarlalele ei. Nu puține mame din lumea mare strâmbară atunci din nas.

— Bunul şi iubitul Jaś! se spunea, se pare că stă foarte prost, dar e un băiat atât de bun şi de manierat,

Tot atunci se auzi că Iwaszkiewicz din administrator devenise coproprietar al fabricii de maşini.

Când vestea ajunse şi la familia Bujnicki, mama intră foarte serioasă în camera fiicei şi-i spuse:

— Złotopole e plin de datorii.

— De unde ştii, mamă?

— O ştie toată lumea.

Domnişoara tăcea întunecată.

— Acum dumneata ce zici să fac?

— Se pare că Złotopolski a renunțat la *groom-ul* cu inexprimabili strâmți pe picior şi perle sidefii pe şolduri.

— Asta mai lipsea.

— Poate că nu-i adevărat, dar ştii ce-am auzit?

— Ce altceva mai rău puteai să auzi?

— E vorba de altceva, într-adevăr. Iwaszkiewicz se trage din nobilimea... scoțiană.

— Şi numele-i sună puțin scoțian.

— Ei, da de unde! Familia însă putea să-şi schimbe numele. Fania, recunoaşte că acest Iwaszkiewicz e „feblețea” ta.

— Cum socoteşti şi dumneata, mamă.

— Buna mea copilă!

Atuurile lui Iwaszkiewicz crescură dintr-o dată.

Fiindcă şi treburile familiei Bujnicki începuseră să meargă

tot mai prost. Domnul Bujnicki, care locuia la țară și care pe parcursul vieții sale trudite era furnizorul general al doamnei Bujnicka, se cam îngreunase la bătrânețe și își neglija tot mai mult îndatoririle. El zicea că nu mai poate să facă față, că face datorii, într-un fel, era și greu să nu-l crezi, ba era chiar mai ușor să te convingi că împrumuta bani de la alții. Familia Bujnicki se mângâia însă cu gândul că nici în privința datoriilor nu rămânea în urma celorlalți.

De aceea, atuurile lui Iwaszkiewicz urcau tot mai mult.

Iar când se mai auzi prin lume că Złotopolski pleacă la țară, fapt care nu însemna, se credea, nimic bun, atuurile lui Iwaszkiewicz ajunseră la valoarea maximă.

Tocmai în acest moment îl vedem stând la familia Bujnicki și discutând cu mama și cu domnișoara. El se uită deseori la „perla împrejurimilor” care pare gânditoare și serioasă.

— Deci și dumneata ai auzit că Złotopolski pleacă la țară? întrebă doamna Bujnicka.

— Așa-i! răspunse inginerul.

— Curios, de ce o face?

— De nevoie, mai mult ca sigur.

— Și se va întoarce curând?

— Se pare că nu prea curând. Mi-a spus Maszko că a invitat la un prânz la Złotopole și câțiva tineri din sfera lui. Maszko zicea că e vorba de o masă de adio.

Doamna Bujnicka privește neliniștită la fiica ci.

— S-ar putea să vie să-și ia la revedere de la dumneavoastră, zice inginerul.

— Se prea poate, răspunde Fania nepăsătoare.

— Cine știe, adăugă doamna. Bujnicka cu un zâmbet semnificativ, poate tocmai pentru că pleacă, nu va mai veni. *Vous saves...* Sunt situații în care, deși cineva pleacă, nu mai vine...

În ochii inginerului sticli deodată o rază de bucurie, mai ales

când i se păru că, la vorbele mamei, Fania zâmbi forțat, iar obrajii i se acoperiră de o rumeneală ușoară.

„L-a refuzat. Acum înțeleg totul!” gândi.

— Iertați-mă, dragii mei, că vă las o clipă singuri, vreau să le spun ceva slujitorilor. Pardon, *monsieur!* Fani, stai tu cu domnul.

Pe fața lui Iwaszkiewicz nu se vedea deloc că se simte jignit pentru că doamna Bujnicka îl lasă singur cu Fania; iar doamna Bujnicka ieși într-adevăr pentru o clipă și, întâlnind un slujitor, îi spuse:

— Dacă vine domnul Złotopolski, anunță-l că-l vom primi peste o oră.

Doamna Bujnicka nu dorea de bună seamă ca Złotopolski să-l întâlnească aici pe Iwaszkiewicz.

În acest timp, Iwaszkiewicz se afla în salon numai cu Fania. Tăcură amândoi o vreme, apoi Iwaszkiewicz se mișcă neliniștit și zise:

—Lumea bună va pierde mult prin plecarea domnului Złotopolski.

Din mina acră a inginerului se putea crede că voise cu siguranță să spună altceva, dar așa îi ieșise.

— Dumneata așa crezi? întreba Fanny.

— Eu? A, nu, domnișoară! Eu credeam că dumneata gândești așa.

— Crede-mă, domnule, că în clipa asta mă gândeam cu totul la altceva. Eu mă gândeam la grădinița noastră din copilărie. Dumneata îți mai aduci aminte de grădinița noastră?

— Dacă vreunul din noi doi a uitat-o, acela nu sunt eu.

Fania își coborî privirile.

— Nici eu...

— Domnișoară, zise Iwaszkiewicz, îți mulțumesc din toată inima pentru aceste cuvinte. Eu nu risipesc niciodată vorbele în zadar și presupun că nici dumneata nu le-ai fi rostit, dacă n-ai

simți cu adevărat aşa.

— Domnule, ți-am făcut eu vreun rău cândva, de mă judeci atât de aspru.

— Eu?

— Ştiu eu, vorbi mai departe Fania cu tristețe în glas. Dumneata, atât de inteligent, mă socoteşti o fată de lume, superficială şi răsfățată, dumneata nu crezi că eu pot spune ceva cu toată sinceritatea, şi totuşi...

În ochii albaştri ai Faniei luci ceva care semăna cu lacrimile.

— Şi totuşi mai am şi acum câteva flori presate din grădinița noastră... dar eu sunt o fată superficială şi răsfățată, eu nu sunt în stare să-mi aduc aminte, nu-i aşa?

— Nu, domnişoară, eu n-am îndrăznit să cred că dumneata mai ții minte.

— De aceea nu m-ai întrebat niciodată nimic?

— Întocmai. M-am temut să te întreb, fiindcă țineam prea mult la aceste amintiri. Aşa-i, mi-a fost frică să nu le spulberi cu un zâmbet indiferent.

— O, Doamne! Atâta se vorbeşte despre energia dumitale, iar dumneata eşti atât de sfios. Oare numai cu mine?

— Numai cu dumneata.

— Bine, dar noi ne cunoaştem de pe vremea când dumneata îmi ziceai... cum să spun?... când dumneata îmi ziceai „Fania”.

— O, domnişoară, dacă asta-i o glumă, e o glumă răutăcioasă...

— Potrivită cu o fată superficială şi răsfățată? Dacă-i aşa, s-o lăsăm baltă. Poate că dumneata preferi să vorbim despre altceva. Uite că vine şi mama. Ai mult de lucru la fabrica dumitale?

În acest timp, doamna Bujnicka intră în salon şi, aruncând o privire pătrunzătoare spre Fania, întrebă binevoitoare:

— Despre ce discutați, despre fabrică?

— Da, stimată doamnă, tocmai discutam despre fabrică.

— Trebuie să-ți fie urât să stai de dimineața până seara

printre muncitori?

— Nu, doamnă.

— Totuşi, sunt oameni fără educație; îmi închipui ce maniere înfricoşătoare au.

Iwaszkiewicz zâmbi.

— Foarte potrivite cu ciocanele şi focurile ce împrăştie scântei.

— E totuşi dificil să-ți placă asemenea treburi.

— Eu le-am îndrăgit cu tot sufletul, iar acum (aici ochii lui Iwaszkiewicz se înviorară) fac o mare experiență care, dacă va reuşi...

— Îți va aduce profituri mari?

— Asta poate nu. Treaba e alta. Vreau să scot toți oamenii străini din fabrică şi să angajez în locul lor muncitori de aici, din împrejurimi. În felul acesta nădăjduiesc să dezvolt treptat printre noi dragostea de industrie. La noi e nevoie să încurajăm industria.

— Am auzit oameni foarte distinşi spunând că industria nu se potriveşte cu caracterul nostru.

— Deseori şi oamenii distinşi spun absurdități.

— Dumneata aşa crezi?

Aşa gândesc, într-adevăr. Nu neg că în condițiile tării noastre agricultura va constitui principala ocupație a majorității, dar nici economia agrară nu trebuie să se mulțumească numai cu producerea materiei prime: ea trebuie să devină industrială ori să... iese din mâinile noastre.

— Mi s-a spus că industria necesită capitaluri mari.

— Fără îndoială.

— Şi de unde să le luăm?

— Din munca rațională care nouă ne lipseşte mai mult chiar decât capitalul.

III

La Złotopole — larmă, înghesuială şi veselie. Venise stăpânul

însoţit de câţiva prieteni. Din Prusia sosiseră de asemenea şi domnii Szulc, Miller, Mitke, Jausch şi Wiseman, împuterniciţii coloniştilor. Negocierile merg strună şi înaintează destul de repede. Viitorii proprietari ai moşiei Złotopole fac întruna drumul de la administrator, unde trăseseră, la curte, unde sta boierul cu prietenii săi. Coloniştii se bucură privind cum vântul leagănă grâiele din lanurile mazoviene, în timp ce tânărul moşier cercetează cu mulţumire buzunarele pline ale domnilor Szulc, Miller, Jausch *et comp.* Doar satul se teme de viitorii vecini, dar cui ce-i pasă? Gospodarii se adună în grupuri şi se sfătuiesc. Atâta lucru le e îngăduit şi lor, să se gândească fiecare la ale lui. Întregul Złotopole se trezise]a viaţă şi părea mai frumos decât de obicei. Era cum nu se poate mai bine; cu cât arăta mai înfloritor, cu atât nemţii aveau să dea mai mulţi bani pentru el.

Exceptându-i pe ţărani, toţi sunt mulţumiţi. Domnul Maszko mai să-şi iasă din piele de bucurie, fiindcă iată, prinţul Antoś, care are şi el o moşie de colonizat, merge alături de el ţinându-l de braţ sau îl bate pe umăr şi-i zice: *cher ami,* iar domnul Maszko, la rândul lui, îi spune bunul Antoś. Jaś Złotopolski porunceşte să se pună masa, iar Miś îşi pregăteşte *speech*-ul pe care-l va rosti când vor închina primul pahar.

— Jaś, Jaś! întreabă în cele din urmă prinţul Antoś — ai văzut-o pe Fanny înainte de plecare?

— Nu, n-am văzut-o; vreau să-i fac o surpriză.

— Se va bucura mititica! intervine Maszko.

— Cred-şi eu, răspunde Złotopolski. Are destulă minte pentru asta.

— N-are importanţă! îl întrerupe prinţul Antoś, dar e atât de frumoasă canalia. Când e vorba de femei, eu nu mă uit la inteligenţă!

Domnul Maszko izbucneşte în râs din toată inima; el e de aceeaşi părere, dar n-ar fi ştiut să se exprime atât de sugestiv.

— Ei nu, domnilor — strigă domnul Maszko — Antoś e

grozav! Ha! ha! ha! ați auzit cum a spus; „Când e vorba de femei, eu nu mă uit la inteligență!”

— Dar, iubite Maszko! oricui i se poate întâmpla să spună ceva spiritual, se apără modest prințul Antoś.

— Nu, nu, nu chiar oricui!

În acest timp, se apropie Miś Rossowski şi, auzind despre ce e vorba, zice:

— În ce o priveşte, ştiu că Fanny se poate număra printre cele mai cultivate femei. Asta v-o garantez eu.

— Păi cum ți-ai dat seama! întreabă Złotopolski.

— Cum mi-am dat seama? La Vicia Zdzierżycki, căreia ştiți şi voi că-i place să treacă drept învățată, am văzut-o cu ochii mei pe Fanny ținând în mână o carte despre filozofia lui Hegel.

— Ei şi ce-i cu asta?

— Ce-i cu asta! Păi când a văzut ca e Hegel, a spus „a!” E simplu deci, dacă n-ar fi auzit de Hegel, n-ar fi spus „a!”

— Trebuia să fi spus „b!” îl ironizează prințul Antoś, aşa ai fi trecut şi tu drept un savant.

Domnul Maszko explodează într-un asemenea râs, încât i se rupe butonul de la guler, iar Miś Rossowski răspunde:

— Nu te avânta, dragă Antoś, asupra alfabetului, fiindcă mă îndoiesc că vei ajunge până la sfârşit.

— *Ma foi!* şi eu mă îndoiesc. Jaś, să mergem la masă. Miś, pregăteşte *speech*-ul!

Intrară eu toții în sufrageria de pe pereții căreia privesc la ei chipurile mustăcioase, amenințătoare, ale strămoşilor lui Złotopolski. Maszko se uita la ei ca vulpea la struguri. Se aşezară cu toții în jurul mesei.

— Ce-i cu nemții tăi? întreabă Miś.

— Nădăjduiesc că nu vor sta cu noi, răspunde Jaś. Le-am trimis băutură şi petrec şi ei acum la administrator.

— Dar ştii că sunt doldora de parale.

— Cum altfel? Numai asupra noastră s-au abătut asemenea

vremuri că în curând nu vom mai avea nici ce să băgăm în gură. Antoś, porter sau bere englezească?... Splendid!... Miś, ce vin bei după supă?

— Bine dar *speech*-ul meu?

— O să-l rosteşti când se va aduce licoarea. Da, domnii mei, trăim vremuri grele şi trebuie să ne strângem al dracului.

— Singura noastră scăpare este colonizarea.

— Trăiască deci colonizarea!

— Să colonizăm, să parcelăm! *Vivat* colonizarea!

— Domnilor, numai să nu ne înflăcărăm, spune Miś. Adevărații gentlemani nu-şi ies din fire înainte de biftec. Aşa se cuvine.

— *Yes, yes!*

Între timp, se serveşte biftecul, după care până şi oamenilor cu educație superioară le este îngăduit să fie veseli, şi se aduce vinul care are însuşirea de a înveseli oamenii de toate categoriile. Prințul Antoś se uită în lumină la bulele care susură spărgându-se la suprafața băuturii aurii, apoi se ridică şi închină:

— În sănătatea gazdei!

— În sănătatea gazdei! repetă domnul Maszko.

— S-ajungem să trăim timpuri mai bune!

— S-ajungem să trăim timpuri mai bune! repetă iar Maszko.

— Tăcere! strigă Miś.

Se aşează cu toții. Miś rămâne în picioare cu paharul în mână şi glăsuieşte:

—Domnilor, vorbesc serios, fiindcă *speech*-ul trebuie rostit cu seriozitate.

Ne-am adunat aici ca să ne odihnim după munca şi truda pe care le investim în capitală pentru binele tuturor. E drept, şi acolo, prin viu grai ori în scris, prin reviste, ni se reproşează că nu facem absolut nimic. Eu protestez! („Şi eu!” se alătură Maszko). Maszko, nu mă întrerupe! Eu protestez! Până şi în

vremurile grele de acum noi suntem cei care menținem demnitatea lumii noastre. Întreb: de ce? Păi cine înviorează societatea? Cine statorniceşte legile *bon-ton*-ului, cine menține strălucirea lumii bune, cine dictează legile eleganței? Hei! Dacă n-am fi noi, n-ar mai fi nici ceea ce numim societatea înaltă. Anglia îşi are lorzii ei, Franța nobilimea ei, Germania baronii ei. La noi acest echilibru îl păstrăm noi. Aşa-i rânduiala firii. Cine nu crede, să se uite la cai şi la oi. Printre cei dintâi există gloabele țărăneşti şi caii pur sânge, iar oile se împart în obişnuite şi merinos. Natura însăşi a hotărât aşa şi tot ea ne-a aşezat pe noi în fruntea celorlalți. Pentru că noi suntem caii pur sânge, noi suntem oile din rasa merinos! (Bravo! bravo!). Nu mă întrerupeți! Iar acum, domnilor, dacă vorbele mele vă sunt pe plac, cine a făcut în aşa fel ca să le auziți? Złotopolski. Cine dintre noi ne arată prin colonizare cum să întoarcem vremurile bune de odinioară, când oamenii ca noi nu aveau datorii? Złotopolski. Şi tot el mai e şi un pur sânge atât de bun, un exemplar merinos tot atât de curat ca oricare dintre noi. Domnilor, socotesc, de aceea, că acest gentleman merită să-i strigăm: hip! hip! Aşa că: hip! hip! Şi încă o dată: hip! hip! (Maszko, țipi ca un mazovian, nu ca un englez) ura! ura!

Jaś Złotopolski le mulțumeşte companionilor, ciocnind pe rând cu fiecare. El ştie că oricare dintre ei poate proceda ca şi el, aşa că nu vede în fapta lui nimic vrednic de admirație. Colonişti sunt destui doar.

— Domnilor, să nu ne firitisim unii pe alții!

În fine, se mai ciocnesc paharele de câteva ori şi prânzul se sfârșește.

— Acum cafeaua, trabucul şi plimbarea, anunță amfitrionul. Cât e de plăcut la țară când porneşti toamna la plimbare după o masă bună şi o cafea, când afară stăruie vremea bună, frunza nu foşneşte, iar în potopul de raze solare unduiesc pânzele albe de păianjen. Firişoarele din țesătura Maicii Demnului plutesc atât

de lin, asemenea vieții unui nobil polonez fără pată pe conştiinţă şi fără bunuri ipotecate. Toamna poloneză, când zâmbeşte, deşi înduioşătoare parcă, e atât de bună şi deschisă, încât îți câştigă sufletul şi inima cu zâmbetul ei. Se veseleşte şi se bucură atunci omul de la țară. E timpul să se odihnească după muncă; timpul pâinii, timpul grâului. Prin mirişti țârâie avan cosaşii, iar pe ogor păstorul, deşi s-a lăsat de caval, cântă şi fără el cu toată râvna un cântec rustic:

Se zbenguie lebedele cenuşii prin apă!

Tinerii domni de la Złotopole erau foarte bine dispuşi; abia se ridicaseră de la un prânz îmbelşugat şi băuseră şi cafeaua. Vremea era frumoasă, plină de soare, pânze de păianjen, de larma cosaşilor şi de cântecele satului.

Cu trabucurile în gură, tocmai ieşiseră în grădină două perechi, Miś cu Złotopolski şi Prințul Antoś cu Maszko. Prințul Antoś avea fața cam congestionată, ochii râzători şi nu se ținea prea bine pe picioare; era puțin amețit.

— Jaś, iubitule! Złotopole ăsta al tău e minunat, pe onoarea mea! spuse întorcându-se spre gazdă.

Într-adevăr, Złotopole arăta splendid şi de aproape şi de departe. Palatul era impunător, cu adevărat încăpător; în spatele palatului se întindea grădina foşnitoare cu copacii seculari, parceluită de alei, iar dincolo de copaci lucea, uriaşă, oglinda apei şi se vedeau moara, joagărul, digul sădit cu scoruşe pe amândouă părțile, cât cuprindeai cu ochii — lanurile mazoviene, şi la marginea orizontului, liziera pădurii de brad, neagră şi fremătătoare.

— Złotopole ăsta al tău e minunat! repetă prințul Antoś. În care parte mergem?

— Haidem la valul suedez; de acolo se vede o privelişte încântătoare.

— Unde-i asta?

— Dincolo de grădină, nu departe de iaz.

După ce parcurseră cam o jumătate de verstă, domnii ieşiră din grădină şi zăriră numaidecât un val înalt de pământ acoperit cu iarbă-neagră şi buruieni, de pe care se deschidea într-adevăr o privelişte-largă asupra împrejurimilor.

— Aici e? întrebă Miś. Priveliştea-i frumoasă, ce-i drept.

— Ăsta-i valul suedez.

— Cum a apărut?

— E de pe vremea luptelor cu suedezii[1]. Pe semne că aici s-a apărat stră-străbunicul meu împotriva lui Carol al XII-lea.

— Ehe, aici a fost o bătălie?

— Desigur. Dacă râcâi pământul, dai îndată de oase.

— Ha! ha!

— Priveşte! strigă deodată prinţul Antoś. Uite o tigvă!

Într-adevăr, într-o mică adâncitură făcută de ploi, pe un aşternut de buruieni, se afla o tigvă îngălbenită de vreme; soarele îşi revărsa razele peste acest craniu al cine ştie cărui oştean catolic care îşi pierduse cândva viaţa aici, proslăvind numele Mariei şi chinurile însângeratului Cristos. Tigva privea cu găvanele goale ale ochilor şi la Jaś Złotopolski, şi la Miś Rossowski, şi la prinţul Antoś. Izbit pesemne cu paloşul sau cu baltagul, creştetul capului îşi arăta lăuntrul negru plin cu pământ şi buruieni.

— *Après diner c'est un peu dégoûtant*[2]*,* observă Maszko. Jaś Złotopolski zâmbi.

— Sunt curios ce-o să facă nemţii cu oasele pe care le vor găsi aici. Oare (aici Złotopolski se adresă lui Maszko) valul e cuprins în măsurători sau e al meu?

— *Nein, nein!* al nost' fa fi! se auzi deodată un glas gros în spatele lui Jaś.

Era vocea domnului Jausch care sta lângă domnul Wiseman

---

[1] Este vorba de războiul cu suedezii (1700—1721) conduşi de regele Carol al XII-lea.

[2] După prânz, e un pic dezgustător (lb. fr.).

şi îşi ştergea de sudoare obrazul uriaş şi roşu. Ținându-şi lulelele de porțelan în mână, domnul Jausch şi domnul Wiseman se uitau cu luare-aminte la val şi la tinerii care stăteau pe el. Domnul Jausch era gras, domnul Wiseman, slab, dar amândoi aveau legături roşii la gât şi veste lungi cu nasturi lucioşi. Domnul Jausch îşi mângâie bărbia cu mâna şi repetă:

— Noi fenit aici spațiren, da' fal al nost' fa fi.

După care se cățăra pe înălțime cu domnul Wiseman.

— Ce veți face cu el? întrebă prințul Antoś.

— Noi nu prost, să lase aşa bun loc stricăm, aici fa' flori castrafeți.

— E un vechi cimitir, peste tot sunt numai oase.

— Nu face nimic, luăm oase şi aici fa' flori castrafeți.

— Se vede că vă plac castraveții?

— Place! place! O!... strigă domnul Jausch văzând tigva, adevărat că oase aici, *aber* fa fi aşa cu ele!

Aici domnul Jausch lovi cu piciorul tigva oşteanului catolic care, gemând ca un ecou, se rostogoli în jos printre smocurile de iarbă-neagră.

— Ha! ha! ha! cap la polon tare. Aici fa flori castrafeți. Domnul Jausch râse din toată inima, iar domnul Wiseman îi ținu isonul.

Lui Złotopolski i se urcă sângele la cap şi ochii îi scăpărară ca tăciunii aprinşi. Încă o clipă şi domnul Jausch s-ar fi rostogolit în şanț pe urma tigvei soldatului, dar gazda se stăpâni... Coloniştii veniseră numai pentru a salva un nobil moşier, doar bunul Dumnezeu pentru asta îi crease. Dacă-i salvează pe cei vii, n-au decât să dea cu piciorul morților. *Honny soit qui mal y pense!*[1]

Tinerii se întoarseră la conac, unde îi aştepta o nouă surpriză. Bătrânii din obştea aşezării Złotopole veniseră cu treburi la boier, aşa că acesta fu nevoit să-i primească.

---

[1] Afurisit să fie cel ce se gândeşte la rău (lb. fr.).

Jaś şi prietenii săi ieşiră pe terasă şi ţăranii se apropiară.

— Voi ce vreţi? îi întrebă.

— Lăudat fie numele Domnului!

— În vecii vecilor. Ce doriţi?

Un sătean bătrân făcu o plecăciune şi începu să vorbească în numele celorlalţi:

— Noi am venit, c-am auzit că domnia ta vinzi Złotopole coloniştilor.

— Da, şi ce vă priveşte pe voi? Voi aveţi pământul vostru, eu îl am pe al meu.

— Altfel nu poate fi, da noi am venit să te rugăm să nu vinzi Złotopole. Aici au trudit părinţii noştri, şi tatăl domniei tale aici a trăit şi a murit: totdeauna am fost de-ai noştri, iar cu coloniştii n-o să ne-mpăcăm. Cu ei nu se-mpacă nimeni; nouă ne e frică de ei, o s-ajungem în sapă de lemn din cauza lor. Să nu vinzi Złotopole, boierule. Ăsta e pământul ălor din Mazowia, nu al coloniştilor. Dacă boierul de la Brzeznica i-a lăsat, acum e vai de el şi de săteni. Noi am vrea să stăpâneşti domnia ta moşia, nu s-o dai coloniştilor.

— Atât de mult ţineţi voi la mine?

— Ei, la drept vorbind, noi nici nu te cunoaştem pe domnia ta; da ne temem de colonişti. Noi înţelegem că timpurile sunt grele şi toţi boierii au nevoie de bani, aşa că noi am vrea să facem cumva ca domnia ta să capeţi banii şi să nu vinzi Złotopole. Aici nu s-a pomenit niciodată picior de colonist. Părintele domniei tale a stat cu noi la ţară şi eram toţi de-ai noştri.

— Şi ce vreţi să faceţi? întrebă Maszko.

— Păi noi am cumpăra o postată de pădure pentru care am şi pus mână de la mână, numai să nu vie păgânii ăştia aici.

— Dragii mei, îl întrerupse Złotopolski, pentru mine postata voastră de pădure nu înseamnă nimic, aşa că dacă am hotărât să colonizez Złotopole, am s-o şi fac. Nu trebuia să-mi faceţi atâta pagubă şi să-mi paşteţi grâul; dacă nu m-aţi fi furat din

toate părțile, n-aş fi vândut Złotopole.

— Noi n-am furat niciodată, boierule, şi nici n-o să furăm, se împotrivi unul dintre săteni.

— E, de pagubă mi-a spus chiar administratorul.

— Paguba e pagubă, dar n-am furat.

— Nu-i acelaşi lucru?

— Păi nu e, boierule; noi bani n-am furat, iar dacă vrun păcătos a păscut trifoiul sau a luat grâu de pe câmp, a luat, n-a furat.

Prințul Antoś nu mai putea de râs.

— Omule, teme-te de Dumnezeu! Ce mi-e una, ce mi-e alta?

— Nu, domnia ta, hoț e ăla care fură bani.

— Ciudată filozofie! observă Maszko.

— Jaś! propuse prințul Antoś, o să discutați mâine despre Złotopole. Acum porunceşte să-i dea o votcă bătrânului; el să rămână cu noi, iar ceilalți să se ducă dracului. Aşteaptă, omule, o să capeți votcă, fiindcă eşti îndrăzneț, dar mai spune-mi dacă preotul nu v-a explicat că cine „a luat” înseamnă că a şi furat?

Se vede că țăranul n-avea chef de vorbă; pe față i se citea încurcătura, dar votca ori poate nădejdea că va mai vorbi o dată în interesul obștii îl făcu să răspundă:

— Părintele nu ne-a spus nimic de asta.

— Dar despre ce v-a vorbit?

— Ehe, e greu să țân minte.

— Jaś, porunceşte să-i mai dea o votcă. Bine dar nu se poate să nu-ți aduci aminte ce-a spus părintele.

— Păi dumineca trecută părintele s-a plâns de măsoni, parcă.

— Jaś, mai dă-i un pahar! De cine, de cine?

— De măsoni. La noi nu e decât unul, băiatul socotitorului Podysiok, da' el s-a jurat că n-a auzât nimica.

— Şi ce trebuia să audă?

— Păi că măsonii au vrut să-l arunce în aer pe sfântul

Părinte, cică la palat, unde stă el, da noaptea a venit înscris de la Isus către Sfântul Părinte ca să se păzască.

— Aha! aşa mai vii de-acasă! exclamă Maszko. Nu cumva părintele v-a vorbit despre masoni?

— Ba chiar aşa!

— *Ma foi!* se bucură prințul Antoś, m-am distrat de minune. Ei, acum du-te, omule, du-te!

Dar săteanul se întoarse spre Złotopolski.

— Boierule, da cu Złotopole cum rămâne?

— Nu mă mai plictisiți şi duceți-vă dracului cu toții, am spus o dată.

— Dacă-i pe-aşa, trebuie să plec. Dumnezău să nu te uite, boierule. Suntem noi oameni proşti, da-nțălegem că ce să-ntâmplă cu boierii nu e de-a bună.

Tinerii rămaseră iarăşi singuri.

— Chiar atât de mari sunt pagubele pe care ți le fac? îl întrebă Miś Rossowski pe Złotopolski.

— *Mais parole d'honneur!* şi nu numai mie, ci pretutindeni.

— Atunci de ce nu le explică preoții cum stă treaba? interveni prințul Antoś.

— Pentru că au altceva mai important de explicat, răspunse Miś. Mă mir, dragă Antoś, că nu poți înțelege. În vremea noastră sunt probleme mai însemnate care-i interesează mai mult pe oamenii de bună-credință. Ruşinează-te, Antoś, că nu pricepi atâta lucru.

Prințul Antoś se simți jignit.

— Lumea ştie şi aşa cine sunt ei.

— Lăsați-o baltă, se amestecă Złotopolski. Am obosit cu atâtea probleme. Ştiți ce, hai să facem o partidă de cărți ca să mai omorâm timpul. Timpul înseamnă bani.

— Se potriveşte de minune! strigă Maszko. La jocul de cărți se verifică cel mai bine că timpul înseamnă bani.

IV

A doua zi era duminică, aşa că tinerii se duseră la biserică. Prin împrejurimi se răspândise vestea că la Złotopole se află nu numai proprietarul, ci şi câțiva tineri din societatea înaltă. De aceea, la biserică îmbulzeala avea să fie mai mare decât de obicei. Toți erau curioşi să-l vadă îndeosebi pe prințul Antoś. Întreg ținutul era pur şi simplu mândru de prezența lui. Vecinii moşiei Złotopole, care aveau fete de măritat, se chinuiseră multă vreme şi discutaseră dacă se cuvine sau nu să-l întâmpine cu un discurs. Domnul Sidorowicz, proprietarul Drżącei, se certase chiar cu demnul Feliksowicz, propriei arul Mszczynowei, pentru începutul cuvântării. Cel dintâi socotea că cel mai bine ar fi să înceapă astfel: „Sunt clipe în viață", al doilea însă considera acest început prea „trivial" şi propunea: „Când luna străluceşte la orizont". Fusese multă bătaie de cap din această pricină, fiindcă, pe de altă parte, nici unul din aceşti domni nu vroia să cedeze celuilalt, onoarea de a începe el discursul. Şi mai emoționate erau femeile. Pentru toată regiunea, prezența unui prinț ca Antoś era un fapt neobişnuit, deoarece prin împrejurimi, în afară de Złotopolski, trăiau numai nobili cu câte un sat. Şi nici măcar Złotopolski nu era conte, ceea ce în unele cercuri se considera o mare lipsă. Aşa că peste tot domnea agitația. Doamna Zwiernicka, proprietăreasa Okopcinului, îşi imagina dinainte cum trebuie să fie acest drag *prince Antoine;* încă de acum (lucru de care nu se miră nici ea), cu toate că nu-l văzuse niciodată, nutreşte pentru el o simpatie deosebită şi garantează că presimțirea ei se va adeveri. De asemenea, domnişoarele Słominski, care-şi disputau de obicei supleţea trupului, poartă o discuție şi mai aprinsă. Cea mai mică îşi avertizează dinainte surorile că nu i-o ia în nume de rău dacă prințul Antoś îi va acorda atenție mai întâi ei, fiindcă ea nu este vinovată dacă fața ei are ceva deosebit care atrage privirile tuturor, Sunt însă şi familii care declară că lor le este indiferent cine va veni duminică

la slujbă, iar dacă vor apărea mai gătite decât de obicei, apoi aceasta nu va fi din pricina nu ştiu căror musafiri de la Varşovia, ci pentru onoarea lor, pentru a arăta că „he! he! cu noi nu e chiar atât de simplu!” De aceea, slujitorii primesc poruncă să se îmbrace în livrele, iar caii şi trăsurile să arate cât mai bine.

— Numai să uite vreunul ceva, adaugă energic stăpânul casei, şi am să-i arăt eu lui!

Pe de altă parte, la Złotopole, Miś Rossowski, „singurul om cu tact” şi „sufletul adevăratei eleganțe”, cum i se spune la Varşovia, îşi conjură prietenii să-şi ia paltoanele englezeşti vătuite, cu toată căldura, fiindcă un gentleman autentic se cuvine să fie întotdeauna mai cald îmbrăcat; în plus, şi la țară tot el trebuie să dea tonul.

— Este datoria noastră! zice Miś. Fiecare să-şi împlinească menirea, Dacă Providența ne-a aşezat pe noi drept modele, atunci să fim modele adevărate.

Maszko face observația că, pentru nobilimea măruntă, oamenii ca ei, adică Maszko şi prietenii lui, n-au nici o obligație, dar Miś îl pune la punct, spunându-i că oamenii ca ei au anume obligații față de ei înşişi, pe care nu le pot neglija.

Astfel că domnii de la Złotopole vin la biserică în paltoane englezeşti, fapt care aduce roşeața ruşinii pe chipurile tinerilor localnici care poartă îmbrăcăminte de vară. Unii dintre ei condamnă paltoanele eleganților varşovieni, văzând în aceasta dorința de a-i umili pe nobilii de aici, de a se ridica deasupra lor.

Cu toate acestea, privirile sunt îndreptate spre oaspeții de la Varşovia, iar atenția tuturor este atât de subjugată de ei, încât nimeni nu mai aude glasul predicatorului. Vocea lui răsună atât de puternic, încât pe bună dreptate te-ai putea teme pentru țiglele de pe acoperişul bisericii. De astă dată, spre mai adânca învățătură a ascultătorilor țărani, se aude din amvon numele lui

Darwin[1]. Vorbitorul îl vede aievea în „clipa morții, cum își reneagă scrierile, „se zvârcolește de durere și urlă ca turbat”. Acel presupus urlet al lui Darwin îi umple pe ascultători de asemenea groază, că una dintre babe, abia trezită din moțăiala, strigă în gura mare: „Vai de sărmanele oscioare!” E greu de înțeles dacă biata femeie se milostivea de oasele lui Darwin sau de ale ei.

Predicile de acest fel, cu cât se întâlnesc mai des prin sate, cu atât sunt mai folositoare. Țăranii sunt astfel avertizați împotriva lui Voltaire[2], a masonilor, a lui Renan[3] și a lui Darwin, iar celor care nu sunt țărani, li se explică de ce aceiași săteni spun că una înseamnă „a luat” și alta „a furat”. De asemenea treburi mărunte, cum bine observa Miś, nu merită să te ocupi; e mult mai important să le deschizi ochii celor care nu știu să citească împotriva cărților „rele”, decât să te îngrijești de noțiunile lor morale.

Dar, în cele din urmă, predica se sfârșește, apoi și liturghia, după care ies cu toții în fața bisericii. Aici, cu toate avertismentele lui Miś, cum că a nu te duce acasă imediat după slujbă înseamnă curată înapoiere, situația nu poate fi evitată, întrucât pe Złotopolski îl opresc și-l salută cunoscuții. Urmează prezentarea de amândouă părțile, prilej cu care domnii de la Varșovia își plasează palmele aproape de subțioară și întind degetele după care, vorba lui Miś, cine dorește, n-are decât să întindă mâna. Localnicii se conformează într-adevăr, iar domnul Sidorowicz și domnul Feliksowicz se apropie în același timp de prințul Antoś.

---

[1] Charles Darwin (1809—1882) — naturalist și biolog englez care a elaborat teoria evoluției speciilor pe baza selecției naturale.

[2] François Marie Arouet — Voltaire (1694—1778) — poet, dramaturg și filozof francez, unul dintre cei mai însemnați iluminiști ai secolului al XVIII-lea. A criticat biserica și feudalismul, fondând concepția modernă a istoriei.

[3] Ernest Renan (1823—1892) — scriitor francez cu convingeri raționaliste.

— Sunt clipe în viață..., începe domnul Sidorowicz.

— Când luna străluceşte la orizont..., îl întrerupe domnul Feliksowicz,

— Iartă-mă, nu despre asta este vorba.

— Te rog să mă scuzi!

Aici ambii vorbitori îşi umflă nările şi se privesc cu turbare, în vreme ce prințul Antoś se uită la ei mirat; din fericire, se apropie preotul şi-i invită la el, unde doamnele au şi plecat.

Într-adevăr, domnii găsesc doamnele la casa parohială. Se fac prezentările, apoi doamna Zwiernicka din Okopcin roşeşte uşor şi, adresându-se prințului Antoś, spune:

— Prințe, n-am avut niciodată fericirea să te cunosc şi cu toate acestea te-am recunoscut imediat.

— Cum aşa, stimată doamnă?

— Am cunoscut la Varşovia pe câțiva dintre membrii familiei dumitale. Ai în totul trăsăturile prinților M...ski, mai ales nasul!...

Prințul Antoś atinge cu mâna respectiva parte a capului, care i-a atras atenția doamnei Zwiernicka, şi răspunde:

— O, aşa e, doamnă! În genere, noi avem nasuri...

— Care au ceva deosebit, îl întrerupe cea mai tânără dintre domnişoarele Słomiński. Există unele trăsături care au ceva deosebit, adaugă, plecându-şi sfioasă ochii.

— Depinde ale cui, îi răspunde doamna Zwiernicka. Cum îți place, prințe, la noi?

— Splendid, *ma foi!* mai ales sexul frumos, nu-şi află egal în toată Europa! Ea chiar, ce spun eu, în Europa? În toată Varşovia.

Bucurie generală. Domnişoara Słomińska priveşte la prințul Antoś şi zâmbeşte ruşinoasă.

— *Charmant! delicieux!* şopteşte ambalată doamna Zwiernicka.

— Prințe, nu încape îndoială că onorezi mereu Varşovia cu

prezența dumitale? întrebă doamna Sidorowicz.

— Desigur, dar vara, mai ales, onorez şi satul, lămureşte naiv cel întrebat.

— Pentru treburile gospodăriei sau mai degrabă pentru administrarea moşiei?

— A, nu! Asta-i datoria administratorului meu: eu mă duc numai uneori la țară, pentru vânătoare şi crochet[1]. Aici se cunoaşte crochetul?

— Din nefericire, foarte puțin.

Miś Rossowski, care până acum nu se amestecase în discuție, privind în sus, cum îi stă bine unui gentleman autentic, se întoarse deodată spre domni şi remarcă:

— Sunt foarte mirat că la noi se face atât de puțin pentru răspândirea acestui joc care constituie totuşi principala distracție a aristocrației din Anglia.

— Şi nu numai din Anglia, ci a aristocrației din toată lumea, intervine Maszko. Miś, adu-ți aminte că şi noi jucăm crochet zile întregi la contele W.

— Cu atât mai mult, cu cât țara noastră parc să fi fost destinată anume crochetului de Providența însăşi. Întinderile sunt netede şi iarba creşte de minune.

Doamna Zwiernicka şi domnişorele Słomiński mărturisesc că lor le vine greu să înțeleagă cum au putut să trăiască, până atunci fără acest joc, iar doamna Sidorowicz demonstrează că a vorbit mai de mult cu soțul ei în acest sens.

— Dragul meu, trebuie să faci rost de un crochet.

— De ce, sufletelule? întreabă domnul Sidorowicz.

— Ştrengarul, se preface că nu ştie despre ce e vorba, exclamă doamna Sidorowicz, vrând să-şi ascundă rumeneala pe care i-o ridicase în obraji ignoranța soțului.

---

[1] Joc sportiv în aer liber, în care mai multe persoane lovesc bile de lemn cu un fel de ciocan pentru a le face” să treacă prin nişte portițe pe terenul de joc.

— M-aş fi ocupat chiar cu de asta, dar mai întâi, eu sunt mereu bolnavă, iar în al doilea rând, am atâtea pe cap!

Ochii tuturor se îndreaptă fără voie spre capul doamnei Sidorowicz, al cărei coc ar fi izbutit să-i convingă şi pe cei mai îndărătnici că această doamnă are într-adevăr destule pe cap.

Între timp, alt grup de nobili localnici, alcătuit din bărbaţi strânşi în jurul lui Jaś Złotopolski, discută cu tot atâta înflăcărare despre colonizare ca despre singurul mijloc aflat astăzi la îndemâna nobilimii.

— Ai noroc, vecine, ai noroc! îl ferniceşte domnul Feliksowicz. Ar trebui să-ţi urmăm cu toţii exemplul.

— Domnii mei, răspunde Jaś, fiecare are calea deschisă în faţa lui. Situaţia noastră de acum este de aşa natură, încât nu ne mai rămâne decât sau să ne colonizăm moşiile, sau să le părăsim.

— Numai că dacă le colonizăm, tot trebuie să le părăsim, observă unul dintre ascultători.

— Nici eu nu sunt de părere să nu ne rămână nimic. Mă rog, pentru că moşierii sunt fruntea societăţii, fiecare dintre noi trebuie să păstreze conacul şi o parte din pământ, ca să nu-şi piardă caracterul de proprietar rural.

— Fireşte, domnia ta, asta, ho! ho! binefăcătorule! strigă corpolentul domn Waszkowski, fiindcă şi fără asta, binefăcătorule... Ce voiam să zic?

— Adu-ţi aminte, domnule! răspunde domnul Feliksowicz.

— Dar cum de ţi-a venit, vecine, ideea asta fericită? îl întreabă pe Złotopolski.

— Ideea nu e nouă şi probabil că a fost aplicată de mult printre noi. În ce mă priveşte, recunosc că i-o datorez prietenului meu, domnul Maszko.

Cei de faţă îi strâng cordial mâna lui Maszko care spune cu înduioşare:

— Domnilor, oamenii ca noi trebuie să se ajute unul pe altul.

— Ce voiam eu să zic?! strigă cu glas tunător domnul Waszkowski.

Mişcarea celor care se ridicau nu-i îngăduie însă domnului Waszkowski să-şi amintească ce intenționa să spună. Emoționați, îşi iau cu toții rămas bun de la Miś, de la Jaś şi de la Maszko, dar mai ales de la prințul Antoś, a cărui prezență va rămâne multă vreme în amintirea județului N. Zwiernicka nu-i spune altfel decât „la revedere!” Ea ştie cu siguranță că cine posedă trăsăturile prinților M...ski, acela va avea şi politețea lor înnăscută, aşa că nu altfel decât „la revedere!”

V

În acest răstimp, la Varşovia lucrurile începeau să ia o întorsătură foarte primejdioasă pentru Złotopolski. Domnul Maciej Iwaszkiewicz era tot mai bine văzut de doamna Bujnicka şi de Fanny. Doamna Bujnicka încercase de bună seamă să afle din surse diferite care este situația reală a lui Złotopolski, dar încercările ei de cele mai multe ori nu izbutiseră. Prințul Antoś şi Miś Rossowski, care se întorseseră nu de mult de la Złotopole, ar fi putut s-o lămurească într-adevăr, dar aceştia, legați prin cuvântul dat, cum ştim, lui Jaś, tăceau sau vorbeau de el atât de misterios, încât îngrijorarea doamnei Bujnicka creştea şi mai mult.

— Eu sunt mamă, spunea această doamnă, şi nu pot să-mi dau copilul pe mâna unui om fără avere. Iwaszkiewicz, deşi nu-l poate egala pe Złotopolski, se va înnobila prin legătura cu noi. De altminteri, în vremurile grele de astăzi banii înseamnă mult, cine ştie dacă nu chiar totul.

Doamna Bujnicka se arăta însă prea pesimistă în privința vremurilor de acum. Fireşte, banii înseamnă mult azi, dar nu totul. Alături de capitalul sunător, în practica vieții de societate există şi alt capital care, deşi mort, dă totuşi cupoane cu un curs destul de bun în politică. Acest capital sunt coşciugele strămoşilor. Câți oameni nu trăiesc numai din acest capital şi o

duc relativ bine. Mănâncă mâncăruri alese, beau vinuri bune şi fumează trabucuri de doi zloți. În lume, totul e comerț şi schimb. Cei cărora le lipseşte capitalul de coşciuge, cumpără alimente, vin şi trabucuri pentru cei care-l posedă, dobândind în schimb onoarea relațiilor, posibilitatea de a se plimba la braț cu ei şi dreptul de a le spune pe nume. Jaś, Miś, Antoś etc.

Să-i părăsim şi noi pe prințul Tadeusz şi pe doamna Bujnicka şi să ascultăm discuția tinerei perechi.

— Dumneata cum găseşti reuniunea de astă seară? începu Fania.

Inginerul privi prin salonul luminat şi întrebă:

— Domnişoară, îți plac seratele şi distracțiile?

— Recunosc că prefer camera mea, în care pot să gândesc la ce-mi place, dar mama vrea să mă distrez, aşa că trebuie să le frecventez, deşi o dată m-am plictisit de moarte la soția senatorului L. Dumneata de ce n-ai venit?

— N-am avut vreme, de altfel nici n-am ştiut că vă veți duce acolo.

— Ce urât din partea dumitale. Eu am crezut că vii şi am fost atât de tristă, trebuind să ascult tiradele domnului Zubicki despre atitudinea nobilimii din Łęczyca față de civilizație în general.

Inginerul o privi cu o duioşie liniştită, profundă.

— Nici aseară n-ai trecut pe la noi, continuă Fania pe un ton de reproş.

— Domnişoară, crede-mă — îi răspunse — că cele mai fericite clipe din viața mea sunt cele petrecute în familia dumitale, dar eu sunt nevoit să muncesc pentru pâinea cea de toate zilele.

Fania zâmbi imperceptibil.

— Şi apoi, urmă Iwaszkiewicz, toată valoarea mea stă în muncă şi n-aş vrea s-o pierd în ochii dumitale.

—De atâția ani am învățat să te apreciez, încât nimic nu-mi mai poate schimba părerea. Muncind însă, nu trebuie să-ți uiți

prietenii.

— Totdeauna mă gândesc la ei.

— O da, să te gândeşti, şi să fii liniştit în privința părerilor lor. Din păcate, eu sunt aceea care trebuie să mă tem. Ştiu că nu pot să-ți stau alături şi nici să mă ridic la înălțimea dumitale; în glasul Faniei se simțea mâhnirea. Ştiu că pe dumneata, care eşti obişnuit să iei viața în serios, conversația mea te poate plictisi, dar crede-mă că aş dori din tot sufletul să merit respectul dumitale, să te ajung din urmă şi tocmai de aceea am nevoie de indicațiile dumitale. M-ai învățat atâtea lucruri şi mi-ai deschis ochii de atâtea ori asupra lumii, încât te rog să mă-ajuți şi de acum înainte. N-ai să mă refuzi?... nu-i aşa?

Fania îşi împreună mâinile în semn de rugăciune şi îşi înclină capul în aşa fel că buclițele-i bălaie se împrăştiară pe umerii lui.

Iwaszkiewicz îşi şterse fruntea cu mâna şi, cu ochii închişi, părea să viseze închipuiri pline de farmec. Cuvintele Faniei, moi, mângâietoare, îi pătrunseră în urechi ca o vrajă de neînțeles. Avu impresia că un cor întreg de privighetori zboară din arinişul umed, izbucnind într-un cântec înaripat, că tot văzduhul era plin de o muzică îngerească. Întregul salon cu şirul de lămpi, roiul musafirilor, femeile cu umerii goi şi fețele bărbaților începură să i se învârtă pe dinaintea ochilor.

Dar nu mai are când să răspundă, fiindcă în clipa aceea răsună vioara unui strălucit virtuoz de doisprezece ani şi vraja se spulberă. În salon se iscă murmurul oaspeților care se pregăteau să asculte, şi nemuritorul Beethoven[1] începu să geamă în toată gama tonurilor înfricoşătoare, să mugească în sunetele başilor şi să țiuie nebuneşte din violină... fireşte, prea încântat de execuția formidabilă a sonatei sale de arcuşul strălucitului virtuoz.

Pe chipurile ascultătorilor se întipăreşte admirația şi

---

[1] Ludwig van Beethoven (1770—1827) — cel mai mare compozitor german de factură romantică.

uimirea. Bătrânul conte W. învârteşte morişca repede cu degetele mâinilor aşezate pe pântecul arătos, mijeşte ochii şi îşi clatină capul în ritmul melodiei, iar fața lui exprimă asemenea extaz, încât pare că nu mai are mult şi-l vor podidi lacrimile; din când în când, doamna Bujnicka întoarce capul spre doamna C. cu gesturi de negație hotărâtă în semn că nu-şi poate crede urechilor, iar cunoscutul scriitor, stegar al luminii, Zubicki, întoarce filele copilului minune şi aruncă priviri insistente spre grupul domnişoarelor, fremătându-şi nările.

În fine, execuția lui Beethoven ia sfârşit şi urmează aplauze; fracurile negre îşi ocupă vecinic locuri alături de rochiile multicolore; în tot salonul se aude iarăşi conversația înviorată, de cele mai multe ori în legătură cu ciudatul fenomen la care au asistat mai înainte.

— *Magnifique! Magnifique!* exclamă cu glas subțire un tânăr stâlp de salon — *Savez vous, mademoiselle, que c'est incomparable!* E suficient să spun că eu, care primesc reproşuri pentru răutatea exagerată în judecarea operelor de artă, recunosc *que je suis vaincu.*

Fania priveşte la silueta firavă şi la fața fără mustață a tinerelului, căruia i se reproşează o răutate exagerată în judecarea operelor de artă, şi răspunde:

— N-am ştiut că dumneata eşti atât de aspru.

— Am vrut, lămureşte tânărul stâlp, ca după execuția lui Beethoven să-l execute şi pe Chopin, dar mi s-a spus că ne aşteaptă cu totul altceva.

— Ce ne mai aşteaptă?

— Experiența de magnetism a contelui Władzio. Iată că se aduce masa. Trebuie să mă duc şi eu, fiindcă nu se descurcă fără mine.

Cu aceste cuvinte, tinerelul o priveşte pe Fania şi grăbeşte spre locul în care prezența lui este absolut necesară.

— Ne-am întrerupt discuția, spuse Fania, tocmai când ne

simțeam mai bine, acum însă suntem iarăşi aproape singuri.

Iwaszkiewicz o privi expresiv.

— Aşadar, pentru mine revin clipele fericite, rosti.

Fania căzu pe gânduri, apoi răspunse:

— Clipele fericite nu mai revin niciodată.

— Aşa că...

— Aşa că trebuie să ştii să te foloseşti de ele.

— O, domnişoară, în viață se întâmplă deseori ca o clipă să semene cu o perdea care ascunde viitorul. Omul se apropie de ea şi nu ştie dacă trebuie s-o ridice sau să mai aştepte. Nesiguranța înseamnă durere, dar şi speranță.

— Domnule Iwaszkiewicz, trebuie să ai curaj.

— Câteodată şi un îndemn ar...

— Cine vorbeşte de curaj, acela şi îndeamnă.

— Totuşi, este atât de greu!

— Domnişoara Fanny, în fața ochilor mei se află acum o asemenea perdea. Nu ştiu dacă după ridicarea ei voi vedea lumina sau întunericul. Dar, domnişoară, în numele vechii noastre prietenii, opreşte-mă sau îndeamnă-mă limpede, spune-mi: „ridic-o” sau „lasă-mă în pace”.

Urmă o tăcere mai lungă, în timpul căreia inima lui Iwaszkiewicz se zbătea înspăimântată de moarte.

Fania îşi acoperea fața cu evantaiul, dar o dată cu foşnetul aripioarelor, la urechile lui Iwaszkiewicz ajunse un cuvânt şoptit, ca fâlfâitul aripii de lebădă:

— Ridic-o!

— Domnişoară, te iubesc! Fanny, te iubesc!

Fania nu răspunse nimic, dar îşi ascunse cu mai multă grijă fața în spatele evantaiului, în vreme ce mâinile îi tremurau vizibil. Şi iarăşi îndoiala cutremură inima lui Iwaszkiewicz, îndoială care avea să dureze mai mult, pentru că tocmai atunci „incomparabilul” conte Władzio, care hipnotiza cățeaua gazdei, strigă:

— *Voyez mes dames et mes demoiselles!* Cățeaua doarme de cinci minute şi dacă am s-o strâng acum de coadă, nici măcar n-o să scâncească, atât de mare este puterea magnetismului.

Se aşternu o tăcere adâncă.

Deodată răsună chelălăitul înfricoşător al cățelei, demonstrând într-adevăr cât de mare era puterea magnetismului, după care urmară aplauze de uimire şi admirație pentru incomparabilul conte Władzio care se pricepea să îmbine atât de fericit ştiința cu naşterea aleasă şi averea.

Toate acestea făcură ca Fania să nu-i poată răspunde lui Iwaszkiewicz. Tot atunci se apropiară de ea alți câțiva stâlpi ai salonului familiei C., mânați îndată de însăşi doamna Bujnicka. Chinuit tot mai mult de nelinişte, Iwaszkiewicz observă că tot restul serii Fania rămase tăcută şi parcă tristă; îi evita cu grijă privirea, în timp ce ochii ei rătăceau cu o expresie nedefinită prin tot salonul. Schimbarea care i se întipărise pe față fu observată, curând şi de mama ei.

— Ce ai, Fanieczka, eşti cumva bolnavă? o întrebă. Poate ar fi bine să, ne întoarcem acasă!

— Bine, răspunse scurt.

— I-am promis doamnei Szemiot s-o conducem. Noi o să coborâm, iar ea va merge mai departe. Şi eu sunt obosită. *Et voila* şi pe doamna Szemiot! Mergem!

Fania era inexplicabil de tăcută. Chiar atunci când, în anticameră, Iwaszkiewicz îi puse pe umeri mantia călduroasă de toamnă, afară de un *„merçi”* laconic, acesta nu mai auzi nici un cuvânt de la ea.

Abia după urcară în trăsură, când tânărul se pregătea să închiria uşa, Fania întrerupse tăcerea.

— Mamă, spuse, să urce şi domnul Iwaszkiewicz cu noi; o va conduce pe urmă pe doamna Szemiot.

Iwaszkiewicz urcă deci în trăsură. Cu toată neliniştea, nu-şi putea stăpâni încântarea care punea stăpânire pe el atunci

când, după ce se aşezase alături de Fania pe bancheta destul de îngustă, la fiecare hurducătură mai puternică, umărul lui se lipea de al ei. De altfel, aşa cum cel care se îneacă îşi vede salvarea, în orice scândurică, şi el interpretă ultima intervenție a Faniei drept un semn favorabil. Tăcerea ei putea, fi doar rezultatul emoției în al douăzeci şi doilea an de viață, cuvântul vrăjit „iubesc" nu se ascultă în linişte. E greu să-l rosteşti, dar e tot atât de greu să-l asculți fără să-ți bată inima năvalnic. Oricine l-a rostit ori l-a ascultat măcar o dată în viață, îşi aduce aminte ce furtună, ce vifor neînțeles, ce încântare, dar şi ce spaimă stârneşte el când este spus nu numai din gură, ci şi din inimă. Ehei, lumea încape să se clatine, se învârte, se întunecă şi se luminează în acelaşi timp. Auzi curgerea propriului sânge prin vine, susurul propriului puls. Un cuvânt mărunt, care include în el atâta valoare, cât valorează fericirea. Nici fulgerul tăcut nu aruncă mai multă lumină în bezna nopții, decât acest cuvânt asupra părților întunecate şi fără noimă ale vieții. Are însă şi el cealaltă parte a medaliei. Când răsună fără ecou, e caraghios, iar atunci când nu exprimă adevărul — e nimicnic. Şi totuşi deseori sună, şi în acest fel. Aşa cum Biblia nu-i poate interzice satanei s-o citeze, nici el nu le poate interzice bărbaților să-l cumpere, femeilor să-l vândă, proştilor în genere să nu-l înțeleagă şi convenienţelor să-l respingă. Pentru conveniențe este prea puternic, iar dacă place comparația cu fulgerul e prea strălucitor. De aceea, prostănacul civilizat şi manierat nu-l rosteşte, ci lasă să se înțeleagă totul cu ajutorul discuțiilor ocolite care înseamnă pleavă în vânt, doar adieri de adevăr şi simplitate. Iwaszkiewicz se abătuse de la conveniențe fără a fi caraghios şi nu era nici nimicnic, deoarece spunea adevărul. Încolțise în el speranța că nici Fania nu-i luase în nume de rău acea abatere de la regulile vieții de societate. Atunci, de ce tăcea?

Trăsura înainta repede pe străzile tăcute şi pustii. Persoanele din trăsură, înrâurite de impresii diferite, nu-şi spuneau nimic.

Doamna Bujnicka dormea; dacă nu tot atât de politicos cum avea obiceiul să moțăie pe canapele în timpul lungilor serate dansante, cel puțin tot atât de adânc. Doamna Szemiot se cufundase şi ea în meditații; cugeta pesemne că atunci când te duci undeva departe, e mai comod să mergi cu trăsura decât pe jos. Iwaszkiewicz se gândea că frumoasa şi iubita lui Fania, a cărei răsuflare o putea auzi acum, va sta prea puțin alături de el.

Deodată liniştea fu întreruptă de oftatul Faniei.

Oftase însă atât de încet, de imperceptibil, încât n-o auziră nici doamna Szemiot, nici doamna Bujnicka, iar Iwaszkiewicz mai degrabă o simți.

Brusc începu să tremure.

I se părea că Fania se sprijină mai bine de umărul lui.

În acest timp, căpşorul ei bălai se înclina încet către el. Cârlionții parfumați şi moi ca borangicul îi atinseră tâmpla o dată, apoi încă o dată. Curând răsuflarea ei caldă îi învălui fața. Un ciudat fior de plăcere îl scutură din creştet până-n tălpi. În acelaşi timp, din faldurile mantiei se apropie de el o mână albă ca o floare de crin. Atingerea cârlionților se repetă şi în curând simți cum îi acopereau tot umărul. În tăcerea nopții, auzea acum pulsul bătând în tâmplele Faniei. Apoi capul ei odihni pe umărul lui cu toată încrederea somnului sau a dragostei.

Atunci inimile lor se găsiră şi rămaseră aşa în mare tăcere şi în şi mai mare fericire.

Dar, o, cititorule, vreau să-ți şoptesc ceva la ureche. Fania n-a încălcat totuşi convenientele, întrucât acestea sfârşesc acolo unde începe iubirea.

VI

Jaś Złotopolski se plictisea de moarte la Złotopole şi nu pleca *comme tous les diables* la Varşovia numai pentru că Maszko îl ținea strâns, cum se spune, de mânecă. Maszko era un om neprețuit. Dacă moşierii cu pământuri de colonizat îşi închipuie că aceasta e floare la ureche, apoi se înşală amarnic.

Jaś nu s-ar fi descurcat în ruptul capului, dacă nu era Maszko. Cu ajutorul acestuia treaba înainta repede şi, cu excepția unor formalități judiciare, putea fi socotită ca încheiată. Curând după plecarea lui Miś şi a lui Antoś, Złotopole se schimbase de nerecunoscut. Acum arăta ca o tabără. În curtea uriaşă, printre acareturi, se înălțau colibele şi corturile avangărzii civilizatoare care avea să vie la Złotopole cu femeile şi copiii. Acum se tăia pădurea, iar la capătul aleii umbroase de tei, care ducea la conac, se vedeau grinzile galbene ale viitoarelor case; alături de grămezile de cărămidă se înălțau mormane de şindrilă şi talaş, printre care trebăluiau cu fierăstraie şi securi vrednicii colonişti îmbrăcați în caftane scurte şi veste lungi. Construcțiile se ridicau repede; nimeni nu-i încurca pe *kulturtregen-i.* Doar câte un mazurian mohorât trecea din când în când pe lângă clădirile începute, îşi strângea pumnii puternici şi se uita pieziş, ca un câine în lanț, la viitorii săi vecini. Nu se ajungea însă la ciocniri.

Satul se afla destul de departe, iar slujitorii de la conac aveau poruncă straşnică să nu caute gâlceavă. De altfel, şi coloniştii veniseră destul de mulți, aşa că nu se mai temeau. Forfoteau peste tot, şi în barăcile argaților, şi prin clădirile conacului. Dacă cineva s-ar li plimbat seara pe lângă locuințele slujitorilor, s-ar fi crezut transportat prin cine ştie ce minune în țara Szpreii. Din fericire, irumpea lumina şi se auzea larma discuțiilor aprinse; în răstimpuri lătra vreun cățel, răsuna chitara sau se auzeau halbele ciocnite, în locul cântecelor simple de odinioară despre Jasiek şi Kasieńka, răsuna acum o melodie mai voioasă. *„Wo ist das deutsche Vaterland?!*[1] În în locul tărăgănatului „dana oi dana!” se auzea mai veselul *„ein, zwei, drei!”* Nicicând nu mai fusese atâta vânzoleală la Złotopole, poate doar pe vremea când conacul şi curțile roiau de nobilii adunați asupra turcului sau a suedezului. Acum însă priveliştea era paşnică şi mai potrivită cu

[1] Unde-i patria germană (lb. germ.).

epoca noastră. În locul cuirasierilor înfricoşători, se învârteau prin curte bălaiele Mädchen, iar pe garduri, în locul şeilor şi al steagurilor de luptă, erau agăţaţi ciorapii albaştri ai aceloraşi Mädchen. Ehei, acum sunt alte timpuri iar acelea au trecut, ca multe alte lucruri care au trecut şi ele...

La început, pe Złotopolski îl distra această mişcare, această viaţă renăscută. Simţea şi el, ce simte fiecare om după ce face o faptă bună. Introdusese elementele civilizaţiei şi oferise un bun exemplu celorlalţi moşieri, scăpase de datorii şi vânduse Złotopole păstrându-şi titlul de proprietar, fiindcă, după spusele lui Maszko, îi rămăseseră palatul şi grădina. Într-un cuvânt, crescuse mult în propria consideraţie. Dar toate acestea aveau şi părţile lor rele.

Era nevoit să stea la ţară, să meargă la judeţ şi să intre în relaţii cu funcţionarii, să le strângă mâinile şi să le întindă portţigaretul deschis ca să-şi consolideze legăturile, trebuia să-i invite la micul dejun, să discute cu ei şi să vadă cum îşi mijeau câte un ochi în semn că treaba merge strună, să le mulţumească pentru asigurările că „se face tot ce se poate” şi aşa mai departe. Distinsului nostru erou nu-i plăceau toate acestea. În cele din urmă, i se făcu dor de Varşovia şi de societatea înaltă, de modul său obişnuit de viaţă, de Miś Rossowski şi de prinţul Antoś, de *groom*-ul cu inexprimabili strânşi pe picior şi de toate cele cu care se învăţase să-şi umple timpul de la ora zece dimineaţa până la două după miezul nopţii. Doar Maszko îi mai ţinea tovărăşie, dar şi acesta pleca destul de des cu coloniştii; în cele din urmă, se repezi şi el la Varşovia pentru două zile.

— Când mă întorc, cred că totul va fi gata, îi spuse la plecare.

— Ah, blestematul ăsta de Złotopole, mormăi Jaś, trebuie neapărat să rămân aici?

— Altfel nu se poate, vor veni hotărnicii şi trebuie să-i primeşti. Dragă Jaś, numai două zile.

— În timpul cărora va fi o adevărată minune dacă n-o să

înnebunesc.

— O să-ți aduc veşti de la Varşovia. Eşti şi tu curios să afli ce se mai aude acolo prin cercul nostru.

— Ei, hai, du-te.

— *Adieu!*

Cele două zile fură cele mai rele. Un gentleman adevărat să stea două zile la țară, într-o singurătate deplină, e într-adevăr nu puțin lucru. S-ar fi dus eu plăcere să-şi viziteze vecinii, la doamna Zwiernicka, la familiile Feliksowicz sau Słomiński, dar nu ştia precis când vine hotarnicul. Şi colao peste pupăză, îşi uitase la Varşovia pila de unghii, căci dacă n-ar fi uitat-o, ar fi avut cel puțin o ocupație, dar aşa, fără pilă, nu putea face nimic. Uneori se gândea fără să vrea că e foarte greu să fii modelul celorlalți moşieri, să le oferi un bun exemplu, fie şi numai pentru câteva săptămâni. Aflä într-adevăr puțină mângâiere în această concluzie, dar nu se aştepta să-i ajungă pentru două zile întregi.

Aşa că nici un iubit nu-şi aşteaptă partenera la *rendez-vous*-ul stabilit, cum aştepta el întoarcerea lui Maszko.

A doua zi de dimineață veni hotarnicul pentru confirmarea măsurătorilor, dar Jaś nu se putu bucura prea mult din cauză, că acesta era cam surd şi la tot ce i se spunea, îşi arăta dinții, holba ochii şi răspundea ou o expresie de uimire:

— Altfel?

Jaś era disperat.

Dar toate au un sfârşit, chiar şi două zile la țară. A treia zi se auzi uruitul trăsurii la intrare. Venise Maszko.

Jaś alergă să-l întâmpine.

— Gata? întrebă.

— Gata.

Jaś răsuflă adânc, apoi îi întinse lui Maszko amândouă mâinile.

— *Je vous remerçie de tout mon coeur!*[1]

— Oamenii ca noi trebuie să se ajute.

— Banii i-ai luat?

— Am luat mai mult decât te aşteptai: trei sute cincizeci de mii.

— Eşti foarte obosit?

— Nu, dar de ce?

— Pentru că peste o oră plecăm la Varşovia. Maszko îşi puse mâna pe umărul lui Złotopolski.

— Nu prea mai ai de ce să te întorci acolo.

— Cum?

— Ce ştiu eu, n-o să-ți facă plăcere.

— Mai ales când habar nu am despre ce e vorba.

— Bine, ai să ajungi cu oarecare întârziere. Fanny se călătoreşte eu Iwaszkiewicz. S-au şi înțeles.

Maszko îi spuse aceasta cu oarecare îngrijorare, dar care nu-i fu mirarea când, în locul răbufnirii aşteptate, Złotopolski aruncă liniştit, restul trabucului şi exclamă:

— Oho!

— Jaś! se bucură Maszko entuziasmat. Noi toți, pe care *noblsse oblige,* ne străduim să fim gentlemani, dar tu eşti un model de neatins!

— Dacă era aici Miś, spuse Złotopolski indiferent, ți-ar fi amintit în primul rând că un gentleman nu se pierde cu firea.

— Şi pe el l-ai fi dat gata.

— De altfel, dragul meu — continuă Złotopolski — dacă am primit această veste cu nepăsare, e numai pentru că nu pierd nimic şi nici nu mă gândesc să renunț la nimic.

— Cum aşa, nici la Fania?

— Nici la ea.

— Dar cine-l va împiedica pe Iwaszkiewicz s-o ia de soție, de vreme ce a şi fost acceptat?

---

[1] Îți mulțumesc din toată inima (lb, fr.).

— Eu! rosti Jaś cu tărie.

Maszko observă că în ochii lui Iwaszkiewicz strălucea o mândrie ciudată şi, cu toată delicateţea trăsăturilor, semăna cu toţi înaintaşii, ale căror portrete atârnau în sufragerie.

— Tu crezi, îl întrebă, că Iwaszkiewicz va renunţa? Złotopolski se stăpâni repede şi răspunse cu răceală:

— Mi-e totuna, Ştiu numai că nu voi ceda eu. Dragul meu, crede-mă că aici nu e vorba, de Fania, ci de onoarea mea. Dacă vreunul dintre noi ar fi cerut-o în căsătorie pe Fania în timpul absenţei mele, n-aş fi mişcat un deget. Dar pentru că mă numesc Złotopolski, nu pot să-i îngădui primului intrus să-mi stea în cale. De aceea, nu voi da înapoi nici în faţa duelului, mă cunoşti prea bine ca să te mai îndoieşti de asta.

Într-adevăr, Złotopolski nu era deloc laş. Nu se amesteca în nici o treabă primejdioasă cu multe complicaţii, dar era în stare să nu clipească în faţa armei adversarului. Nu de mult, îl provocase şi-l rănise pe unul dintre cunoscuţii săi pentru că îndrăznise să susţină cum că el, Złotopolski, oferise băutură falsificată la un prânz. Aşa că Maszko nu se îndoia că Jaś spunea adevărul.

— Bine, bine, se miră, dar cum poţi tu să te duelezi cu Iwaszkiewicz?

— Cred că nu se va ajunge până acolo, deşi în ultimă instanţă prefer să-l omor eu pe Iwaszkiewicz ăsta, decât să mă omoare el pe mine; şi încă din asemenea pricină.

— Jaś, tu eşti un model inegalabil!

— Bine, acum mă duc, am să spun să înhame caii. Złotopolski ieşi. Rămas singur, Maszko se apropie repede de oglindă.

— Şi cine-l va împiedica pe Iwaszkiewicz să se însoare cu Fania? se întrebă cu jumătate de glas.

— Eu! eu! îşi răspunse tot el. Strâmbându-se şi luându-şi diferite poze în faţa oglinzii, se străduia să imite tonul şi expresia

feței lui Złotopolski.

— Eu! eu!

În aceeaşi zi, seara, erau amândoi la Varşovia. Złotopolski alergă îndată la Miś.

— Ce mai faci?

— Bine.

Îşi strânseră mâna.

— Ei, te felicit, spuse Miś, treaba-i încheiată?

— Una-i încheiată, alta abia începe. Miś, ştii ce zic eu?

— Ce?

— Că deşi ți se spune „singurul om cu tact”, puțini oameni sunt atât de liniştiți ca tine.

Miś îşi pieptănă favoriții cu degetele,

— Influența provinciei se vede în mişcările agitate şi înclinația spre grosolănie, mormăi.

— Încetează, hai, încetează o dată! Spune-mi mai bine de ce crezi că a fost acceptat Iwaszkiewicz?

Miś îşi pieptănă iarăşi favoriții.

— Pentru că şi-a exprimat intențiile.

— Pe dracul! Dac-ai fi spus în familia Bujnicki de ce am plecat la Złotopole, dac-ai fi spus că fac o mare afacere, că nu sunt ruinat, că plecarea mea la țară nu este o fugă, puteau să-şi declare intențiile zece ca Iwaszkiewicz.

— Nici vorbă.

— Atunci de ce n-ai spus nimic?

— Mai întâi pentru că nu mă interesează deloc.

— Iată dovada inteligenței tale. Pe tine nu te interesează că un om ca Iwaszkiewicz a înlăturat un pretendent din sfera noastră.

Miś păru descumpănit, dar adăugă:

— În al doilea rând, pentru că tu însuți ne-ai legat prin cuvânt, pe mine şi pe Antoś, să nu spunem nimic; voiai să-i faci o surpriză Faniei.

— Uite că surpriza mi-a făcut-o ea.

— E adevărat, pe onoarea mea!

— Când ai văzut cum stau lucrurile, nu trebuia să te mai formalizezi. Puteai să ghiceşti că-ți voi fi îndatorat că nu ți-ai respectat cuvântul. Dar ca să ghiceşti, e nevoie să gândeşti, iar asta nu e meseria ta.

— Sigur că nu-i meseria mea. Slavă Domnului, nu trebuie să-mi bat capul cu nici o meserie, dar de vreme ce mi-am dat cuvântul că voi tăcea, înțelegi şi tu, dragă Jaś, chiar dacă era în joc viața ta, a Faniei, a tuturor membrilor familiei Bujnicki şi a Varşoviei întregi, tot n-aş fi suflat o vorbă. Pricepi, Jaś?

— Sunt curios dacă eşti tot atât de scrupulos şi cu plata datoriilor la termenul stabilit.

— Asta-i altceva. Eu nu iau bani de la oamenii din sfera noastră. Dacă tu, de exemplu, îmi împrumuți acum banii de care am nevoie, fii sigur că ți-i voi înapoia la termen.

— Mulțumesc! După tine va veni Antoś, după Antoś magnetizatorul Władzio şi aşa mai departe.

— Cu Władzio nu întrețin relații prea strânse, iar Antoś n-are nevoie de bani.

— Cum? Antoś n-are nevoie de bani?

— N-are nevoie, fiindcă are şi el.

— Antoś are bani?

— Antoś se căsătoreşte cu Berlińska.

— Hm! *Canaille!*

— S-a dus la Berliński să-i ceară hani ou împrumut. Berliński sa jurat pe Dumnezeu, cinste, conştiință şi onoare că nu are bani lichizi. Şi pentru că lui Antos îi trebuiau bani gheață, i-a spus lui Berliński că trebuie să-i aibă, întrucât vrea să se însoare, Berliński l-a întrebat cu cine? Antoś i-a răspuns: „Cu fiica dumitale!" Apoi şi-a dat cuvântul că nu glumeşte; *stante*

pede[1] i-a spus şi fiicei acelaşi lucru. A doua zi a avut loc logodna, după care Berliński i-a dat banii lui Antoś, iar Antoś i-a dat lui Berliński o poliţă.

— Că se va căsători cu fiica lui?

— Probabil. Dacă se va ţine de cuvânt, asta-i altă chestie, destul că acum el are banii pe care eu nu-i am şi pe care vreau să-i împrumut de la tine. Îmi dai?

— Îţi dau, dar să vorbim de treburile mele. Ai fost de mult la familia Bujnicki?

— Ieri. Vrei să-te duci şi tu?

— Am să profit că mâine au zi de primire. Crezi că voi îngădui unui om ca Iwaszkiewicz să mi-o sufle pe Fania?

— Bine dar micuţa Fania e îndrăgostită de el.

— Puţin îmi pasă.

— *Eh bien!* Mâine dimineaţă vin la tine după bani, iar seara mergem la familia Bujnicki.

VII

La recepţiile care aveau loc în fiecare marţi seara la doamna Bujnicka venea destulă lume, cu toate că nu le onora cu prezenţa lor plăcută nici „cunoscutul" Zubicki, nici „minunatul" magnetizator, contele Władzio. Singura lor atracţie erau Fania şi lumea elegantă care le frecventa. Nu e prea greu de imaginat cum se petreceau lucrurile la astfel de reuniuni. La ora zece fix, seara, doamna Bujnicka, îmbrăcată pentru recepţie, se aşează pe canapea în salonul luminat, dar încă pustiu. Se aşează pentru ca primul frac care va intra, s-o găsească aşezată şi să creadă că totdeauna, stă aşa pe canapea, în această poziţie mai fermecătoare decât oricare alta. În acest timp, în anticamera tot atât de luminată se aud şoaptele contrariate ale lacheului Feliks

---

[1] În grabă, pe nepregătite (lb. lat,); expresie derivată dintr-un vers al lui Horaţiu: *Stans pede in uno* („Stând într-un picior"), referitor la iuţeala cu care lucra poetul latin Lucilius care dicta două sute de versuri stând într-un picior.

însărcinat să ajute musafirii să-şi scoată paltoanele. Bătrânul Feliks e supărat pe fiul său, micul Feliks, însărcinat cu scoaterea galoşilor; e supărat pentru că micul Feliks rătăceşte pe cine ştie unde sau pierde în fiecare marţi seara galoşii oaspeţilor, drept care el, tatăl lui adevărat, îi spune că n-are frică de Dumnezeu şi-i povesteşte că va ajunge la spânzurătoare. În sfârşit, se aude sunetul clopoţelului, uşile salonului se deschid şi apare figura mai mult sau mai puţin prostească a primului musafir. Îşi înalţă capul, îşi înveseleşte chipul de parcă numai Dumnezeu ştie ce noroc a dat peste el şi, ţinându-şi pălăria cu amândouă mâinile înmănuşate la înălţimea pieptului, înaintează săltând pe fiecare picior în direcţia canapelei pe care stă doamna Bujnicka. Urmează salutul, asigurările reciproce de stimă şi discuţia vioaie în limba franceză. Apoi sunetele clopoţelului se repetă mereu şi salonul se umple curând de murmure, accent parizian şi cravate albe, de adieri parfumate şi căldură, de turnurile şi trenele doamnelor, de exemplare pur sânge de diferite rase şi de toate cele care, laolaltă, constituie eleganţa, confortul etc.

Deoarece la seratele săptămânale vin numai aceia pe care stăpânul sau stăpâna casei îi aşteaptă, e lesne să ne imaginăm uimirea doamnei Bujnicka când deodată, în uşa deschisă, apăru Złotopolski alături de subţiraticul şi înaltul Miś. Doamnei Bujnicka nu-i venea să-şi creadă ochilor, dar nu mai încăpea nici o îndoială. Chiar aşa, era Złotopolski în persoană, cu favoriţii lui bălai *à l'anglaise,* cu faţa-i totdeauna la fel de frumoasă, ca sculptată, a cărei minare lăptoasă, aproape copilăroasă, contrasta ciudat cu ochii întunecaţi cu priviri mândre şi mustaţa bărbătească: el! el! elegant, ca de obicei, în frac, cu cravată, mănuşi şi pieptănat, ca totdeauna, fără cusur, se opri o clipă în uşă şi, înălţându-şi capul, aruncă o privire peste întregul salon, apoi se apropie de amfitrioană.

Doamna Bujnicka zâmbi forţat: mai puţin versată în situaţiile dificile, Funia nu-şi putea ascunde încurcătura, cu atât

mai mult cu cât Iwaszkiewicz nu se afla lângă ea; pe fețele celorlalți se întipărise aşteptarea.

Złotopolski n-avea însă deloc înfățişarea unui iubit disperat, dimpotrivă, pe chipul lui, alături de linişte şi siguranța de sine, se citea veselie. Degajat şi lejer o salută pe doamna Bujnicka, strânse mâna Faniei şi, înclinându-şi capul către cei de față, începu să discute cu gazda.

— Întoarcerea dumitale e o adevărată surpriză, începu amabilă doamna Bujnicka. Stai mai mult timp la Varşovia?

— *Vous savez, madame,* că domiciliul meu permanent e la Varşovia.

— Cu atât mai bine pentru lumea noastră, întoarcerea dumitale e o surpriză nespus de plăcută pentru noi.

— Ah, trăim într-adevăr într-o vreme în care abundă surprizele, dar în ce mă priveşte, n-am avut şi n-am intenția, de a părăsi oraşul. Am plecat numai pentru un timp la Złotopole să-mi aranjez afacerile şi m-am întors îndată după ce le-am pus la cale.

— Cel puțin s-a încheiat totul cu bine? În timpurile grele pe care le trăim, nu există bătaie de cap mai mare decât gospodărirea unei moşii.

— Nimeni nu ştie asta, mai bine ca mine, am fost nevoit să stau la țară peste trei săptămâni. Trebuie să recunosc însă cu dreptate că mi-am rezolvat treburile mai bine chiar decât mă aşteptam.

— Adevărat?

— Întocmai.

— Fania, auzi ce spune domnul Złotopolski? Cât de mult ne bucurăm! Păcat că n-ai venit mai devreme să ne povesteşti totul în amănunt.

— Recunosc şi eu că am venit cam târziu, răspunse apăsat Złotopolski, dar nădăjduiesc că nu şi prea târziu.

O clipă de tăcere.

— Oricum, dumneata eşti un oaspete binevenit, zise doamna Bujnicka.

— Care promite că se va strădui din toate puterile să-şi repare întârzierea, răspunse Jaś, înclinându-şi capul.

— Uneori nu mai e cu putință, interveni Fania cu răceală.

Złotopolski zâmbi.

— Îmi aduc aminte, pară, că bunicului meu, castelanul, i se spunea prin saloanele din timpul Principatullui Varşoviei[1] *Monsieur le Malgrétout*[2]. Îți amintesc, domnişoară, că sunt nepotul lui.

— Şi dumitale ți se spune la fel?

— Nădăjduiesc s-o merit.

— Aşadar, abia în viitor?

— Întocmai, domnişoară, deviza mea priveşte în primul rând viitorul.

— Viitorul nu mai este al dumitale.

— Îndrăznesc să cred altfel.

— Nu te-aş sfătui, ți-o spun deschis. De unde această convingere?

Złotopolski coborî uşor glasul.

— Nu ştiu, poate că perseverența domnului Iwaszkiewicz m-a învățat să cred ca şi lucrurile care par mai puțin probabile se pot întâmpla.

Fania se făcu stacojie.

— Acest domn Iwaszkiewicz ştie să se descurce, urmă Złotopolski, dar în vremea noastră toți trebuie să ne descurcăm. Eu, de pildă, nu numai că am păstrat ceea ce constituie într-adevăr Złotopole, dar fără voia mea am devenit şi capitalist.

— Cum aşa? întrebă cu vădit interes doamna Bujnicka.

---

[1] Principatul Varşoviei — formă statală înființată în 1807 prin tratatul de la Tilsit. Îşi încetează existența în 1815 după Congresul de la Viena.

[2] În ciuda tuturor, cu toate acestea (lb. fr.).

— Uite-aşa... A, iată-l şi pe domnul Iwaszkiewicz. *Bonjour, monsieur* Iwaszkiewicz!

Într-adevăr, Iwaszkiewicz se apropie de doamna Bujnicka, o salută şi se aşeză lângă Fania.

La vederea lui Złotopolski, se încruntă o clipă, dar curând fața i se însenină din nou, arătând o vioiciune neobişnuită şi atâta fericire, încât atrase atenția Faniei.

— Cred că ai avut o mare bucurie, nu-i aşa? îi întrebă, privindu-l în ochi.

— Da, domnişoară. Am izbutit să-mi realizez astăzi unul dintre vechile mele visuri şi tocmai voiam să-ți împărtăşesc şi dumitale bucuria mea.

— Te ascult, spune!

— Astăzi am concediat pe ultimul muncitor străin din fabrica mea. Nu mai am nici un străin acum, toți sunt de-ai noştri.

....

— Aşadar, cum ai devenit capitalist? îl întreba în acelaşi timp doamna Bujnicka pe Złotopolski.

— Am vândut o parte din pământ coloniştilor străini şi, plătindu-mi toate datoriile, am rămas cu destui bani lichizi.

....

— Şi dumneata câştigi ceva din alungarea străinilor? îl întrebă Fania pe Iwaszkiewicz.

— Eu? Nu! La început sunt chiar în pierdere.

— Deci cine are de câştigat din asta?

— Societatea.

....

— Deci dumneata ai câştigat cu adevărat de pe urma colonizării? întrebă doamna Bujnicka.

— Eu am câştigat foarte mult.

— Şi a pierdut cineva?

— Societatea, repetă Iwaszkiewicz, aplecându-se spre Fania înainte ca Złotopolski să poată spune că, după părerea lui, au

pierdut coloniştii,

Urmă o clipă de tăcere. Pe fruntea albă şi calmă a Faniei se fugăreau gândurile ca nişte nouraşi care-i tulburau liniştea. Cântărea în minte pricinile care hotărau faptele celor doi tineri şi se străduia să le aprecieze. Într-adevăr, dacă societatea câştiga prin ceea ce făcea Iwaszkiewicz, pierdea, în schimb, prin felul în care procedase Złotopolski. Rivalii stăteau în fața ei în două roluri diferite. La început, nu înțelegea de ce unul din aceste roluri este pozitiv, iar celălalt negativ, Binele tuturor! Nu putea cuprinde cu gândul această noțiune care-i părea un abis nedefinit. Simțea totuşi că trebuie s-o umple cu inima şi cu mintea pe toată întinderea ei. Asemenea sarcină nu era însă prea uşor de îndeplinit, fiindcă educația pe care o primise în anii copilăriei nu-i putea fi de nici un ajutor acum. Cine se gândea la astfel de lucruri când era vorba de educația fetelor? Puteai să fii o domnişoară bine crescută, „bine făcută” şi fără să ştii ce înseamnă binele tuturor. Dar Fania voia să ştie acum şi, mânată de această dorință, apelă la Iwaszkiewicz şi bine făcu. Iwaszkiewicz era un om de inimă. Viforul progresului aruncase în această inimă ca într-un ogor diferite semințe, dar rodiseră numai cele sănătoase, Când viforul bătea încărcat de cosmopolitism, inima rezista legată de ancora trecutului, care ancoră — simbol al speranței — îi slujea totodată şi de credință în viitor. Fania alesese bine. Acum se simțea de două ori recunoscătoare față de Iwaszkiewicz care, explicându-i ce înseamnă binele tuturor, îi explica în acelaşi timp în ce constă superioritatea lui în comparație cu rivalul său. Chiar aşa! Ce era pe lângă el frumosul domnişor în pas cu moda? Faptele lor erau de-a dreptul opuse. Fania privi la Złotopolski şi un zâmbet aproape disprețuitor i se aşternu pe buze.

— Dumneata ai auzit discuția noastră? îl întrebă.

— Care discuție?

— În timp ce dumneata vorbeai cu mama despre Złotopole,

eu am vorbit cu domnul Iwaszkiewicz.

— N-am auzit nimic.

— Ce păcat! Ați mers amândoi pe drumuri complet diferite.

— Cu atât mai bine pentru noi, fiindcă dacă drumurile noastre s-ar fi întâlnit...

— Atunci?

— Atunci unul dintre noi ar fi trebuit să cedeze, răsună serios glasul inginerului.

— Pe onoarea mea! Aşa ar îi trebuit să se întâmple, răspunse cu mândrie Złotopolski.

Cei doi tineri se priviră în ochi. În privirea lui Iwaszkiewicz se aprinse flacăra mohorâtă a voinței nezdruncinate dar şi ochii lui Złotopolski străluceau ca oțelul poleit, cu adevărat reci şi îndărătnici ca oțelul.

VIII

Se făcuse târziu; în salonul doamnei Bujnicka, lămpile ardeau cu o lumină slabă în aerul înțesat de emanațiile omeneşti. Oaspeții plecaseră cu toții; larma încetase; singurătatea şi golul luaseră în stăpânire toate colțurile. Pe chipurile doamnei Bujnicka şi al Faniei răzbăteau paloarea şi oboseala amestecate parcă şi cu anume îngrijorare. Cele două femei înțeleseseră din seara care trecuse şi simțiseră în acelaşi timp că în atmosfera casei intervenise ceva care se anunța ca şi furtuna prin tăcere. Nu-şi împărtăşiseră încă impresiile şi, în loc de cuvinte, se auzea doar foşnetul rochiilor de mătase. Privirile mamei şi ale fiicei se întâlneau la răstimpuri şi se despărțeau grăbite. In cele din urmă, Fania întrerupse cea dintâi tăcerea.

— Noapte bună, mămico! îi ură.

Doamna Bujnicka îşi îmbrățişa fata cu o duioşie neobişnuită şi îi sărută cu căldură fruntea albă, apoi se depărta câțiva paşi, după care se opri iarăşi lângă uşă; părea că vrea să-i spună ceva, ezită însă şi plecă.

Fania se duse şi ea în camera ei. De bună seamă avea la ce să

se gândească. Sprijinindu-şi capul într-o mână, nu-i răspundea nimic tinerei cameriste obişnuite să sporovăiască; aşezându-i cozile bălaie sub căciuliţa de noapte, aceasta se străduia să intre în vorbă cu ea. Gândurile Faniei nu erau prea vesele.

Ultima discuţie dintre Iwaszkiewicz şi Złotopolski o umpluse de o spaimă de moarte; îşi amintea privirile mândre şi cuvintele aproape ameninţătoare ale amândurora. O înfricoşa, revoltând-o în acelaşi timp, încăpăţânarea lui Złotopolski. Aşadar, pentru el, în planurile lui, voinţa ei, alegerea ei nu însemna nimic? O socotea se vede ca pe un obiect, nu ca pe o femeie liberă, fiindcă atunci când încercase prin cuvinte pline de răceală să-i arate că-l respinge, îi răspunsese cu o singură vorbă: *„malgrétout”*. Domnişorul infatuat conta pe numele şi pe averea lui, crezând că nu există femeie pe care, cu voia sau fără voia ei, să n-o poată cumpăra cu asemenea preţ. Purtarea lui însemna pur şi simplu obrăznicie, dar pesemne că, mândrul domnişor nu se temea de urmările ei, nu se temea nici de Fanny, nici de logodnicul ei. Poate că această atitudine arăta curaj, dar arăta şi un egoism feroce. Obraznicul, cutezase să-i spună ei *„malgrétout”*, cu toate că acelaşi Iwaszkiewicz, care privise fără să clipească drept în ochii unui duelgiu renumit, se purtase aproape copilăreşte de timid cu ea. Această lipsă de îndrăzneală izvora însă dintr-un suflet puternic, dovedind prospeţimea sentimentelor, respectul autentic şi adevărata simţire. Dacă ar fi trebuit să aleagă între Iwaszkiewicz şi Złotopolski, Fania n-ar fi ezitat nici o clipă. Alesese de altfel şi nu despre asta era vorba acum. Era neliniştită şi se temea pentru că nu ştia la ce se poate ajunge între doi oameni ca ei şi nici cum avea să se sfârşească.

Între timp, camerista o dezbrăcase şi plecase. Fania suflă în lumânare. În cămăruţa ei de fată se înstăpâni întunericul, doar raza lunii se furişa ca o panglică albă, dincolo de perdeaua patului, doar candela de argint, agăţată sub statueta Madonei, lumina în penumbră ca un licurici. Se aşternu liniştea, sora

nopții şi iubita somnului, cum glăsuiesc poeții.

Deodată, în camera alăturată se auziră paşii cuiva, uşa se deschise şi doamna Bujnicka, în *negligé* alb, apărând cu mâna flăcăruia lumânării, intră în dormitorul fiicei sale:

Inima Faniei începu să bată neliniştită; se ridică în capul oaselor.

— Dumneata nu dormi, mamă? o întrebă.

— Nu, copila mea.

Doamna Bujnicka se aşeză lângă patul fiicei sale.

— Iubita, draga mea copilă! rosti cu glas tremurător.

Ochii Faniei se umplură de lacrimi; se aplecă spre mâinile întinse ale mamei şi, sărutându-le cu dragoste, îşi ascunse fața în ele.

— Nu te necăji, Fania! Tu ai plâns? Nu s-a întâmplat nimic rău.

— O, mamă, s-au întâmplat destule rele şi numai eu sunt vinovată. M-am purtat ca un copil răsfățat, multă vreme în faptele mele n-a fost nici adevăr, nici sinceritate.

— N-ai făcut nimic rău.

— Tremur toată, când mă gândesc ce va urma.

— Totul se va sfârşi cu bine. Nu te teme.

— Mamă! mamă!

— Oamenii se despart şi înaintea altarului. Ai acceptat, dar nu te-ai logodit. Totul se poate reface. Cine se mai aştepta ca Złotopolski să ajungă atât de bine.

— Mamă! o întrerupse Fania, roşind ca un trandafir.

— Ce este, copila mea?

— Vorbim de lucruri diferite şi nu ne înțelegem deloc. Hai mai bine să punem întrebarea limpede: voi îi soția lui Iwaszkiewicz sau nu?

Doamna Bujnicka nu era pregătită pentru o izbucnire atât de bruscă din partea Faniei. Ea conta pe diplomația ei, dar acum trebuia să răspundă fără ocolişuri da sau nu. Iar doamnei

Bujnicka nu-i plăcea când cineva vorbea de-a dreptul. Modul de a spune avea pentru ea aproape tot atâta importanță ca şi conținutul; chiar atunci când era singură şi se gândea la ceva, gândurile ei îmbrăcau totdeauna o formă căutată, diplomatică. Iată de ce întrebarea Faniei o descumpăni şi o revoltă în acelaşi timp.

— Ai milă de mine, Fanieczka, cum poți să spui astfel lucrurilor pe nume? Când pune asemenea întrebări, o domnişoară bine crescută lasă să se înțeleagă prin aluzii, dar aşa... să-ți fie ruşine, Fania!

— Cu toate acestea, eu te întreb de-a dreptul, care este voia dumitale? După aceea o să-ți spun şi eu ce cred.

— Nu te mai recunosc.

— Se prea poate. Nici eu nu mă mai recunosc de la o vreme, dar mă simt mai bine aşa. Iwaszkiewicz mi-a deschis ochii asupra multor lucruri, iată de ce lui îi arăt ce simt cu adevărat.

— Copila mea, nu mă supăra...

— Mamă, eu nu vreau să te supăr, dar...

— O domnişoară cu maniere alese...

— Se cuvine să iubească adevărul, apoi să fie o soție şi o mamă bună.

— Şi mamă? *Mais c'est affreux*[1]. Cine te-a învățat asemenea lucruri?

— Iwaszkiewicz! Sunt lucruri atât de simple, iar eu n-am ştiut nimic. Şi când te gândeşti că am douăzeci şi doi de ani.

Doamna Bujnicka se înfurie de-a binelea.

— Deşteptul de Iwaszkiewicz nu te-a învățat că o domnişoară cu educație, înainte de a deveni soție şi ma... (nu vreau să pronunț acest cuvânt...), trebuie să fie şi o fiică ascultătoare?

Fania lăsă capul în jos. Doamna Bujnicka avea şi ea dreptatea ei.

— Doar nu de mine-i vorba, urmă doamna Bujnicka. Mâine

[1] Dar e îngrozitor! (lb. fr.).

voi avea migrenă, dar facă-se voia Domnului! Sunt pregătită să sufăr! Pe mine mă interesează fericirea ta! Voi avea migrenă, nu poate fi altfel. După cele ce-am auzit aici, nu-mi rămâne decât... să-mi pun cataplasme după urechi. Dar, Fania, Fania, gândeşte-te şi tu. Iwaszkiewicz înseamnă burghezia! Vei face parte din burghezie. N-aş mai putea trăi, dacă tu ai fi socotită o burgheză. Nu există nimic mai de *mauvais genre* ca burghezia. Ah! burghezia! burghezia!

— Mama dragă, cum pot să-mi iau cuvântul înapoi?

— N-ai fost logodită, iar acceptarea verbală nu te obligă la nimic.

— Ah! mă obligă şi acceptarea verbală, şi... Nu pot, mămico! Eu... mamă sunt legată şi prin altceva de Iwaszkiewicz.

Doamna Bujnicka zvâcni drept în picioare.

— Ce spui tu, fiica mea strigă înfricoşată.

Fania se ridică iarăşi în capul oaselor. Ochii i se umplură de lacrimi şi o rumeneală purpurie îi coloră încet obrajii. Roşie, cu mâinile împreunate şi cu lacrimile în ochi, acoperită de părul cozilor despletite, împrăştiat peste cămaşa de noapte, cu inima bătând ca la o pasăre înspăimântată, era aidoma cu statuia smereniei sau a pocăinței.

— Mamă! rosti rugător.

— Vorbeşte, nefericit-o!

— Mamă, s-a întâmplat în trăsură...

— Ce s-a întâmplat în trăsură:

— Ne întorceam de la familia L.... în seara în care contele Władisław... când a lătrat cățeaua...

— Ei, şi mai departe?

— Dumneata şi doamna Szemiot şedeați pe bancheta din spate, iar eu cu el în față şi... atunci eu... da, atunci... eu... nici eu nu ştiu cum s-a întâmplat...

— Ai să mă omori, mă asupreşti, mă chinuieşti cu atâta cruzime...

— Şi eu... mi-am plecat capul pe umărul lui, sfârşi Fania dintr-o răsuflare.

— Şi pe urmă? întrebă febril mama.

— N-a mai fost nimic.

— Nimic?

— N-a mai fost nimic, dar şi ce-a fost, a fost foarte rău. Eu însămi îmi fac vină, dar...

— A fost cum nu se putea mai de *mauvais genre.*

— Celui, care iubeşte uu-i pasă de genre.

— Încetează! Ai mai auzit tu ca o domnişoară bine crescută să se poarte în felul acesta?

— Nu, mamă, n-am mai auzit. Şi mie mi-e frică, dar înaintea propriei conştiinţe mă dezvinovăţeşte afecţiunea mea pentru Iwaszkiewicz. Dacă după cele întâmplate mi-aş mai călca şi cuvântul ar îi înfiorător!

— Bine, dar nu te-a văzut nimeni!

— M-a văzut Dumnezeu. Pentru nimic în lume n-am să-mi calc cuvântul pe care i l-am dat lui Iwaszkiewicz.

— Ascultă, fată îndărătnică! Nu te voi obliga să-l iei pe Złotopolski, dar îţi spun că, până nu va renunţa el, pentru nimic în lume nu-ţi voi îngădui să te căsătoreşti cu Iwaszkiewicz.

— Daca mai are cât de puţină onoare şi cinste, va renunţa.

IX

— La Złotopolski era mare îmbulzeală de când colonizase Złotopole. Toţi cunoscuţii îi arătau mai multă simpatie ca oricând. Nu o dată se întâmpla să vină la el vreun prieten şi să-i spună:

— Jaś, îmi îngădui să-ţi fac dovada prieteniei şi încrederii mele

— Ce doreşti?

— Împrumută-mi atât şi atât.

— *Tiens!* asta-i o dovadă de prietenie?

— Întocmai, de ce nu mă duc să cer la altcineva? înţelegi şi tu

că banii se împrumută norma de la oamenii cu care ai legături strânse... ei, poate cu dobândă, dar între noi nu poate fi vorba de aşa ceva

Şi Złotopolski îi da.

Avea fire de nobil polonez, firea aceea care se manifesta atât de limpede în prinţul „Iubite domnule”, când se ducea printre şleahtici[1] şi-i dădea unuia căciula: „ia-o!” altuia cingătoarea: „ţine!” celui de-al treilea sabia: „uite!” şi tot aşa până ajungea la nădragi.

Złotopolski nu ştia nici el să refuze. De altfel, cum puteai să te împotriveşti unor dovezi de prietenie?

Ba mai chema lumea şi la micul dejun, la care se putea mânca şi bea *honeste,* aşa că musafirii nu lipseau.

La câteva zile după reuniunea de la doamna Bujnicka şi după discuţia cu fiica ei, Złotopolski se afla la el acasă în tovărăşia prinţului Antoś şi a lui Maszko. Discutau despre logodnica prinţului.

Ce-ai să te faci cu ea? Ha! ha! de la Berlińska la prinţesa M... ska, sună bine! râse Maszko.

— Ce-am să fac cu ea? Dacă ne vom căsători, ea va sta la ţară, iar eu la Paris.

— Păi tatăl, mama şi bunicul ei îţi vor da voie?

— Puţin îmi pasă mic de tata, mama şi bunicul ei.

— Viitorul tău socru trebuie să fie foarte bine dispus acum, nu-i aşa? întrebă Złotopolski.

— Ehe! şi încă cum! Acum pregătesc zestrea, cumpără trăsuri şi pictează blazoane pe ele.

— Al lor sau pe al tău?

— Se înţelege că pe al meu, mare cât o farfurie, cât asta, răspunse prinţul Antoś, arătând o farfurie din serviciul pentru micul dejun.

— Şi logodnica ta?

---

[1] Nobil polonez.

— Mă iubeşte.

— Dar tu?

— Eu ridic paharul în sănătatea ta, Jaś! zise prinţul Antoś, turnându-şi un pahar de vin. Pe onoarea mea, toate femeile sunt la fel.

— Ehe!

— Pe onoarea mea! Berlińska e tot atât de bună ca şi Fania ta, ba poate chiar mai bună, fiindcă...

Złotopolski îşi puse mâna pe umărul prinţului Antoś.

— Te sfătuiesc să nu faci asemenea comparaţii, e în folosul tău! Tu n-ai decât să te căsătoreşti cu o evreică sau cu diavolul... nu-mi pasă, dar nu-ţi permit să o vorbeşti de rău pe Bujnicka.

Prinţul Antoś se uită în ochii lui Jaś, dar văzu că acestuia nu-i ardea de glumă. Złotopolski nu se prefăcea, din contră, buzele-i tremurau nervos, iar mâna strângea atât de puternic umărul lui Antoś, încât acesta se aplecă fără să vrea.

— Ce-i cu tine? Prea iei totul în serios. N-am avut intenţia să... În clipa aceea se auzi clopoţelul şi intră Miś Rossowski. Rece şi ţeapăn ca totdeauna, Miś Rossowski îi salută pe cei de faţă şi, fără să spună o vorbă, se aşeză în fotoliu, apoi, întinzându-şi picioarele, începu să-şi pieptene favoriţii cu degetele şi să-şi aranjeze îmbrăcămintea care arăta parcă ciudat de boţită şi şifonată.

Îşi dădu seama curând că se întâmplase ceva neobişnuit. Jaś se plimba furios prin încăpere, iar prinţul Antoś şi Maszko arătau destul de înspăimântaţi; tăceau cu toţii.

— Ce s-a petrecut aici? întrebă Miś.

Prinţul Antoś îi povesti cele întâmplate.

— Antoś, dă-i mâna lui Złotopolski şi cere-i scuze... Iartă-mă, Antoś, dar una e Fanny şi alta propria logodnică.

Antoś şi Jaś îşi strânseră mâinile.

După care Miś îşi puse monoclul la ochi şi se uită cu luare-aminte la Złotopolski.

— Jaś, ştii ce vreau să-ți spun acum? întrebă.

— Te ascult.

— Dacă nu eşti încă îndrăgostit de Bujnicka, vei fi în curând.

Złotopolski nu zise nimic

— Am ghicit sau n-am ghicit? strecură Miś, legănându-se.

— Îți spun deschis. Nici eu nu mai înțeleg ce se întâmplă cu mine. De când m-am întors de la țară, n-o mai înțeleg deloc pe Bujnicka. Credeam că voi avea de luptat, numai cu Iwaszkiewicz, dar şi ea e hotărât împotriva, mea. Asta nu-mi convine, nu mă aşteptam la atâta împotrivire, asta îmi strică buna dispoziție.

— Tu nu vei fi niciodată un englez adevărat. Eşti prea sangvinic.

— Să lăsăm asta. Revin la ce spuneam. Nu vă ascund acum că Bujnicka începe să-mi placă... Poate că tocmai rezistența ei mă supără şi mă atrage totodată. Şi apoi, dacă vreți, o femeie îndrăgostită are un farmec neînțeles. Iată de ce ne plac atâta logodnicele şi soțiile tinere. Iar Fanny este îndrăgostită de Iwaszkiewicz.

— Ai dovezi în acest sens?

— Cum nu se poate mai sigure, fiindcă provin chiar din gura ei.

— Chiar din gura ei?

— Da. Mi-a spus-o ca însăşi nu mai departe de ieri la familia L...ski. În timp ce prostănacul de Zubicki citea nu mai ştiu ce baliverne, m-am apropiat de ea şi, după câteva cuvinte, am lăsat-o să înțeleagă că nici prin gând nu-mi trece să renunț la drepturile pe care, cinstit vorbind, nu le-am avut niciodată. Într-un fel, mi-a spus şi ea că nu le-am avut niciodată şi mi-a mărturisit cu sinceritate că mama ei vrea să întrerupă relațiile cu Iwaszkiewicz, că e de partea mea, dar că ea, Fania, nu-mi va acorda mâna niciodată, deoarece îl iubeşte pe Iwaszkiewicz. Când mi-a spus toate acestea, avea lacrimi în ochi şi-i tremura glasul. Eram şi eu revoltat. Nu credeam că e atât de cinstită şi

n-am văzut-o niciodată atât de frumoasă. Nu mă tem de o sută ca Iwaszkiewicz, dar nu pot să suport lacrimile femeilor. M-am întors acasă furios, obsedat de situație, pentru că am uitat să vă mai spun că ieri mi-a repetat a doua oară nişte cuvinte pe care, să mor daca le înțeleg.

— Ce anume?

— Că eu şi Iwaszkiewicz, să-l ia dracu! am mers pe două dramuri diferite şi...

— Ei şi?

— Chiar dacă nu l-ar iubi şi ar trebui să aleagă între noi doi, i-ar da lui mâna numai pentru că a mers pe un drum opus celui pe care am mers eu.

— Ce ghicitoare mai e şi asta?

— Pricep şi eu tot atât cât pricepeți şi voi.

— Jaś, ştii ce zic eu? îl întrerupse prințul Antoś.

— Zi.

— Că nici eu nu înțeleg o iotă.

— Antoś, să nu vorbeşti niciodată înainte de a te gândi, îl dojeni Rossowski.

— În zadar îmi bat capul să pricep ce-a vrut să spună, continuă Złotopolski.

Miś îşi pieptănă favoriții.

— Dragul meu, zise, nu numai tu îți bați capul zadarnic. Şi eu mă tot gândesc la un lucru pe care nu-i chip să-l desluşesc.

— Nu cumva e vorba de dragoste? întrebă Maszko.

— Nu! Uitați-vă la hainele mele.

— Ei şi? Sunt boțite, şifonate, le lipsesc nasturii.

— Toate astea au o legătură cu problema mea. Mă tot întreb ce plăcere poate găsi nobilimea, polonă într-o îmbrățişare după care te dor oasele şi în nişte sărutări din cauza cărora şi se umflă obrajii.

— Asta e vrednică de Miś! exclamă Maszko. Ai încercat-o pe pielea ta?

— Priveşte la îmbrăcămintea mea. În timp ce veneam liniştit la voi, îmi apare deodată în faţă, pe stradă, un văr al meu, gospodar model, care vine la Varşovia o dată la cinci ani. *Imaginez-vous,* îşi umflă nările, desface braţele, deschide botul şi mă aşteaptă. Mă prăbuşesc în această prăpastie; simt cum încep să-mi trosnească oasele, cum mi se mototoleşte gulerul şi mi se dezleagă cravata. Mă mănâncă, mă înconjură, mă devoră şi mă înghite; pe obraji mi se lipesc nişte ventuze uscate, şi toate astea vor să însemne: ce mai faci?

Prinţul Antoś şi Maszko nu mai puteau de râs.

— Te-ai supărat?

— Sigur că m-am supărat, dar nu i-am arătat-o, răspunse Rossowski serios.

— Ce-o fi vrut să spună? se întreba Złotopolski care, preocupat de gândurile lui, nu ascultase povestirea lui Miś. Ce-a vrut să spună? Ce dracu, doar n-am făcut niciodată rău nimănui,

— Ei, hai să nu ne mai gândim la ce a vrut să spună, propuse Maszko, ci la ce intenţionezi să faci tu.

— Uite că nici eu nu ştiu prea bine. Cu cât îmi place mai mult, cu atât mai puţin vreau să renunţ la ea, iar pe de altă parte, să acţionez împotriva, voinţei şi sentimentelor unei astfel de femei?

— Mama ei o va sili, observă prinţul Antoś.

— Eu nu vreau s-o silească nimeni!

— Trebuie totuşi să te căsătoreşti cu ea, conchise Maszko. Oamenii ca noi nu se cuvine să cedeze în faţa unora ca Iwaszkiewicz.

— Să-i dau o lecţie şi să mă retrag, mormăi Jaś. Da, e singura soluţie!... Singura soluţie!

— Ce? Care?

— Asta! răspunse, arătând spre pistoalele agăţate deasupra patului.

Miś îşi pieptănă iarăşi favoriţii.

— Îţi stau la dispoziţie ca martor, se oferi.

— Iwaszkiewicz va fi cuprins de spaimă! strigă Maszko.

Złotopolski se uită la el cu luare-aminte. Maszko părea încurcat.

— Iartă-mă, Maszko, dar cred că mai degrabă ţie ţi-ar fi frică. Iwaszkiewicz nu e un laş.

— Îţi stau la dispoziţie ca martor, repetă Miś.

— Prea bine, dar mai întâi trebuie să stau de vorbă cu Iwaszkiewicz. În cele din urmă, va renunţa. Cu Fania, mai ales cu lacrimile ei, nu pot să mă lupt.

— Atunci duelul ce rost mai are?

— Altminteri s-ar spune că eu, Jan Złotopolski, m-am temut de Iwaszkiewicz. Nu, duelul trebuie să aibă loc. Voi renunţa, dar îi voi da o lecţie. Nu am de gând să-l ucid, dar va primi o lecţie; el de la mine sau eu de la el.

— Şi de ce vrei să te duci la el?

— Vreau să dezleg ghicitoarea şi să găsesc un pretext pentru duel.

— Puteai s-o întrebi pe Fania.

— Am întrebat-o, dar n-a vrut să-mi spună; ca să nu mă supere, cum mi-a explicat. Presimte şi ea că va avea loc duelul şi se teme pentru... Iwaszkiewicz.

— Când te duci Ia el?

— Astăzi. Unde locuieşte?

— Nu ştiu, dar îl găseşti până seara la fabrică.

— Atunci am să mă duc la fabrică.

X

Într-adevăr, pe la cinci spre seară, Jaś se duse la fabrică, dar nu-l găsi acolo pe Iwaszkiewicz. În schimb, un inginéraş tânăr cu părul roşcat, ochii verzi şi faţă ca de femeie îi arătă politicos biroul directorului. Jaś se hotărî să-l aştepte pa Iwaszkiewicz care avea să sosească peste vreo oră şi, de plictiseala, începu să

se uite prin încăperea care dădea, cu o fereastră în curtea fabricii. Şi una şi alta îi stârniră curiozitatea. Camera în care se afla trăda de la prima aruncătură de ochi atelierul inginerului. Cartoane uriaşe cu desene abia începute şi modele pe care Jaś nu era în stare nici să le numească, hărţi şi termometre, instrumenta de fizică, tabele şi registre de contabilitate, umpleau toate colţurile încăperii. Lângă perete şi nu prea departe de uşă era un dulap plin cu cărţi, pe care se aflau un glob uriaş şi o locomotivă în miniatură, foarte exactă. Pe ceilalţi pereţi erau agăţate portretele unor ingineri străini renumiţi; pe poliţele mari de lângă birou se vedeau probe din diferite minereuri de fier. Cu toate acestea, încăperea părea destul de mohorâtă; scaunele negre de lemn, masa neagră şi dulapurile alcătuiau întregul mobilier. Era limpede că aici nu putea sta un domnişor pomădat, ci un om aspru, truditor. Fiecare amănunt arăta munca încordată şi consecventă, decurgând din forţa ideilor. Încăperea îşi caracteriza locatarul. Złotopolski privea în jurul lui cu un respect involuntar, amestecat cu uimire. El care, ca un gentleman adevărat, nu făcuse absolut nimic toată viaţa, el, sclivisitul spiritual, ale cărui preocupări zilnice depindeau de hainele în care se îmbrăca, dimineaţa, se întâlnea aici, poate pentru prima oară în viaţă, faţă în faţă, cu munca. Fără să vrea, se compara acum cu Iwaszkiewicz, convingându-se de propria inferioritate. Inima i se strânse de mâhnire, înţelese că Funia avea dreptate.

Simţămintele triste i se răsfrânseră pe faţă, dar gândurile întunecate îi fură întrerupte de tânărul inginer roşcovan care se apropie de el şi-i spuse cu amabilitate:

— Directorul vine la şase, aşa că mai avem încă o jumătate de oră, poate că în acest timp doriţi să vizitaţi fabrica?

— Cu cea mai mare plăcere. Încotro mergem?

— O să vă arăt maşinile, atelierele, forja, lăcătuşeria, turnătoria şi ce mai vreţi dumneavoastră.

Ieşiră din biroul directorului. Tânărul însoţitor al lui Jaś, iute ca focul, nu se arăta deloc zgârcit cu explicaţiile. După ce intrară într-o clădire uriaşă, cu mult zgomot, în care se afla maşina cu aburi, ascultă puţin şi spuse:

— Da, domnule, la noi se munceşte, nu glumă!

— Bine, dar aici poţi să surzeşti! observă Jaś.

— Fleacuri! chestie de obişnuinţă!

Era într-adevăr nevoie şi de multă obişnuinţă. La fabrică se lucra din plin. Roţi uriaşe, dinţate şi obişnuite, se învârteau cu avânt şi iuţeală drăcească; pistoanele mari se ridicau şi coborau cu mişcări monstruoase; uruitul roţilor, vuietul, scrâşnetele, şuierele ascuţite şi urletul dureros al fierului strunjit, bufnetul ciocanelor umpleau sufletul de temeri nedesluşite în faţa acelei forţe neînţelese care punea totul în mişcare. Toată clădirea trepida cuprinsă parcă de febră; cuvintele nu se mai auzeau; până şi aerul părea că tremura de spaimă.

— Ei, cum e, domnule? ţipă inginerul în urechea lui Złotopolski.

— Mare putere, uriaşă!

— Aşa-i mereu, de când îl avem director pe Iwaszkiewicz.

— Adevărat?

— Domnule, aici mâna lui pune totul în mişcare.

— Trebuie să fie un om foarte capabil!?

— Ehe! şi pe deasupra şi muncitor! Mai demult era altfel aici. Fabrica era aproape să dea faliment. Poftiţi mai departe.

Spunând acestea, tânărul inginer sări de pe o grindă pe alta urmat de Złotopolski.

—Atenţie, să nu vă prindă curelele! Pe aici!

În acest timp, afară se însera; în clădire se aprinseseră lămpile, în lumina cărora, îngemănată cu umbrele, hala împrumuta forme halucinante, semănând cu anticamera iadului.

— Roată dinţată cu acţiune dublă, invenţia directorului!

strigă inginerul cu vocea unui cicerone.

Złotopolski privi la monstrul rotund care se învârtea cu turbare într-un colț întunecos.

— Supape de siguranță sistem american, aplicate pentru prima dată la noi în țară de director!

Jaś își mușcă buzele. Ce era el în comparație cu acest Iwaszkiewicz?

— Aspersoare care-i feresc pe muncitori de pilitura de fier; proiectate tot de director.

— Înseamnă că aveți muncitori puțini, de vreme ce-i îngrijiți atât de bine?

— Avem destui, dar muncitorul e om ca și noi, semenul nostru, în alte fabrici, când moare un muncitor, îi rămân copiii fără pâine, la noi însă, e altfel.

— Cum altfel?

— Directorul a asigurat soarta văduvelor și orfanilor din cotizațiile tuturor.

Lui Jaś i se strânse inima de tristețe; ce era el față de acest Iwaszkiewicz?

Creștea în el un simțământ ciudat de respect pentru rivalul său, simțământ pe care Jaś îl formulă astfel:

„Aș vrea să mă bucur de prietenia unui asemenea om".

— Să trecem și pe la șlefuitori, dacă doriți! propuse inginerul.

— Nu, domnule! Hai să ieșim afară, mă tem să nu răgușesc și să surzesc în același timp.

— Și la forje e frumos, ai ce vedea.

— Nu! nu! Îmi ajunge.

Ieșiră în curtea fabricii: Se lăsa întunericul, dar se vedea încă destul de bine.

— Tocmai trecem pe lângă forje, spuse inginerul; acum se ațâță focurile; curând se vor auzi bufnetele ciocanelor.

— Directorul vostru trebuie să fie un om... Złotopolski se întrerupse brusc.

În văzduh răsună un cântec care făcu să zăngăne geamurile clădirii, toate celelalte zgomote încetară — un cântec cu adevărat de fier; de parcă nu ieşea din plămâni omeneşti — un cântec în nota celor o sută de ciocane care băteau tactul.

— Ce-i asta? întrebă Złotopolski.

Ochii tânărului inginer se luminară: roşeaţa entuziasmului îi urca în obraji.

— Cântă fierarii noştri. Ascultă, domnule.

Se opriră amândoi; cuvintele cântecului se auzeau limpede:

Când suflă foale, când arde jar,
În bufnet greu şi ploaie de scântei,
Nu pierdeţi timpul, dumnezeescul dar!
Hei, la lucru, grele ciocane!
Roşii scântei, trudă, sudoare,
Scrâşnet de cleşti, geamăt de pistoane
Mai drage-s decât vorba prefăcută,
Şi-amare lacrimi din alcov de aur;
Munca-i izvor de fericiri, virtute!
Sus, fruntea, spre ceruri, iar braţu-n jos chiteşte!
Să-l lauzi pe cel sfânt, aici oţel căleşte!
S-ajungi, acolo-nvaţă, aici bate, asudă,
De vrei ca munca-ţi să rodească
Şi cheia de la rai să-ţi fie gata-n trudă,
Când moartea vai! veni-va, avan să te lovească.

Fiecare cuvânt răsuna în văzduh cu atâta forţă, încât Złotopolski şi tânărul inginer nu pierdeau nici un sunet.

— Ei, ce spuneţi, domnule?

Złotopolski nu răspunse.

— În alte fabrici nu se aude asemenea cântec.

— De ce?

— Păi n-aţi auzit în ce limbă cântă? În alte fabrici lucrează muncitori străini.

Złotopolski îşi încruntă sprâncenele şi se apropie repede de

inginer.

— Ce vrei să spui?

— Directorul i-a dat afară pe străini şi s-a străduit să aducă oameni de-ai noştri! îl lămuri inginerul.

Amândouă mâinile lui Złotopolski odihniră pe umerii însoţitorului.

— De ce a procedat astfel? De ce? întrebă cu înfrigurare.

— Pentru binele tuturor. Dar ce aveţi?

— Nimic! Nimic!

Złotopolski tăcu deodată şi se posomorî ca noaptea. Ghicitoarea pe care Fania nu voise să i-o explice se dezlega acum de la sine. Era departe însă de a simţi vreo bucurie; ce reprezenta el faţă de Iwaszkiewicz?

La poarta fabricii se auzi clopoţelul.

— Directorul! strigă inginerul roşcovan. Acum eu vă las. Curând, în întunericul de la intrare, se contura silueta înaltă, liniştită a lui Iwaszkiewicz.

Złotopolski se apropie repede de el.

— Domnule! rosti cu uimire, serios. N-am ştiut cine eşti, acum însă te cunosc; o înţeleg pe Fania şi... renunţ!...

Înainte ca Iwaszkiewicz să-şi revină din uimire, Złotopolski nu mai era.

*

*   *

Gata, cititorule! După câteva zile, Złotopolski a plecat în străinătate şi s-a stabilit la Dresda. Iwaszkiewicz s-a căsătorit cu Fania şi, cu toate insistenţele doamnei Bujnicka, n-a vrut să părăsească fabrica pe care a condus-o mai departe în acelaşi fel.

La Złotopole, în schimb, pe valul suedez au înflorit castraveţii, iar oasele oştenilor nu şi-au aflat odihna până când ţăranii nu sau milostivit de ele şi au îngropat în morminte sfinţite „acele scumpe oseminte ale luptătorilor”.

Bătrânul slujitor

Cuvânt înainte

Prima parte a „micii trilogii”, Bătrânul slujitor, *apare pentru prima dată la 20 noiembrie 1875 în ziarul „Gazeta Polska”, unde Sienkiewicz deținea de la începutul anului cronica vieții varşoviene; în volum va fi publicată abia după cinci ani, în 1880. Această voroavă (vezi nota 23, („Schițe în cărbune” şi...), pigmentată copios cu un umor jovial, conține certe elemente autobiografice, depistate relativ uşor de istoricii literari: prenumele naratorului şi al autorului sunt identice; aşezarea Litwinów, deşi modelată după conacul de la Burzec, unde Sienkiewicz îşi petrecea adesea verile, se leagă de pseudonimul scriitorului — Litwos ş.a. Nuvela, expresiv împlinită la nivelul tipologiei şi al atmosferei, este bine primită, autorul fiind sfătuit să continue; ceea ce va şi face.*

În Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice. 1859—1918, *vol. III, Bucureşti, 1985, p. 135, nuvela este semnalată în traducere românească încă din anul 1900, când apare în „Constituționalul (nr. 3313, p. 2; nr. 3 317, p. 2; nr. 3318, p. 2; nr. 3319, p. 2) şi „Gazeta Transilvaniei” (nr. 279, p. 3—6; Foiletonul „Gazetei Transilvaniei”). Ulterior va fi cuprinsă în mai toate volumele de nuvele.*

ALĂTURI de vechii socotitori, economi şi pădurari, un alt tip care dispare tot mai mult de pe suprafața pământului este slujitorul bătrân. Îmi aduc aminte că, pe vremea copilăriei mele, în casa părinților mei slujea unul dintre aceşti mamuți, ale căror oase, vor fi dezgropate din când în când prin vechile cimitire, acoperite de straturile groase ale uitării. Se numea Mikołaj Suchowolski şi era şleahtic[1] din satul Sucha Wola, pe care îl pomenea adesea în povestirile sale. Tatăl meu îl moştenise de la părintele său răposat, la care slujise ca ordonanță în timpul războaielor napoleoniene[2]. Când intrase în slujba bunicului

---

[1] În limba polonă, *szlachta = nobilime.* Clasă socială împărțită în trei straturi, în funcție de starea materială: mare, mică şi de mijloc. Posedând titluri de noblețe, erau egale juridic.

[2] Nădăjduind că Napoleon Bonaparte va elibera şi va reîntregi Polonia

meu, nu-şi amintea nici el prea bine, iar de-l întrebai în care an, priza tutun şi răspundea:

— Păi mie nu-mi crescuse încă mustaţa, da şi don colonel, luminează-i, Doamne, sufletul, mai avea caş la gură.

În casa părinţilor mei făcea tot felul de treburi: era bufetier, lacheu; vara se ducea la seceriş ca un vechil, iarna supraveghea treieratul grâului, ţinea cheile de la cămara cu băuturi, de la pivniţă şi de la magazie; întorcea ceasurile, dar cel mai mult bombănea.

Pe omul acesta nu mi-l amintesc altfel decât bombănind. Îi boscorodea pe tata, pe mama; eu mă temeam de el ca de foc, cu toate că ţineam la el; la bucătărie se certa cu bucătarul, pe băieţii care serveau la masă îi trăgea de urechi prin toată casa şi niciodată nu era mulţumit de nimic. Când se afuma, ceea ce se întâmpla în fiecare săptămână, îl evitau cu toţii, nu pentru că şi-ar fi îngăduit să facă scandal cu stăpânul sau cu stăpâna, ci fiindcă dacă se agăţa de câte cineva, apoi se ţinea scai după el toată ziua, văicărindu-se şi bodogănind întruna. În timpul mesei de prânz, sta la spatele tatălui meu şi, deşi nu servea el, îl supraveghea pe băiatul care aducea la masă şi-i otrăvea viaţa cu o plăcere deosebită.

— Bagă de samă, mormăia, că-ţi arăt eu. Ia priveşte-l, nu poate să servească mai repede, îşi târâie picioarele ca o vacă bătrână. Mai uită-te încă o dată. Ce s-audă el când îl cheamă stăpânul. Schimbă farfuria cucoanei. De ce caşti gura? ai? Hm, uitaţi-vă la el!

La masă intra mereu în vorba celorlalţi şi totdeauna era împotrivă. Se întâmpla nu o dată ca tata să se întoarcă şi să-i zică:

— Mikołaj, să-i spui după masă lui Mateusz să înhame caii;

---

cotropită de Austria, Prusia şi Rusia, polonezii s-au înrolat în armata corsicanului, participând la cele mai multe din bătăliile purtate de împăratul Franţei; vitejia legiunilor lui Henryk Dąbrowski a intrat în legendă.

mergem în cutare loc.

La care Mikołaj:

— Mergem? De ce să nu mergem. Păi cum! Caii nu-s făcuți pentru asta? Numai să nu-şi scrântească vreun picior pe asemenea drum. Mergem în vizită, dacă trebuie. Că boierul are voie. Ce, eu sunt contra? Eu nu sunt contra. De ce nu! Şi socotelile pot să mai aştepte, şi treieratul poate să aştepte. Întâi şi-ntâi e vizita.

— Mare pacoste cu Mikołaj ăsta! se întâmpla să exclame tata, pierzându-şi răbdarea.

Şi Mikołaj iarăşi:

— Parcă eu zâc că nu sunt prost. Ştiu şi eu că nu sunt decât un prost. Economul s-a dus să-i facă curte gospodinei de la casa parohială din Niewodów, iar boierii nu pot să se ducă şi ei în vizită? Parcă vizita nu e la fel ca gospodina preotului? Ce poate să facă sluga, poate să facă şi stăpânul.

Şi tot aşa, bătrânul cârcotaş o ținea întruna de nu era chip să-l mai oprească cineva.

Noi, adică eu şi fratele meu mai mic, ne temeam de el, cum am spus, aproape mai mult decât de institutorul nostru, părintele Ludwik, şi cu siguranță mai mult decât de amândoi părinții. Cu surorile noastre se purta mai bine. Îi spunea fiecăreia „domnişoară”, cu toate că erau mai mici, dar pe noi ne altoia fără prea multă ceremonie. Totuşi pentru mine avea un farmec deosebit; purta totdeauna capse în buzunar. Nu o dată, după lecții, intram sfios în încăperea unde era bufetul, zâmbeam cât puteam mai politicos, mai plin de respect, ca să-i fiu pe plac, şi-i spuneam timid:

— Mikołaj, bună ziua, Mikołaj! Astăzi cureți armele? — Henryś, ce cauți aici? Doar le-nvelesc şi gata. Apoi, maimuțărindu-mă, zicea:

— Mikołaj! Mikołaj! Când e vorba de capse, Mikołaj e bun, altminteri n-au decât să-l mănânce lupii. Mai bine ai învăța.

N-o să ai mai multă minte, daca ai să tot tragi cu pistolul.

— Eu mi-am terminat lecțiile, răspundeam aproape plângând.

— Şi-a terminat lecțiile. Hm, le-a terminat. Învață mereu şi capul e gol ca un ghiozdan. Nu-ți dau şi gata. (Spunând acestea, se şi cotrobăia prin buzunare). O să-ți sară ceva în ochi şi-o să fie vai de capul meu. Cine va fi vinovat? Mikołaj. Cine ți-a dat pistolul? Mikołaj.

Bodogănind mereu, intra în camera tatălui, lua pistoalele, sufla praful de pe ele, mă asigura pentru a suta oară că toate acestea nu sunt de nici un folos, apoi aprindea lumânarea, introducea capsa şi-mi dădea să ochesc; şi atunci însă, câteodată, trebuia să îndur calvarul mai departe.

— Uite cum ține pistolul — zicea — ca frizerul siringa. Cum o să mai stingi tu lumânarea. Poate ca cerşetorul la biserică! Preot trebuie să te faci, să spui rugăciuni, că n-ai vână de oştean.

În felul lui, ne învăța vechiul meşteşug al războiului. Deseori, după-amiază, eu şi fratele meu învățam să mărşăluim sub ochii lui, iar cu noi mărşăluia şi părintele Ludwik care părea foarte neîndemânatic.

Mikołaj privea la el pe sub sprâncene, apoi, deşi de el se temea cel mai mult şi-l respecta, nu se putea stăpâni şi-l certa:

— E, părinte, dumneata mărşăluieşti ca o vacă bătrână. Fiind cel mai mare, eu îi datoram mai multă ascultare, aşa că sufeream cel mai mult. Altfel bătrânul Mikołaj, când m-au dat la şcoală, plângea de parcă s-ar fi întâmplat cea mai mare nenorocire. Părinții mi-au povestit că după aceea a devenit, şi mai morocănos şi le-a bătut capul vreo două săptămâni: „Au luat copilul şi l-au dus, spunea. Şi dacă moare? O! ho! Ce-i trebuia lui şcoală? Parcă el nu e tot boier? Auzi, să-nvețe latinia? Vor să ajungă ca Solomon. Ce deşănțare! A plecat băiatul şi dus a fost, iar tu, bătrâne, umblă prin toate colțurile şi caută ce n-ai pierdut. Degeaba!”

Îmi aduc aminte că atunci când am venit pentru prima dată acasă, de sărbători, dormeau cu toții. Abia se crăpa de ziuă; era o dimineață de iarnă şi ningea. Doar scârțâitul cumpenei de la fântâna fermei şi lătratul câinilor tulburau liniştea. Toate obloanele erau trase, numai ferestrele bucătăriei străluceau de lumina ce colora roşietic zăpada adunată în fața prispei. Mă întorceam mâhnit, îngrijorat şi cu teama în suflet, fiindcă notele din carnet nu prea erau vrednice de laudă. Pur şi simplu, până să-mi dau seama, până să mă obişnuiesc cu rutina şi disciplina din şcoală, nu mă descurcasem prea bine. Mă temeam deci de tata, mi-era frică de înfățişarea aspră, tăcută a părintelui Ludwik care mă aducea de la Varşovia. Aşadar, de nicăieri nici o încurajare, când văd că se deschide uşa de la bucătărie şi bătrânul Mikołaj păşeşte prin zăpadă cu oalele cu smântână aburind pe o tavă.

Când m-a văzut, unde nu strigă „Domnişorul meu drag şi scump!" şi, lăsând repede tava, răstoarnă amândouă oalele, mă ia de gât şi începe să mă îmbrățişeze, să mă sărute. De atunci mi-a zis întotdeauna numai „domnişorule".

Cu toate că după acera, timp de două săptămâni încheiate nu mi-a putut ierta smântâna vărsată: „Omul duce liniştit smântâna, bodogănea, şi soseşte el. Tocmai atunci şi-a găsit..."

Tata voia, cel puțin aşa îmi promisese, să mă bată pentru cei doi de insuficient pe care-i adusesem la caligrafic şi la germană; dar, pe de o parte, lacrimile mele şi făgăduiala că mă voi îndrepta, pe de altă parte, intervenția iubitei mele mame şi, în sfârşit, tevatura pe care o făcea Mikołaj au stat împotrivă. Mikołaj habar n-avea ce fel de vietate mai era şi caligrafia asta, iar pentru germană nici nu voia sa audă de vreo pedeapsă.

— Păi ce, el e luteran, sau vreun şvab? spunea. Parcă don colonel ştia nemțăşte? Da ce, boierul (aici se adresa tatălui meu) ştie? ai? Când i-am întâlnit pe nemți la... cum îi zâce? La Lipska şi dracu mai ştie pe unde, nu le-am spus nimic pe nemțăşte, da

ei ne-au arătat dosul şi... aia-i.

Bătrânul Mikołaj mai avea încă un obicei. Rareori aducea vorba de isprăvile lui, dar în momentele de bună dispoziție, când se apuca să povestească, apoi mințea de-nchega apele. N-o făcea cu rea credință; poate că în mintea-i îmbătrânită faptele se amestecaseră unele cu altele, crescând până la proporții fantastice. Toate câte le auzise despre isprăvile războinice din timpul anilor de tinerețe, le punea în seama sa şi a bunicului meu, colonelul, şi credea cu adevărat în tot ce spunea. Uneori, în şopron, supraveghindu-i pe iobagii care băteau grâul, când începea să povestească, țăranii lăsau lucrul şi, sprijinindu-se în îmblăcie, îi ascultau istorisirile cu gura căscată. Până când îşi lua seama şi începea să țipe la ei:

— Ce vă zgâiți la mine cu gura cât şura, ai?

Şi iarăşi, arşt! praşt! arşt! praşt! se auzea o vreme bufnetul îmblăcielor bătând grâul; bătrânul tăcea o clipă, apoi începea iarăşi:

— Băiatul meu îmi scrie că a ajuns general la regina Palmirei[1]. O duce bine acolo, zice că primeşte simbrie mare, da sunt nişte geruri straşnice... ş.a.m.d.

În paranteză fie spus, copiii bătrânului nu fuseseră prea izbutiți. Avea într-adevăr un fecior, dar nu era nimic de capul lui; de când se făcuse mare, se ținea numai de blăstămății, până când şi-a luat lumea în cap şi i s-a pierdut urma. Fiica lui însă, la vremea ei o minune de fată, se înhăitase cu toți lefegiii de prin sat şi murise după ce născuse o fetiță. Această fetiță se numea Hania. Era de-o vârstă cu mine, o fată frumoasă, dar cam bolnăvicioasă. Mi-amintesc că ne jucam de multe ori împreună

---

[1] Palmira — oraş în Columbia, la sud-est de Bogota. Palmyra (Oraşul palmierilor) — oraş în Siria, între Damasc şi Eufrat; oraş puternic pe vremea reginei Zenobia. Cucerit de romani în 272, a fost distrus de împăratul Aurelian. Ruinele lui au fost redescoperite la sfârşitul secolului al XVII-lea. Judecând după grafia numelui în original, Palmira, personajul se referă la urbea columbiană.

de-a soldații. Hania era toboșar, iar urzicile erau dușmanii noștri. Era bună și blândă ca un înger. O aștepta o soartă tristă pe lume, dar astea sunt amintiri care nu au nici o legătură...

Așa că revin la povestirile bătrânului. Eu însumi l-am auzit spunând că atunci când s-au speriat caii ulanilor la Mariampól, toată herghelia, erau vreo optsprezece mii, a năvălit deodată pe la bariere în Varșovia. Câți oameni au fost striviți de copite, ce zi a judecății de apoi a fost până când i-au prins, e lesne de imaginat. Altă dată ne-a povestit cela ce urmează, dar asta nu mai era în șopron, ci la curte, de față cu toți:

— Dacă m-am luptat bine? Păi cum altfel! Odată, îmi aduc aminte, eram în război cu austriecii. Eu stăteam în rând, în rând, zâc, până când vine la mine comandantul suprem, vreau să spun al austriecilor, al dușmanilor, și zice: „Ei, tu, Suchowolski, te știu eu cine-mi ești! Dacă puneam mâna pe tine, sfârșeam războiul”.

— Dar de colonel n-a amintit? l-a întrebat tata.

— Păi cum nu! Doar am spus limpede, pe tine și pe colonel.

Părintele Ludwik și-a pierdut răbdarea și l-a mustrat:

— Bine, Mikołaj, dar tu minți de parcă ai primit încă o simbrie pentru asta.

Bătrânul s-a întunecat și ar fi izbucnit, dar pentru că se temea de preot și-l respecta, a tăcut, iar după o clipă, vrând s-o mai îndulcească, a continuat:

— Așa mi-a spus și preotul Sieklucki, capelanul. Odată, când un austriac mi-a înfipt baioneta sub a doăzecea, vreau să zâc, sub a cincea coastă, am pățit-u rău. Ehei, mi-am zâs, o să mor, și trebuie să mă spovedesc Domnului Dumnezeu Atotputernicul de toate păcatele; așa că i-am spus totul preotului Sieklucki, iar acesta ascultă, ascultă și în cele din urmă zâce: „Teme-te de Dumnezeu, Mikołaj, toate astea-s născociri!” Da' și eu: poate fi, dar mai mult nu-mi aduc aminte.

— Și te-au vindecat?

— M-au vindecat, m-au vindecat! De ce să nu mă vindece! M-am tratat singur. M-am pus şi-am amestecat două încărcături de praf de puşcă într-o sticlă de votcă, am înghițit-o seara, şi a doua zi m-am sculat sănătos tun.

Aş fi ascultat mai multe povestiri şi v-aş fi putut spune mai multe, dar părintele Ludwik, nu ştiu nici eu de ce, i-a interzis lui Mikołaj „să-mi mai sucească mințile". Bietul părinte Ludwik, ca preot şi locuitor paşnic al sătucului, nu ştia, mai întâi, că oricărui tânăr, pe care furtuna îl smulge din tihna cuibului părintesc şi-l aruncă în arena lumii, trebuie să i se sucească mintea nu o dată, iar în al doilea rând, că nu bătrânii slujitori şi poveştile lor, ci cu totul altcineva îi suceşte mințile.

De altfel, influența lui Mikołaj asupra noastră nu putea fi păgubitoare, întrucât, dimpotrivă, el era acela care veghea asupra noastră şi asupra purtării noastre cu toată stăruința şi asprimea. Era un om conştiincios în înțelesul deplin al cuvântului. Din vremea cătăniei rămăsese cu încă o însuşire foarte frumoasă, conştiinciozitatea şi precizia cu care îndeplinea orice poruncă. Mi-amintesc că, într-o iarnă, lupii începuseră să facă pagube foarte mari şi se obrăzniciseră atât de mult, încât intrau noaptea în sat în haite mai mari sau mai mici. Tata, vânător împătimit, a vrut să organizeze o vânătoare şi, fiindcă dorea ca hăituiala să fie condusă de domnul Ustrzycki, vecinul nostru, un cunoscut omorâtor de lupi, i-a scris un bilet, apoi l-a chemat pe Mikołaj şi i-a spus:

— Mikołaj, arendaşul tocmai pleacă la oraş, du-te şi tu cu el. În drum, cobori la Ustrzyca şi-i dai scrisoarea asta boierului. Numai vezi să-mi aduci neapărat răspunsul, fără răspuns să nu te întorci.

Mikołaj a luat scrisoarea, s-a dus la arendaş şi au plecat împreună. Seara, arendaşul s-a întors, dar fără Mikołaj. Tata a crezut că a înnoptat la Ustrzyca şi va veni a doua zi cu vecinul. Dar trece o zi şi Mikołaj nu se întoarce; trece a doua, nu vine; a

treia, la fel. Acasă jale. De teamă că l-au atacat lupii pe drum, tata repede oameni în toate părțile. Aceştia îl caută, dar nu găsesc nici o urmă. Îi trimite şi la Ustrzyca. Aici li se spune că a fost, nu l-a găsit pe boier, a întrebat unde-ar putea fi, apoi a împrumutat de la lacheu patru ruble şi a plecat nu se ştie încotro. Ne dădeam de ceasul morții, dar nu înțelegeam ce puteau să însemne toate astea. A doua zi, s-au întors oamenii trimişi prin satele din împrejurimi cu vestea că n-au aflat nimic nicăieri. Atunci am început să-l plângem cu toții, dar a şasea zi, spre seară, tata tocmai da dispoziții în birou, când deodată aude pe cineva la uşă ştergându-şi picioarele, dregându-şi glasul şi mormăind; i-a recunoscut îndată pe Mikołaj.

Era într-adevăr Mikołaj, înghețat, slăbit, obosit, cu țurțuri de gheață pe mustață, aproape d; nerecunoscut.

— Mikołaj, tu n-ai frică de Dumnezeu? Ce-ai făcut atâta timp?

— Ce-am făcut, ce-am făcut, mormăie Mikołaj. Ce era să fac? Nu l-am găsit pe boier la Ustrzyca, şi am plecat la Bzin. La Bzin mi-au spus că am bătut drumul degeaba, fiindcă boierul Ustrzycki a plecat la Karolówka. Am plecat şi eu după el, dar nici acolo nu mai era. Parcă el trebuie să-ncălzească locul printre străini? Ce, el nu e boier? Doar nu merge pe jos. Bine zâc. De la Karolówka m-am dus la oraş, fiindcă mi s-a, spus că-i la județ. Da ce să caute el la, județ, ce, e primar? Plecase la gubernie. Trebuia să mă întorc, ai? M-am dus la gubernie şi i-am dat scrisoarea.

— Ei şi ți-a dat răspunsul?

— Mi l-a dat, nu mi l-a dat. Vezi că mi l-a dat, numai că a râs de mine de i se vedeau măsălele de minte. Stăpânul tău, zice, mă cheamă la vânătoare pentru joi, iar tu îmi aduci scrisoarea tocmai duminică. Acum e prea târziu. Şi iar a început să râdă. Uitați scrisoarea. De ce să nu râdă? Păi el...

— Şi ce-ai mâncat în tot acest timp?

— Ce să mănânc, că de ieri n-am pus nimic în gură. Ce, eu sufăr de foame aici? Să zgârcesc la o lingură de fiertură? N-am mâncat, ei şi ce? O să mănânc...

De atunci, lui Mikołaj nu i-a mai dat nimeni asemenea porunci. Ori de câte ori era trimis undeva, i se spunea totdeauna ce trebuie să facă în caz că destinatarul nu era acasă.

La câteva luni după întâmplarea de mai sus, Mikołaj a plecat la iarmarocul din oraşul apropiat să cumpere cai de ham, fiindcă la cai se pricepea de minune. Seara, vechilul a venit la tata şi i-a spus că Mikołaj s-a întors şi el; a cumpărat caii, dar a fost bătut şi îi este ruşine să se arate. Tata s-a dus îndată la el.

— Ce ai, Mikołaj?

— M-am bătut, a mărturisit scurt.

— Să-ți fie ruşine! Tu mai eşti de scandaluri prin târg? Unde ți-e mintea? Eşti bătrân şi prost! Pe altul l-aş fi dat afară pentru asemenea ispravă. Să-ți fie ruşine. Te-ai îmbătat, altfel nu se poate, îmi strici oamenii, în loc să le dai exemplu.

Tata era într-adevăr furios, şi când se înfuria, nu-i ardea de glumă. Era ceva ciudat totuşi. Mikołaj care nu-şi uita limba-n gura în asemenea ocazii, de data asta tăcea chitic. Bătrânul se îndârjise pesemne. Zadarnic l-au întrebat şi alții ce şi cum a fost. I-a repezit pe toți şi n-a scos un cuvânt.

Îl bătuseră straşnic. A doua zi, s-a îmbolnăvit atât de rău, încât a fost nevoie să cheme doctorul. Abia acesta a, lămurit toată tărăşenia. Cu o săptămână înainte, tata îl scărmănase pe socotitor care şi fugise a doua zi. S-a dus la un oarecare von Zoll, un neamț, mare vrăjmaş al tatălui meu, care l-a primit în slujbă. La iarmaroc, se mai aflau Zoll, fostul nostru socotitor şi argații domnului Zoll, care aduseseră vite îngrăşate să le vândă. Domnul Zoll l-a văzut cei dintâi pe Mikołaj, s-a apropiat de căruța lui şi a început să-l vorbească de rău pe tata. Mikołaj l-a făcut fățarnic, iar când Zoll l-a jignit iarăşi pe tata, bătrânul slujitor i-a răspuns cu o lovitură de bici. Atunci socotitorul şi

argații lui Zoll s-au repezit la el şi l-au bătut până l-au umplut de sânge.

Când a auzit cum s-au întâmplat lucrurile, pe tata l-au podidit lacrimile. Nu-şi putea ierta că l-a bruftuluit pe Mikołaj care înadins n-a scos o vorbă. După ce s-a mai înzdrăvenit, tata s-a dus la el să-l mustreze. La început, bătrânul n-a vrut să recunoască nimic, mormăind cum îi era obiceiul, dar mai târziu s-a înduioşat şi au plâns amândoi ca nişte copii. Pentru silnicia din târg, tata l-a provocat la duel pe Zoll care avea să-l țină minte multă vreme.

Şi când te gândeşti că dacă nu era doctorul, sacrificiul lui Mikołaj ar fi rămas necunoscut. De altfel, Mikołaj îl urâse pe doctor mult timp. Lucrurile stau aşa: eu aveam o mătuşica tânără şi frumoasă, sora tatălui meu, care locuia la noi. Țineam foarte mult la ea, pentru că era tot atât de bună pe cât era de frumoasă şi, cel puțin aşa mi se părea mie, o iubeau cu toții, printre alții şi doctorul, un tânăr inteligent care se bucura de multă considerație prin împrejurimi. Mai înainte, doctorul îi plăcuse şi lui Mikołaj care spunea despre el că e un om cu scaun la cap şi se ține bine în şa, dar când acesta a început să vină la noi cu intenții clare pentru mătuşa Marynia, sentimentele lui Mikołaj s-au schimbat de nerecunoscut. A început să se poarte politicos cu el, dar rece, aşa cum te porți cu un străin. Mai de mult, îl boscorodise şi pe el nu o dată. Când se întâmpla câteodată să stea prea mult la noi, în timp ce-l ajuta să se îmbrace pentru drum, Mikołaj murmura: „Ce rost are să umbli noaptea? Nu e de nici un folos, cine-a mai văzut una ca asta?" Acum însă nu mai bodogănea, tăcând, în schimb, ca o stană de piatră. Bietul doctor a înțeles în curând despre ce e vorba şi, deşi îi zâmbea în continuare bătrânului cu bunăvoință, cred că în sinea lui nu se simțea prea bine.

Cu toate acestea, din fericire pentru tânărul discipol al lui

Esculap[1], mătuşa Marynia, nutrea pentru el sentimente de-a dreptul opuse celor încercate de Mikołaj. Aşadar, într-o scară minunată, când luna lumina salonul-foarte frumos, şi aromele de iasomie năvăleau înăuntru prin ferestrele deschise din tufele sădite în grădină, iar mătuşa Marynia cânta la, pian *Io questa notte sogno*[2], doctorul Stas s-a apropiat de ea şi a întrebat-o cu glasul tremurător dacă socoteşte că el ar putea trăi fără ea. Mătuşa şi-a exprimat, fireşte, îndoiala în această privinţă, după care au urmat jurămintele reciproce, chemarea lunii ca martor şi toate celelalte lucruri care se petrec totdeauna în asemenea împrejurări.

Din nenorocire, tocmai atunci a intrat Mikołaj care voia să-i invite la ceai. Când a văzut ce se întâmplă, a alergat degrabă la tata şi, negăsindu-l, fiindcă plecase la acareturile fermei, s-a dus la mama care, cu zâmbetul ei îngăduitor, l-a rugat să nu se amestece.

Descumpănit, Mikołaj a tăcut, rumegându-şi în el nemulţumirea tot restul serii, dar când tata, înainte de a se duce la culcare, a intrat în birou să scrie nişte scrisori, Mikołaj s-a dus după el şi, oprindu-se lângă uşă, a început să-şi dreagă glasul semnificativ şi să se mute de pe un picior pe celălalt.

— Ce doreşti, Mikołaj? l-a întrebat tata.

— Apăi, asta... Cum îi zâce? Voiam să te întreb, boierule, dacă-i adevărat că domnişoara noastră să... mărită, vreau să zâc, să căsătoreşte?

— E adevărat. De ce?

— Păi nu se poate ca domnişoara să ia de soţ un... felcer.

— Ce felcer? Ai înnebunit, Mikołaj? Tu trebuie să-ţi bagi nasul peste tot, unde nu-ţi fierbe oala!

— Păi ce, domnişoara nu e tot a noastră? Nu e şi ea fata

---

[1] Esculap — zeul medicinii la romani, derivat din grec. Asclepios, fiul lui Apollo.

[2] *Eu visez această noapte* (lb. it.).

domnului colonel? El n-ar fi îngăduit niciodată una ca asta. Ce, domnişoara, nu e vrednică şi ea de un moşier, de un mare boier? Da doctorul, să-mi fie cu iertare, ce-i? Domnişoara să face de râsul lumii.

— Doctorul e un om deştept.

— Deştept, nedeştept. Păi câţi doctori n-am văzut eu? Umblau prin tabără, să învârteau pe la comandament, dar când era vorba de ceva, de vreo luptă, nu mai era nici unul. Parcă numai o dată don colonel le-a zâs măcelari? Când e omul sănătos, nici nu să apropie de el, da când zace pe jumătate mort, hop şi ei cu custura. Nu e mare scofală să tai pe unul care nu să poate apăra, fiindcă nu poate ţine nimic în pumn. Încearcă să-l tai când e sănătos şi strânge puşca în mină. Ei, ce mare lucru să spinteci oamenii cu cuţitul până la os? Nu e nici o treabă! Don colonel s-ar scula şi din mormânt, dac-ar afla. Auzi, doctor! Ce oştean mai e şi ăsta? Sau ce, e moşier? Nu să poate! Domnişoara nu să va căsători cu el. Nu e după lege. Ia uite cine-ntinde gheara după domnişoara!

Din nefericire pentru Mikołaj, doctorul nu numai că a întins mâna spre domnişoara, dar a şi ajuns la ea. După o jumătate de an, a avut loc nunta, şi domnişoara, fata colonelului, plânsă cu pârâu de lacrimi de rude şi de ai casei în general, iar de Mikołaj îndeosebi, a plecat să-şi împartă viaţa cu doctorul.

Mikołaj nu i-a purtat ranchiună, pentru că nu era în stare şi apoi ţinea prea mult la ea, iar pe doctor nu voia să-l ierte. „Nu-i rostea aproape niciodată numele şi se străduia să nu vorbească despre el. În treacăt fie zis, mătuşa Marynia a fost cât se poate de fericită cu doctorul Stanisław. După un an, le-a dat Dumnezeu un băieţel frumos, după încă unul, o fetiţă, apoi cu schimbul, ca la carte. Mikołaj îi iubea ca şi pe ai lui, îi lua în braţe, îi mângâia, îi săruta. Am observat însă nu o dată ca în sufletul lui stăruia o umbră de amărăciune din cauza mezalianţei mătuşii Marynia. Mi-aduc aminte că odată, de sărbătorile Crăciunului, ne

aşezaserăm la cină în scara de ajun, când deodată s-a auzit afară huruitul unei trăsuri. Cum aşteptam întotdeauna o mulţime de rude, tata a spus:

— Mikołaj, du-te şi vezi cine a venit.

Mikołaj a ieşit şi s-a întors repede cu bucuria întipărită pe faţă.

— A venit domnişoara! a strigat de departe.

— Cine? a întrebat tata, deşi ştia prea bine despre cine era vorba.

— Domnişoara!

— Care domnişoară?

— Domnişoara noastră, a răspuns bătrânul.

Merita s-o vedeţi pe această domnişoară când a intrat cu trei copii după ea. Halal domnişoară! Bătrânul însă dinadins nu-i zicea niciodată altfel.

În cele din urmă, aversiunea lui pentru doctorul Stas a luat totuşi sfârşit. Hania s-a îmbolnăvit grav de tifos. Au fost şi pentru mine zile de îngrijorare, deoarece Hania era de-o seamă cu mine şi singura mea tovarăşă de joacă, aşa că ţineam la ea aproape ca la o soră. Doctorul Staś n-a ieşit atunci aproape trei zile din camera ei. Bătrânul, care o iubea pe Hania din tot sufletul a fost foarte abătut tot timpul cât a durat boala; n-a mâncat, n-a dormit; a stat mereu la uşă, fiindcă înăuntru n-avea voie să intre nimeni, afară de mama, mestecându-şi durerea adâncă ce-i sfâşia pieptul. Era un om călit, rezistent la truda trupului, ca şi la loviturile sorţii, dar cât pe ce să se încovoaie sub povara disperării lângă pătucul fetiţei. Când în sfârşit, după multe zile de spaimă, doctorul Staś a deschis încet uşa de la camera bolnavei şi, cu faţa radiind de fericire, a rostit pentru cei ce aşteptau sentinţa în încăperea alăturată un singur cuvânt: „e salvată”!, bătrânul nu s-a mai putut abţine, a mugit ca un taur şi i s-a aruncat la picioare, repetând printre hohote de plâns: „Binefăcătorul meu, binefăcătorule!”

Într-adevăr, după aceea, Hania s-a înzdrăvenit repede, iar doctorul a devenit o adevărată comoară în ochii bătrânului.

— E un om cu cap, repeta, mângâindu-şi mustăţile semeţe, e un om cu cap. Stă bine în şa şi dacă nu era el, Hania ar... da nici nu vreau să-mi aduc aminte. Să nu vorbesc într-un ceas rău!

După vreun an de la această întâmplare, bătrânul a început să se şubrezească. Statura, lui dreaptă şi puternică s-a micşorat parcă. S-a cocoşat, n-a mai mormăit şi n-a mai minţit. În cele din urmă, atingând aproape nouăzeci de ani de viaţă, s-a senilizat cu totul. Făcea numai laţuri şi prindea păsărele, pe care le creştea apoi în camera lui; mai ales piţigoi. Cu câteva zile înainte de a muri, nu mai recunoştea pe nimeni, dar în ziua morţii judecata i s-a limpezit încă o dată pe deplin. Părinţii mei erau plecaţi atunci în străinătate pentru sănătatea mamei. Într-o seară, şedeam în faţa căminului cu Kazio, fratele meu mai mic, şi cu preotul care îmbătrânise şi el foarte mult.. Vifornița izbea eu trâmbe de zăpadă în geamuri, părintele Ludwik se ruga, iar eu şi Kazio pregăteam armele pentru vânătoarea de a doua zi pe zăpada proaspătă. Deodată ne-au dat de ştire că bătrânul Mikołaj e pe moarte. Părintele Ludwik a plecat imediat la capelă după sfintele daruri, iar eu am dat fuga la bătrân. Zăcea pe pat foarte palid, galben şi aproape rece, dar liniştit şi cu mintea întreagă. Ce frumos era capul acesta fără păr, împodobit de două cicatrici, cap de oştean bătrân şi de om cinstit. Flăcăruia lumânării arunca luciri palide pe pereţii încăperii. Prin colţuri ciripeau piţigoii. Cu o mână bătrânul strângea crucifixul la piept, iar pe cealaltă i-o ţinea şi i-o acoperea de sărutări Hania, albă ca floarea de crin. A venit şi părintele Ludwik şi a început spovedania; apoi muribundul a vrut să mă vadă pe mine.

— Nu sunt aici stăpânul şi iubită mea stăpână, a şoptit, aşa că mi-e greu să mor. Dar dumneata eşti aici, domnişorule drag, stăpânul meu... Să ai grijă de sărmana asta... Dumnezeu să te răsplătească. Să nu fii supărat pe mine... Dac-am greşit cu

ceva... să mă ierți. Am fost răutăcios, dar credincios...

Apoi deodată, revenindu-şi iarăşi, a strigat cu glas puternic şi în grabă, de parcă i se tăia răsuflarea:

— Domnişorule!... Stăpâne!... orfana mea!... Doamne, în mâinile tale...

— Încredințez sufletul acestui vrednic oştean, slugă credincioasă şi om drept! a sfârşit solemn părintele Ludwik.

Bătrânul murise.

Am îngenuncheat, şi preotul a început să citească cu glas tare rugăciunile pentru morți.

*

* *

De atunci au trecut aproape cincisprezece ani. Mormântul credinciosului slujitor a fost acoperit de buruienile cimitirului. Au venit vremuri grele. Furtuna a împrăştiat focul sfânt şi tihna satului meu. Acum părintele Ludwik e mort, mătuşa Marynia de asemenea; eu trudesc cu pana pentru o pâine amară, iar Hania...

Ehei, mi se umplu ochii de lacrimi.

Hania

Cuvânt înainte

Încurajat îndeosebi de E. Leo, redactorul şef al „Gazetei Polska”, Sienkiewicz scrie a doua parte a tripticului, Hania, *în luna decembrie a anului 1875, astfel că nuvela, de proporţiile unui mic roman, apare în acelaşi periodic la începutul anului următor, 1876, între 2 ianuarie şi 9 februarie; în volum editându-se o dată cu* Bătrânul slujitor *în 1880. Întâmpinată laudativ de cei mai importanţi critici ai vremii — St. Tarnowski, St. Krzemiński, P. Chmielowski şi mulţi alţii — nuvelei i se va reproşa „dulcegăria” unor situaţii, idilismul atmosferei etc.; nu întotdeauna cu îndreptăţire, deoarece imputările privesc relaţii de viaţă care devin cu totul fireşti dacă se are în vedere perspectiva autobiografică a aprecierii lor de către autor, a „raiului pierdut” al copilăriei. Oricât de juvenil, prin urmare, exagerat, poate părea entuziasmul tânărului St. Żeromski. după lectura nuvelei* Hania, *el exprimă totuşi consonanţa dintre nuvela lui Sienkiewicz şi aşa-numitul orizont al aşteptării, subliniind, pe de altă parte, deosebirile frapante care pot exista în receptarea unei opere literare: „Mi-am pierdut într-adevăr minţile de plăcere.* Hania! Hania! *— o capodoperă (...) Cine ştie să pătrundă atât de bine inima omenească şi să dezlege astfel şaradele vieţii, acela are tot dreptul să fie numit geniu. Toate romanele în tomuri uriaşe nu înseamnă nimic în comparaţie cu aceste imagini ale sufletului... Tot ce am simţit şi am considerat drept caracteristic pentru individualitatea mea de copil, modul meu de a gândi — a redat acest maestru inegalabil! În personajul Henryk sunt eu, eu! Împotriva oricărei decepţii, a oricărui insucces mă apăr şi eu cu ajutorul pesimismului şi al neîncrederii, ca şi el. Am şi eu acelaşi mod de a privi lucrurile, aceeaşi voluptate de a-mi scormoni rănile (...) înţeleg şi eu dragostea ca şi el, caut acelaşi remediu pentru durerea inimii în cuvântul moarte. Henryk sunt şi eu, am acelaşi caracter! Cinstire ţie, maestre Henryk!” [St. Żeromski,* Jurnale (Dziennki), *ediţie îngrijită de St. Pigoń şi prefaţată de J. Kądziela, vol. I, Varşovia, 1963, p. 72]. Apreciată drept roman, nuvela este tălmăcită în româneşte de Oscar Lăzărescu — Piteşti şi publicată prima dată în „Revista modernă” în 1901 (nr. 30—31; 33—35; 40—12; 44; 45—52) informează aceeaşi utilă* Bibliografie a relaţiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice. 1859—1918. *Reluată de „Ordinea” în 1910 (nr. 747—752; 757—761; 763—772; 774—787; 789—791), nuvela a cunoscut mai târziu, în câteva variante, nu mai puţin de şase ediţii în volume de sine stătătoare sau împreună cu alte povestiri.*

I

CÂND A MURIT bătrânul Mikołaj, lăsând-o pe Hania în grija şi dreptatea mea, abia împlinisem paisprezece ani; ea însă, aproape cu un an mai mică, abia ieşea din anii copilăriei. Am îndepărtat-o aproape cu forța de la patul bunicului răposat şi ne-am îndreptat amândoi spre capelă. Uşa era deschisă; la vechea icoană bizantină a Maicii Domnului ardeau două luminări, a căror lumină abia împrăştia întunericul care domnea în fundul altarului Am îngenuncheat unul lângă celălalt. Zdrobită de durere, obosită de plâns, nesomn şi de jale, fata şi-a rezemat bietu-i căpşor pe umărul meu şi a rămas aşa în tăcere. Era târziu; în încăperea de lângă capelă, cucul vechiului orologiu făcut la Gdansk a cântat răguşit ceasurile două după miezul nopții; pretutindeni domnea o linişte adâncă, întreruptă doar de vuietul vifornței de zăpadă, care zgâlțâia montura de plumb a ferestrelor de la capelă, şi de suspinele dureroase ale Haniei. Nu îndrăzneam să-i adresez nici un cuvânt de mângâiere, o strângeam numai la piept, ca un tutore sau ca un frate mai mare. Nu mă puteam ruga; mii de imbolduri, de simțiri mi se învălmăşeau în inimă şi în cap. Închipuiri felurite mi se perindau pe dinaintea ochilor, dar curând, din această învălmăşeală a crescut un singur gând, o singură simțire; fețişoara asta palidă cu ochii închişi, sprijinită de umărul meu, această biată făptură lipsită de apărare îmi devenea acum o soră preaiubită, pentru care mi-aş fi dat viața şi, la nevoie, aş fi fost în stare să înfrunt lumea întreagă.

Între timp, au venit Kazio, fratele meu mai mic, şi a îngenuncheat în spatele nostru, apoi părintele Ludwik şi câțiva dintre slujitori. Am rostit rugăciunea de seară, cum obişnuiam să facem în fiecare zi. Părintele Ludwik citea cu voce tare, iar noi repetam după el sau îi răspundeam cântând în cor; chipul întunecat al Maicii Domnului, cu doua tăieturi de sabie pe un obraz, ne privea binevoitor, de parcă lua parte la grijile şi supărările familiei noastre, binecuvântându-i pe toți cei adunați

la picioarele ei. În timpul rugăciunii, când părintele Ludwik a început să numească morții pentru care rosteam de obicei „veşnică odihnă” şi le-a adăugat numele lui Mikołaj, Hania a izbucnit iarăşi în hohote de plâns, iar eu m-am jurat în sufletul meu să respect eu sfințenie îndatoririle pe care mi le lăsase răposatul, chiar dacă îndeplinirea lor m-ar fi costat cele mai mari sacrificii. Era legământul unui flăcău exaltat care nu înțelegea încă nici mărimea posibilă a sacrificiilor, nici răspunderea, dar care nu era lipsit de porniri nobile şi de duioşie sufletească.

După ce am sfârşit rugăciunea, ne-am dus la culcare. I-am recomandat bătrânei Węgrowska, gospodina, s-o conducă pe Hania în cămăruța în care de atunci avea să stea mereu, nu ca de obicei la garderobă, şi să rămână cu ea toată noaptea; iar eu, sărutând-o pe orfană din toată inima, am plecat spre clădirea în care locuiam împreună cu Kazio şi cu părintele Ludwik, pe care ai casei o numeau cămin. M-am dezbrăcat şi m-am culcat. Cu toată părerea de rău după Mikołaj, pe care-l iubeam din tot sufletul, mă simțeam mândru şi aproape, fericit în rolul meu de tutore. Faptul că aveam să fiu sprijinul unei biete făpturi neajutorate mă ridica în propriii ochi. Mă simțeam bărbat. Bătrâne preacinstit, gândeam, domnişorul şi stăpânul tău nu te va dezamăgi; ai lăsat viitorul nepoatei tale în mâini bune, aşa că poți să dormi liniştit în mormânt. Eram liniştit într-adevăr pentru viitorul Haniei. Gândul că Hania va creşte cu timpul şi că va trebui să se căsătorească, nu-mi trecea atunci prin minte. Credeam că va rămâne întotdeauna lângă mine, înconjurată de atenții ca o soră, iubită ca o soră, tristă poate, dar liniştită. După datina străveche, fiul cel mare primea de cinci ori mai multă avere decât frații mai mici care, băieți sau fete, respectau acest obicei şi nu se ridicau împotriva lui niciodată, deşi în neamul nostru nu exista legea majoratului. În familia noastră eu eram fiul cel mai mare, aşa că cea mai mare parte din avere avea să-mi revină mie cândva; deşi eram încă în timpul studiilor o consideram de pe acum ca fiind a mea. Tata era unul dintre cei

mai avuți oameni din partea locului. Neamul nostru, ce-i drept, nu se putea mândri cu bogăția magnaților, dar avea acea îndestulare care asigură pâinea din belşug şi o viață tihnită în cuibul familiei până la moarte. Aşadar, aveam să fiu destul de bogat, de aceea mă gândeam liniştit la viitorul meu şi al Haniei, ştiind că oricare avea să-i fie soarta, va găsi întotdeauna lângă mine linişte şi sprijin, dacă va avea nevoie de ele.

Cu aceste gânduri, am adormit. A doua zi de dimineață, am început să-mi îndeplinesc obligațiile de tutore. Dar cât de copilăreşte şi de caraghios am procedat! Cu toate că acum, când îmi aduc aminte, nu pot să nu mă înduioşez. Când am venit cu Kazio la micul dejun, i-am găsit aşezați la masă pe părintele Ludwik, pe doamna d'Yves, guvernanta noastră, şi pe cele două surori mai mici care şedeau ca de obicei pe două scaune înalte de trestie, dând din picioruşe şi şopăcăind vesele. M-am aşezat cu o gravitate neobişnuită pe scaunul tatei şi, aruncând o privire de dictator asupra mesei, m-am întors spre băiatul care servea şi i-am spus sec şi poruncitor:

— Un tacâm pentru domnişoara Hania.

Am pus dinadins accentul pe cuvântul „domnişoara”.

Aşa ceva nu se mai întâmplase până atunci. Hania mânca de obicei la garderobă, fiindcă, deşi mama dorise să stea cu noi la masă, bătrânul Mikołaj nu-i îngăduise niciodată, repetând: „La ce bun; ea trebuie să învețe respectul pentru stăpâni. Asta mai lipsea!” Aşa că eu introduceam un obicei nou. Bunul părinte Ludwik a zâmbit, ascunzându-şi zâmbetul cu o priză de tutun şi cu batista de mătase, doamna d'Yves a făcut, o grimasă, deoarece, cu toată inima ei bună, provenind dintr-o veche familie de nobili francezi, era o mare aristocrată; iar băiatul care slujea, Franciszek, a căscat gura şi se uita la mine cu uimire.

— Un tacâm pentru domnişoara Hania! n-auzi? am repetat.

— Îndată, boierule, a răspuns Franciszek impresionat, se vede, de tonul cu care-i vorbisem.

Acum mărturisesc că şi la cuvântul „boierule” abia mi-am

putut stăpâni zâmbetul de mulțumire pe care mi l-a adus pe buze acest titlu care mi se acorda pentru prima dată. Demnitatea însă nu-i îngăduia boierului să zâmbească. În acest timp, tacâmul a fost adus numaidecât, s-a deschis uşa şi a intrat Hania, îmbrăcată într-o rochiță neagră, pe care i-o cususeră noaptea camerista şi bătrâna Węgrowska, palidă, cu urme de lacrimi în ochi şi cu cozile-i lungi, bălaie, ce-i atârnau peste rochiță şi se terminau cu panglici de satin negru, împletite printre şuvițele de păr.

M-am ridicat, am alergat spre ea şi am condus-o la masă. Străduințele mele păreau s-o ruşineze, s-o jeneze şi s-o obosească; pe atunci însă nu înțelegeam că pentru cel aflat în suferință, un colț tăcut, singuratic şi liniştea însemnau mai mult decât ovațiile zgomotoase ale prietenilor, chiar dacă acestea porneau din adâncul inimii. O chinuiam pe Hania cu grija mea, socotind că astfel îmi îndeplinesc cel mai bine obligațiile pe care mi le asumasem. Hania tăcea şi doar din când în când răspundea la întrebările mele în legătură cu ce-ar vrea să mănânce şi să bea:

— Nimic, mă rog dumitale, domnişorule.

M-a durut acel „mă rog dumitale, domnişorule”, cu atât mai mult, cu cât de obicei Hania era mai apropiată de mine şi-mi spunea simplu „domnişorule”. Dar tocmai rolul pe care-l jucam de ieri şi situația schimbată în care se afla Hania o făceau şi mai sfioasă, şi mai umilă. După micul dejun, am luat-o deoparte şi i-am spus:

— Hania, ține minte că de-acum înainte tu eşti sora mea. Să nu-mi mai spui niciodată: mă rog dumitale, domnişorule.

— Bine, mă rog du... bine, domnişorule.

Eram într-o stare ciudată. Umblam cu ea prin încăpere şi nu ştiam ce să-i spun. Aş fi vrut să-i aduc alinare, dar pentru asta ar fi trebuit să-i aduc aminte de Mikołaj şi de moartea lui, ceea ce i-ar fi adus alte lacrimi în ochi, scormonindu-i durerea. În cele din urmă, ne-am aşezat pe canapeaua din colțul încăperii; Hania

şi-a sprijinit iarăşi căpşorul pe umărul meu, iar eu am început să-i mângâi părul auriu cu mâna.

Se strângea la pieptul meu ca o soră adevărată şi poate că sentimentul binefăcător de încredere, care se năştea în mima ei, îi stârnea lacrimile: Plângea cu suspine, iar eu o mângâiam cum mă pricepeam.

— Iar plângi, Haniulka? i-am spus. Bunicul tău e în cer, iar eu mă voi strădui... N-am mai putut continua, pentru că şi pe mine mă încercau lacrimile.

— Domnişorule, pot să mă duc la bunicul? a întrebat Hania în şoaptă.

Ştiam că se adusese coşciugul şi tocmai atunci îl puneau pe Mikołaj în el; nu voiam ca Hania să-l vadă înainte de a fi totul pregătit, de aceea m-am dus singur.

Pe drum, am întâlnit-o pe doamna d'Yves, pe care am rugat-o să mă aştepte, fiindcă vroiam să stau de vorbă cu ea. După ce am împărțit poruncile cuvenite în legătură cu înmormântarea şi m-am rugat lângă trupul răposatului, m-am întors la franțuzoaică şi, după câteva cuvinte de introducere, am rugat-o ca mai târziu, după ce vor trece primele săptămâni de doliu, să-i dea Haniei lecții de limba franceză şi de muzică.

— *Monsieur Henri*, a răspuns doamna d'Yves, supărată probabil că procedez numai după capul meu, aş face-o cu cea mai mare plăcere, fiindcă țin foarte mult la fată, dar nu ştiu dacă aceasta este intenția părinților dumitale şi nici dacă ei vor fi de acord cu rolul pe care dumneata te străduieşti să i-l dai şi să-l impui în sânul familiei. *Pas trop de zèle, monsieur Henri*[1].

— Ea se află sub ocrotirea mea, i-am explicat de sus, şi răspund pentru ea.

— Eu însă nu, s-a încontrat doamna d'Yves, aşa că voi aştepta întoarcerea părinților dumitale.

Împotrivirea doamnei d'Yves m-a înfuriat, dar, din fericire,

---

[1] Să nu dai dovadă de prea mult zel, domnule Henryk (lb. fr.).

mi-a mers mult mai uşor cu păruitele Ludwik. Bunul preot, care şi mai înainte o învățase carte pe Hania, nu numai că a fost de acord cu educația ei mai temeinică în viață, dai m-a şi lăudat pentru înflăcărarea mea.

— Văd, mi-a zis, că-ți iei în serios îndatoririle şi, deşi eşti tânăr, încă un copil, eşti vrednic de laudă; să nu uiți însă că trebuie să fii tot atât de consecvent, pe cât eşti de înflăcărat.

Am simțit că preotul era într-adevăr mulțumit de mine. Bolul de stăpân al casei, pe care mi-l luasem, mai degrabă îl amuza, decât îl supăra. Bătrânul înțelegea că în toate acestea era multă copilărie, dar intențiile mele erau curate, aşa că era mândru şi se bucura că sămânța învățăturii lui, aruncată în sufletul meu, nu se irosise. De altminteri, bătrânul preot mă iubea foarte mult, iar eu, deşi la început, în anii fragezi ai copilăriei, mă temeam grozav de el, acum, pe măsură ce avansam în vârsta adolescenței, îl cucuream tot mai mult. Avea o adevărată slăbiciune pentru mine, de aceea se lăsa convins fără dificultate. O iubea însă şi pe Hania şi ar fi fost bucuros să-i poată asigura o viață mai bună; astfel că din partea lui n-am întâmpinat nici cea mai mică împotrivire. În realitate, şi doamna d'Yves avea o inimă bună şi, deşi era puțin supărată pe mine, se arăta destul de grijulie cu Hania. Orfana nu se putea plânge că n-are lângă ea suflete iubitoare. Slujitorii casei au început să se poarte altfel cu ea; n-o mai tratau ca pe una de-a lor, ci ca pe o domnişoară. La noi acasă, voința celui mai mare dintre fii era respectată cu sfințenie. La asta ținea şi tata. Exista, de bună seamă, dreptul de a se adresa stăpânului sau stăpânei, dar nimeni nu avea voie să-i stea împotrivă fără îngăduința lor. De asemenea, fiului mai mare nu i se putea spune altfel decât „domnişorule”, din fragedă pruncie. Slujitorii, ca şi frații şi surorile mai mici, erau obişnuiți cu respectul pentru urmaşul mai în vârstă, respect care se statornicea astfel pentru toată viața. „Pe asta se întemeiază familia”, spunea tata şi într-adevăr, datorită acestei considerații liber consimțite, se menținea de mult, deşi nu era consimțită

prin lege, datina în virtutea căreia primul fiu avea dreptul la mai multă avere decât ceilalți. Era o tradiție de familie, care se transmitea din generație în generație. Oamenii erau obişnuiți să vadă în mine pe viitorul stăpân şi nimeni, nici măcar răposatul Mikołaj, căruia i se iertau toate şi care era singurul care-mi spunea pe nume, nu se putuse abate de la această obişnuință,

Mama ținea în casă o mică farmacie, ea însăşi făcând vizite bolnavilor. În timpul holerei, petrecea nopți întregi în colibele sătenilor, însoțită de medic, înfruntând primejdia morții sigure, iar tata, care tremura pentru ea, n-o putea opri, fiindcă, repeta el, „datoria-i datorie". Până şi tata, deşi destul de aspru, acorda ajutoare: trecea cu vederea zilele de lucru datorate şi, cu toată impulsivitatea-i înnăscută, ierta uşor pe vinovați; adesea plătea datoriile sătenilor, la făcea nunțile şi le boteza copiii; nouă ne poruncea să respectăm oamenii, iar țăranilor mai în vârstă, când îl salutau, le răspundea ridicându-şi pălăria, mai mult chiar, câteodată îi chema şi se sfătuia cu ei. La rândul lor, țăranii, ca să spunem adevărul, erau şi ei foarte legați de familia noastră, lucru dovedit mai târziu nu o dată cu vârf şi îndesat.

Spun toate acestea în primul rând pentru a arăta fără sminteală cum este la noi şi cum era, iar în al doilea rând, ca să se vadă că în transformarea Haniei în „domnişoară" n-am întâmpinat prea mari greutăți. Cea mai mare împotrivire, pasivă, am întâlnit-o în ea însăşi, deoarece, foarte sfioasă din fire şi crescută de Mikołaj într-un respect profund pentru „boieri", nu se putea împăca prea uşor cu schimbările intervenite în viața ei.

II

Înmormântarea lui Mikołaj a avut loc la trei zile de la moarte. Au venit o mulțime de vecini, vrând să cinstească astfel memoria bătrânului care, deşi slujitor, fusese respectat şi iubit de toți. Bătrânul a fost îngropat în cripta familiei noastre, coşciugul fiindu-i aşezat lângă coşciugul bunicului meu, colonelul. Tot timpul cât au durat obiceiurile de înmormântare, n-am părăsit-o

o clipă pe Hania. A venit la cimitir cu mine în sanie şi voiam să ne întoarcem tot împreună, dar părintele Ludwik mi-a spus să-i invit pe vecini să treacă pe la, noi să se mai încălzească şi să îmbuce câte ceva. De Hania s-a ocupat în acest timp colegul şi prietenul meu Mirza-Dawidowicz, fiul lui Mirza-Dawidowicz, proprietar şi vecin cu tatăl meu, tătar şi mahomedan de origine, dar dintr-o familie stabilită din moşi-strămoşi prin părțile noastre, care dobândise de mult indigenatul şi titlul de noblețe. A trebuit deci să merg într-o sanie cu familia Ustrzycki, iar Hania a urcat în alta, alături de doamna d'Yves şi de tânărul Dawidowicz. L-am văzut pe bunul flăcău punându-i pe umeri propria-i blană, apoi luând hățurile de la vizitiu şi gonind ca vijelia. Ajunşi acasă, Hania s-a dus să plângă în cămăruța bunicului, dar n-am putut să alerg şi eu după ca, fiindcă trebuia să mă ocup de oaspeți împreună cu părintele Ludwik.

În sfârşit, au plecat cu toții, a rămas numai Mirza-Dawidowicz care avea să petreacă la noi restul sărbătorilor Crăciunului, să mai învățăm puțin împreună, pentru că eram amândoi în clasa a şaptea şi ne aştepta examenul *maturitatis,* dar mai mult să călărim, să tragem la țintă cu pistoalele şi să vânăm, îndeletniciri pe care le socoteam mult mai interesante decât traducerea *Analelor* lui Tacit [1] ori a *Cyropaideei* lui Xenofon[2]. Mirza era un băiat vesel, mare ştrengar şi şugubăț, vioi ca argintul viu şi cum nu se poate mai simpatic. La noi în casă îl iubeau cu toții foarte mult, afară de tata pe care-l supăra că tânărul tătar trăgea cu pistolul şi mânuia sabia mai bine decât mine. În schimb, doamna d'Yves nu mai putea după el, deoarece vorbea franțuzeşte ca un parizian; nu-i mai tăcea gura, trăncănea verzi şi uscate, glumea şi o distra pe franțuzoaică mai

---

[1] Publius Cornelius Tacitus (cea 55—120) — istoric latin cu un stil extrem de concis.

[2] Xenofon (cea 430 — cea 345 î.e.n.) — istoric, filozof şi general atenian. Elev al lui Socrate, pe lângă lucrări despre învățătorul său, istorice, economice şi politice, a lăsat şi un roman istorico-filozofic — *Cyropaideia.*

bine decât noi toți.

Părintele Ludwik nutrea şi el nădejdea că-l va converti la religia noastră, cu atât mai mult, cu cât Mirza glumea câteodată pe socoteala lui Mahomed şi mai mult ca sigur că s-ar fi lepădat cu plăcere de Coran[1], dacă nu s-ar fi temut de tatăl său care, având în vedere tradițiile familiei, se crampona cu amândouă mâinile de mahomedanism, repetând că, fiind un şleahtic în vârstă, preferă să rămână un vechi, mahomedan decât să devină un catolic proaspăt. Altminteri, bătrânul Dawidowicz nu mai avea şi alte simpatii turceşti sau tătare. Înaintaşii lui se statorniciseră aici încă de pe vremea principelui Witold[2]. Erau şleahtici foarte bogați şi stabiliți de mult într-un singur cuib. Moşiile pe care le stăpâneau, le dăruise pan Sobieski[3] lui Mirza-Dawidowicz, colonelul steagului de călărime uşoară petihorean, care săvârşise adevărate minimi la Viena; portretul lui se mai afla şi acum la Chorzele. Mi-aduc aminte că acest portret producea asupra mea o impresie ciudată. Colonelul Mirza arăta înfricoşător; fața lui era însemnată de numai Dumnezeu ştie câte lovituri de sabie, care semănau cu literele misterioase ale Coranului. Avea pielea smeadă, umerii obrajilor ieşiți în afară şi ochii oblici cu ciudate luciri mohorâte, care păreau că se uită întotdeauna la tine, indiferent dacă te aflai în față sau într-o latură a tabloului. Colegul meu însă, Selim, nu avea nimic asemănător cu strămoşii lui. Mama lui, cu care

---

[1] Cartea sacră a musulmanilor. Conceput din 14 capitole, constituie o culegere de dogme şi precepte morale pe care se întemeiază civilizația islamică.

[2] Witold (1350—1430) — mare principe de Lituania între anii 1401 — 1430, fiul lui Kiejstut. Luptă pentru întărirea şi centralizarea statului lituanian şi, la început, se opune unirii cu Polonia, apoi o susține, căpătând titlul de mare principe. La Grünwald, conduce oastea lituaniană, apoi moartea îl împiedică să se încoroneze ca rege al Lituaniei.

[3] Jan al III-lea Sobieski (1624—1696) rege al Poloniei între anii 1674—1693. A învins pe turci la Hotin, în 1673, şi a contribuit hotărâtor la despresurarea Vienei asediate de turci în 1683.

bătrânul Dawidowicz se căsătorise în Crimeea, nu era tătăroaică, ci provenea de prin Caucaz. Eu n-o mai țineam minte dar ştiu că se spunea că fusese o femeie neasemuit de frumoasă şi că Selim semăna cu ea ca două picături de apă.

Ah, chipeş flăcău mai era Selim ăsta! Ochii lui abia se mai vedea că sunt puțin oblici. Nu mai erau ochi de tătari, ci mari, negri, trişti şi lăcrimoşi, probabil ca ai gruzinelor. N-am mai văzut de când sunt şi n-o să mai văd cât oi trăi ochi dăruiți cu atâta dulceață neasemuită când erau liniştiți. Când Selim cerea ceva şi privea omul cu ochii aceia ai lui, parcă-i înlănțuia inima. Avea trăsături regulate, pline de noblețe, ieşite parcă din dalta sculptorului: tenul închis, dar delicat, gura ieşită puțin în afară, cu buzele roşii ca mălina, zâmbetul dulce şi dinții ca nişte perle. Când însă Selim se bătea cu vreun coleg, ceea ce se întâmpla destul de des, atunci toată această dulceață pierea ca o vedenie înşelătoare; devenea aproape înspăimântător. Ochii parcă se alungeau pieziş şi sticleau ca la lupi, i se umflau vinele la tâmple, tenul i se întuneca şi se trezeau în el pentru o clipă adevărații tătari, aceia cu care luptaseră strămoşii noştri. Dar asta dura foarte puțin. În clipa următoare, Selim plângea, îşi cerea scuze, se săruta cu toți şi de obicei era iertat îndată. Avea inima cum nu se poate mai bună şi o mare înclinație pentru pornirile nobile. Era totuşi cam distrat, puțin superficial şi petrecăreț, cu un temperament nestăpânit. Călărea, trăgea la țintă şi mânuia sabia ca un maestru; învăța mediocru, cu toate că era foarte înzestrat, fiindcă era şi cam leneş. Noi ne iubeam ca frații, ne ciorovăiam adesea, dar ne împăcăm tot atât de des şi prietenia rămânea neştirbită. Vacanțele şi toate sărbătorile le petreceam jumătate la Chorzele şi jumătate la noi acasă. Aşa şi acum, după ce ne-am întors de la înmormântarea lui Mikołaj, avea să rămână la noi până după sărbătorile Crăciunului.

Aşadar, după prânz, oaspeții s-au împrăştiat pe la casele lor, era în jurul orei patru după-amiază. Scurtă, ziua de iarnă se apropia de sfârşit; afară se vedea pe fereastră marea aură a

înserării; în copacii de lângă casă, acoperiți de zăpadă și scăldați în luciri roșietice, au început să fâlfâie și să croncăne ciorile. Pe fereastră se vedeau stoluri întregi venind dinspre pădure și zburând pe deasupra bolții în lumina amurgului. În încăperea în care ne aflam, după masa de prânz din sufragerie, domnea tăcerea. Doamna d'Yves plecase în camera ei să-și facă obișnuita pasență; părintele Ludwik mergea cu pași măsurați de-a lungul încăperii și priza tutun; surorile mele mai mici se dădeau de-a berbeleacul pe covorul de sub masă și, apropiindu-și capetele, își încurcau cosițele bălaie una alteia; iar Hania, eu și Selim ședeam pe canapeaua de lângă fereastră și priveam la eleșteu, dinspre grădină, la pădurea de dincolo de oglinda apei și la lucirile pieritoare ale zilei.

Curând s-a înserat de-a binelea. Păruitele Ludwik s-a dus să rostească o rugăciune, una dintre surioare a alergat după cealaltă în camera alăturată, și noi am rămas singuri. Selim tocmai începuse să spună ceva, când Hania s-a apropiat deodată de mine și a șoptit:

— Domnișorule, eu mă tem, mi-e frică de ceva.

— Nu te teme, Haniulka, am răspuns, trăgând-o spre mine. Stai lângă mine, uite-așa. Cită vreme ești lângă mine, nu și se poate întâmpla nimic rău. Uite, eu nu mă tem de nimic și voi fi în stare totdeauna să te apăr.

Nu era adevărat, întrucât fie din cauza întunericului care învăluia încăperea, fie ca rezultat al vorbelor Haniei și al morții lui Mikołaj, și eu mă aflam într-o stare ciudată.

— Poate vrei să aprindem lampa? am întrebat-o.

— Bine, domnișorule.

— Mirza, spune-i tu lui Franek să aducă lampa.

Mirza a zvâcnit de pe canapea, și în curând am auzit afară un zgomot neobișnuit și tropăit de picioare. Ușa s-a deschis, trântindu-se, și a apărut mai întâi Franek, iar după el, ținându-l de brațe, Mirza. Franek părea prostit și înspăimântat, pentru că Mirza, ținându-l de brațe, îl învârtea ca pe un titirez, rotindu-se o

dată cu el. După care, aducându-l astfel până la canapea, s-a oprit şi i-a zis:

— Stăpânul îți porunceşte să aduci lampa, fiindcă domnişoara se teme să stea pe întuneric. Ce preferi, să aduci lampa sau să-ți sucesc, grumazul?

Franek a plecat după lampă şi s-a întors cu ea într-o clipită, dar s-a arătat că lumina, supăra ochii plânşi ai Haniei, aşa că Mirza a stins-o. Am rămas iar cufundați în întunericul plin de taine şi tăcerea s-a înstăpânit din nou între noi. Luna îşi trimitea acum razele de lumină argintie prin ferestre. Hania se temea pesemne, fiindcă s-a apropiat şi mai mult de mine, aşa că a trebuit s-o iau de mână. Mirza şedea pe un scaun în fața noastră şi, cum îi era obiceiul, de la dispoziția zgomotoasă trecuse la melancolie, cufundându-se în gânduri, între noi se lăsase o linişte adâncă, ne era cam frică, dar ne simțeam bine.

— Mirza, spune-ne vreo poveste, l-am rugat. El povesteşte atât de frumos. Vrei, Hania?

— Bine, a răspuns fata.

Mirza şi-a ridicat ochii şi s-a gândit puțin. Luna îi lumina profilul frumos. A început apoi să depene povestea cu glasul tremurător, plăcut şi stăpânit:

— Peste țări şi mări, trăia cândva în Crimeea o vrăjitoare bună pe nume Lala. Odată, pe lângă coliba ei a trecut un sultan care se numea Harun[1] şi care era foarte bogat: avea un palat de coral cu coloane de diamant, cu acoperişul de perle şi era atât de mare, că trebuia să mergi un an, ca să-l străbați de la un cap la altul. Sultanul purta la turban stele adevărate, turbanul era din raze de soare, iar deasupra avea secera lunii, pe care un vrăjitor o tăiase din lună şi i-o dăruise sultanului. Trece deci sultanul pe

---

[1] Numele eroului indică drept sursă a poveştii lui Selim *O mie şi una de nopți.* Harun al Raşid a existat cu adevărat între anii 766—809 şi a fost calif al Bagdadului (786—809). Provenind din dinastia abasizilor, a abandonat puterea în favoarea barmakizilor pe care apoi i-a masacrat; a luptat împotriva imperiului bizantin, întreținând relații cu Carol cel Mare.

lângă vrăjitoarea Lala şi plânge, plânge aşa de tare, că-i cad lacrimile pe drum; unde pica lacrima, acolo creştea îndată o floare albă de crin. „De ce plângi, sultane Harun?” îl întreabă vrăjitoarea Lala, „Cum să nu plâng — zice sultanul Harun — când am o singură fiică, frumoasă ca zorii dimineții, şi sunt silit s-o dau negrului Dews, cel cu ochii de foc, care în fiecare an...” Mirza se întrerupse deodată şi tăcu,

— Hania doarme? îmi şopti.

— Nu, nu dorm, răspunse fata somnoroasă

„Cum să nu plâng, îi spune sultanul Harun (reia firul Mirza), când am o singură fiică pe care trebuie să i-o dau lui Dews”.

„Nu mai plânge, sultane, îl linişteşte Lala, încalecă pe un cal înaripat şi du-te până la peştera Borach. Norii vrăjmaşi vor goni pe drum în urma, ta, dar tu aruncă asupra lor semințele-astea de mac şi norii vor adormi numaidecât...”

Şi tot aşa, Mirza a continuat să povestească, apoi s-a oprit iarăşi şi s-a uitat la Hania. Copila dormea acum într-adevăr. Era foarte obosită şi îndurerată, aşa că dormea adânc. Nici eu şi nici Selim nu mai cutezam aproape nici să respirăm, ca să n-o trezim. Răsuflarea îi era egală, liniştită, întreruptă doar în răstimpuri de suspine adânci. Selim şi-a sprijinit fruntea în mâini şi a căzut pe gânduri, iar eu mi-am înălțat privirile spre cer şi mi se părea că zbor pe aripile îngerilor în tăriile albastre. Nu sunt în stare să exprim dulceața care m-a cuprins când am simțit că această ființă mică şi dragă doarme liniştită şi încrezătoare la pieptul meu. Un fior mă furnica din creştet până-n tălpi; glasuri nepământeşti, noi şi necunoscute glasuri de fericire, se năşteau în sufletul meu şi începeau să cânte asemenea unei orchestre. Ah, cum o mai iubeam pe Hania! E adevărat, cu o dragoste de frate şi de tutore în acelaşi timp, dar fără margini şi măsură.

Mi-am apropiat încet buzele de codițele Haniei şi le-am sărutat, în acest gest nu era nimic pământesc, deoarece şi eu şi sărutul meu eram la fel de nevinovați.

Mirza a tresărit deodată şi s-a trezit din îngândurare,

— Ce fericit eşti tu, Henryk! a murmurat.

— Aşa-i, Selime.

Totuşi nu puteam rămâne mereu aşa.

— S-o ducem în camera ei fără s-o trezim, mi-a propus Mirza,

— O duc eu, tu să-mi deschizi numai uşile, i-am răspuns.

Mi-am tras uşor braţul de sub căpşorul celei care dormea, apoi i l-am rezemat de canapea. După, care am luat-o cu grijă pe braţe. Eram încă un copil, dar proveneam dintr-un neam de oameni neobişnuit de puternici, iar fata era mărunţică şi mlădie, aşa că am ridicat-o ca pe un fulg. Mirza a deschis uşa spre încăperea luminată de alături şi în acest fel am ajuns la cabinetul verde, în care hotărâsem să locuiască Hania. Acolo patul era aşternut gata, în cămin duduia un foc bun, iar lângă cămin şedea, scormonind în cărbuni, bătrâna Węgrowska; când in-a văzut cu Haina pe braţe, a exclamat:

— Pentru Dumnezeu, domnişorule, să te opinteşti dumneata cu fata în braţe. Nu puteai s-o trezeşti şi să vie singură?

— Mai bine taci, Węgrowska! am strigat mânios. Domnişoara nu e „fata”, să-ţi fie limpede, ci domnişoara; pricepi, Węgrowska? Domnişoara e obosită. Te rog să n-o trezeşti. O dezbraci şi o bagi încet în pat. Ţine minte, Węgrowska, că e orfană şi noi trebuie s-o mângâiem după pierderea bunicului.

— E orfană, sărăcuţa, sigur că e orfană, a început îndată să repete Węgrowska înduioşată.

Mirza a sărutat-o pe băbătie drept răsplată, apoi ne-am întors la noi.

Uitând de toate, prietenul meu şi-a făcut de cap în timp ce luam ceaiul, eu însă nu l-am urmat; eram prea trist şi credeam că un om serios, care mai e şi tutore, nu se cuvine să se poarte ca un copil. Seara, Mirza a mai căpătat şi o mustrare de la părintele Ludwik, deoarece în timp ce spuneam rugăciunea în capelă, el s-a furişat afară, s-a urcat pe acoperişul scund al gheţăriei, şi a început să urle. Câinii de la curte s-au strâns, fireşte, din toate

părțile şi-au făcut asemenea hărmălaie aulind după Mirza, încât n-am mai putut să ne rugăm.

— Ai înnebunit, Selime? îl întrebă părintele Ludwik.

— Mă rog de iertăciune, părinte, dar eu m-am rugat ca un mahomedan.

— Ascultă, mucosule, să nu-ți bați joc de nici o religie.

— Părinte, eu vreau să mă fac catolic, dar mi-e frică de tata. Ce să mă fac eu cu Mahomed!

Atins la coarda sensibilă, preotul nu i-a mai zis nimic şi ne-am dus la culcare. Mie şi lui Selim ni se dăduse o cameră separată, fiindcă preotul ştia că ne place să sporovăim şi nu voia să ne împiedice. După ce m-am dezbrăcat şi am văzut că Mirza începe să facă acelaşi lucru fără a spune rugăciunea, l-am întrebat:

— Selime, e adevărat că tu nu te rogi niciodată?

— Păi cum altfel. Dacă vrei tu, încep numaidecât.

S-a dus la fereastră, şi-a ridicat ochii la lună, a înălțat brațele spre ea şi a început să cheme cu glas cântător:

— *O, Allah! Akbar Allah! Allah Kerim!*[1]

Îmbrăcat numai în cămaşă şi cu ochii înălțați spre cer, era atât de frumos, încât nu mai puteam să-mi desprind privirile de pe el. După care a început să-mi explice:

— Ce-am să mă fac? zicea. Eu nu cred în prorocul acela al nostru care altora nu le îngăduia să aibă mai mult de o femeie, în timp ce el avea câte poftea. Şi pe urmă, recunosc că-mi place vinul. N-am voie să fiu altceva decât mahomedan, dar eu cred în Dumnezeu şi nu o dată mă rog şi eu cum mă pricep. Parcă eu ştiu ceva? Ştiu doar că există Domnul Dumnezeu şi atât.

Curând însă a început altă vorbă.

— Henryk, ştii ce?

— Ei?

— Am nişte trabuce grozave. Acum nu mai suntem copii,

[1] Allah! Unu-i Allah! Mare-i Allah! (lb. tăt.).

putem să fumăm.

— Dă-le-ncoace.

Mirza a sărit din pat şi a scos cutia cu trabuce. Le-am aprins, culcaţi amândoi, şi am început să fumăm în tăcere, scuipând fiecare pe furiş dincolo de pat.

După o clipă, Selim mi-a spus:

— Ascultă, Henryk, de-ai şti cât te invidiez. Tu eşti cu adevărat matur.

— Cred şi eu.

— Fiindcă eşti deja tutore. Ah, de mi-ar lăsa şi mie pe cineva în grijă.

— Nu-i chiar atât de uşor, şi pe urmă, de unde să iei încă una ca Hania pe lume? Dar ştii ce? am continuat pe tonul unui adult foarte serios, cred că nici la şcoală n-am să mai merg. Un om care are asemenea îndatoriri acasă, nu poate să mai umble prin şcoli.

— E... aiurezi. Păi ce, n-ai să mai înveţi nimic? Şi facultatea?

— Ştii doar că-mi place să-nvăţ, dar datoria înainte de toate. Numai dacă părinţii o vor trimite şi pe Hania la Varşovia cu mine.

— Nici nu le va trece prin minte una ca aste.

— Câtă vreme sunt la liceu, sigur că nu, dar când voi fi student, atunci mi-o vor da. Ce, tu nu ştii ce înseamnă să fii student?

— Ei, da, s-ar putea. Vei avea grijă, de ca, apoi vă veţi căsători. Mai că m-am ridicat în capul oaselor de uimire.

— Ai înnebunit, Mirza?

— Şi de ce nu? Ca licean, nu-ţi este îngăduit să te însori, dar ca student da. Un student poate avea nu numai soţie, ci şi copii. Ha! ha!

În clipa aceea nu mă interesau câtuşi de puţin drepturile şi privilegiile studenţilor. Întrebarea lui Mirza îmi luminase, ca un fulger, acele unghere ale sufletului, care şi pentru mine erau încă întunecate. Mii de gânduri, ca, mii de păsări, mi s-au

perindat în zbor prin minte. Să mă căsătoresc cu draga şi iubita mea orfană, da! asta însemna un fulger orbitor ce-mi dezvăluia gânduri şi simţiri noi. De parcă cineva ar fi făcut brusc, lumină în bezna inimii mele. Dragostea, deşi profundă, dar numai frăţească până atunci, a crescut deodată la această lumină, împrumutând de la ea o căldură neînţeleasă. Să mă căsătoresc cu ea, cu Hania, cu acest îngeraş bălai, cu scumpa şi iubita mea Hania... Am repetat cu voce slabă, ca un ecou, întrebarea dinainte:

— Mirza, tu ai înnebunit?

— Fac pariu că ai şi început s-o iubeşti, a răspuns Mirza. N-am mai zis nimic, am stins lampa, apoi am înşfăcat colţul pernei şi am început să-l sărut.

— Aşa-i, începusem s-o iubesc.

III

Chemat printr-o telegramă, tata a sosit a doua sau a treia zi după înmormântare. Tremuram de teamă că va schimba dispoziţiile mele în legătură cu Hania şi presimţirile mele s-au adeverit în parte. Tata m-a îmbrăţişat şi m-a lăudat pentru ardoarea şi conştiinciozitatea cu care-mi îndeplinisem obligaţiile; se vedea că era bucuros. A repetat chiar de câteva ori: „Sângele nostru!" ceea ce se întâmpla numai atunci când era foarte mulţumit de mine; nu şi-a dat seama cât de interesată era înflăcărarea mea, dar dispoziţiile mele nu i-au plăcut prea mult, E cu putinţă să fi fost influenţat şi de relatările puţin exagerate ale doamnei d'Yves, cu toate că în ultimele zile după noaptea în care îmi dădusem seama de sentimentele mele, făcusem într-adevăr din Hania persoana cea mai importantă din casă. Nu i-a plăcut nici intenţia de a o educa la fel ca pe surorile mele.

— N-am să retrag şi n-am să schimb nimic. Asta e treaba mamei tale, mi-a spus. Ea va hotărî cum va crede de cuviinţă. E resortul ei. Trebuie să ne gândim cum va fi cel mai bine şi pentru fată.

— Bine, tată, dar învățătura nu poate strica nimănui. Tu însuți mi-ai spus-o de atâtea ori.

— Da, când e vorba de bărbați — mi-a explicat —pentru că unui bărbat educația îi conferă o poziție, dar cu femeile e altceva. Educația femeii trebuie să corespundă cu poziția pe care o va avea în viitor. O fată ca ea, n-are nevoie decât de învățătură medie; nu-i trebuie franceză, muzică şi altele asemenea. Cu o învățătură medie Hania poate să-şi găsească mai uşor un bărbat, un funcționar cinstit...

— Tată!

M-a privit cu mirare.

— Ce ai?

Eram roşu ca sfecla. Sângele mai că nu-mi țâşnea din obraji. Vedeam negru înaintea ochilor. Aşezarea Haniei alături de un funcționar mi se părea o asemenea profanare față de lumea visărilor şi a speranțelor mele, încât nu mi-am putut stăpâni strigătul de revoltă. Sacrilegiul era cu atât mai dureros, cu cât ieşise din gura tatălui meu. Era primul duş cu apă rece, administrat de realitate înflăcăratei mele credințe juvenile, prima ghiulea țintită de viață în palatul vrăjit al iluziilor — prima decepție, de amărăciunea căreia ne apărăm eu ajutorul pesimismului şi al lipsei de credință. Dar cum sâsâie fierul încins, când cade pe el picătura de apă rece şi o transformă în abur şi nimic, aşa-i şi cu fierbințeala sufletului omenesc. Sub influența primei atingeri a palmei reci a realității, sâsâie într-adevăr de durere, dar încălzeşte îndată însăşi realitatea cu jarul lui.

Aşadar, cuvintele tatei m-au rănit la început, însă m-au rănit într-un chip ciudat, deoarece, din cauza lor, necazul meu nu s-a îndreptat spre tata, ci parcă spre Hania: curând însă, în virtutea acelei îndărătnicii specifice anilor copilăriei, le-am izgonit cât mai departe din sufletul meu pentru totdeauna. Tata n-a înțeles nimic din burzuluirea mea, punând-o pe seama emoției pricinuite de îndatoririle pe care mi le asumasem; şi era naturală

pentru vârsta mea, care, în loc să-l supere, îl flata, slăbindu-i împotrivirea față de educația mai completă a Haniei. Am stabilit împreună că-i voi scrie mamei, care avea să mai stea multă vreme în străinătate, şi o voi ruga să hotărască ea cum socoteşte că-i mai bine. Nu-mi amintesc să mai fi scris vreodată o scrisoare atât de duioasă şi de lungă. I-am înfățişat mamei moartea bătrânului Mikołaj, ultimele sale cuvinte, dorința mea, temerile şi speranțele; am apelat la milă, coardă atât de sensibilă totdeauna, în inima ei, i-am descris zbuciumul conştiinței care mă aştepta negreşit, daca nu facem tot ce stă în puterea noastră pentru Hania; într-un cuvânt, după părerea mea de atunci, scrisoarea era o adevărată capodoperă, în felul ei, care trebuia să aibă rezultatul scontat. Liniştit întrucâtva, am aşteptat cu răbdare răspunsul care a sosit în două scrisori; una adresată mie, cealaltă doamnei d'Yves. Câştigasem bătălia pe toate fronturile. Mama nu numai că era de acord cu educația superioară a Haniei, dar o recomanda cu toată căldura. „Aş dori (scria buna mea mamă), dacă asta e şi voința tatei, ca Hania să fie socotită din toate punctele de vedere ca făcând parte din familia noastră, îi datorăm asta memoriei bătrânului Mikołaj, inimii lui bune şi sacrificiilor pe care le-a făcut pentru noi". Triumful meu a fost deci pe cât de mare, pe atât de total; Selim îmi împărtăşea bucuria din toată inima, deoarece tot ce o privea pe Hania, îl interesa ca şi când ar fi fost tutorele ei.

Ce-i drept, simpatia pe care o nutrea şi grija pe care o manifesta față de orfană începeau să mă înfurie, cu atât mai mult cu cât din noaptea când ajunsesem să-mi cunosc sentimentele, relațiile mele cu Hania se schimbaseră considerabil. Când eram cu ea, mă simțeam de parcă m-ar fi pândit cineva. Simplitatea şi încrederea copilărească pieriseră fără urmă din purtarea mea. Doar cu câteva zile înainte, fata adormea liniştită la, pieptul meu; când mă gândeam la asta, mi se ridica părul măciucă în vârful capului. Cu câteva zile înainte, când îi spuneam bună ziua sau noapte bună, îi sărutam ca un

frate buzele palide, iar acum atingerea mâinii ei mă ardea sau mă înfiora de plăcere. Începusem s-o divinizez, cum se divinizează de obicei prima ființă iubită, iar când sărmana nevinovată, neintuind şi neştiind nimic, se apropia de mine ca mai demult, mă înfuriam în adâncul înmiii şi pe ea, socotindu-mă un profanator.

Dragostea mi-a adus o fericire pe care n-o mai avusesem, dar şi mult zbucium. Dac-aş fi avut cui să-i încredințez necazurile mele, dac-aş fi putut plânge măcar la pieptul cuiva, ceea ce, în paranteză fie spus, mă simțeam adesea îndemnat să fac, aş fi scăpat negreşit de jumătate din povara ce-mi stătea pe suflet. Puteam într-adevăr să-i mărturisesc totul lui Selim, dar mă temeam de firea lui. Ştiam că în prima clipă ar fi alături de mine din toată inima, dar cine-mi putea garanta că a doua zi nu mă va lua în râs cu cinismu-i obişnuit şi nu-mi va murdări idealul cu vorbe nesocotite; ideal pe care eu nu cutezam să-l ating cu nici un gând vinovat. Exceptând firea mea, totdeauna destul de închisă, între mine şi Selim mai era încă o mare deosebire. În timp ce eu mai aveam un dram de sentimentalism în mine, el n-avea nici cât negru sub unghie. Eu puteam iubi numai cu tristețe, Selim numai cu veselie. Mi-am ascuns deci dragostea față de toți, aproape că şi față de mine însumi, aşa că n-a aflat nimeni. În câteva zile, neluându-mă după nici un model, am învățat să-mi ascund instinctiv toate manifestările iubirii; descumpănirea care mă încerca adesea, roşeața ce-mi acoperea obrajii când se pomenea numele Haniei de față cu mine; într-un cuvânt, am dovedit, foarte multă şiretenie; acea şiretenie cu ajutorul căreia nu o dată un băiat de şaisprezece ani e în stare să înşele până şi ochiul cel mai atent care veghează asupra lui. N-aveam nici cea mai mică intenție să-i destăinui Haniei simțămintele mele. O iubeam şi-mi era de ajuns. Doar uneori, când rămâneam singuri, mă împingea ceva să îngenunchez, de pildă, înaintea, ei sau să-i sărut marginea rochiței.

Selim îşi făcea de cap în acest timp, râdea, glumea şi era

vesel pentru noi amândoi. El a fost cel dintâi care a adus zâmbetul pe chipul Haniei, când i-a propus părintelui Ludwik, în timp ce luam micul dejun, să treacă la credința mahomedană şi să se însoare cu doamna d'Yves. Franțuzoaica, destul de susceptibilă, şi preotul nici măcar nu s-au putut supăra pe el, fiindcă a început să-i facă complimente şi să-i zâmbească, privind-o cu ochii aceia ai lui, aşa că totul s-a terminat cu o dojana uşoară şi cu râsete. În purtarea lui față de Hania se simțea anume grijă şi duioşie, dar până şi în aceste relații precumpănea veselia lui înnăscută. El era mult mai familiar cu ea decât mine. Se vedea cât de colo că şi Hania ține foarte mult la el, pentru că de câte ori intra în cameră, ea devenea mai veselă. De mine, mai bine-zis de tristețea mea, îşi bătea joc întruna, socotind-o seriozitatea prefăcută a unui om care se sileşte să fie matur.

— O să vedeți cu toții că se va face preot, glumea.

Atunci eu lăsam să-mi cadă orice lucru aflat la îndemână, ca să mă aplec după ei şi să-mi ascund rumeneala care-mi urca în obraji, iar părintele Ludwik priza tutun şi răspundea:

—Spre lauda lui Dumnezeu! Spre lauda lui Dumnezeu!

S-au încleiat însă şi sărbătorile Crăciunului. Speranțele puse că voi rămâne acasă s-au dovedii zadarnice. Marele tutore a fost înştiințat într-o seară că a doua zi de dimineață să fie gata de drum. Eram nevoiți să plecăm dis-de-dimineață, pentru că trebuia să trecem şi pe la Chorzele, unde Selim avea să-şi ia rămas bun de la tatăl său. Ne-am sculat deci pe la ora şase, când mai era încă întuneric. Ah, sufletul meu era atât de mohorât atunci, asemenea dimineții aceleia, de iarnă, întunecată şi viforoasă. Selim se afla, şi el într-o dispoziție cum nu se poate mai proastă. Cum a sărit din pat, mi-a declarat că lumea e prost alcătuită, afirmație cu care am fost cu totul de acord; după care ne-am îmbrăcat şi de la „cămin” ne-am dus la conac pentru micul dejun. Afară era întuneric, fulgi mărunți de zăpadă înghețată, învârtejiți de viforniță, ne loveau fețele. Ferestrele

sufrageriei erau luminate. În fața intrării, se afla sania cu caii înhămați, în care ni se încărcau lucrurile; caii scuturau clopoteii, iar câinii lătrau în jurul saniei; toate acestea alcătuiau, cel puțin pentru noi, o privelişte atât de mohorâtă, încât parcă ni s-a strâns inima la vederea ei. În sufragerie, l-am găsit pe tata şi pe părintele Ludwik care se preumblau cu chipuri posomorâte, dar Hania nu era acolo. Cu inima bătând să-mi spargă pieptul, m-am uitat spre uşa cabinetului verde, să văd dacă vine sau mă lasă să plec fără să ne luăm rămas bun. În acest timp, tata şi părintele Ludwik au început, să ne dea sfaturi, să ne învețe. Amândoi au început prin a ne spune că am ajuns la vârsta când nu mai e nevoie să ni se mai repete ce înseamnă munca şi învățătura, deşi amândoi tocmai asta făceau. Am ascultat deci totul fără să aud mare lucru, muşcând din pâinea prăjită şi dând pe gâtul parcă prea strâmt fiertura de vin. Deodată, inima a început să-mi bată cu atâta putere, încât abia am mai putut rămâne pe scaun, fiindcă am auzit nu ştiu ce zgomot dinspre cămăruța Haniei. S-a deschis uşa şi a intrat... îmbrăcată într-un capot de dimineață şi cu părul pe bigudiuri, doamna d'Yves care m-a îmbrățişat cu duioşie; îmi venea să-i arunc cana cu fiertură în cap din cauza dezamăgirii pe care mi-a produs-o. Şi-a exprimat şi ea speranța că nişte tineri atât de ascultători vor învăța desigur foarte bine, la care Mirza i-a răspuns că amintirea bigudiurilor ei îi va îndoi puterea şi perseverența în muncă; Hania însă nu se arăta.

Nu-mi era sortit totuşi să beau paharul amărăciunii până la fund. Tocmai când ne ridicam de la micul dejun, Hania a ieşit din cabinet, somnoroasă încă, roşie toată şi cu părul nepieptănat. I-am spus bună ziua şi i-am strâns mâna fierbinte. Mi-a trecut prin minte că Hania are temperatură din cauza plecării mele şi am jucat, în gând o scenă plină de duioşie, dar ea abia se trezise din somn. Tata şi părintele Ludwik au plecat curând să aducă scrisorile pe care trebuia să le ducem la Varşovia, iar Mirza a ieşit călare pe câinele uriaş care intrase cu o clipă înainte. Am

rămas singur cu Hania. Simțeam cum mi se umplu ochii de lacrimi şi mi se smulg de pe buze calde cuvinte de duioşie. N-aveam intenția să-i mărturisesc că o iubesc, dar mă îndemna ceva să-i spun: draga şi iubita mea Hania! Şi să-i sărut mâinile. Era singura clipă potrivită pentru asemenea, izbucnire, căci de față cu ceilalți, deşi puteam s-o fac fără să atrag atenția nimănui, n-aş fi cutezat. Cu toate acestea, am irosit această clipă în modul cel mai ruşinos cu putință. M-am apropiat şi am întins mâna spre ea, dar am făcut-o atât de stângaci şi nenatural, am rostit „Hania” cu un glas atât de străin, încât m-am retras numaidecât şi am tăcut. Îmi venea să-mi trag palme. Atunci mi s-a adresat Hania:

— O, Doamne, ce trist o să fie fără dumneata!

— O să vin la Paşti, am răspuns aspru, cu glasul gros, străin.

— Până la Paşti e atât de mult!

— Nu e mult deloc, am mormăit.

În clipa aceea, a dat buzna Mirza, urmat de tata, părintele Ludwik, doamna d'Yves şi alți câțiva oameni. Îndemnul „urcați în sanie” mi-a răsunat în urechi. Am ieşit cu toții la intrare. Tata şi părintele Ludwik m-au îmbrățişat pe rând. Când a venit rândul să-mi iau rămas bun de la Hania, am vrut s-o iau în brațe şi s-o sărut ca mai de mult, dar n-am avut curajul s-o fac.

— Rămâi sănătoasă, Hania, i-am urat, dându-i mâna, în timp ce în suflet îmi hohoteau o sută de glasuri şi o sută de cuvinte mângâietoare mi se îmbulzeau pe buze.

Deodată, am observat că fata plânge, şi atunci s-a ivit în mine un diavol fățarnic, acea dorință nestăpânită de a-mi scormoni propriile răni, dorință care mai târziu avea să mă încerce de atâtea ori în viață; cu toate că mi se sfâşia inima, de durere, i-am spus cu răceală şi brutalitate:

— Dragă Hania, nu mai plânge fără motiv! Spunând acestea, am urcat în sanie.

Mirza şi-a luat şi el la revedere de la toți. Apropiindu-se de Hania, i-a înşfăcat amândouă mâinile şi, deşi fata se împotrivea,

a început să i le sărute cu înflăcărare, când pe una, când pe alta. Ah, cum îmi mai venea să-l plesnesc atunci. După ce i-a sărutat mâinile, a sărit în sanie. Tata a strigat „mână!” Părintele Ludwik a făcut semnul cracii asupra noastră. Vizitiul a îndemnat caii: „haida, dii!”, au răsunat clopoţeii, zăpada a scrâşnit sub talpeţi şi am pornit la drum.

— Hoţule! Ticălosule! am început să-mi reproşez în gând. Aşa te-ai despărţit de Hania ta! Ai făcut-o să sufere, ai certat-o pentru lacrimile pe care nu le meriţi... lacrimi de orfană...

Mi-am ridicat gulerul de la blană şi am izbucnit în plâns, ca un copil; încet însă, de teamă să nu mă audă Mirza; m-a auzit însă prea bine, numai că era şi el mişcat, aşa că deocamdată nu mi-a spus nimic Nu ajunseserăm totuşi la Chorzele, când m-a întrebat:

— Henryk?

— Ce-i?

— Plângi?

— Lasă-mă-n pace!

Şi iarăşi s-a aşternut tăcerea între noi. Dar după o clipă, îl aud iar:

— Henryk!

— Ce vrei?

— Plângi?

Nu i-am răspuns nimic; deodată Mirza s-a aplecat, a luat o mână de zăpadă, mi-a scos căciula, mi-a împrăştiat zăpada în cap şi mi-a pus iarăşi căciula, spunându-mi:

— Asta o să te răcorească.

IV

La Paşti, însă, n-am venit acasă, pentru că apropiatul examen maturităţi mi-a stat împotrivă. Pe de altă parte, tata voia să dau examenul de admitere la facultate înainte de începerea, anului universitar; ştia că în timpul vacanţei nu mă voi ţine de carte şi voi uita cel puţin jumătate din ce învăţasem. Aşa că n-am

avut încotro şi am muncit cu sârg. Afară de orele obişnuite de la liceu şi de învăţătura pentru examenul de maturitate, eu şi Selim mai luam şi lecţii speciale de la un tânăr student care intrase şi el nu prea de mult la facultate, aşa că ştia prea bine de ce aveam nevoie.

Au fost vremuri de neuitat pentru mine, deoarece atunci s-a prăbuşit întreaga clădire a noţiunilor şi închipuirilor mele, înălţată cu atâta trudă de părintele Ludwik, de tata şi de atmosfera cuibului nostru liniştit. Studentul era un radical categoric din toate punctele de vedere. Predându-mi istoria imperiului roman, când era vorba de reformele Grahilor[1], se pricepea atât de bine să-mi insufle scârba şi dispreţul lui pentru orice oligarhie, încât convingerile mele arhinobiliare se împrăştiau ca fumul în vânt. Cu ce credinţă adâncă spunea, de pildă, tânărul meu învăţător că omul care avea să ocupe în curând puternica şi influenta poziţie de student la universitate, trebuie să fie liber de orice „prejudecăţi” şi să nu se uite la nimic decât cu mila unui filozof adevărat. În genere, era de părere că pentru a conduce lumea şi a influenţa profund întreaga umanitate, cea mai potrivită vârstă este între optsprezece şi douăzeci şi trei de ani, fiindcă după aceea omul devine treptat idiot sau conservator.

Despre oamenii care nu erau nici studenţi, nici profesori la universitate vorbea cu milă; îşi avea totuşi idealurile lui, pe care nu le uita niciodată. Atunci am auzit pentru prima dată de existenţa lui Moleschott[2] şi Buchner[3], doi savanţi pe care-i cita de cele mai multe ori. Trebuia să-l auzi pe preceptorul nostru cu

---

[1] Numele a doi fraţi romani, Tiberius şi Caius, care au propus o lege agrară cu intenţia de a stăvili cupiditatea aristocraţilor care puneau mâna pe cea mai mare parte din pământurile cucerite. Fiii lui Tiberius-Sempronius Gracchus şi ai Corneliei; mama lor era foarte mândră de ei.

[2] Jacobus Moleschot (1822—1893) — fiziolog şi filozof olandez de orientare materialistă.

[3] Poate fi vorba de Ludwig Büchner (1824—1899), filozof german materialist.

cât entuziasm vorbea despre cuceririle ştiinţelor din ultimii ani, despre marile adevăruri pe care trecutul orb şi prezumţios le ignorase, dar pe care învăţăceii mai noi le scoteau cu un curaj nemaiauzit de sub „colbul uitării” şi le vesteau întregii lumi. Formulând asemenea păreri, îşi scutura părul creţ, bogat, şi fuma o cantitate nemaiauzită de ţigări, asigurându-ne că a ajuns la o astfel de îndemânare, încât îi era indiferent dacă sufla fumul pe nas sau pe gură, şi că în toată Varşovia nu mai exista nimeni care să tragă fumul în piept ca el. „Apoi se ridica de obicei, îşi îmbrăca mantaua, la care-i lipseau mai mult de jumătate din nasturi, şi declara că trebuie să se grăbească, deoarece astăzi mai are o „mică întâlnire”. Spunând acestea, îşi mijea ochii în chip misterios şi adăuga că vârsta mea şi a lui Mirza, prea fragedă, nu-i îngăduia să ne comunice informaţii mai amănunţite despre acea „întâlnire”, dar că mai târziu o să pricepem singuri ce înseamnă asta.

Cu toate aceste infatuări juvenile, de care părinţii n-ar fi fost desigur prea încântaţi, tânărul student avea şi părţile lui bune. Ştia foarte bine ceea ce ne învăţa pe noi, era un adevărat fanatic al ştiinţei. Purta ghete găurite, mantaua tocită, o şapcă asemenea unui cuib vechi şi n-avea niciodată bani, dar nu era preocupat niciodată de necazurile proprii, de nevoile şi sărăcia lui. Trăia însufleţit de pasiunea ştiinţei, tratând cu o nepăsare veselă mizeriile vieţii. Eu şi Mirza îl socoteam o forţă superioară, supranaturală, un Ocean de înţelepciune, o entitate de nezdruncinat. Eram ferm convinşi că dacă cineva avea să salveze umanitatea în caz de primejdie, apoi numai el putea fi acel geniu impunător; de altfel, el însuşi era de aceeaşi părere. Convingerile lui ne-au cucerit. În ce mă priveşte, eu am mers chiar mai departe decât maestrul. Era o reacţie firească a educaţiei mele de până atunci, iar pe de altă parte, tânărul student mi-a deschis într-adevăr poarta spre universul necunoscut al ştiinţei, faţă de care cunoştinţele mele erau cum nu se poate mai neîndestulătoare. Orbit de aceste adevăruri noi, n-am mai putut

să mă gândesc şi să visez prea mult la Hania. La început, după venirea la Varşovia, nu mă despărţeam nici o clipă de idealul meu. Scrisorile pe care le primeam de la ea înteţeau şi mai mult focul de pe altarul inimii mele, dar faţă de oceanul de idei al tânărului student, toată lumea noastră de la ţară, atât de tăcută şi liniştită, a început să pălească şi să se micşoreze în ochii mei. iar o dată cu ea, imaginea Haniei, dacă n-a pierit cu totul, s-a îndepărtat acoperită parcă de o tulbureală uşoară. Cât despre Mirza, mergea şi el alături de mine pe drumul reformelor radicale; la Hania se gândea şi mai puţin, întrucât în clădirea de vizavi de camera noastră era o fereastră la care obişnuia să se arate Józia, o elevă. Selim s-a îndrăgostit de ea şi se priveau cât e ziua de mare de la fereastră, ca două păsăruici în colivie. Selim susţinea cu o siguranţă de nezdruncinat că pentru el nu mai există altcineva, „asta sau nici una". Câteodată, se întindea pe pat cu faţa în sus, învăţa ce învăţa şi deodată zvârlea cartea cât colo, sarea în sus, mă lua în braţe şi striga râzând ca un nebun:

— Ah, Józia, draga mea, cât te iubesc!

— Du-te dracului, Selime, îl certam.

— Ah, tu eşti! Nu e Józia! îmi răspundea ştrengăreşte Selim şi se întorcea la carte.

În sfârşit, a venit şi vremea examenelor. Şi eu, şi Selim le-am luat pe amândouă, şi maturitatea, şi pe cel de admitere la facultate, cu foarte bine, după care eram liberi ca pasărea, dar am mai rămas încă trei zile la Varşovia. În acest timp, ne-am comandat uniforme studenţeşti şi am sărbătorit evenimentul, lucru pe care magistrul nostru îl considera absolut necesar; am făcut un chef straşnic într-o crâşmă oarecare.

După a doua sticlă, când şi eu, şi Selim ameţisem, iar obrajii maestrului nostru, atunci colegul nostru, se acoperiseră de roşeaţă, ne-a cuprins o duioşie nespusă şi dorinţa de a ne deschide sufletul, dar maestrul ne-a zis:

— Ei, băieţi, acum sunteţi oameni în toată firea şi lumea se află deschisă înaintea voastră. Acum puteţi să vă distraţi, să

risipiți banii, să faceți pe domnişorii, să iubiți, dar ascultați-mă pe mine, toate astea nu sunt decât prostii. Asemenea viață de fațadă, fără o idee pentru care să trăieşti, să munceşti şi să lupți, e într-adevăr o prostie. Ca să trăieşti însă şi să lupți cum se cuvine, trebuie să priveşti viața cu luciditate. În ce mă priveşte, cred că aşa şi fac. Eu nu cred decât în lucrurile de care pot să mă conving eu însumi şi vă sfătuiesc şi pe voi să procedați la fel. Sunt atâtea drumuri şi atâtea idei pe lume, şi toate sunt atât de învălmăşite, încât îți trebuie cap nu glumă, ca să nu te rătăceşti. Eu mă țin de ştiință şi basta. Nu mă ocup de fleacuri femeieşti; n-o să-i dau nimănui cu sticla în cap, pentru că viața e fără rost, ştiința însă există. Dacă n-ar exista, mi-aş trage un glonte în cap. După părerea, mea, oricine are acest drept, şi o voi face neapărat, când voi da faliment. Dar cu ştiința n-ajungi niciodată la faliment. În multe te poți înşela; iubeşti şi te trădează femeia, crezi în ceva şi vine clipa când începi să te îndoieşti, dar tubul digestiv al infuzoarelor îl poți cerceta liniştit până la moarte şi nici nu-ți dai seama când, într-o bună zi, nu te simți prea bine, ți se face întuneric înaintea ochilor şi sfârşitu-i gata: clepsidra, portretul, biografia mai mult sau mai puțin fără sens, *finita commedia!* Pe urmă nu mai e nimic, vă dau cuvântul meu, țâncilor. Curaj, puteți să nu credeți în nici o închipuire. Ştiința, flăcăi, e temelia! Apoi, toate astea mai au încă o parte bună; preocupându-te de asemenea lucruri, poți să umbli fără sfială în ghete găurite şi să dormi pe o saltea de paie. Nu mai simți nici o diferență. Pricepeți?

— În sănătatea şi în cinstea ştiinței! a strigat Selim, căruia îi luceau ochii ca doi tăciuni aprinşi.

Magistrul şi-a împins cu mâna în sus ciuful lânos, a golit paharul, apoi a tras fumul în piept, l-a slobozit pe nas în două fuioare uriaşe şi a continuat:

— Afară de ştiințele exacte — Selime, eşti beat criță — afară deci de ştiințele exacte, mai e filozofia, mai sunt ideile. Şi cu astea se poate umple viața, dar eu prefer ştiințele exacte. Pot

chiar să vă spun că de filozofie, mai ales de cea ideal-reală, îmi bat joc. Nu e decât vorbărie. Chipurile, caută adevărul, dar îl caută cum îşi caută câinele propria coadă. Şi pe urmă, eu nu pot să suport palavrele, mie îmi plac faptele. N-ai să poți face niciodată brânză numai din apă. Cât despre idei, asta-i altceva. Pentru ele merită să-ți rişti capul, dar voi şi părinții voştri mergeți pe drumuri greşite. V-o spun eu. Trăiască ideile!

Am golit iarăşi paharele. Eram amețit de-a binelea. Încăperea nu prea bine luminată mi se părea şi mai întunecoasă; lumânarea de pe masă împrăştia luciri palide; fumul învăluia gravurile agățate pe pereți. Afară, în curte, un cerşetor îngâna un cântec pios: „Sfânta, cerească, Fecioară a îngerilor!”, acompaniindu-se în răstimpuri cu o melodie tristă cântată la vioară. Mă încercau simțăminte ciudate. Credeam în cuvintele magistrului, dar intuiam că nu vorbise încă despre tot ce poate să umple viața. Îmi lipsea ceva, un sentiment de duioşie punea treptat stăpânire pe mine, aşa că sub înrâurirea vinului şi a exaltării de moment, am întrebat încet:

— Dar femeia, femeia care iubeşte şi se sacrifică nu înseamnă nimic în viață?

Selim a început să cânte:

„Femeia-i schimbătoare
Şi numai proştii cred în ea!”

Maestrul m-a privit cu luare-aminte, de parcă se gândea la altceva, dar şi-a revenit numaidecât şi a răspuns:

— Aha, sentimentalismul începe să iasă la iveală. Află că Selim va ajunge mai departe decât tine. O să te ia dracul. Ascultă-mă pe mine, fereşte-te să nu-ți taie drumul vreo fustă şi să-ți strice viața. Femeia! Femeia! (aici maestrul şi-a mijit ochii, cum făcea de obicei) cunosc eu marfa asta. Nu mă pot plânge, pe Dumnezeul meu! nu mă pot plânge. Dar mai ştiu că diavolului nu trebuie să-i dai nici un deget, fiindcă îți înhață toată mâna. Femeia, dragostea! Nenorocirea noastră e că facem cap de țară din orice fleac. Dacă vrei, n-ai decât să te distrezi şi cu lucruri

de-astea, cum fac şi eu, dar nu-ţi angaja viaţa. Trebuie să fiţi înţelepţi şi să nu plătiţi cu bani cinstiţi o marfă calpă. Să nu credeţi că mă plâng de femei. Nici prin gând nu-mi trece. Dimpotrivă, îmi plac şi mie, dar nu mă las dus de propriile închipuiri. Mi-aduc aminte că atunci când m-am îndrăgostit prima dată de o oarecare Lola, credeam, de pildă, că rochiţa ei e un lucru sfânt şi când colo era de percal. Asta-i! Era oare ea de vină că umbla prin noroi, în loc să zboare prin ceruri? Nu, prostul eram eu, pentru că o vedeam numai cu aripi de înger. Bărbatul este un animal destul de mărginit. Poartă în suflet numai Dumnezeu ştie ce idealuri şi fiindcă simte nevoia să şi iubească, prima gâsculiţă care-i iese în cale este „aleasa unică”. Mai târziu, îşi dă seama că a greşit, dar din cauza acestei greşeli, îl ia dracul sau devine un idiot pentru tot restul vieţii.

— Totuşi, recunoşti şi dumneata, am spus, că bărbatul are nevoie de iubire şi nu mai încape îndoială că şi dumneata simţi această necesitate ca şi ceilalţi.

Un zâmbet abia schiţat s-a ivit pe buzele maestrului.

— Orice necesitate, a răspuns, poate fi satisfăcută în diferite feluri. Eu mă descurc în felul meu. V-am spus că nu fac cap de ţară din orice prostie. Sunt lucid, pe Dumnezeul meu! mai lucid decât acum. Am văzui însă atâţia oameni care şi-au încurcat şi şi-au ratat viaţa pentru o fustă, încât vă repet: nu merită să-ţi angajezi viaţa, sunt lucruri mai bune şi scopuri mai înalte, dragostea-i un fleac. Sa bem pentru luciditate!

— În sănătatea femeilor! a strigat Solim.

— Bine, fie! a încuviinţat maestrul. Sunt nişte creaturi plăcute, numai să nu le iei prea în serios. În sănătatea femeilor!

— În sănătatea Józiei! am strigat, ciocnind cu Selim.

— Stai, acum e rândul meu! a răspuns. În sănătatea... În sănătatea Haniei tale! Amândouă sunt la fel.

Mi s-a urcat sângele la cap, iar ochii îmi scăpărau scântei.

— Tacă-ţi gura, Mirza! am ţipat. Nu pronunţa acest nume într-o cârciumă.

Spunând acestea, am dat cu paharul de pământ de s-a prefăcut în mii de cioburi.

— Ai înnebunit! m-a certat maestrul.

Eu însă nu înnebunisem, dar mânia fierbea în mine şi ardea ca o flacără. Puteam să ascult în linişte tot ce spunea maestrul despre femei, putea chiar să-mi placă să le iau în râs laolaltă cu ceilalţi, dar eram în stare să fac toate acestea numai pentru că vorbele şi batjocura nu se refereau la nimeni dintre ai mei, pentru că nici prin gând nu-mi trecea să leg această teorie generală de persoanele la care ţineam. Auzind însă numele preacuratei mele orfane, rostit cu atâta uşurinţă în această crâşmă plină de fum, murdărie, sticle goale, dopuri şi cuvinte cinice, mi s-a părut că aud un asemenea sacrilegiu, o asemenea profanare şi nedreptate care o loveau pe Hania, încât aproape mi-am pierdut minţile de furie.

O clipă, Mirza m-a privit descumpănit, apoi faţa lui a început să se întunece, ochii să-i scapere, i s-au îngroşat vinele de pe frunte, iar trăsăturile i s-au alungit, devenind ascuţite, ca la un tătar adevărat.

— Tu îmi interzici mie să spun ce-mi place? a strigat cu glas surd, întrerupt de răsuflarea gâfâită.

Din fericire, maestrul a sărit să ne despartă:

— Nu sunteţi vrednici de uniformele pe care le purtaţi! Ce-i asta, o să vă bateţi şi o să vă trageţi de urechi ca nişte şcolari? Ia te uită, nişte filozofi care-şi aruncă paharele în cap. Să vă fie ruşine! De la lupta de idei, la lupta cu pumnii! Haida de! Ascultaţi-mă, vreau să înclin un toast în cinstea universităţilor. Dacă nu vă împăcaţi şi nu ciocniţi, dacă mai lăsaţi vreo picătură în pahare, sunteţi nişte trântori.

Ne-am potolit amândoi. Selim însă, deşi era mai ameţit, s-a potolit cel dintâi.

— Te rog să mă ierţi, a spus cu glas moale, sunt un prost
Ne-am îmbrăţişat din toată inima şi am golit paharele în cinstea

universităților. Apoi magistrul a cântat Gaudeamus[1]. Prin uşa de sticlă, care dădea în prăvălie, cumpărătorii au început să se uite la noi. Afară se însera. Eram cu toții beți în lege. Veselia noastră a atins zenitul, apoi a început să scadă. Maestrul a căzut cel dintâi pe gânduri şi, după o vreme, a spus:

— Toate-s bune, dar în general, viața-i o prostie. „Astea-s doar paliative, dar ce se petrece în adâncul sufletului, e altceva, Mâine seamănă cu azi: aceeaşi mizerie, patru pereți goi, o saltea, ghete găurite şi... tot aşa la nesfârşit. Muncă şi muncă, iar fericire... ehei! Omul se păcăleşte singur cum poate... Rămâneți cu bine.

Şi-a îndesat pe cap şapca ponosită cu cozorocul rupt, a făcut câteva mişcări mecanice, vrând să-si încheie haina la nasturii care lipseau, a aprins o țigară şi, dând din mâini, a spus:

— Plătiți voi, că eu sunt lefter, şi rămâneți sănătoşi. Puteți să vă aduceți aminte de mine sau nu. Mi-e indiferent. Eu nu sunt sentimental. Rămâneți cu bine, băieți...

Ultimele cuvinte le-a rostit cu glasul mişcat şi moale, parcă în ciuda declarației că el nu e sentimental. Biata-i inimă era capabilă şi avea nevoie de iubire, ca oricare alta, dar copilăria tristă, sărăcia şi indiferența oamenilor o învățaseră să se închidă în sine. Avea un suflet mândru, deşi înflăcărat, care se temea întotdeauna să nu fie respins atunci când se apropie prea mult de cineva.

Am rămas o clipă singuri, cuprinşi parcă de tristețe. Probabil din cauza presimțirilor, fiindcă pe maestrul nostru n-aveam să-l mai vedem niciodată în viață. Nici el şi nici noi nu ştiam că în plămânii lui se cuibărise de mult morbul unei boli neiertătoare. Mizeria, efortul prea mare, învățătura fără istov, nopțile nedormite şi foamea i-au grăbit sfârşitul. Toamna, pe la începutul lui octombrie, maestrul nostru a murit de tuberculoză. Doar câțiva colegi i-au însoțit coşciugul, fiindcă era vacanță, aşa

[1] Să ne bucurăm... (lat.).

că numai biata-i mamă, o vânzătoare de icoane şi lumânări de ceară de lângă biserica dominicanilor[1], îşi jelea fiul, pe care nu-l înțelesese adesea în viață, dar pe care îl iubea ca orice mamă.

V

A doua zi, după beția noastră, au sosit caii trimişi de bătrânul Mirza din Chorzele, şi eu cu Selim am plecat acasă dis-de-dimineață. Aveam două zile şi două nopți de drum înaintea noastră aşa că am pornit cu noaptea-n cap. În clădirea în care locuiam, dormeau cu toții, doar la fereastra de vizavi, printre muşcate, micsandre şi fucsii, se zărea fețişoara elevei Józia. Selim, cu sacul de călătorie pe umeri şi cu şapca de student pe cap, stătea la fereastră, gata de drum, vestind-o astfel că pleacă; dintre muşcate i s-a răspuns cu o privire melancolică. Dar când şi-a apăsat o mână pe inimă, iar cu cealaltă i-a trimis o sărutare, fețişoara dintre flori a roşit şi s-a retras repede în fundul întunecos al camerei. Jos pe caldarâmul din curte, a răsunat uruitul trăsurii la care erau înhămați patru cai focoşi; era timpul să ne luăm rămas bun şi să plecăm, dar Selim aştepta cu încăpățânare la fereastră, voind să se convingă că nu mai apare nimic. Speranța i-a fost înşelată şi ferestruica a rămas pustie.

Abia când am coborât şi am trecut pe lângă coridorul întunecos, am zărit pe scări o pereche de ciorapi albi, rochița maronie, bustul aplecat şi mână streaşină la doi ochi luminoşi care priveau din întuneric în lumina de afară. Mirza s-a repezit în coridor, iar eu, în timp ce urcam în brişca ce aştepta la scară, am auzit şoapte şi nişte zgomote care semănau cu sărutările. După care, Mirza a revenit, roşu, jumătate râzând, jumătate

---

[1] Ordin călugăresc înființat la Toulouse în 1215 de Sf. Dominic pentru a lupta împotriva ereziei albingenzilor. Suprimat în Franța în timpul Revoluției, a fost reabilitat în 1839 de Lacordaire. Cuprinde călugării juruiți sărăciei austere. În Polonia vin în 1220 şi rivalizează cu cisterşii. Mai bine organizați, devin un instrument eficient folosit de papă în scopuri inchizitoriale.

emoționat, şi s-a aşezat lângă mine. Vizitiul a atins caii cu biciul, amândoi am privit fără să vrem spre ferestruică; fețişoara Józiei se ițea iarăşi printre flori; încă o clipă şi a apărat o mână delicată cu o batistă albă; încă un semn de adio şi brişcă a ieşit în stradă, ducându-ne pe mine şi pe frumosul ideal al bietei Józia.

Era dis-de-dimineață, oraşul dormea încă; lumina trandafirie a zorilor lucea prin ferestrele clădirilor adormite; din când în când doar câte un trecător, rară pasăre de noapte, stârnea mergând ecoul adormit, vreun portar mătura strada sau duruia vreun cărucior cu legume în drum spre piața oraşului. Altminteri, văzduhul era limpede, liniştit şi proaspăt ca într-o dimineață obişnuită de vară. Brişcă noastră, trasă de cei patru bahmeți[1], sărea pe pietrele caldarâmului ca o nucă trasă de sfoară. Curând ne-a învăluit fețele o adiere proaspătă şi răcoroasă dinspre râu, podul a duduit sub copitele cailor şi după o jumătate de oră, ne aflam dincolo de bariere printre câmpurile largi, grâie şi păduri.

Piepturile inspirau adânc aerul reavăn al dimineții, în timp ce ochii priveau nesățioşi împrejurimile. Pământul se trezea din somn, picăturile de rouă atârnau ca nişte perle de frunzele ude ale copacilor şi luceau pe spicele grâielor. Prin gardurile de verdeață se zbenguiau vesel păsărelele, întâmpinând ziua frumoasă cu ciripit şi larmă. Pădurea şi luncile ieşeau din ceața dimineții ca din scutece; ici şi colo, pe câmpuri, sclipea oglinda apelor pe care, printre florile galbene de calcea calului, rătăceau berzele. Fumuri trandafirii se înălțau drept în sus din coşurile colibelor țărăneşti, un vânticel uşor unduia lanurile aurii de secară coaptă, scuturându-le de umezeala nopții. Pretutindeni se simțea bucuria; părea că totul se trezeşte la viață şi cântă:

„Când se scoală zorile,
Pământul şi mările,
Ție-ți cântă...”

---

[1] Cai tătărăşti, mici şi rezistenți.

Oricine va înțelege cu uşurință ce se petrecea atunci în sufletele noastre, dacă îşi va aduce aminte de anii tinereții, când se întorcea acasă într-o dimineață de vară atât de frumoasă. Anii copilăriei şi obligațiile şcolare rămăseseră în urma noastră, acum înflorea vârsta adolescenței, asemenea stepei bogate, pline de flori şi fără margini; un ținut necunoscut şi interesant spre care ne începusem călătoria având semne de hun augur: eram tineri, puternici şi aproape că aveam aripi la umeri, ca puii de vultur. Cea mai mare comoară de pe lume este tinerețea, iar noi nu cheltuiserăm din ea nici o para.

Am făcut drumul repede, fiindcă în toate locurile de popas ne aşteptau cai de schimb. A doua zi, după ce merseserăm toată noaptea, spre seară, când am ieşit din pădure, am zărit Chorzele, mai bine-zis vârful ascuțit al minaretului care strălucea în razele soarelui ce apunea. Curând, am intrat pe digul sădit cu salcâmi şi lemn câinesc, pe laturile căruia se întindeau două bălți uriaşe cu mori şi fierăstraie. Ne însoțeau huruitul trăsurii, şi orăcăitul broaştelor care înotau pe lângă malurile acoperite de iarbă prin apa încălzită de căldura din timpul zilei. Se vedea că ziua se apropie de sfârşit. Pe dig se întorceau acasă turme de oi şi de vite acoperite de nori de praf. Pe alocuri, grupuri de oameni cu seceri, coase şi greble pe umeri, grăbeau spre casele lor, cântând *„dana oi dana!”* Aceşti oameni fără prihană ne opreau brişca, sărutându-i mâinile şi întâmpinându-l cu bucurie pe Selim. Nu peste multă vreme, soarele a coborât şi mai mult spre asfințit, ascunzându-şi şi mai mult talgerul strălucitor dincolo de trestii. Numai o fâşie lată de lumină aurie se mai răsfrângea în mijlocul eleșteielor, pe malul cărora copacii se priveau în adâncul apei. Am cotit puțin spre dreapta şi deodată, printre tei, plopi, molizi şi frasini, s-au ivit pereții albi ai conacului Chorzele. În curte a răsunat clopoțelul, care chema oamenii la cină, şi tot atunci din turnul minaretului s-a auzit glasul tărăgănat al muezinului casei, vestind că noaptea înstelată coboară din cer asupra, pământului şi că Allah e mare. Parcă îngânându-l pe muezin,

barza care stătea asemenea unui urcior etrusc pe cuibul clădit în vârful unui copac mai înalt decât acoperişul conacului, a ieşit o clipă din încremenirea-i statuară, a ridicat ciocul, ca o suliță de aramă spre cer, apoi şi l-a coborât spre piept şi a clămpănit dând din cap parcă, în semn de bun venit. M-am uitat la Selim. Avea lacrimi în ochi, dar privirea lui era încărcată de o dulceață nespusă, cum numai el putea avea. Am intrat în curte.

În fața pridvorului închis cu geamlâc, şedea bătrânul Mirza, şi, trăgând fumul albastru din lulea, privea cu bucurie la viața care fremăta fără zgomot pe dinaintea lui. Văzându-şi feciorul, s-a ridicat repede de pe locul lui, l-a luat în brațe şi a început să-l strângă la piept cu dragoste, căci deşi se purta destul de aspru cu el, îl iubea mai mult decât orice pe lume. L-a întrebat numaidecât despre examene, după care l-a îmbrățişat din nou. S-au adunat apoi toți slujitorii să-i ureze bun venit domnişorului, iar câinii săreau în jurul lui de bucurie. Din pridvor a ieşit în grabă o lupoaică îmblânzită, favorita bătrânului Mirza. „Zula! Zula!” a strigat-o Selim, şi lupoaica i-a sărit cu labele pe umeri, lingându-i fața, apoi a început să alerge ca o nebună împrejur, scâncind de bucurie şi arătându-şi dinții înfricoşători.

Am intrat în sufragerie. Priveam la Chorzele şi la tot ce se afla acolo ca un om doritor de înnoire. Nu se schimbase nimic; portretele strămoşilor lui Selim: conducători de roate şi stegari, atârnau ca şi înainte pe pereți. Înfricoşătorul Mirza, colonelul petihorean din timpul lui Sobieski, mă privea şi acum cu aceiaşi ochi piezişi, amenințători, dar obrazul scrijelit de săbii mi s-a părut mai urât, mai înspăimântător. Cel mai mult se schimbase Mirza, tatăl lui Selim. Părul negru îi încărunțise, mustața-i făloasă îi albise aproape de tot, iar trăsăturile tătăreşti ieşeau tot mai mult la iveală. Alt, câtă deosebire era între bătrânul Mirza şi Selim, între acest obraz osos, aspru, crud aproape, şi chipul de-a dreptul îngeresc, asemenea unei flori, proaspăt şi dulce. Mi-e foarte greu să înfățişez dragostea cu care bătrânul îşi privea

feciorul, urmărindu-i fiecare mişcare.

N-am vrut să-l încurc şi m-am tras mai la o parte, dar bătrânul, ospitalier ca un adevărat şleahtic polonez, mi-a urat bun venit şi a început să mă îmbrăţişeze, rugându-mă să înnoptez la ei. N-am vrut să rămân noaptea la Chorzele, pentru că mă grăbeam să ajung acasă, dar a trebuit să cinez acolo. Am plecat de la Chorzele noaptea târziu, şi când m-am apropiat de casă, cloşca răsărise pe cer, ceea ce însemna că era miezul nopţii. În sat, nici o fereastră nu era luminată, doar hăt! departe la marginea pădurii pâlpâia o luminiţă la smolărie. Pe lângă case lătrau câinii. Pe aleea cu tei, care ducea spre conacul nostru, era un întuneric de puteai să-ţi bagi degetele în ochi; un om a trecut cu caii pe lângă noi, îngânând un cântec cu jumătate de glas, dar nu i-am văzut faţa. Am oprit la intrare; ferestrele erau întunecate; pesemne că dormeau cu toţii, dar câinii au alergat din toate părţile şi au început să latre în jurul trăsurii. Am coborât şi am bătut în uşă; o vreme nu m-a auzit nimeni. M-a cuprins părerea de rău, deoarece credeam că mă vor aştepta. Abia după un timp, am văzut ici şi colo lumină la ferestre şi un glas somnoros, în care l-am recunoscut pe Franek, a întrebat:

— Cine-i acolo?

Am răspuns, Franek a deschis şi s-a repezit să-mi sărute mâna. L-am întrebat dacă toţi erau sănătoşi.

— Sunt sănătoşi, a răspuns Franek, dar boierul a plecat la oraş şi se întoarce abia mâine.

Cu aceste cuvinte, m-a condus în sufragerie, a aprins lampa care atârna deasupra, mesei şi a ieşit să-mi pregătească ceaiul. Am rămas o clipă singur cu gândurile mele şi cu inima bătând, dar această clipă a trecut repede, fiindcă în curând au venit în grabă părintele Ludwik într-un halat de noapte, buna doamnă d'Yves, îmbrăcată tot în alb, cu bigudiurile-i de totdeauna şi căciuliţă, şi Kazio care venise de la şcoală cu o lună mai devreme în vacanţă. Toţi m-au întâmpinat cu duioşie; mi-au admirat înălţimea, părintele Ludwik susţinea că m-am maturizat, iar

doamna d'Yves că m-am făcut mai frumos. Părintele Ludwik, bietul de el, abia după o vreme a început să mă întrebe sfios despre examene şi certificatul de la şcoală, iar când a aflat de succesele mele, a izbucnit în plâns şi m-a îmbrățişat, spunându-mi „copil iubit”. Deodată, în camera de alături s-a auzit tropot de picioruşe desculțe şi au intrat în fugă cele două surioare numai în cămăşuțe şi cu căciulite pe cap, repetând: „A venit Henlyk, a venit Henlyk!” şi mi s-au cățărat pe genunchi. În zadar le-a certat doamna d'Yves, spunându-le că nu s-a mai pomenit ca două domnişoare ca ele să se arate aşa în *„dezzabile”.* Fără să mă întrebe nimic, fetițele mi-au înconjurat gâtul cu brațele, lipindu-şi buzele de obrazul meu. După o clipă, am întrebat sfios de Hania.

— O, a crescut! mi-a răspuns doamna d'Yves. Vine şi ea îndată, se vede că se îmbracă.

N-am aşteptat mult; după vreo cinci minute, Hania a intrat în sufragerie. M-am uitat la ea şi, Doamne! ce devenise într-o jumătate de an această orfană de şaisprezece ani, slabă şi subțirică, înaintea mea se afla aproape o domnişoară în toată legea. Formele i se împliniseră şi i se rotunjiseră de minune Fața-i avea un ten delicat, dar sănătos, iar pe obrajii rumeni se răsfrângeau parcă zorii dimineții. Împrăştia în jurul ei sănătate, tinerețe, prospețime şi farmec asemenea, unui trandafir înflorit. Am băgat, de seamă că se uita curioasă la mine cu ochii ei albaştri. Am mai văzut însă că observase şi ea admirația mea şi impresia pe care mi-o făcuse, pentru că un zâmbet indicibil îi rătăcea, în colțul gurii. Curiozitatea cu care ne uitam unul la altul vădea sfieli adolescentine, virginale. Ehei, relațiile simple dintre frate şi soră, relații copilăreşti, dispăruseră pentru totdeauna dintre noi.

Ah, cât era de frumoasă cu zâmbetul acesta şi cu bucuria tăcută în ochi!

Lumina lămpii atârnate deasupra mesei îi cădea pe părul bălai. Purta o rochie neagră cu o eşarfă tot neagră, aruncată în

grabă pe puneri, pe care o ținea cu mâna la piept sub gâtul alb; veşmintele-i arătau o dezordine plină de farmec din cauza grabei cu care se îmbrăcase. Împrăştia în jur căldura somnului. Când i-am dat bineţe şi i-am atins mâna, era caldă, moale şi catifelată, iar atingerea ei m-a înfiorat de plăcere. Hania se schimbase cu totul. Când am plecat, era o fată simplă, pe jumătate slujnică, iar acum era o domnişoară cu o expresie de noblețe pe față şi cu născări cumpătate care vădeau o educație aleasă şi obişnuința de a trăi în societatea înaltă. Înflorise moral şi intelectual, iar schimbarea i se răsfrângea în priviri. Încetase să mai fie un copil din toate punctele de vedere; o demonstra zâmbetul acela nedefinit şi un fel de cochetărie nevinovată cu care mă cerceta. Se vedea limpede că înțelege foarte bine cât de mult se schimbaseră relațiile dintre noi. Am priceput repede că ea avea un ascendent asupra mea, fiindcă, deşi eu învățasem mai mult, sub raportul vieții, al înțelegerii fiecărei situații, a fiecărui cuvânt, eram încă destul de naiv. Hania se purta mai liberă cu mine decât eu cu ea. Seriozitatea mea de tutore şi de domnişor pierise şi ea fără urmă. Pe drum mă gândisem cum am să mă întâlnesc cu ea, ce-am să-i spun, cât o să fiu de bun şi de îngăduitor totdeauna, dar toate planurile mele au căzut baltă. Situația de acum arăta că nu eu eram bun şi îngăduitor cu ea, ci mai degrabă ea părea să fie bună şi îngăduitoare cu mine. La început, nu mi-am dat prea bine seama de asta, dar o simțeam mai mult decât înțelegeam. Îmi pusesem în gând s-o întreb ce învață şi ce a învățat, cum îşi petrecea timpul, dacă doamna d'Yves şi părintele Ludwik erau mulțumiți de ea, dar iată că ea era aceea care, cu zâmbetul mereu în colțul gurii, mă întreba ce-am făcut, ce am învățat şi ce intenționez să fac pe viitor. Parcă era un făcut, totul se petrecea altfel decât plănuisem. Fără multă vorbă, exact pe dos.

După ce-am vorbit vreo oră, am plecat cu toții la culcare. M-am dus în camera mea puțin deconcertat şi uimit, puțin dezamăgit, pradă unor impresii contradictorii. Scormonită din

nou, dragostea a început să se prelingă ca o vâlvătaie printre crăpăturile unei clădiri în flăcări şi în curând m-a luat în stăpânire cu totul. Silueta Haniei, trupul ei feciorelnic, încântător şi plin de farmece, aşa cum îl văzusem, ademenitor şi învăluit în căldura somnului, îndreptându-şi cu mâna albă dezordinea veşmintelor la piept şi cu cozile despletite, îmi cucerise închipuirea, acaparându-mi toate gândurile.

VI

A doua zi, m-am sculat foarte devreme, şi am alergat în grădină. Era o dimineață frumoasă, plină de rouă şi de aromele florilor. Am dat fuga până la aleea de carpeni, fiindcă îmi spunea inima că acolo o voi găsi pe Hania. Se vede însă că prea eram înclinat să cred în presimțiri, căci m-am înşelat, Hania nu era acolo. Abia după micul dejun am rămas singuri şi am întrebat-o dacă nu vrea să se plimbe prin grădină. A acceptat cu plăcere şi, repezindu-se în camera ei, s-a întors cu o pălărioară cu boruri mari pe cap, care-i umbrea fruntea şi ochii, şi cu o umbreluță în mână. Îmi zâmbea ştrengăreşte de sub pălărie, de parcă voia să-mi spună: „Uite ce bine îmi stă”. Am intrat în grădină împreună. M-am îndreptat spre aleea de carpeni, gândindu-mă întruna cum să încep vorba. Cu siguranță că Haina s-ar fi descurcat mai bine decât mine, dar credeam că nu voia să mă ajute, bătându-şi joc de încurcătura mea. Păşeam deci alături în tăcere, retezând cu cravaşa florile de pe margine, până când Hania a început să râdă, a pus mâna pe cravaşa şi mi-a spus:

— Domnule Henryk, ce rău ți-au făcut florile astea?

— Ei, Hania! Nu-i vorba de flori, dar uite că nu ştiu cum să vorbesc cu tine, te-ai schimbat foarte mult, Hania. Ah, cât de mult te-ai schimbat!

— Să presupunem că-i aşa. Pe dumneata te supără asta?

— N-aş spune, i-am răspuns aproape cu tristețe, dar nu mă pot obişnui; mereu am impresia că micuța Hania, pe care am cunoscut-o, şi tu sunteți două ființe diferite. Aceea a rămas în

amintirile mele, în inima mea, ca o soră, Hania, ca o soră, aşa că...

— Aşa că eu (aci s-a arătat cu degetul pe sine) sunt o străină pentru dumneata, adevărat? m-a întrebat încet.

— Hania! Hania, cum poate să-ți treacă prin minte una ca asta?

— Poate că e trist, într-adevăr, dar e în firea lucrurilor, a răspuns ea. Dumneata cauți în inimă vechile sentimente frățeşti pentru mine şi nu le mai găseşti! Asta-i totul.

— Nu, Hania! nu în inimă o caut pe Hania de odinioară, fiindcă ea a rămas pentru totdeauna acolo, o caut în tine, cât despre inima...

— Cât despre inima dumitale, m-a întrerupt veselă, cred că ghicesc ce s-a întâmplat cu ea. A rămas undeva la Varşovia, alături de altă inimioară fericită. Nu e prea greu de ghicit!

Am privit-o adânc în ochi; nici cu nu prea ştiam dacă nu cumva mă cercetează sau, contând pe impresia pe care mi-o făcuse ieri şi pe care nu mă pricepeam s-o ascund, se joacă puțin cam prea crud cu mine. Am simțit deodată cum creşte în mine dorința de împotrivire. Mă gândeam că trebuie să am o înfățişare nespus de caraghioasă, când mă uitam la ea cu privirile unei căprioare ucise, aşa că mi-am stăpânit sentimentele care mă însuflețeau în clipa aceea şi am răspuns:

— Şi dac-ar fi într-adevăr aşa?

O expresie abia vizibilă de uimire şi parcă de descurajare s-a ivit pe chipul luminos al Haniei.

— Dacă-i într-adevăr aşa, a răspuns, atunci dumneata, te-ai schimbat, nu eu.

Spunând acestea, s-a întunecat puțin şi privindu-mă pe sub sprâncene, a păşit o vreme în tăcere, în timp ce eu mă străduiam să-mi ascund bucuria pe care mi-o produseseră vorbele ei. Ea zice, gândeam, că dacă iubesc pe alta, eu m-am schimbat şi nu ea, aşadar ea mă...

De bucurie, n-am îndrăznit să-mi duc gândul înțelept până

la capăt.

Cu toate astea, nu eu, ci ea arăta schimbată. Fetița de acum o jumătate de an, care habar nu avea pe ce lume trăieşte, căreia nici prin gând nu i-ar fi trecut să discute despre sentimente, pentru care asemenea lucruri erau încă neînțelese, vorbea atât de lejer şi cu atâta pricepere, de parcă recita o lecție abia învățată. Cât de mult îmbobocise şi se mlădiase acest suflet până mai ieri de copil! Cu fetele se întâmplă astfel de minuni. Nu sunt puține cele care se culcă seara copile, şi dimineața se trezesc domnişoare cu alte simțiri şi alte gânduri. Pentru Hania, fire vioaie, inteligentă şi sensibilă, jumătatea de an, împlinirea vârstei de şaisprezece ani, schimbarea relațiilor sociale, învățătura, cărțile citite poate pe furiş, toate acestea fuseseră prea de ajuns.

În acest timp, mergeam alături în tăcere. Hania a întrerupt-o cea dintâi:

— Aşa că, domnule Henryk, iată-te şi pe dumneata îndrăgostit.

— Se prea poate, i-am răspuns zâmbind. Îți va fi dor de Varşovia?

— Nu, Hania! Aş fi bucuros să nu mai plec niciodată de aici.

Hania s-a uitat repede la mine. Parcă vroia să-mi împărtăşească ceva, dar a tăcut, iar după o clipă, şi-a lovit uşor rochia cu umbreluța şi a spus, răspunzându-şi pesemne propriilor gânduri:

— Ah! cât pot să fiu de copilăroasă!

— Hania, de ce spui asta? am întrebat.

— E, aşa. Hai să ne aşezăm pe bancă şi să vorbim despre altceva.

— Ce privelişte frumoasă, nu-i aşa? m-a întrebat deodată cu zâmbetu-i cunoscut pe buze.

S-a aşezat pe o bancă nu departe de alee, sub un tei uriaş, de unde se vedea într-adevăr o privelişte foarte frumoasă spre eleşteu, diguri şi spre pădurea de dincolo de baltă. Hania mi-o

arăta cu umbreluța, dar eu, deşi îmi plăceau priveliştile frumoase, n-aveam deloc chef s-o admir, mai întâi pentru că îmi era foarte cunoscută, apoi o aveam alături pe Hania de o sută de ori mai frumoasă decât tot ce o înconjura, în sfârşit, pentru că numai la asta nu-mi era gândul.

— Ce frumos se răsfrâng copacii aceia în apă, a continuat Hania.

— Văd că eşti o adevărată artistă, i-am răspuns fără să mă uit în direcția copacilor şi a apei.

— Părintele Ludwik mă învață să desenez. Oho, am învățat o mulțime de lucruri când dumneata ai fost plecat; voiam să... dar ce ai? Eşti supărat pe mine?

— Nu, Hania, nu sunt supărat, nici n-aş putea fi supărat pe tine. Văd însă că eviți să răspunzi la întrebările mele şi uite că amândoi ne jucăm de-a baba oarba, în loc să vorbim deschis şi cu încredere ca mai de mult. Poate că tu nu simți asta, dar mie îmi pare foarte rău, Hania!...

Aceste cuvinte simple n-au făcut altceva decât să ne arunce pe amândoi într-o încurcătură şi mai mare. Hania mi-a întins într-adevăr amândouă mâinile, iar eu le-am strâns poate prea tare şi, o, Doamne! aplecându-mă în grabă, i le-am sărutat cum nu prea se cuvenea să facă un tutore. După care ne-am simțit amândoi şi mai stingheriți; ea a roşit până în vârful urechilor, eu la fel, şi am amuțit amândoi, neştiind nici unul cum să începem acea discuție care trebuia să fie deschisă şi plină de încredere.

Apoi ea s-a uitat la mine, eu la ea, şi iarăşi am arborat pe obraji steagurile purpurii. Şedeam unul lângă altul ca două păpuşi; mi se părea că aud bătaia accelerată a propriei inimi. Situația era insuportabilă, în răstimpuri simțeam că parcă mă înhață o mână de guler şi vrea să mă arunce la picioarele ei, în timp ce alta mă ține de păr şi nu-mi mai dă drumul. Deodată, Hania s-a ridicat şi a spus repede, emoționată.

— Eu trebuie să plec; am lecție cu doamna d'Yves, e aproape unsprezece.

Am pornit spre casă pe acelaşi drum. Mergeam şi acum tot în tăcere; eu retezam iarăşi bumbii florilor cu cravaşa, dar ei nu-i mai era milă de ele.

Revenisem într-adevăr la vechile noastre relații; nimic de zis!

„Dumnezeule mare! ce se întâmplă cu mine?” m-am întrebat când Hania m-a lăsat singur. Eram atât de îndrăgostit, încât mi s-a ridicat părul măciucă în vârful capului.

În acest timp, a venit părintele Ludwik şi m-a luat să-mi arate acareturile. Pe drum, mi-a povestit o mulțime de lucruri în legătură cu moşia noastră, care nu mă interesau câtuşi de puțin, deşi mă prefăceam că ascult cu atenție.

Fratele meu, Kazio, care, profitând de vacanță, îşi petrecea toată ziua în afara casei, pe la grajduri, pin pădure, cu puşca de vânătoare pe cal sau în luntre, tocmai dresa în curtea fermei pentru călărie caii mai tineri din herghelie. Văzându-ne, pe mine şi pe preot, a galopat până la noi pe un roib, care zvâcnea sub el ca turbat, şi ne-a pus să-i admirăm formele, vigoarea şi mersul, după care a descălecat şi ne-a însoțit. Am vizitat împreună grajdul, ocoalele, şurile şi am apucat-o spre câmp, dar ne-au dat de ştire că a sosit tata, aşa că a trebuit să ne întoarcem acasă. Tata m-a întâmpinat mai bucuros ca oricând. Când a aflat de examene, m-a luat în brațe şi a declarat că de acum încolo avea să mă socotească om în toată firea. În purtarea lui față de mine au intervenit într-adevăr schimbări mari. Îmi arăta mai multă încredere şi dragoste. A început să-mi vorbească despre treburile moşiei, mi-a destăinuit că intenționează să cumpere una dintre moşiile vecine şi mi-a cerut părerea. Mi-am dat scama că vorbea înadins despre asta, ca să-mi arate cât de serios se gândeşte el la situația mea de om matur şi de fiu mai vârstnic în familie. Nicicând nu manifestase atâta dragoste față de mine. Mândria lui paternă era flatată nespus de certificatele pe care le aduseseem semnate de profesori. Am mai observat că-mi studiază firea, felul de a gândi, simțul onoarei, punându-mi înadins diferite întrebări, ca să se dumirească. Se vede că examenul

părintesc l-am trecut cu bine; ce-i drept, principiile mele filozofice şi sociale difereau foarte mult de ale tatălui, dar nu m-am trădat, iar în celelalte privințe nu puteam să nu gândim la fel. Aşa că fața aspră, leonină, a tatălui meu era mai luminoasă ca oricând. Mi-a făcut o mulțime de cadouri încă din primai zi; mi-a dăruit perechea de pistoale cu care se duelase nu prea de mult cu domnul Zoll şi pe care mai erau însemnate câteva isprăvi de onoare, făptuite în anii tinereții, pe când slujea ca oştean. Am primit apoi un pursânge arab şi vechea sabie moştenită din strămoşi, cu mânerul bătut cu pietre scumpe, lama lată de Damasc cu chipul Maicii Domnului cizelat în aur pe oțel şi cu inscripția „Isus, Maria!” Această sabie era unul dintre cele mai prețioase odoare ale familiei, veşnic obiect de dispută între mine şi Kazio, fiindcă reteza fierul ca pe vreascuri. Când mi-a înmânat-o, tata a scos-o din teacă, a schițat câteva lovituri şuierând prin aer şi luminând încăperea, apoi a făcut semnul crucii deasupra capului meu, a sărutat chipul Maicii Domnului şi dându-mi-o, a spus: „Să fii vrednic de ea, eu n-am făcut-o de ruşine, să n-o faci nici tu!” După care ne-am aruncat unul în brațele celuilalt. În acest timp, Kazio s-a repezit cu înflăcărare la sabie şi, cum era neobişnuit de puternic, deşi n-avea decât cincisprezece ani, a început să execute lovituri ale căror precizie şi iuțeală nu l-ar îi ruşinat nici pe un experimentat maestru de scrimă. Tata s-a uitat mulțumit la el şi a rostit:

— Mânuieşti sabia de minune, dar nici tu nu eşti mai prejos, nu-i aşa?

— Aşa-i tată. Pe Kazio mai pot să-l înving. Din toți colegii cu care am luat lecții de scrimă, numai unul mă întrecea.

— Cine?

— Selim Mirza.

Tata a schițat o strâmbătură.

— Aha, Mirza! Dar tu trebuie să fii mai puternic.

— Tocmai asta îmi îngăduie să-i țin piept. Dar eu şi Selim nu ne vom bate niciodată.

— E, cine ştie ce se poate întâmpla, a răspuns tata.

În aceeaşi zi, după amiază, şedeam cu toţii în pavilionul larg, acoperit de viţă de vie, din care se vedeau curtea uriaşă şi hăt! departe drumul umbros, străjuit de tei. Doamna d'Yves croşeta o faţă de masă pentru capelă, tata şi părintele Ludwik pufăiau din lulea, sorbind cafea neagră, Kazio se învârtea prin faţa pridvorului, urmărind cu privirea zborul cotit al rândunelelor, în care voia să tragă cu gloanţe, dar nu-l lăsa tata, iar eu şi Hania ne uitam la desenele aduse de mine fără să ne gândim deloc la ele. Pe mine, cel puţin, mă ajutau uneori să-mi ascund faţă de ceilalţi privirile pe care i le aruncam Haniei.

— Ei, cum o găseşti pe Hania? Ţi se pare că s-a urâţit rău, domnule tutore? m-a întrebat tata, uitându-se ştrengăreşte la fată.

Am început să privesc desenul cu luare-aminte şi am răspuns de după carton:

— N-aş spune că s-a urâţit, tată, dar a crescut şi s-a schimbat.

— Domnul Henryk mi-a şi reproşat această schimbare, a intervenit lejer Hania.

I-am admirat curajul şi stăpânirea de sine; eu n-aş fi fost în stare să vorbesc atât de liber despre aceste reproşuri.

— Ce importanţă are dacă s-a făcut mai urâtă sau mai frumoasă? a spus părintele Ludwik, de învăţat însă învaţă repede şi temeinic. Să spună *madame* cât de repede a învăţat franţuzeşte.

Trebuie să ştiţi că părintele Ludwik, altminteri un om foarte cultivat, nu ştia franţuzeşte şi nici nu putea să înveţe, cu toate că trăia de cincisprezece ani în casa noastră în apropierea doamnei d'Yves. De aceea, sărmanul avea o adevărată slăbiciune pentru limba franceză, socotind cunoaşterea ei un semn sigur al unei educaţii superioare.

— Nu pot să neg că Hania învaţă uşor şi cu plăcere — a întărit doamna d'Yves — dar trebuie să spun că eu nu sunt prea

mulțumită de ea, a adăugat, întorcându-se spre mine.

— O, doamnă, ce rău am mai făcut? a exclamat Hania, împreunându-şi mâinile.

— Ce rău ai făcut? Ai să spui numaidecât, a răspuns doamna d'Yves. Închipuieşte-ți, domnule, că această domnişoară, cum are o clipă liberă, s-apucă de romane şi am temeiuri să cred că, după ce se duce la culcare, în loc să stingă lumânarea şi să doarmă, citeşte ceasuri întregi.

— Foarte rău face, dar după câte ştiu, urmează exemplul profesoarei, s-a amestecat tata, căruia îi plăcea s-o contrazică pe doamna d'Yves, când era bine dispus.

— A, mă rog de iertare, dar eu am patruzeci şi cinci de ani, s-a împotrivit franțuzoaica,

— Ia te uită, n-aş fi crezut în ruptul capului, s-a prefăcut tata.

— Dumneata eşti rău!

— Nu ştiu, ştiu însă că dacă Hania face rost de romane, apoi nu le ia din bibliotecă, deoarece cheia se află la părintele Ludwik. Aşa că vina cade pe profesoară.

Doamna d'Yves citea într-adevăr toată viața romane şi, cum avea obiceiul să le povestească tuturor, cu siguranță ea i le povestise şi Haniei, de aceea, în cuvintele tatei, numai pe jumătate glumețe, se ascundea o parte de adevăr, pe care îl dezvăluise înadins.

— Vine cineva la noi! a strigat deodată Kazio.

Am privit cu toții în obscuritatea aleii de tei şi la capătul ei, la vreo verstă[1] depărtare, am văzut o trâmbă de praf care se apropia cu o iuțeală neobişnuită.

— Cine poate fi? Ce viteză! s-a mirat tata, ridicându-se. Nu poți să deosebeşti nimic din cauza prafului.

Era o căldură foarte mare; nu plouase de mai bine de două săptămâni, aşa că pe drumuri se ridicau nori de praf la cea mai

---

[1] Unitate de măsură pentru lungime folosită în Rusia; egală cu 1,067 km

mică mişcare. Ne-am mai uitat o dată zadarnic la pulberea care se apropia, mai erau abia câteva zeci de paşi până la gardul curţii, când deodată s-a ivit din praf capul unui cal cu nările roşii lărgite, ochii învăpăiaţi şi coama fluturând. Calul alb gonea în galop, abia atingând pământul cu picioarele, iar pe el, aplecat pe grumaz ca un tătar, călărea nu altul decât prietenul meu Selim.

— Selim, vine Selim! a strigat Kazio.

— Ce face nebunul? Poarta e închisă! am ţipat, zvâcnind de la locul meu.

Nu mai aveam când să deschidem poarta, n-ar mai fi ajuns nimeni la timp. Selim gonea ca un zănatec, orbeşte, era aproape sigur că va nimeri în ştacheţii înalţi de doi coţi şi mai bine şi ascuţiţi la vârf.

— Doamne, ai milă de el! s-a rugat părintele Ludiwk.

— Poarta, Selim! poarta! am strigat ca un ieşit din minţi, fluturând batista şi alergând de-a curmezişul curţii din toate puterile.

Dar la vreo cinci paşi de împrejmuire, Selim s-a îndreptat deodată în şa, măsurând ştacheţii cu o privire fulgerătoare. Apoi am auzit ţipetele femeilor din pridvor, tropăit înverşunat de copite, calul s-a înălţat pe picioarele dinapoi, copitele din faţă i-au încremenit o clipă în aer, şi a sărit peste gard în cea mai mare viteză, fără să se oprească deloc.

Selim l-a oprit abia înaintea pavilionului, strunindu-l cu putere, de i s-au înfipt copitele în pământ, şi smulgându-şi pălăria de pe cap, a început s-o fluture ca pe un steag şi să strige:

— Ce mai faceţi, dragii mei! Cum o mai duceţi? Respectele mele, domnule! s-a înclinat spre tatăl meu. Respectele mele, iubite părinte, doamnă d'Yves şi domnişoară Hania! Iată-ne iarăşi împreună. *Vivat! Vivat!*

A sărit din şa şi, aruncând frâul lui Franek, care a venit în fugă din coridor, şi început să-l îmbrăţişeze pe tata, pe preot şi să sărute mâinile femeilor.

Doamna d'Yves şi Hania erau încă palide de spaimă şi l-au

întâmpinat ca pe un salvat de la moarte, iar părintele Ludwik l-a dojenit:

— Nebunule, nebunule, ce spaimă am tras cu toții din cauza ta. Am crezut că până aici ți-a fost.

— Păi, de ce?

— Poarta. Cum poți să goneşti aşa cu ochii închişi?

— Cu ochii închişi? Ştiam doar că poarta e închisa. Ehe, am ochii foarte buni, tătăreşti.

— Şi nu ți-a fost frică să sari?

Selim a izbucnit în râs

— Nu, nici un pic, părinte Ludwik. De altfel, e mai mult meritul calului, decât al meu.

— *Voilà un brave garçon!*[1] s-a bucurat doamna d'Yves.

— Aşa-i, aşa-i, nu oricine ar fi avut curajul, a adăugat Hania.

— Vrei să spui — am corectat-o — că nu orice cal ar putea sări, pentru că oameni se găsesc destui care s-o facă.

Hania şi-a oprit o vreme privirile asupra mea.

— Pe dumneata nu te-aş sfătui să încerci.

După care s-a uitat la Selim, iar privirea ei exprima admirație, fiindcă de bună seamă, trecând peste fapta nebunească a tătarului, un risc dintre acelea care le plac totdeauna femeilor, trebuia să-l vedeți cum arăta. Părul negru, frumos îi cădea pe frunte, iuțeala îi rumenise obrajii, iar ochii îi străluceau, împrăştiind veselie şi bucurie. Când stătea lângă Hania, privind-o curios în ochi, nici un artist n-ar fi putut închipui o pereche mai frumoasă.

Cât despre mine, m-am simțit foarte jignit de cuvintele ei. Mi se părea că acel: „nu te-aş sfătui să încerci” l-a spus cu un glas în care tremura o undă de ironie. Am privit întrebător la tata, care cercetase mai înainte calul lui Selim. Îi cunoşteam ambiția paternă, ştiam că suferă ori de câte ori mă întrecea cineva, iar pe Selim era supărat mai de mult, iată de ce contam că nu se va

---

[1] Iată un băiat curajos! (lb. fr.).

împotrivi în caz că vreau să dovedesc că nu sunt un călăreț mai prost ca Selim.

— Calul sare foarte bine, tată, i-am spus.

— Dar şi diavolul ăsta stă bine în şa, a murmurat drept răspuns. Tu ai fi în stare?

— Hania se îndoieşte, am răspuns cu anume amărăciune. Pot să încerc?

Tata a ezitat, s-a uitat la ştacheți, la cal, la mine şi a spus:

— Las-o baltă.

— Fireşte! am exclamat cu părere de rău. E mai bine să mă socotească o babă în comparație cu Selim.

— Henryk, ce tot vorbeşti! m-a certat Selim, înconjurându-mi gâtul cu brațul.

— Sari, sari, băiete! şi vezi s-o faci bine! m-a îndemnat tata, a cărui mândrie era atinsă.

— Adu calul! am strigat la Franek care plimba încet prin curte fugarul obosit. Hania a zvâcnit de la locul ei.

— Domnule Henryk! mi-a spus, numai eu sunt cauza acestei încercări. Eu nu vreau, nu vreau. N-ai să faci asta... pentru mine.

Spunând aceasta, se uita în ochii mei de parcă voia să-mi spună din priviri tot ce nu putea exprima prin cuvinte.

Ah, pentru privirea asta a ei n-aş fi pregetat să-mi vărs şi ultima picătură de sânge, dar nu mai puteam să dau înapoi. Mândria mea rănită era mai puternică în clipa aceea decât orice, de aceea m-am stăpânit şi am răspuns rece:

— Te înşeli, Hania, nu din cauza ta o fac. Voi sări pentru propria plăcere.

Apoi, cu toate protestele tuturor, afară de al tatei, am încălecat şi am pornit la pas spre aleea de tei. Franck a deschis poarta şi a închis-o numaidecât în urma mea. Sufletul mi-era plin de amărăciune şi aş fi sărit peste ştacheți chiar dac-ar fi fost de două ori mai înalți. După vreo trei sute de paşi, am întors calul şi am pornit la trap, apoi îndată în galop.

Am băgat de seamă deodată că şaua se clatină sub mine.

Se întâmplase una din două; sau se rupsese chinga în timpul primei sărituri, sau Franek o slăbise, ca să răsufle calul în voie, şi, zăpăcit cum era, uitase să mă prevină la timp.

Acum era prea târziu. Calul se apropia în goană de împrejmuire, iar eu nu voiam să mai dau înapoi. „Dacă mă omor, mă omor!” am gândit. Parcă m-a cuprins disperarea. Am strâns convulsiv calul cu genunchii, vântul îmi şuiera în urechi. Ştacheţii mi-au apărut brusc în faţa ochilor, am mânuit cravaşa, m-am simţit săltat în aer, am auzit un strigăt din pridvor, n-am mai văzut nimic şi... după o clipă, m-am trezit, din leşin pe gazon.

Am sărit drept în picioare.

— Ce s-a întâmplat? am întrebat. Am căzut din şa? Am leşinat?

În jurul meu se aflau tata, părintele Ludwik, Selim, Kazio, doamna d'Yves şi Hania galbenă ca ceara şi cu lacrimi în ochi.

— Ce ai? ce ai? mă întrebau din toate părţile.

— N-am nimic. Am căzut, dar nu din vina mea. Chinga era ruptă

Într-adevăr, mi-am revenit destul de repede, simţeam numai că n-am destul aer. Tata a început să-mi pipăie mâinile, picioarele... şi umerii.

— Nu te doare?... m-a întrebat.

— Nu, sunt sănătos tun.

Curând mi s-a liniştit şi respiraţia. Eram totuşi furios, pentru că aveam impresia că sunt caraghios. Trebuie să fi fost într-adevăr. Zvârlit de pe cal, parcursesem în zbor toată lărgimea drumului de după gazon şi căzusem pe iarbă, de aceea aveam coatele şi genunchii costumului de culoare descinsă înverziţi, iar hainele şi părul în dezordine. Cu toate acestea, acea întâmplare nenorocoasă a avut şi o parte bună. Mai înainte, interesul tuturor se îndrepta numai spre Selim, musafirul care abia sosise; acum însă eu îi luasem locul, e drept, cu preţul coatelor şi

genunchilor mei. Socotindu-se vinovată, între noi fie spus, pe bună dreptate, de această încercare nesăbuită, care se putea încheia atât de rău, Hania se străduia să-şi plătească imprudența prin bunătatea şi dulceața pe care mi le arăta. În aceste împrejurări, mi-am recăpătat curând veselia care i-a molipsit şi pe ceilalți după spaima pe care o încercaseră. Am petrecut de minune; ni s-a servit gustarea de după amiază, Hania având rolul de gospodină, apoi ne-am dus în grădină. Aici Selim şi-a făcut de cap ca un copil; a râs, s-a hârjonit, iar Hania l-a ajutat din toată inima. În cele din urmă, Selim a spus:

— Ce bine-o să ne mai distrăm toți trei.

— Sunt curioasă, a întrebat Hania, care din noi e cel mai vesel?

— Eu! Mai încape îndoială? a răspuns Selim.

— Poate că eu? Oho, eu am o fire foarte veselă.

— Iar cel mai puțin vesel dintre noi e Henryk, a adăugat Mirza. El e mai serios şi puțin melancolic. Dacă trăia în evul mediu, ajungea cavaler rătăcitor sau trubadur, numai că, e adevărat, el nu ştie să cânte! Noi însă, a continuat, întorcându-se spre Hania, parcă a tunat şi ne-a adunat.

— Eu nu sunt de aceeaşi părere, m-am împotrivit. Consider că firile cele mai potrivite sunt cele contrare, deoarece în astfel de situații unul are însuşirile care-i lipsesc celuilalt.

— Mulțumesc — a răspuns Selim — Cred că ție îți place să plângi, iar domnişoarei Hania să râdă. Să zicem că vă căsătoriți...

— Selim!

Selim s-a uitat la mine şi a început să râdă...

— Ce mai e şi asta, domnişorule? Ha! Ha! îți aminteşti discursul lui Cicero[1] *Pro Archia? Commoveri videtur iuvenis,* ceea ce înseamnă: tânărul pare încurcat. Dar asta nu-i nimic, fiindcă

---

[1] Marcus Tullius Cicero (106—43 î.e.n.) — om politic şi orator latin, renumit nu numai prin elocința pledoariilor sale împotriva lui Catilina.

tu roşeşti şi fără motiv. Domnişoară Hania, el se face roşu ca racul, iar acum s-a făcut stacojiu pentru el şi pentru dumneata.

— Selim!

— Lasă, nu-i nimic. Să revenim la presupunerea mea. Deci tu, plângărețule, şi dumneata, glumeațo, vă luați. Şi uite ce se va întâmpla: când unul va începe să bocească, celălalt va începe să râdă; n-o să vă înțelegeți niciodată, n-o să fiți niciodată de acord, o să vă certați mereu. Uite cum se potrivesc firile voastre. Pe când eu, ehe, cu mine-i cu totul altceva! Am râde amândoi toată viața şi basta!

— Ah, ce vorbeşti, domnule? a răspuns Hania şi au început să râdă amândoi din toată inima.

Mie însă nu-mi ardea deloc de râs. Selim nu avea habar cât râu îmi făcea, vorbindu-i Haniei de diferența care exista între firea ei şi a mea. Eram cum nu se poate mai furios, l-am interpelat muşcător pe Selim:

— Ai o concepție ciudată şi mă mir cu atât mai mult, cu cât am observat că ai o slăbiciune nedezmințită pentru persoanele melancolice.

— Eu? a spus cu mirare neprefăcută.

— Da, tu. Ai uitat ferestruica aceea, cele câteva fucsii şi fețişoara dintre ele? Îți dau cuvântul meu că n-am mai văzut un chip atât de melancolic.

Hania a început să bată din palme.

— Oho, aflu ceva nou! a exclamat, râzând. Frumos, domnule Selim, n-am ce zice!

Credeam că Selim se va intimida şi nu va mai fi atât de curajos, dar el a rostit doar:

— Henryk!

— Ce-i?

— Ştii ce se în întâmplă cu cei care au limba prea lungă?

Şi s-a pornit pe râs.

Cu toate acestea, Hania a început să-l contrazică şi a insistat să-i spună măcar numele alesei sale. Fără să se gândească prea

mult, a spus: „Józia!” Dacă i-ar fi păsat într-adevăr câtuşi de puțin, ar fi plătit scump pentru această sinceritate, deoarece Hania nu l-a mai slăbit până seara.

— Şi e frumoasă? l-a întrebat.

— Aşa şi-aşa.

— Cum are părul, ochii?

— Frumoşi, dar nu seamănă cu cei care-mi plac mie cel mai mult.

— Dar dumitale care-ți plac?

— Mie-mi plac părul bălai şi ochii albaştri, dacă-mi e îngăduit, aşa cum sunt cei în care mă uit acum.

— O, domnule Selim!

Hania s-a posomorât, iar Selim şi-a împreunat mâinile, s-a alintat şi a început s-o roage cu dulceața aceea a lui nespusă în ochi:

— Domnişoară Hania! hai, nu te supăra pe minei Ce ți-a făcut bietul Selim? Nu te supăra! Hai, zâmbeşte odată!

Hania se uita la el şi treptat fruntea i se descrețea. Pur şi simplu o vrăjea. O umbră de zâmbet i s-a ivit pe buze; ochii i s-au luminat, fața i s-a destins şi în cele din urmă a spus cu glasul moale şi blând:

— Bine, nu mai sunt supărată, dar te rog să fii cuminte.

— Voi fi, pe Mahomed, voi fi!

— Ții mult la Mahomed al dumitale?

— Cum țin câinii la cerşetori.

Şi iar au început să râdă amândoi.

— Şi acum te rog să-mi spui, a reînceput Hania vorba, de cine este îndrăgostit domnul Henryk? Eu l-am întrebat, dar n-a vrut să-mi spună.

— Henryk?... Vezi dumneata (Selim s-a uitat la mine pe sub sprâncene), cred că nu e încă îndrăgostit de nimeni, dar va fi. Oho, ştiu eu prea bine de cine! Cât despre mine...

— Cât despre dumneata?... a întrebat Hania, străduindu-se să-şi ascundă încurcătura.

— Aş proceda la fel. Dar stai puțin... poate ca s-a şi îndrăgostit.

— Te rog, Selime, sfârşeşte!

— Dragul meu prieten! m-a mângâiat Selim, cuprinzându-mă pe după gât. Ah, domnişoară, de-ai şti cât e de bun!

— O, ştiu prea bine! a răspuns Hania. Mi-aduc aminte cum s-a purtat cu mine, când a murit bunicul.

O umbră de tristețe s-a aşternut între noi.

— Domnişoară, a început Selim altă vorbă, după examenul de admitere la facultate, ne-am îmbătat împreună cu meditatorul nostru şi...

— V-ați îmbătat?

— Da! O, e un obicei de la care nu te poți eschiva. Aşadar, când ne-am îmbătat, eu, care sunt cam zăpăcit, cum vezi şi dumneata, am ridicat paharul în sănătatea dumitale. N-am procedat, prea bine, dar Henryk a zvâcnit în sus: „Cum îndrăzneşti să rosteşti numele Haniei în acest loc?” mi-a spus. Era un magazin de vinuri, cu sală pentru băutori. Cât pe-aci să ne încăieram: El nu va îngădui nimănui să te jignească, asta e drept.

Hania mi-a întins mâna.

— Domnule Henryk, cât eşti de bun!

— Bine, bine, i-am răspuns, câştigat de cuvintele lui Selim, dar, Hania, spune şi tu dacă Selim nu-i tot atât de bun că povesteşte asemenea lucruri.

— O, ce mare bunătate! a râs Selim.

— Ba e chiar aşa! a intervenit Hania. Amândoi sunteți vrednici unul de celălalt şi ne vom simți foarte bine împreună.

— Dumneata vei fi regina noastră! a exclamat Selim cu entuziasm.

— Domnilor, Hania, haideți la ceai, ne-a chemat din verandă glasul doamnei d'Yves.

Ne-am întors la ceai toți trei în cea mai bună dispoziție. Masa

era aşezată pe verandă; lumânările prinse în păhărele de sticlă ardeau cu flăcări tremurătoare, iar fluturaşii de noapte, roind în jurul luminii, se izbeau de pereții păhărelelor de sticlă; frunzele de viță sălbatică foşneau legănate de adierea caldă a nopții, iar dincolo de plopi se înălța luna plină. Din cauza ultimei discuții dintre mine, Hania şi Selim, ne aflam într-o stare sufletească ciudată, blajină şi prietenoasă. Calmul şi tăcerea serii acționau şi asupra celor mai vârstnici. Fața tatei şi a părintelui Ludwik erau senine ca cerul.

După ceai, domna d'Yves a început să-şi aranjeze pasența, iar tata, într-o dispoziție cum nu se poate mai bună, a început să povestească despre timpurile de odinioară, ceea ce la el însemna întotdeauna plinătatea sufletului.

„Mi-aduc aminte, a spus, că odată ne aflam într-un sătuc, din ținutul Krasnostaw; noaptea, țin minte, era întunecoasă de puteai să-ți bagi degetele în ochi (aici a tras din lulea şi a slobozit fumul peste lumânări), eram obosiți ca nişte gloabe jidoveşti şi, cum stam noi aşa în linişte, deodată...

A urmat povestirea unor întâmplări ciudate şi nemaiauzite. Părintele Ludwik, care deşi le mai ascultase de multe ori, a încetat să mai fumeze, şi-a ridicat ochelarii pe frunte şi repeta întruna dând din cap: îhî! îhî!” sau exclama: „Isuse, Marie! ei şi!” Eu şi Selim, rezemați unul de umărul celuilalt, cu ochii ațintiți asupra tatei, ascultam cu lăcomie fiecare cuvânt; pe fața nici unuia dintre noi nu se citeau atât de limpede impresiile încercate, ca pe fața lui Selim. Ochii îi ardeau ca doi tăciuni aprinşi, iar obrajii i se rumeniseră, natura-i focoasă de oriental ieşea ca untdelemnul deasupra apei. Îi venea greu să stea locului. Uitându-se la el, doamna d'Yves a zâmbit şi i l-a arătat din ochi Haniei, apoi au început să-l privească amândouă, pentru că le distra chipul acesta aidoma unei oglinzi sau unei întinderi de apă, în care se răsfrânge tot ce se apropie de luciu.

Astăzi, când îmi amintesc de serile acelea, nu mă pot stăpâni să nu mă înduioşez. Multe valuri pe apă şi mulți nori pe cer au

trecut de atunci, dar memoria înaripată îmi prefiră mereu pe dinaintea ochilor asemenea tablouri; conacul de la țară, noaptea liniştită de vară şi familia împăcată, iubitoare şi fericită: veteranul încărunțit povesteşte despre rosturile vieții de altădată, tinerilor le scapără ochii, apoi fetişoara ca o floare de câmp... Ehei! multe valuri pe apă şi nori pe cer au trecut de atunci.

Orologiul a bătut ora zece. Selim a sărit în sus, fiindcă avea poruncă să se întoarcă seara acasă. Am hotărât să-l conducem cu toții până la crucea de la capătul aleii cu tei, aproape de poartă; eu aveam să-l însoțesc şi mai departe până la luncă. Am pornit deci cu toții, afară de Kazio care adormise adânc.

Eu, Hania şi Selim am luat-o înainte: noi doi ducând caii de frâu, Hania la mijloc, între noi. Ceilalți veneau în urma noastră. Pe alee era întuneric; doar luna, străpungând frunzişul des, împestrița drumul cu pete arginta.

— Hai să cântăm ceva, a propus Selim. Un cântec vechi şi frumos, despre Filon, de pildă.

— Cine mai cântă aşa ceva? s-a împotrivit Hania. Ştiu eu altul: „Ei, toamna, toamna păleşte frunza-n copaci!”

S-au înțeles, în sfârşit, să cânte mai întâi despre Filon, părintelui Ludwik şi tatei le plăcea foarte mult, pentru că le amintea timpurile de altădată, apoi „Ei, toamna, toamna!” Hania şi-a rezemat mâna albă de coama calului lui Selim şi au început să cânte;

„Luna iar apune, câinii-au adormit.
Oare cine bate din palme uşor?
Filon mă aşteaptă, dragul meu iubit,
Sub paltinul verde; fug la el în zbor”.

Când au sfârşit, în întunericul din urma noastră s-au auzit glasurile vârstnicilor. „Bravo! bravo! mai cântați ceva”. Eu îi ajutam cât puteam, dar nu ştiam să cânt prea bine, Hania, în schimb, şi Selim aveau glasuri foarte frumoase, mai ales Selim. Uneori, când mă poticneam prea tare, râdeau amândoi de mine.

Au mai îngânat câteva melodii, în timpul cărora m-am întrebat de ce ține Hania mâna pe coama calului lui Selim şi nu pe al meu? Îi plăcea grozav calul lui. Din când în când, se lipea de grumazul lui sau îl bătea uşor cu palma şi repeta: „Căluțul meu! Căluțul meu!”, iar fugarul blând sforăia şi întindea nările largi spre ea, aşteptând parcă bucățica de zahăr. Toate acestea m-au întristat din nou şi n-am mai văzut nimic afară de mâna aceea odihnind mereu pe coama calului.

În acest timp, am ajuns la crucea lângă care se sfârşeau teii. Selim a început să le spună tuturor: „Noapte bună”, a sărutat mâna doamnei d'Yves, a vrut s-o sărate şi pe a Haniei, dar aceasta nu i-a dat voie, uitându-se la mine cu teamă parcă. În schimb, după ce Selim a încălecat, s-a apropiat de el şi au început să discute amândoi. În lumina lunii pe care în acest loc n-o mai acopereau teii, i-am văzut ochii înălțați spre Selim şi expresia dulce a feții.

— Vezi să nu-l uiți pe domnul Henryk! i-a spus. O să ne distrăm şi o să cântăm totdeauna împreună... Noapte bună!

Cu aceste cuvinte, i-a întins mâna, după care cei mai vârstnici şi ea au pornit înapoi spre casă, iar eu şi Selim spre luncă.

Am mers o vreme în tăcere pe drumul deschis, fără copaci, împrejur era atâta lumină, încât puteai să numeri acele din tufele joase de ienupăr, care creşteau pe marginea drumului. Din vreme în vreme, caii sforăiau sau scara se lovea de scară.. Am privit, la Selim; era îngândurat şi ochii-i rătăceau în adâncurile nopții. Am simțit o dorință nestăvilită să vorbesc despre Hania; trebuia să vorbesc neapărat despre ea; simțeam nevoia să mă spovedesc cuiva, să-i împărtăşesc impresiile de peste zi, să-i comentez fiecare vorbu-liță, dar habar n-aveam cum să încep această discuției cu Selim. A început-o însă Selim, pentru că, deodată, nici una, nici alta, s-a aplecat spre mine şi, luându-mă de gât, m-a sărutat pe obraz şi a exclamat:

—Ah, dragă Henryk! Cât e de frumoasă şi de drăguță Hania

ta! S-o ia dracul pe Józia!

Exclamația lui m-a înghețat, ca suflarea neaşteptată a viforniței de iarnă. N-am răspuns nimic, dar i-am luat brațul de pe gâtul meu şi, împingându-l cu răceală, am mers mai departe în tăcere. L-am văzut foarte descumpănit; a tăcut şi el, dar după o clipă, întorcându-se spre mine, m-a întrebat:

— Eşti supărat pe mine?

— Nu fii copil!

— Poate că eşti gelos?

Am oprit calul.

— Noapte bună, Selime!

Era limpede ca nu mai are chef să-şi ia rămas bun, dar mi-a întins mâna maşinal să i-o strâng. Apoi a deschis gura, ca şi când ar fi vrut să mai spună ceva, dar eu am întors repede calul şi am pornit-o la trap spre casă.

— Noapte bună! mi-a urat Sellim.

A mai stat o clipă pe loc, după care a plecat pe drumul lui.

Am tras de dârlogi, lăsând calul să meargă la pas. Era o noapte frumoasă, liniştită şi caldă: luncile acoperire de rouă păreau nişte bălți revărsate; se auzea chemarea cristeilor de baltă, tăunii bâzâiau în trestiile îndepărtate. Mi-am ridicat ochii spre nemărginirea înstelată; îmi venea să plâng şi să mă rog.

Deodată, am auzit un tropot de cal în urma mea. M-am uitat înapoi şi l-am văzut pe Selim. M-a ajuns. A trecut pe lângă mine şi mi-a spus, tăindu-mi calea:

— Henryk, m-am întors pentru că tu ai ceva. La început, mi-am zis: dacă e supărat, n-are decât să fie supărat! Apoi mi-a părut rău de tine. Nu m-am putut stăpâni. Spune-mi ce ai. Poate că eu am vorbit prea mult cu Hania? Henryk, poate că tu o iubeşti?!

Am simțit că mi se pune un nod în gât şi deocamdată n-am fost în stare să răspund nimic. Ce-ar fi fost să mă las în seama primului impuls, să mă arunc la pieptul acestui prieten, să plâng şi să-i mărturisesc totul! Am mai amintit însă că ori de câte ori

mi s-a întâmplat în viață să ascult pe cineva, dezvăluindu-si sufletul, sau eu însumi să mă destăinui cuiva, o mândrie neînfrânată, pe care ar fi trebuit s-o sparg cu târnăcopul ca pe stâncă, mi-a înghețat inima şi mi-a oprit cuvintele pe buze. De câte ori nu mi-am stricat fericirea din cauza acestei mândrii, de câte ori n-am regretat-o mai târziu! Aşa a fost şi atunci, în prima clipă nu m-am putut stăpâni.

Selim îmi spusese: „Mi-a părut rău de tine!", aşadar îi era milă de mine: era de ajuns să-mi închidă gura.

Am tăcut deci, iar el s-a uitat la mine cu ochii lui angelici şi mi-a spus cu urme de rugăminte şi căință în glas:

— Henryk, poate că tu o iubeşti! Vezi şi tu, mie îmi place, dar cu asta basta! Dacă vrei, nu-i mai spun nici o vorbă. Spune-mi, o iubeşti? Ce ai cu mine?

— N-o iubesc, iar cu tine n-am nimic, Mă simt puțin slăbit. Am căzut de pe cal şi m-am lovit. Nu sunt îndrăgostit, dar am căzut de pe cal. Noapte bună!

— O, Henryk! Henryk!

— Îți repet, am căzut de pe cal.

Ne-am despărțit iarăşi. Selim m-a sărutat în loc de rămas bun, şi a plecat mai liniştit, fiindcă era într-adevăr foarte posibil să fiu aşa din pricina căzăturii. Eu am rămas cu inima strânsă de o jale adâncă, de plânsul care mă îneca; mişcat de bunătatea lui Selim, înciudat pe mine însumi şi blestemându-mă că-l respinsesem. Am îndemnat calul la galop şi în curând am ajuns înaintea casei.

Ferestrele sălii de oaspeți erau luminate, se auzeau sunetele pianului, l-am dat calul lui Franek şi am intrat. Hania cânta un cântec pe care nu-l ştiam; cânta fără grijă, falsificând melodia cu toată încrederea unei diletante, deoarece începuse să învețe nu prea de mult, dar destul de bine, ca să-mi vrăjească sufletul mai mult îndrăgostit decât muzical. Când am intrat, mi-a zâmbit fără a se opri din cântat, iar eu m-am aruncat în fotoliul din fața ei şi-am început să mă uit la ea. Peste tăblia pianului i se vedea

fruntea senină, liniştită şi sprâncenele trase ca din condei. Avea pleoapele coborâte, pentru că se uita la degete. A mai cântat o vreme şi ridicându-şi privirile la mine, mi-a spus cu glasul moale, mângâietor:

— Domnule Henryk!

— Ce-i, Hania?

— Voiam să te întreb ceva... Aha! L-ai invitat pe domnul Selim pentru mâine?

— Nu. Tata vrea să mergem mâine la Ustrzyca, pentru că am primit un pachet de la mama pentru doamna Ustrzycka.

Hania a tăcut şi a lovit uşor câteva clape, dar se vedea că o face doar maşinal, căci după o clipă a înălțat iarăşi ochii la mine:

— Domnule Henryk!

— Ce-i, Hania?

— Vreau să te întreb ceva... Aha! Józia aceea de la Varşovia e foarte frumoasă?

Asta era prea mult! Mi s-a strâns inima de furie şi amărăciune. M-am apropiat repede de pian şi cu buzele tremurând, i-am răspuns:

— Nu e mai frumoasă ca tine. Fii liniştită! Poți să-ți încerci farmecele asupra lui Selim.

Hania aproape că s-a ridicat de pe taburet şi roşeața fierbinte a jignirii i-a colorat obrajii.

— Domnule Henryk, despre ce vorbeşti?

— Despre ce intenționezi să faci tu.

Cu aceste cuvinte mi-am luat pălăria, m-am înclinat şi am ieşit din încăpere.

VII

E lesne de închipuit, cum mi-am petrecut noaptea după toate necazurile din timpul zilei. Când m-am întins în pat, m-am întrebat mai întâi ce s-a întâmplat şi de ce m-am purtat aşa toată ziua? Răspunsul era simplu: nu se întâmplase nimic, adică nici Haniei şi nici lui Selim nu le puteam reproşa nimic care să nu se

întemeieze pe o politețe obligatorie pentru toți, pe curiozitate sau pe simpatia reciprocă. Că Selim îi plăcea Haniei şi ea lui, era mai mult decât sigur, dar ce drept aveam eu să mă răzvrătesc din această cauză şi să tulbur liniştea tuturor. Aşadar nu ei erau vinovați, ci numai eu. Gândul acesta ar fi trebuit să mă liniştească, dar s-a întâmplat dimpotrivă. Cu toate că îmi explicam relațiile lor şi-mi repetam că în realitate nu se întâmplase nimic, cu toate că recunoşteam că-i nedreptățeam pe amândoi, simțeam totuşi o amenințare nelămurită în viitor; era cu atât mai dureroasă pentru mine, cu cât n-o puteam converti în reproşuri împotriva Haniei sau a lui Mirza. Şi m-am mai gândit la ceva. Neavând dreptul să le reproşez nimic, aveam totuşi pricini îndestulătoare să fiu neliniştit. Toate acestea erau subtilități aproape indicibile în care mintea mea, simplă până atunci, se poticnea şi se chinuia ca prin nişte hârtoape întunecoase. Mă simțeam obosit şi abătut, ca după o călătorie lungă, fiindcă afară de asta, încă un gând, cel mai rău şi cel mai dureros, îmi revenea mereu în minte, anume că eu însumi, da, eu, cu gelozia şi neîndemânarea mea, îi împingeam fatal unul spre altul. O, atâta lucru am înțeles încă de pe atunci, deşi n-aveam nici o experiență. Asemenea situații se ghicesc. Mai mult, ştiam că pe cărările acelea rătăcitoare nu voi ajunge unde voiam, ci acolo unde mă vor împinge simțirea şi alte împrejurări neînsemnate, trecătoare, care sunt totuşi importante şi de care depinde fericirea. Eram foarte nefericit şi chiar dacă suferințele mele pot să i se pară cuiva superficiale, susțin totuşi că o nenorocire nu este niciodată aşa cum este în realitate, ci numai aşa cum o simte cineva.

Da, nu se întâmplase nimic, încă nu se întâmplase nimic! Întins pe pat, am repetat aceste cuvinte până când au început să mi se încurce gândurile, să se împrăştie şi să se cufunde în dezordinea somnului, în curând, s-au învălmăşit cu altele. Relatările tatălui, persoane şi întâmplări din aceste istorisiri, s-au amestecat cu prezentul, cu Selim, cu Hania şi cu dragostea

mea. Poate că aveam şi puţină temperatură, mai ales că mă cam lovisem în cădere. Fitilul lumânării arse a căzut deodată în sfeşnic; s-a întunecat, apoi iarăşi a pâlpâit de câteva ori o flăcăruie albastră, din ce în ce mai mică, până când, în cele din urmă, a mai strălucit o dată cu putere şi s-a stins. Cred că era târziu; afară cântau cocoşii; am căzut într-un somn greu şi nesănătos, din care m-am trezit destul de târziu.

A doua zi am dormit până după micul dejun, aşa că n-am mai putut s-o văd pe Hania până la masa de prânz, pentru că la ora două avea lecţie cu doamna d'Yves. Dormisem zdravăn, în schimb, mă refăcusem şi lumea nu mi se mai părea atât de rea. Am hotărât să fiu bun şi îndatoritor cu Hania, răsplătind-o astfel pentru ieşirea mea de ieri. N-am prevăzut însă că ultimele cuvinte nu numai că o îndureraseră pe Hania, dar o şi jigniseră. Când a coborât cu doamna d'Yves la masă, m-am ridicat repede şi deodată, ca şi când m-ar fi udat cineva cu apă rece, m-am retras în mine nu pentru că am vrut eu, ci pentru că am fost respins. Hania mi-a spus foarte politicoasă „bună ziua”, dar atât de rece, încât am renunţat numaidecât la orice drăgălăşenie. După care s-a aşezat lângă doamna d'Yves şi tot timpul mesei s-a prefăcut că nu vrea să ştie nimic de existenţa mea. Mărturisesc că atunci această existenţă mi se părea atât de prăpădită şi vrednică de plâns, încât dacă mi-ar fi plătit-o cineva cu numai trei parale, m-aş fi declarat mulţumit. Dar ce puteam face? S-a trezit în mine dorinţa de împotrivire şi am hotărât să-i plătesc Haniei cu aceeaşi monedă. Ciudată atitudine faţă de persoana iubită mai mult decât orice pe lume. Puteam spune într-adevăr: „Huleşte gura ta, dar inima îţi plânge!” Cât a durat masa, n-am vorbit niciodată amândoi decât prin mijlocirea unei terţe persoane. Când Hania a spus, de pildă, că spre seară va ploua, s-a adresat doamnei d'Yves, iar eu i-am răspuns, tot doamnei d'Yves, nu Haniei, că nu sunt semne de ploaie. Această hârjoană prefăcută avea pentru mine un farmec aţâţător. Sunt curios, dragă domnişoară, cum o să ne purtăm unul cu altul la,

Ustrzyca, fiindcă trebuie doar să mergem la Ustrzyca, m-am întrebat în gând. Acolo am s-o întreb înadins ceva față de ceilalți, ea va fi nevoită să-mi răspundă şi aşa va crăpa gheața. Nutream iluzii mari în legătură cu mersul la Ustrzyca. Ce-i drept, avea să meargă cu noi şi doamna d'Yves, dar ce-mi păsa mie! Deocamdată, mă interesa mai mult ca nimeni dintre cei de față să nu observe supărarea noastră. Dacă va băga de seamă cineva, mi-am spus, ne va întreba de ce suntem supărați şi va ieşi totul la iveală. Numai la acest gând îmi urca roşcata în obraji şi mi se strângea inima de teamă. Dar, minune! mi-am dat seama că Hania se teme de asta mai mult decât mine şi că, văzându-mi spaima, îşi râde de ea. La rândul meu, m-am simțit umilit, dar n-aveam ce face. Mă aştepta Ustrzyca, aşa că m-am agățat cu disperare de acest gând.

Se vede că şi Hania se gândea la acelaşi lucru, fiindcă după masă, când i-a adus tatei cafeaua neagră, i-a sărutat mâna şi i-a spus:

— Mă rog de iertare, aş putea să nu merg la Ustrzyca?

„Ah, ce nemernică, ce nemernică e Hania asta iubită!” am gândit în sinea mea.

Dar tata, care era cam tare de ureche, n-a înțeles la început despre ce este vorba şi, sărutând-o pe frunte, a, întrebat:

— Ce vrei tu, femeie mică?

— Am o rugăminte.

— Ce rugăminte?

— N-aş vrea să merg la Ustrzyca.

— De ce, eşti bolnavă?

„Dacă va spune că-i bolnavă, am gândit iarăşi, s-a dus totul de râpă, cu atât mai mult cu cât tata era bine dispus”.

Totuşi Hania nu mințea niciodată, chiar fără vină, de aceea, în loc să pună totul pe scama durerii de cap, a răspuns:

— Nu, sunt sănătoasă, dar n-am chef să merg.

— Ei, atunci trebuie să mergi la Ustrzyca.

Hania s-a înclinat şi a plecat fără un cuvânt. Cât despre

mine, mă bucuram din tot sufletul şi, dacă s-ar fi cuvenit, i-aş fi dat Haniei cu sâc.

Când am rămas însă numai eu cu tata, l-am întrebat de ce a silit-o să meargă.

— Vreau ca vecinii să se obişnuiască să vadă în ea o rudă de-a noastră. Într-un fel, Hania ne însoţeşte la Ustrzyca în locul mamei tale, pricepi?

Nu numai că pricepeam, dar îmi venea să-l sărut pe bunul tata pentru ajutorul acesta.

La ora cinci aveam să plecam. În acest timp, Hania şi doamna d'Yves se îmbrăcaţi sus. Am spus să înhame caii la şareta uşoară de două persoane, pentru că eu intenţionam să merg călare. Până la Ustrzyca aveam vreo milă şi jumătate, aşa că pe timp frumos era o plimbare cum nu se poate mai plăcută. Când Hania a coborât, îmbrăcată într-adevăr în negru, dar cu grijă, cu eleganţă chiar, deoarece aşa dorea tata, nu mai puteam să-mi dezlipesc ochii de la ea. Părea atât de frumoasă, încât am simţit pe dată că mi se topeşte inima, iar dorinţa de împotrivire şi răceala prefăcută zbură undeva peste mări şi ţări. A trecut pe alături ca o adevărată regină, fără să se uite la mine, cu toate că mă îmbrăcasem şi eu destul de bine. Între noi, fie zis, era puţin contrariată, pentru că într-adevăr nu voia să meargă, nu cu intenţia de a-mi face mie în necaz, ci din alte pricini, cu totul îndreptăţite, cum am aflat mai târziu.

La cinci fix am încălecat pe cal, doamnele au urcat în şaretă şi am plecat împreună. Pe drum, am călărit de partea Haniei, vrând cu orice preţ să-i atrag atenţia asupra, mea. S-a uitat de bună seamă la mine, când mi s-a ridicat calul în două picioare, măsurându-mă cu privirea liniştită din creştet până-n tălpi; mi se pare că a şi zâmbit imperceptibil, ceea ce deocamdată m-a încurajat, dar s-a întors repede spre doamna d'Yves şi au început să vorbească amândouă în aşa fel, încât n-aveam cum să mă amestec.

Am ajuns, în sfârşit, la Ustrzyca, unde l-am găsit şi pe Selim.

Doamna Ustrzycka nu era acasă, era numai stăpânul casei, două guvernante: o franțuzoaică şi o nemțoaică, şi cele două domnişoare: Lola, mai mare, de aceeaşi vârstă cu Hania, o şatenă frumoasă şi destul de cochetă din fire, şi Marynia, aproape un copil. După primele cuvinte de bun găsit, doamnele au plecat îndată în grădină la căpşuni, iar pe noi, pe mine şi pe Selim, domnul Ustrzycki n-a luat să ne arate puşca nouă şi câinii pentru mistreți, pe care-i adusese cu mare cheltuială hăt! de la Wrocław. Am mai amintit că domnul Ustrzycki era cel mai împătimit vânător din ținut, altminteri un om vrednic, bun la suflet şi tot atât de săritor, pe cât de bogat. Avea un singur defect care-l făcea plictisitor, râdea întruna şi, tot la câteva cuvinte, îşi lovea cu palmele abdomenul şi repeta: „E o farsă, binefăcătorule, cum îi zice?" Din această pricină, i se spunea vecinul-farsă sau vecinul-cum îi zice.

Vecinul-farsă ne-a condus deci la cuştile câinilor, fără a se gândi că poate preferam de o sută de ori să le însoțim pe doamne în grădină. Un timp, i-am ascultat lămuririle cu răbdare, până când eu mi-am adus aminte că aveam o treabă cu doamna d'Yves, iar Selim i-a spus de-a dreptul:

— Toate astea sunt foarte bune, binefăcătorule! Câinii sunt foarte frumoşi, dar ce să facem, dacă noi am vrea să ne ducem după doamne.

Domnul Ustrzycki şi-a lovit abdomenul cu palmele:

— A, e o farsă, binefăcătorule, cum îi zice? Atunci duceți-vă, că vin şi eu!

Şi ne-am dus. M-am convins însă repede că nu merita să mă grăbesc atâta. Hania, care se ținea mai la o parte de celelalte fete, s-a făcut în continuare că nu mă vede, ocupându-se poate înadins de Selim. De altfel, eu se cuvenea s-o distrez pe domnişoara Lola. Despre ce am vorbit cu domnişoara Lola, în ce fel i-am spus tot felul de absurdități şi cum i-am răspuns la întrebările ei politicoase, nu ştiu nici eu, fiindcă i-am urmărit mereu pe Selim şi pe Hania, ascultându-le discuția, pândindu-le

privirile şi mişcările. Selim nu şi-a dat seama, dar şi-a dat seama Hania şi a coborât glasul într-adins, uitându-se cu anume cochetărie la partenerul ei, care-şi îngăduia să suporte acest potop de binefaceri. „Aşteaptă, Hania, aşteaptă, tu-mi faci în ciudă mie, îți voi face şi eu la fel.” Şi gândind astfel, m-am întors spre conlocuitoarea mea. Am uitat să spun că domnişoara Lola avea o slăbiciune deosebită pentru mine, pe care mi-o arăta destul de limpede. Am început deci să fiu amabil cu ea, să glumesc şi să râd, deşi îmi venea mai mult să plâng decât să râd, iar Lola mă privea înveselită cu ochii ei umezi, albaştri închis, alunecând treptat într-o stare romantică.

Ah, dac-ar fi ştiut cât o uram în clipa aceea! Eram atât de prins de rolul meu, încât am comis chiar o josnicie. Când domnişoara Lola a făcut, în timp ce vorbeam, o observație răutăcioasă în legătură cu Selim şi Hania, deşi atunci m-am cutremurat în mine de furie, nu i-am răspuns, cum se cuvenea, şi am râs doar cam prosteşte şi am tăcut. Ne-am plimbat aşa vreo oră, apoi s-a servit gustarea de după-amiază sub un castan, ale cărui ramuri coborau cu vârfurile până la pământ, alcătuind o boltă verde deasupra capetelor noastre. Abia atunci ani înțeles că Hania nu pentru mine nu vrusese să vină la Ustrzyca, ci îşi avea pricinile ei mai bine întemeiate.

Lucrurile stau aşa: doamna d'Yves, provenind din vechea nobilime franceză şi fiind mai cultivată decât alte guvernante, se socotea mai presus decât franțuzoaica şi îndeosebi decât nemțoaica de la Ustrzyca; la rândul lor, acestea se considerau mai presus decât Hania, deoarece bunicul acesteia fusese slujitor. Doamna d'Yves, bine crescută, nu le-o arăta însă în nici un fel, ele, în schimb, îşi manifestau pe față dispreţul până la cruzime. Erau ambiții şi supărări obişnuite între femei, dar nu puteam îngădui ca draga mea Hania, de o sută de ori mai scumpă decât toată Ustrzyca, să le cadă victimă. Hania le suporta ifosele cu un tact şi o dulceață care făceau cinste caracterului ei, dar îi părea rău. Când era de față doamna

Ustrzycka, nici pomeneală să se întâmple una ca asta, dar acum amândouă guvernantele profitau de absenţa ei. Când Selim s-a aşezat alături de Hania, au început îndată şoaptele şi aluziile, la care lua parte câte puţin şi domnişoara Lola, invidioasă pe Hania pentru frumuseţea ei. Le-am respins glumele de câteva ori cu asprime, poate cu prea multă asprime, dar în curând m-a înlocuit, fără voia mea, Selim. Am văzut, că un fulger de mânie i-a împreunat sprâncenele, dar s-a stăpânit, îndreptându-şi privirile batjocoritoare spre cele două guvernante. Şfichiuitor, glumeţ şi bun de gură cum sunt puţini la vârsta lui, le-a luat piuitul cât ai bate din palme, de nu mai ştiau ce să facă. L-am ajutat, e adevărat, doamna d'Yves cu autoritatea ei şi eu care le-aş fi pălmuit cu plăcere pe cele două venetice. Ca să nu mă supere, domnişoara Lola a trecut de partea noastră şi, deşi nesinceră, a început să se poarte mult mai amabil cu Hania decât de obicei. Într-un cuvânt, izbânda noastră a fost deplină, din nenorocire însă şi spre marea mea supărare, şi de astă-dată meritul principal îi revenea tot lui Selim. Cu tot tactul ei, Hania şi-a stăpânit cu greu lacrimile care i se îmbulzeau în ochi şi a început să se uite la Selim ca la salvatorul ei, cu recunoştinţă şi admiraţie. De aceea, când ne-am ridicat, de la masă şi am pornit-o iarăşi perechi prin grădină, am văzut-o pe Hania aplecându-se spre Selim şi şoptindu-i mişcată:

— Domnule Selim, eu îţi sunt foarte...

S-a întrerupt brusc, temându-se să nu izbucnească în plâns, dar fără voia ei, a cuprins-o emoţia.

— Domnişoară Hania, să nu mai vorbim despre asta. Să nu iei în seamă şi... să nu-ţi faci griji.

— Vezi şi dumneata ce greu îmi vine să vorbesc, dar voiam să-ţi mulţumesc.

— Pentru ce, domnişoară Hania, pentru ce? Eu nu pot să suport lacrimile în ochii dumitale. Pentru dumneata eu aş...

A fost rândul lui să nu sfârşească, fiindcă n-a mai găsit cuvântul potrivit sau poate şi-a dat seama la timp că s-a lăsat

dus prea departe de simțămintele care-i umpleau pieptul; a întors deci capul încurcat, ca să nu i se vadă emoția, şi a tăcut.

Hania se uita la el cu ochii străluminați de lacrimi, iar eu nu i-am mai întrebat ce s-a întâmplat.

O iubeam pe Hania cu toată puterea sufletului meu tânăr, o divinizam, o iubeam cum numai în ceruri se iubeşte; îi iubeam silueta, ochii, fiecare firicel de păr, sunetul glasului; îi iubeam fiecare rochie, aerul pe care-l respira, iar dragostea asta pătrunsese peste tot, nu era numai în inimă, ci în toată ființa mea, trăiam numai în ea şi prin ea, curgea în mine ca sângele, iradia din mine asemenea căldurii. Pentru alții poate că mai exista ceva pe lângă dragoste, dar pentru mine, toată lumea exista numai în ea, în afara ei nu mai era nimic. Pentru restul lumii, eram orb, surd şi prost, pentru că mintea şi simțurile îmi erau legate de un singur sentiment. Simțeam că ard ca o torță aprinsă, că flacăra ei mă mistuie şi pier, mor. Ce era această dragoste? Marea chemare a sufletului meu adresată altui suflet: „Divina mea, sfânta mea, iubita mea, auzi-mă!” Iată de ce n-am mai întrebat ce s-a întâmplat, fiindcă am înțeles că Hania nu mai poate răspunde la chemarea inimii mele. Omul însetat de iubire merge printre oamenii indiferenți cum ar merge prin pădure, strigă şi cheamă, aşteptând să-i răspundă vreun glas înrudit, aşa că n-am mai întrebat ce s-a întâmplat şi pentru că, în timp ce eu iubeam şi strigam în zadar, am presimțit şi am auzit, două glasuri înrudite, al lui Selim şi al Haniei! Se chemau unul pe altul cu glasul inimii, se chemau spre nefericirea mea, fără să-mi înțeleagă durerea. Unul era ecoul celuilalt, unul se ducea după celălalt, cum se duce ecoul în urma glasului. Ce puteam face împotriva acestei necesități pe care ei o numeau fericire, iar eu nenorocire? Ce puteam face împotriva rânduielilor firii, împotriva acestei fatale logici a lucrurilor? Cum să dobândesc inima Haniei, când o forță de neînvins o înclina în altă parte?

M-am răznit de ceilalți şi m-am aşezat pe o bancă din grădină, în timp ce gândurile mi se ciocneau în minte asemenea

păsărilor dintr-un stol învălmăşit. M-a cuprins nebunia suferinței şi a disperării. Mă simțeam singur în mijlocul familiei, printre atâtea inimi binevoitoare; lumea întreagă mi se părea atât de pustie, de infamă, cerul atât de indiferent față de suferința omenească, încât fără să vreau, un singur gând s-a înstăpânit în mine, le-a înghițit şi le-a acoperit pe toate celelalte cu liniştea-i mohorâtă. Numele lui era: moartea. Şi după aceea; ieşirea din cercul acesta vicios şi sfârşitul suferințelor, deznodământul acestei triste comedii, tăierea tuturor nodurilor dureroase care-mi înlănțuiau sufletul şi alinarea după supliciu; ah, această alinare de care eram atât de însetat: alinare întunecată, alinarea nimicniciei, dar tăcută, veşnică!

Eram ca un om toropit de lacrimi, suferință şi de somn. „Să adorm, să adorm! gândeam — cu orice preț, fie şi cu prețul vieții". Apoi din tăriile albastre şi calme ale cerului, unde mi se refugia odinioară credința mea copilărească, a venit în zbor ca pasărea încă un gând şi mi s-a cuibărit în creier. Gândul acesta era cuprins în puține cuvinte:

— Şi dacă?

Era un alt univers în care m-am cufundat în virtutea necesității implacabile. Ah, sufeream foarte mult, iar din aleea vecină ajungeau până la mine discuții vesele sau frânturi din cuvintele liniştite ale celorlalți, împrejur miroseau florile, prin copaci ciripeau păsărelele care se pregăteau de culcare; deasupra se întindea cerul senin, rumenit de aurora amurgului. Pretutindeni era linişte şi fericire, numai eu scrâşneam din dinți de durere şi-mi doream moartea în mijlocul naturii îmbobocite.

Deodată, am tresărit; înaintea mea a foşnit rochia unei femei: M-am uitat şi am văzut-o pe domnişoara Lola. Era calmă şi blândă, mă privea cu compătimire ori poate chiar mai mult decât cu compătimire. În strălucirile serii şi printre umbrele aruncate de copaci, părea palidă. Despletite, ca din întâmplare, cozile bogate i se împrăştiaseră pe umeri.

În clipa aceea, n-am mai simțit că o urăsc, „Suflet milostiv!

am gândit, vii oare să mă mângâi?”

— Domnule Henryk, eşti trist, poate că eşti suferind?

— O, da, domnişoară! sufăr într-adevăr! am izbucnit şi luându-i mâna, am pus-o pe fruntea-mi înfierbântată, apoi am sărutat-o cu înflăcărare şi am fugit.

— Domnule Henryk! m-a chemat încet.

Tocmai atunci, la colţul aleii au apărut Selim şi Hania, Amândoi asistaseră la răbufnirea mea, văzuseră cum am dus mâna Lolei la frunte şi am sărutat-o; văzuseră amândoi, aşa că zâmbeau şi schimbau priviri între ei, spunându-şi parcă.:

— Ei, ştim noi ce înseamnă asta.

Era însă vremea să ne întoarcem acasă. De la poartă, drumul lui Selim o lua în altă parte, dar temându-mă că va voi să ne conducă, am încălecat în grabă şi am spus tare că s-a făcut târziu, şi noi şi Selim trebuie să plecam. Când ne-am luat rămas bun, am primit de la domnişoara Lola o ciudat de fierbinte strângere de mână, la care n-am răspuns, şi am pornit la drum.

Selim s-a despărţit de noi la poartă, dar mai înainte i-a sărutat mâna Haniei, în loc să spună noapte bună, şi Hania nu s-a mai împotrivit deloc.

Acum nu mai arăta îmbufnată. Era într-o dispoziţie prea îngăduitoare, ca să-şi mai aducă aminte supărarea de dimineaţă, eu însă îmi explicam această dispoziţie cum nu se poate mai rău.

Doamna d'Yves a adormit numaidecât şi a început să se clatine în toate părţile. Am privit la Hania, nu dormea; ochii ei erau larg deschişi şi parcă străluceau de fericire.

N-a întrerupt tăcerea, era pesemne prea ocupată cu propriile gânduri. Abia când am ajuns aproape de casă, s-a uitat la mine şi, văzându-mă îngândurat, m-a întrebat:

— La ce te gândeşti atât de adânc, la Lola?

Nu i-am răspuns nici un cuvânt, am strâns numai din dinţi şi am gândit: „Sfâşie-mă, sfâşie-mă, dacă-ţi face plăcere, dar n-ai să smulgi nici un geamăt din mine”.

Haniei însă nici prin minte nu-i trecea să mă chinuiască.

M-a întrebat, deoarece era îndreptățită s-o facă.

Mirată de tăcerea mea, a repetat întrebarea încă o dată. Iarăşi n-am răspuns nimic. A crezut că sunt încă supărat şi a tăcut şi ea.

VIII

Câteva. zile mai târziu, dis-de-dimineață, primele luciri roşietice ale zorilor au intrat prin inima tăiată în oblonul de la fereastră şi m-au trezit din somn. În curând, a ciocănit cineva în oblon şi în deschizătura trandafirie nu s-a ivit chipul Zosiei[1] lui Mickiewicz, care l-a trezit în acest fel pe Tadeusz, nici Hania mea, ci fața bărboasă a pădurarului Wach, iar un glas gros m-a strigat:

— Domnişorule!

— Ce s-a întâmplat?

— Să-ncățălează lupii prin tufişurile de la Pohor. Trebuie să mergem să-i momim.

— Numaidecât!

M-am îmbrăcat, am luat puşca, cuțitul de vânătoare şi am ieşit. Wach mă aştepta ud tot de roua dimineții, cu puşca-i cu țeava lungă, ruginită, pe umăr; nu i se întâmplase niciodată să greşească ținta. Era dimineața devreme, soarele nu răsărise, oamenii nu ieşiseră la muncă şi nici vitele pe câmp. Dar cerul se colorase albăstrui, trandafiriu şi galben spre răsărit, iar la apus era întunecat. Bătrânul se grăbea.

— Am venit cu droşca. Mergem la rovine, mi-a spus.

Am urcat şi am plecat. Cum am trecut de şuri, un iepure a țâşnit din ovăz şi tăindu-ne drumul, a fugit pe luncă, însemnându-şi trecerea cu urme întunecate prin roua argintie. Bătrânul a exclamat:

— Ne-a tăiat calea o pisică! Ducă-se pe pustii! Apoi a

---

[1] Personaj din poemul *Pan Tadeusz* de A. Mickiewicz.

adăugat:

— E târziu. Curând pământul o să facă umbră.

Asta însemna că în curând avea să răsară soarele, pentru că în lumina zorilor, corpul nu aruncă umbră pe pământ.

— Şi dacă-i umbră, nu-i bine? l-am întrebat.

— Dacă-i mare, mai merge, dar de-i mică, treabă de pomană, în limba curentă, asta însemna iarăşi: cu cât e mai târziu, cu atât e mai rău, fiindcă se ştie că mai aproape de amiază umbra e mică.

— De unde începem? l-am întrebat din nou.

— De la rovine, dar după ce intrăm în tufişurile de la Pohor.

Tufişurile de la Pohor acopereau o parte din pădure neobişnuit de deasă, presărată cu rovine, adică gropi rămase de la copacii răsturnați de furtună.

— Şi crezi, Wach, că vom izbuti să-i înşelăm?

— O să fac ca lupoaica şi poate s-o ivi vreunul.

— Sau poate că nu.

— E, o să iasă el.

Ajungând la coliba lui Wach, am lăsat calul şi droşca în seama unui băiat, iar noi am pornit pe jos. După vreo oră şi jumătate de mers, când soarele începea să răsară, ne-am pitit în rovine.

În jurul nostru, lăstărişul era de nepătruns; doar din loc în loc se înălțau copacii uriaşi, iar rovina era atât de adâncă, încât nu ni se vedeau nici capetele.

— Acum spate la spate, a mormăit Wach.

Ne-am aşezat spate la spate astfel că ne ieşeau deasupra doar vârful capetelor şi țevile puştilor.

— Stai şi dumneata la pândă! m-a îndemnat Wach. Eu încep să cânt.

Şi-a băgat două degete în gură şi modulându-şi astfel glasul gros, Wach a început să cânte, adică să urle ca lupoaica ce cheamă lupii.

— Dumneata stai la pândă!

Şi şi-a lipit urechea de pământ.

Eu n-am auzit nimic, dar Wach şi-a înălţat faţa de la pământ şi a şoptit:

— Răspunde, dar e departe. Să tot fie la vreo jumătate de milă[1].

A mai aşteptat apoi un sfert de oră şi a urlat iarăşi, mişcându-şi degetele în gură. Un aulit jeluitor şi ameninţător totodată a străpuns desişul şi s-a rostogolit departe peste pământul ud, izbindu-se din pin în pin.

Wach şi-a apropiat iar urechea de pământ.

— Răspunde, nu e la mai mult de-o verstă şi jumătate.

Parcă auzeam şi eu acum ecoul unui urlet foarte îndepărtat încă, abia perceptibil, dar care se putea desluşi printre foşnetele frunzelor.

— Dincotro vine? am întrebat.

— Dinspre dumneata.

Wach a urlat a treia oară; un urlet i-a răspuns de aproape. Am strâns cu putere puşca în mână şi amândoi ne-am ţinut răsuflarea. Era o linişte adâncă, doar vântul scutura picăturile de rouă de pe aluniş, care cădeau foşnind printre frunze. De departe, din altă parte a pădurii, ajungea până la noi curtatul cocoşului sălbatic.

Deodată, la vreo trei sute de paşi, s-a iţit ceva în desiş, tufele de ienupăr s-au mişcat şi dintre acele întunecate s-a ivit un cap triunghiular cenuşiu cu urechile ascuţite şi ochii roşii. Nu puteam să trag, pentru că era încă prea departe, aşa că am aşteptat cu răbdare, deşi cu inima bătând să-mi spargă pieptul. Curând, lupul a ieşit din lăstăriş şi, din câteva sărituri nu prea mari, s-a apropiat de rovină, adulmecând cu teamă în toate părţile. La o sută cincizeci de paşi s-a oprit şi a ciulit urechile, de parcă simţise ceva. Am ştiut că mai mult nu se va apropia şi am

[1] Este vorba, de astă dată, de mila folosită în Polonia mai demult, unitate de măsură egală cu 7.467 m.

apăsat pe trăgaci.

Bubuitura s-a amestecat cu chelălăitul dureros al lupului. Am sărit afară din rovină. Wach m-a urmat, dar n-am mai găsit lupul. Wach a cercetat atent locul unde roua era ştearsă în luminiş şi a spus:

— Colorează!

Într-adevăr, pe iarbă se vedeau urme de sânge.

— N-ai greşit, domnişorule, deşi ai tras de departe, n-ai greşit, colorează, oho, colorează, trebuie să ne ducem după el.

Şi ne-am dus. Din loc în loc, dam de iarbă călcată şi de urme mai mari de sânge; se vedea că lupul rănit se oprea să se odihnească din când în când. S-a scurs însă o oră de când băteam drumul prin desişuri, apoi încă una; soarele urcase sus; străbătuserăm o distanță uriaşă fără să găsim nimic, afară de urmele care uneori dispăreau cu totul. Am nimerit astfel la marginea pădurii; urmele au continuat vreo două verste pe câmp în direcția bălții şi în cele din urmă s-au pierdut în mlaştina acoperită de trestii şi obligeană. Mai departe nu puteam merge fără câine.

— Acolo o să rămâie, am să-l găsesc eu mâine, m-a liniştit Wach şi am pornit-o înapoi spre casă.

Curând am încetat să mă mai gândesc la lup, la Wach şi la rezultatul cam nenorocos al vânătoarei, întorcându-mă la necazurile mele. Când ne-am apropiat de pădure, un iepure a zvâcnit aproape dintre picioarele mele, dar eu, în loc să trag în el, am tresărit doar ca trezit din îngândurare.

— A, domnişorule! s-a revoltat Wach, aş fi tras şi-n frate-meu, dacă-mi sărea aşa dinainte.

M-am mulțumit să zâmbesc şi am mers mai departe în tăcere. Când am ajuns la drumul din pădure, „drumeagul mătuşii", cum i se spunea, care dă în şoseaua ce duce spre Chorzele, am zărit pe pământul umed urme proaspete de copite potcovite.

— Wach, nu ştii ce urme sunt astea? am întrebat.

— Eu cred că domnişorul de la Chorzele a trecut pe aici spre conac, a răspuns Wach.

— Atunci mă duc şi cu acasă, am răspuns. Rămâi sănătos, Wach!

Wach m-a rugat cu sfială să poftesc pe la coliba lui, care nu era prea departe, şi să-mbuc ceva. Ştiam că dacă-l refuz, îi fac o mare supărare, l-am refuzat totuşi, promițându-i că voi veni a doua zi de dimineață. Nu voiam ca Selim şi Hania să stea prea multă vreme singuri, fără mine. În cele cinci zile care au urmat vizitei de la Ustrzyca, Selim venise în fiecare zi la noi. Simpatia dintre cei doi tineri creştea repede sub ochii mei. Dar şi eu îi păzeam ca pe ochii din cap şi azi era prima dată când puteau să stea mai mult timp singuri. El bine, am gândit, va trebui să spunem lucrurilor pe nume; am simțit că pălesc, asemenea celui ce pierde până şi speranța că mai poate spera.

Mă temeam de asta ca de o nenorocire, ca de sentința ireversibilă a morții, despre care se ştie că trebuie să vie odată şi odată, dar pe care omul o amână cât poate.

Când am ajuns acasă, l-am întâlnit în curte pe părintele Ludwik, cu un sac pe cap; în dreptul feței pânza de sac era înlocuită cu o sită. Se ducea la prisacă.

— Părinte Ludwik, Selim este la noi? am întrebat.

— Este, să tot fie vreo oră şi jumătate de când a venit.

Inima mi s-a zbătut nebuneşte.

— Unde-i acum?

— S-a dus la eleşteu cu Hania şi cu Ewunia.

Am dat fuga în grădină pe malul bălții, unde se aflau bărcile, într-adevăr, una din cele mari lipsea de la locul ei; m-am uitat pe apă, dar n-am văzut nimic. Am ghicit că Selim cotise la dreapta, spre tufele de arini, aşa că barca şi cei din ea erau acoperiți de trestiile care creşteau pe mal, Am pus mâna pe o vâslă şi, sărind într-o bărcuță mică de o persoană, am pornit pe lângă trestii, având grijă, să nu ies din ele; astfel puteam vedea tot fără să fiu văzut.

I-am zărit curând. Barca lor încremenise într-un luminiş mare de apă, vâslele erau ridicate. La un capăt, cu spatele la Hania şi Selim, şedea surioara mea, Ewunia, iar la celălalt ei amândoi. Aplecată peste marginea bărcii, Ewunia lovea apa cu mânuţele, părând prinsă cu totul de această joacă; Selim şi Hania, în schimb, rezemaţi aproape unul de celălalt, erau adânciţi într-o discuţie. Nici cea mai slabă adiere de vânt nu încreţea luciul transparent, al apei albăstrui, iar barca, Hania, Ewunia şi Selim se răsfrângeau în ea, ca într-o oglindă, în linişte şi nemişcare.

Era poate un tablou foarte frumos, dar la vederea lui mi s-a urcat sângele la cap. Am priceput totul; o luaseră pe Ewunia cu ei, pentru că fetiţa n-avea cum să-i încurce şi să le înţeleagă mărturisirile de dragoste. O luaseră ca să salveze aparenţele. „S-a întâmplat!” mi-am zis; „s-a întâmplat!” au foşnit trestiile. „S-a întâmplat!” a susurat valul care s-a lovit de luntrea mea şi mi s-a întunecat în faţa ochilor; am simţit că mă ia când cu frig, când cu cald şi mi se golesc obrajii de sânge! „Ai pierdut-o pe Hania, ai pierdut-o! hohoteau voci în mine şi în afara mea. Am mai auzit aceleaşi voci exclamând: „Isuse, Marie!”, apoi şoptindu-mi: „Apropie-te mai mult printre trestii, vei putea vedea mai bine!” Am ascultat şi ani înaintat încet cu luntrea. Dar nici de Ia această depărtare nu puteam auzi ce vorbesc, îi vedeam însă mai bine; şedeau unul lângă altul pe aceeaşi banchetă fără să se ţină de nună, dar Selim era întors spre Hania; o clipă am avut impresia că stă în genunchi înaintea ei, dar mi s-a părut. Era întors spre ca şi o privea rugător. Ea însă nu se uita la el, privind parcă neliniştită în toate părţile, apoi şi-a ridicat ochii la cer. Am văzut că era emoţionată, că el o implora ceva, am văzut cum şi-a împreunat mâinile în faţa ei, cum încet, încet ca şi-a întors capul şi s-a aplecat spre el, dar a tresărit deodată, revenindu-şi, şi s-a tras spre marginea bărcii, iar el a prins-o de mâini, temându-se parcă să nu cadă în apă. Am văzut că nu i-a mai dat drumul la mână, apoi n-am mai văzut nimic,

fiindcă bezna mi-a întunecat privirile. Am scăpat vâsla din mână şi m-am prăbuşit pe fundul luntrei. „Ajutor, ajutor, Doamnei am strigat în gând, aici este ucis un om!” Simțeam că mi se taie răsuflarea. O, cât de mult o iubeam şi cât eram de nefericit! Zăcând pe fundul luntrei şi smulgându-mi cu turbare hainele de pe mine, îmi simțeam în acelaşi timp neputința şi furia. Aşa-i, eram neputincios, neputincios ca un atlet cu mâinile legate, căci ce mai puteam face? Puteam să-l omor pe Selim, să mă omor pe mine; puteam să le izbesc barca şi să-i înec pe amândoi, dar nu eram în stare să mulg din inima Haniei dragostea pentru Selim şi s-o păstrez numai şi numai pentru mine!

Ah, sentimentul mâniei neputincioase, convingerea că nu mai există nici o scăpare era în clipa aceea mai rea decât orice! Întotdeauna mi-a fost ruşine să plâng până şi față de mine însumi. Dacă se-ntâmpla ca durerea să-mi stârnească lacrimile cu forța, mândria le oprea numaidecât. Atunci însă turbarea neputincioasă, care-mi sfâşia pieptul, a cedat în sfârşit şi în singurătate, față de luntrea cu perechea de îndrăgostiți care se răsfrângeau în oglinda apei, față de cerul liniştit şi de trestiile care fâşâiau trist deasupra capului meu, de tăcere, de nenorocirea şi de suferința mea, am izbucnit în suspine adânci cu lacrimile scurgându-mi-se şiroaie; zăceam pe spate cu mâinile împletite sub cap şi aproape urlam de jalea-mi nemărginită.

Apoi m-am simțit fără putere. Mă cuprindea amețeala. Nu mai simțeam aproape nimic, afară de răceala din vârful degetelor de la mâini şi de la picioare. Eram tot mai vlăguit. Cu ultimele licăriri ale conştiinței, m-am gândit că se apropie moartea şi marea linişte înghețată. Mi s-a părut că această mohorâtă stăpână a mormintelor mă ia în stăpânire, aşa că am întâmpinat-o cu privirea calmă, sticloasă. „S-a sfârşit!” mi-am spus în gând şi parcă am scăpat de povara ce-mi strivea pieptul.

Dar nu s-a, sfârşit nimic. Nu mi-am dat seama cât timp am zăcut aşa pe fundul luntrei. Pe bolta cerească mi se perindau

prin fața ochilor nourași mari și pufoși sau treceau în zbor, țipând jalnic, nagâții și cocoarele. Soarele urcase sus pe cer și pripea puternic. Vântul se oprise, și trestiile învecinate nu mai fâșâiau. M-am trezit parcă din somn și am început să mă uit împrejur. Luntrea cu Haina și Selim nu mai era. Tăcerea, liniștea și moleșeala care domneau în natură se completau ciudat cu starea de amorțeală somnolentă din care mă trezisem mai înainte. Pretutindeni se înstăpânise calmul, bună dispoziția. Caii dracului se așezau pe marginile bărcii și pe frunzele de nufăr, late ca niște scuturi; păsăruici cenușii se legănau pe trestii, ciripind cu dulceață; pe alocuri se auzea bâzâitul harnic al vreunei albine rătăcite printre ape; la răstimpuri, prin tufele de obligeană, măcăiau rațele sălbatice; lișițele își scoteau puii prin luminișuri. Regatele și republicile păsărimii își dezvăluiau ochilor mei viața zilnică, dar eu nu vedeam nimic. Somnolența încă nu-mi trecuse. Ziua era călduroasă, capul mă durea insuportabil. Așa că m-am aplecat spre marginea luntrei, am luat apă în pumn și am băut-o cu buzele fierbinți. Mi-am mai revenit puțin în puteri. Am apucat vâsla și am pornit înapoi spre stufăriș; era destul de târziu și mai mult ca sigur că acasă întrebaseră de mine.

Am încercat să mă liniștesc, gândind că, dacă Selim și Hania își mărturisiseră iubirea, apoi poate că era mai bine că se întâmplase așa. Cel puțin luau sfârșit astfel blestematele zile de nesiguranță. Nenorocirea își ridica viziera și se afla înaintea mea cu fața descoperită. Acum o cunoșteam și trebuia să lupt cu ea. Ciudat lucru, ideea aceasta începea să aibă pentru mine un farmec dureros. Nu eram însă sigur și m-am hotărât s-o cercetez cu îndemânare pe Ewunia, cel puțin atâta cât era cu putință.

Am picat acasă tocmai la masă. L-am salutat pe Selim cu răceală și m-am așezat în tăcere. Tata s-a uitat la mine și m-a întrebat;

— Ce-i cu tine, ești cumva bolnav?

— Nu, sunt sănătos, dar sunt obosit. M-am sculat de la trei

noaptea.

— De ce?

— M-am dus cu Wach să vânăm lupi. Am împuşcat unul. M-am culcat mai târziu şi acum mă cam doare capul.

— Uită-te în oglindă, să vezi cum arăţi.

Hania a încetat o clipă să mai mănânce şi m-a privit cu luarea, aminte.

— Domnule Henryk, poate că e de vină vizita de ieri de la Ustrzyca? a spus.

Am privit-o drept în ochi şi am întrebat, aproape cu asprime:

— Ce înţelegi prin asta?

Hania s-a intimidat şi a început să lămurească ceva nu prea clar. Selim i-a sărit în ajutor.

— E foarte firesc. Cine iubeşte, slăbeşte.

I-am privit pe rând pe amândoi şi am răspuns rar şi apăsat, accentuând fiecare silabă:

— Nu mi se pare că voi aţi slăbit; nici tu şi nici Hania.

Amândoi s-au făcut stacojii. S-a aşternut o clipă de tăcere penibilă. Nici eu nu eram sigur dacă nu mersesem cumva prea departe; din fericire, tata nu auzise tot ce se vorbise, iar părintele Ludwik socotea că nu-i decât o hârjoneală obişnuită între tineri.

— Înţeapă ca o viespe, s-a mirat, prizând tutun. Ştiu că v-a spus-o. Vedeţi, să nu vă mai agăţaţi de el.

O, Doamne, cât de puţin mă mângâia triumful meu şi cu câtă plăcere aş fi renunţat la el în schimbul înfrângerii lui Selim!

După masă, trecând prin încăperea de oaspeţi, m-am uitat în oglindă. Arătam, într-adevăr, destul de rău. Aveam ochii încercănaţi, faţa suptă. Mi se părea că m-am urâţit grozav, dar acum îmi era indiferent.

M-am dus s-o caut pe Ewunia. Amândouă surioarele, care mâncau mai devreme decât noi, erau în grădină, unde făceau gimnastica pentru copii. Ewunia şedea fără grijă pe un scăunel de lemn agăţat cu patru frânghii de scândura orizontală a leagănului. Vorbea singură, scuturându-şi din când în când

cârlionții de pe căpşorul bălai şi dând din picioruşe.

Când m-a văzut, a zâmbit şi mi-a întins mânuțele. Am luat-o în brațe şi ne-am îndepărtat pe alee.

Ne-am oprit apoi să stăm pe o bancă şi, aşezând-o pe Ewunia în față, am întrebat-o:

— Ewunia, ce-ai făcut tu azi toată ziua?

— Ewunia a mels la plimbale cu bălbat şi Hania, a răspuns fetița, lăudându-se.

Pentru Ewunia, Selim era bărbatul ei.

— Şi ai fost cuminte?

— Da.

— Deoarece copiii cuminți ascultă totdeauna ce vorbesc oamenii mari şi caută să învețe mereu câte ceva. Tu îți aduci aminte ce i-a spus Selim Haniei?

— Am uitat.

— Ei, poate că totuşi aşa, un pic, îți aminteşti?

— Am uitat.

— Nu eşti cuminte! Hai, adu-ți aminte, că să ştii că nu te mai iubesc.

Fetița a început să-şi şteargă un ochi cu pumnişorul, în timp ce cu celălalt, înlăcrimat, mă privea pe sub sprâncene. Gata să plângă, cu colțurile gurii lăsate în jos ca o potcoviță, a răspuns cu glăsciorul tremurând de lacrimi:

— Am uitat.

Ce putea să-mi răspundă biata fetiță? Mi se părea că sunt un prost şi-mi era ruşine că-i vorbeam într-o limbă înşelătoare acestui îngeraş nevinovat; una s-o întreb şi alta să vreau să aflu. Ewunia era răsfățata casei, deci şi a mea, aşa că n-am vrut s-o mai chinuiesc. Am sărutat-o pe guriță, am mângâiat-o şi am lăsat-o să plece. Fetița a alergat îndată la leagăn, iar eu m-am îndepărtat tot atât de neştiutor ca şi înainte, convins totuşi că Selim şi Hania îşi destăinuiseră dragostea.

În aceeaşi zi, spre seară, Selim mi-a spus:

— N-am să te mai văd o săptămână, plec.

— Unde pleci? am întrebat cu indiferență.

— Tata mă trimite să-i fac o vizită unchiului meu de la Szumna; va trebui să stau vreo săptămână acolo.

Am privit la Hania. Vestea n-a produs nici o schimbare pe fața ei. Se vede că Selim i-o împărtăşise mai de mult.

A zâmbit însă şi, ridicându-şi ochii de la lucru, l-a privit ştrengăreşte, puțin supărată parcă, şi l-a întrebat:

— Şi dumneata eşti bucuros că pleci?

— Ca buldogul în lanț! a răspuns repede, dar s-a stăpânit la timp şi, văzând că doamna d'Yves, care nu suporta nici cea mai mică trivialitate, se strâmbă puțin, a adăugat:

— Îmi cer iertare pentru expresia folosită, eu îmi iubesc unchiul, dar vezi dumneata... eu mă simt mai bine aici... lângă... doamna d'Yves.

Şi spunând acestea, i-a aruncat o privire romanțioasă doamnei d'Yves, făcându-i pe toți să râdă, chiar şi pe doamna d'Yves care, deşi supărăcioasă, nutrea o slăbiciune deosebită pentru Selim. L-a tras uşor de ureche şi i-a spus cu un zâmbet binevoitor:

— Tinere, aş putea să-ți fiu mamă!

Selim i-a sărutat mâna şi s-a făcut pace, iar eu am gândit: ce mare deosebire există între mine şi Selim! Dacă eu aş avea dragostea Haniei, aş visa tot timpul privind la cer. Cum să-mi mai ardă mie de glume, el însă râdea, glumea şi era vesel de parcă nici nu i păsa. Chiar atunci când înflorea de fericire, era totdeauna vesel.

Înainte de a pleca, mi-a spus:

— Ştii ce, hai şi tu cu mine!

— Nu merg. N-am deloc chef pentru aşa ceva.

Răceala răspunsului l-a mirat pe Selim.

— Ai devenit, cam ciudat, mi-a zis. De la o vreme, nu te mai recunosc, dar...

— Sfârşeşte.

— Dar unui îndrăgostit i se scuză totul.

— Numai să nu încurci ițele altuia, i-am răspuns cu glasul marelui Comandor de pe soclu.

Selim mi-a aruncat o privire străpungătoare ca un fulger, pătrunzându-mi până în adâncul sufletului.

— Ce tot spui?

— Că nu merg şi că nu se iartă totul!

Dacă n-ar fi fost de față toți ceilalți, Selim ar fi lămurit lucrurile numaidecât. Eu însă nu voiam să le lămuresc până când nu voi avea dovezi mai sigure. Am văzut totuşi că ultimele cuvinte l-au neliniştit pe Selim şi au speriat-o pe Hania. S-a mai învârtit o vreme, amânându-şi plecarea cu pretexte mărunte, apoi găsind o clipă potrivită, mi-a spus încet:

— Încalecă şi condu-mă. Vreau sa discut cu tine.

— Altădată, am răspuns tare. Azi mă simt cam slăbit.

IX

Selim a plecat într-adevăr la unchiul lui şi a petrecut acolo nu numai o săptămână, ci zece zile. La noi, la Litwinów, acest răstimp s-a scurs fără prea multă veselie. Hania părea că mă evită şi mă priveşte cu o teamă ascunsă. N-aveam intenția să discut nimic cu ea pe față, deoarece mândria îmi încremenea cuvintele pe buze, dar ea, nu ştiu de ce, făcea în aşa fel ca să nu rămânem nici o clipă singuri. Era evident că tânjea şi ea de dor. Slăbea şi se împuțina, iar eu priveam înfiorat la zbuciumul ei şi-mi spuneam: aşadar nu e vorba numai de un capriciu trecător, ci, din nenorocire, de un sentiment adevărat şi profund! Eram nervos şi eu, întunecat şi trist, în zadar tata, preotul şi doamna d'Yves mă întrebau ce am? Dacă nu sunt bolnav? Le răspundeam că nu, iar grija lor mă ațâța şi mai mult. Petreceam zile întregi singur, pe cal, prin pădure sau cu luntrea prin zăvoi. Trăiam ca un sălbatic. O dată am stat toată noaptea în pădure cu puşca şi câinele lângă focul pe care-l aprinsesem înadins. Alteori îmi pierdeam câte o jumătate de zi cu ciobanul nostru care se pricepea la boli. Sălbăticit de atâta singurătate, culegea

întruna felurite ierburi şi le cerceta însuşirile; pe mine mă introducea în lumea fantastică a eresurilor şi a farmecelor. Totuşi, cine-ar fi crezut? Erau clipe când tânjeam după Selim şi după „supliciul” meu, cum îi spuneam.

O dată mi-a trecut prin minte să-i fac o vizită bătrânului Mirza la Chorzele. Impresionat că veneam numai pentru el, bătrânul m-a primit cu brațele deschise. Eu însă m-am dus acolo cu alt scop. Mi se năzărise să privesc în ochii acelui Mirza înfricoşător, colonelul petihorenilor din timpul lui Sobieski. Când am întâlnit ochii aceia amenințători, care te urmăreau peste tot, mi-au venit în minte proprii înaintaşi, ale căror portrete atârnau la noi în încăperea de oaspeți, la fel de aspri şi îmbrăcați în fier.

Sub înrâurirea acestor impresii, ajunsesem într-o stare de exaltare ciudată. Singurătatea, liniştea nopții, viața în mijlocul naturii, toate astea s-ar fi cuvenit să acționeze întremător asupra mea, dar parcă purtam în mine un glonte otrăvit. Uneori mă abandonam visării care îmi înrăutățea şi mai mult această stare. Câteodată, lungit în cine ştie ce colț de pădure sau în luntre prin stufărişuri, îmi închipuiam că mă aflu în camera Haniei, la picioarele ei, că îi sărut picioarele, mâinile şi rochia, chemând-o cu cele mai mângâietoare nume, iar ea îmi pune palmele-i divine pe fruntea înfierbântată, zicându-mi: „Ai suferit destul, să uităm totul! A fost doar un vis urât! Henryk, eu pe tine te iubesc!” Dar, după aceea, urma trezirea, şi realitatea cenuşie, viitorul meu întunecat ca o zi noroasă, veşnic fără ca, până la capătul vieții fără ea, mi se părea şi mai înfricoşătoare. Mă sălbăticeam deci tot mai mult, evitam oamenii, chiar şi pe tata, pe părintele Ludwik şi pe doamna d'Yves. Mi-era lehamite şi de Kazio, de vorbăria şi de curiozitatea lui de băiat-codană, de râsul lui continuu şi de poznele lui. Bieții de ei se străduiau să mă distreze şi sufereau pe ascuns din cauza stării mele, neştiind cum să şi-o explice. Hania, fie că ghicea, fie că nu, căci avea motive temeinice să creadă că sunt îndrăgostit de Lola

Ustrzycka, făcea tot ce putea, ca să mă mângâie. Eram însă atât de arțăgos şi cu ea, încât nu-şi putea stăpâni teama când vorbea cu mine. Până şi tata, de obicei aspru şi fără menajamente, încerca să-mi abată gândurile şi să-mi stârnească interesul, să mă cerceteze. Nu o dată, începea să discute cu mine lucruri care, credea el, ar fi trebuit să mă intereseze. Într-o bună zi, a ieşit cu mine în curte şi m-a întrebat, privindu-mă scrutător:

— Nu crezi şi tu la fel? Am vrut să te întreb mai de mult, dacă nu şi se pare că Selim se învârteşte cam mult în jurul Haniei.

După o judecată simplă, s-ar fi cuvenit să mă bâlbâi şi să mă las prins, cum se spune, asupra faptului. Eram însă într-o dispoziție care mi-a dat puterea să nu-mi trădez nici măcar printr-o tresărire impresia pe care an produs-o asupra mea cuvintele tatei, aşa că am răspuns liniştit:

— Nu, ştiu că nu-i adevărat...

M-am simțit jignit de amestecul lui în asemenea treburi. Socoteam că, de vreme ce era vorba numai de mine, numai eu sunt cel care trebuie să-mi rezolv problemele.

— Eşti sigur? a întrebat tata.

— Fireşte. Selim este îndrăgostit de o elevă din Varşovia,

— Vezi tu, eşti tutorele Haniei şi ai datoria să veghezi asupra ei.

Ştiam că bietul tata vorbea aşa numai ca să-mi stârnească ambiția şi interesul şi să-mi smulgă astfel gândurile din cercul vicios în care păreau să se învârtă; i-am răspuns însă parcă în ciudă, indiferent şi posomorât:

— Halal tutore mai sunt şi eu. Bătrânul Mikołaj mi-a încredințat-o mie, pentru că dumneata nu erai acasă, aşa că adevăratul tutore nu sunt eu.

Tata s-a încruntat; văzând că aşa n-o scoate cu mine la capăt, ai încercat altfel. A zâmbit pe sub mustața-i căruntă, m-a tras uşor de ureche şi chipurile familiar, hârjonindu-se, m-a întrebat:

— Sau ție ți-a sucit capul Hania? Ia spune, băiete, nu-i aşa?

— Hania? Nicidecum. Asta-i bună!

Mințeam de stingeam, dar era mai lesne decât mă aşteptam,

— Atunci e vorba de Lola Ustrzycka? Ai?

— Lola Ustrzycka e o cochetă!

Tata şi-a pierdut răbdarea.

— Atunci, dacă nu eşti îndrăgostit, de ce dracu umbli ca recrutul după prima zi de instrucție?

— Ştiu şi eu! N-am nimic.

Asemenea întrebări de care, din cauza îngrijorării lor, nu m-au scutit nici tata, nici părintele Ludwik şi nici măcar doamna d'Yves, mă chinuiau şi mă enervau şi mai mult. În cele din urmă, relațiile mele cu ei au început să fie penibile. Mă înfuriam din te miri ce. Părintele Ludwik vedea în aceste manifestări unele însuşiri, care ies la iveală cu vârsta, ale unui caracter despotic şi, uitându-se la tata, zâmbea semnificativ şi spunea: „E din neamul găinilor moțate!” Dar câteodată, până şi el îşi pierdea răbdarea. Între tata şi mine au avut loc de câteva ori discuții foarte neplăcute. O dată, într-o după amiază, când într-o dispută despre nobilime şi democrație mi-am luat avânt şi am declarat că aş fi preferat de o mie de ori să nu mă nasc şleahtic, tata m-a dat afară. Femeile s-au pus pe plâns şi, din această cauză, timp de două zile toate au mers anapoda. În ce mă priveşte, nu eram pe atunci nici aristocrat, nici democrat, eram doar îndrăgostit şi nefericit. În mintea mea nu mai era loc pentru principii, teorii şi convingeri sociale, iar dacă luptam în numele unora împotriva altora, o făceam numai din pricina iritării, în ciuda nu ştiu cui, şi tot de aceea începeam dispute religioaso cu părintele Ludwik, pe care le sfârşeam trântind uşile, într-un cuvânt, le-am otrăvit viața tuturor, nu numai pe a mea, Iată de ce, când s-a întors Selim, după o absență de zece zile, toți au răsuflat uşurați. Eu nu eram acasă, când a venit la noi, rătăceam călare prin împrejurimi. Am ajuns acasă abia spre seară şi am intrat de-a dreptul în curtea fermei, unde băiatul de la grajduri, luându-mi calul, mi-a spus:

— A venit domnişorul de la Chorzele.

În aceeaşi clipă, a sosit în fugă Kazio şi mi-a confirmat vestea.

— Am aflat, i-am răspuns aspru. Unde-i Selim?

— Mi se pare că e în grădină cu Hania. Mă duc să-l caut. Am intrat amândoi în grădină, dar Kazio a fugit înainte; am luat-o şi eu încet pe urma lui, căci nu prea mă grăbeam să dau ochi cu Selim.

Nu făcusem pici cincizeci de paşi, când l-am văzut pe Kazio apărând în fugă la colţul aleii.

Cum era o mare paiaţă, a început să-mi facă semne ciudate de departe, să se scălămbăie ca o maimuţă; era roşu ca racul şi ţinea un deget în gură şi râdea, încercând să-şi stăpânească hohotele. S-a apropiat de mine şi m-a chemat încet:

— Henryk, hi, hi, hi. Pst!

— De ce te prosteşti aşa? l-am dojenit.

— Pst! Să fiu al naibii! hi, hi! Selim stă în genunchi înaintea Haniei în chioşcul acoperit cu hamei. Pe viaţa mea!

L-am înşfăcat de umeri şi l-am strâns cât am putut.

— Taci! rămâi aici! Nici o vorbă nimănui, pricepi! Rămâi aici, mă duc să văd singur, dar să taci şi să nu sufli o vorbă la nimeni, dacă ţii la viaţa ta!

Kazio, care la început luase totul în glumă, văzând paloarea de cadavru care-mi acoperea faţa, s-a înfricoşat şi a rămas locului cu gura căscată, în timp ce eu alergam ca un nebun în direcţia chioşcului acoperit cu hamei.

Târându-mă repede şi fără zgomot ca un şarpe prin tufele de dracilă care înconjurau chioşcul, am ajuns la faţa locului. Pereţii erau alcătuiţi din scânduri subţiri, aşezate în cruce, aşa că puteam să văd şi să aud totul. Ceea ce făceam, nu mi se părea deloc respingător. Am îndepărtat cu grijă frunzele şi mi-am lipit urechea.

— E cineva pe aproape! am auzit şoapta înăbuşită a Hamei.

— Nu-i nimeni! Sunt frunzele care se mişcă pe ramuri, a

răspuns Selim.

Am privit înăuntru prin perdeaua de frunze verzi. Selim nu mai era în genunchi, ci şedea lângă Hania pe băncuţa scundă. Ea era albă ca pânza, ţinea ochii închişi, capul înclinat şi rezemat pe umărul lui, iar el îi înconjura mijlocul cu braţul şi o strângea cu dragoste şi încântare.

— Te iubesc, Hania! Te iubesc, te iubesc! repeta cu patimă şi, aplecându-şi capul, îi căuta gura; ea se ferea, apărându-se parcă, dar buzele lor s-au întâlnit, s-au unit şi au rămas aşa, împreunate într-un sărut ah! care mi s-a părut lung cât veşnicia.

Mi s-a mai părut după aceea că tot ce aveau să-şi spună, îşi spuneau sărutându-se. O ruşine neînţeleasă le oprea cuvintele, îndrăzneau să se sărute, dar nu să şi vorbească. Se înstăpânise o linişte de moarte; auzeam doar respiraţia lor gâfâitoare, pătimaşă.

M-am apucat cu mâinile de scândurile de lemn ale chioşcului şi m-am temut să nu se sfarme în ţăndări în strânsoarea-mi spasmodică. Am văzut negru înaintea ochilor, am simţit că mi se învârte capul, iar pământul aluneca undeva în adânc. Dar fie şi cu preţul vieţii, voiam să ştiu ce vor vorbi, m-am stăpânit deci şi, sorbind aerul cu buzele arse, cu fruntea lipită de scânduri, am ascultat, pândindu-le fiecare răsuflare.

Tăcerea s-a prelungit o vreme, apoi Hania a început să şoptească:

— Ajunge! Nu mai cutez să privesc în ochii dumitale. Să mergem!

Şi, întorcându-şi capul într-o parte, se străduia să se smulgă din braţele lui.

— O, Hania! Ce se întâmplă cu mine? Cât sunt de fericit! a exclamat Selim.

— Să plecăm de aici. Să nu vină cineva.

Selim a sărit drept în picioare cu ocini scânteietori şi nările fremătând.

— N-are decât să vie toată lumea, a răspuns. Eu te iubesc

şi-am s-o strig în fața tuturor. Nu ştiu nici eu cum s-a întâmplat. Am luptat cu mine însumi, am suferit, fiindcă mi se părea că te iubeşte Henryk şi tu-l iubeşti pe el. Acum însă nu-mi mai pasă de nimic. Tu mă iubeşti pe mine, deci despre fericirea ta e vorba. O, Hania, Hania!

Şi iarăşi s-a auzit un sărut, apoi Hania a început să îngâne cu glasul moale, parcă fără putere:

— Te cred, te cred, domnule Selim şi am multe lucruri să-ți spun. Se pare că vor să mă trimită în străinătate la doamna. Doamna d'Yves a vorbit ieri cu domnul despre asta; doamna d'Yves crede că Henryk se află în această stare din cauza mea. Ei cred că e îndrăgostit de mine. Nici eu nu ştiu, dacă nu-i aşa. Uneori aşa mi se pare. Eu nu-l mai înțeleg şi mi-e frică de el. Simt că el ne va sta împotrivă şi ne va despărți, iar eu...

A sfârşit abia auzit, în şoaptă:

— Te iubesc, te iubesc foarte mult!

— Ascultă, Hania, a răspuns Selim. Nici o putere omeneasca nu ne va despărți. Dacă Henryk îmi va interzice să mai vin aici, îți voi scrie. Am pe cineva care-ți poate aduce oricând scrisoarea. Am să trec şi eu pe drumul dinspre eleşteu. Când începe să se însereze, să te plimbi totdeauna prin grădină. N-ai să pleci nicăieri. Pe Dumnezeul meu! eu n-am să le-o îngădui, chiar dacă ei vor vrea să te trimită. Hania, nu mai vorbi de plecare, că înnebunesc! O, iubita mea, iubita mea!

I-a luat mâinile şi şi-a apăsat pătimaş buzele pe ele. Ea s-a ridicat deodată de pe bancă.

— Aud voci, vine cineva! a strigat înfricoşată.

Au ieşit amândoi, deşi nu venea nimeni. Razele soarelui care apunea aruncau luciri aurii pe chipurile lor; mie mi se părea că sunt roşii ca sângele. M-am târât şi eu încet spre casă. La cotitura aleii, l-am întâlnit pe Kazio care sta la pândă.

— Au plecat. I-am văzut, a şoptit. Spune-mi ce trebuie să fac!

— Împuşcă-l în cap! am răbufnit.

Kazio a roşit tot, iar ochii i-au devenit fosforescenți.

— Bine! a răspuns.

— Stai, nu fii prost! Să nu faci nimic. Nu te amesteca şi, pe onoarea ta, taci! Lasă totul în seama mea. Dacă voi avea nevoie de tine, am să-ți spun; dar să nu sufli o vorbă nimănui.

— N-am să spun nimic, să mă şi ucidă.

O vreme, am mers în tăcere. Impresionat de importanța problemei şi adulmecând cine ştie ce întâmplări amenințătoare, spre care-i da ghes inima, Kazio m-a privit cu ochi scrutători, apoi mi-a zis:

— Henryk!

— Ce-i?

Vorbeam amândoi în şoaptă, cu toate că nu se auzea nimeni.

— Te vei bate cu Mirza?

— Nu ştiu. Poate că da.

Kazio s-a oprit şi mi-a înlănțuit gâtul cu brațele.

— Henryk, dragul, scumpul, singurul meu frate! Dacă vrei să te bați cu el, lasă-mă să te-nlocuiesc cu. Acum îl pot înfrunta şi eu. Să-mi încerc şi eu puterile. Hai, Henryk, lasă-mă!

Lui Kazio i se năzăreau isprăvi cavalereşti, iar eu îl simțeam mai aproape de mine ca oricând, ca pe un frate adevărat, aşa că l-am strâns la piept cu toată puterea şi i-am spus:

— Nu, Kazio, nu e încă nimic sigur. Şi pe urmă, el n-ar fi de acord. Nu ştiu nici eu ce se va întâmpla. Deocamdată, spune să-mi pună şaua pe cal din vreme. O să plec înaintea lui, am să-i țin calea şi vom lămuri lucrurile. În acest timp, tu să nu-i scapi din ochi, dar să nu te trădezi că ştii ceva. Du-te şi spune să pună şaua pe cal.

— Iei şi armele cu tine?

— Ei, Kazio, dar nici el nu e înarmat. Nu, vreau numi să vorbesc cu el. Fii cuminte şi du-te repede la grajd.

Kazio a pornit în goană, cum i-am spus, iar eu m-am întors încet acasă. Eram ca un om izbit în cap cu muchea baltagului. Dacă e să spun adevărul, nu ştiam nici eu ce trebuie să fac; habar n-aveam cum să procedez. Pur şi simplu îmi venea să strig

de disperare.

Înainte de a avea siguranța că am pierdut inima Haniei, o doream din toată inima, crezând că astfel voi scăpa de povara ce-mi apăsa pieptul. Iată că acum nenorocirea îşi ridicase viziera şi priveam la fața-i înghețată şi în ochii-i de piatră, în timp ce în suflet mi se năştea o nouă nesiguranță, nu nesiguranța nenorocirii, ci sentimentul de o mie de ori mai rău al propriei neputințe, neştiința de a lupta cu ea.

Inima-mi era plină de fiere, de amărăciune şi înverşunare. Glasurile generoase, altruiste, care-mi răsunau mai de mult în suflet: „Renunță la Hania pentru fericirea ei; la fericirea ei trebuie să te gândeşti în primul rând; sacrifică-te!” tăcuseră cu totul. Îngerul mâhnirii calme, îngerul duioşiei şi cel al lacrimilor zburaseră hăt! departe de mine. Mă simțeam ca un vierme pe care oamenii îl striviseră, uitând că mai are şi ac. Până acum mă lăsasem urmărit de nenorociri ca lupul de câini, dar prea hărțuit şi încolțit, începeam să-mi arăt colții ca lupul. O nouă forță activă, al cărei nume era răzbunarea, se trezea în inima mea. Am început să simt un fel de ură pentru Selim şi pentru Hania. Am să-mi pierd viața, gândeam, am să pierd tot ce se poate pierde pe lume, dar n-am să le îngădui să fie fericiți. Preocupat de acest gând, m-am agățat de el, cum se agată condamnatul de cruce. Era un motiv ca să trăiesc; orizontul s-a luminat înaintea mea, am răsuflat adânc, foarte adânc şi liber, ca niciodată. Gândurile împrăştiate şi învălmăşite se adunau iarăşi,

Îndreptându-se cu toată puterea într-o direcție amenințătoare pentru Selim şi Hania. Când am ajuna acasă, eram aproape liniştit, rece. Înăuntru se aflau doamna d'Yves, preotul Ludwik, Hania, Selim şi Kazio care se întorsese de la grajduri şi nu-i scăpa din ochi.

— Calul pentru mine-i gata? l-am întrebat pe Kazio.

— Te aşteaptă.

— Vrei să mă conduci? a întrebat Selim.

— Aş putea. Mă duc la stoguri să văd de nu-i vreo

stricăciune. Kazik, lasă-mă pe mine în locul tău.

Kazio s-a ridicat, iar eu m-am aşezat alături de Selim şi Hania pe canapeaua de lângă fereastră. Fără să vreau, mi-am amintit cum şedeam aşa mai demult, imediat după moartea lui Mikołaj, atunci când Selim ne-a povestit basmul crimeean despre sultanul Harun şi vrăjitoarea Lala. Atunci Haniulka, un copil încă, şi-a rezemat căpşorul bălai pe pieptul meu şi a adormit; acum aceeaşi Hania, profitând de întunericul care învăluia încăperea, îi strângea pe ascuns mâna lui Selim. Atunci ne unea pe toţi trei sentimentul dulce al prieteniei, acum dragostea şi ura aveau să intre curând în luptă. În aparenţă, totul era calm, cei doi îndrăgostiţi îşi zâmbeau, eu eram mai vesel decât de obicei şi nimeni nu bănuia ce se ascunde sub această veselie. Doamna d'Yves l-a rugat pe Selim să cânte ceva. Acesta s-a ridicat, s-a aşezat la pian şi a început să cânte mazurcile lui Chopin[1], aşa că un timp eu am rămas singur cu Hania pe canapea. Am băgat de seamă că se uita la Selim ca la soare, zburând pe aripile muzicii în ţara visurilor, de aceea am hotărât s-o readuc pe pământ.

— Nu-i aşa, Hania, că Selim este foarte talentat? am întrebat. Cântă din gură, la pian...

— O, e adevărat! a răspuns.

— Şi ce faţă frumoasă are, uită-te acum la el.

Hania a privit în direcţia pianului. Selim şedea în întuneric, doar capul îi era luminat de razele amurgului; aureolat astfel, cu ochii în sus, arăta foarte inspirat, cum şi era în clipa aceea.

— Ce frumos e, nu-i aşa, Hania? am repetat.

— Dumneata ţii mult la el?

— Asta n-are nici o importanţă, dar femeile se dau în vânt după el. Ah, cât îl mai iubea eleva aceea, Józia.

Pe fruntea netedă a Haniei s-a aşternut nelinişte.

---

[1] Frederick Chopin (1810—1849) — pianist şi compozitor polonez de factură romantică.

— Dar el? m-a întrebat.

— E, el azi iubeşte pe una, mâine pe alta! Nu poate iubi prea mult timp o singură femeie. Aşa-i e firea. Dacă-ți va spune vreodată că te iubeşte, să nu-l crezi (aci ani început să vorbesc apăsat); vrea numai sărutările tale, nu şi inima ta, pricepi?

— Domnule Henryk!

— Ai dreptate, de ce-ți spun eu ție toate astea! Pe tine nu te interesează. Şi pe urmă, tu eşti atât de sfioasă, încât n-ai fi în stare să-ți dai sărutul unui străin. Hania, iartă-mă, mi se pare că te-am jignit numai presupunând una ca asta. Tu n-ai îngădui niciodată aşa ceva. Nu-i aşa, Hania?

Hania s-a ridicat repede şi a vrut să plece, dar am prins-o de mână şi am oprit-o cu forța. Mă străduiam să fiu chipurile liniştit, dar simțeam cum mă încearcă turbarea şi-mi pierd cumpătul.

— Răspunde! i-am spus cu furie înăbuşită, altfel nu-ți dau drumul!

— Domnule Henryk! Ce vrei de la mine? Ce tot spui?

— Spun... spun..., am şoptit cu dinții încleştați, spun că n-ai pic de ruşine!

Hania s-a aşezat iar fără putere pe canapea; am privit-o, era palidă ca ceara. Dar nu mai aveam nici un fel de milă pentru această biată orfană. Am apucat-o de mână şi, strângându-i degetele, am continuat:

— Ascultă-mă, Hania! M-ai avut la picioarele tale; aş fi dat lumea întreagă pentru tine...

— Domnule Henryk!...

— Taci, am văzut şi am auzit tot l Eşti o neruşinată! Şi tu, şi el!

— Doamne, Dumnezeule!

— Eşti o neruşinată! Eu n-aş fi cutezat să-ți sărat nici tivul de la rochie, iar el te-a sărutat pe gură. Tu însăți erai lacomă de sărutările lui! Hania! Te disprețuiesc! Te urăsc!

Glasul mi s-a frânt în piept. Am început să respir mai repede,

căci mi se tăia răsuflarea.

— Ai ghicit! am urmat după o clipă, că vă voi despărți. Vă voi despărți, fie şi cu prețul vieții, de-ar trebui să vă ucid pe amândoi şi apoi să mor şi eu. Nu-i adevărat ce ți-am spus mai înainte. El te iubeşte şi nu te-ar părăsi, dar am să vă despart eu.

— Despre ce vorbiți cu atâta înflăcărare? a întrebat neaşteptat doamna d'Yves care şedea în celălalt capăt al încăperii.

O clipă, am vrut să mă ridic în picioare şi să spun totul în gura mare, dar m-am stăpânit şi am răspuns cu glasul aparent liniştit, deşi puțin întretăiat:

— Ne certăm, fiindcă nu ştim care dintre chioşcurile din grădină este mai frumos, cel acoperit cu trandafiri sau cel învăluit de hamei?

Selim s-a oprit brusc din cântat şi s-a uitat la noi cu luare aminte, apoi a răspuns cu cea mai mare indiferență:

— Eu le-aş da pe toate celelalte pentru cel cu hamei.

— N-ai gusturi proaste, am răspuns. Hania e de altă părere.

— E adevărat, domnişoară Hania? a întrebat.

— Da! a şoptit.

Am simțit iarăşi că nu mai sunt în stare să continui discuția. Cercuri roşii hui zburau pe dinaintea ochilor. M-am ridicat repede şi străbătând în fugă câteva încăperi până în sufragerie, am înşfăcai carafa cu apă de pe masă şi mi-am turnat-o în cap. Apoi, fără să-mi mai dau seama ce fac, am trântit-o de pământ de s-a spart în mii de cioburi, şi am ieşit în tindă.

Calul meu şi al lui Selim aşteptau înşeuați la intrare.

M-am dus pentru o clipă în camera mea, ca să mă şterg de apă, apoi m-am întors în sala de oaspeți.

Aici i-am găsit pe părintele Ludwik şi pe Selim cum nu se poate mai înspăimântați.

— Ce s-a întâmplat? am întrebat.

— Haniei i s-a făcut rău, a leşinat.

— Cum? Ce-a făcut? am strigat, apucându-l pe preot de braț.

— Îndată după ce-ai plecat, a izbucnit în hohote de plâns, apoi a leşinat. Doamna d'Yves a luat-o la ea.

Am alergat fără o vorbă în camera doamnei d'Yves. Hania izbucnise într-adevăr într-un plâns cu suspine şi căzuse în nesimțire, dar criza trecuse. Când am văzut-o, am uitat de toate şi, aruncându-mă în genunchi lângă patul ei, ca un nebun, am strigat fără să-mi mai pese de prezența doamnei d'Yves:

— Hania, scumpa mea! iubita mea! Ce ai?

— Nimic! Acum nu mai am nimic! a răspuns moale şi a încercat să zâmbească. Nu mai am nimic.

Am stat lângă ea vreun sfert de oră. Apoi i-am sărutat mâna şi m-am întors în salon. Nu-i adevărat! N-o uram! O iubeam mai mult ca oricând! În schimb, când l-am văzut pe Selim, îmi venea să-l strâng de gât. O, pe el îl uram acum din adâncul sufletului. Şi el, şi părintele Ludwik au alergat spre mine.

— Ei, cum e?

— Acum e bine.

Şi întorcându-mă spre Selim, i-am şoptit la ureche:

— Du-te acasă. Ne întâlnim mâine la gorganele de la marginea pădurii. Vreau să discut cu tine. Să nu mai vii aici. S-o sfârşim odată!

Lui Selim i s-a urcat sângele în obraji.

— Ce înseamnă asta?

— Am să-ți explic mâine. Azi n-am chef. Pricepi? N-am chef.

Mâine la şase dimineața!

Cu aceste cuvinte, m-am întors în camera doamnei d'Yves. Selim a fugit câțiva paşi în urma mea, dar s-a oprit la uşă. După câteva minute, l-am văzut pe fereastră plecând.

Am stat vreo oră în încăperea de lângă cămăruța Haniei. Nu puteam să intru la ea, fiindcă slăbită de atâta plâns, adormise. Doamna d'Yves şi părintele Ludwik coborâseră la tata să se sfătuiască împreună. Am stat singur până la vremea ceaiului.

La ceai, am băgat de seamă că tata, părintele Ludwik şi doamna d'Yves aveau fețele pe jumătate misterioase, pe jumătate

aspre. Recunosc că m-a cuprins teama. Ghiciseră oare ceva? Se prea poate, deoarece astăzi, între noi, tinerii, se întâmplaseră lucruri destul de neobişnuite.

— Azi am primit o scrisoare de la mama, mi-a spus tata.

— Cum se simte?

— Foarte bine, dar e neliniştită de cele ce se petrec acasă. Vrea să se întoarcă repede, dar n-am s-o las, trebuie să mai stea măcar vreo două luni acolo.

— De ce-i neliniştită mama?

— Ştii şi tu că prin sat bântuie vărsatul de vânt; am făcut o imprudența că i-am scris.

La drept vorbind, nu ştiam că prin sat bântuie vărsatul de vânt. Poate că auzisem, dar vestea se izbise ca de un perete de nepăsarea mea.

— Şi dumneata nu te duci la mama? am întrebat.

— Văd eu. O să mai vorbim despre asta.

— A trecut aproape un an, de când doamna e în străinătate, a remarcat părintele Ludwik.

— Sănătatea ei o impune. Abia iarna viitoare o va putea petrece aici. Scrie că se simte mult mai bine, dar îi este dor de noi şi e neliniştită, a spus tata.

Apoi s-a întors spre mine şi a adăugat:

— După ceai să vii în camera mea. Am ceva de vorbit cu tine.

— Bine, tată!

Ne-am ridicat de la masă şi am mers cu toții la Hania, îşi revenise cu totul; voia să se scoale din pat, dar tata nu i-a dat voie. Pe la ora zece, seara, o brişcă a duruit în fața pridvorului. Venise doctorul Stanislaw care îşi petrecuse toată după amiaza prin casele sătenilor. A consultat-o cu grijă pe Hania şi a declarat că nu e bolnavă, dar are nevoie de distracție şi de odihnă. I-a interzis să mai învețe, recomandându-i să fie cât mai veselă.

Tata s-a sfătuit cu el dacă nu-i mai bine să trimită fetițele undeva până când va trece epidemia, decât să le țină acasă, Doctorul l-a liniştit, asigurându-l că nu există nici o primejdie;

chiar i-a scris înadins mamei să fie liniştită. Apoi s-a dus să se culce, deoarece cădea din picioare de oboseală. L-am condus cu o lumânare în mână în camera în care avea să doarmă cu mine şi tocmai voiam să mă culc şi eu, vlăguit de impresiile zilei, când a intrat Franek şi mi-a spus:

— Domnişorule, te cheamă domnul la el.

M-am conformat numaidecât. Tata se afla în camera lui, aşezat la biroul pe care am văzut scrisoarea de la mama. Mai erau de față părintele Ludwik şi doamna d'Yves. Inima a început să-mi bată mai tare de teamă, asemenea unui vinovat care trebuie să se înfățişeze la judecată; eram aproape sigur că vor să mă cerceteze în legătură cu Hania. Tata a început să-mi vorbească despre lucruri foarte serioase. Pentru liniştea mamei, hotărâse să trimită fetițele cu doamna d'Yves la unchiul de la Kopczany. În acest caz, Hania ar fi trebuit să rămână singură cu noi, şi tata nu credea că e bine. Mi-a mai spus cu acest prilej că ştie că între noi tinerii se petrec lucruri pe care nu vrea să le afle, dar pe care nu le poate lăuda; se aşteaptă ca plecarea Haniei să le pună capăt.

S-au uitat cu toții la mine, dar nu mică le-a fost mirarea când eu, în loc să mă împotrivesc, am acceptat cu bucurie plecarea Haniei. Socoteam că astfel vor lua sfârşit relațiile cu Selim. Pe de altă parte, pâlpâia în sufletul meu speranța, asemenea unui foc rătăcitor, că eu şi nu altcineva o voi conduce pe Hania la mama. Ştiam că tata nu poate pleca din cauza secerişului, iar părintele Ludwik nu mai fusese niciodată în străinătate, aşa că mai rămâneam numai eu. Slabă nădejde, care s-a stins curând tot ca un foc rătăcitor, când tata a spus că doamna Ustrzycka pleacă peste câteva zile să facă băi de mare şi a acceptat s-o ia şi pe Hania şi s-o ducă la mama. Hania avea să plece deci poimâine noaptea. Vestea m-a întristat foarte mult; în orice caz, decât să rămână, preferam să plece, fie şi fără mine. Mărturisesc totuşi că am simțit o bucurie nemăsurată, întrebându-mă ce va face şi cum va pruni vestea Selim, când i-o voi spune mâine.

X

A doua zi, la şase dimineaţa, am fost la gorgane, unde mă aştepta Selim. Pe drum, mă legasem solemn faţă de mine însumi, că voi fi calm.

— Ce voiai să-mi spui? a întrebat Selim.

— Voiam să-ţi spun că ştiu totul. O iubeşti pe Hania şi ea te iubeşte pe tine. Mirza, te-ai purtat josnic, înlănţuind inima Haniei. Asta voiam să-ţi spun în primul rând.

Selim a pălit, dar mintea i s-a învolburat; şi-a îmboldit calul, rezemându-l aproape de al meu, şi a întrebat:

— De ce? De ce? Măsoară-ţi cuvintele!

— Mai întâi, pentru că tu eşti musulman şi ea creştină; nu vă puteţi căsători.

— Îmi voi schimba religia.

— Tatăl tău nu-ţi va îngădui.

— Oho, îmi va îngădui, dar la urma urmei...

— Mai sunt şi alte piedici. Chiar dacă-ţi vei schimba religia nici eu, nici tatăl meu nu ţi-o vom da pe Hania în ruptul capului! Înţelegi?

Mirza s-a aplecat din şa spre mine şi mi-a răspuns, accentuând fiecare silabă:

— Parcă eu o să vă întreb pe voi! Pricepi?

Eram liniştit, deoarece vestea plecării Haniei o păstram pentru la urmă.

— Nu numai că nu va fi a ta, i-am răspuns rece şi la fel de apăsat, dar nici măcar n-ai s-o mai vezi. Ştiu că ai vrut să-i trimiţi scrisori; voi fi însă foarte atent şi când îţi voi prinde trimisul, voi porunci să fie bătut cu vergile. Iar tu nu mai ai ce căuta pe la noi. Îţi interzicem să mai vii!

— Vom vedea! a răspuns înecându-se de furie. Acum e rândul meu să vorbesc. Nu eu, ci tu te porţi ca un netrebnic. Acum văd limpede. Te-am întrebat dacă o iubeşti şi mi-ai spus că nu. Voiam să mă retrag, cât mai era vreme, dar tu mi-ai respins sacrificiul. Cine-i vinovat? Ai minţit că n-o iubeşti. Din vanitate

şi mândrie egoistă, ți-a fost ruşine să-ți recunoşti iubirea. Tu ai iubit-o pe ascuns, iar eu fățiş, tu pe întuneric, eu la lumină. Tu i-ai otrăvit viața, eu m-am străduit s-o fac fericită, Cine-i vinovat? M-aş fi retras, Dumnezeu mi-e martor că m-aş fi retras. Acum e însă prea târziu. Acum ea mă iubeşte pe mine, aşa că ascultă ce-am să-ți spun: n-aveți decât să-mi interziceți să vă calc pragul şi să-mi preluați scrisorile, dar vă jur că la Hania nu voi renunța, n-o voi uita, o voi iubi mereu şi o voi căuta pretutindeni. Eu mă port simplu şi cinstit, dar o iubesc, o iubesc mai mult decât orice pe lume; viața meu e această dragoste, fără de care aş muri. Nu vreau să aduc nenorocirea în casa voastră, dar ține minte, că acum simt în mine ceva de care mă tem eu însumi. Sunt în stare de orice. O, dacă o veți nedreptăți pe Hania...

A spus toate acestea în grabă, palid şi cu gura încleştată. O dragoste atotputernică pusese stăpânire pe firea acestui oriental impulsiv şi dogorea ca vâlvătaia, dar eu n-am luat-o în seamă şi i-am răspuns cu hotărâre şi răceală:

— N-am venit aici să-ți ascult mărturisirile. Îmi bat joc de amenințările tale şi-ți repet încă o dată că Hania nu va fi niciodată, a ta.

— Ascultă, a spus Selim, cât şi cum o iubesc pe Hania, n-are rost să-ți mai spun, deoarece eu n-aş şti s-o fac şi nici tu s-o înțelegi. Cu toate acestea, îți jur că dacă ea te-ar iubi pe tine, deşi o iubesc, aş găsi în sufletul meu atâta putere ca să renunț la ea pentru totdeauna. Henryk, noi la ea trebuie să ne gândim. Tu te-ai purtat întotdeauna cu noblețe. Ascultă-mă deci, renunță la ea şi cere-mi ce vrei, fie şi viața mea. Uite mâna mea, Henryk! E vorba de Hania, nu uita!

Şi s-a plecat spre mine cu brațele deschise, dar eu mi-am dat calul înapoi.

— Grija ei las-o în seama mea şi a tatălui meu. De altfel, ne-am şi gândit la ea. Am onoarea să te anunț că Hania va pleca poimâine în străinătate şi n-o vei mai vedea. Şi acum, adio!

— Aha, dacă-i aşa o să mai vedem!

— O să mai vedem!

Am întors calul şi am pornit spre casă fără să mă mai uit în urmă.

Cele două zile, care mai rămăseseră până la plecarea Haniei, s-au scurs într-o atmosferă posomorâtă. Doamna d'Yves şi surorile mele au plecat a doua zi după discuția cu tata. Am rămas numai eu, tata, părintele Ludwik şi Hania. Biata de ea, ştia că trebuie să plece; primise vestea cu disperare. Probabil că voia să-mi ceară ajutor, să-şi caute salvarea la mine, dar ghicindu-i intenția, mă străduisem să nu rămânem nici o clipă singuri. Mă cunoşteam îndeajuns şi ştiam că lacrimile ei vor face tot ce vrea ea din mine, că nu voi fi în stare s-o refuz. Îi evitam parcă şi privirea, pentru că nu puteam suporta rugămintea aceea de milă care i se citea în ochi ori de câte ori se uita la mine sau la tata.

Pe de altă parte, ştiam prea bine că dacă aş îi intervenit la tata pentru ea, ar fi fost zadarnic, fiindcă el nu-şi schimba niciodată hotărârile. Şi mai era şi ruşinea care mă ținea departe de Hania. Mi-era ruşine de ea pentru ultima discuție cu Mirza, pentru asprimea pe care i-o arătasem nu demult, pentru rolul meu nimicnic şi pentru că o pândeam de departe fără să mă apropii de ea. Aveam însă pricini întemeiate s-o urmăresc. Ştiam că Mirza dă târcoale ziua şi noaptea casei noastre ca o pasăre de pradă; chiar a doua zi după discuția de la gorgane, am văzut-o pe Hania ascunzând speriată o bucățică de hârtie; nu încăpea nici o îndoială, era o scrisoare de la el pentru ea. Presupuneam că se vor şi vedea, dar oricât l-am pândit seara pe Selim, nu l-am putut prinde. În acest timp, cele două zile au zburat ca săgeata prin aer. În seara zilei în care Hania avea să-şi petreacă noaptea la Ustrzyca, tata a plecat la târg, să cumpere cai, şi l-a luat şi pe Kazio, ca să-i încerce. Pe Hania trebuia s-o conducem eu şi părintele Ludwik.

Am băgat de seamă că, pe măsură ce se apropia ora plecării,

Hania era tot mai neliniştită. Făcea fețe-fețe şi se înfiora toată. La răstimpuri, se cutremura parcă înfricoşată. În sfârşit, a scăpătat soarele, parcă mohorât, în spatele norilor groşi şi învălmăşiți de culoare gălbuie, care amenințau cu grindină şi furtună. În partea de apus a cerului, s-a auzit de câteva ori un duruit îndepărtat, asemănător vaietului îndepărtat al furtunii care se apropia. Aerul era înăbuşitor, cald şi încărcat de electricitate. Păsările se ascundeau pe sub streşini, prin copaci, şi numai rândunelele se avântau neliniştite în văzduh; frunzele au încetat să mai fremete prin copaci, atârnând parcă fără viață; din curtea fermei, se auzea mugetul jalnic al vitelor care se întorceau de la câmp. O teamă mohorâtă stăpânea întreaga natură. Părintele Ludwik a poruncit să se închidă ferestrele. Aveam de gând să ajung la Ustrzyca înainte de izbucnirea furtunii, aşa că m-am ridicat să mă duc la grajduri şi să spun să tragă la scară. În clipa când ieşeam din încăpere, s-a ridicat şi Hania, dar s-a aşezat îndată la loc. Am privit-o. Roşea şi pălea cu schimbul.

— Parcă mă-năbuş! a exclamat şi, aşezându-se lângă fereastră, a început să-şi facă vânt cu batista. Neliniştea-i ciudată creştea văzând cu ochii.

— Poate că ar fi bine să mai aşteptăm? mi-a spus părintele Ludwik. Furtuna va izbucni peste vreo jumătate de oră.

— Într-o jumătate de oră, i-am răspuns, ajungem aproape de Ustrzyca. Cine ştie dacă nu ne speriem degeaba! şi am dat fuga la grajduri.

Calul meu era înşeuat, dar cu cei de la trăsurică se întârzia ca de obicei. A trecut o jumătate de oră până când vizitiul a tras în fața pridvorului; eu îl urmam călare. Furtuna părea gata să înceapă, dar n-am vrut să mai aştept. Au fost aduse numaidecât cuferele Haniei şi legate la spate. Părintele Ludwik aştepta în pridvor, îmbrăcat într-un halat alb de pânză şi cu o umbrelă uriaşă, tot albă, în mână.

— Hania unde-i? E gata? l-am întrebat.

— E gata. De vreo jumătate de oră s-a dus să se roage în

capelă.

M-am dus şi eu la capelă, dar n-am găsit-o pe Hania acolo, de la capelă am trecut prin sufragerie, apoi prin salonul de oaspeți; nici urmă de Hania.

— Hania! Hania! am început s-o chem. N-a răspuns nimeni.

Neliniştit întrucâtva, m-am îndreptat spre camera ei; mă gândeam că i s-a făcut iar rău. Aici am găsit-o plângând pe bătrâna Węgrowska.

— E timpul să ne luăm rămas bun de la domnişoara? a întrebat.

— Unde-i domnişoara? i-am retezat vorba nerăbdător.

— Domnişoara s-a dus în grădină.

Am alergat şi eu în grădină.

— Hania, Hania, trebuie să plecăm! Tăcere...

— Hania! Hania!

Parcă în semn de răspuns au foşnit neliniştite frunzele la prima, răsuflare a furtunii, au căzut câteva picături mari de ploaie şi iarăşi s-a aşternut tăcerea.

„Ce-i asta?" m-am întrebat şi am simțit că mi se ridică părul în cap de spaimă.

— Hania! Hania!

O clipă, mi s-a părut că-i aud răspunsul din capătul celălalt al grădinii. Am răsuflat uşurat. „Ah, prostul de mine!" mi-am spus şi am dat fuga în partea de unde venea glasul.

N-am găsit nimic şi pe nimeni.

Grădina se sfârşea la gardul de ştacheți, dincolo de care se întindea un drumeag de câmp spre stâna oilor. M-am prins de ştacheți şi m-am uitat pe drum. Era pustiu, doar Ignac, băiatul de la fermă, păştea gâştele pe şanț lângă ştacheți.

—Ignac!

Ignac şi-a scos căciula şi a dat fuga la gard.

— N-ai văzut-o pe domnişoara?

— Ba am văzut-o. Adineauri a luat-o încolo.

— Ce, cum? încotro a plecat?

— Păi spre pădure, era cu domnişorul din Chorzele. Oho, mânau de mama focului!

— Isuse! Marie! Hania a fugit cu Selim.

Mi s-a întunecat înaintea ochilor, apoi parcă mi-a trecut un fulger prin minte. Mi-am amintit neliniştea Haniei şi scrisoarea aceea pe care am văzut-o în mina ei. Aşadar totul fusese pus la tale? Mirza îi scrisese şi se văzuse cu ea. Aleseseră clipa dinaintea plecării, pentru că ştiau că atunci ai casei vor fi cu toții ocupați. Isuse! Marie! M-a scăldat o sudoare rece şi părul mi s-a ridicat în vârful capului. Nu-mi mai aduc aminte cum am ajuns în pridvor.

— Calul, calul! am strigat cu glas puternic.

— Ce s-a întâmplat? Ce s-a întâmplat? a întrebat părintele Ludwik.

I-a răspuns însă numai bubuitul tunetului care a răsunat în clipa aceea. Vuitul uni şuiera în urechi în goana turbată a calului. Când am ajuns în aleea teilor, am cotit în direcția drumului pe care fugiseră; am sărit un gard, apoi pe al doilea şi am gonit mai departe. Urmele erau vizibile. În acest timp, a început şi furtuna şi s-a întunecat; pe trâmbele negre ale norilor au început să se deseneze zigzagurile orbitoare ale fulgerelor; din când în când, tot cerul se aprindea ca o vâlvătaie, apoi se lăsa bezna şi mai deasă; turna cu găleata. Copacii de pe marginea drumului se răsuceau convulsiv în toate părțile. Calul meu, şfichiuit de loviturile cravaşei şi îmboldit cu pintenii, a început să sforăie şi să geamă, cum gemeam şi eu din cauza furiei. Aplecat pe grumazul calului, urmăream semnele de pe drum, nefiind în stare să ştiu sau să mă gândesc la altceva. Aşa am intrat în pădure. Abia atunci furtuna s-a dezlănțuit de-a binelea. Stihia a cuprins cerul şi pământul. Pădurea se încovoia ca un lan de grâu, fluturându-şi ramurile negre, ecoul tunetului se rostogolea în întuneric de la un pin la altul; bubuitul trăsnetului, freamătul coroanelor, trosnetul crengilor frânte — toate se învălmăşeau ca sunetele unei orchestre a iadului. Nu mai

vedeam urmele, dar zburam înainte ca vijelia. Abia după ce am ieşit din pădure, le-am desluşit din nou la lumina fulgerelor, când am băgat de seamă cu înfricoşare că fugarul meu îşi întețeşte gemetele şi îşi încetineşte goana. Am îndoit loviturile de cravaşa. De la marginea pădurii, începea, o adevărată mare de nisip, pe care eu puteam s-o ocolesc, dar Selim trebuia să treacă prin ea. Asta putea să-i mai întârzie fuga.

Am înălțat ochii la cer: „O dă, Doamne, să-i ajung, apoi ucide-mă, dacă aşa ți-i voia!” am strigat cu disperare. Ruga mi-a fost ascultată. Un fulger roşu a împrăştiat brusc întunericul şi la luminaşi sângerie am văzut brişca în goană. N-am desluşit fețele fugarilor, dar eram sigur că sunt ei. Erau la vreo jumătate de verstă; nu înaintau totuşi prea repede, fiindcă prin întuneric şi prin bălțile făcute de ploaie, Selim era nevoit să meargă cu grijă. Am scos un chiot de turbare şi de bucurie în acelaşi timp. Acum nu mai puteau să scape.

Selim s-a uitat înapoi, a chiuit şi el şi a început să bată cu biciul caii înfricoşați. La lumina fulgerelor, m-a recunoscut şi Hania. Am văzut-o cum s-a agățat disperată de Selim, iar acesta i-a spus ceva. După câteva secunde eram atât de aproape, încât am putut auzi glasul lui Selim:

— Am pistoalele la mine! a strigat în întuneric. Să nu te apropii, că trag!

Dar n-am mai ținut scama de nimic şi am înaintat tot mai mult.

— Stai! m-a somat Selim. Stai!

Eram la vreo cincisprezece paşi, dar drumul era acum mai bun, şi Selim a pornit iar caii în galop. Depărtarea dintre noi a crescut o clipă, apoi m-am apropiat din nou. Atunci Selim s-a întors şi m-a ochit cu pistolul. Era amenințător, dar a țintit liniştit. Încă o clipă şi m-aş fi agățat cu mâna de brişcă. Deodată, a răsunat o împuşcătură... Calul meu s-a smucit într-o parte, s-a mai opintit de câteva ori, apoi a îngenuncheat pe picioarele din față; l-am ridicat, s-a lăsat pe cele dinapoi şi s-a prăbuşit

horcăind greu odată cu mine.

Am sărit în sus numaidecât şi am început să alerg cât mă ţineau picioarele, dar totul era zadarnic. Brişcă se depărta din ce în ce mai mult, apoi am văzut-o doar când un fulger a împrăştiat întunericul. A pierit în depărtare şi beznă asemenea speranței din urmă. Am încercat să strig, dar n-am putut, mi se tăia răsuflarea. Huruitul roților ajungea din ce hi ce mai slab până la mine, până când m-am împiedicat de o piatră şi am căzut.

M-am ridicat totuşi, numaidecât.

— S-au dus, au fugit, au pierit! am repetat cu voce tare şi nici eu nu mai ştiu ce s-a petrecut în sufletul meu. Mă simțeam fără putere, singur în mijlocul furtunii şi al nopții. Mirza, diavolul, mă învinsese. Ah, dacă n-ar fi plecat Kazio cu tata, dacă l-am fi urmărit amândoi, dar aşa? Ce se va întâmpla? Ce se va întâmpla acum? am strigat cu voce tare, ca st-mi aud propriul glas şi să nu înnebunesc. Mi s-a părut ca vântoasa îşi bate joc de mine şi şuieră. „Tu ai rămas aici în drum, fără cal, iar el e acolo cu ea". Şi vântul urla atât de taxe, şi râdea, şi chicotea! M-am întors încet la calul meu. Din nari i se prelingea o şuviță de sânge negru care se închega, dar mai trăia; răsufla greu, întorcându-şi spre mine ochii în care se stingea viața. M-am aşezat lângă el, mi-ara sprijinit capul de şoldul lui şi am avut impresia că mor şi eu. Şi în acest timp, vântul şuiera deasupra mea, râdea şi striga: „El e acolo cu ea!" Uneori mi se pacea că aud huruitul drăcesc al trăsuricii care se depărta în întuneric o dată cu fericirea mea. Iar vântul şuiera: „El e acolo cu ea!" M-a cuprins o amorțeală ciudată. Cât a durat, nu ştiu nici eu. Când mi-am revenit, furtuna trecuse. Pe cer se alergau nouraşi album, printre care se zărea adâncul albastru, şi lumina luna. De pe câmpuri se înălțau aburi jilavi. Calul meu mort, care se răcise, mi-a adus aminte cele întâmplate. Am privit împrejur, ca să-mi dau seama unde mă aflu. Spre dreapta am văzut licărind departe nişte ferestre luminate şi am pornit într-acolo. S-a arătat că eram aproape de Ustrzyca.

Am hotărât să merg la curte şi să mă văd cu domnul Ustrzycki. Mi-era şi mai uşor să-mi îndeplinesc gândul, deoarece domnul Ustrzycki nu locuia la conac, ci într-o căsuță numai a lui, unde sta mai tot timpul şi unde şi dormea. Ferestrele erau încă luminate. Am ciocănit la uşă.

A deschis el însuşi şi s-a retras înfricoşat.

— E o farsă! a exclamat. Henryk, în ce hal arăți?

— Trăsnetul mi-a ucis calul nu departe de Ustrzyca, aşa că n-am avut încotro şi am venit aici.

— În numele Tatălui şi al Fiului! Eşti ud leoarcă, ai răcit. Dar ce să mai vorbim? E o farsă! Spun îndată să-ți aducă ceva să mănânci şi să te îmbraci.

— Nu, nu! Vreau să mă întorc numaidecât.

— Ei, asta-i! Hania de ce n-a venit? Soția mea pleacă mâine la două. Credeam că o veți trimite să doarmă aici.

M-am hotărât brusc să-i spun totul, fiindcă aveam nevoie de ajutorul lui.

— Domnule Ustrzycki! am răbufnit, la noi s-a întâmplat o nenorocire. Contez pe faptul că dimineața nu vei spune nimănui nimic, nici soției, nici fiicei şi nici guvernantelor. E vorba de onoarea familiei noastre.

Eram sigur că nu va vorbi, dar ştiam prea bine că în curând avea să iasă totul la iveală. Preferam, de aceea, să-l previn eu, ca să lămurească lucrurile la momentul potrivit. I-am povestit deci totul, sărind doar peste iubirea mea pentru Hania.

— A, păi tu va trebui să te bați cu Selim? E o farsă! Nu? a întrebat după ce m-a ascultat până la capăt,

— Întocmai. Vreau să ne batem chiar mâine. Astăzi însă vreau să-i urmăresc mai departe, aşa că te rog să-mi împrumuți repede cei mai buni cai.

— N-are rost să-i mai urmăreşti. N-au unde să se ducă prea departe. Au bătut diferite drumuri dar se vor întoarce tot la Chorzele. Unde ar putea să fugă? E o farsă! Se vor întoarce la Chorzele şi vor cădea în genunchi la picioarele bătrânului Mirza!

Altceva nu pot face. Bătrânul Mirza îl va încuia pe Selim în hambar, iar pe domnişoară... pe domnişoara o va duce acasă la voi. E o farsă, nu? Ia uite la Hania! Hm! Măi să fie!

— Domnule Ustrzycki!

— Ei, nu te supăra, copile dragă! Eu nu i-o iau în nume de rău. Când e vorba de femeile din casa mea, o altceva! Dar ce să mai pierdem vremea?

— Chiar aşa, să nu mai pierdem vremea!

Ustrzycki s-a gândit o clipă.

— Acum ştiu cum trebuie să procedăm. Eu am să plec numaidecât la Chorzele, iar tu du-te acasă, sau mai bine aşteaptă-mă aici. Dacă Hania mai e la Chorzele, o iau şi o duc la voi. Crezi că s-ar putea să nu mi-o dea? Aş! E o farsă! Vreau să-l însoțesc însă pe bătrânul Mirza, fiindcă tatăl tău e un om aprig la mânie. E în stare să-l provoace la duel pe bătrânul care n-are nici o vină. Nu?

— Tata nu e acasă.

— E cum nu se poate mai bine! Domnul Ustrzycki a bătut din palme.

— Janek, vino-ncoace!

A intrat cameristul.

— Caii şi brişcă să fie gata în zece minute, ai priceput?

— Şi caii pentru mine? am întrebat.

— Tot aşa pentru dumnealui! E o farsă, binefăcătorule!

Am tăcut un timp, apoi am spus:

— Îmi îngădui să-i scriu lui Selim? Prefer să-l provoc la duel în serios.

— De ce?

— Mă tem că bătrânul Mirza nu-i va da voie să se bată. Îl va ține sub cheie o vreme şi va socoti că-i de ajuns. Pentru mine însă, asta-i puțin, mult prea puțin! Dacă Selim e închis, dumneata n-ai să-l poți vedea, iar cu bătrânul nu se poate vorbi, scrisoarea însă poate fi lăsată cuiva. Nici eu nu-i voi spune tatei că vrem să ne batem. Te pomeneşti că-l provoacă pe bătrân, iar

bătrânul n-are nici o vină.

— Dacă va afla după ce ne vom bate, nu va mai face nimic. De altfel, şi dumneata spuneai că trebuie să mă bat cu Selim.

— Eu aşa socotesc! Să te baţi, să te baţi! Pentru un şleahtic e cel mai bun mijloc, iar de-i bătrânul sau cel tânăr, e totuna! Pentru altul poate fi un lucru de nimic, dar nu pentru un şleahtic. Aşa că scrie! Ai dreptate!

M-am aşezat şi am scris cele ce urmează:

„Eşti un nemernic. Te pălmuiesc cu această scrisoare. Dacă mâine nu vii la coliba lui Wach cu pistoalele sau cu sabia, eşti ultimul dintre laşi; probabil că asta şi eşti”.

Am lipit scrisoarea şi i-am dat-o domnului Ustrzycki. După care am ieşit amândoi în curte, pentru că ne aşteptau trăsuricile. Înainte de a urca, mi-a trecut prin minte un gând înfricoşător.

— Domnule Ustrzycki, dar dacă Selim n-a dus-o pe Hania la Chorzele? am întrebat.

— Dacă nu s-a dus la Chorzele, atunci a câştigat timp; e noapte, sunt o sumedenie de drumuri în toate părţile şi... caută acul în carul cu fin. Dar unde ar fi putut s-o ducă?

— În oraşul N.

— Şaisprezece mile cu o singură pereche de cai? Atunci, fii liniştit. E o farsă, nu? Am să mă reped mâine la N., astăzi încă, dar mai întâi mă duc la Chorzele; îţi repet, fii liniştit!

După o oră, am ajuns acasă. Era noaptea târziu, chiar foarte târziu, dar prin ferestre se vedeau luminiţe mişcându-se în toate părţile. Oamenii umblau cu lumânarea prin toate încăperile. Când brişca mea a tras în faţa pridvorului, a scârţâit uşa şi a ieşit părintele Ludwik cu o lumânare în mâna.

— Tăcere! mi-a şoptit, ducându-şi un deget la buze.

— Hania? am întrebat înfrigurat.

— Vorbeşte mai încet. Hania e acasă. A adus-o bătrânul Mirza. Hai la mine, să-ţi povestesc totul.

Am intrat în camera preotului.

— Ce s-a întâmplat cu tine?

— L-am urmărit. Muza mi-a împuşcat calul. Tata a venit?

— S-a întors îndată după plecarea bătrânului Mirza. Ce nenorocire! Ce nenorocire! Acum e doctoral la el. Am crezut că va avea un atac de apoplexie. Voia să plece să-l provoace la duel pe bătrânul Mirza. Să nu te duci la el, fiindcă asta s-ar putea să-i facă rău. Ai să-l rogi mâine să nu-l provoace pe Mirza. Mare păcat, iar bătrânul nu-i vinovat. Pe Selim l-a bătut şi l-a închis, iar pe Hania a adus-o acasă, poruncindu-le slujitorilor să nu sufle o vorbă. Mare noroc că nu l-a găsit acasă pe tatăl tău.

După cum se vede, bătrânul Ustrzycki prevăzuse totul de minune.

— Hania cum se simte?

— A venit udă leoarcă. Are fierbințeală mare. Tata a certat-o cu asprime. Biata copilă!

— Doctorul Staś a văzut-o?

— A văzut-o şi i-a spus să se culce numaidecât, Bătrâna Węgrowska stă cu ea. Aşteaptă-mă aici. Mă duc să-i spun tatălui tău că ai sosit. A repezit oameni călare în toate părțile după tine. Kazio a plecat şi el să te caute. Doamne! Doamne atotputernic, ce-a fost aici!

Spunând acestea, preotul a plecat la tata, iar eu n-am mai putut sta în camera lui şi am alergat la Hania. Nu voiam s-o văd, o, nu! Aş fi suferit prea mult. Mai degrabă voiam să mă asigur că se întorsese într-adevăr, că se afla din nou în siguranță în casa noastră, aproape de mine, ferită de furtună şi de întâmplările zilei de azi. Mă încercau simțăminte ciudate în timp ce mă apropiam de camera ei. Nu mânie, nici ură, ci o jale grea, adâncă, îmi sfâşia inima, o milă nespusă pentru această biată victimă a nebuniei lui Selim. Mă gândeam la ea ca la o porumbiță prinsă de uliu. Câtă umilință trebuie să fi îndurat, biata de ea, ce ruşine trebuie să-i fi fost la Chorzele, înaintea bătrânului Mirza. M-am jurat să nu-i reproşez nimic nici acum şi nici mai târziu, să mă port cu ea ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic.

Când am ajuns la camera ei, s-a deschis uşa şi a ieşit

bătrâna Węgrowska. Am oprit-o şi am întrebat-o:

— Domnişoara doarme?

— Nu doarme, nu doarme, sărmana! mi-a răspuns băbătia. O, domnişorule scump, de-ai şti ce-a fost aici! Când s-a răstit domnul la domnişoara (aici bătrâna Węgrowska şi-a ridicat poala şortului şi a început să-şi şteargă lacrimile), am crezut că biata de ea o să-şi dea duhul. Era atât de înfricoşată şi de udă, o, Isuse, Isuse!

— Cum se simte acum?

— O să vezi, domnişorule, că va scăpa cu bine. Noroc că doctorul e la îndemână.

I-am spus Węgrowskăi să se întoarcă îndată la Hania şi să nu închidă uşa, deoarece voiam s-o văd fie şi de departe. Uitându-mă din încăperea întunecată prin uşa întredeschisă, am văzut-o şezând pe pat, îmbrăcată în cămaşa de noapte. Avea obrajii roşii ca focul şi ochii strălucitori; respira greu. Probabil că avea temperatură.

O vreme, am stat în cumpănă, să intru să nu intru, dar tocmai atunci părintele Ludwik m-a luat de braț.

— Te cheamă tatăl tău, mi-a spus.

— Părinte Ludwik, ea e bolnavă!

— Doctorul se va duce îndată iarăşi la ea. În acest timp, ai să stai de vorbă cu tatăl tău. Hai, du-te că-i târziu.

— Cât e ceasul?

— Unu după miezul nopții,

M-am lovit cu palma peste frunte. La cinci dimineața aveam să mă bat cu Selim.

XI

După discuția cu tata, care a durat vreo jumătate de oră, m-am întors în camera mea şi nu m-am mai culcat. Ca să ajung la cinci la coliba lui Wach, socotisem că trebuie să plec de acasă cel mai târziu la ora patru, aşa că nu mai aveam nici trei ore întregi. De altfel, în curând a venit şi părintele Ludwik să vadă

dacă nu cumva sunt bolnav după goana prin ploaie şi dacă îmi schimbasem hainele ude. Ud sau uscat, mie-mi era totuna. Preotul a insistat să mă întind numaidecât în pat, dar s-a luat cu vorba şi aşa a mai trecut o oră.

Mi-a povestit amănunțit ce spusese bătrânul Mirza. Din istorisirea lui, am aflat că Selim făcuse pur şi simplu o nebunie, dar, cum îi spusese tatălui său, nu mai văzuse altă scăpare. Credea că tatăl său, pus în fața faptului împlinit, nu va mai putea face altceva decât să-i binecuvânteze, iar noi, să i-o dăm pe Hania. Am mai aflat că, după discuția cu mine, nu numai că i-a scris Haniei, dar s-au şi văzut şi atunci a convins-o să fugă cu el. Cu toate că nu-şi dădea seama de urmări, fata s-a împotrivit din răsputeri, dar Selim a îmbrobodit-o cu rugămințile şi dragostea lui. I-a înfățişat fuga ca pe o simplă plimbare până la Chorzele, după care aveau să fie uniți pentru totdeauna şi fericiți. A asigurat-o că, după aceea, o va aduce el însuşi înapoi, ca pe logodnica lui, că tata va fi de acord, iar eu nu voi avea de ales şi, mai mult, mă voi mângâia la Ustrzyca cu Lola Ustrzycka. A rugat-o, i-a vorbit, a implorat-o. I-a spus că el ar sacrifica totul pentru ea, chiar şi viața, că nu va putea suporta despărțirea, că se va îneca, îşi va trage un glonț în cap sau se va otrăvi. Apoi i s-a aruncat la picioare şi a izbutit s-o convingă să-i accepte propunerile. Totuşi, când a venit vremea faptelor şi au fugit, Hania s-a înspăimântat şi l-a rugat cu lacrimi în ochi să se întoarcă, dar el n-a vrut, fiindcă uitase atunci de lumea întreagă.

Aşa-i povestise bătrânul Mirza părintelui Ludwik, şi-i povestise poate şi pentru a dovedi că, deşi Selim făcuse o nebunie, o făcuse de bună-credință. Având în vedere toate acestea, părintele Ludwik nu împărtăşea mânia tatălui meu, pe care-l revoltase nerecunoştința Haniei. După el, Hania nu era nerecunoscătoare, ci doar rătăcită de dragostea-i lumească. Din această cauză, mi-a împărtăşii şi mie câteva învățături despre simțirile profane, cu toate că eu nu-i purtam pică Haniei pentru dragostea ei lumească; aş fi plătit însă cu prețul vieții ca ea să fie

îndreptată spre altcineva. Față de Hania, simțeam o mare milă; îmi pătrunsese atât de mult în inimă, încât despărțirea de ea ar fi produs o adevărată nenorocire. L-am mai rugat pe părintele Ludwik s-o apere în fața tatei şi să-i explice fapta ei aşa cum mi-a explicat-o şi mie, după care a plecat, fiindcă voiam să rămân singur.

După plecarea preotului, am luat de pe perete sabia veche, dăruită de tata, şi pistoalele, ca să pregătesc totul pentru întâlnirea de mâine. Până atunci nu avusesem nici timp şi nici chef să mă gândesc la asta. Voiam să mă bat pe viață şi pe moarte, asta era totul. Eram convins că Selim nu-mi va înşela aşteptările. Am şters cu grijă sabia cu vată moale; pe lama-i lată, albăstruie, veche de peste două sute de ani, nu se vedea nici cea mai mică zgârietură, cu toate că nu puține coifuri şi umerare despicase la vremea ei, slobozind sânge suedez, tătar şi turcesc. Inscripția aurie, „Isus, Maria" lucea limpede; i-am încercat tăişul, era subțire ca marginea unei panglici de mătase, turcoazele albastre de pe mâner făceau ape-ape, rugându-se parcă să fie strânse în pumn şi încălzite.

Sfârşind cu sabia, am trecut la pistoale, deoarece nu ştiam ce armă va alege Selim; am uns cu ulei cocoaşele şi peticelele de pânză pentru gloanțe, apoi le-am încărcat cu prudență, Se crăpa de ziuă. Era ora trei dimineața. Terminându-mi treaba, m-am aruncat într-un fotoliu şi am căzut pe gânduri. Din desfăşurarea evenimentelor şi din cele povestite de părintele Ludwik, reieşea tot mai limpede un lucru; anume că, pentru cele întâmplate, purtam şi eu o mare parte din vină. M-am întrebat dacă mi-am îndeplinit cum se cuvine îndatoririle de tutore, lăsate în seama mea de bătrânul Mikołaj, şi mi-am răspuns: nu. Dacă m-am gândit numai la Hania şi nu la mine? Mi-am răspuns: nu. Pe cine aveam în vedere în toată povestea asta? Numai pe mine. Iar Hania, această făptură blânda şi fără apărare, sta între noi, cum stă porumbița în cuibul răpitoarelor. Nu puteam scăpa de gândul neplăcut că eu şi Selim ne-o smulgeam unul altuia ca pe

o pradă ispititoare; în această luptă, în care răpitorii se gândeau numai la folosul lor, ea suferea cel mai mult, deşi era cea mai puțin vinovată. Peste câteva ceasuri, aveam să dăm lupta de pe urmă pentru ea. Erau gânduri negre, apăsătoare. Se vădea că lumea noastră de şleahtici era prea aspră pentru Hania. Din nefericire, mama era plecată de mult de acasă, iar noi, bărbații, aveam mâinile prea aspre şi boțeam această floare delicată, aruncată de soartă printre noi. Eram cu toții vinovați, şi vina noastră trebuia spălată cu sângele meu sau al lui Selim.

Eram pregătit pentru amândouă.

Zorii zilei pătrundeau în încăpere. Afară au început să ciripească rândunelele, întâmpinând aurora dimineții. Am stins lumânările care ardeau pe masă; se luminase aproape de-a binelea, în casă, a bătut ura trei. „E timpul!” am gândit şi aruncându-mi pe umeri o mantie, ca să nu mi se vadă armele, în caz că aveam să mă întâlnesc cu cineva, am părăsit camera.

Când am trecut pe lângă casă, am observat că uşa principală de la tindă, care de obicei se închidea cu un lacăt în formă de bot de leu, era deschisă. Se vede că cineva ieşise din casă, trebuia deci să fiu foarte prudent, ca să nu mă întâlnesc cu el. Furişându-mă în tăcere printr-un colț al curții spre aleea teilor, am privit cu grijă în toate părțile, dar mi s-a părut că împrejur totul doarme încă liniştit. Abia când am ajuns în alee, am înălțat capul, sigur că nu mai poate să mă vadă nimeni din casă. După furtuna de ieri, dimineața era transparentă şi frumoasă. În alee, teii uzi m-au întâmpinat cu aroma lor de miere, puternică, Am apucat-o la stânga spre fierărie, moară şi dig, pentru că pe acolo ducea drumul spre coliba lui Wach. Prospețimea dimineții şi a vremii mi-a alungat departe somnul şi oboseala. Eram plin de curaj şi parcă o voce lăuntrică îmi spunea că în lupta care avea să aibă loc, eu am să înving. Într-adevăr, Selim trăgea cu pistolul ca un adevărat maestru, dar nici cu nu trăgeam mai rău; în mânuirea săbiei, mă întrecea de bună seamă în îndemânare, în schimb, eu eram mult mai puternic, atât de puternic, încât abia

putea face față loviturilor mele. „De altfel, fie ce-o fi — am gândit — bine că se sfârşesc toate, iar dacă nu se va dezlega, cel puțin va fi tăiat nodul acesta gordian care mă cetluia şi mă înăbuşea de atâta vreme”. În plus, cu bună sau rea-credință, Selim o nedreptățise mult pe Hania, deci trebuia să plătească.

Gândind astfel, am ajuns la marginea bălții. Din văzduh, ceața şi aburii coborau spre apă. Zorii împrumutau luciului albăstrui al eleșteielor culorile aurorei. Dimineața abia începea cu adevărat; aerul devenea tot mai transparent şi pretutindeni era reavăn, senin, trandafiriu şi tăcut; doar din stufărişuri ajungea până la urechile mele măcăitul rațelor sălbatice. Eram aproape de ecluză şi de pod, când m-am oprit încremenit.

Pe pod, se afla tata cu mâinile împreunate la spate şi luleaua stinsă într-o mână; sta rezemat de balustrada podului şi privea îngândurat în apă şi la aurora dimineții. Probabil că nu putuse dormi nici el, ca şi mine, şi ieşise să respire aerul dimineții sau poate să mai supravegheze ici şi colo treburile gospodăriei.

Nu l-am observat de la început fiindcă mergeam pe marginea drumului, iar sălciile îmi acopereau balustrada podului; mai aveam numai vreo zece paşi până la el. M-am ascuns după o salcie, neştiind nici eu deocamdată ce trebuie să fac.

Tata continua să stea în acelaşi loc, M-am uitat la el; pe față i se citeau grija şi nesomnul. Privirile-i rătăceau pe boltă în timp ce îngâna rugăciunea de dimineață. Am auzit limpede:

„Ave Maria, cea de grație plină, Domnul cu tine!” Continuarea a rostit-o în şoaptă, apoi iarăşi mai tare:

„Şi binecuvântat să fie rodul pântecului tău. Amin”.

N-am mai avut răbdare să stau în dreptul sălciei şi am hotărât să mă strecor peste pod în tăcere. O puteam face, deoarece tata sta întors cu fața spre apă şi, cum am mai spus-o, nici nu auzea prea bine, fiindcă încă de pe vremea când era oştean,surzise din cauza bubuiturilor de tun. Păşind deci cu grijă, m-am furişat pe pod prin spatele sălciilor, dar din nenorocire grinzile prost îmbinate au început să scârțâie şi tata a

întors capul.

— Ce faci tu aici? m-a întrebat. Am roşit ca sfecla.

— Mă duc să mă plimb, tată, doar să mă plimb.

Tata s-a apropiat de mine şi, dând la o parte pulpana mantiei pe care o strângeam cu grijă, a arătat spre sabie şi pistoale şi mi-a zis:

— Dar cu astea ce-i?

N-am mai avut încotro, a trebuit să-i mărturisesc totul.

— Tată, am să-ți spun tot, am răspuns, mă duc să mă bat cu Mirza.

Credeam că tata va izbucni furios, dar împotriva aşteptărilor mele, s-a mulțumit să întrebe:

— Cine pe cine l-a provocat?

— Eu pe el.

— Fără să te sfătuieşti cu mine, fără să-mi spui o vorbă?

— L-am provocat ieri, după ce l-am urmărit, la Ustrzyca. N-am mai putut deci să te întreb nimic şi, pe urmă, mi-a fost teamă ca nu-mi vei da voie.

— Ai ghicit. Întoarce-te acasă. Lasă totul în seama mea.

Inima mi s-a strâns de durere şi disperare ca niciodată.

— Tată — i-am spus — te implor pe tot ce ai mai sfânt, pe memoria bunicului, lasă-mă să mă bat cu tătarul. Țin minte că odată mi-ai spus că sunt democrat şi te-ai supărat pe mine. Iată că acum mi-am amintit că în mine curge sângele bunicului şi al tău. Tată, el a nedreptățit-o pe Hania şi nu poate fi iertat. Să nu spună oamenii că neamul nostru a îngăduit să fie nedreptățită o orfană, fără a o răzbuna, Eu mă simt foarte vinovat; am iubit-o şi dumitale nu ți-am spus nimic, dar jur, chiar dacă n-aş fi iubit-o, pentru soarta ei tristă, pentru familia şi numele nostru, aş fi făcut la fel. Conştiința îmi spune că aşa se cuvine, iar dumneata, tată, n-ai să mă împiedici; dacă-i aşa cum gândesc eu, nu cred că-mi vei interzice să mă port ca un adevărat şleahtic; nu cred, nu cred, tată! Tată, ține minte că Hania a fost nedreptățită şi eu l-am provocat, eu mi-am dat cuvântul. Ştiu că sunt încă minor,

dar un minor n-are şi el aceeaşi cinste, aceeaşi onoare ca şi un adult? Eu l-am provocat, eu m-am legat prin cuvânt şi nu o dată m-ai învățat că onoarea e legea supremă pentru un şleahtic. Eu mi-am dat cuvântul, tată! Hania a fost nedreptățită, onoarea casei noastre o pătată, şi eu mi-am dat cuvântul. Tată! tată!

Ducându-i mâna la buze, am izbucnit în plâns ca un copil; m-am rugat de tata şi, pe măsură ce vorbeam, chipul aspru i se înmuia şi se îmblânzea tot mai mult; şi-a înălțat ochii şi o lacrimă grea, de părinte, mi-a căzut pe frunte. O luptă aprigă se ducea în sufletul lui; ținea la mine ca la ochii din cap şi mă iubea mai mult decât orice pe lume, aşa că se temea pentru mine. În cele din urmă, şi-a înclinat capul cărunt şi mi-a şoptit abia auzit:

— Dumnezeul părinților tăi să fie cu tine. Du-te, copile, du-te să te bați cu tătarul!

Am căzut unul în brațele celuilalt. Tata m-a strâns multă vreme la pieptul lui. Apoi şi-a stăpânit emoția şi m-a îndemnat mai vesel;

— Apoi să te bați, copile, să se audă până-n iad!

I-am sărutat mâna, iar el m-a întrebat:

— Cu sabia sau cu pistolul?

— El va alege.

— Şi martorii?

— Fără martori. Eu am încredere în el şi el în mine. Ce nevoie avem de martori, tată?

Şi iarăşi m-am aruncat la pieptul Iui, pentru că era timpul să plec. După ce m-am depărtat câteva zeci de paşi, am privit înapoi; tata era tot pe pod şi mă binecuvânta răcind semnul crucii asupra mea. Primele raze ale soarelui care răsărea cădeau pe silueta-i înaltă, parcă înconjurând-o cu o aureolă luminoasă. Cum sta aşa în lumină, cu brațele ridicate, veteranul încărunțit semăna eu un vultur bătrân care-şi binecuvânta puiul de departe, slobozindu-l într-o viață înaripată, plină de primejdii, aşa cum îi plăcuse şi lui odinioară,

M-am simțit atât de îmbărbătat atunci, aveam atâta curaj,

credință şi înflăcărare, încât dacă la coliba lui Wach m-ar fi aşteptat nu unul, ci zece ca Selim, n-aş fi pregetat o clipă să-i provoc pe toți la luptă.

Am ajuns la colibă. Selim mă aştepta la marginea pădurii. Când l-am văzut, recunosc că m-am uitat la el cum se uită lupul la prada pândită. Ne-am privat în ochi amenințător şi curios în acelaşi timp. Selim se schimbase mult în cele câteva zile; slăbise şi se urâțise, ori poate mi se părea mie că se urâțise. Ochii-i luceau aprins, iar colțurile gurii îi tremurau.

Ne-am îndreptat amândoi numaidecât spre adâncul pădurii; tot drumul n-am schimbat nici o vorbă. Când am ajuns într-un luminiş străjuit de pini, m-am oprit şi am spus:

— Aici. De acord?

A încuviințat din cap şi a început să-şi descheie surtucul, ca sa se dezbrace.

— Alege! l-am îndemnat, arătându-i sabia şi pistoalele.

A optat pentru cea dintâi; îşi adusese o sabie turcească de Damasc, încovoiată mult la vârf.

Mi-am dezbrăcat şi eu surtucul; el mi-a urmat exemplul, dar mai înainte a scos o scrisoare din buzunar.

— Dacă voi muri, te rog să i-o dai domnişoarei Hania.

— Nu primesc.

— Nu conține declarații de dragoste, ci lămuriri.

— De acord.

În timp ce vorbeam, ne-am suflecat mânecile de la cămaşă. Abia acum am simțit că inima începe să-mi bată mai tare. În sfârşit, Selim a pus mâna pe sabie şi s-a îndreptat într-o poziție de scrimă; sfidătoare, mândră: ținea sabia vertical, mai sus de linia capului; m-a vestit scurt:

— Sunt gata.

Am luat aceeaşi poziție, sprijinindu-mi sabia pe sabia lui.

— Gata?

— Gata,

— Începem!

L-am atacat dintr-o data atât de insistent, încât a fost nevoit să se retragă câțiva paşi, parându-mi loviturile cu greutate; mi-a răspuns totuşi la fiecare lovitură şi cu atâta iuțeală, că atacul şi contraatacul se auzeau aproape în acelaşi timp.

Rumeneala i-a îmbujorat obrajii; nările i s-au lărgit, ochii i s-au alungit pieziş, tătărăşte, şi au început să arunce fulgere. Un timp s-au auzit doar zăngănitul lamelor, scrâşnetul uscat al oțelului şi răsuflarea noastră gâfâitoare. Selim a înțeles curând că dacă lupta se prelungeşte, el va trebui să cedeze, pentru că îl lăsau puterile şi plămânii. Broboane mari de sudoare îi apăruseră pe frunte, răsuflarea îi devenea tot mai şuierătoare. Era cuprins şi el de turbare de nebunia luptei. Părul, răzlețit din cauza mişcărilor, îi cădea pe frunte printre buzele întredeschise îi luceau dinții albi, încleştați. I se parcă se trezea în el firea-i tătărască şi se sălbăticea simțind sabia în mână şi adulmecând mirosul sângelui. Aveam totuşi asupra lui ascendentul furiei egale şi al forței mai mari. O dată nu mi-a putut para lovitura şi sângele i-a țâşnit din umărul stâng; după câteva secunde vârful săbiei mele i-a atins iarăşi fruntea. Era înfricoşător cu şuvița aceea sângerie care, amestecată cu sudoare, i se curgea pe față, peste gură şi peste bărbie. Părea că asta îl înverşuna şi mai mult. Sărea spre mine şi se depărta ca un tigru rănit. Vârful săbiei lui se răsucea cu iuțeala înspăimântătoare a unui fulger de foc în jurul capului meu, al umerilor şi pieptului. Param cu greu aceste lovituri amețitoare, cu atât mai mult, cu cât mă gândeam cum să lovesc la rându-mi. Uneori ne apropiam atât de mult, încât pieptul meu se izbea de al lui. Deodată, Selim a sărit înapoi, sabia i-a şuierat pe lângă tâmpla mea, dar i-am respins-o cu atâta putere, încât capul i-a rămas o clipă descoperit; am vrut să-i dau o lovitură în stare să i-o despice în două şi... parcă m-a izbit trăsnetul drept în moalele capului; am strigat „Isuse, Marie!” Sabia mi-a căzut din mână şi m-am prăbuşit cu fața la pământ.

XII

Nu ştiu şi nici nu-mi aduc aminte ce s-a întâmplat cu mine multă vreme. Când m-am trezit, zăceam pe spate în patul din camera tatălui meu, care şedea alături într-un fotoliu, cu capul dat pe spate, palid şi cu ochii închişi. Obloanele erau trase, pe masă ardeau lumânări, iar în tăcerea adâncă ce domnea în încăpere auzeam numai ticăitul ceasului. Un timp, am privit în tavan cu mintea tulbure şi mi-am adunat gândurile leneşe, apoi am încercat să mă mişc, dar n-am putut din cauza unei dureri insuportabile la cap. Durerea mi-a adus aminte de tot ce se întâmplase şi am rostit cu glasul vlăguit:

— Tată!

Tata a tresărit şi s-a aplecat peste mine. Bucuria amestecată cu duioşie i se citeau pe față, când a spus:

— Îți mulțumesc, Doamne, că şi-a recăpătat cunoştința. Ce-i, fiule?

— Tată, eu m-am bătut cu Selim?

— Da, dragul meu! Nu te mai gândi la asta!

O clipă a domnit tăcerea, apoi am întrebat iar:

— Tată, cine m-a adus aici din pădure?

— Eu te-am adus în brațe, dar nu mai spune nimic, nu te mai chinui.

N-au trecut totuşi nici cinci minute şi i-am pus alte întrebări. Vorbeam însă foarte rar:

— Tată!

— Ce-i, copilul meu?

— Ce s-a întâmplat cu Selim?

A leşinat şi el din cauza pierderii de sânge. Am dat poruncă să-l ducă la Chorzele.

Am vrut să-l mai întreb de Hania şi de mama, dar am simțit că iarăşi mi se învălmăşesc gândurile. Mi se părea că nişte câini negri şi galbeni se joacă în două labe în jurul patului meu, vedeam o față care apărea şi dispărea în perete. Nu mi-am pierdut cunoştința cu totul, dar aveam temperatură şi mi se

încurcau gândurile; a durat totuşi destul de mult. În răstimpuri, mă simţeam puţin mai bine, şi atunci aproape că recunoşteam chipurile care-mi înconjurau patul; erau când tata şi părintele Ludwik, când Kazio şi doctorul Staś. Mi-aduc aminte că dintre chipurile acelea lipsea unul, dar nu-mi dădeam seama care, ştiu însă că resimţeam această absenţă şi căutam instinctiv. Într-o noapte, am adormit adânc şi m-am trezit abia spre dimineaţă. Lumânările ardeau încă pe masă. Eram foarte, foarte slăbit, Deodată, am văzut pe cineva aplecându-se deasupra patului. La început, nu mi-am dat seama cine este, dar la vederea acelui chip m-am simţit atât de bine, de parcă aş fi murit şi aş fi ajuns în ceruri. Era o faţă îngerească, atât de bună şi de sfântă cu lacrimile şiroindu-i pe obraji, încât am simţit că-mi vine şi mie să plâng. Atunci mi s-au mai limpezit gândurile şi am rostit încet:

— Mamă!

Chipul de înger s-a aplecat peste mâna-mi slăbită care se odihnea pe plapumă şi şi-a lipit buzele de ea. Am încercat să mă ridic, dar am simţit iarăşi durerea de Ia tâmple, aşa că am spus doar:

— Mă doare, mamă!

Mama, căci ea era, a început să-mi schimbe bandajele cu gheaţă, care-mi acopereau capul. De obicei, când mi se schimbau compresele, suferеam foarte mult, dar atunci mâinile acelea dragi au început să umble cu atâta grijă şi gingăşie în jurul bietului meu cap hărtănit, încât n-am mai simţit nici cea mai mică durere şi am şoptit:

— E bine, o, ce bine e!

După aceea, mintea mi s-a limpezit, doar spre seară aveam temperatură. O vedeam atunci pe Hania, deşi când n-aveam fierbinţeală n-o vedeam niciodată. Totdeauna mi se părea că o ameninţă nu ştiu ce primejdie. Odată, se repezea la ea un lup cu ochii roşii, altădată o răpea cineva, parcă Selim, dar parcă nu era el, căci avea faţa plină de păr şi coarne pe cap. Atunci ba strigam, ba-l rugam respectuos şi umil pe cel cu coarne să n-o răpească,

în astfel de momente, mama îmi punea mâna pe frunte şi vedeniile piereau numaidecât.

În cele din urmă, am scăpat cu totul de fierbinţeală; mintea mi s-a limpezit, dar asta nu însemna că eram sănătos. S-a mai pripăşit parcă pe lângă mine şi altă boală, o slăbiciune fără margini, din cauza căreia mă stingeam văzând cu ochii. Priveam ziua şi noaptea într-un punct din tavan. Ştiam ce se întâmplă cu mine, dar eram indiferent la toate. Nu mă interesa nici viaţa, nici moartea şi nici persoanele care vegheau la patul meu. Înregistram impresiile, vedeam tot ce se petrecea în jurul meu; ţineam minte totul, dar n-aveam destulă putere să-mi adun gândurile şi să simt. Într-o seară, am început probabil să agonizez. Ai casei au adus lângă pat o lumânare mare, apoi l-am văzut pe părintele Ludwik îmbrăcat în odăjdii. M-a împărtăşit şi m-a uns cu uleiul sfânt, hohotind de plâns şi aproape să-şi piardă cunoştinţa. Pe mama au scos-o leşinată din încăpere; Kazio suspina într-un colţ şi îşi smulgea părul din cap; tata şedea cu mâinile atârnându-i fără vlagă, ca o stană de piatră. Vedeam bine toate acestea, dar eram cu totul indiferent şi priveam ca de obicei cu ochii sticloşi, fără viaţă, în tavan, la tăblia patului sau la fereastra prin care pătrundea lumina lunii în snopi de raze argintii, lăptoase.

După aceea, s-au îmbulzit înăuntru slujitorii; strigătele, suspinele şi vaietele au umplut întreaga încăpere, doar tata şedea împietrit ca mai înainte; în sfârşit, când au îngenuncheat cu toţii, iar preotul a început litania şi s-a întrerupt înecat de lacrimi, tata s-a ridicat deodată şi, mugind „O, Isuse, Isuse!” s-a întins cât era de lung pe podea. Atunci am simţit că vârfurile degetelor de la mâini şi de la picioare încep să mi se răcească şi m-a cuprins o somnolenţă ciudată. „Adio, acum mor!” mi-am spus în gând şi am adormit.

Într-adevăr, în loc să mor, am adormit numaidecât, am adormit atât de adânc, că nu m-am trezit decât după douăzeci şi patru de ore, şi atât de în putere, încât nici eu nu înţelegeam ce

se petrecuse cu mine. Nepăsarea m-a părăsit, organismul tânăr, puternic, învinsese moartea şi se trezea cu noi puteri la o nouă viață. La patul meu au avut loc iarăşi asemenea scene de bucurie, că nici măcar nu mai încerc să le descriu. Kazio parcă se țicnise de fericire. Mi s-a povestit mai târziu că îndată după duel, când tata m-a adus rănit acasă şi doctorul n-a putut garanta de la început că voi trăi, bietul Kazio a trebuit să fie încins, deoarece îl pândea pe Selim ca pe un animal sălbatic şi se jurase că, dacă voi muri, îl va împuşca oriunde îl va întâlni. Din fericire, Selim, rănit uşor, a fost nevoit să stea şi el un timp în pat.

În acest timp, cu fiecare zi care trecea, eu mă înzdrăveneam tot mai mult. Îmi revenea pofta de viață. Tata, mama, preotul şi Kazio vegheau ziua şi noaptea lângă patul meu. Cât îmi erau de dragi atunci şi cum îi mai doream, când părăsea vreunul încăperea. O dată cu viața, mi s-a trezit iarăşi în inimă vechiul sentiment pentru Hania. Când mi-am revenit din somnul acela lung, pe care toți îl socotiseră începutul veşniciei de dincolo, am întrebat imediat de Hania. Tata mi-a răspuns că e sănătoasă, dar a plecat cu doamna d'Yves şi cu surioarele mele la unchiul nostru din cauza vărsatului de vânt care se răspândea tot mai mult prin sat. Mi-a mai spus, tot atunci, că a iertat-o, că a uitat, şi m-a rugat să stau liniştit. Mai pe urmă, am discutat nu o dată despre ea cu mama care, văzând ca asta mă interesează mai mult decât orice, ea însăşi începea discuția şi o sfârşea cu făgăduieli dumnezeieşti, deşi nu prea clare, că după ce mă voi însănătoşi, va vorbi cu tata despre multe lucruri, care vor fi foarte plăcute pentru mine, dar acum trebuie să fiu liniştit şi să mă străduiesc să-mi revin cât mai curând.

Spunând acestea, zâmbea cu tristețe, iar mie îmi venea să plâng de bucurie. Câteodată, însă, se petreceau lucruri care-mi tulburau liniştea, stârnindu-mi spaima. Într-o seară, de pildă, în timp ce mama şedea lângă mine, a intrat slujitorul Franek şi a chemat-o la domnişoara Hania.

M-am ridicat îndată în capul oaselor.

— A venit Hania? am întrebat.

— Nu! a răspuns mama. N-a venit. Mă cheamă în camera Haniei, pentru că acolo se văruie şi se pune un tapet nou.

Alteori, aveam impresia că un nor greu de tristeţe, cu neputinţă de ascuns, apăsa fruntea persoanelor din jurul meu. Nu pricepeam ce se petrece, iar la întrebările mele nu căpătăm răspunsuri lămuritoare. L-am cercetat pe Kazio, dar mi-a răspuns, ca şi ceilalţi, că acasă toate sunt bune, că surioarele, doamna d'Yves şi Hania se vor întoarce curând, aşa că să fiu liniştit.

— Dar de unde tristeţea asta? am întrebat.

— Uite, am să-ţi povestesc tot. Selim şi bătrânul Mirza vin în fiecare zi la noi. Selim se chinuieşte mereu, plânge, vrea să te vadă neapărat, dar părinţii se tem că vizita lui îţi va face rău.

Am zâmbit.

— Nu e prost Selim! am spus. Cât pe ce să-mi crape ţeasta, iar acum plânge pentru mine. Dar la Hania se mai gândeşte?

— E... nu-i arde lui de Hania acum. La drept vorbind, nu ştiu, că nu l-am întrebat, dar cred că a renunţat definitiv la ea.

— Asta-i bună!

— În orice caz, altul se va bucura de ea, fii liniştit! Kazik s-a strâmbat ca un elev şi a adăugat ca un ştrengar:

— Ştiu şi cine. Numai să dea Dumnezeu să...

— Să ce?

— Să se întoarcă mai repede, a adăugat în grabă.

Aceste cuvinte m-au liniştit pe deplin. După câteva zile, într-o seară, tata şi mama se aflau lângă mine. Am început să joc şah cu tata. Mama a ieşit curând, lăsând deschisă uşa prin care se vedeau mai multe camere, la capătul căreia era încăperea Haniei. Am privit într-acolo, dar n-am putut să văd nimic, fiindcă celelalte camere, afară de a mea, nu erau luminate, iar uşa de la camera Haniei, după câte mi-am dat seama, era închisă.

A intrat însă acolo cineva, parcă doctorul Stanislaw, şi n-a

închis bine uşa.

Inima a început să-mi bată neliniştită. În camera Haniei era lumină.

În încăperea alăturată, pătrundea o dâră de lumină, pe fondul căreia mi s-a părut că văd rotocoale transparente de fum care se învălătuceau asemenea prafului în lumina soarelui.

Treptat, am simțit o aromă slabă care devenea tot mai puternică. Brusc, mi s-a ridicat părul măciucă în vârful capului, am recunoscut mirosul de ienupăr.

— Tată, ce-i asta? am strigat cu putere, aruncând cât colo tabla de şah şi piesele.

Tata s-a ridicat descumpănit, a simțit şi el mirosul blestemat şi a închis uşa cât a putut de repede.

— Nimic, nu-i nimic! a răspuns îngrijorat.

Dar eu am sărit în picioare şi, deşi mă clătinam, am înaintat repede spre uşă.

— De ce afumă acolo cu ienupăr? am strigat. Vreau să mă duc acolo.

Tata m-a cuprins de mijloc.

— N-ai să te duci acolo! Nu-ți dau voie!

M-a cuprins disperarea, am început să-mi sfâşii bandajele de la cap, țipând cu furie:

— Bine, de-i aşa! Îți jur că voi rupe bandajele şi voi scormoni rana cu propriile mâini. Hania a murit! Vreau s-o văd!

— Hania n-a murit, îți dau cuvântul meu! a răspuns tata, apucându-mă de mâini şi luptându-se cu mine. S-a îmbolnăvit, dar acum e mai bine! Linişteşte-te, linişteşte-te! Nu s-au întâmplat destule nenorociri? Am să-ți povestesc totul, dar întinde-te în pat. La ea nu poți să te duci. Ar fi pierdută. Linişteşte-te şi culcă-te, îți jur că e mai bine.

Puterile m-au părăsit şi am căzut pe pat, repetând:

— Doamne, o, Doamne!

— Henryk, vino-ți în fire. Parc-ai fi o femeie! Poartă-te ca un bărbat. Acum nu mai e nici o primejdie. Ți-am făgăduit că-ți

povestesc totul şi o voi face, numai să-ți revină puterile. Saltă-ți capul pe pernă! Aşa! Acoperă-te şi stai liniştit.

L-am ascultat.

— Acum sunt liniştit, dar spune mai repede, tată, mai repede. Să aflu odată tot ce s-a întâmplat. E într-adevăr mai bine? Ce-a avut?

— Bine, ascultă! În noaptea în care a răpit-o Selim, a fost furtună. Hania era îmbrăcată doar într-o rochie subțire şi s-a udat până la piele. Pe de altă parte, fapta nebunească a costat-o destul de mult. La Chorzele, unde a dus-o Mirza, n-a avut în ce să se schimbe, aşa că s-a întors acasă în aceeaşi rochie udă. În aceeaşi zi, a început să tremure şi a făcut temperatură mare. Bătrâna Węgrowska n-a ştiut să-şi țină gura şi i-a spus a doua zi ce s-a întâmplat cu tine. I-a spus chiar că ai fost ucis. Fireşte, asta i-a făcut şi mai rău. Spre seară, şi-a pierdut cunoştința. Multă vreme doctorul n-a ştiut ce are, până când, în sfârşit… Ştii şi tu că în sat bântuie şi acum vărsatul de vânt. Ei, bine, Hania s-a îmbolnăvit de vărsat de vânt. Am închis ochii, fiindcă mi se părea că-mi pierd şi eu cunoştința, apoi l-am îndemnat:

— Spune mai departe tată, vezi doar că sunt liniştit.

— Au fost momente, a continuat tata, de mare primejdie. În ziua când am crezut cu toții că te pierdem, a fost şi ea aproape de moarte. Criza a trecut însă cu bine pentru amândoi. Acum e şi ea în convalescență, ca şi tine. Peste vreo săptămână, va fi pe deplin sănătoasă. Dar ce-a fost în casa asta! Ce-a fost!

Tata şi-a sfârşit istorisirea şi m-a privit cu luare-aminte. Se temea ca mintea-mi încă slăbită să nu fi fost zdruncinată de cele auzite; eu însă zăceam nemişcat. Multă vreme a domnit tăcerea, îmi adunam gândurile şi examinam noua nenorocire. Tata s-a ridicat şi a început să se preumble cu paşi mari prin încăpere, uitându-se din când în când spre mine.

— Tată! l-am chemat după o tăcere îndelungată.

— Ce-i copile?

— Boala a… a… sluțit-o rău?

Glasul îmi era liniştit şi slab, dar inima îmi bătea cu putere în aşteptarea răspunsului.

— Da! a răspuns tata. Cum se întâmplă după vărsat. S-ar putea totuşi să nu rămână nici un semn. Acum se văd, dar vor pieri, vor pieri cu siguranță mai târziu.

M-am întors cu fața la perete; mă simțeam mai rău ca înainte.

Cu toate acestea, după vreo săptămână, am început să merg pe picioarele mele, iar după încă una, am văzut-o pe Hania. Ah, nici nu mai încerc să descriu ce devenise fețişoara aceea frumoasă, ideală. Când a ieşit sărmana din camera ei şi am văzut-o prima dată, deşi îmi jurasem sa nu-i arăt în nici un fel zbuciumul meu, mi s-a făcut rău şi am leşinat. O, cât era de desfigurată!

Când mi-am revenit din leşin, Hania plângea în hohote pentru ea, fireşte, dar şi pentru mine, fiindcă şi eu semănăm mai degrabă cu o umbră decât cu un om adevărat.

— Numai eu sunt vinovată! repeta, suspinând, numai eu.

— Haniulko, frumoasa mea, nu mai plânge, eu te voi iubi totdeauna! am strigat şi i-am apucat mâinile vrând să i le duc la buze ca mai de mult.

Dar m-am cutremurat deodată şi le-am lăsat jos. Mâinile ei, atât de albe, delicate şi frumoase odinioară erau înfricoşătoare. Acoperite în întregime cu pete negre, deveniseră aspre, aproape respingătoare.

— Te voi iubi întotdeauna! am repetat cu efort.

Mințeam. Inima îmi era plină de o milă uriaşă, o milă de frate, dar vechiul sentiment pierise fără urmă.

M-am dus în grădină şi, în acelaşi chioşc acoperit de hamei, în care avusese loc declarația lui Selim şi a Haniei, am plâns ca după moartea unei ființe scumpe.

Într-adevăr, Hania de odinioară murise pentru mine sau mai degrabă murise dragostea mea, lăsându-mi în inimă doar pustiul şi durerea unei răni neogoite, la amintirea căreia mi se

umpleau ochii de lacrimi.

Am stat aşa multă, multă vreme. Aurora amurgului a început să tivească vârfurile copacilor cu lumini roşietice în seara calmă de toamnă. M-au căutat în casă, într-un târziu, tata a intrat în chioşc.

S-a uitat la mine şi mi-a respectat durerea.

— Biet copil! a rostit. Dumnezeu te-a încercat greu, dar ai încredere în el, fiindcă ştie totdeauna ce face.

Mi-am rezemat capul pe pieptul tatei şi un timp am tăcut amândoi.

Într-un răstimp, tata m-a întrebat:

— Ai ținut foarte mult la ea. Dacă ți-aş spune acum: „Eu ți-o dau, să fie a ta pentru toată viața”, ce mi-ai răspunde?

— Tată! l-am asigurat, dragostei mea s-a spulberat, dar cinstea mi-a rămas, sunt gata să-mi leg viața de a ei.

Tata m-a sărutat din toată inima.

— Dumnezeu să te binecuvânteze. Acum te recunosc, dar asta nu-i datoria ta, ci a lui Selim.

— El va mai veni pe la noi?

— Va veni însoțit de tatăl său, care a aflat totul, într-adevăr, pe înserat a sosit Selim. Când a văzu t-o pe Hania, a roşit, apoi s-a făcut alb ca varul. O vreme, i se putea citi pe față lupta grea dintre inimă şi conştiință. Se vedea că şi din sufletul lui zburase pasărea înaripată care se numeşte dragoste. Dar firea-i nobilă a învins: s-a ridicat, i-a întins mâinile, apoi a căzut în genunchi în fața Haniei şi a spus:

— Hania mea! Eu am rămas acelaşi; nu te voi părăsi niciodată, niciodată!

Boabele lacrimilor au şiroit pe obrajii Haniei, dar l-a îndepărtat uşor pe Selim.

— „Nu cred, nu cred că mă mai poate iubi cineva acum! a răspuns, apoi şi-a acoperit fața cu mâinile.

— O, cât sunteți de buni şi de nobili cu toții! Eu nu sunt vrednică, eu am păcătuit cel mai mult, dar acum totul s-a sfârşit,

acum sunt alta!

Şi, eu toate insistenţele bătrânului Mirza, cu toate rugăminţile lui Selim, n-a vrut să se căsătorească. Cea dintâi furtună a vieţii a frânt această frumoasă floare abia îmbobocită. Biata fată, acum, după furtună, avea nevoie de un adăpost sfânt şi liniştit, în care să-şi vindece conştiinţa şi să-şi mângâie inima.

Şi-a găsit într-adevăr acest adăpost sfânt şi liniştit, devenind soră de caritate. Mai târziu, alte întâmplări şi o furtună înfricoşătoare au îndepărtat-o din mintea mea pentru multă vreme.

Totuşi, după câţiva ani, am revăzut-o pe neaşteptate; liniştea şi pacea se întipăriseră pe trăsăturile-i îngereşti; urmele bolii dispăruseră cu totul; în rochia neagră şi cu pălăria albă de călugăriţă, era mai frumoasă ca oricând; o frumuseţe nepământească, mai mult angelică decât omenească.

Selim Mirza

Cuvânt înainte

Concepută în septembrie 1876, la Anaheim, aşadar în timpul „productivului” voiaj american, ultima parte a tripticului, Selim Mirza, *va îi publicată un an mai târziu, în 1877, în aceeaşi „Gazeta Polska”, în volum urmând a fi cuprinsă abia cu prilejul reeditării operelor de tinerețe în 1901 de către St. Demby. Şi la insistențele acestuia, întrucât autorul nu era deloc satisfăcut de realizarea nuvelei ca artă. Iată ce-i va comunica unui prieten, J. Horain, în chiar anul scrierii ei: „Când va începe să apară romanul meu,* Selim Mirza, *te rog să nu-l citeşti. L-am scris pentru că n-am avut încotro, dar nu-mi place nici măcar mie. Totul trebuia să se petreacă pe fundalul răscoalei poloneze şi ar fi ieşit ceva bun, dar din pricina cenzurii, am mutat locul acțiunii în Franța în timpul războiului prusian. Înțelegi şi tu că n-am fost acolo, n-am văzut nimic şi nu cunosc locurile; într-un cuvânt, am născocit totul”. Se pare însă că nemulțumirea scriitorului este întrucâtva exagerată cu bună ştiință, de vreme ce, mai încolo, adaugă: „Redacția şi criticii de acolo sunt fermecați. Printre ei, mă bucur de considerația pe care o avea Aristotel printre scolastici, în evul mediu.* Ipse dixit *— se vede că le ajunge”. Interferând în subiectul nuvelei, mai exact, în evoluția personajului principal, elemente din două surse biografice: vărul Zdzisław Dmochowski şi fratele Kazimierz Sienkiewicz [vezi şi nota 24,* („Schițe în cărbune” şi...)], *prozatorul realizează, cu oricâte neîmpliniri, o narațiune antrenantă, apropiată, cum s-a mai spus, de aceea a romanului de senzație. Oricum, tensiunea episoadelor în care este implicat detaşamentul de partizani din Haute Saône conduce de-a dreptul spre isprăvile unuia dintre eroii principali ai* Potopului *— Kmicic. Pe de altă parte, nuvela reprezintă, subliniem, epilogul unei construcții romaneşti care constituie puntea de legătură dintre două etape cu fundamente ideologice şi estetice profund deosebite. Atmosfera nostalgic-sentimentală cu valențe idealizante, până la un punct, ale trecutului nu prea îndepărtat din vremea copilăriei autorului (straturi şi relații sociale), rezolvarea opoziției iubire-datorie şi, nu în ultimul rând, ironia nemijlocită cu care este înfățişat destinul trist al unui tânăr adept al ştiințelor exacte, adică al unui pozitivist, certifică întemeierile şi orizonturile schimbate ale creației.*

În comparație cu alte producții ale genului scurt, Selim Mirza s-a bucurat de mai puțină atenție din partea criticii de specialitate. Abia în lucrările de istorie literară, mai cuprinzătoare, nu o dată cu intenții monografice, cercetătorii au încercat să-i analizeze straturile formalizării şi să formuleze aprecieri de

valoare. Concluziile, deşi n-au propus răsturnări esenţiale, au pus în lumină scăderile şi izbutirile nuvelei, autorii lor afirmând mai totdeauna superioritatea artistică a celorlalte două componente ale „micii trilogii”.

I

TOATE ACESTEA se petreceau într-o primăvară, în timpul războiului franco-prusian[1]. Belfort era înconjurat de prusieni, dar detaşamentul de puşcaşi voluntari, în care slujeam eu şi Selim, tovarăşul meu din anii copilăriei, acţiona în spatele lor, luptând aproape în fiecare zi, prinzând curierii cu depeşele şi atacând convoaiele cu alimente. Detaşamentul acesta era o adunătură de tot felul de aventurieri, în cea mai mare parte străini, oameni înclinaţi spre jaf, prădăciuni şi alte abuzuri, care nu preţuiau viaţa şi nu aveau nimic de pierdut; pe jumătate sălbăticiţi în hărţuieli permanente, făceau războiul din instinct, cu plăcerea animalelor de pradă. Noi înşine ne spuneam vânători de oameni, deşi era greu de precizat cine era vânătorul şi cine era vânatul, pentru că şi noi eram urmăriţi fără cruţare cu toată îndărătnicia şi perseverenţa nemţească. Nu-i lăsam în pace, dar nici noi n-aveam linişte zile şi nopţi de-a rândul. Ziua, stam ascunşi cea mai mare parte prin tufişuri, păduri şi prin vii, iar noaptea, mai ales dacă se întâmpla să fie o noapte întunecoasă şi ploioasă, ieşeam la prada, ne furişam până aproape de bivuacurile prusiene, prindeam străjile, lichidam patrulele şi pândeam trenurile pitiţi prin şanţurile căilor ferate sau scoteam şinele, tăiam firele de telegraf etc.

Nu ştia nimeni niciodată, nici chiar guvernul lui Gambetta[2], unde suntem, ce facem şi încotro ne îndreptăm. Eram un

---

[1] Este vorba de războiul franco-prusian din 1870—1871.

[2] Léon Gambetta (1838—1882) — avocat şi om politic francez. Republican, deputat de Paris (1869), ministru de interne şi de război în guvernul Apărării Naţionale (1870), se străduieşte să organizeze rezistenţa împotriva prusienilor în provincie. Deputat al Adunării Naţionale, ajunge şeful Uniunii republicane. Preşedinte al Camerei (1879) şi al Consiliului (1881—1882).

detaşament care acţiona de capul lui. Nu primeam solda niciodată, de cele mai multe ori mâncam ce luam de la prusieni, beam votca ulanilor prusieni şi, înconjuraţi din toate părţile — închişi, s-ar putea spune, jur-împrejur de un zid de tunuri şi baionete — nu aprindeam focul aproape niciodată; udaţi de ploaie, ne uscam la soare, amorţiţi de frig, ne încălzeam în toiul luptelor.

— Stăm în ceafa prusienilor, vorbeau soldaţii noştri.

Într-adevăr, departe în spatele nostru era Franţa luptătoare, care se retrăgea, erau oraşele franceze, guvernul francez, armata, dictatorul cu un singur ochi[1], manifestele, generalii în uniforme aurite, gazetele, spitalele militare şi rezervele de alimente, dar toate astea existau în afara noastră. Mai aproape erau detaşamentele prusiene, bavareze, saxone şi noi în mijlocul lor.

Uneori, mâna de fier a vreunui general prusian se lăsa asupra noastră tăcută şi prudentă, ca mâna unui om care vrea să prindă o insectă supărătoare. Aşteptând clipa potrivită, mâna se abătea, în sfârşit, ca trăsnetul şi prindea numai aerul, căci noi eram în altă parte.

Câteodată aşezam şi noi baioneta cu vârful în sus şi atunci palma se retrăgea cu strigăte de turbare.

Luptele neîntrerupte, trădările şi ambuscadele educaseră în aceşti oameni un adevărat instinct de lup. Aproape că nu mai aveau nevoie de comandant; acţionau în linişte, cu îndemânare şi prudenţă. Atunci când erau vânaţi, nu încetau nici o clipă să vâneze ei înşişi; erau în stare să pândească şi să-şi ţină răsuflarea nopţi întregi, încordându-şi privirea în direcţia din care avea să vină prada.

Riscând mereu totul, ştiau să păstreze prudenţa pisicii. Nu o dată, în timp ce ne ascundeam prin desişuri, detaşamentele prusiene treceau atât de aproape de noi, încât mi se întâmpla să

---

[1] Este vorba de Leon Gambetta (vezi şi nota 2).

aud comenzile ofițerilor, dar, dacă detaşamentul era prea numeros, nu trăgea nimeni.

Orice regiment care mărşăluieşte în lumina soarelui, e urmat de umbra lui.

— Am fost întotdeauna siguri că vă ascundeți în umbra noastră, ne-a spus odată un prizonier.

Eram într-adevăr umbra prusienilor.

Oamenii noştri pierduseră treptat orice sentimente omeneşti; n-aş putea spune că luptau pentru Franța, luptau de dragul de a lupta. Nu le păsa de Franța. Pe ceilalți soldați francezi din alte detaşamente sau din armata regulată nu-i puteau suporta, ca şi pe prusieni, de dispreţuit însă, îi dispreţuiau mai mult decât pe aceştia. Când îi întâlneau, altminteri foarte rar, se ajungea întotdeauna la certuri şi încăierări.

— Prusienii ar da bir cu fugiții dacă v-ar vedea fețele — îi batjocoreau pe ceilalți soldații noştri — dar nu văd niciodată altceva - decât... turul nădragilor voştri.

Într-un cuvânt, era un detaşament ieşit din comun din toate punctele de vedere, dar nu era prea numeros, dimpotrivă, se împuțina tot mai mult atât din pricina luptelor neîntrerupte, cât şi a greutăților aproape neomeneşti. Soarta răniților sau a bolnavilor din detaşamentul nostru era înfricoşătoare. Erau părăsiți pur şi simplu în pădure. Odată, când un om a căzut din cauza epuizării nervoase şi s-a rugat să fie ucis, am auzit că i-a răspuns:

— Nu te teme, berbecelule, aici te vor găsi lupii.

Alți amatori nu prea se îmbulzeau, fiindcă asemenea slujbă nu atrăgea pe nimeni, deşi speranța unei prăzi îmbelşugate putea tenta. Oamenii noştri aveau atâtea ceasuri, bani şi inele luate de la morți, încât nu mai ştiau ce să facă cu ele. Nici nu le-pasa de ele. Cărți n-aveau voie să joace, de cumpărat n-aveau ce să cumpere şi nici de unde, iar de ascuns, n-avea nici un rost să le ascundă, deoarece fiecare ştia că mai devreme sau mai târziu va pieri.

Detaşamentul se topea deci văzând cu ochii; candidații lipseau şi pentru că nu întrevedeau nici o răsplată. Soldatul purta în buzunar moartea, nu bastonul de mareşal. Guvernul Apărării Naționale amintea foarte rar de noi în buletinele sale.

— Ei habar nu au de noi! spunea comandantul nostru care nu prea avea la inimă acest guvern.

Cu toate acestea, dictatorul cu un singur ochi a vrut să ne vadă şi i-a trimis ordin lui La Rochenoire, comandantul nostru, să se înfățişeze într-un loc anume, dar La Rochenoire n-a ascultat ordinul şi, în loc să se prezinte la locul indicat, a plecat să organizeze o capcană,

— Dacă vrea să ne vadă — a spus — n-are decât să vie cu balonul la noi, că la asta se pricepe.

De altfel, detaşamentul nostru n-ar fi făcut față bună la o paradă. Oamenii erau slăbiți, înnegriți de fum, cu uniformele ferfeniță şi cu ochii năpădiți de sânge; unii aveau capetele bandajate cu batiste pătate de sânge închegat, erau nepieptănați şi nespălați, semănând mai degrabă cu nişte animale decât cu oamenii.

Eu mă aflam în acest detaşament cu totul întâmplător; mă convinsese Selim. Când s-a dezlănțuit războiul şi trebuia să plecăm amândoi din Paris, eu voiam să intru în armata regulată, dar Selim m-a îndemnat.

— Hai să mergem la La Rochenoire.

— Cine mai e şi ăsta?

— Formează un detaşament de puşcaşi.

— Îl cunoşti?

— Da.

De unde-l ştia, n-a vrut să-mi spună niciodată, iar bănuielile mele în această privință nu se întemeiază pe nici o certitudine. Ştiu doar că, încă înainte de izbucnirea războiului, Selim care avea o groază de bani, mai mulți chiar decât putea să cheltuiască, îşi cam făcuse de cap prin Paris; ştiam că avusese un duel cu cineva din aristocrația franceză şi-i smulsese de trei

ori sabia din mână, dar amănunte şi nume precise n-am ştiut niciodată. Era pe vremea când nu trăiam prea aproape unul de altul. Mai întâi pentru ca el era foarte bogat, apoi, acum, ne despărțea amintirea Haniei. Ce-i drept, Selim se purtase cu Hania ca un om de onoare, totuşi nu puteam scăpa de gândul că, dacă nu era el, draga mea Hania n-ar fi trecut printr-o boală îngrozitoare, n-ar fi îmbrăcat veşmintele de călugăriță şi, în sfârşit, eu aş fi fost fericit; n-aş mai fi avut în suflet pustiul pe care-l purtam de opt ani de zile şi, se prea poate, în loc să rătăcesc prin străinătate, aş fi arat liniştit ogorul părintesc.

În sfârşit, mai sufeream şi pentru că eu, care eram mai puțin vinovat față de Hania, îmi purtam mâhnirea şi regretele în suflet, în timp ce Selim o uitase cu totul. Venind la Paris, se lăsase prins de viața zgomotoasă şi trepidantă a marelui oraş cu toată patima naturii lui de oriental. Selim n-a ştiut niciodată ce-i opreliştea în nici o privință. Averea lui, numele neamului Mirza-Dawidowicz, neam de şleahtici mândri, educația lui, agerimea spiritului, înclinația spre glumă şi frumusețea moştenită de la mama lui îi deschideau toate uşile plăcerilor din capitala lumii. Era primit pretutindeni şi toți şi-l disputau. Ah, pentru că frumos mai era acest flăcău, ca întruparea unei idei artistice, cu ochii lui angelici care te cucereau, cu trăsăturile feței ieşite parcă de sub dalta sculptorului, cu statura-i înaltă şi mlădie, tinerețea înaripată şi viața atât de tumultuoasă, încât, cu cât o risipea mai mult în toate părțile, cu atât se arăta mai bogată.

Nu era însă un bărbat frumos în sensul bulevardier, cum obişnuia să înțeleagă frumusețea Parisul, în accepția comună, banală. Totul, începând cu mintea şi bogăția vieții cu care nu mai ştia ce să facă, şi terminând cu trăsăturile feței, era original.

Pentru parizieni, acest tânăr tătar cu chip de înger, forță de atlet, curaj de leu şi blazon de cavaler era o floare cu parfum şi culoare necunoscute. Nu e prea greu de închipuit cum arătau pe lângă el marchizii de pe malul Senei; pe ei, viața nebunească îi vlăguise, pe el părea să-l întărească, ei aveau sufletele stinse, ca

nişte lămpi arse, pe când el ardea ca vâlvătaia, ei îşi trăiseră viaţa, el nu ştia ce să mai facă cu ea, ei erau nişte dezamăgiţi, iar el era întruparea farmecului care-l înconjura ca o aureolă.

Pentru ei orgiile însemnau aţâţarea nervilor tociţi, pentru el nu erau decât astâmpărarea sângelui prea focos. În plus, tulbureala de la fundul paharului nu se prindea de buzele lui, răul era respins de firea-i nobilă, ca nisipul uscat de stâncă.

Caracterul acesta se formase sub ochii mei, îl urmărisem cum se dezvoltă aproape de pe o zi pe alta, de aceea îl cunoşteam pe de-a-ntregul. Era acelaşi Selim din anii copilăriei, ridicat însă la o mare putere.

Conştiinţa propriei forţe îi dăduse siguranţă, iar nimicnicia şi aparenţele înşelătoare ale celor mai mulţi dintre oameni îl învăţaseră să dispreţuiască bărbaţii. Rezervele de energie nestrunite şi spiritul de iniţiativă, pe care le manifestase încă din anii copilăriei, crescuseră acum în cel mai înalt grad, se consolidaseră, făcând din el, într-un fel, un om primejdios.

Îşi păstrase vioiciunea de altădată şi puţină imprudenţă care, cu firea-i pătimaşe, se putea transforma lesne în pierderea cumpătului şi nebunie, dar de acestea îl apăra conştiinţa de sine, pe care le-o dau oamenilor educaţia şi recepţia subtilă, până la un punct filozofică, a fiecărei fapte, cuvânt, situaţii sau idei.

Nu fusese niciodată sentimental, iar dacă ceva asemănător cu sentimentalismul se manifestase în anii copilăriei, fie şi într-un singur atom, în firea lui, acum se spulberase fără urmă, Iată de ce amintirea Haniei nu lăsase în el nici umbră de tristeţe sau de regrete. Putea să iubească vesel şi cu bucurie, printre hohote de râs şi sărutări, dar să ofteze nu era în stare.

Acest fel de a fi se potrivea cu caracterul şi dispoziţia femeilor din capitala lumii, care erau înnebunite după el, deşi ştiau că le va trăda tot atât de uşor, pe cât de fără scrupule; când am vorbit o dată cu el despre asta, mi-a spus:

— Nu e neapărat necesar, mă distrez doar. Dacă aş afla

adevărata dragoste, aş fi în stare de orice, dar dacă ea există, dintre noi doi, tu o vei căuta cel mai mult şi probabil că o vei găsi.

— Aşadar minţi, când spui că iubeşti?

A zâmbit.

— Nu! Ştiu, e drept, că voi înşela mai târziu, dar atunci când spun, nu mint.

Bărbaţii cu care se întâlnea, se împărţeau în două tabere, unii nu mai puteau după el, alţii îl urau. Cât despre Selim, el avea o părere foarte originală despre ei.

— Îi prefer pe aceia care ţin la mine, dar îi respect mai mult pe cei care mă urăsc, căci sunt mai independenţi, îmi spunea adesea.

Apoi de obicei adăuga:

— De altfel, nu-mi pasă de nimeni.

Era totuşi un companion foarte bun. Avea un suflet cinstit şi generos, la îndemâna tuturor, aşa că ajuta pe oricine de câte ori avea prilejul, dar prieteni nu-şi făcea prea uşor. Dacă se întâmpla să împartă totul cu cineva, cum împărţi cu un frate, atunci simţămintele lui erau sincere, aproape naive, izvorând din adâncul sufletului, dar pe urmă reintrau în normal, căci Selim lua totul cam prea uşor.

Cu toate acestea, când, din pricini pe care le-am amintit, m-am depărtat puţin de el şi am început să trăiesc mai închis în mine, Selim a suferit foarte mult. La început, m-a întrebat nu o dată:

— Ce vrei de la mine, nebunule?

Mai târziu, a încetat să mă mai întrebe, dar n-a încetat să sufere. Adesea fugea din îmbulzeala, plăcerile şi strălucirea societăţii înalte în cămăruţa mea din Montmartre [1] şi, aşezându-se lângă fereastră, mă urmărea grijuliu cu privirile-i angelice, de parcă voia să pătrundă în inima mea. În ce mă

[1] Veche aşezare de pe Sena, înglobată în Paris în 1860, ulterior cartier al Parisului.

priveşte, nu încetasem să țin la el, din contră, poate tocmai pentru că firile noastre erau de-a dreptul contrare, nutream pentru el cel puțin tot atâta slăbiciune, câtă prietenie. Dar umbra Haniei, care pentru el încetase să mai existe, pentru mine se afla încă între noi. Şi mai erau şi alte cauze.

Pe lângă că eu eram trist, iar el vesel, nici nu-mi puteam îngădui să duc o viață la fel cu a lui. Aveam deci destule motive să mă țin departe de Selim, dar nu i le puteam dezvălui, pentru că mă temeam de compătimirea lui. Era în firea mea să nu-mi împărtăşesc amărăciunile nimănui. Când simțeam un ghimpe în inimă, mă zăvoram cum se zăvorăşte scoica în care pătrunde, un grăunte de nisip. De altfel, nu mă încredințam nimănui nici când eram fericit. Cine o face, o face dintr-o nevoie lăuntrică, iar eu nu simțeam această nevoie.

În asemenea condiții, trăiam aşadar de câțiva ani la Paris. Eu vegetam, iar el înflorea. În acest timp, a izbucnit războiul. Amândoi am primit vestea cu indiferență. Întregul Paris considera la început că va fi mai mult o paradă militară. Se credea că numai la vederea zuavilor bărboşi şi a negrilor din Africa, nemții se vor împrăştia în cele patru zări ale lumii. Zuavii şi tuciuriii plecau din Paris spre răsărit, cum pleacă stolul de răpitoare după pradă. Ardeau de dorința de a lupta şi de a vărsa sânge, tremurau de nerăbdare să ajungă cât mai repede în fumul, bubuiturile şi tăvălugul războiului. Parisul se îmbăta, iar în privința viitorului era liniştit.

— O izbândă mai mult, se credea, şi totul se va sfârşi.

Dar când s-a împrăştiat fumul tunurilor de la Wissenburg, Gravelotte şi Sedan, ochii francezilor înspăimântați au văzut cea mai cumplită înfrângere care se abătuse vreodată asupra lor. Regimentele acelea pestrițe, roşii şi negre, au dat bir cu fugiții dinaintea legiunilor de fier ale nemților, asemenea păsărilor pădurii dinaintea unui stol de ulii. Capitala lumii era înconjurată din ce în ce mai strâns de zidul negru şi amenințător al soldaților prusieni. La porțile Parisului, noaptea, a început să se audă

nechezatul calului lui Attila[1]. Din când în când, în oraşul tăcut se auzeau paşii curierilor şi răsuna strigătul: „Ai noştri au fost bătuţi! o nouă înfrângere!” Parisul a îngenuncheat o clipă asemenea buhaiului izbit cu baltagul între coame, dar s-a ridicat îndată şi a mugit.

Tot poporul lua parte la apărare. Cumplitul dictator cu un singur ochi a zburat din oraş cu balonul. Balanţa războiului a început să se încline iarăşi. În toată Franţa, la miazănoapte şi la miazăzi, la răsărit şi la apus, se formau detaşamente, armatele creşteau ca ciupercile din pământ. Toată ţara s-a umplut de baionete.

În asemenea împrejurări. Într-o seară, Selim a intrat valvârtej la mine cu obrajii în flăcări şi ochii scânteietori. A intrat şi m-a luat în braţe.

— Mergem la luptă! a strigat.

Voiam şi eu s-o fac mai de mult, aşa că i-am primit cuvintele cu răceală. A crezut că e vorba de aceeaşi răceală care ne ţinea departe unul de celălalt de câţiva ani şi a adăugat repede:

— E adevărat, a fost ceva între noi, dar, pe prorocul meu! hai să dăm totul uitării. Henryk, din nou scară lângă scară!

Mi-am adus aminte ce mi-a spus tata înaintea duelului cu Selim:

— Apoi să te baţi, fiule, să se audă până-n iad. Aşa că i-am răspuns şi eu la fel lui Mirza:

— Da, Selime, o să ne batem să se audă şi-n iad.

După care ne-am îmbrăţişat şi am început să ne ciorovăim. Eu voiam să rămân la Paris şi să lupt sub zidurile lui, iar Selim dorea să plece din oraş şi să se înroleze ca puşcaş voluntar.

— Aici gloata burgheză o s-o ia la sănătoasa.

---

[1] Attila — regele hunilor, mort în 453. î.e.n. Învinge împăraţi din Orient şi Occident, jefuieşte cetăţile Galiei, Lutetia şi, la rându-i, e învins în câmpia Catalaniei în 461, de către Aetius, Meroneu şi Teodoric. Pradă Italia până la Roma, apoi se retrage în Panonia. După moartea lui, imperiul se va dezintegra.

Apoi a început să-mi povestească despre La Rochenoire şi mi-a garantat că sub comanda lui vom găsi ce căutăm.

— Pe mine nu mă poate suferi, mi-a spus, dar e un om deosebit. N-am întâlnit niciodată un caracter asemănător. Mi-aş da viața pentru el.

Cititorii ştiu că l-am întrebat în zadar pe Selim despre amănuntele duelului cu La Rochenoire. Bănuiam că el era marchizul acela, căruia îi smulsese de trei ori sabia din mână, dar Selim avusese o mulțime de dueluri, aşa că era destul de greu să spui ceva hotărât.

— Ascultă ce-ți spun eu, mai mult de trei oameni ca el nu întâlneşti pe lume, a insistat.

În cele din urmă, am cedat, fiindcă îi cedam întotdeauna lui Selim, dar am făcut-o fără plăcere. La Paris, era destul să iei puşca în mână şi să ieşi în afara zidurilor, ca să lupți cât pofteşti, în altă parte, însă, trebuia să pleci din oraş cu balonul. Călătoria asta prin văzduh nu-mi surâdea deloc, De altfel, voiam să mă înrolez la călărime, iar detaşamentul lui La Rochenoire era de pedestraşi, dar Selim s-a încăpățânat şi am cedat.

Am plecat deci după două zile cu balonul, ducând cu noi o mulțime de înştiințări pentru dictator. Era o zi înnourată, ploioasă. Nava noastră, care în oraş s-a înălțat dintr-o dată la câteva mii de picioare, a coborât în afara zidurilor la două bătăi de puşcă de pământ, târându-se greoaie pe deasupra bivuacurilor prusiene. Vedeam ca-n palmă întreaga tabără, marea albă de corturi, şanțurile, tunurile, străjile cu coifuri ascuțite, care stăteau nemişcate ca nişte statui în jurul taberei. Grupuri mai mici sau mai mari de soldați ne arătau cu degetul, generalii se uitau la noi cu luneta; fierbea întreaga tabără, al cărei freamăt ajungea până la noi. Au tras în balon cu un tun mic de câmp, dar n-am auzit nici măcar şuieratul ghiulelelor. Mr. Vaucourt, căpitanul balonului, un aeronaut destoinic, dar un mare laş, mai să moară de frică pe fundul nacelei. Selim râdea ca un copil, bătea din palme, le făcea plecăciuni nemților

şi striga la ei în toate limbile, ba mai legăna şi nacela, sporind şi mai mult spaima domnului Vaucourt, în timp ce eu mă întrebam cu puşca în mână dacă n-aş putea să trag, dar depărtarea prea mare şi legănarea nacelei nu mi-o îngăduiau.

Cu toate acestea, când am ajuns la ultimele străji ale taberei, balonul a coborât şi mai mult. Acum şi Selim a pus mâna pe puşcă, iar ochii i-au devenit scăpărători ca ai lupului. S-a uitat cu luare-aminte într-o parte şi, după o clipă, mi-a spus:

— Priveşte!

Am privit în direcția arătată şi, prin ceața străvezie prin care pluteam atunci, am văzut cum din uriaşa masă neagră de oameni s-au desprins câteva zeci şi au pornit în urma noastră.

În curând puteam desluşi cu ochiul liber căciulile pătrate ale olanilor, uniformele, lănciile şi culoarea stegulețelor. De jos, ajungeau până la noi strigătele lor; se aflau aproape sub noi. În acest timp, balonul a coborât şi mai mult, înaintând din ce în ce mai încet.

— Sunt ulanii! i-a recunoscut Selim.

— *Nous sommes perdus!*[1] a gemut domnul Vaucourt.

Ulanii goneau ca vijelia într-o mare dezordine. În frunte, călcarea ofițerul, un bărbat spătos cu barba cânepie. Calu-i roib, mai iute decât ai celorlalți, galopa nebuneşte chiar sub balon, zvârlind pământul cu copitele. Fără să ia seama la drum, cu capul ridicat, ofițerul se uita ca la soare la balon, strigând nemțeşte:

— Sunteți ai noştri! sunteți ai noştri!

— Prinde-ne! i-a răspuns Selim, râzând.

Zburam acum pe deasupra unei lunci presărate cu desişuri de stuf şi pesemne cam mlăştinoasă, de vreme ce caii ulanilor au început să se poticnească şi să cadă; aproape jumătate au rămas în urmă şi s-au oprit, doar ofițerul şi încă vreo douăzeci de călăreți nu se desprindeau deloc de noi.

---

[1] Suntem pierduți (lb. fr.).

— Ce cai grozavi! i-am spus lui Selim.

— Acum putem trage! mi-a răspuns.

Într-adevăr, n-aveam mai mult de două sute de paşi înălțime, dar nu puteam trage decât cu mare greutate din cauza legănării nacelei care se înclina uneori până aproape de poziția verticală.

— Nu poți să faci în aşa fel ca nacela asta diabolică să nu mai danseze ca o balerină? a strigat ațâțat Selim, de parcă domnul Vaucourt era surd.

— *Nous sommes perdus!* a gemut domnul Vaucourt. Atunci Selim, ținându-se cu o mână de frânghii, s-a ridicat în nacelă, iar cu cealaltă l-a ochit cu puşca pe ofițer, ca şi când ar fi tras cu pistolul.

— Ai să dai greş! i-am spus.

— Încerc totuşi.

Împuşcătura a răsunat surd şi de jos au răspuns îndată strigăte de furie. Mi-am aruncat privirea: ofițerul nu se mai uita în sus, a căzut cu fața pe grumazul calului şi s-a prăbuşit la pământ.

Între timp, coborâserăm atât de mult, încât frânghia de siguranță, care atârnă sub orice balon, aproape că atingea pământul. Din fericire, ulanii s-au oprit lângă ofițerul ucis, aşa că am izbutit să ne depărtăm câteva sute de paşi.

Venindu-şi în fire, domnul Vaucourt a aruncat din nacelă tot ce putea fi aruncat, dar se vede că gazul se împrăştia prin pânza udă sau poate că în partea de sus apăruseră crăpături, destul că frânghia de siguranță se târa cu aproape o treime din lungime pe pământ, făcând nacela să se clatine cumplit.

Văzând aceasta, ulanii au pornit iar în urmărirea noastră, dar caii obosiți n-au mai putut alerga multă vreme, astfel că în curând au mai rămas doar cinci, apoi, după aproape un sfert de ora, a mai căzut unul şi nu s-a mai ridicat.

— Mai sunt numai patru! s-a bucurat Selim.

— Trage şi vor rămâne trei.

— E prea departe, iar nacela parcă a turbat.

— N-are rost să mai fugim.

— Dacă-i aşa, prea bine! Domnule Vaucourt, descinde supapa să iasă gazul, vrem să coborâm.

— Domnilor! s-a împotrivit francezul disperat, v-ați pierdut mințile? Cum aşa, patru diavoli gonesc în urma noastră şi noi vrem să ne predăm de bunăvoie? Niciodată!

— Domnule Vaucourt, deschide supapa şi aruncă ancora! a repetat Selim amenințător.

— Niciodată.

Atunci Muza s-a întors spre mine şi mi-a spus liniştit:

— Fii aşa de bun şi lipeşte țeava puştii la tâmpla domnului Vaucourt; n-are decât să aleagă.

M-am întors şi, ținându-mă cu o mână de frânghii, cu cealaltă am îndreptat puşca spre tâmpla domnului Vaucourt,

— Îți dau un minut de gândire.

Domnul Vaucourt a început să blesteme naționalitatea noastră, ziua în care a venit pe lume, să se blesteme pe sine însuşi, Parisul şi pe prusieni, dar a aruncat ancora şi cu mâini tremurătoare a deschis supapa cu asemenea grabă, de parcă era în joc salvarea Franței. Balonul a început să cadă ca o ghiulea.

— Ține-te! a strigat Selim.

Nu pusesem însă la socoteală un lucru, anume că din nacela unui balon nu se coboară ca dintr-o trăsură. Ancora s-a agățat, ce-i drept, de un tufiş, dar nacela s-a izbit cu atâta putere de pământ, că toți trei am zburat afară ca din praştie. Colac peste pupăză, puşca mi-a scăpat din mână şi am căzut cu fața în tufăriş.

M-am ridicat numaidecât, dar n-am mai avut când să-mi arunc ochii la puşcă, pentru că lângă ureche am auzit sforăitul unui cal şi fâlfâitul stegulețului de la lancea ulanului.

— La dreapta, la dreapta! a strigat Selim.

N-am apucat să sar într-o parte, când a bubuit împuşcătura, şi călărețul care era gata să mă ucidă cu lancea, şi-a holbat ochii, parcă lovit de trăsnet, şi s-a prăbuşit greoi din şa.

Aha, se vede că Mirza nu scăpase puşca în cădere.

Am pus şi eu mâna pe a mea şi am privit în jur. Acum Selim se afla în pericol. Doi călăreți se îndreptau spre el în goana cailor, urlând şi țipând ca nebunii. El însă, cu părul răzlețit, fără pălărie, cu nările fremătând şi cu bujori în obraji, îi aştepta calm, strângând puşca în amândouă mâinile. Unul dintre călăreți l-a ochit cu pistolul şi... am apăsat pe trăgaci.

Din cei trei atacatori mai rămăsese unul, aşa că eram liniştit în privința rezultatului luptei. Mirza era prea priceput în mânuirea oricărei arme albe, ca rezultatul să fie cel puțin îndoielnic.

Mai era al patrulea ulan, dar acesta, văzând de la două sute de paşi rezultatul luptei, şi-a strunit calul cu zăbala, de i s-au înfundat în iarbă picioarele dinapoi, şi a spălat putina pe cât îi îngăduiau puterile fugarului obosit.

Solim a tras în el, dar a greşit ținta, fiindcă depărtarea era prea mare.

Mâna prusianului pe care-l împuşcase Selim lângă mine, nu scăpase dârlogii, de aceea, calul sta cu capul aplecat peste corpul fără viață al stăpânului său.

Eu şi Selim am scos cu greutate frâul din mâna ale cărei degete înțepeniseră, după care Selim a sărit în şa şi a pornit în galop după ceilalți doi cai, din care unul, nu prea inteligent se vede, păştea iarba, ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic, iar al doilea alerga în galop pe luncă, nechezând scurt de durere.

Prinderea cailor i-a luat lui Selim vreun sfert de oră, timp în care eu am plecat să-l caut pe domnul Vaucourt, pentru că nu ştiam ce se întâmplase cu el.

L-am găsit zăcând cu fața în jos după stufăriş şi am început să-l scutur de umăr.

— Ridică-te, domnule Vaucourt!

— *Pardonnez moi!*[1] a gemut domnul Vaucourt, crezând că un

[1] Iertați-mă! (lb. fr.).

ulan îl îndemna să se ridice. Bietul de el, nu-i trecea prin minte că prusianul n-ar fi vorbit franțuzeşte cu el.

— Domnule Vaucourt, suntem noi, tovarăşii dumitale; am scăpat de ulani!

Domnul Vaucourt a înălțat capul şi sprijinindu-se în amândouă mâinile, fără să se ridice, mă privea prostit, nevenindu-i să-şi creadă ochilor. Selim care aştepta alături cu caii, râdea ca un nebun.

— Aşa-i, aşa-i! am scăpat de prusieni! a repetat.

Domnul Vaucourt s-a uitat la noi, la caii ulanilor şi la trupurile întinse pe luncă, apoi a fost cuprins dintr-o dată de o bucurie atât de mare, încât am crezut că şi-a pierdut mințile.

— *Eh bien! vous etes donc des diables!* [1] a exclamat, neputându-şi veni în fire.

— El a făcut toiul, am spus arătând spre Selim.

— Cum aşa, acest tânăr cu fața de... domnişoară?

— Nu, nu! noi amândoi! a răspuns Selim.

Domnul Vaucourt râdea, juca, ne punea întrebări, apoi iar juca, într-un cuvânt, îşi pierduse cumpătul. Apoi a alergat să vadă morții, dar când s-a oprit lângă trupul celui mai apropiat prusian care cu fața schimonosită de convulsii, gura plină de sânge şi dinții încleştați, se uita la el cu ochii sticloşi, i s-a făcut rău şi a pălit atât de tare, încât credeam că va leşina.

Selim l-a îndemnat să cotrobăiască prin buzunarele morților, dar francezul n-a îndrăznit s-o facă. Noi însă am luat numai coifurile şi încălecând pe cai, am pornit mai departe.

— Mai bine aşa, decât cu maşinăria aia drăcească, a spus Selim când am trecut pe lângă balonul căzut pe iarbă, care, dezumflat, oferea o privelişte destul de tristă.

Între timp, se înserase şi în curând s-a făcut noapte de-a binelea. Am apucat-o pe un drumeag care nu ştiam dacă nu ne va duce în vreun sat plin de prusieni. Trebuia să fim foarte

---

[1] Ei bine, sunteți nişte diavoli! (lb. fr.).

prudenți, pentru că primejdia nu trecuse cu totul. Ne aflam într-o regiune ocupată de vrăjmaş, şi în orice clipă ne puteam întâlni cu vreo patrulă. Era foarte posibil, de asemenea, să fi fost trimişi şi alți urmăritori după noi. În acest timp, domnul Vaucourt, o dată pornit pe vorbă, nu se mai putea opri şi ne arăta „nesfârşita” lui recunoştință cu atâta înflăcărare, încât Mirza i-a spus să tacă din gură.

— De ce? a întrebat.

— S-ar putea ca prusienii să nu fie prea departe.

— *Avec vous, je m'en fiche!*[1] a răspuns cu toată încrederea.

Curajul lui era la fel de „nețărmurit” ca şi recunoştința lui.

Drumeagul din pădure se îngusta tot mai mult. Deseori, speriați de cine ştie ce fâşâit, coteam într-o latură, oprind caii şi ținându-ne răsuflarea. O dată, o căprioară cu un pui ne-au tăiat drumul şi, uitându-se la noi, au alergat în sărituri scurte până în luminişul apropiat şi au început să ciugulească liniştiți iarba. Parcă pe atunci ştiau şi animalele că oamenii sunt prea ocupați să se omoare între ei, pentru a mai avea timp şi de ele. Uneori, ramurile copacilor ne loveau fața sau se agățau de hainele noastre, alteori vreunul din cai sforăia neliniştit sau trunchiul câte unui copac de pe margine împrumuta în întunericul nopții formele fantastice ale unui om cu brațele desfăcute sau ridicate spre cer. Atunci opream caii, domnul Vaucourt rămânea în urmă, iar eu şi Selim armam cocoaşele şi ne apropiam încet de obiectul suspect. Pădurea fremăta, ploaia mai încetase, dar s-a iscat vijelia. Pe cerul întunecat, pluteau zdrențe de nori, aci acoperind lumina lunii, aci descoperind tăriile presărate cu stele palide.

Nervii tovarăşului nostru au început iarăşi să se manifeste mai gălăgios, Cât despre mine, mă simțeam pe deplin fericit. Liniştea, singurătatea, ungherul acesta sălbatic de pădure, noaptea, vuietul vântului, nesiguranța şi primejdia fiecărei clipe

[1] Cu voi, puțin îmi pasă (lb. fr.).

aveau pentru mine farmecul de neînțeles parcă al revenirii la viață. Zidurile orașului mă înăbușeau și mă apăsau, dar aici respiram liber, cu tot pieptul, ca Farys[1] în Arabistan. În oraș, mă împotmoleam în fiecare zi în cercul propriilor gânduri și amintiri, aici scara mea se lovea de scara tătarului-frate, înaintea mea se întindea zarea largă, alt frate, aveam pușca în mână, libertatea, uitarea vieții, beatitudinea... moartea...

Dacă siguranța tovarășilor mei nu mi-ar fi stat împotrivă, mi-aș fi înălțat fața spre cer și as fi strigat din toate puterile: hei, hei, codrule fremătător! apoi aș fi ascultat cu luare-aminte ce-mi răspunde pădurea prin care vuitul cânta ca la orgă, Mi-au revenii în minte codrii lituanieni, pe jumătate sălbatici, și am avut impresia că mă aflu în Ponarska sau în Białowieża, printre desișuri și mlaștini în care apele se îngână la miezul nopții, țipetele ascuțite ale ielelor străpung văzduhul, putregaiul lucește albăstrui, iar animalele vorbesc ca oamenii prin bungete.

Nu mă mai gândeam la primejdii și nu-mi mai păsa de ele în clipa aceea, dar Mirza veghea. Sprâncenele-i împreunate vădeau atenția încordată, cerceta din ochi fiecare tufiș, fiecare trunchi de copac. Drumul devenea din ce în ce mai prost; era mai degrabă una din acele poteci de pădure care pe la noi se numesc „drumurile mătușii”.

În sfârșit, după o jumătate de oră de mers, Selim a spus:

— Trebuie să lăsăm caii să se odihnească.

Am cotit într-o parte și, înaintând vreo sută de pași în pădure, am descălecat, am scos zăbala din gura cailor și ne-am lungit sub copaci cu frâiele în mână; tăceam toți trei, deoarece eram foarte trudiți; tăcerea era întreruptă doar de iarba strivită între dinții cailor.

Ședeam așa de vreun sfert de oră; deodată, cu și Selim am zvâcnit în picioare.

— Ce-i asta? am șoptit în același timp.

---

[1] Erou oriental din poemul cu același nume de A. Mickiewicz.

Din beznele tăcute ale pădurii se auzea până la noi un glas ciudat; era ceva între plânsul unui copil şi behăitul unui miel.

— Behăie vreun țap! a fost de părere Mirza.

— Nu, e un liliac! am răspuns.

Caii au încetat şi ei să mai, mestece iarba, ciulindu-şi urechile şi sforăind.

Ciudat, dar glasul acela se auzea uneori dinspre dreapta, alteori dinspre stânga; când răsuna mai aproape, când mai departe, de fiecare dată tot atât de slab şi de jalnic.

Nu! Nu putea fi nici țap şi nici liliac. Era ceva misterios în toate acestea, şi glăsciorul acesta părea înfricoşător şi supranatural. Cu siguranță că ne-am fi temut mai puțin de urletul lupilor sau de împuşcături.

Selim care, cu tot curajul lui de leu, era puțin superstițios, şi-a ațintit privirile în întunericul nopții şi a murmurat:

— Nu-mi place deloc, nu-mi plac primejdiile care nu ştiu de unde vin,

— *Mon Dieu!* a gemut domnul Vaucourt, căruia i s-a ridicat parul măciucă în creştetul capului.

— Uite că se vede ceva alb, a şoptit iarăşi Selim, arătând spre colțul întunecat al pădurii.

Am privit în direcția indicată, dar Mirza se înşelase, nu era nimic, nici alb şi nici negru.

— Îmi iau puşca şi mă duc, am spus. Doar n-o să pună dracul mâna pe mine.

Am plecat, cu toate că şi eu eram de părere că cea mai rea dintre primejdii e aceea pe care n-o cunoşti. Ce-i drept, judecând după glasul acela, care se auzea în jurul şi deasupra mea, eram gata să presupun că sufletele morților, cocoțate prin copaci ca graurii, se chemau între ele sau se jeluiau.

Şi nervii mei au început s-o ia razna, Tresăream la fiecare surcică frântă sub tălpile mele. O dată mi s-a părut că aud un glas şoptindu-mi la ureche: „hei *Polonais!*” Era însă o iluzie.

Am înconjurat o bucată bună de pădure în jurul copacului

sub care ne opriserăm. Glasul răsuna mereu împrejur, aşa că în curând a încetat să mă mai înspăimânte şi a început să mă plictisească.

— Să te ia dracul! m-am înfuriat în gând şi m-am întors sub copac.

Aici l-am găsit numai pe domnul Vaucourt care, în clipa când m-am apropiat, era convins că însuşi Lucifer a coborât în persoană să-i ia sufletul.

— Unde-i Mirza? l-am întrebat.

— A plecat în cer... cer... cetare, a răspuns francezul clănțănind din dinți.

S-a scurs un sfert de oră, apoi o jumătate. Selim nu se întorcea.

Am început să mă tem şi eu cu adevărat. Poate că se întâmpla cea mai mare nenorocire şi primejdie: îndepărtându-se prea mult, Mirza se rătăcise în această pădure drăcească şi nu mai putea nimeri drumul de întoarcere.

Au trecut trei sferturi de oră. Selim nu se întorcea.

Puteam într-adevăr să trag cu puşca sau să strig şi să-i arăt drumul, dar puteam să-l arăt în acelaşi timp şi patrulelor prusiene. N-aveam însă altă ieşire. N-aş fi plecat de sub copac fără Selim de m-ar fi înconjurat întreaga armie prusiana. I-am destăinuit intenția mea domnului Vaucourt.

Acesta a căzut în genunchi în fața mea, implorându-mă să nu fac una ca asta.

— Asta înseamnă să ne pierzi pe toți trei! mi-a spus.

Am încercat să sâsâi, dar mi-a răspuns tăcerea; a tăcut până şi behăitul acela de berbec sau de diavol. Am strigat deci de doua ori:

— Mirza, hei, hei!

Tăcere.

Mi s-a înfoiat părul în cap de teamă pentru Selim. În clipa aceea, flăcăul acesta mi se părea mai scump decât orice pe lume. Fără să mai stau pe gânduri, am ridicat puşca şi am tras un foc.

A irumpto lumină roşietică, apoi a răsunat bubuitura, întreaga pădure a tăcut înspăimântată, numai domnul Vaucourt a strigat:

— Doamne, primeşte sufletul meu 1

— Nici dracul n-are nevoie de el! am răspuns enervat. Liniştea n-a durat totuşi mai mult de cinci minute, după care am desluşit trosnete uşoare de vreascuri călcate parcă de picior omenesc.

Putea să fie Selim, dar putea să fie şi altcineva, aşa că eu şi Vaucourt ne-am pitit sub copac.

Curând, o siluetă neagră s-a ițit printre tufişuri. Din nenorocire, chiar atunci norii au acoperit luna şi s-a făcut atât de întuneric, încât abia mai distingeam arătarea.

Silueta, cu capul aplecat înainte, se apropia încet şi cu prudență, oprindu-se la fiecare pas. Am observat că ține în mână o puşcă de vânătoare.

La cinci paşi, silueta neagră s-a oprit. Mi-am încordat privirile, nu era Selim.

Din cauza întunericului, nu-mi dădeam seama dacă era prusian sau nu şi nici dacă aveam de-a face cu un soldat. Vedeam într-adevăr că noul sosit nu avea coiful ascuțit pe cap, dar nici bavarezii şi nici saxonii nu mai purtau coifuri ascuțite; de altfel, şi prusienii aveau căciuli.

Oricine ar fi fost însă acest bărbat uriaş, care se afla la cinci paşi înaintea mea, aveam nevoie de el viu, aşa că m-am hotărât să-l prind.

— Pst! a chemat noul sosit.

— Pst! am răspuns de după copac.

Era un adevărat joc de-a baba-oarba, de astădată periculos întrucâtva, dar nu mai puțin interesant.

Noul venit a mai înaintat doi paşi. Cât ai clipi din ochi, m-am aruncat asupra lui ca un tigru, iar o secundă mai târziu mă aflam călare pe pieptul lui şi, strângându-l de gât cu amândouă mâinile, i-am strigat:

— Taci, şi nu mişca, dacă ți-e dragă viața.

Se vede însă că noul venit era înzestrat cu o forță neobişnuită, pentru că se zvârcolea ca un nebun. Şi eu eram destul de puternic şi-l strângeam ca-n cleşte, dar abia puteam să-i fac față. Gâfâia şi izbea cu picioarele, de era cât pe ce să mă răstoarne.

Cu toate acestea, s-a potolit deodată, ca şi când o nouă forță de fier l-ar fi țintuit la pământ. Am privit înapoi şi l-am văzut pe prietenul meu Selim care i se aşezase în genunchi peste picioare şi, aplecându-se peste umerii mei, i-a lipit baioneta de față.

— Încă o mişcare şi eşti mort! l-a amenințat.

Dar necunoscutul nici nu se gândea să se mişte. Selim s-a ridicat de pe picioarele lui, a luat puşca şi, țintindu-l, mi-a spus:

— Da-i drumul.

I-am dat ascultare; necunoscutul zăcea nemişcat.

— Acum o să mă ucideți? a întrebat.

— Ridică-te.

Bietul om s-a ridicat în picioare şi a început să vorbească, sorbind aerul cu nesaț:

— Cine sunteți voi? Ce vreți de la mine? N-am făcut nimănui nici un rău. Mi-ați zdrobit mâinile şi picioarele. Dacă sunteți paznicii pădurii, luați-mi puşca. O să plătesc amendă... dar nu-mi mai rupeți oasele. Acum e război. Vânatul e al celui care vrea să mănânce. Neamțul îl vânează pe francez... lupul oile... pisica şoarecii... iar cu căprioare şi iepuri. Aşa e-timpul... vânează cu toții...

— Tu cine eşti?

— Pe mine mă cheamă Matineu Benoit! sau bătrânul Matineu, dacă vă place mai mult.

— Atunci, bătrâne Matineu, linişteşte-te! Nu suntem paznici, aşa că n-ai să faci puşcărie, n-o să-ți luăm puşca şi n-ai să plăteşti amendă, ai să ne arăți doar drumul.

— Da, dar mi-ați rupt bătrânele ciolane, a mormăit hoțul de pădure.

Câțiva gologani de aur au clinchenit în palma lui Selim.

— Cumpără-ți altele noi, iar acum răspunde la întrebările mele.

— Ascult.

— Prusienii sunt aici?

— Sunt.

— Francezii?

— Sunt şi francezii. Se omoară unii pe alții, aprinzând satele, iar Dumnezeu priveşte la toate şi nu-i trăsneşte.

— Atunci, ascultă. Să ne conduci la francezi pe un drum pe care să nu ne întâlnim cu prusienii.

— Ştiu mai multe.

— Dacă întâlnim mai mult de trei prusieni, îți trag un glonte în cap. Şi, ca să nu-ți vină pofta s-o ştergi, ai să mergi legat cu o frânghie lângă calul meu.

— Acum şi câinele-i mai bun decât omul, a mormăit drept răspuns Mathieu.

Am încălecat pe cai şi am pornit. Bătrânul Mațhieu, care era ceea ce pe franțuzeşte se numeşte *„un braconnier”,* iar în polonă „puitor de capcane” sau, cum se spune în Białowieża, „trăpaş”, ne-a călăuzit pe poteci numai de el ştiute.

— Pe aici — a spus, arătând drumeagul pe care venisem — ați fi ajuns la Pont Vert, unde ține han doamna Frolie. Se vorbeşte că are bani mulți. Şi acolo sunt prusienii care nu de mult l-au împuşcat pe tânărul Vauhart, dar eu cunosc pădurea ca pe propriul buzunar şi am să vă conduc bine. Dumnezeu a trimis asupra noastră asemenea, timpuri, că moartea bântuie pe drum, linişte e doar în pădure, neamțul stă în biserică şi împăratul după gratii.

— Eu însă sunt un prost care nu ştie nimic! a adăugat repede.

— Cui vinzi vânatul? l-a întrebat Selim.

— Uneori francezilor, alteori prusienilor, iar dacă mi-l iau cu forța, îl dau şi pe degeaba. Războiul cumpără, dragă domnule, şi

pentru marfă îți plătește cu gârbaciul pe... spinare.

Bătrânului i s-a dezlegat limba. În cele ce spunea, era un amestec de prostie şi filozofic din care se putea deduce că, atunci când cei mari se bat între ei, cei mici suferă şi cred că Dumnezeu a adormit.

Am mai întrebat-o pe călăuza noastră de chemarea aceea ciudată pe care o auziserăm. Am aflat că braconierii se înştiințau astfel unii pe alții şi, pentru că Mathieu venise în pădure cu cei trei fii, semnalul se auzea din toate părțile.

— Dar se prea poate, a adăugat bătrânul, ca şi diavolul să behăie tot aşa.

Apoi a mai spus:

— Dacă nimereați peste fiul meu Jakub — zis şi „Mână strâmbă” — nu v-ar fi mers tot atât de uşor, deşi sunteți puternici ca nişte turci.

Era poate ora două după miezul nopții, când pădurea a început, în sfârşit, să se rărească şi am ajuns într-o trecătoare, ale cărei laturi erau acoperite cu tufişuri. Mathieu ne-a povestit că pădurea din care ieşisem, nu era prea mare, dar drumul nostru o înconjura aproape în întregime nu departe de margine, aşa că ocoliserăm destul de mult.

Abia se crăpa de ziuă, când am auzit cântatul îndepărtat al cocoşilor şi în curând, prin ceața străpunsă de razele, palide ale zorilor, am zărit acoperişurile caselor şi turla bisericii din orăşelul ocupat de francezi. Strigătul străjii *„Qui vive?”*[1] ne-a oprit înaintarea. Am fost nevoiți să mai aşteptăm până când a sosit patrula care asigura gărzile şi ne-a luat cu ea; aşa am ajuns la destinație.

Am fost puțin mirați, când am văzut că nu-l trezesc numaidecât pe generalul a cărui locuință se afla la primărie, deşi am spus că aducem din Paris depeşe pentru dictator. Ni s-a dat totuşi o încăpere aşternută cu fân şi am fost lăsați sub pază.

---

[1] Cine trăieşte? (lb. fr.).

Ne-am întins pe fân şi am adormit adânc.

Abia a doua zi, la ora zece, am fost chemaţi la generalul al cărui nume nu mi-l aduc aminte, întrucât am pierdut o parte din notele referitoare la acea vreme. Domnul general, cu ochii verzi şi faţa asemănătoare cu capul unui peşte, gras pe deasupra şi rotofei, reprezenta perfect nu tipul războinicului, ci al unui gurmand şi papă-lapte.

Peste zece ofiţeri superiori îl înconjurau într-o tăcere plină de respect. Domnul Vaucourt a luat cuvântul şi a început să povestească foarte expresiv peripeţiile călătoriei noastre, peripeţii aproape incredibile, a căror realitate o demonstrau caschetele ulanilor prusieni şi caii cu care veniserăm până aici.

Domnul Vaucourt spunea adevărul. Bietul om n-a mai amintit că i-am lipit ţeava puştii de tâmpla, ca să-l conving să deschidă supapa balonului. Spunea mereu „noi am ucis", „noi am coborât", în loc de „ei".

Eu şi Selim am stat tot timpul cât a durat istorisirea umăr lângă umăr, rezemaţi amândoi în puşti; ofiţerii ne priveau în tăcere. În sfârşit, când domnul Vaucourt a terminat de povestit, generalul sa ridicat şi a început să vorbească:

— Domnilor, vă prezint pe acest viteaz fiu al Franţei! a spus arătând cu degetul spre domnul Vaucourt. Dacă toţi francezii s-ai purta ca el... aşa... ţara noastră n-ar mai fi ocupată de vrăjmaş. Acest viteaz n-a ţinut seama de pri... aşa... ci printre gloanţe şi asta... a venit la noi... şi iată-l, domnilor, iată-l, domnilor!...

Aici generalul a început să-şi şteargă buzele cu şervetul, ofiţerii au zâmbit, viteazul fiu al Franţei a roşit ca sfecla şi, încurcat, a început să ne arunce priviri care implorau mila. Selim şi-a muşcat buzele, iar eu m-am străduit să-l asigur din ochi pe viteazul fiul al Franţei că n-avem nici cea mai mică intenţie să protestăm împotriva laudelor pe care le primea.

În acest timp, generalul a desprins una din crucile care alcătuiau o constelaţie prea numeroasă pe pieptul său şi a

continuat:

— Apropie-te, viteaz fiu al Franței... Cred că... aşa... dictatorul va fi de acord cu purtarea mea, ca şi cu crucea cu care te împodobesc.

Unul dintre ofițeri, un bărbat înalt cu fața aspră şi neprietenoasă, nu s-a mai putut stăpâni şi a intervenit:

— Iertare, generale!... mi se pare că aceşti doi domni...

Dar generalul i-a făcut semn cu mâna să tacă şi s-a întors spre noi:

— Iar voi, străinilor — a spus — care abia v-ați înrolat sub stindardele franceze, luați pilda de la acest erou şi poate că şi pe piepturile voastre vor străluci asemenea distincții.

M-am temut că Selim nu se va mai putea stăpâni şi va izbucni în râs, dar nu, a rămas liniştit, deşi se vedea că această scenă îl înfurie şi-l amuză în acelaşi timp.

De altfel, sărmanul domn Vaucourt a început să explice că nu lui i se cuvenea crucea, ci nouă, drept care inteligența generalului s-a găsit în situația de a dezlega o şaradă: în domnul Vaucourt precumpăneşte oare vitejia sau modestia? După care ne-am despărțit.

În aceeaşi zi, seara, Mirza i-a invitat pe ofițeri la cină, cheltuind ca un prinț. Iar a doua zi, am plecat spre La Rochenoire.

Aşa a avut loc plecarea noastră de la Paris.

II

Până la departamentul Haute-Saône, am mers printr-un ținut ocupat mai mult sau mai puțin de francezi, deşi oştile bavareze, care acționau în sud, țineau legătura cu armata care asedia capitala.

Primejdia ne amenința numai din partea fugarilor francezi care înțesau drumurile, îngăduindu-şi ici şi colo să prade şi să jefuiască. Nu ne temeam de ei, cu atât mai mult, cu cât călătoream din nou în trei, fiindcă, deşi „viteazul fiu al Franței”,

domnul Vaucourt, plecase pe alt drum spre Bordeaux, în a doua zi de călătorie ni s-a alăturat un oarecare Jean Marx, alsacian de origine, un flăcău de optsprezece ani, care nu se temea de nimic pe lume, şi după numai o zi de mers împreună, ar fi fost în stare să ne urmeze şi în iad.

Țara purta pretutindeni urmele războiului. Din loc în loc, vedeam sate distruse, ai căror locuitori se ascundeau la apropierea noastră, câmpurile rămăseseră nelucrate şi pe alocuri întâlneam grupuri de oameni slăbiți şi înfometați, rătăcind pe tarlalele de cartofi de anul trecut şi scormonind pământul în căutarea cartofilor putreziți. Războiul se abătuse peste întreaga țară, peste tot ne însoțea mirosul de ars. Noaptea, marginile zării se înroşeau adesea de aurora pojarului, iar din pustietățile îndepărtate se auzeau până la noi urletele câinilor. De câteva ori, am trecut prin câmpuri de bătălie, pe care, e drept, nu mai erau cadavre de cai şi de oameni, dar pe care le-am cunoscut după mulțimea de peticele de hârtie albă, folosite la încărcătură. Ici şi colo, aceste peticele acopereau pământul ca omătul, în alte locuri erau mai rare. O dată, am ajuns într-un sat cu totul pustiu, în care afară de nişte găini prăpădite care s-au împrăştiat cotcodăcind la apropierea noastră, am mai găsit doar o bătrână cu mintea rătăcită. Şedea pe prispa colibei pe jumătate dărâmate şi vorbea singură. Abia am putut înțelege din răspunsurile ei dezlânate că locuitorii satului trăseseră cu câteva zile înainte în ulani, iar acum fugiseră cu toții, crezând că satul va fi ars. Într-o noapte, am bătut în uşa unei colibe, în fereastra căreia se vedea lumină. Multă vreme n-au vrut să ne deschidă, dar în cele din urmă, ne-a deschis un om a cărui față semăna atât de mult cu un cap de lup, încât am crezut că lupul însuşi ne primea în ospeție. Marx a fost de părere că e un jefuitor de cadavre şi ne-a sfătuit să nu înnoptăm acolo, fiindcă, spunea, noaptea te poți trezi cu un cuțit sub coaste, dar pentru că eram foarte obosiți, am hotărât să rămânem. În curând însă, au mai venit încă patru asemenea măcelari şi au început să se uite

piezиş la noi, cătând cu lăcomie la lucrurile noastre de drum. Marx a rămas lângă cai afară, iar Mirza, fără să se gândească prea mult, şi-a înfipt mâna în gâtul lupului nostru, l-a proptit în perete şi, îndreptând pistolul spre fața lui, l-a amenințat:

— Lovi-te-ar boala, diavole! Dă-i afară pe neciopliții ăştia, că altfel vă împuşc pe toți, iar dacă mâine ne va lipsi ceva, am să te spânzur.

Cuțitarii au murmurat amenințător, unul dintre ei a declarat chiar că este de la primărie şi ne-a cerut documentele, dar Selim drept răspuns a pus mâna pe cravaşa şi a început să-i altoiască iară milă, nescutind îndeosebi spinarea celui de la primărie. Noaptea s-a scurs liniştită, şi a doua zi am pornit mai departe la drum.

Înaintam însă din ce în ce mai greu. Acum ținutul era ocupat aproape numai de nemți, printre care se furişau rare detaşamente de puşcaşi voluntari, hărțuiți şi urmăriți pretutindeni ca fiarele sălbatice. În schimb, satele şi oraşele erau mai puțin distruse pe aici, decât pe drumurile pe care se întâlniseră şi luptaseră cele două oştiri. Populația nu se punea în poară cu nemții şi le suporta asuprirea; era aproape cu neputință să capeți vreun ajutor sau lămuriri. Am hotărât să ajungem la La Rochenoire, cu toate că era aproape peste puterile omeneşti, deoarece pe de o parte, nu ştia nimeni pe unde hălăduieşte La Rochenoire, care-şi schimba locul în fiecare zi, iar pe de altă parte, ca să ajungi până la el, trebuia să te strecori printre colții prusienilor care-l pândeau şi-l urmăreau cu mai multă înverşunare decât pe celelalte detaşamente.

Pot spune că atunci, eu, Marx şi Mirza, am început cu adevărat să luptăm pe cont propriu. Mergeam înainte numai noaptea, conducându-ne după veştile despre convoaiele preluate, cetele nimicite, patrulele prinse şi altele asemenea. Toți trei ne potriveam de minune, parcă eram făcuți unul pentru altul.

Ah, ce flăcău grozav era Marx cu flegma lui alsaciană,

franțuzească-i stricată, comică şi indiferența față de tot ce se întâmpla în jurul lui. Uneori aveam impresia că îndrăzneala lui izvorăşte din absența oricărei sensibilități şi din neînțelegerea primejdiei, dar nu era adevărat. Marx îi ura pe nemți cu toată puterea sufletului său, iar în cazul temperamentelor flegmatice asemenea simțăminte sunt cum nu se poate mai înverşunate. Avea însă prudența ogarului şi mai mult sânge rece decât noi amândoi.

III

Doar o mică parte din drum am mers cu trenul, deoarece în ținuturile ocupate de francezi, căile ferate erau într-o stare de plâns şi, în deruta şi învălmăşeala generală, nu se mai îngrijea nimeni să le repare. Mişcările trupelor erau încetinite astfel, dar pe atunci totul se întorcea împotriva Franței.

Departamentul Haute-Saône, în care se afla La Rochenoire, era în stăpânirea nemților, aşa că, după trecerea hotarului, am înaintat iarăşi prin păduri şi aproape numai în timpul nopții. Ziua ne ascundeam prin câmpurile de hamei sau prin vii, dormind, cercetând locul şi gândindu-ne la drumul cel mai scurt până la La Rochenoire.

Cu câteva zile înainte de a ajunge la el, am ocolit prin satul La Mare; nu era în dramul nostru, dar Selim a susținut că trebuie să se vadă cu domnul La Grange care trăia acolo de la un timp şi pe care-l cunoştea de la Paris.

Ne-am apropiat cu foarte mare grijă, întrucât era posibil ca în sat să se afle patrule bavareze sau prusiene. Se lăsa întunericul, soarele scăpătase şi prin văzduh se stingeau ultimele luciri ale amurgului. Ferestrele caselor începeau ici-colo să se lumineze. Totul părea liniştit. Ne târam prin câmpul de hamei ca nişte şerpi, dar câinii ne-au adulmecat şi au început să latre la noi. Am zărit îndată câteva siluete întunecate care stau lângă gard şi sporovăiau cu jumătate de glas.

Ne-am pitit în tarlaua de hainei. Glasurile au tăcut, dar una

dintre siluetele întunecate s-a aplecat peste gard şi a privit cu luare-aminte prin hăţiş. Apoi în întuneric s-au auzit iarăşi cuvinte franţuzeşti,

— De ce te uiţi, cumetre Grousbert?

— Latră câinii şi parcă se mişcă ceva acolo.

— Aş, răsare luna şi câinii sunt nelinişţiţi ca de obicei.

Alt glas a adăugat:

— Poate că sunt sufletele morţilor? Câinii le simt, când vin, aşa se spune.

— În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh!

După care, au început să ofteze.

Mirza mi-a şoptit:

— Trebuie să fie vreo patrulă.

Pe drum, a început iarăşi discuţia, dar parcă mai încet şi mai tainică.

— Mai rătăcesc şi lupii care s-au înmulţit în timpul războiului o dată cu toate relele.

— Ehei, astăzi amurgul a fost sângeriu; s-au bătut iar pe undeva.

— Primarul a zis că iar vin prusienii la noi.

— Sfântul Hubert să ne păzească de ei!

Selim s-a ridicat atunci din ascunzătoare şi a strigat:

— Hei, hei, oameni buni! Pe unde ajungem la domnul La Grange?

— O, o! au exclamat glasuri înfricoşate. Dar voi cine mai sunteţi?

— Azi încă soldaţi, mâine ce-o da Dumnezeu! Arătaţi-ne drumul şi nu mai puneţi întrebări.

Unul dintre săteni a răspuns:

— Vă duc eu.

Am pornit pe uliţa largă a satului. Era un întuneric, de nu se vedea om cu om. După câteva sute de paşi, am apucat-o la dreapta, în faţa ochilor noştri, a apărut în depărtare o biserică nu prea mare, împrejmuită cu un zid alb şi scund, iar mai

aproape, o mulțime de copaci, printre care străluceau ferestrele luminate. Săteanul ne-a spus:

— Acolo e biserica Sf. Hubert, iar aici locuieşte La Grange.

Am intrat într-un parc năpădit de verdeață, crengile acopereau aleile şi potecile. Părea lăsat în paragină. La mijloc se înălța o casă arătoasă, ca un adăpost elvețian, acoperită complet de viță sălbatică sau de altă plantă agățătoare, astfel că ferestrele-i luminate păreau ca ochii unei măşti.

Uşa de la verandă era deschisă, am intrat deci fără să vedem şi să întrebăm pe nimeni. În verandă, nu era aprinsă lampa, dar luna, se vedea prin fereastră şi lumina atât de puternic, încât puteam deosebi toate lucrurile: masa de la mijloc şi dulapurile de lângă perete cu buchete de spice uscate deasupra.

Marx a ciocănit cu patul puştii în podea. Atunci am auzit paşi, uşa de la încăperea vecină s-a deschis şi a apărut o femeie, slujitoarea probabil, care a dispărut numaidecât, înfricoşată parcă, Marx a ciocănit mai tare.

După o clipă, femeia a revenit cu o lampă în mână, urmată de un bătrânel cu părul alb ca laptele. Apropiindu-se, şi-a pus mâna streaşină la ochi şi a întrebat cu glasul rar şi blând, dar foarte ridicat:

— De ce faceți atâta gălăgie, prieteni?

După care si-a făcut mâna pâlnie la ureche şi a întrebat:

— A?

Chiar dacă făcuserăm gălăgie, mai mult ca sigur că bietul bătrânel nu auzise nimic, căci era surd.

— Nu mă mai cunoşti, domnule? a strigat Mirza, aplecându-se la urechea lui.

Bătrânul s-a uitat la el, şi-a cercetat memoria, s-a gândit şi, în cele din urmă, a spus:

— A, dumneata eşti, conte?

Apoi a rostit pentru sine, dai cu voce tare:

— Ce caută el prin părțile astea?

— Mă înrolez voluntar, a răspuns Mirza.

— Fii binevenit, fii binevenit! ai?

Selim ne-a prezentat pe mine şi pe Marx, după care bătrânul ne-a invitat în altă încăpere; trebuia să ne schimbăm însă, deoarece arătam ca nişte cerşetori. Slujitoarea ne-a arătat camera.

În timp ce ne îmbrăcam, Mirza a spus:

— A îmbătrânit grozav şi a dat în mintea copiilor.

— Ce treabă poți să ai tu cu el? Nu mai e în stare de nimic.

— O să-ți spun tot la noapte.

După care am coborât.

Bătrânul ne aştepta cu masa pusă; în curând, a venit şi o domnişoară frumoasă, înaltă, cu talia subțire şi cu părul negru. La Grange a prezentat-o drept nepoata Iui.

M-am înclinat destul de indiferent, în tăcere; deodată, am observat ceva care m-a uluit.

Când l-a văzut pe Mirza, domnişoara La Grange a pălit ca ceara, iar el era la fel de emoționat.

„Văd că avea motive să vie aici”, am gândit.

Ne-am aşezat la masă şi am mâncat în tăcere. În aceste vremuri de cumpănă, oamenii nu iroseau cuvintele în zadar; fiecare vorbea, încet, cu teamă, parcă şi în aşteptare.

Între Selim şi domnişoara La Grange se petrecea ceva. Ea îi evita privirea, dar se uita ciudat la el, când el privea în altă parte. Prietenul meu se străduia zadarnic să lege discuția. Tăcerea devenise de-a dreptul penibilă, când abia la sfârşitul mesei, bătrânul a privit în tavan şi, nici una, nici două, o spus:

— Luni, marți, miercuri, joi, da, azi e joi.

După cină, Mirza l-a luat de braț şi au plecat să discute în altă camera. Mi se pare că i-a cerut o călăuză, dar nu sunt sigur; deşi vorbeau foarte tare, n-am auzit nimic limpede, fiindcă mă aflam aşezat lângă domnişoara La Grange şi mă străduiam s-o amuz.

În orice altă situație, aş fi izbutit cu uşurință. Fata era foarte frumoasă, simpatică, avea ochii verzi, inteligenți şi mâini

delicate, cu degetele subțiate la vârf, cu care-şi aranja părul din când în când. De astă dată însă, discuția nu se închega. Eu eram obosit, iar domnişoara La Grange îngândurată.

Am întrebat-o de când îl cunoştea pe Mirza,

Atunci s-a înviorat brusc şi, în loc să-mi răspundă, a început să mă întrebe ea pe mine de ce am venit prin aceste locuri. I-am explicat că mie mi-e totuna unde voi lupta, dar Mirza s-a încăpățânat să se înroleze în acest detaşament. Curiozitatea şi neliniştea-i înfrigurată au sporit. Poate că mi-aş fi dat silința să aflu şi eu ceva de la ea, dar cădeam din picioare de epuizare. Marx adormise în fotoliu şi sforăia, iar eu mă gândeam mai mult la somn decât la toate domnişoarele din lume.

În acest timp, Mirza şi bătrânul au revenit din camera alăturată. Bătrânelul s-a aşezat lângă mine şi, punându-mi mâna pe genunchi, a început să îndruge verzi şi uscate, făcând dinainte toate gesturile care trebuiau să ilustreze ce-mi spunea. În acest răstimp, Mirza s-a apropiat de domnişoara La Grange. I-am auzit schimbând cuvinte repezi, iar Mirza părea că o roagă ceva cu insistență. Am auzit bine doar o propoziție: „Voi lămuri totul!” dar tocmai atunci bătrânul a făcut câteva gesturi prealabile şi a spus:

— O să dormiți în casa cealaltă... N-aveți decât să deschideți uşa din spate şi ați şi ajuns în câmpul de hainei, iar de acolo, în pădure.

Si-a înconjurat apoi urechea cu palma şi a întrebat:

— A?

În cele din urmă, am plecat la culcare. A doua casă era ridicată în fundul parcului, la câteva zeci de paşi de cea din față. Se vede că nu locuia nimeni în ea, deoarece când am intrat înăuntru, m-a întâmpinat un miros de lâncezeală şi de hamei; sus era un fel de magazie, unde se usca hameiul. Una dintre odăi era însă pregătită pentru noi; pe podea se aflau trei saltele cu perne şi cearceafuri. Un aşternut atât de moale nu mai văzusem de mult, aşa că ni-am întins numaidecât, fără să mă mai

dezbrac. Selim şi Marx s-au culcat şi ei îmbrăcați; toți trei țineam puştile la îndemână.

Mirza mi-a zis:

— Ascultă, a venit vremea să-ți destăinui şi să-ți explic totul... Doar atât am auzit din lămuririle lui, pentru că am adormit imediat şi pot să spunea am dormit tun, deşi somnul n-a durat decât câteva ore.

În jurul orei două după miezul nopții, m-am trezit deodată.

La început, nu puteam să-mi aduc aminte, unde mă aflam, dar mi-am scuturat amorțeala şi am privit pe fereastra, în fața căreia erau aşternute culcuşurile noastre.

Slabe luciri trandafirii, ca ale zorilor, albeau geamurile.

Nu era însă lumina zorilor, ci răsfrângerile unui incendiu îndepărtat.

„Arde, am gândit, fără să mă ridic din aşternutul cald. Acolo se bat”.

Aşa şi era.

În curând, mi-a ajuns la urechi ecoul îndepărtat al unor împuşcături regulate.

Bubuiturile, îndepărtate, înăbuşite, dar repezi şi regulate ca o gamă muzicală, încetau în răstimpuri, apoi reîncepeau cu putere sporită,

În pauze, auzeam sforăitul lui Marx.

După o vreme, mi s-a părut că împuşcăturile se apropie, apoi au răsunat una după alta două bubuituri de tun, care au făcut geamurile sa zăngăne jalnic, Nu-mi venea să mă scol, dar pentru orice eventualitate am hotărât să-l trezesc pe Mirza

— Selim! am strigat. Selim nu mi-a răspuns.

— Selim! am repetat mai taxe.

Drept răspuns, am auzit sforăitul lui Marx.

Zarea se lumina tot mai mult. În lucirile-i roşietice am privit la aşternutul lui Selim; era gol.

Am crezut că a ieşit să vadă cum se desfăşoară bătălia, mi-am luat deci puşca şi am ieşit în grădină.

Luna lumina puternic. Razele ei, amestecate cu lucirile incendiului, inundau grădina cu o lumină tainică, pe jumătate lăptoasă, pe jumătate sângerie. Franzele copacilor foşneau uşor, bătând în argintiu şi arămiu; pe pământ se întindeau umbre lungi, negre. În grădină era linişte. Ferestrele casei din faţă rămâneau întunecate. Se vede că oamenii de aici se obişnuiseră cu zgomotele luptelor şi aura pojarului.

Totul părea tainic şi solemn. Pe de o parte, melancolia şi liniştea grădinii adormite, iar acolo în depărtare, lucirile sângerii ale bătăliei, focul şi larma semănând cu zgomotul mării.

Eram atât de obişnuit să mă tot ascund întruna după plecarea din Paris, că şi acum, fără să vreau, mergeam ca şi când m-aş fi apropiat de posturile prusiene.

Deodată, l-am văzut pe Muza şi m-am oprit încremenit.

Pe o bancă, în umbra tufişului, şedea domnişoara La Grange, iar în faţa ei îngenunchease Mirza şi-i acoperea mâinile cu sărutări.

Îi lumina luna şi pojarul.

— Numai tu exişti pentru mine! şoptea Mirza cu patimă. Mă ierţi? a adăugat după o clipă.

Şoaptele şi sărutările erau acoperite de împuşcăturile regulate care se apropiau din ce în ce mai mult. Am mai auzit totuşi o frază întreruptă:

— Înadins am venit aici...

În grădină, văzduhul devenea tot mai trandafiriu. Lumina lunii pălea şi se subţia, dar cei doi îndrăgostiţi parcă nu auzeau şi nu vedeau nimic.

M-am gândit totuşi că lupta poate să ajungă până la La Mare, iar siguranţa noastră ne impunea să fim cu băgare de seamă. M-am retras deci în spatele unui tufiş şi am început să fluier încet după semnalul pe care-l convenisem.

Era un semnal pe care-l ştiam amândoi de mult. Melodia lui vestea chemarea: „Haideţi, copii, adunarea!” etc.

Într-adevăr, frunzele au fâşâit, iar după o clipă, a apărut

Mirza cu ochii scânteietori şi obrajii îmbujoraţi, tremurând de emoţie.

— Ce-i acolo? a întrebat.

— Se bat.

— E departe. Să nu mai abuzezi de semnal, că nu mai ştiu ce să cred. Semnalul înseamnă primejdie apropiată.

— V-am deranjat cumva?

Mirza s-a oprit deodată.

— Ai văzut tot?

— Da.

A tăcut o clipă, apoi m-a luat în braţe.

— Atunci e bine! s-a bucurat. Să mergem înăuntru, trebuie să vorbesc cu tine despre multe lucruri. Acum cred că n-ai să mai adormi.

— N-o să adorm.

Ne-am întors. Eu m-am întins iar pe salteaua mea, Mirza s-a culcat pe a lui şi a început să vorbească:

— O să crezi poate că m-am purtat ca un egoist, dar am socotit că ţie îţi e indiferent unde vei lupta. Pe de altă parte, eu am izbândit totdeauna, tu însă nu, de aceea m-am gândit că, legându-ţi soarta de a mea, vei avea şi tu norocul meu. Fireşte, totul se poate schimba. Eu m-am angajat să îndeplinesc o treabă foarte primejdioasă. Îţi spun îndată despre ce e vorba. Dacă nu-ţi convine, poţi să te retragi. Mai e timp. Spune-mi totuşi mai întâi dacă ai fi plecat la luptă indiferent de condiţii?

— Da.

— Bine, deci nu eu te-am tras după mine?

— Nu.

— Acum, ascultă-mă. La Paris, înainte de război, am cunoscut-o pe Lidia La Grange şi m-am îndrăgostit de ea. Dragostea mi-a fost împărtăşită, dar pe urmă totul s-a întrerupt şi ştii din cauza cui?

— Nu ştiu.

— Din cauza lui La Rochenoire.

— La Rochenoire?

— Întocmai. N-am timp să-ți povestesc amănuntele. La Rochenoire o iubea şi el, dar nu era agreat de nimeni, pe deasupra mai era şi sărac lipit, cu tot titlul lui de noblețe, şi avea şi o reputație proastă aşa că l-am învins cu uşurință. Atunci m-a provocat la duel cu pistolul. De trei ori i-am ochit tigva şi de trei ori i-am dăruit viața. El nu ştie să tragă. Puteam să-l ucid şi am făcut o maro prostie că nu l-am ucis, pentru că pe urmă a căutat mereu să se răzbune. Eu, ştii şi tu, am iubit totdeauna pe unde am fost; nu o dată mi s-a întâmplat să încep o legătură nouă fără să fi renunțat cu totul la cele dinainte. Aşa era pe atunci. Cu un an înainte de a o cunoaşte pe Lidia, am întâlnit la Jockey-club un tânăr locotenent de marină, pe nume Marillac, care a nutrit de la început o simpatie ciudată pentru mine. Era un flăcău de ispravă, curajos, de onoare, într-un cuvânt, un adevărat cavaler, cum prea puțini mai există. După câteva săptămâni, m-a invitat la el acasă şi mi-a oferit prietenia lui, iar eu — Dumnezeu să mă ierte! — am început să-i fac curte tinerei şi frumoasei lui soții. La noi, asta se socoteşte o crimă, dar la Paris e un lucru obişnuit. Nu eram nici eu mai bun decât anturajul meu. Ce-i drept, situația nu-mi convenea deloc. Soțul lipsea deseori de acasă, dar când se întorcea, trebuia să mă prefac că sunt prietenul lui, lucru peste puterile mele, fiindcă mi-era silă de mine. Când am cunoscut-o pe Lidia, am vrut să rup cu trecutul, nu pentru că dragostea mea pentru Lidia ar fi fost ceva serios, asta s-a întâmplat abia mai târziu, ci fiindcă nu mă pot preface. Am crezut că totul va merge foarte uşor, dar am greşit. Doamna Marillac a aflat de noua mea dragoste pentru Lidia şi, împinsă de gelozie şi răzbunare, s-a înțeles cu La Rochenoire. El nu e în stare să ierte nimic şi nu s-a dat niciodată în lături de la nimic, prin urmare, s-a folosit de primul prilej pentru a mă depărta de Lidia şi a se răzbuna. I-a povestit că o iubesc pe cealaltă, dar ea n-a vrut să creadă şi a fost nevoit să-i aducă dovezi. Am primit atunci o scrisoare de la doamna Marillac care mă chema

chipurile la ultima întâlnire. I-am răspuns că n-am să mă duc şi am primit o a doua scrisoare în care erau scrise doar câteva cuvinte. „Ştii că a venit soțul meu şi te temi de el!” Asta m-a convins. M-am dus. Era o capcană. La Rochenoire avea s-o aducă pe Lidia ca să-i demonstreze înşelăciunea mea. Dar nu i-a fost de ajuns. Nemernicul, ca să se răzbune pe mine, n-a pregetat să-şi sacrifice propria complice; i-a dat de ştire despre întâlnire nu numai Lidiei, ci şi lui Marillac. Se aştepta ca Marillac să mă provoace la duel şi să mă ucidă, deoarece acesta era cel mai vestit scrimeur din Franța, cu care nu voia să se bată nimeni. Catastrofa a urmat. Cred că ai auzit şi tu de ea, pentru că tot Parisul nu vorbea decât despre asta. Eram hotărât să mă las ucis de Marillac, dar când am văzut sângele, s-a trezit în mine firea mea nenorocită şi i-am împlântat sabia în piept până la mâner. Şi-acum aud scrâşnetul oțelului zdrobindu-i şira spinării.

Mirza s-a cutremurat. Fața-i era palidă, ochii aprinşi, pe chip i se citea durerea, dar şi o înverşunare surdă, amenințătoare.

Şi-a acoperit fața cu mâinile şi a tăcut. Curând, am auzit împuşcăturile luptei care se apropia.

— Spune mai departe, că n-o să ne ajungă timpul, l-am îndemnat.

— Ce-a urmat după aceea, a continuat, e lesne de înțeles. Lidia mi-a arătat uşa şi atunci am început s-o iubesc cu adevărat. M-aş fi răzbunat cumplit pe La Rochenoire, dar nu ştiam ce rol jucase. De altfel, îndată după nenorocire, a primit ordin să plece la Marsilia, pentru că şi el era pe atunci locotenent de marină, înainte de plecare, i-a cerut mâna Lidiei care, într-o clipă de îndoială şi deznădejde, i-a oferit-o. Eu am început să duc o viață nebunească, aruncând banii în toate părțile. Eram conducătorul Jockey-clubului. Ei mă socoteau un erou, iar eu un nemernic. Am suferit îngrozitor. Pe Lidia o iubeam din ce în ce mai mult, şi asta mă făcea şi mai nefericit.

— Cum ai aflat de La Rochenoire?

— Făcându-mi de cap, am întâlnit-o pe cealaltă femeie. Căzuse foarte jos, dar eu m-am străduit s-o ridic din mocirlă. Era însă prea târziu, se îmbolnăvise de tuberculoză. A şi murit curând, dar înainte de moarte, mi-a mărturisit totul. Am jurat atunci să mă răzbun pe La Rochenoire. Aş fi făcut-o numaidecât, aşa să-mi ajute Dumnezeu, dacă nu izbucnea războiul.

— Am crezut — şi-a urmat istorisirea — că l-am pierdut în vălmăşagul luptelor şi m-am rugat de Dumnezeul creştinilor şi de prostul meu de Mahomed să-l salveze şi să-l păstreze pentru mine. Nu peste multă vreme, numele lui a ieşit la suprafață din viitoarea războiului, înconjurat de acea faimă tristă care a făcut din el unul dintre cei mai cunoscuți partizani. Atunci mi-am zis şi eu: a venit timpul.

— Ce-ai de gând să faci?

Mirza a rupt cu mâinile tremurătoare căptuşeala chipiului său şi scoțând o hârtie, mi-a dat-o, îndemnându-mă:

— Citeşte.

Am început să citesc la lumina incendiului care se lățea şi mi s-a părut că visez, că tot ce văd e numai un vis ciudat care va pieri spre dimineață.

Bucata de hârtie pe care o țineam în mină nu era nici mai mult, nici mai puțin decât numirea lui Selim Muza drept comandant al detaşamentului lui La Rochenoire, în acelaşi timp, trimiterea în judecata unui tribunal de război a aceluiaşi La Rochenoire şi îndeplinirea sentinței.

I-am înapoiat hârtia în tăcere.

În acest timp, Mirza s-a apropiat de mine. Pe fața lui apăruse iarăşi acea asprime care împrumuta trăsăturilor expresia unei cruzimi orientale.

— Jur pe noaptea asta, pe incendiul ăsta, pe cei care mor acum acolo, că voi da ordin să-l împuşte fără milă.

Apoi a deschis fereastra. Pesemne că simțea nevoia să respire aer curat.

Eu însă tot nu înțelegeam ce rost avea numirea lui, aşa că

l-am îndemnat:

— Explică-mi ce înseamnă toate astea.

Un timp, a continuat să umble tăcut prin încăpere.

— Te miră numirea mea şi ordinul de trimitere în judecată a unui comandant care luptă fără preget împotriva nemților, a răspuns în cele din urmă. Există pricini întemeiate. Acest om are impresia că acum, când se află în fruntea unui detaşament, nu mai are pe nimeni deasupra lui. Este un aristocrat. Soldații lui strigă în timpul luptei „vive le roi!” ca pe vremea lui Ludovic al XIV-lea. El nu slujeşte Republica, ci pe Henric al V-lea. În plus, margraful se poartă cu oamenii fără prea multă ceremonie. În satul Branche Verte, a dat ordin să fie împuşcat primarul, la Agneaux a spânzurat doi săteni, iar la Maric a poruncit să dea foc satului, pentru că n-au vrut să-i dea alimente. Când Chauzy i-a trimis un curier cu un ordin, a pus să-l biciuiască pe curier, iar lui Chauzy i-a răspuns cu grosolănie. Numai pentru asta şi trebuie să moară. Vrea să fie un stăpân absolut în fruntea detaşamentului său. Luptă pe cont propriu, iar asta nu se iartă. Oho, dictatorul a avut destule motive. I-a luat comanda în absență, dar când postul s-a eliberat, n-a vrut nimeni să-i ia locul, până când n-am aflat eu.

Aflând că mi-am prezentat documentele, pe care dictatorul de acum le cunoştea ca şi mine încă de la Jockey-elub, am fost numit fără dificultate. M-au avertizat doar că La Rochenoire, neavând nimic de pierdut, iar soldații fiind de partea lui, va da ordin să-l împuşte pe cel ce va veni cu numirea.

— Cum aşa? Guvernul n-are putere să-l schimbe?

— Guvernul are putere; ar putea să-l înconjure şi să-l nimicească, dar dictatorul e interesat de ce va zice țara. Numele lui La Rochenoire a devenit foarte popular, detaşamentul lui a luptat de patruzeci de ori, ieşind aproape întotdeauna învingător. Mi s-a recomandat deci să acționez fără grabă, lucru care nu-mi place deloc. Îl voi cruța pe La Rochenoire atâta timp cât va avea soldații de partea lui, dar şi pentru ei a început să

devină o povară. Se poartă şi cu ei cu aceeaşi cruzime. Nu trebuie să arăt numirea numaidecât, ci abia după ce voi câştiga soldații de partea mea. Numai dacă La Rochenoire va ordona să mă împuşte imediat, îi voi trage un glonte în cap şi voi arăta numirea, dar mă îndoiesc că se va ajunge până acolo. La Rochenoire ştie că eram în relații bune cu dictatorul. Împuşcarea mea ar însemna distrugerea oricărei posibilități de împăcare, lucru pe care nu şi-l poate dori. De altfel, vom vedea. Probabil că nu se va ajunge la violență. Guvernul n-o doreşte. La Rochenoire nu ştie nimic. Iată cum stau lucrurile. Acum spune-ți şi tu părerea.

— Părerea mea e că ai fi făcut bine să-mi mărturiseşti totul de la început.

— Am făcut rău, e adevărat, dar mă temeam că mă vei împiedica să acționez.

— Şi de aceea m-ai luat cu tine?

— Ai tot timpul să te retragi. Mi-ai spus că ți-e indiferent, unde vei lupta. Nu prea departe de aici, se află detaşamentul lui Corbeau. Poți să te duci la el. Ți-am făcut şi actele pentru orice eventualitate.

— Ascultă! m-am burzuluit. Dacă vrei să te răzbuni, n-ai decât, dar mie nu-mi place cum procedezi. Aş înțelege, dacă te-ai duce de-a dreptul la La Rochenoire şi l-ai împuşca, dar tu vrei întâi să-i câştigi încrederea şi pe urmă să-l trădezi.

— Nu eu am ales această cale. Aşa sună instrucțiunile pe care sunt nevoit să le îndeplinesc întocmai. Am acceptat, deoarece pentru mine e prea puțin să-l ucid. Mai întâi trebuie să-l umilesc îngrozitor. Dacă se cade sau nu se cade, asta-i mai puțin important. Eu sunt tătar. Eu vreau răzbunare.

Într-adevăr, în clipa aceea semăna cu un tătar.

— Când mă gândesc ce mi-a făcut! când mă gândesc că Lidia e logodnica lui!...

A început să-şi frământe mâinile, de-i trosneau degetele. Apoi a spus:

— Aşadar, mergi cu mine sau nu?

— Merg. Dacă totul se rezolvă repede, sunt gata să te ajut, dar dacă va dura, nu vreau să intru în joc.

— Nici nu-i nevoie. Ne-am înţeles deci. Îţi mulţumesc.

Mi-a strâns mâna.

— În orice caz — a adăugat — nu vreau, să ajungem amândoi odată, ca să nu atragem nici o bănuială asupra noastră. Intri, mă duc eu, apoi veniţi tu şi Marx. Ne vom preface că nu ne cunoaştem. Altfel veţi fi feriţi de răzbunarea lui.

N-am fost de acord, dar Mirza m-a convins, spunându-mi că n-are rost să-l implicăm în această primejdie şi pe nevinovatul Marx. Am cedat.

— Când pleci? l-am întrebat.

— Când se va lumina de ziuă. Voi mai rămâneţi aici câteva zile. Mi-a luat mâna.

— Să fii bun cu Lidia, Eu o iubesc foarte mult. Fii alături de mine măcar în această privinţă. Ea merită prietenia ta... mai mult decât mine. A suferit mult, fiindcă n-a încetat niciodată să mă iubească. Acum s-au lămurit toate.

Mi-a încolăcit gâtul cu braţele şi şi-a aşezat capul pe pieptul meu. Apoi s-a ridicat deodată şi mi-a spus:

— Mă duc.

— Unde?

— Să-mi iau rămas bun de la ea. Mă aşteaptă, sărmana.

Şi-a luat puşca şi a ieşit. Am rămas singur cu Marx care dormea. Ecourile luptei se auzeau şi acum din ce în ce mai limpede. Doar aura focului pălea învinsă de lucirile zorilor. Ferestrele se albeau. Contururile crengilor de afară deveneau tot mai clare. M-am rezemat într-un cot şi am început să mă gândesc. Nu mă gândeam la cele întâmplate. În firea mea, era o indiferenţă care mă făcea să privesc faptele trecute ca pe o necesitate, ca pe turcescul „kismet” [1] , cu o nepăsare

[1] Destin, soartă (lb. turc).

marmoreană. Un fel de pasivitate care-mi slujea adesea în acea vreme drept principiu alinător. Mi se părea că viața nu merită nici un *sous*[1]. Eram în epoca scepticismului; trăisem prea mult numai înlăuntrul meu şi-mi secaseră rezervele. De aceea, căutam pe atunci impresii care să miroasă a praf de puşcă, puternice, cu mare primejdie, care să mă smulgă din neant şi de la gândurile apăsătoare despre nimicnicie. Mă gândeam deci numai la Mirza, la această bogăție de încredere în viață şi în sine, la viața care fremăta în el şi se revărsa în afară. Lupta, iubea, se răzbuna şi în adâncul sufletului era convins că totul merită osteneala. În sufletul lui nu era nici umbră de îndoială. N-avea nici o picătură din sângele lui Hamlet. Asemenea oameni sunt socotiți oameni de acțiune. Răspândea în jur căldura vieții la care îmi încălzeam şi eu sufletul amorțit.

Acum îşi lua rămas bun de la frumoasa domnişoară şi sărutând-o, uita de lumea întreagă. Din nefericire, în locul lui, eu aş fi simțit că sărut buze care mai devreme sau mai târziu vor trebui să moară.

Se lumina de ziuă. Întunericul se subția. În satul La Mare au început să cânte cocoşii, îndemnându-se unul pe altul. M-am apropiat de fereastra deschisă, ca să privesc în zare, şi am văzut deodată apropiindu-se din tulbureală lumina lăptoasă a unei lanterne; în acelaşi timp, am auzit lipăitul grăbit al unor papuci de lemn, cum poartă țăranii din Franța.

În curând, un băiat eu părul lățos, fără căciulă, a ajuns în fugă la intrare, a ridicat lanterna şi văzându-mă la fereastră, a strigat gâfâind:

— Nu dormiți?

— Ce-i acolo?

— Prusienii intră în sat.

— Stinge lanterna şi şterge-o, i-am spus încet.

L-am trezit pe Marx, apoi am ieşit afară şi am fluierat din nou

---

[1] Monedă franceză, egală cu o para, ban (lb. fr.).

„Haideți, copii, adunarea” etc. Mirza a apărut numaidecât.

— Hei, hei! a strigat.

— Nemții sunt în sat!

Am intrat în câmpul de hamei care se întindea până la pădure. Nu eram nevoiți să ne depărtăm prea mult, fiindcă prusienii nu ştiau nimic despre noi, aşa că ne-am aşezat liniştiți într-un desiş şi am început să ascultăm zgomotele din La Mare. Lupta încetase, iar pojarul se stinsese. La început, nu se auzea nimic în sat, era linişte, dar după aceea au ajuns până la noi zgomote îndepărtate care se apropiau tot mai mult. Curând, puteam desluşi tropotele şi nechezatul cailor, sunetele trompetelor de alamă, răpăitul tobelor. Au răsunat, în sfârşit, şi cântecele de luptă. Călărimea cânta „Wacht am Rhein”[1], iar glasurile se auzeau până departe în tăcerea dimineții. Exprimau o forță şi o bravură copleşitoare; se simțea că erau glasurile izbânzii, că regimentele trudite ale cimbrilor, acoperite încă de praful luptei şi de sânge, îmbătate de bucurie, sărbătoresc în acest fel o nouă victorie.

În acest timp, primele raze trandafirii ale răsăritului înconjurau probabil ca o aureolă steagurile lor înalte. Ascultam în tăcere. Flegmaticul Marx pălise de mânie şi murmura printre dinții încleştați în limba lui stâlcită: *„C'est pien! nous ferrons!”*[2] Mirza trăia şi el din plin impresiile momentului. Neîndoielnic, acest norocos uitase atunci de toate, simțind cât pentru doi o emoție oricum mai de preț decât reflecțiile hamletiene.

Se vede însă că era numai un marş al trupelor, deoarece larma, tropotul şi cântecul s-au îndepărtat treptat, au slăbit cu încetul în intensitate, s-au confundat cu fâşâitul frunzelor de hamei, au trecut ca o părere, apoi numai adierile mai puternice ale vântului mai aduceau până la noi ecourile cântecului.

În cele din urmă, au tăcut cu totul.

---

[1] De strajă, la Rin (lb. germ.).

[2] Pine, fom fedea! (lb. franceză).

— Au trecut, a şoptit Selim.

— Au trecut.

— E timpul să plec şi eu. Voi întoarceți-vă la La Mare.

Ne-am luat rămas bun îndelung şi cu emoție. După care, Mirza şi-a şters o lacrimă, şi-a luat puşca la spinare, şi-a răsucit chipiul într-o parte şi a plecat îngânând încet:

„Tu cusut-ai steguleţe!”

S-a mai întors o dată şi ne-a făcut semne de rămas bun. Eu şi Marx am revenit tăcuți la La Mare.

IV

Trei zile mai târziu, seara, ne apropiam de tabără. Inima îmi bătea ca un ciocan, nu ştiam dacă-l voi mai găsi în viață pe Mirza. Pe drum, l-am învățat pe Marx cum trebuie să se poarte şi i-am spus ce se putea spune. Acest flăcău vrednic, care ținea la Selim ca la un frate, mi-a declarat că dacă Selim nu mai trăieşte, cu mâna lui îl va împuşca în cap pe La Rochenoire ca pe un câine.

Ne conducea spre tabără un țăran, care era spionul lui La Rochenoire şi, în acelaşi timp, se prefăcea omul prusienilor de la care primea bani. Se numea Hugon.

Ca să scap de neliniştea care mă apăsa, am început să vorbesc cu el.

— Cred că ai venituri frumoase? l-am întrebat.

Hugon şi-a întors spre mine fața-i de animal şi a zâmbit, semănând cu un câine care-şi arată colții.

— Plata-i proastă, a răspuns, dar Dumnezeu dă uneori şi mai mult. Se întâmplă să dau peste vreun mort şi, când îl cotrobăiesc, găsesc la el taleri, ceas şi inel în deget. Altfel aş muri de foame.

— Aha, deci jefuieşti cadavrele?

— Şi ce-i cu asta? Pentru fiecare spun câte o „veşnică să-i fie odihna”, iar dacă merită, şi două. Alții nu fac nici atâta. Dumnezeu e milostiv. Pe francezi îi slujesc pe gratis. Corbeau,

înghiți-l-ar pământul, a poruncit să mă spânzure, e drept că lucram atunci numai pentru prusieni, dar La Rochenoire m-a scăpat de la moarte. De acum înainte, mi-a spus, vei lua bani de la nemți, dar mă vei sluji pe mine. Îl şi slujesc credincios, ca un câine. Cunosc fiecare tufiş pe aici. Îi conduc pe nemți acolo unde-mi porunceşte el şi nu se supără că mă mai învârt şi eu pe lângă morți. El îmi zice totdeauna „animalule!”, da el are voie, că e boier.

Am mers mai departe în tăcere. După o vreme, Hugon m-a vestit:

— Ajungem îndată!

Tabăra se afla într-un hățiş de pădure printre copacii răsturnați de furtună. Călăuza noastră a țipat ca o cucuvea şi i-a răspuns straja, reținându-ne până la venirea patrulei care ne-a dus mai departe.

Când am intrat în tabără, scăpata soarele. Pe lângă rădăcinile răsucite şi prin tufişuri nu era nici un cort, peste tot se vedeau grămezi de paie aduse de săteni. Într-o latură, stau vreo zece căruțe la care erau înhămate nişte gloabe amărâte. Printre căruțe, şedeau cărăuşii din sat şi mâncau pâine cu brânză. Cea mai mare parte dintre soldați se întinseseră pe paie, unii acoperindu-se cu totul, de li se vedeau numai capetele. Arătau cu toții cum nu se poate mai rău; fețele supte şi murdare, ochii năpădiți de sânge, uniformele jerpelite, toate acestea îi făceau să semene mai degrabă cu nişte jefuitori, decât cu nişte soldați. Am avut parte de o primire nu prea călduroasă. Când patrula ne-a condus prin luminiş, ici şi colo, de prin gropi şi printre rădăcini, s-au ițit capete hoțeşti şi glasuri răguşite au întrebat:

— Hei, pe cine-au adus?

— Ia, nişte coțcari de pe bulevard.

— Fă-te-ncoa, pui de ciocârlie! a strigat un găligan la Marx. Țara are nevoie de tine pe cărbuni.

— Prost mai eşti — i-a răspuns altul, uitându-se la fața fără

mustăți a tovarăşului meu — ăsta nu-i pui de ciocârlie, ci fată îmbrăcată în nădragi. Nu vezi cum îşi ridică degetele când calcă?

— Suci-ți-ar dracu degetele! Dar-ar ciuma-n tine! Dacă-i fată, cu atât mai bine. Nimeri-te-ar glonțul!

— Aşa, gâsculiță dragă? Vulpea-ți trimite închinăciune.

Marx le-a arătat pumnul, iar eu l-am căutat în jur pe Mirza cu ochii, dar nu l-am găsit. Am gândit că va trebui să ne răfuim cu La Rochenoire. Deocamdată, însă, am fost conduşi printre nişte copaci uriaşi, sub care răsunau țipete de durere. Când m-am apropiat şi am privit într-acolo, mi s-a luat o piatră grea de pe inimă, fiindcă primul om pe care mi-au căzut privirile, a fost Muza. Îmbrăcat într-o uniformă de ofițer adjutant, discuta familiar cu un omuleț cu părul blond cârlionțat, înfățişare de preot şi fața gălbejită, în care l-am ghicit pe La Rochenoire. Puțin mai încolo, stătea un bărbat de statură atletică; fața-i era ciupită de vărsat, ciudat de slutită. Pe cap, în locul chipiului de soldat, avea o batistă murdară, pătată de sânge. Era, cum am aflat mai târziu, locotenentul Simon, în toate mâna dreaptă a lui La Rochenoire.

Patrula s-a oprit la oarecare depărtare şi a aşteptat în tăcere. Mirza s-a uitat spre noi cu o privire indiferentă, apoi s-a întors cu spatele, ca şi când nu ne-ar fi cunoscut niciodată, şi a început să scuture scrumul de la țigară. Nici La Rochenoire şi Simon nu ne-au acordat vreo atenție la început, ocupați fiind unul de discuția cu Mirza, al doilea cu supravegherea biciuirii țăranilor acuzați, cum ne-a spus ofițerul patrulei, că, torturați de prusienieti o săptămână înainte, le arătaseră locul de tabără, Aceşti sărmani tremurau din tot trupul. Simon le-a poruncit să se uite unul la altul. Doi dintre aceşti nefericiți se aşezau pe al treilea şi-l biciuiau până la sânge, după care, cel bătut se ridica, bea o înghițitură de vin şi trecea la următorul, spunându-i:

— E rândul tău, cumetre!

Simon supraveghea operația, dând ritmic din mână şi repetând:

— Mai tare!

Din când în când, La Rochenoire şi Mirza îşi spuneau ceva în şoaptă. Păreau în cele mai bune relaţii.

În cele din urmă, operaţia de pedepsire a luat sfârşit. Ofiţerul patrulei i-a raportat lui La Rochenoire despre venirea noastră. Atunci privirea lui s-a abătut din nou spre noi. De când sunt, n-am văzut asemenea ochi. Culoarea cenuşie aproape că nu se deosebea din cauza luminii. Semănau cu ochii unui mort., — Simon, ia-i în primire! a rostit cu glasul sec, de ofiţer adevărat.

Simon a scos o cărţulie soioasă, respingătoare, ne-a scris numele, apoi ne-a încredinţat unui ofiţer tânăr, care se numea Touvenir, indicând:

— Secţia patra, în locul lui Blain şi Renard.

Touvenir ne-a arătat o grămadă de paie, îndemnându-ne:

— Odihniţi-vă!

Astfel a decurs instalarea noastră în lagăr.

După câteva zile, într-o noapte, m-am trezit puţin bolnav. Aşternutul de paie era umed; imediat după apusul soarelui, cerul se acoperise de nori şi începuse să bureze; o ceaţă deasă, pătrunzătoare, se lipea de frunzele copacilor, căzând sub formă de picături pe aşternuturile noastre. Zgomotul acestor picături îmi călca pe nervi. Eram descurajat şi abătut. Mi se părea că totul merge cum nu se poate mai prost. De când venisem în tabără, îl vedeam zilnic pe Mirza, dar nu schimbam o vorbă cu el. Nu-mi puteam explica, atitudinea lui faţă de La Rochenoire. De unde atâta prietenie? Selim era adjutantul lui, de unde numirea asta neaşteptată? Bănuiam o cursă; bănuiam că francezul, mai viclean, se distrează cu Mirza ca pisica cu şoarecele. Eram neliniştit. În acest timp, picăturile de ploaie cădeau fără încetare, prelingându-se de pe o frunză pe alta din ce în ce mai dese. M-a cuprins fierbinţeala şi închipuirea mi-a luat-o razna. La gândul că vom rămâne aici, în această tabără bântuită de trădări şi capcane, mă apuca disperarea. Cu câtă nostalgie mă gândeam atunci la armata regulată, la acele regimente de călărime gonind

ca vijelia la atac ziua în amiaza mare. Pe când noi, noi eram siliți să orbecăim ca lupii pe întuneric, să ne pitim prin desişuri şi să muşcăm pe neaşteptate.

Mi se urâse cu viața asta înainte de a o cunoaşte.

Nu puteam să adorm, dar după un timp, m-am simțit amețit, Câteva ore am ascultat fără gânduri fâşâitul picăturilor şi piuitul vreunei păsări sau al diavolului care se auzea monoton într-un copac din apropiere. Ce pasăre n-avea astâmpăr noaptea şi pe ploaie? Uneori îmi trecea prin minte că e vreo ființă supranaturală, care-mi vesteşte moartea.

Apoi am început să aiurez, Beznele pădurii s-au strâns din toate părțile, alcătuind pereții unei încăperi. Parcă era o cameră din casa noastră. Pe masă, ardea lampa, în jurul mesei şedeau tata, mama, fratele meu şi surorile mai mici. Apoi aceste persoane au pierit, şi în locul lor am văzut două domnişoare necunoscute care se uitau într-o cronică veche cu gravuri. Înfățişa în trăsături neîndemânatice bătălia de la Azincourt[1]. Jos scria limpede cu litere gotice: *Bătălia de la Azincourt.* M-am cutremurat deodată fără motiv, vedeniile au dispărut; împrejur am văzut iarăşi pădurea, adâncurile întunecate, negre şi am auzit zgomotul picăturilor şi răsuflările tovarăşilor de arme.

Atunci mi-am spus de mai multe ori, luptând împotriva halucinațiilor: „Te afli în pădure, în armată, comandant este La Rochenoire, Mirza e adjutantul lui, iar lângă tine doarme Marx”.

După aceea, nici eu nu ştiu de ce, am simțit că mi-e frică. Mi-era atât de frică, încât voiam să strig după ajutor.

Brusc, şuieratul ascuțit al fluierului ne-a trezit pe toți. Am răsuflat adânc. Cel puțin asta era realitate. Soldații au sărit drept în picioare şi, după un sfert de oră, aşteptam aliniați şi cu arma în mână. Locotenenții cu săbiile scoase, fiecare la compania lui, îşi transmiteau ordinele cu glasuri răguşite. În

---

[1] Localitate în Pas-de-Calais, unde francezii au fost învinşi de englezi la 25 octombrie 1415.

curând, a apărut La Rochenoire şi la apropierea lui, murmurul acela care se aude chiar la instrucţie în toate unităţile, mai ales în cele franceze, a încetat pretutindeni, de parcă soldaţii au văzut apropiindu-se însăşi moartea. La Rochenoire era însoţit de Mirza. Amândoi înaintau fără grabă, inspectând rândurile. Soldaţii se încordau ca nişte strune, prezentând armele. Ici şi colo, La Rochenoire rostea câte o vorbă, pe care locotenenţii o prindeau din zbor. După o clipă, a răsunat o comandă puternică şi rândurile s-au frânt în două... jumătate din detaşament sub conducerea lui La Rochenoire şi a lui Mirza, a luat-o spre dreapta, iar cealaltă jumătate, în care eram şi eu cu Marx, a pornit sub comanda lui Simon drept înainte. Era încă noapte neagră. Siluetele întunecate ale copacilor, trunchiurile răsturnate cu rădăcinile în sus se iţeau în forme fantastice, de apocalips. Pădurea era de-a dreptul înfricoşătoare. Mergeam într-o tăcere deplină, fără cel mai mic zgomot. Pentru un om care gândeşte, serviciul militar mai are încă o parte proastă, aceea că niciodată nu ştii ce faci. Parcă o mână te mişcă asemenea unui pion şi asta-i totul. Aşa era şi cu mine. Ştiam că La Rochenoire luase parte la bătălia, ale cărei ecouri le auzisem în La Marc, şi fusese învins, credeam deci că mergem să răzbunăm înfrângerea, dar încotro ne îndreptam şi cu ce forţe aveam să ne măsurăm, n-aveam nici cea mai mică idee. Pădurea s-a sfârşit curând. În zarea nopţii, s-a conturat o colină cu o moară de vânt, iar mai departe, vreo treizeci de căsuţe spre care am început să ne furişăm. Fereastra morii era luminată, iar sub aripi se zărea silueta nemişcată, neagră, a unei străji prusiene cu coiful ascuţit, rezemată în puşcă. Cu toate că eram acoperiţi de tufişuri şi înaintam cu multă prudenţă, straja a auzit. Un *„werda?”*[1] puternic a spart tăcerea nopţii şi numaidecât a bubuit o împuşcătură, împrăştiind în văzduh o lumină roşietică. Atunci am scos un strigăt şi am pornit în goană spre colibele din care au

[1] Cine-i acolo (lb. germ.).

izbucnit împuşcături. S-a încins lupta. Eu, Marx şi încă vreo zece soldaţi, sub comanda lui Simon, am ajuns la uşa unei căsuţe şi am început să izbim în ea cu patul armelor, în timp ce din pod şi de la ferestre se trăgea în noi de la câţiva paşi. Uşa a cedat, s-a spart şi am năvălit înăuntru. Nemţii ne-au întâmpinat cu foc la gura ţevii, dar fără pagube prea mari. Atunci a început lupta cu patul armelor, cu baionetele, în sfârşit, cu ghearele, dinţii şi pumnii. Soldaţii noştri au intrat în celelalte colibe aproape în acelaşi timp, astfel că împuşcăturile au încetat peste tot, lăsând loc încăierării cu armele albe. În coliba noastră, înverşunarea obişnuită a luptei a crescut repede în turbare. Se mai auzea doar trosnetul puştilor frânte, scrâşnetul baionetelor, horcăitul şi răsuflarea gâfâitoare a luptătorilor care se tăvăleau pe jos, se trăgeau de păr şi se muşcau cu dinţii. Un găligan înalt l-a înşfăcat de cât pe Marx şi s-au prăbuşit amândoi pe podea, dar Marx, puternic ca un buhai, într-o secundă a fost deasupra, i-a pus un genunchi pe piept şi a început să-l dea cu capul de cărămidă. Alt prusian i-a sărit îndată în spate. Am vrut să sar în ajutorul lui Marx, dar am primit o lovitură cu patul puştii în piept şi m-am întins cât eram de lung alături de căminul în care ardea focul.

Cât am zăcut acolo, nu ştiu. La început, când mi-am venit în fire, nu puteam să mă mişc, în colibă era linişte. Focul sta să se stingă. Cu mare trudă m-am întors cu faţa în jos şi m-am ridicat puţin într-o mână. Primul lucru pe care l-am văzut în lumina jăraticului, a fost cadavrul lui Simon cu gura deschisă şi dinţii rânjiţi.

Am leşinat iarăşi.

Când m-am trezit a doua oară, era mult mai bine. Acum mă aflam întins într-un pat, nu mai eram pe jos. Privirea mi-a căzut mai întâi pe faţa simpatică a lui Mirza care se aplecase îngrijorat deasupra mea.

— Tu eşti? am întrebat,

— Eu sunt, mi-a răspuns vesel. M-ai băgat în sperieţi, dar

n-ai nimic.

Într-adevăr, mă simțeam foarte bine.

Lovitura pe care o primisem în piept, îmi tăiase răsuflarea, fără să-mi facă şi alt rău. Acum respiram liber şi fără dureri.

Nu-mi venea să mă scol din pat; îmi plimbam privirile împrejur. Era aceeaşi încăpere în care luptasem ieri sau alaltăieri. Urmele încăierării se vedeau peste tot; geamuri sparte, căminul pe jumătate dărâmat, pete de sânge pe pereți, resturi de tencuială pe podea, dar nici un mort. Prin găvanele ferestrelor, lumina soarele şi pătrundeau pale de vânt, învălătucind fumul din căminul în care focul ardea din nou. Mirosul de ars umplea aerul.

— Cât timp am dormit? l-am întrebat pe Mirza.

— O zi şi o noapte, buştean.

— Tu n-ai fost rănit?

— A, nişte zgârieturi.

Spunând acestea, şi-a suflecat mâneca de la cămaşă şi şi-a întins mâna-i albă ca marmura, pe care se vedea o dungă lungă, roşie şi urmele vineții ale unei muşcături.

— Nemții ăştia, a meditat, nu se lasă tăiați ca oile.

— I-am bătut?

— Aşa puțin. N-au scăpat prea mulți.

— Voi ați sărit în ajutorul nostru?

— Da.

— Marx unde-i? am întrebat după o clipă de tăcere

— În patrulă. Marx a ajuns caporal.

— Mi se pare că Simon a murit.

— L-am şi înmormântat.

— Cine-i în locul lui?

— Eu.

M-am ridicat în capul oaselor pe pat.

— Explică-mi şi mie ce-nseamnă toate astea?

Mirza a început să râdă.

— Ofițerii cam strâmbă din nas, a spus, dar prietenul meu,

La Rochenoire, nici n-a vrut să audă de altcineva în locul lui Simon.

— Nu înțeleg nimic.

— Totuşi e foarte simplu. Se vorbeşte de încetarea focului. Fireşte, nu-i adevărat, dar se vorbeşte. Oricum dacă se va ajunge la armistițiu, La Rochenoire, certat cu guvernul, va fi într-o situație dificilă.

— Şi de ce te protejează pe tine?

— Pentru ca la momentul potrivit să-l protejez şi eu pe el. Fiind un străin bogat, la Paris mi s-au deschis toate uşile şi am cunoscut o mulțime de oameni care acum se află sus de tot. Mai mult, țineau cu toții la mine. Eram *„persona grata”*[1] şi cuvântul meu poate să însemne astăzi ceva. Prezența mea şi gradul superior în tabăra lui îl vor împăca până la un punct pe La Rochenoire cu oamenii aceştia, ameliorându-i situația. Ah, dacă n-ar fi fost aşa, probabil că unul din noi n-ar mai fi acum în viață. Când am venit în tabără, s-a uitat la mine cu ochii lui cenuşii, cum se uită lupul la capra care a venit să-i ceară să înnopteze în bârlogul lui. Eu i-am spus că vin pur şi simplu să lupt, iar pentru că el o face cel mai bine, am venit la el; a adulmecat ceva şi a râs de mine ca de un prostănac. Se şi întorsese spre Simon să-i dea ordine în privința mea, dar s-a gândit pesemne că împuşcarea mea însenina ruptura cu dictatorul şi alte personalități din guvern. Fără îndoială, i-a trecut prin minte că va scăpa mai uşor de mine în prima bătălie. Văzându-i zâmbetul, i-am spus: „Ți se pare probabil caraghios că vin tocmai în momentul când se vorbeşte despre încetarea focului?” Era prima carte pe care o aruncam pe masă. S-a posomorât şi a început să întrebe ce ştiu despre asta. I-am răspuns că dacă l-aş fi văzut pe dictator, as fi putut să-i spun ceva mai sigur, întrucât dictatorul m-a onorat întotdeauna cu încrederea şi prietenia lui.

---

[1] Persoana dorită (lb. lat.).

Era al doilea atu. Cu toate că La Rochenoire nu se teme de nimeni, ştie că nu-i de glumit cu Chiorul. Ce ar fi putut să mai facă în timpul armistiţiului? Mai mult ca sigur că dictatorul ar fi încheiat socotelile cu el. Pe de altă parte, La Rochenoire îşi are şi el planurile lui; un om ambiţios, ca el, crede în reîntoarcerea lui Henric al V-lea[1], alături de care visează o carieră strălucită. Speră să se răfuiască atunci cu toţii, dintr-un biet margraf, care la Paris n-avea bani destui nici pentru trabuce, devenind o personalitate influentă. O, da, în timpul restauraţiei[2], acest om ar avea un mare viitor, dacă n-aş mai fi şi eu pe lume.

— Ai intrat într-un joc primejdios.

— Îmi dau seama, dar sunt liniştit. Ascultă mai departe. La Rochenoire ştie totuşi că, înainte de Henric, trebuie să suporte stăpânirea Chiorului, altfel ar putea muri înainte de a-şi vedea visul împlinit, mai ales că îl cunoaşte pe Gambetta mai de mult de la club şi nu se aveau bine deloc. Trebuie deci să se asigure pentru această perioadă şi crede că o poate face numai cu ajutorul meu.

Mirza a început să râdă.

— E un joc primejdios, dar voi învinge, fiindcă eu îi cunosc toate cărţile, iar el habar n-are de ale mele.

— Ştii însă cum se numeşte jocul tău?

În loc să-mi răspundă, Mirza s-a înfuriat.

— Intrigă, a strigat, trădare! Ăsta-i jocul lui. Moartea lui Marillac, decăderea şi moartea soţiei lui, lacrimile Lidiei — iată roadele acestui joc. Iar eu să preget acum şi să-mi aleg mijloacele pentru a mă răzbuna? Ce să fac? Unde să mă duc? Cum să procedez mai departe? Dacă ştii, spune-mi tu, învaţă-mă! Să-i

---

[1] Henric de Bourbon (1820—1883) — duce de Bordeaux, conte de Chambord, prinţ francez. După moartea lui Carol al X-lea, în 1836, a fost pretendentul legitim la tronul Franţei; sub numele de Henric al V-lea.

[2] Epoca ce a urmat după revenirea Bourbonilor pe tronul Franţei în 1814 până la căderea lor din 1830 (domniile lui Ludovic al XVIII-lea şi Carol al X-lea). Se împarte în prima restauraţie (aprilie 1814 — martie 1815) şi a doua (iulie 1815—iulie 1830).

trag oare un glonte în cap, ca să nu ştie nici măcar de ce şi de a cărui mână moare? Asta poate s-o facă oricare soldat prusian în locul meu. Şi pe urmă? Slava i-ar încununa numele şi ar deveni un erou. Mulţumesc pentru asemenea răzbunare. De altfel, tu nu te amesteci, aşa că nu mai face pe moralistul. Poate că tu i-ai da-o pe Lidia şi l-ai mai şi binecuvânta pe deasupra, apoi te-ai uita în oglindă să vezi dacă-ţi stă bine cu sacrificiul tău. Eu însă sunt din alt aluat. Pentru mine sunt bune orice mijloace care duc la îndeplinirea scopului. Pe de altă parte, am şi instrucţiuni în acest sens şi trebuie să le urmez. Eu sunt soldat.

— Fă cum îţi place, dar păzeşte-te. Prezenţa ta atât de aproape de La Mare îi va stârni bănuielile, orb să fie şi...

Selim a mai gâfâit o vreme, dar în cele din urmă şi-a luat seama şi a răspuns:

— Nu, totul se potriveşte de minune, ca să-i leg ochii acestui câine. După ruptura cu Lidia, am mai avut şi alte legături, mi-am făcut de cap. Îmi cunoaşte firea mea blestemată. Am iubit, mai degrabă m-am prefăcut că iubesc, de peste zece ori. Aveam nevoie de dragoste. De aceea, La Rochenoire, care ştie tot, nici nu presupune că-mi mai aduc aminte de Lidia.

După care, a adăugat repede şi parcă fără să vrea:

— Mă mir şi eu de mine...

Am izbucnit în râs.

— Dar să n-o nedreptăţeşti pe Lidia, şi nici pe mine, cu bănuielile tale, a strigat cu violenţă. O iubesc sincer, ca un om cinstit.

— Te gândeşti să te însori cu ea?

— Ce? Da, sigur!

— Şi pe urmă, o să te întorci în ţară, nu? Bătrânul tău tată, stând cu lupoaica lângă foc, aşteaptă să te revadă.

Mirza nu mi-a răspuns nimic, dar pe chipul lui s-a aşternut o umbră de duioşie şi parcă de dor de casă, de viaţa tihnită în cuibul familiei. Cunoşteam neamul lui Mirza ca şi pe al meu. Ardeau cu toţii ca vâlvătaia în tinereţe, dar potolindu-şi focul, se

întorceau la cuib. Aşa fuseseră bunicul şi tatăl lui, aşa era şi el. M-am gândit că îşi va respecta făgăduiala față de Lidia, că se vor căsători şi se vor întoarce în țară,

Ne-a întrerupt discuția intrarea ofițerului Touvernir, pe care-l cunoşteam.

— Ordin de la comandant! a spus.

Muza şi-a aruncat ochii pe hârtia adusă şi a răspuns:

— Bine.

O oră mai târziu, mărşăluiam spre La Rochenoire.

V

Întâlnirea cu restul detaşamentului a avut loc noaptea; a doua zi însă, la amiază, ne-am bătut iarăşi, mai exact, am atacat un convoi de răniți şi l-am nimicit. Atunci a început o viață de trudă şi sforțări aproape supraomeneşti, de marşuri incredibile, foame, nopți nedormite şi urmăriri neîncetate, de capcane şi exterminare reciprocă, neîntreruptă. Prusienii îşi pierduseră cu totul răbdarea, învingând armate mari, nu puteau îngădui ca un detaşament alcătuit din cinci sute de oameni să lățească măcelul pe lângă bivuacurile lor. Comandanții coloanelor prusiene mobile au socotit, prin urmare, că onoarea îi obligă să-i stârpească pe franctirorii aceştia blestemați, pe care nici măcar nu-i considerau soldați adevărați. Nicicând nu fusese mai adevărat ce spuneau ostaşii noştri: „Stăm în ceafa prusienilor”. Cercul de fier se închidea în fiecare zi în jurul nostru şi de fiecare dată degeaba. Oamenii noştri se sălbăticiseră treptat în timpul acestor încăierări permanente şi, cu toată disciplina înfricoşătoare, se dedau nu o dată la abuzuri cumplite nu numai față de prizonieri, ci chiar față de țăranii francezi.

Deseori, comandanții coloanelor prusiene mobile aveau impresia că ei ne urmăresc pe noi, în acest timp însă, chipurile retrăgându-ne şi furişându-ne, nu încetam nici o clipă să-i pândim. Orice imprudență din partea lor o plăteau cu o nouă înfrângere. Niciodată însuşirile militare deosebite ale lui La

Rochenoire n-au strălucit mai puternic ca în acele vremuri de cumpănă. Cutezanța lui întrecea orice limite, iar norocul îi surâdea mereu. Uneori credeai că s-a lăsat înconjurat de bunăvoie, dar izbea năprasnic pe neaşteptate. O dată s-a întâmplat că un detaşament de aproape opt sute de oameni înainta cât putea de repede, convins că merge pe urmele noastre, în realitate însă noi îl urmăream şi, atacându-l noaptea într-un loc mlăştinos, am nimicit o treime din el. Altădată, La Rochenoire a făcut în aşa fel că două detaşamente prusiene au tras pe întuneric unul în celălalt timp de câteva ore, crezând că trag în noi. Sângele-i rece era pe măsura talentului. Nu o dată, în timpul bătăliei, la lumina împuşcăturilor, l-am văzut pe acest omuleț cu trabucul în gură, fără nici o armă, stând în calea gloanțelor şi privind parcă flegmatic cu ochii lui cenuşii la desfăşurarea luptei.

Nu cruța oamenii, n-avea milă de soldați, deseori se purta cum nu se poate mai crud cu ei, ca şi cu sătenii, dar nu se cruța nici pe sine. Urmărindu-l mereu, ne-am format părerea despre caracterul lui. Omul acesta cu patimi înnăscute, dintre cele mai violente, fusese crescut de iezuiți, primise probabil chiar prima inițiere. Această educație împrumutase făpturii şi pornirilor lui un fel de a fi liniştit, politicos şi domolit, prin care temperamentu-i viforos răzbătea cu atât mai cumplit. Trăind la Paris, îşi pierduse mai întâi credința, apoi învățase să dispretuiască oamenii. Era sărac, aşa că la acest dispreț s-a alăturat curând şi ura. Devenise astfel un aristocrat nu atât în principiu, cât în obiceiuri şi în purtarea față de ceilalți, înaltul titlu de margraf, care pe lângă sărăcia lui, era mai degrabă, o batjocură, îl împinsese şi mai departe pe drumul aristocrației, îl dorea cu toată ardoarea pe Henric al V-lea, pentru că ştia că sub domnia lui, oamenii ca el vor fi totul şi vor putea să-i calce în picioare pe ceilalți, ceea ce pentru el însemna cea mai mare plăcere. Totuşi, cu toate înclinațiile lui legitimiste, era un sceptic nu numai în latura religioasă, ei şi în viață. Nu numai că nu

iubea Franța, dar o şi dispreţuia din tot sufletul. Purta război de dragul războiului. În atmosfera lâncedă de la Paris, pierduse simțul binelui şi al răului. Pentru el era acelaşi lucru. Cu asemenea convingeri şi temperament vijelios, devenise unul dintre cei mai primejdioşi oameni, mai ales că din fire era un tip de acțiune, deloc meditativ.

Cu un asemenea om se încleştase pe viață şi pe moarte Mirza. La început, eram convins că va cădea răpus în această luptă, dar mă convingeam pe zi ce trecea că şi Mirza era o pasăre tot atât de primejdioasă. În aparență, până acum între ei domnise pacea. Cu prusienii luptaseră cu succes şi trebuie să recunosc că la acest succes contribuise considerabil şi Mirza, care-l întrecea pe Simon din toate punctele de vedere,

În cele din urmă, totuşi, la vreo lună, după jocul acela de-a baba-oarba prin pădure cu nemții, situația noastră a devenit disperată. Coloanele mobile ne-au înconjurat din toate părțile. Cum nici vorbă nu putea fi să ne furişăm afară din încercuire cu un detaşament de cinci sute de oameni şi cum, pe de altă parte, nu mai găseam destulă hrană, sfatul de război a hotărât să ne împărțim în două. O jumătate avea s-o conducă Mirza, pe cealaltă La Rochenoire. Amândoi credeau că în acest fel vor izbuti să se strecoare din departamentul Haute-Saône şi să găsească mai uşor alimente. Au stabilit, cu toate acestea, să rămână mereu la o distanță nu mai mare de o zi unul de celălalt, pentru a se putea ajuta la nevoie.

De atunci, Mirza a început să acționeze aproape numai pe cont propriu. Recunosc că eram curios cum o să se descurce, fiindcă situația era deosebit de dificilă. Aveam într-adevăr încredere în el, dar mi-a întrecut toate aşteptările. În prima zi, după împărțirea detaşamentului, a avut o ciocnire de toată frumusețea cu ulanii, în care era cât pe ce să-şi piardă viața; apoi a scăpat cu atâta înde-mânare, încât mi se părea uneori că-l întrece şi pe La Rochenoire. Uneori mă gândeam că se naşte un nou talent militar şi ştiu că şi el era convins că-i aşa. Soldații

l-au îndrăgit repede şi-l urmau orbeşte în luptă, Mirza se purta totuşi cu ei aproape tot atât de aspru ca şi La Rochenoire, dar era mult mai grijuliu cu viața lor. Când vreun soldat săvârşea vreo abatere, iar Selim se uita la el şi pălea, acesta ştia că-i vai de pielea lui. Între ei îi ziceau „domnişoara”, din cauza frumuseții neobişnuite. Odată, în timpul unui popas, am auzit doi ostaşi vorbind:

— Când domnişoara păleşte, a pus moartea ochii pe tine.

— Ei şi ce! i-a răspuns al doilea. Domnişoara ştie să fie şi diavol, dar şi mamă, pe când La Rochenoire e numai diavol.

În această viață ostăşească, grea, chinuitoare, nesigură de ziua de mâine, nu lipseau totuşi şi părțile comice. Mi-aduc aminte că odată, pe când mărşăluiam prin pădure, dintr-un copac a coborât deodată un om, ca şi când ar fi picat din cer. Stai! Cine eşti? Răspunde: Wolak. Provine din Galiția, a slujit în oastea turcească, italiană şi în legiunea străină franceză. A fost în Mexic şi în Algeria.

Ce vrea? Să intre în armată. L-am înrolat. N-a trecut nici o jumătate de zi şi Wolak îi păcălise pe toți soldații. Le-a venit de hac până şi celor mai buni de gură, i-a învinețit un ochi celui mai puternic, unora le-a găsit porecle, de la câțiva a împrumutat bani, care nu-i puteau folosi la nimic, pe alții i-a lăsat lefteri la cărți şi cu toți se purta ca un învățător cu copiii. În fiecare seară, cânta un cântec cum nu se poate mai idiot despre un chelar, care-i făcea pe toți să râdă în hohote. Ultimele cuvinte ale cântecului erau:

„Iar tu, domne chelar, dă-mi cheia de la....” Când spunea „domne chelar”, Wolak arăta cu degetul spre unul dintre soldați. Să fii numit chelar în acest fel, nu era cea mai mare onoare. Din această cauză se ajungea la certuri şi la bătaie.

— Pe mine n-o să mă facă niciodată chelar! a exclamat un soldat, dând cu chipiul de pământ.

— Tu chelar, cucuveao, tu care-ai venit pe lume cu trei ani mai devreme? a răspuns Wolak. Păi tu ştii unde cresc peştii, ce

înseamnă o moară de apă sau de vânt? Domnul trăieşte cu viorele, da' tu ceas ai, bărbat sau femeie? Ia uite la el!

Şi înainte ca soldatul ameţit să-şi vină în fire, ceilalţi izbucneau în hohote de râs, pe care câteodată le întrerupeau împuşcăturile prusienilor.

În acest fel, s-au scurs vreo două săptămâni. În acest răstimp, s-a întâmplat să dăm o luptă, faţă de care toată faima, de până atunci a lui La Rochenoire a pălit cu totul. Într-o seară, au venit la noi vreo trei sute de oameni din detaşamentul lui Emile Corbeau şi o dată cu ei aproape cincizeci de cai.

Ofiţerul, care-i conducea, a declarat că detaşamentul fusese distrus cu o zi înainte de o coloană mobilă care-i urmăreşte probabil şi acum pe cei scăpaţi cu viaţă din cei opt sute de oameni. Aceşti ostaşi erau cu adevărat într-o stare de plâns. Cu toate acestea, Mirza, întărit acum şi cu ei, a hotărât să primească lupta cu coloana mobilă, mai degrabă să meargă în întâmpinarea ei şi s-o surprindă pe drum într-o ambuscadă. Coloana număra nouă sute de oameni, din care aproape două sute de călăreţi erau conduşi de un ofiţer tânăr, dar foarte priceput, Otto von Hohenstein, o adevărată sperietoare a franctirorilor. Mirza s-a lăsat ademenit de speranţa că va învinge un potrivnic atât de cunoscut, prin urmare, îngăduindu-le oamenilor lui Corbeau numai să mănânce, a pornit în direcţia drumului. Era noapte, peste pădure se lăsase o ceaţă atât de deasă, încât nu se vedea nimic la doi paşi. Am stat ascunşi în tufişuri pe amândouă părţile drumului vreo două ore într-o tăcere adâncă, auzindu-ne bătaia propriilor inimi. Sub ameninţarea pedepsei cu moartea, nu aveam voie să rostim nici o vorbă, aşa că am fost nevoit, ca ofiţer ce ajunsesem, să veghez şi asupra oamenilor, îndeosebi a lui Wolak, care numai cu mare greutate putea sta liniştit. Aveam instrucţiuni precise. Mirza avea să dea semnalul atacului trăgând cu pistolul. Lângă mine, auzeam inimile celorlalţi bătând neliniştite. Nu exista nimic mai enervant, chiar şi pentru soldaţii mai vechi, decât aşteptarea la

pândă. S-a mai scurs încă o jumătate de oră şi, în sfârşit, am auzit din depărtare scârțâitul roților şi paşii măsurați ai pedestraşilor. S-a aşternut o asemenea tăcere, că, auzeam foşnetul fiecărei frunze din copaci. Paşii se apropiau. În cele din urmă, a apărut o patrulă călare alcătuită din şase ulani. Fumau pe furiş. Când au trecut pe lângă noi, unul s-a aplecat spre cel de lângă el şi l-am auzit spun în d:

— Bruder[1] dă-mi un foc!

— O să-ți dea francezii.

Au trecut de noi şi iarăşi s-a aşternut liniştea. S-a apropiat în fine grosul trupei. În frunte, mergea călărimea, urmată de pedestraşii care nu respectau ordinea. Se vede că oamenii aceştia nu se aşteptau la nimic şi înaintau fără grijă. Repetau, după obiceiul nemților, în tactul paşilor de marş, accentuând fiecare silabă:

„Funf — Paar — le— derne Strümpfe!...”[2]

Iar moartea îi pândea din amândouă părțile drumului.

Când au ajuns în mijlocul capcanei, în liniştea surdă a răsunat o împuşcătură de pistol.

I-a răspuns numaidecât salva tunătoare a puştilor din stânga drumului. S-a iscat o larmă de nedescris, în care se auzeau pocnetele puştilor, strigătul: „Formați rândurile!” şi glasul liniştit, răsunător, dominând în răstimpuri toate zgomotele, al comandantului neamț. Au făcut front spre stânga şi atunci au căzut peste noi crengi şi frunze din tufişurile secerate de gloanțe. Vrednicii ostaşi nemți au format rândurile într-o clipită, în aceeaşi clipă însă, a doua salvă a cutremurat văzduhul dinspre dreapta. Nemții au format două fronturi, timp în care Mirza a închis amândouă capetele drumului. Împuşcăturile bubuiau din toate părțile.

Fumul a îngroşat şi mai mult întunericul de nepătruns.

---

[1] Frate (lb. germ.).

[2] Aici cu sensul: Trei — patru — ăl cu paie!... (lb. germ.).

Soldații noştri urlau acum în jurul nemților ca o haită de lupi înfometați. Nefericiții se credeau încercuiți de cine ştie ce forțe uriaşe. Trăgeau orbeşte. Caii ulanilor, înfricoşați şi speriați, au început să sforăie de spaimă şi să strice rândurile. Întreg detaşamentul s-a mişcat înainte şi a fost întâmpinat de gloanțe, a pornit înapoi şi a pățit la fel. Deodată, a explodat o ladă cu pulbere. Caii au înnebunit de-a binelea, învălmăşeala a crescut. Au răsunat glasuri: Lumină! Lumină! Atunci comandantului neamț i-a venit ideea nefericită de a lumina drumul. Am văzut ostaşii prusieni ridicând în vârful baionetelor mănunchiuri de paie. Flăcările sângerii au luminat drumul şi copacii din apropiere, dar a fost numai în folosul nostru, fiindcă acum vedeam în cine tragem. „În ofițer! în ofițer!" au început să strige ostaşii noştri. La lumina paielor aprinse am zărit o siluetă înaltă, mândră, cu coiful ascuțit şi binoclul aurit la ochi, care sta sfidătoare într-o căruță şi împărțea ordine. Flăcările îl luminau din cap până-n picioare. „Trageți în ofițer" au repetat glasurile. Gloanțele au şuierat, din legăturile de paie s-au împrăştiat scântei şi fire aprinse, dar ofițerul a rămas neatins. Atunci a alergat spre noi Mirza.

— Trageți în ofițer! a ordonat şi smulgându-i puşca lui Wolak, a dus-o la ochi. Împuşcătura a pornit, tânărul ofițer s-a clătinat şi a căzut pe spate cu capul în paiele care ardeau.

Paiele aprinse de prusieni s-au stins curând, salvele deveneau din ce în ce mai slabe şi mai rare. Se mai apărau, ce-i drept, dar fără nici o speranță, în vreme ce focul nostru se întețea tot mai mult, iar răcnetele soldaților cutremurau văzduhul.

După încă cinci minute, comanda „La baionetă!" a răsunat în toate rândurile noastre. L-am văzut o clipă pe Mirza înaintând cu sabia scoasă o dată cu valul strălucitor de baionete, dar în mijlocul prusienilor s-a aprins deodată un mănunchi de paie şi alături a fost înălțată în vârful a două baionete o batistă albă.

— Stai, se predau! s-a strigat din toate părțile. Aşa şi era.

Lupta se încheiase.

După o jumătate de oră, liniştea s-a lăsat iarăşi peste drumul însângerat; am dat ordin să se ridice răniții. Eu însumi am găsit capul lui Otto von Hohenstein cu fața pârjolită de flăcări şi i-am luat documentele, printre care era şi un portret al soției sau al logodnicei, pe care-l păstrez şi acum. Apoi am plecat să-l caut pe Mirza. L-am găsit stând mai la o parte pe rădăcinile copacilor şi respirând greu. Avea părul ud de sudoare, fața înnegrită de pulbere, mâinile îi tremurau, dar în ochi îi strălucea o mândrie nețărmurită, pe care nici nu încerca s-o ascundă. În zilele următoare, mândria lui a crescut şi mai mult. Nu mai asculta părerea nimănui, mai exact, n-o mai cerea de la nimeni. Cu ofițerii se purta ca un tiran; chiar şi cu mine se arăta schimbat, drept care relațiile noastre s-au răcit considerabil.

Despre La Rochenoire n-am mai vorbit nimic, dar vedeam că Mirza se ridică deasupra lui şi începe să-şi dispreţuiască potrivnicul. Mai mult, acum se afla în fruntea unei forțe de două ori mai mari, care ar fi sărit şi în foc pentru el, aşa că nu mai avea de ce să se teamă.

Două zile mai târziu, a atacat cătunul Deux-Ponts, unde se afla o garnizoană prusiană. N-a mai atacat noaptea, ci ziua în amiaza mare. A primit lupta deschisă, încununându-şi tâmpla cu o nouă frunză de laur.

A procedat astfel împotriva ordinelor lui La Rochenoire. Ştia că aceasta va provoca ruptura dintre ei, dar s-a gândit pesemne că a venit timpul s-o facă.

Atunci an primit veste că La Rochenoire, atacat între timp, suferise pierderi însemnate. Când a aflat, Mirza le-a spus ofițerilor:

— La Rochenoire o să-mi piardă oamenii de care am atâta nevoie.

Ofițerii s-au privit în tăcere.

În loc să atace Deux-Ponts, Mirza putea să sară în ajutorul lui La Rochenoire, fiindcă pe atunci eram mai liberi în mişcări.

Coloanele mobile erau mai rare, deoarece nemții mobilizaseră unitățile mai mari împotriva armatelor regulate.

În seara aceleiaşi zile, a sosit un ofițer cu ordin de la La Rochenoire ca Mirza să se îndrepte fără întârziere spre cartierul general.

Îmi amintesc momentul acela şi acum. Eram în primăria din Deux-Ponts. Ofițerul se oprise în uşă, cu mâna la chipiu, iar Mirza şedea la masă, citind ordinul fără grabă.

Îl privea cu luare-aminte. Greutățile războiului se citeau şi pe fața lui. Slăbise. Era palid şi parcă îmbătrânise, o umbră de asprime se aşternuse peste trăsăturile-i altădată atât de plăcute, tinereşti. Se vedea în el omul care se obişnuise să poruncească, nu să asculte de alții.

S-a ridicat brusc, s-a apropiat de ofițer şi rupând ordinul în fața lui, a împrăştiat bucățelele de hârtie pe jos.

— Spune-i lui La Rochenoire că mă duc la La Mare! a rostit cu răceală.

Ofițerul s-a înclinat şi a ieşit. Atunci Mirza s-a întors spre mine:

— Te rog să convoci pe toți ofițerii detaşamentului.

I-am adus în câteva minute pe toți. Mirza le-a arătat liniştit numirea, spunându-le:

— Domnilor, binevoiți şi citiți tare acest document.

Unul dintre ofițeri a dat citire poruncii dictatorului. În tot acest timp, Mirza a aşteptat mândru şi rece. S-a lăsat o tăcere adâncă.

— Domnilor! a spus Selim. Dintr-un detaşament de jefuitori, scos în afara legii, deveniți din nou ostaşi ai Republicii. Vitejia voastră, arătată în atâtea bătălii a determinat guvernul legal să vă ierte. Am dreptul să pedepsesc, dar prefer să iert. Acelora dintre voi, cărora nu le-a plăcut purtarea mea de când am venit în lagăr, le declar că am urmat instrucțiunile, de altfel nu trebuie să mă dezvinovățesc în fața voastră. Cu acest prilej, vă anunț că voi da ordin să fie împuşcat imediat oricare va arăta cea mai

mică nesupunere.

Nici un protest n-a întrerupt această cuvântare energică.

După o vreme, cel mai vârstnic dintre ofiţeri, un italian încărunţit, pe nume Michaelis, a luat poziţie de drepţi, a dus mâna la tâmplă şi a spus:

— Aşteptăm ordine.

— Înştiinţaţi soldaţii de schimbarea comandantului.

Ofiţerii au ieşit şi curând strigătele *„Vive la Republique! „Vive Mademoiselle!” şi „A bas La Rochenoire!”*[1] ne-au convins că schimbarea fusese primită.

Dacă La Rochenoire ar fi putut auzi aceste strigăte, ar fi fost îndreptăţit să repete o dată cu regii Solomon[2] şi Gelimer[3]: „Totu-i deşertăciune!”

După o oră, am plecat spre La Mare.

VI

Am ajuns acolo noaptea târziu. Nu i-am găsit acasă nici pe domnul La Grange, nici pe Lidia. Obloanele ferestrelor erau închise, în casă şi în grădină domnea linştea. Am văzut că absenţa neaşteptată a Lidiei i-a produs o mare dezamăgire lui Selim. Venise aici să se odihnească dând frâu liber simţămintelor delicate pe care inima lui nu le mai încercase de mult, dar speranţele i se spulberaseră. Poate că se aştepta la vreun semn de viaţă, la vreo scrisoare, pentru că a descusut-o pe slujitoare care n-a ştiut să-i spună decât că stăpânii au plecat şi

---

[1] Trăiască Republica! Trăiască Domnişoara! Jos cu La Rochenoire (lb. fr.).

[2] Solomon — fiul şi succesorul lui David, rege al Israelului, între 970—931 î.e.n. A organizat alianţe utile, a construit fortăreţe şi o flotă, echipându-şi armata cu care de luptă. A construit templul din Ierusalim, înţelepciunea lui a rămas legendară în tot Orientul, fiind consemnată şi în Biblie. Fastul exagerat şi înclinaţia pentru idolatrie vor favoriza, după moartea lui, scindarea regatului. A compus opere poetice, unele cărţi din Vechiul Testament purtându-i apocrif numele.

[3] Gelimer — ultimul rege al vandalilor din Africa (530—534), cure a fost învins de generalul Belizarie.

se vor întoarce peste trei zile.

Pentru mine, plecarea lor era cu totul naturală, dar Mirza suferea din această pricină mai mult decât mă aşteptam şi nu se pricepea deloc să-şi ascundă tulburarea. Pentru el, era una din acele întâmplări care nu înseamnă nimic în sine, dar care par trimise înadins de soarta potrivnică. Dar până şi prezența în casa Lidiei părea să aibă efecte binefăcătoare asupra lui. De pe față i-a dispărut umbra aceea de asprime, luându-i locul o expresie mai blajină. Ne-am apropiat iarăşi. Acest cumplit comandant de puşcaşi voluntari mi-a adus aminte din nou de Selim, studentul îndrăgostit. Mă lua de braț şi rătăceam prin toată casa. Casa în care locuieşte ființa iubită are pentru orice îndrăgostit un farmec deosebit. Dulceața amintirilor se amestecă în această vrajă cu tristețea şi ecourile cu care răspund pereții părăsiți. Fiecare din aceste ecouri pare să spună: „Ea nu este". La început, ne-am dus în camera Lidiei. În vaze de porțelan, pe amândouă părțile garderobei, se aflau flori veştejite, iar pe garderobă rămăsese un pieptene în formă de coroană, din acelea pe care femeile le poartă înfipte în păr. Mirza s-a întors chipurile spre fereastră, dar l-am văzut ducând pieptenul la buze. O iubea cu adevărat pe Lidia. De altfel, în încăpere nimic nu trăda prezența ei. Perdelele de la pat erau scoase, aşternutul lipsea; se vede că cineva făcuse ordine, ştergând urmele celei care locuise aici. Mobilele în huse albe erau aşezate unele peste altele, oglinzile şi fotografiile de pe pereți, acoperite cu muselină. Mirza a tras pânza de pe fotografii. Una din ele o înfățişa pe Lidia, copilă încă, în rochiță scurtă. Era un vechi dagherotip îngălbenit. Fața se vedea bine, dar ciorăpeii albi de copil nu mai erau decât două pete albe, iar rochiță de culoare închisă se confunda cu fondul. Mi-a venit să râd de fotografia asta, deoarece Lidia nu era prea frumoasă când era mică, avea o înfățişare speriată, gura deschisă şi o expresie cam prostuță. Solim s-a întors cu spatele la mine, ca şi când n-ar fi vrut să mă uit cu priviri indiferente, poate chiar răutăcioase, la acest

dagherotip. M-am gândit că lui trebuie să i se pară ciudat de fermecător, dar judecam în funcţie de mine. Mirza era prea lucid şi prea puţin sentimental. Într-adevăr, a dat la o parte portretul şi a spus:

— Asta-i o caricatură!

Am izbucnit amândoi în hohote de râs. Apoi l-am lăsat cu amintirile lui şi am plecat la ofiţerii care se întinseseră în sufragerie bând vin şi pufăind din lulele.

Înainte de culcare, am luat o patrulă şi m-am dus să schimb străjile. Noaptea era rece, întunecoasă. La marginea pădurii, dincolo de câmpul de hamei, urla un lup, iar aulitul lui ameninţător părea ciudat de trist. Când tăcea, dinspre sat se auzea glasul unui ţăran care-şi chema soţia sau fiica:

— Rozyna! Rozyna!

M-am întors prin grădină. Ferestrele de la camera Lidiei erau luminate. Pesemne că Selim mai era acolo.

Am crezut că-l voi surprinde adâncit în visare, dar l-am găsit aplecat deasupra hărţii.

— Nemţii sunt la o zi de drum, mi-a spus. Sunt destul de mulţi, dar poimâine îi voi ataca.

— Cine ştie dacă mâine nu te vei răfui cu La Rochenoire, am răspuns.

A dat din mână cu nepăsare.

— Asta n-are nici o importanţă. E timpul să sfârşesc cu el, deşi pentru mine e un potrivnic care nu merită osteneala.

— Te preţuieşti prea mult.

— Viitorul o va demonstra.

Rostind cuvântul „viitor”, a privit pe hartă şi a lovit-o cu palma.

A doua zi, şi-a petrecut toată dimineaţa împărţind ordine. Se aştepta la o bătălie. Dar mai întâi „kişmet” a vrut s-o dea pe aceea pe care i-o prevestisem.

Era ora trei, şedeam la masă, când uşa s-a deschis brusc şi a intrat La Rochenoire.

În treizeci şi şase de ore, făcuse un drum pentru care în mod obişnuit era nevoie de trei zile. Era acoperit de praf şi parcă obosit. Fața-i era liniştită, ochii ficşi nu trădau nici un fel de emoție; semăna mai mult ca oricând cu un preot.

Când a intrat, foştii lui ofițeri au zvâcnit fără voie în picioare.

Mirza s-a uitat la el cu o privire nedefinită. Ochii îi scăpărau, dar a rămas liniştit. Se vede că era pregătit, pentru că i-a făcut semn adjutantului care a ieşit numaidecât din încăpere.

La Rochenoire a înaintat câțiva paşi oprindu-şi privirile amenințătoare asupra lui Mirza

— Ieri ți-am trimis un ordin, a vorbit încet.

— Iar eu am crezut că-i mai bine să nu-l execut.

Jumătate din fața lui La Rochenoire a început să tremure nervos, cum tremura de obicei în timpul luptelor.

— Domnule, eşti arestat! i-a spus liniştit lui Mirza.

Mirza a înălțat din umeri şi întorcându-se, a poruncit:

— Michaelis, luați-l pe nebunul acesta!

Atunci, în uşa întredeschisă, a apărut adjutantul însoțit de patru soldați. Aceştia s-au apropiat cu mişcări automate da La Rochenoire şi s-au oprit în tăcere la stânga şi la dreapta lui.

— Domnule, în numele Republicii eşti arestat! a spus adjutantul.

Într-o clipită, omulețul s-a strâns în el şi fața i s-a întunecat. A înțeles totul dintr-o dată, şi răzbunarea, şi drumurile lui Mirza. Şi-a dat seama că a căzut într-o capcană cumplită, din care nu mai putea scăpa decât în mormânt.

Nu era însă omul care să irosească vorbele zadarnic, învingător în atâtea bătălii, acest partizan înfricoşător n-a mai încercat nimic. Pe fața lui nu se citea nici mândria prefăcută, nici disprețul artificial; nu l-a fulgerat pe Mirza din priviri, a rămas pasiv, parcă simțind că tot ce-ar fi putut întreprinde, n-ar fi fost decât zbucium zadarnic, nepotrivit pentru demnitatea lui.

Dimpotrivă, fața lui Mirza exprima autoritatea puterii. Nici măcar nu se mai uita la La Rochenoire. În ochii lui, nu mai era

un rival, un adversar egal, ci un sărman obişnuit în fața judecății, un *„pouvre diable”* de care nu merita să se ocupe mai mult decât o cereau paragrafele codului penal militar.

În toate acestea, în această neaşteptată schimbare de roluri şi relații, în această umilire profundă a unui om atât de mândru, ca La Rochenoire, era ceva atât de tragic, încât ceea ce avea să urmeze, pălea în fața clipei prezente.

— Duceți-l! a ordonat Mirza.

Paşii, măsurați ai soldaților au răsunat prevestitor de rău. La Rochenoire a fost dus în casa în care înnoptasem prima dată în La Mare.

După plecarea arestatului, în încăpere s-a înstăpânit o tăcere surdă. Se simțeau cu toții apăsați de un simțământ ciudat.

De obicei, oamenii războiului nu sunt nişte buni creştini, nu-şi iartă potrivnicii când îi prind, dar acum simțeam îh mine o pornire neînțeleasă împotriva lui Mirza.

La Rochenoire venise fără arme, iar el acționase cu aceeaşi neîndurare, dar cu o putere mai mare, încrezător în izbândă, în propria siguranță, în autoritatea puterii, maiestatea judecătorului şi în legile militare, în forță.

Într-un cuvânt, de o parte totul, de cealaltă nimic.

În plus, ştiam că Mirza nu-l va ierta. S-a constituit completul de judecată. Judecători erau Michaelis, Marx şi eu. Mirza avea obligația să prezideze. Touvenir era secretar.

A fost adus La Rochenoire. Când m-am uitat la el, mi s-a părut că într-o oră îmbătrânise cu cel puțin un an, dar era calm, mai degrabă indiferent.

După citirea acuzațiilor, era de ajuns şi una singură ca să-l condamne la moarte, Mirza l-a întrebat dacă are ceva de spus în apărarea lui, dar s-a mulțumit să ridice din umeri, înainte de pronunțarea sentinței, l-au dus iarăşi la arest. După care, am început să deliberăm. Mirza s-a retras de la vot.

Le-am amintit judecătorilor că acuzatul condusese peste

patruzeci de lupte victorioase. Mi s-a părut că vorbele mele au făcut oarecare impresie.

În cele din urmă, am votat.

La Rochenoire a fost condamnat la moarte.

Am fost ales eu ca să-i comunic sentința. Am făcut-o fără nici o plăcere.

În ciuda aşteptărilor, m-a primit nu numai liniştit, ci chiar politicos. Mi-am îndeplinit trista însărcinare şi mă pregăteam să plec, dar m-a oprit şi mi-a spus:

— Am ştiut că dumneata vei vota împotriva morții. Dacă ar fi precumpănit părerea dumitale, mi-ai fi făcut o mare nedreptate.

După care am plecat, nu înainte de a aşeza străjile doi ostaşi la uşă şi unul la fereastra dinspre câmpul de hamei.

În nici un caz, La Rochenoire nu se putea salva prin fugă.

M-am întors după aceea la cartierul general, dar nu-mi era sortit să mă odihnesc în noaptea aceea. Întrucât sentința avea să fie îndeplinită în fața tuturor oştenilor lui La Rochenoire, am primit ordinul să aduc şi acea parte a detaşamentului care se afla acolo unde o lăsase La Rochenoire.

Aveam nevoie de două zile pline.

N-aveam nici un chef să plec, dar nu voiam să-l rog pe Mirza să trimită pe altcineva.

Am luat deci vreo zece călăreți din fostul detaşament al lui Corbeau şi am pornit la drum.

Dincolo de La Mare, soldații au văzut lângă biserică un om care voia să dispară în spărtura zidului ce împrejmuia cimitirul,

L-au prins şi l-au adus la mine.

L-am recunoscut pe Hugon, vechea noastră călăuză.

— Ce faci aici? l-am întrebat amenințător.

Hugon era beat sau se prefăcea.

— Cu... cunosc fiecare tufiş, a mormăit. Cu îngăduința domniilor voastre, mă duc la casa din parc. Acolo sunt mulți soldați.

M-am târât pe brânci prin hamei, crezând că sunt nemți, şi

când colo, unul cu baioneta a vrut să mă... lângă uscătorie... era de-al nostru, nu neamț...

Hugon a început să plângă.

— Du-te şi te culcă, eşti beat.

— De supărare, domnia ta, de supărare. Azi eşti jos şi mâine sus... sau altfel. Ieri se temeau soldații de el, iar mâine o să-l împuşte.

Mi-a trecut prin minte o bănuială.

— L-ai văzut pe La Rochenoire? am întrebat.

— Acolo sunt mulți soldați, domnia ta. Nu lasă pe nimeni. Şi m-am gândit să dorm în cimitir. Astăzi omul trăieşte, şi mâine-l duc acolo.

O clipă, am crezut că La Rochenoire a găsit mijlocul de a se înțelege cu Hugon şi l-a trimis la soldații săi. Am râs însă şi eu de gândul meu. Selim avea de două ori mai mulți oameni, iar Hugon nu putea ajunge acolo înaintea mea. L-am lăsat în drum şi am plecat mai departe.

Nu ştiu prin ce minune vestea despre soarta lui La Rochenoire a ajuns la detaşament înaintea mea. Ofițerii şi soldații m-au primit într-o tăcere surdă.

Nici unul nu s-a arătat împotrivă. Acum erau ca o turmă de oi, cu care puteam să fac ce voiam.

Am dat ordinul de plecare şi am pornit numaidecât.

Pe la amiază, am lăsat ostaşii să se odihnească două ore, apoi i-am îndemnat din nou să se grăbească. Prin sate, țăranii se ascundeau de noi, vrând să ajung cât se poate de repede la La Mare, rechiziționam în drum toate căruțele cu cai. De fiecare dată însă, la prima-întrebare, primarul îmi răspundea:

— N-avem.

Atunci îi băgăm pistolul sub nas şi atingerea țevii reci avea însuşirea de a stimula patriotismul primarului; căruțele se găseau, scoase parcă din pământ.

Ne apropiam de La Mare, noaptea târziu, într-o ordine desăvârşită, Eu mergeam înainte cu călăreții mei, la o jumătate

milă franceză de detaşament. Voiam să ajung primul, fiindcă trebuia să spun parola străjilor puse de Mirza.

Dinspre sat nu se auzea nici cel mai mic zgomot, pretutindeni domnea întunericul. Mirza era şi mai prudent ca La Rochenoire şi nu aprindea focul niciodată în timpul nopții.

Ne aflam nu departe de biserică. Subofițerul meu s-a apropiat de mine:

— Domnule locotenent, mi-a spus, străjile au adormit.

— Nu e eu putință, am răspuns, asta se plăteşte cu moartea. Luna lumina ca ziua. Cât cuprindeai cu ochii, nu se vedea nici o strajă...

„Ce-i asta?" m-am întrebat cu înfiorare.

La poarta cimitirului, credeam că voi auzi dintr-o clipă în alta:

— *Qui vive?*

Împrejur domnea liniştea.

Subofițerul s-a apropiat iarăşi de mine şi mi-a şoptit:

— Aici s-a întâmplat ceva. Geamurile de la biserică sunt sparte.

Am privit în lumina lunii. Razele-i palide se răsfrângeau în ferestrele bisericii, dar în câteva locuri se vedeau găuri mari, negre şi tăcute; într-adevăr, geamurile erau sparte.

— Cred că aici a avut loc o luptă, a continuat subofițerul. Poarta cimitirului era deschisă şi am intrat.

Deodată, copita calului meu s-a lovit de un obiect tare, care a produs un ecou surd.

Am crezut că e vreo tigvă omenească ascunsă prin iarbă şi i-am spus unui soldat s-o ridice.

Soldatul a descălecat, s-a aplecat şi mi-a arătat un coif prusian.

Era deci limpede că Mirza luptase în absența mea şi, după bătălie, plecase în altă parte.

Am mers mai departe prin cimitir, cercetând fiecare ridicătură de pământ.

La cincizeci de paşi de locul unde găsisem coiful, zăcea cadavrul unui pedestraş prusian. Se afla acolo de peste zece ore, aşa că lupta avusese loc ieri.

Prin iarbă şi prin buruieni, apăreau tot mai multe semne ale încăierării. Pe alocuri, petece de pământ de peste zece coţi erau acoperite ca de omăt de bucăţele de hârtie folosite la încărcătură; mai încolo se aflau numai trupuri prusiene, apoi numai franceze, şi mai departe şi de unele şi de altele, răsturnate pe spate sau cu faţa în jos, adesea cu capetele sau piepturile proptite unul în celălalt. Aici se luptase cu arme albe. Razele lunii luminau mereu alte şi alte trupuri adormite parcă.

— La casa din parc! am strigat cu putere. Am pornit ca vijelia şi am ieşit la drum.

De departe se vedeau venind mase negre de oameni; detaşamentul meu ajunsese la zidul cimitirului. Am oprit înaintarea cu un semn din mină, iar eu şi oamenii mei am galopat mai departe, ferind trupurile tot mai dese care acopereau drumul. Un minut mai târziu, casa a apărut în faţa noastră; ferestrele de la o cameră erau luminate şi deschise la perete, ca şi uşile de la tindă.

Am intrat în fugă.

Prima încăpere era goală şi întunecată; un firicel de lumină pătrundea din odaia vecină prin uşa crăpată.

Am deschis-o şi am rămas încremenit.

La mijloc, se afla o sofa joasă, fără rezemătoare, pe care era întins mortul acoperit cu un cearceaf; profilu-i nemişcat ieşea în relief sub năsălie.

La căpătâiul răposatului, ardeau două lumânări groase. La picioare, sta în genunchi o femeie îmbrăcată în negru, cu fruntea rezemată de marginea sofalei şi cu mâinile strânse deasupra capului.

Când am intrat, s-a ridicat. Am recunoscut-o pe Lidia. Faţa-i era palidă, aspră, subţiată de nesomn, obosită, de piatră şi îmbătrânită, dar fără lacrimi.

— Domnişoară Lidia!... am strigat cu glasul înăbuşit.

S-a apropiat în vârful picioarelor, temându-se parcă să nu tulbure liniştea celui răposat, şi a rostit în şoaptă, cum se vorbeşte în faţa morţilor:

— A murit.

S-a sprijinit de umărul meu. Suspine uscate i-au zguduit pieptul.

Abia atunci mi-a trecut prin minte că mortul ar putea fi bătrânul La Grange.

M-am apropiat repede şi am ridicat giulgiul. De sub cearşaf se împrăştia o răceală de mort. Lumina gălbuie a lumânărilor cădea pe faţa învineţită cu buzele umflate, schimonosite, respingătoare.

Era faţa lui... Selim Mirza.

VII

A doua zi de dimineaţă, am făcut cercetări din care au reieşit cele ce urmează. La Rochenoire se înţelesese într-adevăr cu Hugon, căruia îi poruncise să-i vestească pe prusieni că Mirza se afla la La Mare. Hugon îi condusese prin hamei cu atâta iscusinţă, încât străjile dăduseră semnalul de primejdie abia după ce întregul detaşament fusese încercuit. Începuse lupta. Mirza căzuse de la început. În schimb, La Rochenoire care, vrând numai să se răzbune, nu credea că va scăpa, izbutise în vânzoleala generală să fugă în câmpul de hamei cu ajutorul lui Hugon, şi de acolo să se strecoare în pădure.

După război, la vreun an de zile, am aflat că stă la Veneţia, Moştenise o mare avere în Bretania, se căsătorise şi trăia liniştit.

N-am putut verifica dacă soţia lui era Lidia La Grange.

Schițe în cărbune

Cuvânt înainte

Geneza uneia dintre cele mai izbutite nuvele cu tematică socială, Schițe în cărbune, *este cunoscută din mărturisirile atestate ale scriitorului. Schița* Cocorii (Żurawie), *publicată în „Kurier Warszawski", nr. 1, 1896, relatează cu exactitate documentară cum s-au petrecut lucrurile. Cu douăzeci de ani în urmă, în 1876, aflându-se pe malul Oceanului Pacific, la Anaheim Landing, a auzit într-o noapte țipetele cocorilor, care i-au adus aminte de meleagurile natale. Cuprins de nostalgie, după câteva zile, a pus pe hârtie prima frază din Schițe în cărbune, epopee intitulată* „Ce s-a întâmplat la Barania Głowa", *pe care a sfârşit-o la 21 septembrie într-un hotel din Los Angeles, în timp ce aştepta zadarnic venirea unui prieten. Inițial, se presupune că autorul intenționa să conceapă o suită de povestiri cu subiecte rurale, pe care să le subsumeze titlului mai general,* Schițe în cărbune, *ulterior însă, a fost numită astfel numai prima parte. Nuvela împlinea o vădită finalitate polemică, înfierând neamestecul oficializat prin lege al şleahtei în treburile comunale, care lăsa țăranii la cheremul oficialităților corupte şi controlate de cotropitori. Iată de ce Sienkiewicz era aproape convins că opera nu va trece de cenzura din Varşovia, opinând, în acest caz, publicarea ei la Poznań. Nuvela apare totuşi la Varşovia în anul următor, 1877, în „Gazeta Polska" (8—23 ianuarie), evident, după eliminarea de către redacție a pasajelor mai „problematice"; în volum se va publica în 1880. În această formă, ciuntită, va circula până în 1952, când apare în versiunea autentică de la început, înfățişarea realităților rurale cu tentele unei ironii cel mai adesea incisive şi cu precisă direcție socială a stârnit vâlvă îndată după publicarea nuvelei; cum de altfel se aştepta scriitorul însuşi. Cu scăderi şi creşteri de intensitate temporare, discuția în jurul* Schițelor în cărbune, *a durat multă vreme, reluându-se şi după apariția în volum. Trecând peste deosebirile minore, în mare, intervențiile criticii resping sau aprobă opera în funcție de direcțiile ideologic-estetice înlăuntrul cărora se înscriu promotorii lor. Critica de orientare conservatoare i-a reproşat atacurile împotriva şleahtei şi a bisericii (St. Tarnowski), predominarea culorilor negre şi naturalismul tipologiei, adevărată „galerie de animale" (J. Tretiak sau Z. Kaczkowski). În schimb, scriitorii şi publiciştii din tabăra realist-pozitivistă au subliniat oportunitatea socială a problematicii, expresivitatea artistică a narațiunii, o „capodoperă" autentică (B. Prus) şi realismul viguros al caracterelor umane; cu argumente etice şi estetice, P. Chmielowski a demonstrat convingător că Rzepowa reprezintă „unul dintre cele mai frumoase personaje feminine din*

literatura polonă”.

În Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice. 1859—1918, *se menționează traducerea nuvelei în limba română de I.C. Frunză (I.C. Panțu) încă din 1901 în „Gazeta Transilvaniei” (nr. 235—238; 240—244; 246—249; 251—254). În transpunerea lui N. Răsvan, în întregime sau parțial, va mai apărea și în „Adevărul”, 1903 (nr. 5.107—5.120), „Litere și Arte” 1903 (nr. 39, p. 2) și „Tribuna poporului”, 1903 (nr. 131, p. 5; nr. 133, p. 6; nr. 143, p. 5). De asemenea, va fi cuprinsă în aproape toate volumele de Nuvele.*

I

În care facem cunoștință cu eroii și începem să întrezărim oarecare întâmplări

ÎN CANCELARIA primăriei din satul Barania Głowa[1], domnea o liniște de cimitir. Primarul comunei, un țăran în vârstă, cu numele Franciszek Burak[2], stătea la masă și cu încordată luare-aminte mâzgălea ceva pe un petic de hârtie; iar secretarul comunal, domnul Zołzikiewicz[3], un tânăr plin de speranțe în viitorul său, stătea lângă fereastră și se apăra de muște.

În cancelarie era atâta muscărie, cum numai într-un grajd mai poți vedea. Sub murdăria lor, pereții își pierduseră vechea culoare. Urme de muște pătau sticla tabloului care atârna deasupra mesei, urme de muște se vedeau și pe hârtii, și pe ștampilă, și pe crucifix, și pe condicile primarului.

Muștele cutezau a se așeza chiar și pe primar, ca pe un simplu asesor comunal, dar mai ales dădeau năvală asupra capului domnului Zołzikiewicz, uns cu o pomadă care mirosea a vâzdoagă... Roiuri întregi se adunau pe capul dumisale, așezându-i-se pe cărare și alcătuind pete vii, negre și mișcătoare. Din când în când, domnul Zołzikiewicz ridica mâna în sus cu mare băgare de seamă, și apoi o repezea năprasnic în jos: se auzea pleoscăitul palmei pe cap, roiul de muște se înălța la cer,

---

[1] În lb. polonă *Barania Głowa = Căpățână de berbec.*
[2] În lb. polonă *burak = sfeclă.*
[3] În lb. polonă *zalza = răpciugă.*

bâzâind, iar domnul Zołzikiewicz, aplecându-şi capul pomădat, culegea cu degetele cadavrele rămase printre firele de păr şi le lepăda pe podea.

Era ceasul patru după-amiază; în sat domnea o linişte deplină, căci oamenii erau duşi la muncă; numai sub fereastra cancelariei primăriei o vacă se scărpina de perete şi, din când în când, îşi arăta în fața geamului botul cu balele care-i atârnau de o parte şi de alta şi cu nările care tremurau uşor.

Când şi când, vaca îşi smucea capul greoi către spate, apărându-se şi ea de muşte şi lovind de fiecare dată cu cornul în zid. Atuncea domnul Zołzikiewicz se întorcea către fereastră şi striga:

— Hoo! Lua-te-ar...

Apoi îşi privea chipul în oglinda atârnată chiar lângă fereastră şi-şi îndrepta frizura.

Într-un târziu, primarul întrerupse tăcerea:

— Domnule Zołzikiewicz, spuse el în graiul mazurienilor, scrie dumneata raportul ăsta, că eu nu pot să ies la capăt defel. Doar dumneata eşti secretar.

Dar domnul Zołzikiewicz nu era în apele dumisale, şi când nu era în apele dumisale, toate lucrurile trebuia să le facă primarul singur...

— Ei, şi ce dacă sunt secretar? răspunse cu învederat dispreț. Secretarul are a scrie prefectului şi comisarului; când este vorba însă de scris unui primar la fel cu dumneata, aceluia poți să-i scrii şi singur. După aceea, adăugase cu un dispreț superior: Şi apoi, ce înseamnă pentru mine un primar? Un țăran, şi atâta tot! Pe țăran poți să-l faci ce pofteşti, tot țăran rămâne.

Îşi îndreptă frizura şi se uită iarăşi în oglindă. Primarul însă se simți jignit şi răspunse:

— Ia te uită! Adicăte, crezi dumneata că n-am băut şi eu ceai împreună cu comisarul?

— Mare lucru un ceai! răspunse cu nepăsare Zołzikiewicz. Te

pomeneşti că o fi fost şi fără rom!

— Ba nu-i adevărat, a fost cu rom.

— Fie şi cu rom! Eu însă nu am chef să scriu raportul acesta.

Primarul răspunse mânios:

— Dacă eşti aşa de gingaş, de ce-ai cerut postul de secretar?

— Ți-am cerut eu dumitale ceva? Eu mă cunosc cu prefectul...

— Grozavă cunoştință! Când vine pe aici, nu scoți nici o vorbă...

— Burak, Burak, ia seama, îți îngădui prea multe. M-am săturat până-n gât de țăranii dumitale şi de cancelaria dumitale. Între voi, chiar şi un om cu educație ajunge să se prostească. Într-o zi, am să mă supăr şi am să dau dracului cancelaria, şi pe dumneata împreună cu ea.

— Şi după aceea, ce-ai să faci?

— Ce-am să fac? Crezi că fără slujba aceasta am să trag mâța de coadă? Un om cu educație se descurcă. Niciodată să nu porți de grijă unui om cu educație. Chiar mai ieri Stolbicki îmi spunea: „Ei, măi Zołzikiewicz, tu ai fi foarte bun pentru postul de sub-inspector, că ştii şi cum creşte iarba, măi!” întrebarea aceasta s-o pui când ai a face cu un prost. Eu n-am nevoie de secretariatul dumitale. Un om cu educație...

— Mă rog! Că doar nu s-a sfârşit lumea cu dumneata!

— Lumea nu s-a sfârşit, dar dumneata ai să-ți moi pana în cerneală şi ai să mâzgăleşti în registru până când te-or trece toate năduşelile.

Primarul se scărpina în cap.

— Aşa e când eşti domn, numaidecât te propteşti pe picioarele dinapoi.

— Ține-ți gura, te rog...

— Da, da.

Şi iarăşi se statornici liniştea, în care nu se auzea decât penița primarului, scârțâind subțire pe hârtie.

În cele din urmă, primarul se ridică de pe scaun, îşi şterse peniţa pe suman şi spuse:

— Aşa! Cu ajutorul lui Dumnezeu am sfârşit.

— Ia citeşte ce-ai mâzgălit acolo!

— De ce să mâzgălesc? Am scris taman ce trebuia.

— Citeşte, îţi spun!

Primarul apucă hârtia cu amândouă mâinile şi începu a citi: *„Către primarul comunei Wrzeciądza. În numele Tatălui, şi al Fiului, şi al Sfântului duh, amin! Prefectul a poruncit ca recensământul militar să se facă îndată după Sântămăria Mare şi, când colo, registrele de naştere se află tot la preot, la parohie, iar flăcăii noştri seceră cu ziua pe ogoarele dumitale, înţelegeţi că aceşti flăcăi trebuie înregistraţi şi trimişi înainte de Sântămăria Mare, dacă au împlinit optsprezece ani, că dacă nu vei face aşa, o să capeţi una după ceafă, ceea ce-mi doresc mie şi dumitale. Amin!”*

Aşa îşi sfârşea preotul cazania, şi bietul primar, auzindu-l în fiecare duminică, socotise Că o asemenea încheiere este tot aşa de potrivită în corespondenţa sa, ca şi cea mai aleasă formulă de politeţe. Zołzikiewicz însă izbucni în râs:

— Aşa? întrebă el.

— Atuncea, te rog să scrii dumneata mai bine.

— Sigur că am să scriu, că doar n-o să te las să faci de râs satul Barania Głowa.

Spunând acestea, Zołzikiewicz se aşeză pe scaun, luă tocul în mână, îl roti de câteva ori în aer, ca şi cum ar fi vrut să-şi ia avânt, şi începu să scrie cu mare iuţeală.

După puţină vreme, înştiinţarea era gata; atuncea autorul îşi netezi părul şi citi cele ce urmează:

„Primarul comunei Barania Głowa către primarul comunei Wrzeciądza!

Deoarece recensământul militar, la ordinul autorităţilor superioare, urmează să fie sfârşit în ziua cutare şi cutare, anul cutare şi cutare, se înştiinţează pe această cale primarul comunei

„Wrzeciądza ca registrele de naştere ale țăranilor din Barania Głowa, care se află la cancelaria parohială, să le ia de la această cancelarie şi să le trimită comunei Barania Głowa cât se poate de urgent. Iar țăranii din Barania Głowa, care se află la muncă în Wrzeciądza, să fie trimişi înapoi tot atât de repede”.

Primarul prindea cu o ureche lacomă aceste cuvinte, iar pe față i se citeau o tulburare şi o încordare sufletească aproape religioase. Ce frumoasă, ce solemnă şi ce oficială i se părea lui această scrisoare! Iată, de pildă, începutul: „Deoarece recensământul militar etc.” Grozav îi plăcea primarului această întorsătură de frază: „Deoarece...”, pe care însă nu izbutise s-o învețe niciodată, adică de fapt ştia cum să înceapă, dar mai departe nu izbutea să treacă! Sub condeiul lui Zołzikiewicz, însă, vorba curgea ca apa, încât nici la cancelaria județeană nu se scria mai frumos. După aceea, rămânea numai să afumi pecetea, să o trânteşti pe hârtie, ca să răsune masa, şi gata!

— Ăsta cap, zic şi eu! spuse primarul.

— Fireşte, răspunse îmbunat Zołzikiewicz, doar secretarul este cel care scrie cărțile.

— Cum, dumneata scrii cărți?

— Întrebi de parcă n-ai şti! Dar registrele cancelariei cine le scrie?

— Aşa este, încuviință primarul. Şi după o clipă, adăugă: Recensământul are să se facă în doi timpi şi trei mişcări.

— Dumneata ia seama să scapi de cei câțiva derbedei din sat.

— Cam greu să te descotoroseşti de ei!

— Eu atâta-ți spun, prefectul s-a plâns că oamenii din Barania Głowa s-au nărăvit. Se țin numai de beții, spune prefectul. Burak, zice, nu-i ține din scurt, şi are să dea socoteală.

— Da, ştiu, răspunse primarul, eu trebuie să dau socoteală de toate. Când a născut Rozalka Kowalicha, judecata a hotărât să-i dea douăzeci şi cinci la spate, ca să țină minte altă dată că asemenea purtare, spunea judecătorul, nu stă bine unei fete. Cine a poruncit? Eu? Nu! Judecata. Ce să am eu cu ea? Despre

mine n-au decât să nască toate fetele din sat. Judecata a hotărât, dar oamenii pe mine mă țin răspunzător.

La acestea, vaca împunse atât de puternic cu cornul în perete, încât se cutremură toată cancelaria.

— Nea, mânca-te-ar boala! strigă primarul, vărsându-şi toată amărăciunea asupra vitei.

Secretarul, care în răstimp se aşezase pe colțul mesei, începu iarăşi sa se cerceteze în oglindă,

— Bine-ți face! răspunse el. De ce nu iei seama? Tot aşa are să fie şi cu beția asta. O oaie afurisită strică toată turma şi o duce la pierzanie.

— Sigur! Parcă poți să ştii cine-i de vină?! Cât priveşte băutura, când munceşti la câmp, trebuie să tragi o duşcă, două.

— Eu atâta-ți spun, scapă de Rzepa[1], şi toate au să meargă bine.

— Ce, vrei să-i tai capul?

— Capul n-ai sa i-l tai, dar acum se face recensământul militar. Trece-l pe lista celor care au să tragă la sorți, şi gata.

— E însurat şi are un băiat de un an.

— Cine poate să ştie asta? El doar n-o să facă contestație, şi dacă va face, n-o să țină nimeni seamă de contestația lui. În timpul recrutărilor, toți sunt grăbiți.

— Eh! domnule secretar, domnule secretar! Dumneata nu te gândeşti la beție, ci la nevasta lui Rzepa, dar dac-am face una ca asta, am mânia pe Dumnezeu.

— Şi ce te priveşte pe dumneata? Mai bine te-ai gândi că şi feciorul dumitale are nouăsprezece ani şi că de asemenea trebuie să tragă Ia sorți.

— Ştiu, dar n-am să-l dau. Dacă nu s-o putea altfel, am să-l răscumpăr.

— Eh! dacă eşti atât de bogat...

— Mi-a ajutat Dumnezeu să am câțiva galbeni, nu prea

---

[1] În lb. polonă *rzepa* = *nap;* aici cu sensul de zdravăn.

mulți, dar cât am, cred că mi-or ajunge.

— Ai să dai opt sute de ruble de aur?

— Dacă-ți spun că am să plătesc, am să plătesc, chiar de-o fi şi în aur, iar după aceea, Dumnezeu mi-o îngădui poate să rămân mai departe primar, şi cu sfântul lui ajutor, în vreo doi ani mi-oi face banii la loc.

— Îi vei face, sau nu-i vei face. Şi eu am nevoile mele şi n-am să te las să ici dumneata totul. Un om cu educație are totdeauna mai multe cheltuieli decât un om de rând; dar dacă l-am trece pe Rzepa în locul fiului dumitale pe listă, ar fi şi pentru dumneata o economie... opt sute de ruble nu le găseşti în drum.

Primarul rămase o clipă pe gânduri. Nădejdea economisirii unei sume atât de mari începu să-l gâdile plăcut şi-l făcu să zâmbească.

— Da, spuse el în cele din urma, numai că treaba este cam primejdioasă.

— Dar nu pentru capul dumitale.

— Ba taman de asta mă tem, că ai s-o faci după capul dumitale şi are să se spargă într-al meu.

— Cum ți-e voia! Atuncea, dă opt sute de ruble...

— Nu zic că nu-mi pare rău...

— Eh, dacă socoti că ai să-i faci la loc, de ce să-ți pară rău? Pe primariatul dumitale însă să nu te bizui prea mult. Nu se cunosc încă toate isprăvile dumitale; dar dacă s-ar şti numai ce ştiu eu...

— Dumneata doar iei pentru treburile canțilariei mai mult decât mine.

— Nu mă gândesc la treburile cancelariei, ci la vremuri ceva mai vechi.

— Nu mă tem! Ce mi s-a spus, aceea am făcut.

— Bine! Lămuririle acestea ai să le dai în altă parte. Spunând acestea, domnul secretar îşi luă şapca cu pătrățele verzi şi ieşi din cancelarie. Soarele era în asfințit; oamenii se întorceau de la câmp. Astfel, domnul secretar întâlni mai întâi cinci cosaşi cu

coasele în spinare, care i se închinară, spunând; „Domnul fie lăudat!”; domnul secretar dădu numai din cap, fără a spune: „În vecii vecilor!”, pentru că era de părere că unui om cu educaţie nu-i şade bine să răspundă ca ţăranii de rând. Că domnul Zołzikiewicz era un om cu educaţie, asta o ştia toată lumea şi nu puteau să se îndoiască decât cei răutăcioşi şi îndeobşte invidioşii, cărora orice personalitate care se ridică deasupra nivelului obişnuit, le stă ca sarea în ochi şi nu-i lasă să doarmă liniştiţi.

Dacă s-ar publica, aşa cum s-ar cuveni, biografiile tuturor oamenilor cunoscuţi, în biografia acestui om deosebit, am citi că cea dintâi învăţătură a dobândit-o la şcoala din Osłowice[1], capitala districtului Osłowice, în cuprinsul căruia se afla satul Barania Głowa. La vârsta de şaptesprezece ani, tânărul Zołzikiewicz ajunsese în clasa a doua şi ar fi ajuns poate mai departe, şi chiar mai de timpuriu, dacă n-ar fi venit deodată vremuri tulburi, care-i curmară pentru totdeauna cariera sa strict ştiinţifică. Stăpânit de obişnuita înflăcărare a tinereţii, domnul Zołzikiewicz, care de altfel fusese prigonit încă de mai înainte de nedreptatea profesorilor, se puse în fruntea unui grup de elevi animaţi de aceleaşi simţiri ca şi el, organiză o adevărată revoluţie contra asupritorilor săi, rupse cărţile, rigla şi tocul şi, părăsind pe Minerva[2], păşi pe un drum nou. Pe acest nou drum, el ajunsese până la postul de secretar comunal şi, precum auzirăm adineauri, năzuia chiar la slujba de subinspector.

Dar şi ca secretar comunal, treburile dumisale mergeau destul de bine. O conştiinţă aşezată pe temelii de neclintit izbuteşte întotdeauna să dobândească respectul semenilor; cum însă simpaticul meu erou, după cum am amintit mai sus, ştia câte ceva aproape despre fiecare locuitor din districtul Osłowice, toţi oamenii din partea locului îi purtau un fel de stimă îmbinată

---

[1] În lb. polonă *osioł* = *măgar;* Măgăreni.

[2] Minerva — zeiţa înţelepciunii şi a meşteşugarilor la romani; asimilată din grec. Palas Atena.

cu un simțământ de suspiciune şi se străduiau să nu aducă nici cea mai mică supărare unei atât de neobişnuite personalități. Îl salutau deci şi intelectualii, i se închinau şi țăranii, scoțându-şi de departe căciulile şi grăind: „Domnul-Dumnezeu să fie lăudat!” Ajungând aici, sunt dator să dau cititorului o mai largă lămurire asupra pricinilor pentru care domnul Zołzikiewicz nu răspundea la acest salut cu obişnuitul: „În vecii vecilor!”

După cum am spus mai sus, el era încredințat că unui om cu educație nu-i stă bine să răspundă ca un țăran oarecare; mai erau însă şi alte motive. Capetele cu desăvârşire independente sunt de obicei îndrăznețe şi radicale. Domnul Zołzikiewicz ajunsese la convingerea că „sufletul este abur, şi nimic mai mult!” în afară de aceasta, tocmai în vremea aceea domnul secretar citea o carte editată de un librar din Varşovia, domnul Breslauer[1], sub titlul Izabela*, regina Spaniei, sau misterele curții din Madrid*[2]. Acest roman, celebru din toate punctele de vedere, îi plăcu atât de mult şi avu asupra dumisale o înrâurire atât de puternică, încât o bucată de vreme se gândi chiar să lase totul baltă şi să plece în Spania; „Dacă Marfore[3] a reuşit, de ce n-aş reuşi şi eu?” Şi, încredințat fiind că „în această țară de proşti, omul se iroseşte zadarnic”, poate că ar fi plecat, dacă nu-l opreau

---

[1] J. Breslauer — editor fără vocație din Varşovia, în realitate, speculant şi afacerist.

[2] *Izabela, regina detronată a Spaniei, sau misterele curții din Madrid,* roman istoric de senzație de G.F. Born, apărut la Berlin (f.a.). Titlul original: *Isabella, spaniens verjagte königin oder die Geheimnissc des Hofes von Madrid.* Marie-Louise zisă Isabela a II-a(1830—1868) — regină a Spaniei între 1833—1868: fiica lui Ferdinand al VII-lea şi a Mariei Christina a celor Două Sicilii. Domnia i-a fost tulburată de războaie civile. Abdică în 1868 în favoarea fiului său.

[3] Personaj din romanul Izabela, regina detronată a Spaniei, sau misterele curții din Madrid cu model real în Curios Marfori, intendentul casei regale, care a exercitat o influență puternică asupra reginei Isabela a Il-a. Născut la Cadix în 1848, ca fiu al unui bucătar italian, ajunge căpitan în regimentul Asturilor; favorit al reginei care l-a înnobilat şi l-a făcut ministru. La numai 38 de ani, regina a renunțat la coroană pentru el (vezi Pierre de Luz, *Isabelle II reine d'Espagne,* Paris, 1934).

din fericire alte împrejurări, despre care vom vorbi mai departe.

Citind povestea cu Izabela, regina Spaniei, pe care domnul Breslauer, spre marea cinste a literaturii noastre, o publica în fascicole periodice, domnul Załzikiewicz ajunsese să aibă o atitudine foarte sceptică față de preoțime, şi deci şi față de tot ce era legat direct sau indirect de preoțime. Aşa fiind, domnul secretar nu răspunse cosaşilor, după cum eră obiceiul: „În vecii vecilor”, ci trecu mai departe... Merse, mente, până când întâlni un pâlc de fete care se întorceau de la seceriş cu secerele pe umăr. Cum tocmai atuncea treceau pe lângă o băltoacă mai mare, ele păşeau una după alta, suflecându-şi fustele şi dezvelindu-şi pulpele roşii ca sfecla. De data aceasta, domnul Załzikiewicz spuse: „Ce mai faceți, căprițelor?” şi, tăindu-le drumul, cum trecea o fată, o lua în brațe, o săruta, şi după aceea o împingea în baltă, dai asta numai aşa, în glumă. Fetele strigau: „Vai, vai!” şi râdeau, de li se vedea cerul gurii. Iar după ce trecură, domnul secretar ascultă cu multă plăcere cum vorbeau între ele: „Falnic cavaler, secretarul ăsta al nostru!” — „Şi-i rumen ca un mar!” Iar a treia spuse: „Şi capu-i miroase ca un trandafir: când te ia în brațe, ameţeşti!” Domnul secretar porni mai departe, plin de mulțumire. Şi mai departe, în apropierea unei case, auzi iarăşi vorbindu-se despre sine şi se opri în dosul gardului. Dincolo de gard, de cealaltă parte, era o livadă deasă de vişini; în livadă se aflau stupi de albine, iar lângă stupi, tăifăsuiau două femei. Una avea nişte cartofi în poală şi îi curăța cu un cuțitaş, iar cealaltă cuvânta:

— Vai, draga mea Stachowa, atâta mă tem să nu mi-l ia pe Franek al meu la oaste, că mi se încrețeşte pielea de groază.

Iar Stachowa răspundea:

— Trebuie să te duci la secretar, du-te la el. Dacă n-o putea să te ajute el, atuncea nimeni n-are să poată.

— Dar cum să mă duc la el, dragă Stachowa? Doar n-o să mă duc cu mâna goală. Primarul e mai bun, de-i duci câțiva raci, niscai unt, un fuior de în sau o găină, ia orice fără să mai aleagă.

Dar secretarul nici nu vrea să se uite. Ehe, se ține mare! Să te vadă numai că dezlegi năframa, şi îndată îți cere o rublă!

— Cum îți închipui, mormăi secretarul, că am să primesc de la tine ouă sau găini? Ce, vrei să mă mituieşti? Du-te cu găina dumitale la primar!

Chibzuind astfel, dădu la o parte crengile de vişin şi era gata să cheme femeia, când deodată auzi în spate huruitul unei trăsuri. Domnul secretar se întoarse şi se uită. În trăsură se afla un tânăr student, cu şapca pe o ureche, cu țigara în gură, iar vizitiul era taman Franek, despre care vorbiseră cele două femei cu o clipă mai înainte.

Studentul se aplecă din trăsură, îl văzu pe domnul Zołzikiewicz, făcu un gest cu mâna şi strigă:

— Ce mai faci, domnule Zołzikiewicz? Ce se mai aude? Tot aşa te boieşti, ca un maimuțoi?

— Cu plecăciune, preastimate domn! răspunse Zołzikiewicz, închinându-se adânc, iar când trăsura trecu mai departe, mormăi înăbuşit în urma ei: Frânge-ți-ai gâtul, pân' s-ajungi acasă!

Domnul secretar nu-l putea suferi pe acest student. Era rudă cu familia Skorabiewski, la care venea în fiecare vară să-şi petreacă vacanța, Zołzikiewicz nu numai că nu putea să-l sufere, dar se şi temea ca de foc, pentru că era poznaş şi mucalit, iar pe de altă parte, fiind singurul om care nu se sinchisea de secretar, era totdeauna gata să-şi bată joc de el. O dată a venit la o şedință comunală şi i-a spus fățiş domnului Zołzikiewicz că-i prost, iar pa țărani i-a sfătuit să nu-l asculte. Domnul Zołzikiewicz s-ar fi răzbunat bucuros pe el, dar... ce putea să-i facă? Despre ceilalți mai ştia câte ceva, însă despre el nu ştia nimic.

Sosirea acestui student nu-i era deloc la îndemână; plecă deci mai departe, cu fruntea încruntată, şi nu se opri decât când ajunse în dreptul unei case abătute puțin din drum. Când o văzu, fruntea i se lumină iarăşi. Era o casă poate mai săracă decât celelalte, dar avea o înfățişare frumoasă. Bătătura era

măturată cu grijă, iar ograda era plină de verdeață. De-a lungul gardului, era o stivă de butuci, iar în unul dintre ei era înfipt un topor. Ceva mai departe, se vedea un hambar cu uşa deschisă; alături se afla un şopron, care era coteț de porci şi staul de vite, în acelaşi timp; iar mai încolo, într-un țarc, păştea un cal cu picioarele împiedicate; înaintea şopronului era gunoiştea, în care stau tolăniți doi porci. Pe lângă gunoişte se învârtea un cârd de rațe. Lângă butucii tăiați, printre aşchii, un cocoş scurma pământul, şi când găsea câte un grăunte sau câte un vierme, începea să strige: „Co! Co! Co!” La auzul acestei chemări, găinile veneau în goană, întrecându-se care să ajungă mai întâi, şi ciuguleau bunătatea ce li se oferea, smulgându-şi-o una alteia.

În fața uşii, o femeie melița cânepă cu bătătorul, cântând: *Oi, da dada! Oi, da dada! da-da-na!*[1] Lângă ea, stătea un câine, culcat pe labele dinainte, clănțănind după muştele care i se aşezau pe urechea-i ruptă,

Femeia era tânără, să tot fi avut douăzeci de ani, şi de o stranie frumusețe. Pe cap purta o căiță obişnuită, ca orice țărancă, era îmbrăcată într-o cămaşă albă şi încinsă cu un brâu roşu. Era voinică şi plină de vioiciune, lată în spate, cu coapsele bine rotunjite şi cu mijlocul subțiratic, pe scurt, o căprioară leită.

Avea însă trăsăturile mărunte, capul mic şi fața prea palidă poate, dar uşor aurită sub pulberea de lumină a soarelui; ochii mari şi întunecați, sprincenele trase parcă cu condeiul, un nas mic, subțire şi gura ca o vişină. Părul negru, de o neasemuită frumusețe, se revărsa năvalnic de sub căiță.

Când domnul secretar se apropie, câinele, care stătea lângă melița, se ridică şi, cu coada între picioare, prinse a lătra, sticlindu-şi când şi când colții, ca într-un rânjet.

— Kruczek[2], strigă femeia cu glas subțire şi răsunător, stai

---

[1] Refrenul unui cântec popular polonez.

[2] În lb. polonă *kruk* = *corb;* aici diminutivat.

cuminte!...

— Bună seara, Rzepowa! spuse secretarul.

— Bună seara, domnule secretar! răspunse femeia, fără a conteni din lucru.

— Omu' dumitale e acasă?

— E la lucru, în pădure.

— Păcat. Primăria se interesează de el.

Când primăria, se interesează de un om de rând, nu-i a bine. Rzepowa se opri din melițat şi, ridicând ochii speriați, întrebă îngrijorată:

— Ei, dar ce s-a întâmplat?

Între timp, domnul secretar intră pe poartă şi se opri în fața ei.

— Lasă-mă să te sărut, şi după aceea îți spun.

— Pune-ți pofta-n cui! răspunse femeia.

Dar domnul secretar o şi cuprinse de mijloc, trăgând-o către sine.

— Domnule, țip! strigă Rzepowa, smucindu-se cu putere.

— Frumoasa mea Rzepowa... Marysia!

— Domnule! E păcat de Dumnezeu, domnule!

Grăind, femeia se smucea tot mai tare, dar domnul Zolzikiewiez era şi el vânjos şi nu o lăsa defel.

În clipa aceea, Kruczek sări în ajutorul stăpână-si. Cu părul de pe spinare zburlit, câinele se năpusti asupra domnului secretar, lătrând sălbatic, şi cum domnul secretar purta un surtuc scurt, Kruczek îşi înfipse colții în pantalonii de cord, trecu prin ei şi ajunse la cei de nanchin, îi sfâşie şi pe aceştia, ajunse la piele, şi abia când îşi simți gura plină, începu să tragă, scuturând fioros din cap.

— Isuse, Sfântă Fecioară! strigă domnul secretar, uitând cu totul că făcea parte din *les ésprits forts*[1].

Dar Kruczek nu-l lăsă pe domnul secretar decât atuncea

[1] Spirite puternice (lb. fr.).

când acesta, apucând o scurtătură de lemn, începu a da la întâmplare. Lovit în spinare, Kruczek o luă la fugă, scheunând jalnic.

După o clipă, însă, reveni iarăşi la atac.

— Ia câinele de-aici! Alungă diavolul ăsta! strigă domnul secretar, apărându-se disperat cu lemnul.

Femeia strigă la câine, alungându-l dincolo de poartă. După aceea rămaseră tăcuţi, uitându-se unul la altul.

— Vai de capul meu! ce-ai găsit la mine, domnule secretar? spuse în sfârşit Rzepowa, înspăimântată de această sângeroasă întorsătură a lucrurilor.

— Ai să mi-o plăteşti! strigă domnul secretar. Ai să mi-o plăteşti! Rzepa va fi încorporat şi trimis la oaste. Am vrut să-l scap... dar acum... Ai să vii dumneata singură la mine... Ai să mi-o plăteşti...

Femeia păli, de parcă ar fi lovit-o cineva cu un par în cap, îşi desfăcu braţele şi deschise gura, ca şi când ar fi vrut să spună ceva. Între timp, însă, domnul secretar, ridicându-şi de jos şapca cu pătrăţele verzi, plecă cu mare grabă, învârtind cu o mână în văzduh scurtătura de lemn, iar cu cealaltă ţinându-şi pantalonii sfâşiaţi.

II

Alte câteva personaje şi vedenii neplăcute

După vreun ceas, sosi Rzepa de la pădure, împreună cu tâmplarul Łukasz, într-o căruţă de la curtea boierească. Rzepa era înalt cât un plop şi vânjos; într-adevăr, croit ca din topor. În vremea aceea se ducea în fiecare zi la pădure, pentru că boierul vânduse unor negustori toată partea de pădure care nu era sub sechestru fiscal, iar Rzepa lucra la tăiatul brazilor. Câştiga bine, fiind vrednic la muncă. Când îşi scuipa în palme şi apuca securea, când îşi făcea vânt, icnea şi lovea, de se cutremura bradul, iar ţăndările de o jumătate de cot împroşcau toată

împrejurimea. La încărcatul lemnelor în car tot el era în frunte. Cumpărătorii, care umblau prin codru să măsoare copacii şi se uitau la vârfurile brazilor, de parcă ar fi căutat cuibare de ciori, se minunau de puterea sa.

— Măi Rzepa, îi spunea Drysla, neguțătorul avut din Osłowice, dracul să te ia! Ține şase groşi pentru votcă... sau nu, stai, ține cinci groşi pentru votcă...

Dar Rzepa — nimic. Lovea înainte cu toporul, de se cutremura bradul, iar uneori, aşa, ca să se mai veselească, începea să strige prin pădure:

— Hop! Hop!

Strigătul Iui trecea în goană printre trunchiuri şi apoi se înturna în chip de ecou.

Şi iarăşi nu se mai auzea nimic, în afară de loviturile de topor ale lui Rzepa. Când şi când, porneau şi brazii a grăi între ei, în şoaptă de ramuri, după străvechea rânduială a codrului.

Câteodată, ceilalți tăietori începeau să cânte, dar şi atuncea tot Rzepa era cel dintâi. Să fi auzit cum răsuna cântecul tăietorilor, pe care tot el îi învățase:

„Oare ce s-a auzit?
Bum!
Cin se vaită-aşa cumplit?
Bum!
Luneând dintr-un stejar,
Bum!
Si-a frânt gâtul un țânțar.
Bum!
Iar o muscă de ispravă
Buuum!
Vine-n zbor şi îl întreabă:
Bum!
Biet de tine, țânțăraş,
Buum!
Să dau fuga la oraş,

Bum!
Să-ți aduc cumva un vraci?
Buuum!
Ah! Ce să-mi aduceți vraci?!
Buum!
De acuma, dacă vreți,
Buuum!
Puneți mâna pe hârleț
Bum!”

Şi la crâşmă tot Rzepa era cel dintâi la toate; nu-i plăcea decât rachiul, şi când bea, era iute la bătaie. O dată i-a făcut lui Damazy, argat la curtea boierească, o ditai gaură în cap, încât Józwowa, chelărița de la conac, se jura că i se vedea sufletul prin ea. Altădată — dar pe atuncea abia împlinise şaptesprezece ani — s-a bătut la crâşmă cu nişte ostaşi veniți în permisie. Domnul Skorabiewski, primar pe vremea aceea, l-a chemat la cancelarie şi i-a tras vreo două palme, dar aşa, numai ca să se cheme că i-a dat o pedeapsă, pentru că îndată după aceea s-a îmbunat şi l-a întrebat:

— Pentru dumnezeu, Rzepa, cum ai putut să-i răzbeşti, că doar erau şapte la număr!

— Ce să fac, luminăția-voastră, răspunse Rzepa, parcă aveau picioarele rupte: cum îl atingeam pe unul, pe loc cădea la pământ.

Domnul Skorabiewski a înăbuşit afacerea. Înainte vreme, domnia-sa se purtase cu mare blândețe față de Rzepa. Femeile chiar vorbeau între ele, spunând în taină că Rzepa ar fi fiul său: „Se cunoaşte că are apucături boiereşti, fir-ar al dracului!”.

Dar nu era adevărat, deşi pe mama lui Rzepa o cunoştea tot satul, pe când despre tată-său nimeni nu ştia nimic. Rzepa luase o casă, cu chirie şi arendase trei pogoane de pământ, în care stare îl găsise împroprietărirea. După aceea, rămase stăpân deplin pe pământul său şi, fiind un țăran harnic, îi mergea binişor. Găsind o femeie cum rar se întâlneşte, s-a căsătorit, şi

i-ar fi mers chiar foarte bine, dacă nu s-ar fi întrecut cu băutura.

Dar de patima asta, nu se putea descotorosi. Când se întâmpla să-l dojenească cineva, îndată răspundea:

— Beau banii mei, iar voi să nu vă amestecați!

În sat, nu se temea de nimeni şi nu asculta decât de secretar. Când îl zărea de departe, cu şapca verde, cu nasul cârn şi cu bărbuța de țap, umblând agale, pe picioarele lungi cât nişte catalige, numaidecât ducea mâna la şapcă. Secretarul îi cunoştea anume fapte de necinste. Pe vremea răscoalei, Rzepa primise poruncă să ducă nişte acte, şi le dusese. Ce ştia el? De altfel, pe atuncea n-avea decât cincisprezece ani şi păştea gâştele şi porcii. Pe urmă, însă, s-a gândit că pentru transportarea acelor acte ar putea să fie vreo pedeapsă, şi asta era pricina pentru care se temea de secretar[1].

Acesta era Rzepa.

În ziua aceea, întorcându-se de la pădure, femeia îl întâmpină cu bocet mare şi începu să strige:

— Sărăcuțul de tine, curând-curând ochii mei nu te-or mai vedea, ştergarele nu ți-oi mai spăla şi nici mâncare nu ți-oi mai găti. La capătul lumii ai să pleci, sărmane!

Rzepa rămase uluit.

— Ce-i cu tine, femeie, spuse el, ai mâncat laur, ori a dat strechea în tine?

— Nici laur n-am mâncat şi nici strechea n-a dat, dar a fost aici secretarul şi mi-a spus că n-ai să poți scăpa de oaste… Ah, ai să pleci la capătul lumii, ai să pleci!

Abia după aceste vorbe a început şi el s-o întrebe ce şi cum, iar ea îi povesti totul; numai despre purtarea secretarului nu pomeni nimic, fiindcă se temea ca Rzepa să nu-i spună vreo prostie secretarului sau — Doamne fereşte! — să nu se repeadă asupra lui, şi astfel să-şi înrăutățească situația,

---

[1] Autorul sugerează, se pare, că secretarul denunța stăpânirii străine pe cei care participaseră în vreun fel la răscoala de eliberare națională din 1863.

— Nu fii nănoadă! spuse în cele din urmă Rzepa. Ce tot boceşti? Pe mine nu pot să mă ia la oaste, fiindcă mi-au trecut anii; afară de asta, am casă, am pământ, te am pe tine, proasto, şi-apoi am şi peştişorul ăsta.

Grăind astfel, arătă către leagănul în care peştişorul, adică un băieţaş de un an, dădea, din picioare şi ţipa de-ţi lua auzul. Femeia îşi şterse ochii cu şorţul şi răspunse:

— Ei şi? Ce înseamnă toate astea? Parcă el nu ştie de actele pe care le-ai dus din pădure în pădure...

De data aceasta, Rzepa se scarpină în cap:

— Fireşte că ştie. Iar după o clipă, adăugă: Am să mă duc să vorbesc cu el. Poate că nu-i pricină de spaimă.

— Du-te, du-te! zise femeia, şi ia cu tine o rublă. La el fără o rublă nu poţi ajunge.

Rzepa scoase din ladă o rublă şi se duse Ia domnul secretar.

Secretarul era holtei, nu avea gospodăria lui, ci locuia într-o casă cu patru odăi, pe care o zidise curtea boierească, pe malul lacului, pentru argaţi. Acolo avea două încăperi pe seama lui.

În cea dintâi, nu se afla nici o mobilă, ci numai un braţ de paie şi o pereche de ghetre; cealaltă slujea deopotrivă drept salon şi dormitor. Acolo era un pat, care nu era niciodată făcut, iar pe pat se aflau două perne desfăţate, din care ieşeau fulgii; alături era o masă, pe care se afla o călimară, un toc, registre de cancelarie, câteva fascicole din cartea *Izabela Spaniei,* publicată de domnul Breslauer, două gulere murdare, un borcănaş cu pomadă, foiţe pentru ţigări şi, în sfârşit, într-un sfeşnic, o lumânare cu feştila ruginie şi cu câteva muşte înecate în seul prelins în jurul feştilei.

Lângă fereastră se afla o oglindă mare, iar în faţa ferestrei era o comodă, unde domnul secretar îşi ţinea îmbrăcămintea sa elegantă: pantaloni de diferite nuanţe, veste de culori ca din basme, cravate, mănuşi, pantofi de lac, ba chiar şi un cilindru, pe care domnul secretar îl folosea când se ducea la Osłowice, capitala districtului.

În afară de toate acestea, în clipa despre care vorbim, pe un scaun de lângă pat se aflau pantalonii de cord şi cei de nanchin ai domnului secretar, iar domnul secretar, el însuşi, stătea în pat şi citea o fascicolă din *Izabela Spaniei,* editată de domnul Breslauer.

Situaţia sa, adică nu a domnului Breslauer, ci a domnului secretar, era cumplită, atât de cumplită, încât ar trebui să avem cel puţin stilul lui Victor Hugo[1], ca s-o putem zugrăvi.

Mai întâi, rana îi dădea dureri îngrozitoare. Povestea Izabelei, a cărei lectură era pentru el totdeauna cea mai plăcută mângâiere şi desfătare, acum îi sporea nu numai durerea, ci şi amărăciunea, care-l chinuia după întâmplarea cu Kruczek.

Avea o uşoară febră şi abia putea să-şi adune gândurile. Uneori îl năpădeau visuri îngrozitoare. Tocmai atuncea citea cum tânărul Serrano[2] sosise la Escurial[3], cu trupul plin de răni, după strălucita biruinţă pe care o repurtase asupra partizanilor lui Carol[4].

Tânăra Izabela îl primeşte palidă şi tulburată. Pe pieptul ei, muselina tresărea în valuri vii.

„— Generale, eşti rănit? îl întrebă pe Serrano, cu glas tremurat.”

Ajungând aici, nefericitul Zołzikiewicz avea simţământul că el însuşi era Serrano.

„— Vai! Vai! Sunt rănit! repeta el, cu vocea copleşită de mâhnire. Regină, iartă-mă! Prealuminată!...

---

[1] Victor Hugo (1802—1885) — scriitor francez, promotor al romantismului.

[2] Francisco Serrano y Dominguez (1810—1885) — duce de la Torre; om politic şi general spaniol. Lider al Uniunii Liberale (din 1867). Unul dintre conducătorii revoluţiei de la 1868—1874, şef al guvernului parizian (1868—1869), regent (1869—1870) şi preşedinte al ţării (ianuarie-decembrie 1874).

[3] Palat şi mânăstire în Spania nu departe de satul San Lorenzo del Escorial, la nord-vest de Madrid.

[4] Charles de Bourbon (1818—1885) — prinţ spaniol, conte de Montemolin, pretendent la tronul Spaniei, pe care s-a urcat Izabela a II-a.

— Odihneşte-te, generale! Stai jos! Stai jos! Povesteşte-mi eroicele tale fapte.

— Pot să vă povestesc, dar să stau jos este cu neputinţă, strigă Serrano deznădăjduit. Ah! Iartă-mă, regină. Blestematul ăsta de Kruezek!... adică vreau să spun: Don Jose[1]... Vai! Vai! Vai!”

Durerea îi alunga visurile. Serrano se uită împrejur; pe masă luminarea pâlpâia şi sfârâia, căci tocmai atuncea începuse să ardă o muscă înecată în seu; altele umblau pe pereţi... Aşa? Nu sunt deci la Escurial, ci în odaia mea? Regina Izabela nu există? În clipa aceea, domnul Zołzikiewicz îşi reveni cu totul, se ridică, îşi udă batista în urciorul cu apă, pe care îl ţinea sub pat, şi-şi puse o nouă cataplasmă.

După aceea, uitându-se pe pereţi, adormi sau, mai degrabă, fu cuprins de-o dulce visare, pe jumătate treaz, pe jumătate adormit, şi, bineînţeles, porni iarăşi către Escurial, cu cel mai iute poştalion.

— Dragă Serrano! Iubitul meu! Eu însămi îţi voi bandaja rănile, şoptea regina.

Lui Serrano i se făcu părul măciucă în creştetul capului. Îşi dădea seama de toată grozăvia situaţiei sale. Cum să nu dea ascultare reginei, cum să nu se lase bandajat de ea? Broboane de sudoare rece i se iviră pe frunte, când deodată...

Deodată, regina pieri, uşa se deschise cu zgomot, şi în prag apăru Don Jose — duşmanul de moarte al lui Serrano.

— Ce cauţi aici? Cine eşti tu? strigă Serrano.

— Eu sunt Rzepa! răspunse posomorât Don Jose.

Zołzikiewicz se trezi pentru a doua oară; Escurialul se prefăcu din nou într-o sărăcăcioasă odăiţă; luminarea ardea, musca de lângă feştilă sfârâia şi împroşca văzduhul cu stropi albăstrii; în uşă se afla Rzepa, iar în urma lui... pana îmi cade din

---

[1] Personaj din romanul lui G.F. Born, *Izabela, regina detronată a Spaniei, sau misterele curţii din Madrid* cu punct de plecare în realitatea istorică.

mână… prin uşa întredeschisă îşi băgă botul Kruczek.

Monstrul se uita țintă la domnul Zołzikiewicz şi parcă zâmbea.

O sudoare rece scălda tâmplele domnului Zołzikiewicz, iar prin cap îi trecu gândul că Rzepa a venit să-i rupă oasele, şi Kruczek, pe de altă parte…

— Ce căutați amândoi aici? strigă el cu glas înfricoşat.

Dar Rzepa puse rubla pe masă şi răspunse umil:

— Stimate dom'le secretar, am venit pentru… recrutarea aceea.

— Afară! Afară! Afară! răcni Zołzikiewicz, care-şi revenise în fire.

Cuprins de furie, se repezi asupra lui Rzepa, dar în aceeaşi clipă rana îl înjunghie puternic şi căzu iarăşi pe pernă, scoțând numai gemete înăbuşite:

— Aoleu, aoleu!

III

Frământări şi Evrika![1]

Rana cocea.

Văd cum frumoasele mele cititoare prind a vărsa lacrimi pentru eroul meu; de aceea, înainte ca vreuna dintre ele să leşine, mă grăbesc să adaug că, totuşi, eroul n-a murit din cauza acestei răni. I-a fost dat să trăiască încă multă vreme după aceea. De altfel, dacă ar fi murit, mi-aş fi frânt condeiul şi s-ar fi sfârşit povestea, dar, deoarece n-a murit, merg mai departe.

Prin urmare, rana începu să coacă; dar în chip cu totul neaşteptat, această întâmplare se dovedi în folosul secretarului comunal de la Barania Głowa, şi asta pentru motivul foarte simplu că i-a scos fumurile din cap: a început să cugete mai

[1] Am găsit! (lb. gr.). Astfel a exclamat Arhimede când a descoperit legea în virtutea căreia se poate măsura greutatea specifică a corpurilor. În genere, exclamație de bucurie când se dezleagă o problemă dificilă.

limpede şi îndată şi-a dat seama că până atuncea nu făcuse decât prostii. Căci, ascultaţi, rogu-vă, şi domniile-voastre: secretarul îi pusese gând rău — cum se spune la Varşovia — femeii lui Rzepa; ceea ce nu era de mirare, fiind o femeie cum nu se găsea alta în tot districtul Osłowice; drept urmare, el voia să se descotorosească de Rzepa. Dacă pe Rzepa l-ar fi luat la oaste, secretarul ar fi putut spune: „Petrece, suflete descătuşat!" Dar să-l vâre pe Rzepa în locul fiului primarului nu era o treabă chiar aşa de uşoară. Secretarul era, fireşte, o forţă; Zołzikiewicz era o forţă între toţi secretarii comunali, dar din nefericire, în problema recrutării, el nu era ultima instanţă. Avea de-a face acolo cu jandarmeria, cu comisia militară, cu prefectul districtului, cu comandantul jandarmilor, personalităţi care nu aveau nici un interes ca în locul lui Burak să-l dăruiască armatei ţării pe Rzepa. „Să-l trec pe lista recruţilor? Dar după aceea ce are să se întâmple?" se întreba simpaticul meu erou. Listele vor fi verificate, şi întrucât trebuie anexate şi registrele de naştere, iar lui Rzepa nu poţi să-i pui lacăt la gură, îi vor da voie să vorbească; astfel s-ar putea să-l mai dea şi afară din slujbă pe secretar, şi atuncea s-a sfârşit cu el.

Chiar şi cei mai de seamă oameni, sub înrâurirea pasiunii, au făcut totuşi prostii, dar valoarea lor stă tocmai în aceea că şi-au dat seama la vreme de prostia săvârşită. Zołzikiewicz îşi spunea că, făgăduind lui Burak să treacă pe lista de recruţi pe Rzepa, a făcut cea dintâi prostie; ducându-se la Rzepowa, găsind-o la meliţă şi sărind asupra ei, a făcut a doua prostie; ameninţând-o şi pe ea, şi pe bărbatul ei cu luarea la oaste, a făcut a treia prostie. O, clipă culminantă, în care omul cu adevărat mare îşi spune: „Sunt un măgar!" Clipa culminantă, ai sosit la vreme la Barania Głowa, ai coborât, plutind parcă pe aripi, din acea regiune în care momentele înălţătoare ating culmile cele mai de sus, căci Zołzikiewicz şi-a spus răspicat: „Sunt un măgar!"

Totuşi, putea el oare să-şi părăsească planul tocmai acum,

când îl stropise cu propriul lui sânge... (în înflăcărarea sa, el spusese: „Sângele din propriul meu piept”). Trebuia el oare să renunțe la acest plan, când abia își făcuse o pereche de pantaloni noi de cord, pentru care nu apucase să-i plătească croitorului nici un ban, şi încă o pereche de nanchin, pe care abia îi pusese de cel mult două ori?

Nu, nici în ruptul capului!

Dimpotrivă, mai ales acum, când la simțămintele lui față de Rzepowa se adăugase şi dorința de răzbunare împotriva amândurora şi împotriva lui Kruczek, laolaltă cu ei doi, Zołzikiewicz îşi jură solemn că mai degrabă va rămâne de batjocura satului, decât să nu găsească ac de cojocul lui Rzepa.

Astfel cugeta secretarul asupra celor ce avea de făcut, în prima zi, în vreme ce-şi schimba pansamentul; astfel cugetă şi a doua zi, schimbându-şi pansamentul; şi la fel cugetă şi a treia zi, schimbându-şi iar pansamentul; şi până la urmă, ştiți ce a hotărât? N-a hotărât nimic!

A patra zi, vătăşelul primăriei i-a adus diachylom[1] de la farmacia din Osłowice; Zołzikiewicz a uns o cârpă şi a pus-o pe rană şi — minunat efect al acestui leac! — aproape în aceeaşi clipă strigă: „Am găsit!” Şi, într-adevăr, găsise ceva.

IV

Care ar putea fi intitulat:
Fiara în capcană

Puțină vreme după aceea — n-aş putea spune precis dacă după cinci sau după şase zile — la crâşma din Barania Głowa, în odăița din fund, se aflau primarul Burak, asesorul Gomuła[2] şi tânărul Rzepa. Primarul ridică paharul:

— Nn vă mai certați pentru atâta lucru, că nu face! spuse el.

---

[1] Plasture de plumb, pastă medicinală folosită pentru prevenirea infecțiilor.

[2] În lb. polonă *gomóła* = *gogoloi.*

— Iar eu vă spun că franțuzul n-o să-i dea prusacului ce cere, zise Gomuła, trântind cu pumnul în masă.

— Prusacul e viclean, ticălosul! își dădu părerea Rzepa.

— Ei, și ce dacă-i viclean? Turcul o să-l ajute pe franțuz, și turcul este cel mai tare.

— Ce tot vorbiți? Cel mai tare este Harubanda (Garibaldi)[1].

— Se vede că nu știi ce vorbești. De unde l-ai mai scos și pe Harubanda?

— Ce, parcă trebuia să-l scot eu? Doar vorbește toată lumea că a umblat pe Vistula, cu corăbii și cu mare putere. Numai că nu i-a plăcut berea la Varșovia, căci acasă la el are mai bună, și de aceea a plecat.

— Ce tot vorbiți de pomană! Orice șvăboi e jidan.

— Păi Harubanda nu e neamț.

— Dar ce este?

— Ha? Ce este? împărat trebuie să fie, și cu asta, basta!

— Măi, grozav de deștept mai ești!

— Las, că nici dumneata nu ești mai deștept.

— Dacă ești atât de deștept, atunci ia să-mi spui, cum îl cheamă pe tatăl nostru cel dintâi?

— Cum? Știe toată lumea! Adam.

— Bine, acesta-i numele de botez, dar ce poreclă avea?

— Nu știu.

— Păi vezi? Eu știu. Porecla lui era Skruszyła[2].

— Ce, nu ți-e bine?

— Dacă nu crezi, ascultă:

„Steaua mării, steaua care
Mi l-ai alăptat pe Domnul,
Și mi le-ai fărâmițat,

---

[1] Giuseppe Garibaldi (1807—1882) — fruntaș al mișcării pentru eliberarea națională și unificarea Italiei pe cale revoluționară. În 1848, mișcarea revoluționară italiană a fost ajutată de o legiune de emigranți polonezi, organizată de poetul și activistul social A. Mickiewicz.

[2] În lb. polonă *kruszyé = o fărâmița.*

Plămădind întâiul om...”

— Ei, nu-i ăsta Skruszyła?

— Bunînțeles că este.

— Mai bine hai să bem, spuse primarul.

— În sănătatea dumitale, cumetre!

— În sănătatea dumitale.

— Noroc să dea Dumnezeul

Băură toți trei, dar fiindcă era pe timpul războiului franco-prusian[1], asesorul Gomuła se întoarse iarăşi la politică.

— Hai să mai bem un pahar, spuse Burak după o clipă.

— Noroc să dea Dumnezeul

— Să te-audă Dumnezeu!

— Ei, în sănătatea dumitale!

Băură iarăşi şi, fiindcă beau rachiu, Rzepa trânti paharul gol pe masă şi spuse:

— Ei, bună-i băutura asta, tare bună!

— Mai vrei? întrebă Burak. Toarnă!

Rzepa se făcea tot mai stacojiu la față, iar Burak îi turna fără încetare.

— Dumneata, grăi el într-un târziu către Rzepa, poți să ridici un sac de fasole cu o singură mâna, dar la război ți-e frică să te duci.

— De ce să-mi fie frică? Dacă e vorba să ne batem, ne batem!

Gomuła spuse:

— Unii sunt mărunți la trup, dar curajoşi; alții sunt înalți şi vin joşi, dar fricoşi.

— Nu-i adevărat, răspunse Rzepa, eu nu sunt fricos.

— Cine poate să ştie? zise Gomuła.

— Dar eu îți spun, răspunse Rzepa, arătând un pumn cât o pâine, că dacă te-aş pocni la mir cu pumnul ăsta, ai plesni ca o butie veche.

— Poate că nu.

---

[1] Este vorba de războiul franco-prusian din 1870—1871.

— Vrei să ți-o dovedesc?

— Las-o-ncolo, se amestecă primarul, vreți să vă bateți, sau ce? Mai bine mai beți!

Băură iarăşi, dar Burak şi Gomuła abia îşi muiară buzele. Rzepa, însă deşertă o cană întreagă de rachiu, încât ochii începură a-i luci.

— Acum, sărutați-vă, zise primarul. Rzepa, îmbrățişându-se şi sărutându-se, izbucni în plâns, semn că băuse zdravăn; după aceea, începu a se văicări, amintindu-şi cu mare părere de rău de vițelul tărcat, care cu două săptămâni mai înainte murise noaptea, în staul:

— Ah, ce vițel mi-a luat Dumnezeu! spunea el cu jale.

— Ei, nu te întrista! zise Burak. Secretarul primăriei a primit o hârtie în care spune că pădurea boierească, partea care a ars, se va împărți între gospodari.

Rzepa răspunse:

— Şi pe bună dreptate! Ce, boierul a semănat pădurea? Apoi începu iarăşi să se vaiete: Ah, ce vițel era acela, fără pereche pe lume! Când sugea la vacă şi-o izbea cu capul, o repezea cu spinarea taman în grindă.

— Secretarul spunea...

— Ce-are-a face secretarul?! îi tăie vorba, mânios, Rzepa, pentru mine secretarul...

„E totuna cu Ignat...”

— Lasă ocările! Mai bine bea!

Mai băură un rând. Rzepa se domoli şi se aşeză pe bancă liniştit, când deodată uşa se deschise şi în prag se ivi şapca verde, nasul cârn şi bărbuța de țap a secretarului.

Rzepa, care şedea cu şapca pe ceafă, o trânti pe loc la pământ, se ridică şi mormăi:

— Fie lăudat!

— Primarul e pe-aici? întrebă secretarul.

— Este! răspunseră cei trei într-un glas.

Secretarul se îndreptă către el, şi îndată veni în goană şi

Szmul, orândarul[1], cu un pahar de rachiu în mână. Zołzikiewicz mirosi, strâmbă din nas şi se aşeză la masă.

O clipă, statură tăcuţi. După Gomuła începu vorba:

— Domnule secretar...

— Ce doreşti?

— Este adevărat ce se spune în chestia cu pădurea?

— Adevărat. Trebuie numai ca toată obştea să facă o jalbă.

— Eu nu iscălesc, spuse Rzepa, pe care-l cuprinsese groaza, de altfel ca pe toţi ţăranii, la gândul că trebuia să-şi pună iscălitura pe o hârtie oarecare.

— N-ai grijă, că n-o să te roage nimeni. N-ai să iscăleşti şi n-ai să primeşti nimic. Cum ţi-e voia!

Rzepa începu să se scarpine în cap, iar secretarul se întoarse către primar şi către asesor, urmându-şi vorba cu un ton oficial:

— În ce priveşte pădurea, este adevărat, însă fiecare trebuie să-şi îngrădească partea lui, ca să nu se işte certuri.

— Tocmai gardul o să coste mai mult decât face pădurea, se amestecă Rzepa.

Secretarul nici nu-l băgă în seamă.

— Pentru costul gardului, vorbi el mai departe către primar şi asesor, guvernul ne va trimite bani. Gospodarii au să rămână, şi cu ceva parale, căci o să revină câte cincizeci de ruble de familie.

Lui Rzepa îi scânteiară ochii, aprinşi de băutură.

— Dacă-i aşa, atuncea iscălesc. Dar banii unde sunt?

— Sunt la mine, răspunse secretarul. Uite şi actul! Spunând aceasta, scoase o hârtie împăturită în patru şi citi ceva, din care ţăranii, bineînţeles, nu pricepură nimic, dar se bucurară foarte. Dacă Rzepa ar fi fost cât de cât mai treaz, ar fi observat că primarul făcea cu ochiul către asesorul Gomuła.

Apoi — minune! Secretarul scoase banii şi spuse:

— Ei, care este cel dintâi?

Iscăliră toţi pe rând, dar când Rzepa luă tocul în mână,

---

[1] Proprietate a moşierului, cârciuma era dată în arendă (orândă).

Zolzikiewicz îi trase actul şi-i spuse:

— Poate că nu vrei! Nu te sileşte nimeni.

— De ce să nu vreau?

Atuncea secretarul îl strigă pe orândar. Szmul se ivi în uşă.

— Ha? Ce doreşte domnul secretar?

— Vino şi tu, să fii martor, că aici totul se face de bunăvoie. Şi apoi se întoarse iarăşi către Rzepa: Poate că nu vrei!

Dar Rzepa iscălise, ba făcuse şi o pată de cerneală cât capul orândarului de mare: după aceea luă banii de la secretar, cincizeci de ruble, şi, punându-le în sân, strigă:

— Mai adu rachiu!

Orândarul aduse şi mai deşertară câteva pahare. Apoi Rzepa îşi sprijini pumnul pe genunchi şi ațipi. Se clătină o dată, de două ori, până când se prăbuşi de pe bancă, mormăind: „Dumnezeule, fie-ți milă de mine, păcătosul!" şi căzu într-un somn adânc.

Rzepowa nu veni să-l caute, fiindcă ştia că, dacă se îmbată, sare la bătaie. Aşa se întâmpla totdeauna. Iar a doua zi, Rzepa îşi cerea iertare față de nevastă şi-i săruta mâinile. Când era treaz, nu-i spunea nici măcar o vorbă rea, dar la beție se întâmpla să o şi bată.

Astfel, Rzepa dormi în noaptea aceea la crâşmă. Nu se trezi decât a doua zi în zori. Se uită, căscă ochii larg, dar nu era acasă la el, ci la crâşmă, şi nu se afla în odăița în care băuse în ajun, ci în sala cea mare, unde era şi tejgheaua.

— În numele Tatălui şi-al Fiului şi-al Sfântului duh!

Se uită mai bine: soarele tocmai a răsărit şi priveşte prin geamul colorat din spatele tejghelei, iar la fereastră stă Szmul, îmbrăcat în cămaşă de noapte, cu tichia pe cap şi se roagă.

— Fir-ai să fii tu! strigă Rzepa.

Dar orândarul, nimic.

Rzepa începu să se pipăie, cum face orice țăran după o noapte dormită în Crâşmă. Pipăindu-se, dădu peste bani.

— Isuse, Sfântă Născătoare, dar asta ce-o mai fi?

Între timp, Szmul îşi sfârşi rugăciunea şi se duse în odăiţa de alături, după care se întoarse cu paşi târşâiţi, grav şi liniştit.

— Ei!

— Ei, ce vrei?

— Ce-s banii ăştia?

— Ce, eşti prost, nu ştii? Doar ieri te-ai învoit cu primarul ca să pleci la oaste în locul lui fecioru-său, ai luat banii şi-ai iscălit învoiala.

Ţăranul se făcu galben la faţă ca peretele; trânti cu căciula de pământ, şi apoi, izbindu-se cu capul de podea, începu a răcni, de se cutremurau geamurile crâşmei.

— Hai, du-te, acum eşti ostaş! îi spuse cu nepăsare orândarul.

O jumătate de ceas mai târziu, Rzepa ajunse acasă; Rzepowa, care tocmai gătea mâncarea când îl auzi deschizând portiţa, alergă în întâmpinarea lui, plină de mânie.

— Beţivule! începu ea. Dar uitându-se la el, se înspăimântă, căci abia îl recunoscu: Da ce-i cu tine?

Rzepa intră în casă şi, la început, nu putu să îngaime nici un cuvânt, ci doar se lăsă pe laviţă, cu ochii în pământ. Dar femeia începu să-l descoasă, şi până la urmă află totul. „M-au vândut”, spuse el drept încheiere. Atuncea se porni şi ea pe bocete, şi el după ea; copilul în leagăn ţipa cât îl ţinea gura, iar în prag Kruczek urla cu atâta jale, încât femeile din casele vecine ieşiră cu lingurile în mână, întrebându-se una pe alta:

— Ce s-o fi întâmplat la Rzepa?

— A bătut-o, sau ce?

Dar Rzepowa se bocea mai tare ca Rzepa, fiindcă-l iubea, sărmana, mai mult ca orice pe lume.

V

În care facem cunoştinţa cu corpul judecătoresc din Barania Głowa şi cu principalii săi conducători

A doua zi, judecătoria comunală a ţinut şedinţă. S-au adunat toţi asesorii din comună, numai „domnii”, *alias* şleahticii, n-au venit, căci deşi câţiva dintre ei erau judecători, aceşti câţiva, nevrând să se despartă de cei din tagma lor, urmau politica englezească, adică respectau principiul neintervenţiei, politică atât de mult lăudată de cunoscutul om de stat John Bright[1]. Aceasta nu excludea totuşi o oarecare înrâurire indirectă a „intelectualităţii” asupra sorţii locuitorilor din comună. Astfel, dacă se întâmpla ca vreun membru al „intelectualităţii” să aibă un proces, atuncea, în ajunul şedinţei, îl poftea pe domnul Zołzikiewicz la el, se aducea apoi în odaia reprezentantului „intelectualităţii” votcă, se aduceau ţigări, şi, în felul acesta, lucrurile erau dezbătute cu cea mai mare uşurinţă. După aceea, urma masa, la care domnul Zołzikiewicz era îmbiat cu toată amabilitatea: „Ia stai, domnule Zołzikiewicz! Ia loc!”

Domnul Zołzikiewicz lua loc la masă, şi a doua zi îi spunea primarului, cu înfăţişarea cea mai nepăsătoare: „Am fost ieri la masă la Miedziszewski, sau la Skorabiewski, sau la Ościeszyński. Hm! Au fată de măritat; am înţeles cum stă chestia!” în timpul mesei, domnul Zołzikiewicz se străduia să păstreze manierele cele mai alese, să mănânce feluritele şi misterioasele feluri, aşa cum vedea că mănâncă ceilalţi, şi totodată să nu arate prin nimic că poftirea la curte l-ar bucura prea mult.

Era un om cu tact, care ştia cum să se poarte în orice loc, de aceea, în astfel de ocazii, nu numai că nu-şi pierdea îndrăzneala, dar se amesteca şi în discuţii, pomenind de pildă despre „acest comisar cumsecade” sau despre „acest distins şef”, cu care în

---

[1] John Bright (1811—1885) — politician liberal englez, reprezentant al burgheziei industriale.

ajun sau în răsajun jucase cărți la o copeică miza. Într-un cuvânt, căuta să arate că se bate pe burtă cu cele mai simandicoase autorități din districtul Osłowice. Vedea, ce-i drept, că în timpul acestor povestiri ale dumisale doamnele, într-un chip cu totul ciudat, se uitau țintă în farfurie, însă credea că aşa este moda. După masă, de asemenea, îl mira uneori faptul că şleahticul, fără a mai aştepta ca el să-şi ia rămas bun, îl bătea pe spate şi-i spunea: „Ei, atuncea mergi sănătos, domnule Zołzikiewicz!", dar iarăşi credea că aşa se poartă oamenii din înalta societate. În afară de aceasta, când strângea mâna gazdei, la plecare, totdeauna simțea în palmă ceva foşnitor. Atuncea îşi îndoia degetele şi, scărpinându-l pe boier în palmă, strângea acel „ceva foşnitor", fără a uita să adauge de fiecare dată: „Eh, stimate domn, între noi nu este nevoie de aşa ceva! Dar în ce priveşte procesul, stimatul domn poate fi liniştit!"

Cu un for atât de bine organizat şi cu ajutorai talentelor înnăscute ale domnului Zołzikiewicz, treburile obşteşti ar fi mers desigur de minune, dacă n-ar fi intervenit o nenorocire, şi anume aceea că domnul Zołzikiewicz nu lua cuvântul decât în unele chestiuni, ca să explice judecății ce atitudine trebuie să ia din punct de vedere legal în cutare proces; celelalte procese însă, mai ales acelea care nu erau precedate de ceva foşnitor, le lăsa la buna apreciere a judecății şi, în timpul dezbaterilor, stătea liniştit, spre marea enervare a judecătorilor, care atuncea se simțeau pur şi simplu fără cap.

Dintre şleahtici sau mai bine zis dintre domni, numai domnul Floss, arendaşul de la Małe Postępowce, fusese la început judecător la judecătoria comunală, domnia-sa fiind de părere că s-ar cuveni ca intelectualitatea să ia parte activă la lucrările acestui for. Opinia sa încă nu era împărtăşită şi de ceilalți intelectuali. Nobilimea afirma că domnul Floss trebuie să fie „roşu", după cum arată de altfel şi numele său — Floss; țăranii însă, stăpâniți de simțământul „democratic" al deosebirii ce există între ei şi domni, susțineau că nu se cuvine ca un domn

să stea împreună cu țăranii pe aceeaşi bancă; iar ca o dovadă că aşa este, aduceau faptul că „ceilalți domni nu fac aşa ceva". Îndeobşte, țăranii îi imputau domnului Floss că n-ar fi un adevărat domn între domni; şi nici domnul Zołzikiewicz nu ținea la domnul Floss, din pricină că acesta nu căuta niciodată să-i câştige prietenia prin ceva, foşnitor, iar o dată, la o şedință, în calitate de judecător, îl poftise pur şi simplu să tacă. Disprețul față de domnul Floss era general. Din această cauză, într-o bună dimineață, îi fu dat să audă din gura unui judecător-asesor, ce stătea alături de el, următoarele cuvinte, spuse în fața întregii comune: „Parcă stimatul domn este domn? Domnul Ościeszyński este domn, domnul Skorabiewski este domn, iar stimatul domn nu este domn, ci un parvenit". Auzind acestea, domnul Floss, care tocmai în acel timp cumpărase moşia Krucha Wola, se supără şi lăsă comuna în seama comunei, aşa cum altădată lăsase oraşul în seama oraşului. Nobilimea însă spunea: „N-a ştiut să se poarte", cu care prilej se cita în sprijinul principiului de neintervenție unul din proverbele care constituie înțelepciunea popoarelor, proverb din care reieşea că orice ai face, pe țăran nu poți să-l scoți din ticăloşia lui.

Astfel, comuna, nefiind stânjenită prin nici un amestec al „intelectualității", îşi dezbătea propriile ei nevoi fără ajutorul elementului de sus şi se cârmuia numai după înțelepciunea gospodarilor din Barania Głowa, care s-ar fi cuvenit să fie de ajuns pentru Barania Głowa, pe temeiul aceluiaşi principiu, potrivit căruia înțelepciunea parizienilor este suficientă pentru a rezolva treburile Parisului. De altfel, este lucra constatat că judecata practică Bau, cum se mai numeşte, „judecata sănătoasă a țăranului" este mai de preț, decât rafinamentul intelectualității si, ştiut fiind că oamenii de la țară aduc din naştere pe lume această „judecată sănătoasă", mi se pare că ar îi cu totul de prisos s-o mai demonstrăm.

Acest lucru s-a constatat de îndată la Barania Głowa, când, la şedința despre care este vorba, s-a citit întrebarea pusă de

oficialitate, dacă comuna n-ar vrea să repare pe propria cheltuială drumul ce trece prin ogoarele comunei către Osłowice. În general, acest proiect n-a plăcut de fel acestei adunări de *patres conscripti*[1], iar unul dintre senatorii locali a dat lămurirea că drumul nu trebuie dres, de vreme ce se poate merge foarte bine prin lunca domnului Skorabiewski. Dacă domnul Skorabiewski ar fi fost de față la şedință, fără îndoială că ar îi găsit ceva de obiectat împotriva acestui mod de a lupta pro *publico bono*[2], dar domnul Skorabiewski, respectând principiul neintervenției, nu era de față. Proiectul ar fi trecut, fără îndoială, cu unanimitate de voturi, dacă nu intervenea împrejurarea că domnul Zołzikiewicz, cu o zi înainte, fusese poftit la masă la domnul Skorabiewski, cu care prilej secretarul îi povestise domnişoarei Jadwiga scena omorârii a doi generali spanioli la Madrid, scenă pe care o citise în *Izabela Spaniei,* editată de domnul Breslauer, iar după masă, când i-a strâns mâna domnului Skorabiewski, a simțit în palmă ceva foşnitor. Astfel, domnul secretar, în loc să scrie propunerea, a pus tocul jos, ceea ce însemna totdeauna că vrea să ia cuvântul.

— Domnul secretar vrea să ne spună ceva, se auziră câteva glasuri în adunare.

— Vreau să spun că sunteți nişte proşti, răspunse flegmatic domnul secretar.

Puterea unui discurs cu adevărat parlamentar, chiar şi în cazul când este redat într-o formă extrem de concisă, este atât de mare, încât după proclamația de mai sus, care însemna un protest împotriva propunerii făcute şi îndeobşte împotriva politicii administrative a maturului corp de la Barania Głowa, membrii acestui matur corp începură să se uite neliniştiți unii la alții şi să-şi scarpine nobilul organ al gândirii, ceea ce dovedea din parte-le că fac un istovitor efort pentru a pătrunde în

---

[1] Părinți aleşi (lb. latină). Prin această formulă se alegeau senatorii în Roma antică.

[2] Pentru binele obştii (lb. lat.).

adâncul chestiunii. În sfârşit, după o îndelungă tăcere, unul dintre reprezentanţi se ridică şi spuse cu un ton interogativ:

— Adică, de ce?

— Fiindcă sunteţi proşti!

— Aşa trebuie să fie! spuse un glas.

— Lunca-i luncă, adăuga un altul.

— Dar la primăvară n-o să mai putem trece pe-acolo, sfârşi un al treilea.

În felul acesta, propunerea care recomanda lunca domnului Skorabiewski drept loc de trecere a căzut şi s-a admis proiectul oficial; după aceea, a început o dezbatere asupra costului refacerii drumului, potrivit cu devizul trimis. Simţământul dreptăţii era atât de adânc înrădăcinat în mintea corpului legislativ de la Barania Głowa, încât nici unul n-a putut să se eschiveze, afară de primar şi de asesorul Gomuła, care şi-au luat în schimb asupra lor sarcina de a veghea ca lucrarea să fie făcută în timpul cel mai scurt.

Trebuie însă să recunoaştem că, acest atât de dezinteresat sacrificiu al primarului şi al asesorului, ca orice virtute care iese din comun, a trezit o anume pizmă în rândurile celorlalţi judecători-asesori, ba a stârnit chiar şi un glas de protest, care s-a rostit cu mânie:

— Da voi de ce să nu plătiţi?

— Păi, de ce să mai dăm şi noi bani degeaba, dacă toată cheltuiala se împlineşte cu ceea ce o să plătiţi voi? a răspuns Gomuła.

A fost un argument, la care sunt sigur că nu numai sănătoasa judecată a gospodarilor de la Barania Głowa, dar nimeni pe lume n-ar fi putut da nici un răspuns; vocea care ridicase împotrivirea a amuţit o clipă, după care a grăit cu adâncă încredinţare:

— Aşa e!

Problema era rezolvată şi desigur că s-ar fi trecut fără zăbavă la dezbaterea altor chestiuni, dacă n-ar fi pătruns tocmai

atuncea în sala de dezbateri, în chip cu totul neaşteptat, prin uşa întredeschisa, doi purcei, care într-o iuţeală nebună au început, fără nici un motiv întemeiat, să zburde prin încăpere, să se învârtă printre picioarele oamenilor şi să guiţe cât îi ţinea gura. Bineînţeles că dezbaterile au fost întrerupte, iar corpul legislativ s-a repezit în goană după intruşi, şi o bună bucată de vreme deputaţii, într-o unanimitate rar întâlnită în adunările lor, repetară laolaltă: „Huo! Gâţ! Lua-v-ar dracu!” şi altele. Între timp, purceii s-au băgat sub picioarele lui Zołzikiewicz şi i-au pătat cea de-a doua pereche de pantaloni de culoarea nisipului cu un fel de verdeaţă, care după aceea n-a mai putut fi scoasă, deşi domnul Zołzikiewicz i-a spălat cu săpun de glicerina şi i-a frecat cu propria dumisale periuţă de dinţi.

Datorită însă energiei şi hotărârii, de care totdeauna au dat dovadă reprezentanţii obştii din Barania Głowa şi care nu i-a părăsit nici de data aceasta, purceii au fost înşfăcaţi de picioarele de dinapoi şi, în ciuda protestelor lor, au fost aruncaţi afară, după care s-a putut trece la cercetarea celorlalte chestiuni de pe ordinea de zi. Pe această ordine de zi se afla procesul ţăranului Środa cu domnul Floss, despre care am pomenit mai sus. S-a întâmplat că boii lui Środa, intrând noaptea în trifoiul lui Floss, au mâncat atât de mult, încât înspre dimineaţă au părăsit această vale a plângerii şi a mizeriei, trecând într-o lume mai bună — lumea boilor. Cuprins de deznădejde, Środa a adus această tristă întâmplare în faţa judecăţii, rugând să fie salvat şi să i se facă dreptate.

Judecata, pătrunzând în străfundul lucrurilor cu obişnuita ei repeziciune, şi-a format convingerea că, deşi Środa şi-a lăsat vitele înadins să intre pe moşia lui Floss, totuşi, dacă pe această moşie ar fi crescut de pildă ovăz sau grâu, iar nu această „scârbă” de trifoi, boii s-ar fi bucurat până în ziua de astăzi de cea mai bună şi mai dorită sănătate şi desigur n-ar fi cunoscut acea jalnică stare de umflare, din pricina căreia au pierit. Plecând de la această premisă mare şi trecând pe o cale pe cât de

logică, pe atât de strict legală spre o altă premisă, mai mică, judecata a conchis că boii lui Środa au murit nu din cauza lui Środa, ci din cauza lui Floss: deci, domnul Floss trebuie să plătească boii lui Środa, şi pe deasupra, ca o învățare de minte pentru viitor, să plătească şi casei cancelariei comunale cinci ruble. În cazul când împricinatul ar refuza să plătească suma de mai sus, ea va fi oprită de la vechilul său, Icek Zwejnos.

S-au mai dezbătut, după aceea, diferite alte chestiuni de natură civilă, care, neavând nici o legătură nici directă, nici indirectă cu interesele genialului Zołzikiewicz, au fost rezolvate în cea mai deplină libertate, după ce au fost cântărite cu balanța justiției pure, care atârna de sănătoasa judecată a reprezentanților comunei Barania Głowa. În afară de aceasta, datorită principiului englez al neintervenției, de care se ținea „intelectualitatea” mai sus pomenită, armonia generală şi unanimitatea nu au fost decât rareori ştirbite prin anume blesteme, în legătură cu ciuma, damblaua şi plesnirea ficaților, care însă au fost rostite doar în treacăt şi sub forma unor deziderate atât de către împricinați, cât şi de către judecători.

Cred că tot datorită acestui prețios principiu al neintervenție toate chestiunile erau rezolvate astfel, încât atât partea câştigătoare, cât şi partea care pierdea trebuiau să plătească la cancelarie o anumită sumă, destul de mărişoară. Aceasta asigura oarecum independența materială a primarului şi a secretarului, lucru atât de mult dorit pentru instituțiile noastre comunale, fiind în acelaşi timp şi un mijloc direct de a-i dezvăța pe oameni de beție, ceea ce ducea la ridicarea morală a comunei Barania Głowa până la nivelul către care zadarnic năzuiseră filozofii secolului al XVIII-lea[1]. Vrednic de luat în seamă este de asemenea şi faptul asupra căruia vom trece fără a ne spune vreo părere, fie ea de laudă, fie de osândă, şi anume că domnul

[1] Este vorba de filozofii raționalişti care preconizau emanciparea straturilor de jos, ca şi a oamenilor de culoare, prin acțiuni luminative şi filantropice ale claselor din vârful piramidei sociale.

Zołzikiewicz scrie totdeauna în registru numai jumătate din cota destinată pentru cancelarie, jumătatea cealaltă fiind destinată pentru felurite „situații neprevăzute”, în care s-ar putea să se găsească vreodată secretarul, primarul sau judecătorul-asesor Gomuła.

După aceea, s-a trecut la judecarea chestiunilor criminale şi s-au dat porunci străjii să aducă arestații şi să-i înfățişeze judecății. Nu mai este nevoie să adaug că în comuna Barania Głowa s-a introdus un sistem nou, cel mai adecvat cerințelor civilizației moderne, şi anume sistemul de încarcerare a arestaților, adică închiderea lor în celule separate. Nici chiar gurile cele mai rele nu vor putea tăgădui acest adevăr. Oricine se poate încredința pe loc că în cotețul primarului din Barania Głowa se află patru mari despărțituri. Arestații stau acolo câte unul în fiecare despărțitură, în tovărăşia acelor animale despre care un anumit tratat, intitulat *Zoologia pentru folosul tineretului,* spune: „Porcul este un animal care pe bună dreptate a fost numit astfel, din cauza murdăriei sale” etc., animale cărora natura le-a refuzat necondiționat să le dea coarne, ceea ce de asemenea constituie o dovadă a felului în care natura ştie să se adapteze oricărei împrejurări. Astfel, arestații stăteau în celule numai în tovărăşia acestor animale, ceea ce, precum se ştie, nu putea în nici un caz să-i împiedice a reflecta şi a gândi asuprii faptei rele pe care au săvârşit-o şi asupra hotărârii lor de a se îndrepta în viitor.

Straja se duse îndată la această închisoare celulară, ca să scoată şi să aducă în fața judecății nu doi bărbați, ci un flăcău şi o fată, fapt din care cititorul îşi poate uşor da seama ce chestiuni gingaşe şi complicate din punct de vedere psihologic aveau să rezolve uneori judecătorii de la Barania Głowa! Şi într-adevăr, chestiunea era cât se poate de gingaşă. Un oarecare Romeo, pe numele său adevărat Wach Rechnio, şi o oarecare Julietă[1], pe

[1] Romeo şi Julieta — personaje principale din tragedia cu acelaşi titlu de

numele ei adevărat Baśka Żabianka, slujeau împreună la un gospodar oarecare; el era argat, iar ea fată în casă. Şi ce să ne mai ascundem — se iubeau, nu puteau trăi unul fără altul, cum nu putea Newazendech trăi fără Bezewendech. În scurtă vreme, însă, gelozia se strecură între Romeo şi Julietă, din pricină că aceasta din urmă îl surprinsese o dată pe Romeo zăbovind cam multişor la Jagna, de la curtea boierească. De atuncea, nefericita Julieta nu aştepta decât un prilej. Într-o zi, când, după părerea ei, Romeo se întorsese prea devreme de la câmp şi-i cerea stăruitor de mâncare, se produse explozia, şi amândoi se dezlănţuiră în felurite explicaţii, cu care ocazie se schimbară, de o parte şi de alta, câteva duzini de lovituri de pumn şi de polonice. Este de la sine înţeles că aceste lovituri au lăsat urme vizibile, şi anume câteva vânătăi pe faţa ideală a Julietei, precum şi o tăietură pe fruntea de o bărbătească mândrie a lui Romeo. Judecata trebuia să hotărască acum de partea cui era dreptatea şi cine avea să plătească cuvenita despăgubire atât pentru trădarea în dragoste, cât şi pentru urmările încăierării, adică cinci zloţi sau, mai bine-zis, şaptezeci şi cinci de copeici de argint.

Vântul de putreziciune, care vine din apus, n-a izbutit încă să otrăvească spiritul sănătos al justiţiei de la Barania Głowa; de aceea, judecătorii, scârbiţi până în străfundul sufletelor lor de năzuinţa de emancipare a femeilor ca de un lucru cu totul potrivnic spiritului slav, care este prin natura lui mai mult idilic, au dat cuvântul mai întâi lui Romeo, care, cu mâna la fruntea scrijelită, a grăit precum urmează:

— Preacinstită judecată, e multă vreme de când fata asta, ca o căţea ce este, nu-mi dă pace cu nici un chip. Am venit acasă pe la chindie, fără nici un gând rău, iar ea s-a repezit la mine: „Fecior de câine ce eşti, zice, gospodarul e încă la câmp, iar tu ai

---

W. Shakespeare. Din cauza duşmăniei neîncetate ce despărţea familiile cărora le aparţineau, iubirea celor doi îndrăgostiţi celebri sfârşeşte tragic.

şi venit acasă? Vrei să te tolăneşti pe cuptor şi să-mi faci cu ochiul?” Dar eu nu i-am făcut niciodată cu ochiul, numai atâta că m-a văzut o dată cu Jagna de la curte, când îi ajutam să scoată ciutura din fântână, şi de atuncea mă prigoneşte cu mânia ei. Mi-a trântit blidul pe masă, mai-mai să sară mâncarea pe de lături, şi după aceea nici nu m-a lăsat să mănânc în tihnă, ci a prins a mă certa aşa: „Mă, păgânule ce eşti, zice, stricatule, afurisitule, ereticule! De-abia când m-a făcut „sufragan” am pocnit-o peste bot, dar asta numai aşa, din mânie, iar ea, harşti! cu polonicul drept la mir...

Aici Julieta cea ideală nu mai putu să se stăpânească şi, strângând pumnul, îl vârî sub nasul lui Romeo, strigând cu glas de deznădejde:

— Nu-i adevărat! Nu-i adevărat! Nu-i adevărat! Latri ca un câine! După care izbucni într-un plâns cutremurat, răcnind către judecată: Preacinstită judecată! Ah! Sunt o orfană nenorocită, pentru Dumnezeu, ajutați-mă! Nu era la fântână când l-am văzut cu Jagna, trăsni-l-ar fulgerul! Pramatie ce-mi eşti, toată ziulica-mi cântai că mă iubeşti, şi la urmă ai tăbărât cu pumnii pe mine! Dar-ar Dumnezeu să crape şi să-i amorțească limba-n gură! Nu trebuia să-i dau cu polonicul în cap, ah, soartă, soartă! Cu cobilița s-ar fi cuvenit să-l miruiesc! Soarele era încă sus pe cer, şi el vine acasă de la câmp şi strigă să-i dau de mâncare! Îi spun, ca unui om de treabă, cu frumosul: „Măi, fecior de hoț ce eşti, gospodarul a rămas la câmp, iar tu te-ai şi întors acasă?” Dar eretic nu i-am spus, asta mi-e crucea! Lua-l-ar...

Asupra acestora, primarul chemă la ordine pe împricinată, mustrând-o sub formă interogativă:

— N-o să-ți tacă o dată fleanca, afurisito?

Urmă o clipă de linişte, după care judecata începu să chibzuiască asupra verdictului şi — ce subtilă înțelegere a situației! — nu osândi pe nici una din părți să plătească cei cinci zloți, ci numai aşa, pentru a-şi menține autoritatea şi pentru a

da un avertisment tuturor perechilor de îndrăgostiți din Barania Głowa, îi condamnă pe cei doi la încă douăzeci şi patru de ceasuri de arest celular, iar pe deasupra să plătească cancelariei câte o rublă de argint fiecare.

Domnul Zołzikiewicz a înscris în registru pe Wach Rechnio şi pe Baśka, Żabianka cu câte cincizeci de copeici de argint pentru cancelarie.

Cu aceasta, şedința s-a sfârşit. Ridicându-se de la masa, domnul Zolzikiewicz şi-a săltat în sus pantalonii de cord, de culoarea nisipului, iar jiletca, de culoare violetă şi-a tras-o în jos. Judecătorii-asesori îşi luaseră căciulile şi bețele, gata să se împrăştie pe la casele lor, când deodată uşa, care după alungarea celor doi godaci fusese închisă, se deschise brusc, şi în prag se iviră Rzepa, posomorât ca noaptea, iar în spatele lui, Rzepowa şi Kruczek.

Rzepowa era albă ca varul; pe chipul ei frumos şi gingaş se citeau tristețea şi umilința, iar în ochii ei mari şi întunecați sclipeau lacrimi, care apoi se rostogoleau pe obraji.

Rzepa intră falnic, cu capul sus, dar când văzu întreaga judecată, îşi pierdu pe loc îndrăzneala şi grăi cu glas destul de domolit:

— Domnu fie lăudat!

— În vecii vecilor, răspunseră în cor judecătorii-asesori.

— Dar voi ce căutați aici? întrebă amenințător primarul care la început îşi pierduse cumpătul, dar îndată îşi revenise. Cu ce treabă veniți? V-ați bătut, sau ce?

Domnul secretar interveni în chip cu totul neaşteptat:

— Lăsați-i să vorbească, Rzepa începu:

— Preacinstită judecată... Prealuminați...

— Taci! Taci! îi tăie vorba cu mare grabă femeia. Lasă să spun eu, şi tu stai liniştit.

Grăind, îşi şterse cu şorțul lacrimile şi nasul şi, cu glas tremurat, începu a povesti toată tărăşenia. Ah! Dar unde se trezea ea? Venise să reclame pe primar şi pe secretar...

primarului şi secretarului?

— L-au luat, spunea ea, au făgăduit c-au să-i dea o bucată de pădure, numai ca să iscălească hârtia, şi el a iscălit-o. I-au dat cincizeci de ruble, dar el era beat şi nu ştia că-şi vinde norocul lui, şi al meu, şi al copilului nostru. Era beat, cinstită judecată, era beat mort! urmă femeia plângând. Un om beat nu ştie ce face, de aceea şi la judecată, dacă face careva vreo nerozie în stare de beție, este iertat, spunându-se: n-a ştiut ce face. Pentru numele lui Dumnezeu, un om treaz nu şi-ar fi vândut norocul pe cincizeci de ruble! Ah, fie-vă milă de mine, şi de el, şi de pruncul nostru nevinovat! Ce să mă fac eu singură, nenorocita de mine, singurică pe lume, fără el, fără sărmanul meu bărbat? Ah, Dumnezeu are să vă fericească pentru asta şi are să vă răsplătească pentru că ați ajutat pe nişte sărmani!

În clipa aceea, plânsul îi înăbuşi graiul. Plângea şi Rzepa, suflându-şi necurmat nasul în degete. Judecătorii rămăseseră încremeniți, schimbând priviri între ei şi apoi uitându-se când la secretar, când la primar, fără să ştie ce aveau de făcut.

Dar Rzepowa începu iarăşi a cuvânta:

—...Sărmanul de el, umblă de parcă-i otrăvit. „Pe tine am să te ucid, zice, copilul am să-l gâtui, casei am să-i dau foc, dar de dus, nu mă duc, nu vreau să mă duc, şi gata!” Dar ce vină am eu, sărmana de mine? Sau copilul? Cât despre el, nu-şi mai vede nici de gospodărie, nici de coasă, nici de topor, ci stă toată ziulica-n casă şi oftează, şi iar oftează, iar eu am aşteptat să se adune judecata; sunteți oameni cu frica lui Dumnezeu şi n-o să lăsați să se facă asemenea nedreptate. Doamne Isuse, Maica Domnului de la Częstochowa, ajută-ne şi ocroteşte-ne!

O vreme, nu se auzi decât cum smârcâia Rzepowa din nas; într-un târziu, un bătrân judecător mormăi:

— Asta nu se cade, să petreci cu un prieten, cu un om, şi după aceea să-l vinzi!

— Da, nu se cade! întăriră ceilalți.

— Domnul-Dumnezeu şi Preacurata sa Maică să vă

blagoslovească, strigă Rzepowa, îngenunchind în prag.

Primarul amuţise şi tot aşa de înnegurat era şi asesorul Gomuła; amândoi însă se uitau la secretar, care tăcea; când Rzepowa sfârşi, acesta din urmă se întoarse către asesorii care murmurau şi le spuse:

— Sunteţi nişte proşti! Se făcu o linişte de cimitir, iar secretarul urmă: Este limpede scris că oricine se va amesteca într-un contract încheiat de bunăvoie, va fi judecat după codul maritim. Ştiţi voi, proştilor, ce înseamnă codul maritim? Habar n-aveţi, proştilor, că judecata maritimă este... Asupra acestora îşi scoase batista din buzunar şi apoi continuă, cu ton rece şi oficial: Care ai poftă să-ţi baţi joc de altul, că adicătele nu ştii ce-nseamnă judecată maritimă, n-ai decât să-ţi bagi nasul într-o chestiune ca aceasta, şi după aia ai să simţi tu ce înseamnă judecată maritimă, când o să ia şapte piei de pe tine... Dacă se găseşte vreunul care să se-nscrie voluntar la oaste, n-ai voie să te-amesteci în treaba lui. Contractul s-a semnat, martori sunt, şi gata! Aşa se înţelege şi din jurisprudenţe, iar dacă nu credeţi, uitaţi-vă la procedură şi la trimiterile respective. Iar dacă se întâmplă să mai şi bea, ce-are-a face? Voi nu beţi, proştilor, toată ziua şi în tot locul?

Dacă Justiţia însăşi ar fi coborât de pe cuptorul primarului, cu un cântar într-o mână şi cu sabia în cealaltă şi s-ar fi înfăţişat la adunarea asesorilor, nu i-ar fi înfricoşat mai rău decât judecata maritimă, procedura şi trimiterile. O clipă domni o tăcere deplină, şi de-abia după o vreme luă cuvântul Gomuła, vorbind încet, pe când ceilalţi se uitau la el, miraţi parcă de îndrăzneala lui.

— Aşa este! Vinzi un cal, te îmbeţi! Vinzi un bou, te îmbeţi: un porc, la fel. Aşa este obiceiul.

— Aşa că am băut şi atuncea, după obicei, se amestecă în vorbă primarul.

După aceea, judecătorii-asesori se întoarseră cu mai mult curaj către Rzepa:

Conacul de la
Wola Okrzejska

H. SIENKIEWICZ
student (1869)

MARIA KELLER
- prima idilă

Actrița
HELENA MODRZEJEWSKA

H. SIENKIEWICZ

H. SIENKIEWICZ
în America de Nord
(St. Witkiewicz)

Premiera piesei
Pe o singură carte
(K. Filloti, 1881)

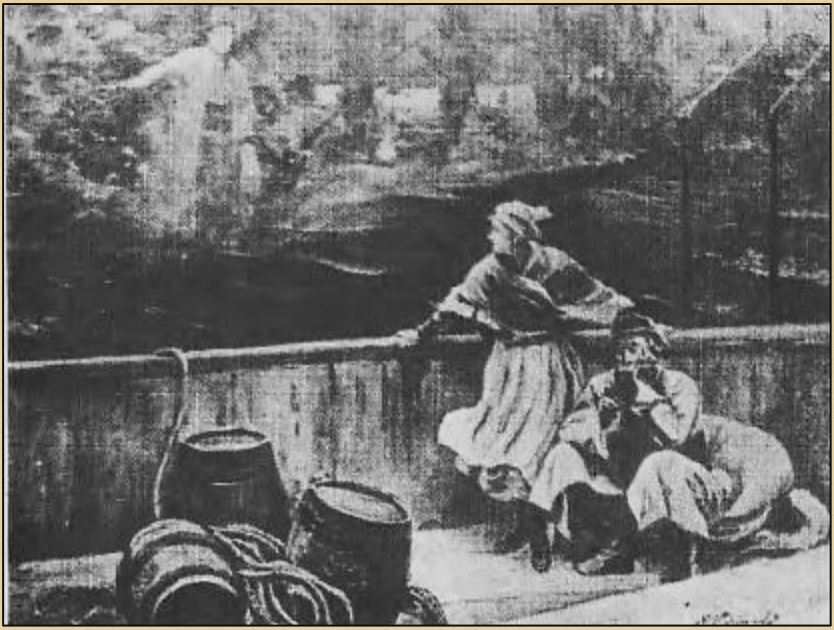

H. SIENKIEWICZ
conferențiar
(St. Lentz, 1889)

Varşovia – Piața Castelului 1874

Ilustrație
la *Pentru pâine*
(W. Wodzinowski, 1898)

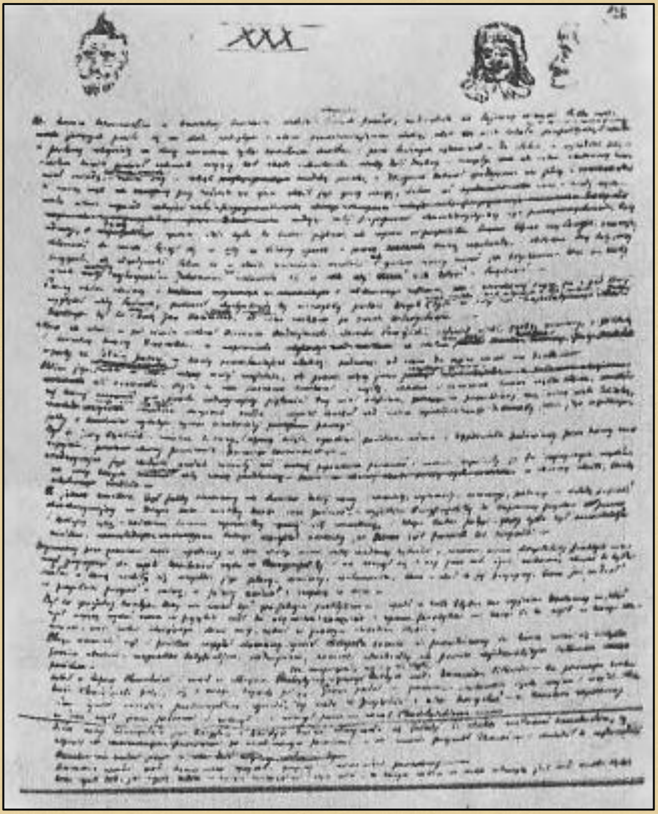
H. SIENKIEWICZ
(St. Witkiewicz)

MARIA SZEKIEWICZ
— prima soție

MARIA SZEKIEWICZ

Prin foc şi sabie;
autograf cu desene de H. Sienkiewicz

H. SIENKIEWICZ
cu prima soție

H. SIENKIEWICZ
cu cei doi copii
— Henrik şi Jadwiga

H. SIENKIEWICZ
în armură—
autocaricatură (1884)

Ilustrație la *Potopul* (J. Kossak)

Scriind într-un hotel din Mentona

MARIA WOŁODKOWICZ
— a doua soție

Varşovia – Krakowskie przedmiéscie

H. SIENKIEWICZ şi a
A. KRECHOWIECKI (1900)

Oblęgorek — darul națiunii (1900)

H. SIENKIEWICZ
în cabinetul de lucru

MARIA BABSKA
— a treia soție

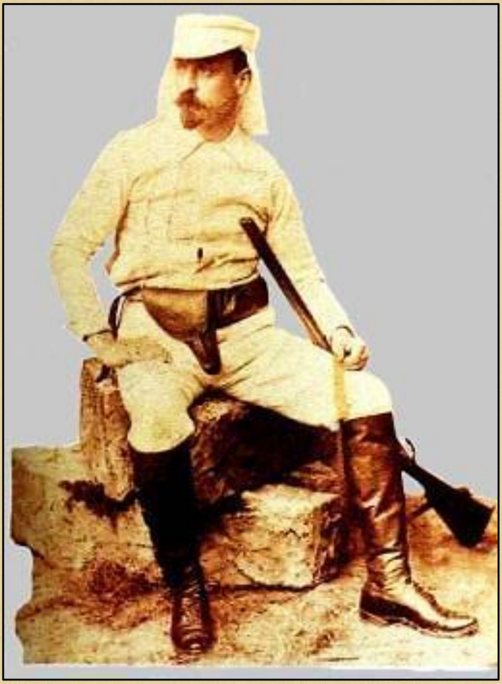
H. SIENKIEWICZ
la Zakopane cu
un partener de drumeție

H. SIENKIEWICZ
la Cracovia

H. SIENKIEWICZ
(1905)

H. SIENKIEWICZ
în Africa

BOLESLAW PRUS

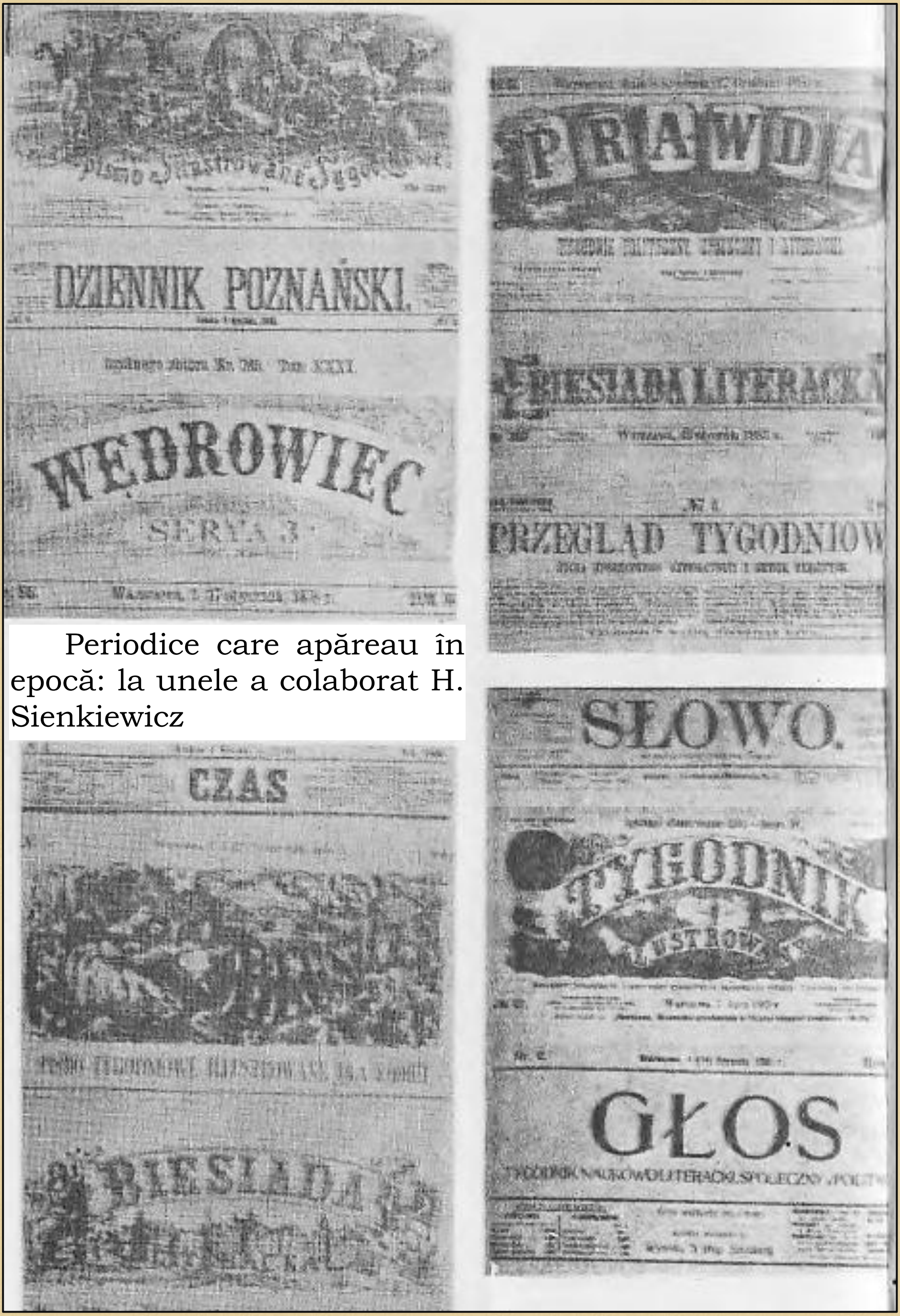
ELIZA ORZESKOWA

MARIA KONOPNIKA

ALEKSANDER ŚWIĘTOCHOWSKI

Periodice care apăreau în epocă: la unele a colaborat H. Sienkiewicz

— Ce să-i faci? Cum ți-aşterni, aşa dormi!

— Ce, eşti de şase ani? Nu ți-ai dat seama ce faci?

— Capul n-au să ți-l taie!

— Şi dacă te duci la oaste, poți să-ți tocmeşti un argat, ca să-ți ție locul şi în gospodărie, şi la femeie.

Cu încetul, veselia cuprinse întreaga adunare.

Deodată, secretarul luă iarăşi cuvântul, şi toți ceilalți amuțiră:

— Voi nu ştiți, spuse el, unde se cuvine să vă amestecați şi unde nu se cuvine. Să cercetați faptul că Rzepa şi-a amenințat soția şi copilul, că a spus că va da foc propriei sale case: în asta să vă amestecați, pentru că un asemenea lucru nu poate să treacă aşa de uşor. Dacă Rzepowa a venit aici şi s-a plâns, atunci nu trebuie să plece de-aici fără să i se facă dreptate.

— Nu-i adevărat! Nu-i adevărat! strigă cu deznădejde femeia, n-am venit să mă plâng împotriva lui, nu mi-a făcut niciodată vre-un rău. Ah! Isuse, ah, Dumnezeule mare, pesemne c-a venit sfârşitul lumii!

Însă judecata se alcătui iarăşi şi, drept urmare, familia Rzepa nu numai că nu câştigă nimic, dar, dimpotrivă, judecata, în marea ei grijă față de integritatea personală a Rzepowei, hotărî, pentru o mai temeinică chezăşuire, ca Rzepa să facă două zile de închisoare în coteț. Şi pentru ca în viitor să nu-i mai treacă asemenea gânduri prin cap, îl osândi ca, în afară de aceasta, să plătească în folosul cancelariei două ruble de argint şi cincizeci de copeici.

Dar Rzepa se năpusti ca un turbat, răcnind că în coteț nu se duce; în ce priveşte amenda pentru cancelarie, nu numai două ruble, ci pe toate cele cincizeci de ruble, pe care le luase de la primar le aruncă pe duşumea, strigând: „Să le ia cine pofteşte!” Se iscă o învălmăşeală grozavă. Straja se repezi şi începu să-l tragă pe Rzepa; Rzepa îi trânti un pumn; straja îl apucă pe Rzepa de cap; Rzepowa începu să țipe, încât unul din asesori o aruncă afară, dându-i un ghiont în spate pentru drum, iar ceilalți săriră

în ajutorul strājii, ca sā-l tragă pe Rzepa în coteț.

Între timp, secretarul însemnă: „De la „Wawrzon Rzepa una rublă şi douăzeci şi cinci de copeici pentru cancelarie”.

Rzepowa porni, aproape în neştire, către casa ei pustie. Nu vedea nimic înaintea ei, se împiedica de toate pietrele din drum, îşi frângea mâinile deasupra capului şi bocea: „Aoleu! Aoleu! Aoleu!”

Primarul, fiindcă avea inimă bună, mergând agale cu Gomuła spre crâşmă, îi spuse:

— Mie îmi pare rău de femeia asta. Mă gândesc să-i mai dau o măsură de fasole. Tu ce spui?

VI

Imogena[1]

Din cele de mai sus, cred că cititorul ă înțeles destul de bine şi a prețuit cum se cuvine genialul plan al simpaticului meu erou. Domnul Zołzikiewicz i-a făcut, precum se spune, şah mat pe Rzepa şi pe femeia lui. Dacă l-ar fi înscris pe Rzepa pe listă, nu făcea nimic, Dar îmbătându-l, învârtind treaba aşa fel, încât țăranul să semneze singur contractul şi să ia banii, toate acestea complicau oarecum chestiunea şi constituiau o dibăcie care dovedea că, în anumite împrejurări, domnul Zołzikiewicz putea să joace un rol în adevăr remarcabil. Primarul, care fusese gata să-şi răscumpere fiul pentru opt sute de ruble, adică să dea toți banii pe care îi agonisise, primi acest plan cu bucurie, cu atât mai mult, cu cât Zołzikiewicz, tot atât de cumpătat în cereri pe cât era de genial în concepții, nu-şi opri decât douăzeci şi cinci de ruble pentru toată afacerea. Şi chiar şi banii aceştia, el nu i-a luat din lăcomie, după cum, tot aşa, nu din generozitate împărțea cu Burak banii pentru cancelarie. Trebuie să mărturisesc că domnul Zołzikiewicz era totdeauna dator la Srul,

---

[1] Imogena — personaj feminin din piesa *Cymbeline* de Shakespeare, simbol al dragostei şi credinței matrimoniale nezdruncinate.

croitorul din Osłowice, care furniza în întreaga regiune confecții „după ultima modă pariziană”.

Şi pentru că am păşit pe calea destăinuirilor, n-am să ascund motivul pentru care domnul Zołzikiewicz se îmbrăca atât de îngrijit. Desigur, aceasta provenea, mai înainte de orice, dintr-un simțământ estetic, dar mai era şi o altă, pricină. Domnul Zołzikiewicz iubea. Să nu credeți însă că o iubea pe Rzepowa. Pentru Rzepowa avea, cum spunea el însuşi, „un capriciu”, şi atâta tot. Dar în afară de aceasta, domnul Zołzikiewicz era capabil şi de simțăminte mult mai înalte şi mult mai complexe. Cititoarele, dacă nu şi cititorii, au ghicit, desigur, că obiectul acestor din urmă simțăminte nu putea fi altcineva decât domnişoara Jadwiga Skorabiewska. Uneori, în nopțile în care se ivea pe cer luna argintie, domnul Zołzikiewicz îşi lua armonica, instrument la care cânta destul de bine, se aşeza pe banca din fața casei sale şi, cu privirile pierdute către curtea boierească, o dată cu melodia melancolică, ba uneori sfâşietor de jalnică, îngâna încetinel:

„Din zori până-n noapte, vărs lacrimi grele,
Îmi blestem ceasul când m-am născut,
În plâns şi-n suspine trec nopțile mele,
Căci orice nădejde-am pierdut...”

Cântecul gonea către curte prin poetica tăcere a nopților de vară, iar după o clipă, domnul Zołzikiewicz mai adăuga:

„Oh, oameni, oameni, oameni fără suflet,
Viața pentru ce i-ați otrăvit?!...”

Dacă însă s-ar găsi cineva gata să-l acuze pe domnul Zołzikiewicz de sentimentalism, acestuia i-aş spune fără înconjur că se înşală. Acest mare om avea o minte atât de lucidă, încât nu putea fi sentimental; în visurile sale, el o compara pe

domnişoara Jadwiga cu Izabela, iar pe sine se credea Serrano sau Marfore; dar fiindcă realitatea nu se potrivea cu aceste visuri, acest om tare ca fierul şi-a dezvăluit o dată simţirea, şi anume într-o seară, când a văzut pe frânghia întinsă lângă magazia de lemne nişte fuste puse la uscat şi, după iniţialele J.S., ca şi după coroana de la cusătură, a cunoscut că aparţin domnişoarei Jadwiga. Atuncea — spune şi dumneata, cititorule, cine ar fi putut să reziste? — B-a apropiat şi a început să sărute cu patimă una din acele fuste; gestul fu observat de fata de la curte, Małgoska, care alergă cu limba scoasă la conac, ca să spuie că „domnul secretar şi-a şters nasul de fusta domnişoarei. Din fericire, nimeni nu i-a dat crezare, şi astfel iubirea domnului secretar a rămas tăinuită.

Avea oare vreo speranţă? Avea — şi vă rog să nu i-o luaţi în nume de rău! De câte ori se ducea la curte, o voce lăuntrică, slabă, ce-i drept, dar stăruitoare, îi şoptea la ureche: „Ce-ar fi dacă astăzi, la cină, domnişoara Jadwiga te-ar călca pe picior, pe sub masă?...”

„Hm! nu mi-ar păsa nici de pantofii mei de lac”, adăugă el cu mărinimia caracteristică îndrăgostiţilor.

Lectura publicaţiilor domnului Breslauer îl îndreptăţea să creadă în posibilitatea unor asemenea călcări pe picior. Domnişoara Jadwiga însă nu numai că nu-l călca, dar — cine poate să înţeleagă sufletul femeii? — se uita la el cum s-ar fi uitat la un gard, la o pisică, la un talger sau la ceva asemănător. Cât s-a necăjit, sărmanul, ca să atragă asupră-şi luarea-aminte a domnişoarei Jadwiga! Adesea, când îşi lega cravata cu culori nemaivăzute sau când îmbrăca o pereche de pantaloni noi, cu dungi minunate, ca-n poveste, îşi spunea: „Eh, cred că de data asta o să mă ia în seamă!” însuşi croitorul Srul, care-i adusese noul costum, spusese: „Da! Cu aşa pantaloni te poţi duce în peţit chiar şi la domnişoara contesă!” Când colo, n-a ieşit nimic! S-a întâmplat să fie poftit la masă: domnişoara Jadwiga a venit mândră, imaculată şi pură, ca o regină; a foşnit din rochia cu

pliuri şi pliuleţe, apoi s-a aşezat, a luat cu degeţelele sale subţiri lingura şi nici măcar nu s-a uitat la el. „Să nu-şi dea oare seama că toate acestea dor?” se gândea cu deznădejde Zołzikiewicz.

Dar nu-şi pierdea speranţa. „Dacă aş ajunge subinspector, îşi spunea el, aş fi totdeauna poftit la curte! De la subinspector la inspector nu-i cine ştie cât! Aş avea o caleaşca, o pereche de cai, şi atuncea aş putea cel puţin să-i strâng mâna pe sub masă...” în privinţa urmărilor acestei strângeri de mână, domnul Zołzikiewicz mergea mult mai departe, însă aceste gânduri, fiind prea tainice şi prea aproape de inima sa, nu le vom dezvălui.

Dar natura bogată cu care era înzestrat domnul Zołzikiewicz se poate vedea şi din uşurinţa cu care, alături de simţămintele înalte pe care le nutrea pentru domnişoara Jadwiga şi care de altfel se potriveau de minune cu aristocratica ţinută a acestui tânăr, avea în acelaşi timp cele mai „trupeşti” dorinţe pentru Rzepowa. Drept este că Rzepowa era ceea ce se numeşte o femeie frumoasă; fără îndoială însă că acest Don Juan[1] de la Barania Głowa nu i-ar fi acordat atâta atenţie, dacă femeia nu i-ar fi răspuns cu o atât de ciudată şi vrednică de osândă împotrivire. Împotrivirea unei femei de rând — şi faţă de cine? faţă de el — i se părea ceva atât de îndrăzneţ şi în acelaşi timp atât de nemaipomenit, încât nu numai că Rzepowa a dobândit pe loc în ochii săi farmecul fructului oprit, dar cu acest prilej s-a şi hotărât să-i dea lecţia pe care o merita. Întâmplarea cu Kruczck l-a întărâtat şi mai mult în această hotărâre. Ştia însă că victima se va apăra, şi tocmai de aceea a născocit acel contract prin bună învoială între Rzepa şi primar, contract care îi punea la cheremul lui, cel puţin aparent, atât pe Rzepowa, cât şi întreaga ei familie.

Dar Rzepowa, după întâmplarea din sala de judecată, nu s-a dat bătută. A doua zi, era duminică; hotărî deci să se ducă la

---

[1] Don Juan — personaj legendar de origine spaniolă, renumit ca un seducător crud şi orgolios faţă de victimele sale. A inspirat pe scriitori (Tirso de Molina, Molière) şi muzicieni (Mozart).

Wrzeciądza, ca de obicei, şi în acelaşi timp să se sfătuiască şi cu preotul. Erau doi preoți: pe unul îl chema Ulanowski, avea rang de canonic[1], dar era atât de bătrân, încât de bătrânețe îi ieşiseră ochii din orbite, ca la un peşte, iar capul îi tremura pe umeri; de aceea, Rzepowa hotărî să nu se ducă la el, ci la vicarul[2] Czyżyk, om credincios şi înțelept, care putea deci să-i dea un sfat bun şi o mângâiere. Rzepowa ar fi vrut să se ducă mai devreme, ca să poată vorbi cu vicarul Czyżyk încă înainte de începerea slujbei, dar fiindcă trebuia să-şi împlinească şi munca ei, şi pe a bărbatului, care era arestat în coteț, până să mături casa, până să dea de mâncare calului, porcilor şi vacii, până să pregătească mâncarea lui Rzepa şi să i-o ducă într-o oală, la coteț, soarele se ridicase sus pe cer şi nu mai dovedi să ajungă la preot înainte de slujbă.

Când sosi ea, taman începuse serviciul divin. Femeile, îmbrăcate în bluze verzi, stăteau în cimitir şi-şi puneau papucii, pe care îi aduseseră în mână. Tot aşa făcu şi Rzepowa şi, după aceea, intră în biserică. Părintele Czyżyk tocmai ținea predica, iar preotul canonic, cu calotă pe cap, stătea pe un scaun lângă altar, cu ochii bulbucați şi tremurând din cap, cum îi era obiceiul. Era după Evanghelie, şi preotul Czyżyk, nu ştiu pentru care pricină, vorbea despre erezia medievală a catarilor[3], şi explica enoriaşilor săi ce atitudine se cuvine să ia față de această erezie şi față de bula papală *Ex stereore*[4], îndreptată împotriva catarilor. Apoi, plin de elocvență şi cu adâncă emoție, îşi preveni oile sale, ca pe nişte oameni de rând şi săraci cum erau, aidoma

---

[1] În biserica romano-catolică, eclesiastic care face parte din consiliul unei episcopii.

[2] Ierarh auxiliar care ajută şi ține locul parohului.

[3] Membrii unei secte religioase larg răspândite în secolele al XII-lea şi al XIII-lea în oraşele din nordul Italiei şi sudul Franței, unde erau cunoscuți şi sub numele de albingenzi. Se ridicau împotriva ierarhiei catolice şi a fastului din ritualurile bisericeşti.

[4] *Din gunoi* (lb. lat.). Scrise în latineşte, bulele şi enciclicele papale sunt intitulate cu primele două cuvinte ale textului.

cu păsările cerului şi deci dragi lui Dumnezeu, să nu dea ascultare diferiţilor falşi înţelepţi şi îndeobşte tuturor celor care, orbiţi de diavoleasca trufie, seamănă buruieni în loc de grâu şi culeg numai lacrimi şi păcate. Ajungând aici, a amintit în treacăt de Condillac[1], Voltaire[2], Rousseau[3] şi Ochorowicz[4], fără a face, de altfel, vreo deosebire între ei; iar la sfârşit, făcu o amănunţită zugrăvire a feluritelor neplăceri pe care le vor avea pe lumea cealaltă ereticii. Rzepowa se simţi pe loc mai întărită sufleteşte, pentru că, deşi nu înţelegea ce spunea părintele Czyżyk, se gândea totuşi că trebuie să vorbească tare frumos, de vreme ce striga cu atâta putere, încât „curgea sudoarea şiroaie pe el, iar oamenii oftau din adâncul măruntaielor, de parcă şi-ar fi dat suflarea din urmă". Apoi predica se sfârşi şi începu slujba. Ah, sărmana Rzepowa se ruga atât de fierbinte, cum nu se rugase niciodată în viaţa ei, şi tocmai de aceea îşi simţea inima tot mai uşurată.

În sfârşit, sosi clipa cea mai solemnă. Preotul paroh, îmbrăcat în alb de sus până jos, ca un porumbel, scoase sfânta cuminecătură din *ciborium*[5], după care se întoarse către oameni şi, ţinând în dreptul feţei, cu mâinile tremurânde, potirul, care strălucea ca soarele, stătu un timp aşa, cu ochii închişi şi cu fruntea plecată, ca şi când şi-ar fi adunat gândurile, până când în sfârşit intonă:

---

[1] Etienne Bonnet de Condillac (1715—1780) — maestrul şcolii senzualiste din Franţa; este influenţat de filozofia englezului J. Locke.

[2] François Marie Arouet — Voltaire (1694—1778) — poet, dramaturg şi filozof francez, unul dintre cei mai însemnaţi iluminişti ai secolului al XVIII-lea. A criticat biserica şi feudalismul, fondând concepţia modernă a istoriei.

[3] Jean-Jacques Rousseau (1712—1778) — scriitor şi filozof iluminist de limbă franceză, care a militat pentru întoarcerea la natură şi la solitudine, pregătind astfel, alături de alţii, schimbările Revoluţiei şi romantismul.

[4] Julian Ochorowicz (1850—1917) — filozof şi savant polonez, profesor de filozofie la Universitatea din Lwów.

[5] Vasul în care se păstrează anafura.

„În fața sfintelor daruri!”

Iar cei o sută de oameni îi răspunseră într-un glas:

„Osanale înălța-vom către Domnul,
Căci în marea şi preasfânta lui milostivire,
Astăzi legea nouă dăruindu-ne,
Nouă, celor credincioşi, ne-aduce mântuire...”

Cântarea răsuna de se cutremurau geamurile; orga duduia; clopotele sunau; în fața bisericii, bătea toba, din cădelnițe se înălțau şuvițe de fum albăstrui, pe care soarele, pătrunzând pe geam, le lumina, dându-le culori de curcubeu. În mijlocul acestei larme, în mijlocul fumegării, al razelor de soare şi al vocilor luceau când şi când sfintele daruri, pe care preotul când le ridica în sus, când le lăsa în jos, şi atuncea bătrânul, înveşmântat în alb, cu potirul în mână, era ca o apariție cerească, învăluit pe jumătate în ceața pe care o alcătuia îmbinarea dârelor de fum cu razele de lumină, iar din ființa lui se desprindeau o înseninare şi o încredere care se revărsau asupra tuturor inimilor şi asupra tuturor sufletelor credincioase. Acea înseninare şi acea mare liniştire luară sub aripa lui Dumnezeu şi chinuitul suflet al Rzepowei: „Isuse, tăinuit în sfintele daruri! Isuse! striga biata femeie, nu mă părăsi, sărmana de mine!” şi din ochii ei se rostogoleau lacrimi, dar acestea nu erau lacrimile cu care plânsese în fața primarului, ci erau lacrimi binefăcătoare, deşi erau mari ca perlele de Calcuta, şi în acelaşi timp erau dulci şi liniştitoare. Rzepowa căzu cu fața la pământ, dinaintea acestei măreții a dumnezeirii, şi după aceea nici ea însăşi nu mai ştiu ce s-a întâmplat cu ea. Se făcea că îngerii cereşti o ridicau de jos, ca pe o biată frunză, şi o înălțau Ia ceruri, către fericirea cea de veci, unde nu se afla nici domnul Zołzikiewicz, nici primarul, nici liste de recruți, ci era parcă numai o lumină ca de răsărit de soare, iar în acea lumină se afla tronul lui Dumnezeu, şi în jurul tronului era o strălucire atât de puternică, încât nu puteai sta cu ochii

deschişi, şi stoluri de îngeri zburau ca nişte păsări cu aripile albe.

Rzepowa stătu aşa îndelungă vreme. Când se ridică, slujba se sfârşise; biserica se golea; fumul de tămâie se ridicase sus, către tavan; cei din urmă oameni ieşeau pe uşă, iar în altar paracliserul stingea lumânările; se ridică deci şi Rzepowa şi porni către casa parohială, ca să vorbească cu părintele-vicar. Părintele Czyżyk tocmai atuncea se aşeza la masă, dar când i se spuse că îl caută o femeie cu fața plânsă, ieşi îndată. Era un preot tânăr încă, cu chipul palid, dar liniştit; avea fruntea senină, înaltă şi cu un zâmbet blajin.

— Ce doreşti, femeie? întrebă el cu glas scăzut, dar sonor. Rzepowa căzu în genunchi în fața sa şi începu a-i povesti toată întâmplarea, plângând şi sărutându-i mâna, până când, ridicând asupra preotului ochii ci negri şi umili, spuse:

— Ah, părinte, am venit după sfat la dumneavoastră, un sfat vreau.

— N-ai greşit, femeie, c-ai venit la mine, răspunse cu blândețe părintele Czyżyk. Dar eu nu-ți pot da decât un singur sfat: dăruieşte Domnului toate suferințele dumitale. Dumnezeu îşi încearcă credincioşii săi: îi pune la încercări mai amarnice chiar ca, de pildă, pe Iov[1], căruia câinii îi lingeau rănile, ce-l dureau, sau ca pe Azarie[2], căruia i-a luat vederea. Dar Dumnezeu ştie ce face şi va şti să răsplătească pentru asta pe credincioşii săi. Nenorocirea care s-a abătut asupra soțului dumitale să o socoti ca pe o pedeapsă a lui Dumnezei pentru greul păcat al beției şi mulțumeşte lui Dumnezeu că, pedepsindu-l în timpul vieții, îl va ierta poate după moarte.

Rzepowa se uită la preot cu ochii ei negri, îi îmbrățişa iarăşi picioarele şi plecă încet, fără să spună un singur cuvânt. Pe drum simțea însă că se înăbuşă. Voia să plângă, şi nu putea.

---

[1] Personaje din Biblie.
[2] Idem

VII

Imogena

După-masă, pe la ceasul cinci, pe şleaul cel mare care trece prin mijlocul satului luceau în depărtare o umbreluță albastră, o pălărie galbenă de pai de orez, cu panglicuțe albastre, şi o rochiță de culoarea migdalei, garnisită de asemenea cu albastru; era domnişoara Jadwiga, care îşi făcea plimbarea de după-amiază împreună cu vărul ei, domnul Wiktor.

Domnişoara Jadwiga era ceea ce se cheamă o fată frumoasă, avea părul negru, ochii albaştri, obrazul alb ca laptele şi, în afară de aceasta, era îmbrăcată foarte îngrijit, curat şi elegant, încât soarele îşi răsfrângea fazele în rochia ei, dându-i şi mai mult farmec. Feciorelnica ei siluetă, de o neasemuită frumusețe, se contura ca într-o vrajă, de parcă ar fi plutit lin prin văzduh. Domnişoara Jadwiga ținea cu o mână umbreluța, iar cu cealaltă rochia, de sub care se vedeau marginea unei jupe albe, scrobite, şi picioruşele-i mici şi minunate, în botine ungureşti.

Domnul Wiktor, care mergea alături de ea, cu coama-i de păr bălai, cârlionțat, şi cu bărbuța care abia mijea, părea de asemenea desprins dintr-o cadră.

Această pereche respira sănătate, tinerețe, voioşie şi fericire; şi, pe deasupra, se vedea că amândoi trăiesc o viață înaltă, sărbătorească, o viață de înaripate avânturi nu numai în lumea înconjurătoare, ci şi în lumea gândurilor, a dorințelor mai îndrăznețe şi a ideilor mari, şi uneori în lumea visurilor, cu luminoasele ei cărări aurii.

Printre acele cocioabe sărăcăcioase, alături de țărani şi de toată acea lume de rând care-i înconjura, amândoi arătau ca nişte ființe picate din altă planetă, încât era o adevărată plăcere să te gândeşti că nu există nici o legătură între această mândră, frumoasă şi poetică pereche şi realitatea prozaică, aspră şi aproape animalică a vieții din acel sat. Şi nu exista în adevăr nici o legătură, cel puțin spirituală. Mergeau amândoi alături şi

discutau despre poezie, despre literatură, cum obişnuiesc să discute un domnişor şi o domnişoară de la curtea boierească. Oamenii aceia rupţi şi ferfeniţiţi, ţăranii şi femeile lor, nu le-ar fi înţeles nici cuvintele, şi nici graiul. E o adevărată plăcere când te gândeşti! Recunoaşteţi şi dumneavoastră, preacinstiţi cititori!

În cele dezbătute de această încântătoare pereche nu era nimic care să nu se fi spus de o sută de ori până atuncea. Săreau de la o carte la alta, ca fluturii de pe o floare pe altă floare. Dar o dezbatere ca aceasta nu este interesantă şi larg cuprinzătoare decât atuncea când stai de vorbă cu sufletul iubit, când discuţia este numai temelia, alcătuită din florile de aur ale propriilor simţăminte şi gânduri, pe care se frământă acel sufleţel şi când din timp în timp se deschide, cum se deschide un trandafir alb. Şi când ajunge aici, discuţia se înalţă deodată în sferele albastre, ca o pasăre în văzduh, se agaţă de razele luminoase ale spiritului şi se caţără sus, întocmai ca o plantă pe arac. Colo, în crâşmă, oamenii beau şi vorbeau în cuvinte simple despre lucruri simple, iar perechea de tineri plutea în altă lume, pe o navă, care avea, precum spune cântecul lui Gounod[1]:

„Catargele de fildeş,
steagul de mătase trandafirie,
şi cârma de aur.”

La toate acestea, se cuvine să adăugăm că domnişoara Jadwiga îi cam sucea capul verişorului dumisale, dar asta numai aşa, ca un simplu exerciţiu. În asemenea împrejurări, se vorbeşte mai totdeauna despre poezie.

— Ai citit ultimul volum al lui El-y[2]? întrebă domnişorul.

— Să ştii mata, domnule, Wiktor, răspunse domnişoara

---

[1] Charles François Gounod (1848—1893) — compozitor şi dirijor francez, autorul mai multor opere celebre.

[2] Pseudonim al poetului Adam Asnyk. Vezi nota *2 pag. 49 (Cronologia vieţii şi a operei).*

Jadwiga, că eu mor după EI...y. Când îl citesc, parc-aş auzi o muzică divină şi, fără să vreau, mă văd eu însămi ca în poezia lui Ujeski[1];

„Plutesc pe-un nor alene,
Zefirul lin adie,
O lacrimă pe gene
Luceşte străvezie.
Simt parcă iz de mare:
Jos, valuri clipocesc,
Şi-n dulce desfătare,
Prin spaţii zbor, plutesc...”

— Ah! zise, curmând recitarea, dacă l-aş cunoaşte, sunt încredinţată că m-aş îndrăgosti de el. Şi fără îndoială că ne-am înţelege de minune.

— Din fericire, este căsătorit, răspunse sec domnul Wiktor. Domnişoara Jadwiga îşi aplecă puţin capul, îşi strânse gura într-un zâmbet, încât i se iviră gropiţe în obraz şi, uitându-se pieziş la domnul Wiktor, întrebă:

— De ce spui „din fericire”?

Din fericire, pentru toţi aceia pentru care viaţa n-ar mai avea în acest caz nici un farmec,

Spunând acestea, domnul Wiktor avea o înfăţişare foarte tragică.

— O! Dumneata mă socoti mai mult decât sunt în realitate.

Domnul Wiktor atacă îndată coarda lirică:

— Eşti un înger...

— Ei... bine... atuncea să vorbim despre altceva. Aşadar, dumitale nu-ţi place El-y?

— Am început să-l urăsc acum o clipă.

— Eşti un capricios şi un urâcios. Te rog să te înseninezi şi să-mi spui care este poetul dumitale preferat.

---

[1] Kornel Ujejski (1823—1897) — poet romantic polonez.

— Sowiński[1]... mormăi posomorât domnul Wiktor.

— Dar pe mine pur şi simplu mă înfricoşează. Ironie, sânge, incendii... explozii de sălbăticie!

— Lucrurile acestea nu mă sperie deloc!

Rostind aceste cuvinte, domnul Wiktor aruncă înaintea sa o uitătură atât de războinică, încât un câine care ieşea tocmai atuncea dintr-o ogradă, cuprins de spaimă, se trase îndată înapoi, cu coada-ntre picioare.

Între timp, ajunseră la o casă cu patru odăi; la una din ferestre se văzu o bărbuță de țap, un nas cârn şi o cravată verde; după aceea, se opriră în fața unei case frumoase, învăluită în viță sălbatică, ale cărei ferestre din spate dădeau către lac.

— Vai, ce casă frumoasă! Este singura privelişte poetică din Barania Głowa.

— Ce este aici?

— O şcoală veche. Odinioară, aici învățau copiii din sat când părinții lor erau duşi la câmp. Tata a poruncit să zidească anume această casă.

— Şi acum ce este în ea?

— Nişte butii cu țuică,

Dar n-apucă să-şi sfârşească ghidul, căci ajunseră la o băltoacă întinsă, în care se bălăceau câțiva porci, „pe bună dreptate numiți aşa, din cauza murdăriei lor”. Ca să treci mai departe, trebuia să ocoleşti pe lângă casa Rzepowei; apucară deci într-acolo.

În fața porții, pe un butuc, stătea Rzepowa, cu coatele sprijinite pe genunchi şi cu obrazul rezemat în palmă. Avea chipul palid şi parcă împietrit, ochii înroşiți, privirea tulbure şi țintă undeva, departe, ca-n neştire.

Rzepowa nu le auzise paşii, dar domnişoara o văzu îndată şi-i spuse:

— Bună seara, Rzepowa!

---

[1] Leonard Sowiński (1831—1887) — poet şi istoriograf polonez.

Rzepowa se ridică şi, apropiindu-se, îmbrăţişa picioarele domnişoarei Jadwiga şi pe ale domnului Wiktor, plângând înăbuşit.

— Ce-i cu dumneata, Rzepowa? întrebă domnişoara.

— Ah, comoara mea, lumina mea! Pesemne că Dumnezeu mi te-a trimis! Pune o vorbă pentru mine, mângâierea noastră!

După care, Rzepowa începu a povesti toată întâmplarea, plângând şi sărutând mâinile domnişoarei, sau, mai bine-zis, mănuşile domnişoarei, pe care i le stropi cu lacrimi; domnişoara, se simţi tare stânjenită; pe faţă i se citea limpede supărarea care o frământa şi se vedea bine că nici ea singură nu ştia ce să facă; în cele din urmă, spuse cu şovăială:

— Cu ce-aş putea să te ajut eu, dragă Rzepowa? Îmi pare foarte rău de dumneata! Într-adevăr... cu ce-aş putea să te-ajut? De altfel, du-te la tata... poate că tata... Ei, rămâi sănătoasă, Rzepowa...

Spunând acestea, domnişoara Jadwiga îşi ridică şi mai sus rochia de culoarea migdalei, încât deasupra pantofului se văzu lucind ciorapul alb, cu dungi albastre, şi apoi plecă mai departe, împreună cu domnul Wiktor.

— Dumnezeu să te binecuvânteze, floarea şi mândreţea noastră! strigă în urma ei Rzepowa.

Domnişoara Jadwiga se întristase însă, iar domnului Wiktor, i s-a părut chiar că a zărit o lacrimă în ochiul ei; deci, ca să-i alunge mâhnirea, începu a vorbi despre Kraszewski[1] şi despre alţi elefanţi mai mărunţi din jungla literară; şi astfel, în discuţia care se înviora treptat, după un scurt răstimp, amândoi uitară

---

[1] Unul dintre cele mai izbutite romane istorice ale lui J.I. Kraszewski, în care se evocă începuturile legendare ale statului polon; în prezentarea vremurilor de altădată, aura romantică se împleteşte cu realismul tipologiei şi al peisajului autohton. Romanul deschide ciclul de opere inspirat din istoria Poloniei. Prozator, poet şi dramaturg de factură precumpănitor romantică, a scris enorm, peste şase sute de volume, fireşte, de valoare inegală. Dintre operele lui Kraszewski, a apărut în româneşte numai romanul *Meşterul Twardowski,* trad., prefaţa şi tabel cronologic de Olga Zaicik, Bucureşti, 1981.

cu totul de acest „incident neplăcut”.

— La curte? chibzuia în vremea aceasta Rzepowa. Păi acolo trebuia să mă duc de la-nceput! Ah, ce năroadă sunt!

VIII

Imogena

Conacul avea în față o verandă, îmbrăcată în viță sălbatică, cu vederea spre moşie şi spre drumul cu plopi. Pe această verandă obişnuia familia moşierului să-şi ia cafeaua, după masă, în timpul verii. Tot aici se găseau şi în ziua aceea şi, împreună cu dânşii, se mai aflau şi părintele-paroh Ulanowski, părintele Czyżyk şi inspectorul povernelor, Stołbicki. Domnul Skorabiewski, un om destul de burduhănos, cu fața congestionată şi cu nişte mustăți stufoase, stătea pe un scaun şi pufăia din lulea; doamna Skorabiewski turna ceaiul, iar inspectorul, care era un sceptic, făcea ironii pe seama bătrânului paroh.

— Iată, cuviosul părinte ar putea să ne spună ceva despre acea vestită bătălie, zise inspectorul.

Iar decanul[1], punând mâna pâlnie la ureche, întrebă:

— Ha?

— Despre bătăliei repetă mai tare inspectorul.

— Ah, despre bătălie? spuse decanul şi, căzând pe gânduri, începu a şopti, cu ochii pironiți în tavan, ca şi când şi-ar fi-adus aminte de ceva; inspectorul se şi pregătea de râs şi toți aşteptau povestirea, deşi o mai ascultaseră de vreo sută de ori, pentru că totdeauna îl rugau pe bătrân să le-o repete.

— Hm, începu părintele-decan, pe vremea aceea eu eram vicar, iar paroh era preotul Gładysz... da, aşa este: părintele Gładysz. Cel care a reclădit sfânta sacristie[2]... Bucură-se sufletul său de lumina cea fără de sfârşit!... Îndată după ce s-a sfârşit

---

[1] În biserica romano-catolică, eclesiast care are în grijă câteva parohii.
[2] Încăpere în care se păstrează obiectele de cult.

liturghia, i-am spus: „Părinte paroh!” Iar el m-a întrebat: „Ce este?” „Mie mi se pare că o să iasă ceva din treaba asta”, îi spun eu. Iar el îmi răspunde: „Şi mie mi se pare că o să iasă ceva din treaba asta”. Ne uităm noi mai bine şi, ce să vezi? Din spatele morii de vânt se iveşte o oaste întreagă, unii călări, alții pe jos şi cu steaguri. Da, eu îndată m-am gândit: „O! Să fie de cealaltă parte niscai oi?” Aşa m-am gândit eu. Dar nu erau oi, ci călărime. De îndată ce i-au observat pe aceştia: „Stai!” iar ceilalți de asemenea: „Stai!” Când, pe neaşteptate, iese din pădure cavaleria; atunci aceştia au luat-o la dreapta, iar ceilalți la stânga, apoi aceştia o iau la stânga, iar ceilalți după ei. De-abia atunci bagă ei de seamă, că greu ar putea să scape. Deci se reped şi ei asupra lor şi încep să împuşte, iar sus sclipeşte iarăşi ceva. „Vezi, părinte paroh?” întreb eu, iar parohul zice: „Văd”, şi ceva mai departe trăgeau cu tunul şi cu carabinele; ceilalți se reped către râu, aceştia nu-i lasă; unii aşa, ceilalți altfel!... Un timp, biruința fu de partea acestora, apoi ceilalți le-o luară înainte. Bubuituri! Fumăraie! Iar după, aceea, luptă la baionetă! Dar îndată mi s-a părut că aceştia slăbesc. „Părinte paroh, spun eu, aceia o iau înainte!” iar el îmi spune: „Şi mie mi se pare că o iau înainte”. Abia am apucat să sfârşim vorba, şi aceştia o şi luară la picior! Ceilalți după ei şi încep a-i îneca, a-i ucide, a-i lua prizonieri. „Acum are să se sfârşească”, mă gândeam eu... dar de unde! Aşa cum vă spun, tocmai aşa, da!

Bătrânul făcu un gest cu mâna şi, aşezându-se mai adânc în jeț, căzu pe gânduri; numai capul îi tremura mai tare ca de obicei, iar ochii îi ieşiseră mai mult din orbite.

Inspectorul râdea cu lacrimi.

— Cuvioase părinte, întrebă el, cine şi cu cine s-au bătut, unde şi când?

Iar canonicul, punând mâna la ureche, întrebă:

— Ha?

— Nu mai pot de râs, zise inspectorul către domnul Skorabiewski.

— Doriți o țigară, sau o cafea?

— Nu, nu mai pot de râs.

A râs şi familia Skorabiewski, din politețe față de inspector, deşi erau obligați să asculte această povestire aproape în fiecare duminică; veselia era deci generală, când deodată îi întrerupse o voce stinsă şi sfioasă, din afara verandei, care rosti:

— Domnul-Dumnezeu fie lăudat!

Domnul Skorabiewski se ridică îndată, ieşi în fața verandei şi întrebă:

— Cine-i acolo?

— Eu sunt, Rzepowa...

— Ce doreşti?

Rzepowa se aplecă, pe cât îi îngăduia copilul pe care-l ținea în brațe, şi-i îmbrățişa picioarele.

— Am venit după ajutor şi după milă, prealuminate boier.

— Dragă Rzepowa, măcar duminica dă-mi pace!l îi tăie vorba domnul Skorabiewski, ca şi când Rzepowa l-ar fi necăjit cu cererile ei în toate zilele lucrătoare ale săptămânii. Vezi doar, că am musafiri. N-am să-i părăsesc pentru dumneata !

— Am s-aştept...

— Ei, atunci aşteaptă. Doar n-am să mă rup în două... Spunând acestea, domnul Skorabiewski îşi întoarse mătăhăloasa-i făptură înapoi, pe verandă, iar Rzepowa se îndreptă către zăplazul grădinii şi rămase acolo, aşteptând umilă. A trebuit însă să aştepte cam mult. Musafirii vorbeau şi se veseleau, şi la urechea ei ajungeau din când în când râsete voioase, la auzul cărora i se strângea inima, căci sărmana de ea n-avea nici o poftă de râs. Apoi se întoarse domnul Wiktor cu domnişoara Jadwiga şi după aceea se împrăştiară toți prin odăi. Cu încetul, soarele luneca spre asfințit. Pe verandă se ivi lacheul Jasiek, căruia domnul Skorabiewski îi spunea totdeauna „unul dintre cei mulți”, şi începu să pună masa pentru ceai. Schimbă fața de masă, rândui ceştile şi puse cu un țăcănit sonor câte o linguriță în fiecare ceaşcă. Rzepowa aştepta mereu. Uneori se

gândea că ar fi mai bine să se întoarcă acasă şi să vină mai târziu, dar se temea să nu zăbovească prea mult; de aceea, se aşeză pe iarbă, lângă gard şi îşi alăpta copilul. Copilul supse şi adormi, dar somnul îi fu neliniştit, căci încă de dimineață părea cam fără putere. Şi Rzepowa simți că o cuprinde din creştet până-n tălpi, o învăluire, când fierbinte, când rece. Uneori o străbăteau fiori, dar ea nu lua seama la toate acestea, ci aştepta, răbdătoare. Cu încetul, se lăsă amurgul, şi luna răsări pe bolta cerească. Pe verandă, totul era pregătit pentru ceai, lămpile erau aprinse, dar musafirii nu veneau la masă, fiindcă domnişoara cânta la pian. Rzepowa îşi făcu rugăciunea de seară acolo, lângă gard, şi apoi începu a chibzui în ce fel ar putea s-o scape domnul Skorabiewski. Nu ştia încă bine cum, dar îşi da seama că moşierul, ca domn, se cunoştea cu comisarul şi cu prefectul districtului; dacă le-ar spune un singur cuvânt despre cele ce s-au întâmplat, cu ajutorul Iui Dumnezeu toate s-ar schimba în bine.

Iar dacă Zołzikiewicz sau primarul s-ar împotrivi, domnul ar şti unde să se ducă după dreptate: „Boierul a fost totdeauna bun şi milostiv față de oameni, se gândea ea, de aceea n-o să mă lase nici pe mine”. Şi nu se înşela, pentru că domnul Skorabiewski era într-adevăr un om de omenie. Apoi îşi aduse aminte că lui Rzepa i-a arătat totdeauna bunăvoință; iar răposata mamă a Rzepowei a alăptat-o pe domnişoara Jadwiga; astfel, în inima femeii îşi croi drum nădejdea. Cât despre această aşteptare de câteva ceasuri, lucrul i se părea atât de firesc, încât nici măcar nu se gândea la asta. Între timp, musafirii se întoarseră pe verandă. Rzepowa văzu printre frunzele viței de vie cum domnişoara turna dintr-un ibric de argint ceai sau, cum spunea răposata mamă a Rzepowei, „un fel de apă cu mireasmă plăcută, care-ți umple toată gura cu bunătatea ei”. Apoi băură toți, stând la taifas şi râzând plini de veselie. De-abia atuncea îi trecu prin minte Rzepowei că un domn e totdeauna mai fericit decât un om de rând, şi, fără să ştie nici ea de ce, lacrimile începură iarăşi să-i

curgă pe faţă. Dar puţin după aceea, lacrimile făcură loc unui alt simţământ: în faţa celor de pe verandă se puseră farfurii din care ieşeau aburi; atunci Rzepowa îşi aminti că este flămândă, căci la prânz nu putuse să pună nimic în gură, iar dimineaţa băuse numai puţin lapte.

„Ah, dacă mi-ar da să rod măcar un osişor!" se gândea ea şi ştia că i-ar fi dat, fără îndoială, şi mai mult decât un osişor, dar nu îndrăznea să ceară, ca să nu-i plictisească, să nu se vâre în sufletul lor când au musafiri, din care pricină s-ar putea ca domnul să se supere.

În cele din urmă, se sfârşi şi cina; inspectorul plecă îndată, iar după o jumătate de ceas se urcară şi cei doi preoţi în brişcă de la curte. Rzepowa îl văzu pe boier ajutându-l pe părintele-decan să se urce în trăsura şi, socotind că a sosit clipa, se apropie şi ea de verandă.

Brişcă porni; domnul strigă din urmă vizitiului: „Ia seama să te răstorni la iezătură, c-atuncea te răstorn şi eu pe tine!" Apoi se uită pe cer, voind pesemne să afle cum va fi timpul a doua zi, şi, în sfârşit, văzu în întuneric cămaşa albă a Rzepowei.

— Cine-i acolo?

— Rzepowa.

— A, dumneata eşti! Spune degrabă ce vrei, ca e târziu. Rzepowa povesti iarăşi toată întâmplarea; domnul asculta şi pufăia doar din lulea tot timpul; apoi spuse:

— Dragii mei, eu v-aş ajuta bucuros dacă aş putea, dar mi-am dat cuvântul că n-am să mă amestec în treburile satului.

— Ştiu, luminate boier, spuse Rzepowa cu glas tremurat, dar am crezut că poate luminatul boier s-o milostivi de mine...

Glasul femeii conteni deodată.

— Toate bune, zise domnul Skorabiewski, dar ce-aş putea să fac eu? Nu pot să-mi calc cuvântul pentru dumneata şi nici la prefect n-am să mă duc pentru dumneata, fiindcă şi aşa se plânge pe toate cărările că-l sâcâi cu treburile mele... Voi aveţi comuna voastră; iar dacă nu vă ajută comuna, atunci cunoaşteţi

drumul la prefectură, cum îl cunosc şi eu. Mai mult ce-aş putea să-ți spun, dragă Rzepowa? Ei, du-te cu Dumnezeu.

— Dumnezeu să te răsplătească, răspunse înăbuşit femeia, cuprinzând cu brațele picioarele moşierului.

IX

Imogena

Când fu slobozit din coteț, Rzepa se duse glonț la crâşmă, fără să mai treacă pe acasă. E ştiut lucru că țăranul îşi îneacă necazul în băutură. De la crâşmă, mânat de acelaşi gând ca şi Rzepowa, se duse la domnul Skorabiewski şi făcu o nerozie.

Omul beat nu ştie ce vorbeşte. Astfel Rzepa se arătă prea stăruitor, iar când primi acelaşi răspuns, ca şi Rzepowa, în legătură cu principiul neintervenției nu numai că nu înțelese această înaltă concepție diplomatică din cauza înnăscutei întunecimi de minte a oamenilor de rând, dar cu o „mojicie”, care este de asemenea înnăscută în aceşti oameni simpli, îndrăzni să răspundă şi fu dat afară.

Când se întoarse acasă, el însuşi îi spuse nevestei:

— Am fost la curte.

— Şi n-ai făcut nimic!

Iar el trânti cu pumnul în masă:

— Am să le dau foc, câini ce sunt!

— Ține-ți gura, rătăcitule! Ce ți-a spus boierul?

— M-a trimis la ispravnicul județului! Lua-l-ar...

— Tocmai, socot că o să trebuiască să mergem la Osłowice.

— Am să mă duc la Osłowice, se învoi şi el pe loc, şi am să-i arăt că se poate şi fără el.

— N-ai să te duci tu, dragul meu, ci am să mă duc eu. Tu te îmbeți şi îndată te porneşti cu tot felul de vorbe, şi numai nenorocire aduci.

La început, Rzepa nu se învoi, dar îndată după masă se duse la crâşmă, să se mai aline, şi la fel făcu şi a doua zi; de aceea

femeia, fără să-l mai întrebe nimic, lăsă totul în plata Domnului şi miercuri, luându-şi copilul în braţe, porni la Osłowice.

Cum bărbatul avea nevoie de cal pentru treburile gospodăriei, femeia plecă pe jos, cu noaptea-n cap, fiindcă până la Osłowice erau vreo trei mile[1] bune. Trăgea nădejde să-i iasă în cale vreun om de treabă care să-i îngăduie să stea măcar pe loitra căruţei, dar nu întâlni pe nimeni. Pe la ceasul nouă dimineaţa, se aşeză pe iarbă, la umbra pădurii, şi înfulecă o felie de pâine şi vreo două ouă, pe care le luase în traistă; după aceea, plecă mai departe. Soarele începuse a dogorî cu putere, de aceea, când îl întâlni pe negustorul din Wrzeciądza, care ducea nişte gâşte la târg, îl rugă sa o ia în căruţă.

— Pentru Dumnezeu, Rzepowa, răspunse negustorul, drumul e aşa de nisipos, încât calul abia mai poate trage. Dacă dai un zlot, te iau.

Abia atuncea îşi aduse aminte că avea un ban ceh legat în basma. Voi să-l dea negustorului, dar el răspunse:

— Cehesc? Dacă şi ăştia sunt bani! Ha! Ha!

Spunând acestea, dădu bici calului şi porni mai departe. Soarele era tot mai arzător, şi sudoarea curgea şiroaie de pe Rzepowa, dar ea zori cât putu şi, cam peste vreun ceas, ajunse la Osłowice.

Cine cunoaşte bine geografia, ştie că, intrând în Osłowice dinspre Barania Głowa, trebuie să treci pe lângă fosta biserică reformată, în care odinioară se afla icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului, în jurul căreia şi astăzi, în fiecare duminică, se umple strada de cerşetori, care ţipă cât îi ţine gura. În ziua aceea însă, fiind zi de lucru, stătea lângă gard doar un singur cerşetor, îmbrăcat în zdrenţe, cu un picior gol, fără degete, întins înainte, şi cu un capac de cutie în mină, cântând:

„Sfântă, cerească

[1] Este vorba, de astă dată, de mila folosită în Polonia mai demult, unitate de măsură egală cu 7.467 m.

Fecioară îngerească.”

Văzând că trece cineva pe lângă el, conteni din cântat, dar, întinzând mai mult piciorul, începu să țipe, de parcă l-ar fi jupuit cineva de viu:

— Oameni milostivi! Un biet schilod vă cere milă! Dumnezeu cel milostiv să vă dea tot binele de pe pământ.

Văzându-l, Rzepowa dezlegă din basma banul ei ceh, se apropie de milog şi-l întrebă:

— Ai cinci groşi?

Voia să-i dea numai un groş, dar cerşetorul, simțind moneda de cinci bani în mână, o înfruntă:

— Îți pare rău de-un ban cehesc pe care ți l-a dat Dumnezeu? Să ştii că nici Dumnezeu n-o să te ajute. Du-te la naiba, cât îți spun cu binişorul!

Deci Rzepowa gândi în sine: „Fie întru slava Domnului-Dumnezeu”, şi trecu mai departe.

Abia când ajunse în piață, îşi pierdu curajul. Uşor este să vii la Osłowice, dar mai uşor este să te rătăceşti în acest oraş. Că-i oraş, nu glumă! Intri într-un sat necunoscut, şi încă trebuie să întrebi cine şi unde locuieşte, dar ce să mai vorbim de un oraş ca Osłowice? „Am să mă pierd, aici, ca-n pădure”, îşi spuse Rzepowa. N-avea încotro, trebuia să-i întrebe pe oameni. De comisar nu i-a fost greu să întrebe, dar ajungând acasă la el, află că era plecat în gubernie. Despre prefectul de județ i s-a spus că trebuie să-l caute la prefectură. Eh, asta-i! Şi prefectura unde se află? Ah, femeie neroadă! în Osłowice, că doar n-o fi în alt oraş!

Porni deci să caute în Osłowice prefectura, şi-o căută îndelungă vreme; în sfârşit, se trezi în fața unui palat mare, uriaş; dinaintea porții se înşiruiau mulțime de trăsuri şi de căruțe şi chibitce pe două roți! Rzepowei i se păru că se află la un hram de biserică.

— Unde este prefectura? întrebă Rzepowa pe un bărbat îmbrăcat în frac, căzându-i la picioare.

— Te afli chiar în fața prefecturii, femeie.

Îşi luă inima în dinți şi intră în palat. Se uită: o mulțime de coridoare, la stânga uşă, la dreapta uşă, mai departe iarăşi uşi, şi alte aşi, şi pe fiecare erau scrise nişte slove. Făcându-şi seninul crucii, Rzepowa deschise cu sfială cea dintâi uşă şi intră încetişor într-o încăpere marc, împărțită în strane, ca la biserică. În fața stranelor se aflau o mulțime de domni. Domnii plăteau mereu bani, iar unul în frac pufăia din țigară şi scria chitanțe, pe care le dădea domnilor. Omu lua chitanța pleca. Abia atuncea se gândi Rzepowa că aici va trebui să plătească, şi-i păru rău de banul ei cehesc. De aceea, se apropie de gratii cu mare temere.

Dar acolo nimeni n-o luă în seamă. Stătu Rzepowa, stătu; trecu un ceas; unii intrau, alții ieşeau, ornicul din dosul gratiilor bătea, iar ea aştepta, în sfârşit, oamenii se mai răriră oarecum, până când nu mai rămase nici unul. Slujbaşul se aşeză la masă şi începu să scrie. Atuncea Rzepowa îndrăzni să grăiască:

— Domnul nostru Isus Cristos fie lăudați...

— Ce doreşti?

— Prealuminate ispravnic!...

— Aici e casa!

— Luminate ispravnic!...

— Aici e casa, ți-am spus.

— Dar ispravnicul unde-i?

Funcționarul arătă cu celălalt capăt al condeiului către uşă:

— Acolo.

Rzepowa ieşi iarăşi în coridor. Acolo? Nu! Dar unde? Erau o mulțime de uşi, pe care din ele să intre? în cele din urmă, văzu că printre felurițíi oameni care forfoteau încoace şi încolo se afla şi un țăran cu biciuşca în mină şi îndată intră în vorbă cu el:

— Taică...

— Ce vrei?

— De unde eşti?

— Din Wieprzowiski, da' ce vrei?

— Unde-o fi ispravnicul?

— Nu ştiu.

Mai întrebă după aceea pe unul care avea nasturi de argint, dar nu era îmbrăcat în frac, ci într-un surtuc rupt în coate. Acesta nici nu voi să o asculte şi abia catadicsi să-i răspundă:

— N-am vreme.

Rzepowa intră iarăşi, la întâmplare, pe cea dintâi uşă care-i ieşi în cale, dar nu ştia, sărmana, că pe această uşă stătea scris: „Intrarea interzisă pentru persoanele care nu fac parte din instituție". Ea nu făcea parte din instituție, dar afişul, cum s-ar spune, nu-l văzuse.

Cum deschise uşa, se uită: încăperea era goală, în dreptul ferestrei era o bancă, iar pe bancă stătea un om, care moțăia. Mai departe se vedea o uşă care dădea în altă odaie, pe unde intrau domni îmbrăcați unii în fracuri, alții în uniforme.

Rzepowa se apropie de omul care moțăia pe bancă: cuteză, fiindcă arăta a fi un om de rând, iar cizmele îi erau găurite.

Îl scutură de umăr.

El sări în sus, se holbă la ea şi strigă:

— Nu-i voie!

Femeia ieşi, iar omul trânti uşa în urma ei.

Pentru a treia oară se trezi în acelaşi coridor.

Se opri lângă o uşă şi, cu o răbdare într-adevăr țărănească, se hotărî să aştepte acolo, chiar şi până la sfârşitul lumii. „Poate că totuşi o să mă întrebe cineva!" se gândea ea. Nu plângea, ci numai îşi ştergea ochii, căci o mâncau, şi i se părea că tot coridorul dimpreună cu toate uşile încep să se învârtă cu ea cu tot.

Oamenii treceau pe lângă ea când la dreapta, când la stânga; uşile se trânteau necontenit, oamenii vorbeau între ei şi era o larmă — ca la iarmaroc.

În sfârşit, Dumnezeu se îndură de ea. Pe uşa în fața căreia stătea Rzepowa ieşi un domn în vârstă, pe care îl văzuse de câteva ori la biserica din Wrzeciądza; văzând-o, domnul o întrebă:

— Ce cauți aici, femeie, ha?

— Pe ispravnicul de județ...

— Aici nu-i prefectură de județ, e percepția. Domnul îi arătă o uşă în fundul coridorului.

— Acolo, unde e tăblița ceea verde, ha? Dar nu da buzna peste el, că are treabă, ha? Aşteaptă, trebuie să treacă pe-aici.

Şi domnul plecă mai departe, iar Rzepowa se uită după el cu o privire de parcă ar fi fost îngerul ei păzitor.

A trebuit însă să aştepte îndelung, până când, în sfârşit, uşa cu tăblița verde se deschise cu zgomot; ieşi un om în vârstă, îmbrăcat în uniformă, şi străbătu coridorul în mare grabă. Ah, îți dădeai îndată seama că acesta era prefectul, căci în urma lui alergau, tropăind, o mulțime de oameni, cu tot felul de cereri: unii din dreapta, alții din stânga. Toți cercau să-l oprească, iar Rzepowa prindea din zbor cuvinte răzlețe: „Domnule prefect!” „Numai un cuvințel, domnule prefect!” „Milostive, domnule prefect!” Dar el nu stătea să-i asculte, ci trecea mai departe. Rzepowei i se făcu negru înaintea ochilor când îl văzu: „Acuma, cum o vrea Dumnezeu!”, îşi spuse în sinea ei şi, prăbuşindu-se în mijlocul coridorului, îngenunche cu mâinile ridicate în sus, tăindu-i drumul.

Omul o văzu şi se opri: mulțimea se adună roată în jurul ei.

— Ce înseamnă asta? întrebă el.

— Preasfințite domnule ispravnic...

Dar mai mult nu putu grăi; era atât de înfricoşată, încât glasul i se opri în gâtlej, limba i se răsuci în gură.

— Ce doreşti?

— Îââ... Îăă... pentru... recrutare.

— Cum? Vor să te ia pe dumneata la armată? Ha? întrebă prefectul.

Cei din jur izbucniră în râs, ca să păstreze buna dispoziție a prefectului, iar el se întoarse pe loc către ei:

— Vă rog! Vă rog linişte l După aceea, vorbi cu grabă către Rzepowa: Spune mai repede ce doreşti, că nu am timp.

Dar Rzepowa, auzindu-i pe domnii aceia râzând, îşi pierduse cu totul capul şi începu să bolmojească fără şir: „Burak! Rzepa! Rzepa! Burak, asta e!”

— Pesemne că-i beată! îşi dădu cu părerea unul dintre cei de faţă.

— Şi-a uitat limba acasă, adăugă un altul.

— Ce doreşti? repetă încă o dată, nerăbdător, prefectul. Eşti beată, sau ce?

— O, Isuse, Doamne şi Sfântă Născătoare! strigă Rzepowa, simţind că scapă din mâini cea din urmă scândură de salvare. Preasfinţite ispravnic...

Prefectul era însă într-adevăr copleşit de treburi, căci se începuse alcătuirea listelor de recruţi şi, afară de aceasta, judeţul avea tot felul de nevoi; pe de altă parte, văzând prea bine că nu era chip să se înţeleagă cu această femeie, făcu un gest cu mâna şi spuse:

— Votca! Votca! Şi-i păcat, că e femeie tânără şi frumoasă! După aceea, se întoarse către Rzepowa cu un asemenea glas, că femeia era mai-mai să intre în pământ:

— Când t-ei trezi din beţie, înfăţişează chestiunea la comună, iar comuna are să mi-o trimită mie.

Şi trecu grăbit mai departe, urmat de solicitatorii care stăruiau necontenit: „Domnule prefect!” „Un cuvinţel, domnule prefecţi” „Milostive domnule prefect!”

....

Coridoarele rămaseră deşarte şi tăcute, numai copilul Rzepowei prinse a ţipa. Se trezi şi ea ca din somn, înălţă copilul şi prinse a-i cânta cu o voce care parcă nu era a ei;

— Aa! Aa! Aa!

Astfel ieşi în uliţă. Afară cerul era acoperit de nori; departe, în zare, se auzi bubuit de tunet.

În văzduh, stăpânea o zăpuşeală grea.

Ce se petrecea în sufletul Rzepowei când trecu iarăşi pe lângă

biserica reformată, în drum spre Barania Głowa, nu încerc să spun. Ah, dacă domnişoara Jadwiga, de pildă, s-ar fi aflat într-o situație asemănătoare, aş fi scris un roman de senzație, prin care aş fi încercat să-i conving chiar şi pe cei mai îndârjiți pozitivişti că mai sunt încă pe lume ființe idealiste. Dar la domnişoara Jadwiga, fiecare impresie ar fi dus la trezirea conştiinței de sine. Sufletul ei, zbătându-se în deznădejde, s-ar fi dezvăluit în gânduri şi cuvinte tot atât de deznădăjduite şi deci foarte dramatice. Acest cerc vicios, acest simțământ profund şi dureros al neajutorării, al neputinței şi al violenței, acest rol de frunză prinsă în vârtejul furtunii, convingerea brutală că nu poate aştepta ajutor din nici o parte, nici de pe pământ, nici din cer, i-ar fi prilejuit desigur domnişoarei Jadwiga un monolog tot atât de inspirat, pe care nu-mi rămâne decât să-l transcriu ca să ajung un scriitor cu mare faimă. Dar Rzepowa? Oamenii de rând, când suferă, suferă, şi atâta tot! Rzepowa, înşfăcată de mâna aspră a soartei, se uita în jurul ei, ca o pasăre chinuită de un copil nemilos. Mergea drept înainte, vântul o împingea din spate, şiroaie de sudoare îi curgeau de pe frunte, şi atâta tot. Uneori însă, când copilul, care era bolnav, deschidea gura şi începea să răsufle gâfâit, de parcă ar fi fost gata să-şi dea sufletul, femeia striga către el: „Jasiek, dragul meu Jasiek!”, şi-şi lipea gura ei de mamă de fruntea înfierbântată a copilului. Trecu, în sfârşit, de biserica reformată şi ieşi în câmp; deodată ramase însă locului, căci îi ieşise în cale un țăran beat.

Norii se împânzeau tot mai strâns pe cer, se pregătea ceva, venea furtuna! La răstimpuri, scăpărau fulgere, dar țăranul nu lua seama la nimic; cu poalele sumanului în bătaia vântului, îşi trăsese şapca pe-o ureche şi cumpănindu-se când în stânga, când în dreapta, lălăia:

„Pe cărare, prin sulfină
Vine Doda-în grădină,
Păstărnaci să scoată.

Eu în gluma dau cu bâta,
Iară Doda, pentru-atâta,
Fuge supărată!
Of şi auleu!”

Când o văzu pe Rzepowa, se opri, desfăcu braţele larg în lături şi chiui:

„Hai, fetiţo, în secară,
Că ai suflet bun şi-i seară...”

Şi voi să o apuce de mijloc; dar Rzepowa, vrând să-şi apere copilul şi să se apere şi pe sine, sări într-o parte; ţăranul se năpusti după ea, dar, în beţia lui, se poticni şi căzu. Drept este că s-a ridicat îndată; însă nu a mai alergat după ea, ci, luând o piatră, o zvârli cu atâta putere, încât trecu şuierând prin aer.

Rzepowa simţi o săgetare în creştetul capului, privirea i se înnegura şi se prăbuşi în genunchi. În aceeaşi clipă, însă, un gând îi fulgeră prin minte: „Copilul!”, şi porni în goană mai departe. Nu se opri decât când ajunse în faţa unei troiţe pe care era zugrăvită răstignirea Domnului; uitându-se, înapoi, văzu că ţăranul, care rămăsese cu vreo jumătate de verstă în urmă, se ducea, împleticindu-se, către oraş.

În acelaşi timp, Rzepowa simţi că i se prelinge ceva cald pe gât; se pipăi cu mâna stângă, şi după aceea, uitându-se la degete, văzu că era sânge.

I se făcu negru înaintea ochilor şi căzu în nesimţire.

Când se trezi, stătea sprijinită cu spatele de troiţă. La capătul drumului se zărea venind cabrioleta de la Ościcszyn, în care se afla tânărul Ościcszyński, cu guvernanta de la curte.

Domnul Ościcszyński nu o cunoştea pe Rzepowa, dar ea îl cunoştea de la biserică; se gândi deci să iasă în faţa cabrioletei şi să ceară mila boierului, ca măcar copilul să i-l ia, fiindcă se apropia furtuna; se ridică în picioare, dar nu putu să facă nici un pas mai departe.

Între timp, tânărul domn se apropie şi, văzând o femeie necunoscută ce sta sub cruce, îi strigă:

— Femeie, femeie, urcă-te-n trăsură.

— Dumnezeu să vă...

— Numai dacă poţi, dacă poţi!

O, acest tânăr Ościcszyński era vestit în tot ţinutul prin poznele lui şi se lega de toţi cei care-i ieşeau în cale; la fel glumi deci şi cu Rzepowa, iar după aceasta trecu mai departe. Râdeau cu voie bună şi el, şi guvernanta. Rzepowa îl auzea, şi după aceea îi văzu îmbrăţişându-se, până când cabrioleta se mistui, dimpreună cu ei, în zarea întunecată.

Rzepowa rămase singură. Dar nu degeaba umblă zicala că pe femeie şi pe broască nici cu securea nu le poţi ucide! După vreun ceas, ea porni iarăşi la drum, deşi abia se ţinea pe picioare.

— Ce vină are pruncul acesta, peştişorul acesta de aur, Doamne-Dumnezeule? repeta ea, strângând la piept copilul bolnav.

Dar după o vreme, o apucă pesemne fierbinţeala, fiindcă începu a bodogăni ca o beţivancă:

— Acasă leagănul este gol, iar omul meu şi-a luat carabina şi a plecat la război.

Vântul îi smulse căiţa de pe cap; părul ei, de o neasemuită frumuseţe, i se revărsă pe umeri, fluturând în bătaia vântului. Deodată, un fulger brazdă zarea, şi trăsnetul căzu atât de aproape, încât Rzepowa simţi mirosul de pucioasă şi, de spaimă, se lăsă la pământ. Dar cutremurarea aceasta o făcu să-şi vină în fire; strigă din răsputeri: „Şi cuvântul se făcu trup!” Ridică ochii către cerul care se arăta tulbure şi neîndurat în mânia lui şi prinse a îngâna cu glas tremurat: „Cel ce se lasă în grija lui Dumnezeu”. O lumină arămie, prevestitoare de rele, învălui pământul. Rzepowa intră în pădure, unde întunericul era şi mai adânc, şi mai înfricoşător. În toată clipa se iscau tot felul de vuiete, ca şi când brazii, în spaima lor, ar fi grăit în şoaptă unul către altul. „Ce-o să fie?! Ah, Doamne-Dumnezeule!” După o

vreme, se statornici iarăşi liniştea. Când şi când, din adâncul pădurii venea parcă un glas. Rzepowa asculta înfiorată, crezând că este glasul necuratului, care rânjea în desişul brazilor, sau care, poate, fiind fugărit, se va rostogoli dintr-o clipă în alta într-o îngrozitoare dezlănţuire. „Numai de-aş trece pădurea, numai de-aş scăpa din pădure, se gândea ea, că dincolo de pădure se află moara şi casa lui Jagodziński, morarul!” Alerga deci, încordându-şi cele din urmă puteri, şi trăgea cu nesaţ aerul în gura-i arsă de fierbinţeală; între timp însă, stăvilarele cerului se rupseră deasupra capului ei; ploaia şi grindina se dezlănţuiră laolaltă în puhoaie, vântul bătea cu atâta putere, încât copacii se încovoiau până la pământ; pădurea se mistui în pale de ceaţă şi trâmbe de ploaie, din care se ridicau aburiri uşoare; drumul nu se mai vedea, iar copacii se zvârcoleau, scârţâind şi foşnind, încât se auzea trosnetul crengilor în întuneric!

Rzepowa simţea că-şi pierde puterile.

— Ajutor, oameni buni! strigă ea cu glas stins, dar nimeni nu o auzi.

Furtuna îi întorcea strigătul în gâtlej şi-i tăia răsuflarea. Atuncea îşi dădu seama că mai departe nu putea să meargă.

Îşi scoase broboada de pe cap, lepădă bluza, şorţul, se dezbrăcă aproape până la cămaşă şi înveli bine copilul; apoi, văzând în preajmă o răchită plângătoare, se târî într-acolo, aproape de-a buşilea, şi adăpostind copilul sub frunziş se prăbuşi alături de el.

— Primeşte, Doamne, sufletul meu! murmură cu glas scăzut şi închise ochii.

Furtuna mai bântui o vreme, şi în cele din urmă, se domoli, înnoptase; printre frânturile de nori se iviră stelele. Sub răchită se zărea trupul nemişcat al Rzepowei.

— Dii! răsună un glas în întuneric.

După o clipă, se auzi de departe huruit de căruţă şi ştiobâlcăit de copite în băltoace.

Era negustorul din Wrzeciądza, care îşi vânduse gâştele la

Osłowice, şi acum se întorcea acasă.

Văzând-o pe Rzepowa, coborî din căruţă.

X

Triumful geniului

Ridicând-o de sub răchită, negustorul din Wrzeciądza porni s-o ducă pe Rzepowa la Barania Głowa, dar pe drum se întâlni cu Rzepa, care, văzând că vine furtuna, ieşise cu căruţa în întâmpinarea femeii. Femeia zăcu toată noaptea şi a doua zi, dar în ziua următoare se sculă, fiindcă şi copilul era bolnav. Cumetrele din sat veniră şi-l descântară cu coroniţe sfinţite, iar după aceea bătrâna Cisowa, nevasta fierarului, alungă boala cu o sită într-o mână şi cu o găină neagră în cealaltă. Copilul parcă se însănătoşi, dar necazul cel mare era cu Rzepa, pentru că bea tot mai cumplit, din care pricină nu mai era chip să te înţelegi cu el. Şi, lucru ciudat, când Rzepowa îşi veni în fire, şi mai înainte de orice ea întrebă ce face copilul, bărbatu-său, în loc să-i arate grija ce i-o purta, grăi posomorât:

— Dacă ai să tot umbli brambura pe la târg, pe copil o să-l ia naiba. Ţi-aş fi arătat eu ţie dacă mi l-ai fi adus mort!

Faţă de o asemenea nerecunoştinţa, femeia se simţi cuprinsă de o adâncă amărăciune şi, cu un glas rupt parcă din inimă, un glas în care răsuna o durere de neînchipuit, voi să-l certe, dar nu putu de cât să strige:

— Wawrzon! Şi se uită la el cu ochii plini de lacrimi.

Ţăranul sări de pe lada pe care stătea, de parcă l-ar fi smuls cineva. O clipă rămase tăcut, dar după aceea, spuse cu glas schimbat:

— Maryska mea, iartă-mă pentru vorba care-am spus-o, văd şi eu c-am grăit fără dreptate!

Vorbind astfel, izbucni într-un plâns cu hohote, sărutând picioarele nevestei, care plângea şi ea laolaltă cu el. Rzepa îşi dădea seama că nu-i vrednic de o asemenea femeie. Dar această

armonie nu ținu multă vreme. Durerea care îi rodea pe amândoi, ca o rană deschisă, începu să-l asmute pe unul împotriva celuilalt. Când Rzepa se întorcea acasă, fie că era beat, fie că era treaz, nu scotea nici un cuvânt, ci rămânea ca un lup, cu ochii pironiți în pământ. Ceasuri întregi stătea aşa, ca împietrit. Femeia se învârtea prin casă, muncea ca şi odinioară, dar tăcea şi ea. Astfel au ajuns ca, după un răstimp, chiar dacă unul din ei voia să-i spună ceva celuilalt, parcă nu le era la îndemână. Trăind în acest adânc necaz, în casa lor se statornicise o tăcere de cimitir. De altfel, ce ar fi avut să-şi mai spună, când amândoi ştiau că n-au încotro s-apuce şi că norocul lor s-a sfârşit! După câteva zile, Rzepa se trezi năpădit de gânduri negre. S-a dus să se spovedească la părintele Czyżyk, dar preotul nu-i dădu dezlegare, ci-i spuse să vină a doua zi; a doua zi însă, Rzepa, în loc să se ducă la biserică, se duse la crâşmă. Oamenii, auzindu-l cum vorbea el la beție, că dacă Dumnezeu nu vrea, să-l ajute, atunci are să-şi vândă sufletul diavolului, începură să se ferească de el. Deasupra casei lui parcă atârna un blestem. Vorba aceasta trecu din gură-n gură, şi oamenii începură a spune că bine au făcut primarul şi secretarul, căci un eretic ca acesta poate să atragă răzbunarea lui Dumnezeu asupra întregului sat Barania Głowa. Dar şi în privința Rzepowei cumetrele începură a născoci nişte lucruri nemaiauzite.

S-a întâmplat ca fântâna lui Rzepa să sece. Rzepowa s-a dus după apă tocmai lângă crâşmă, şi pe drum auzi un pâlc de băietani vorbind între ei; „Vine soldățoaia!” Iar un alt băiat spuse: „Nu-i soldățoaie, ci drăcoaică!” Femeia trecu mai departe, fără să spună nici un cuvânt, dar îi văzu cum îşi făceau semnul crucii. Rzepowa umplu căldarea şi porni îndărăt, către casă. Când colo, lângă crâşmă dădu peste orândar. Văzând-o, orândarul îşi scoase din gură luleaua de porțelan, care spânzura deasupra bărbii, şi o strigă:

— Rzepowa!

Rzepowa se opri şi întrebă:

— Ce vrei?

Iar el:

— Fost-ați la judecătoria comunală?

— Fost-am.

— La preot fost-ați?

— Fost-am!

— Dar la curte fost-ați?

— Fost-am!

— Fost-ați şi la prefect?

— Fost-am!

— Şi n-ați făcut nimic?

Rzepowa răspunse numai cu un oftat; orândarul reluă vorba:

— Eh, că proşti mai sunteți! în toată Barania Głowa nu cred să se afle om mai prost! De ce-a trebuit să bați atâtea drumuri?

— Dar unde să mă duc? întrebă femeia.

— Unde? repetă orândarul. Apăi pe ce-a fost scris contractul? Pe hârtie. Nu-i hârtia, nu mai e nici contractul. Rupi hârtia şi ai sfârşit!

— Eh, Dumnezeule! răspunse Rzepowa, dacă aş fi avut eu hârtia în mână, de mult aş fi rupt-o.

— Cum? Nu ştii că hârtia se află la secretar? Eh... eu ştiu că dumneata, Rzepowa, ai putea dobândi multe de la el. Mi-a spus chiar el: „Să vie Rzepowa la mine, să mă roage, iar eu rup hârtia, şi gata!"

Rzepowa nu răspunse nimic, ci, luând căldarea de toartă, porni către casa secretarului, dar între timp se întunecase...

XI

Sfârșitul nenorocirilor

Pe cer răsărise Carul Mare şi Cloşca cu pui, când Rzepowa, ajungând la casa ei, intră încetişor înăuntru. Când trecu pragul, rămase încremenită, căci se aştepta ca Rzepa să fie, ca de obicei, la crâşmă; Rzepa însă stătea pe lada de lângă perete, cu pumnii

sprijiniți pe genunchi şi cu ochii în pământ.

În sobă ardea un foc de cărbuni.

— Unde-ai fost? întrebă posomorit Rzepa.

În loc de răspuns, femeia căzu Ia pământ şi, stând la picioarele lui, plângând în hohote, începu să strige:

— Wawrzon! Wawrzon! Pentru tine, pentru tine m-am dus la pierzanie. M-a mințit, apoi m-a înjurat şi m-a alungat. Wawrzon! Măcar tu ai milă de mine, scumpul meu! Wawrzon! Wawrzonl

Rzepa scoase secarea de după ladă.

— Nu, spuse el cu glas liniştit, de-acum ți-a sosit sfârșitul, nenorocito! Ia-ți rămas bun de la lumea asta, că n-ai s-o mai vezi. N-ai să mai stai la casa ta, biata de tine, ci ai să zaci în cimitir... de-acum tu...

Rzepowa se uită la bărbatu-său cu ochii plini de groază.

— Ce, vrei să mă omori?

Iar el:

— Hai, Maryska, nu pierde vremea degeaba. Închină-te, şi totul are să se sfârşească într-o clipită. Nici n-ai să simți, sărmana de tine.

— Wawrzon, tu într-adevăr?...

— Pune capul pe ladă...

— Wawrzon!

— Pune capul pe ladă! strigă bărbatul, de data asta cu spume la gură.

— Vai, Dumnezeule! Ajutor, oameni buni! Ajut...

Se auziră o lovitură înăbuşită, un geamăt, şi capul căzu, bufnind, pe podea; apoi a doua lovitură, şi un geamăt mai slab; a treia lovitură, a patra, a cincea, a şasea... Pe podea se revărsă o baltă de sânge; cărbunii din sobă se stinseseră. Un tremur străbătu trupul Rzepowei din creştet până-n tălpi; apoi trupul se întinse brusc şi rămase nemişcat.

Puțin după aceea, un foc uriaş sfâşia întunericul nopții; ardeau acareturile de la curtea boierească.

Şi acum, cititori, am să vă spun un mic secret: pe Rzepa nu puteau să-l ia la oaste. Un contract de felul celui care fusese semnat la crâşmă nu era de ajuns pentru aceasta. Dar, vedeți, țăranii nu pricep asemenea lucruri, iar intelectualitatea, datorită neutralității în care se ține, nu ştie nici ea prea multe, deci...

Deci domnul Zołzikiewicz, care ştia ceva în această privință, socotea că în orice caz lucrurile se vor tărăgăna şi că până la urmă spaima o va arunca pe femeie în brațele dumisale.

Şi acest mare om nu şi-a greşit socotelile.

Mă veți întreba: dar cu el ce s-a întâmplat? Ce să se întâmple? Rzepa, după ce a dat foc tuturor acareturilor de la curte, s-a dus să se răfuiască şi cu domnul Zołzikiewicz; dar la strigătul „Foc!”, s-a trezit tot satul, aşa că domnul Zołzikiewicz a scăpat cu viață.

Domnia-sa continuă să dețină slujba de secretar comunal la Barania Głowa, iar acum trage nădejde să fie ales judecător. Chiar zilele acestea a sfârşit de citit povestea Barbarei Ubryk[1] şi trăieşte cu speranța că, într-o bună zi, domnişoara Jadwiga îi va strânge totuşi mâna pe sub masă.

Dacă aceste două speranțe, una în legătură cu postul de judecător şi cealaltă în legătură cu strângerea de mână pe sub masă, se vor împlini sau nu, rămâne să ne-o spună viitorul.

---

[1] Călugăriță poloneză închisă abuziv timp de 21 de ani (1848—1869) într-o mânăstire a ordinului carmelitelor din Varşovia. Cazul ei a stârnit ecou în lume, prilejuind numeroase relatări senzaționale. Este menționat şi de I. Al. Brătescu-Voineşti în schița *Cocoana Leonora,* din vol. *În lumea dreptății.*

Îngerul

Cuvânt înainte

Scrierea schiței este localizată de un prieten al autorului, ilustratorul Antoni Piotrowski, în 1878, la Paris, după o noapte petrecută împreună în locuința pictorului, noapte în care acesta îi cântase melodii populare în dialectul mazurian. Cu sensibilitatea stârnită de frumusețea comorilor folclorice şi de dorul de țară, se întorcea atunci acasă după câțiva ani de absență, a conceput a doua zi îngerul. Informația, comunicată de O. Michalska în Cum a fost conceput „Îngerul" (Jak powstal „Jamioll), *„Kurier Warszawski", 1935, nr. 18 (18 ianuarie), este chestionată die J. Krzyżanowski, care plasează momentul scrierii spre sfârşitul anului 1878 sau începutul lui 1879, întrucât schița a apărut prima dată la l octombrie 1880, în „Gazeta Polska" şi nu în 1879, când Sienkiewicz publică tot ce scrisese până atunci; în volum va apărea peste doi ani; în 1882. Structurată numai din trei scene, schița conține unele elemente de un realism aspru, care au fost interpretate drept prefigurări ale naturalismului în Polonia.*

În româneşte a fost tălmăcită de Oniță (Paul Augustin) şi publicată în „Gazeta Transilvaniei", 1901 (nr. 268, p. 1—2; nr. 269, p. 1—2), ulterior figurând şi în unele volume şi nuvele.

TABLOU RURAL

La biserica din târguşorul Łupiskóry[1], după, înmormântarea Kalikstowei, a urmat slujba obişnuită, iar acum, către sfârşit, nu mai rămăseseră înăuntru decât vreo zece bătrâne, care îşi spuneau cele din urmă rugăciuni. Era ceasul patru după amiază, dar cum iarna la ceasul patru se întunecă, în biserică se înnoptase de-a binelea, îndeosebi altarul cel mare era cufundat într-o negură de nepătruns. Pe sfânta masă mai ardeau încă două lumânări, dar flacăra lor abia mai lumina, pâlpâind, portițele de aur şi picioarele unui Crist răstignit pe cruce şi străpunse de un piron puternic. Capul pironului era parcă un

[1] În lb. polonă *lupič = a jefui, a jupui; skóra = piele.*

enorm punct, strălucitor, în altar. Din celelalte lumânări, stinse chiar atuncea, se depanau şuvițe de fum, umplând golul dintre strane cu o mireasmă de ceară curată.

Un bătrân şi un copil trebăluiau în fața altarului. Bătrânul mătura, iar copilul strângea covorul de pe trepte. Când contenea o clipă litania bătrânelor, se desluşea glasul mânios al bătrânului, care-l dojenea cu asprime pe băiat, sau se auzeau vrăbiile, flămânde şi zgribulite de frig, ciocănind în ferestrele troienite.

Bătrânele şedeau în băncile de lângă uşa de intrare, învăluite într-un întuneric adânc, prin care abia răzbătea pâlpâirea câtorva lumânări de seu, cu care se ajutau unele dintre ele la citania rugăciunilor din cărți. Una din aceste lumânări lumina destul de limpede un mic prapur înfipt în banca din față, înfățişând un grup de păcătoşi arzând în flăcările iadului, înconjurați de diavoli. Zugrăveala de pe ceilalți prapuri nu se putea desluşi.

Femeile nu cântau, ci mai degrabă mormăiau cu glasuri trudite şi somnoroase litania, în care reveneau necontenit cuvintele:

„Şi când va sosi ceasul morții,
Primeşte-ne, primeşte-ne la Fiul tău...”

Biserica năpădită de neguri, prapurii înfipți în bănci, bătrânele cu chipuri gălbejite, luminițele care tremurau, ca şi când ar fi stat să se scufunde cu totul în beznă, toate aveau o înfățişare posomorâtă, aproape înfricoşătoare. Iar versetele de jale ale cântării despre moarte, pe care o îngânau bătrânele, îşi găseau aici cadrul cel mai potrivit.

Uneori, cântarea înceta; atuncea una dintre bătrâne se ridica în picioare şi începea să rostească în şoaptă, cu glas tremurător, *Ave Maria cea plină de bunătate,* iar celelalte repetau *Domnul cu tine* etc., dar pentru că în ziua aceea fusese înmormântată

Kalikstowa, fiecare *Ave Maria* se sfârşea cu cuvintele: *Veşnică odihnă îndură-te a-i da, Doamne, şi lumina cea veşnică să-i lumineze calea!*

Fata Kalikstowei, Marysia, şedea într-o bancă, alături de o bătrână. În clipa aceea, pe mormântul proaspăt al mamă-si zăpada cădea, domol, în strat afinat. Fetița, care nu avea mai mult de zece ani; nu înțelegea parcă nici pierderea care o lovise, nici jalea ce se desprindea din această pierdere. Chipul ei cu ochi mari, albaştri, era de o copilărească seninătate şi avea chiar o înfățişare oarecum nepăsătoare la tot ce se întâmpla în jur. Oarecare curiozitate era tot ce puteai citi în privirea ei. Cu gura căscată şi cu încordată luare-aminte, se uita când la prapurul pe care erau zugrăviți păcătoşii în iad, când în cuprinsul bisericii, când înspre fereastra în care ciocăneau vrăbiile.

Ochii ei nu trădau nici o suferință. În răstimp, femeile începuseră a cânta, moțăind pentru a zecea oară poate: *Şi când va sosi ceasul morții.*

Fetița îşi trăgea smocul de păr din vârful codițelor bălaie, împletite la ceafă, care abia dacă erau cât două codițe de şoareci; se vedea bine că se plictisea. Apoi îşi întoarse privirile către bătrânul paracliser, care, ieşind în mijlocul bisericii, începu să tragă de frânghia noduroasă ce spânzura din tavan. Bătea clopotul pentru sufletul Kalikstowei, dar împlinea această datorie într-un chip cu totul mecanic, gândindu-se pesemne aiurea.

Aceleaşi dangăte de clopot vesteau totodată că vecernia se sfârşise. Femeile, spunând încă o dată rugăciunea pentru iertarea păcatelor, porniră către ieşire. Una din ele o ținea pe Marysia de mână.

— Kulikowa, o întrebă alta, ce-ai de gând să faci cu fata?

— Ce să fac? O să se ducă la Leszczyńce. Are s-o ducă Wojtek Marguła, care umblă cu poşta. Altceva ce pot să fac?

— Şi ce-o să facă la Leszczyńce?

— Auziți, oameni buni, ce-o să facă!? O să facă ce face şi aici.

De fapt, se întoarce la locul ei de baştină. Orfană cum este, poate s-o primească chiar la curte, să doarmă în bucătărie.

Sporovăind fără încetare, străbătură piața şi ajunseră la crâşmă. Se întunecase de-a binelea. Era o vreme de iarnă domoală, cu moină; cerul era acoperit de nori şi aerul pătruns de umezeală.

Omătul se topea, streşinile picurau, iar piața era plină de glod şi de zăpadă murdară amestecată cu rămăşițe de paie. Tristețea din cuprinsul bisericii se revărsase în târguşorul cu căsuțe sărăcăcioase şi dărăpănate. Ici-colo, la câte o fereastră, sclipea o luminiță; pe tot cuprinsul se aşternuse o linişte deplină Doar de la crâşmă venea un zvon de caterincă, cântând un *oberek*[1].

Cânta în deşert, pentru că în crâşmă nu se vedea țipenie de om. Femeile intrară şi cerură votcă. Kulikowa îi dădu şi Marysiei o jumătate de păhărel, spunându-i:

— Bea, că ai rămas orfană. Şi de ce e bun pe lume, n-ai să te poți bucura!

Vorba asta, „orfană”, întoarse iarăşi gândul femeilor către moartea Kalikstowei.

Kapuścińska vorbi cea dintâi:

— Să trăieşti, Kulikowa! Goliți paharele! Eh, dragele mele, când a lovit-o damblaua, a murit pe loc. Până să vină preotul s-o spovedească, se şi răcise.

Kulikowa adaugă:

— Apăi, de când tot spuneam eu, prea de tot slăbise, sărmana! Duminica trecută, când a fost la mine, i-am spus: „Ei, Kalikstowa, Kalikstowa, bine-ai face dacă ai da-o pe Marysia la curte!” „Atâta am şi eu pe lume, mi-a răspuns, şi nu mă-ndur s-o dau!” Şi a cuprins-o întristarea şi s-a pornit pe plâns; iar după aceea s-a dus la primărie, ca să-i facă actele pentru comuniune[2].

---

[1] Dans popular polonez cu ritm avântat.
[2] Împărtăşania care se face la catolici la vârsta de şapte ani.

Patru zloți şi şase groşi a plătit taxă! Pe urmă mi-a spus: „Am dat pentru fetiță, nu-mi pare rău!” Auziți, oameni buni! Şi cu ce ochi holbați se uita, iar când a murit, i-a holbat şi mai tare. Cât s-au chinuit să-i închidă, dar n-a fost chip! Spunea lumea că, şi moartă, tot la fetiță se uita.

— Să bem o cinzeacă pentru suferința ei!

Caterinca zdrăngănea necontenit acelaşi *oberek*. Femeile se amețiseră. Kulikowa bocea mereu: „Sărmănica! Sărmănica de ea!” iar Kapuścińska, aducându-şi aminte de moartea lui bărbatu-său, începu a se tângui:

— Când şi-a dat sufletul, spunea ea, a oftat cu atâta durere... cu atâta durere! şi, ridicând tot mai mult glasul, fără să vrea dădu în cântec, mai întâi doar îngânând caterinca, iar după aceea punându-şi mâinile în şolduri şi chitind de-a binelea *oberek*-ul, cu toate cuvintele lui:

„A oftat, a oftat, a oftat,
Vai, vai, cât a mai oftat!”

Apoi, izbucnind într-un plâns cu hohote, dădu şase groşi cântărețului şi mai bău un pahar de votcă,

Kulikowa, cuprinsă şi ca de jale, se întoarse cu mare înduioşare spre Marysia:

— Să nu uiți, orfano, ce ți-a spus preotul, că dacă pe maică-ta a acoperit-o omătul, asupra ta veşnic are să vegheze un înger. Apoi se opri dintr-o dată, se uită împrejur, stăpânită parcă de o ciudată mirare, şi adause cu o putere pe care nimeni nu i-o cunoştea. Când îți spun că-i înger, apăi să ştii că este!

Nimeni nu se împotrivi. Marysia, clipind din ochii ei trişti şi prostuți, îşi ațintí privirea încordată asupra bătrânei. Kulikowa vorbea mai departe:

— Tu eşti orfană, aşa că răul n-are de ce să se apropie de tine! Asupra orfanilor veghează îngerul. El e bun. Iacă zece groşi, ia-i! Şi să ştii că chiar pe jos dacă te-ai duce la Leszczyńce, tot ai să nimereşti, pentru că îngerul are să te îndrume.

Kapuścińska începu să cânte:

Cu umbra aripilor sale te va păzi veşnic, sub ale lui aripi vei fi la adăpost!

— Tacă-ți gura! strigă Kulikowa, şi după aceea, se întoarse iarăşi către fată:

— Prostuțo, ştii tu cine veghează asupra ta?

— Îngerul, răspunse copila, cu glas subțirel.

— Sărmană orfană, muguraşule, viermuşorul lui Dumnezeu, înger cu aripioare, îngâna mereu Kulikowa, adânc tulburată şi, cuprinzând fetița cu brațele, o strânse la pieptul ei de femeie cumsecade, dar amețită de băutură.

Fata izbucni în plâns. Poate că în mintea şi în inima ei, neştiutoare până atuncea, începuse în acea clipă să se înfiripe, să se trezească o simțire nouă.

Crâşmarul adormise de mult cu capul pe tejghea, seul lumânării se prelingea şi se închega în mucuri; cântărețul conteni din cânt, mişcat şi el de cele ce vedea.

Liniştea care se statornicise fu dintr-o dată curmată de un tropot de cai ce venea din fata uşii şi de un glas care strigă:

— Ptrrr!

Wojtek Marguła intră în crâşmă, ținând un felinar aprins în mână; puse felinarul jos şi începu să-şi frece mâinile cu putere, ca să se încălzească; apoi ceru crâşmarului:

— Dă-mi o sângeacă!

— Marguła, roibule, strigă Kulikowa, vrei să iei fata până la Leszczyńce?

— Fiindcă mă rogi, am s-o iau, răspunse Marguła. Apoi, uitându-se la cele două femei, adăugă: V-ați îmbătat ca nişte...

— Lua-te-ar naiba! răspunse Kulikowa. Când îți spun să ai grijă de copil, să ai! E orfană. Tu ştii, porumbelule, cine veghează asupra ei?

Wojtek nu găsi de cuviință să răspundă la această întrebare, hotărât, pesemne, să discute alte probleme. Dar mai întâi ridică sângeaca şi începu:

— Lua-v-ar toți... dar nu sfârşi, pentru că, după ce bău votca,

se strâmbă, scuipă şi, punând sângeaca jos, cu vădită nemulţumire, spuse: Apă chioară. Dă-mi din cealaltă sticlă.

Crâşmarul îi turnă din altă sticlă. Wojtek se strâmbă şi mai tare.

— Ei! Da rachiu adevărat n-ai?

Marguła era ameninţat de aceeaşi primejdie care se abătuse şi asupra celor două femei, dar pentru că tocmai în acel moment moşierul de la curtea din Łupiskóry pregătea, pentru una din gazete un articol documentar despre *Dreptul curţii boiereşti de a vinde băuturi este baza regimului social,* Wojtek contribuia fără să vrea la consolidarea acestui regim social, mai ales că debitul de băuturi, deşi aşezat în târg, aparţinea curţii.

Dându-şi această contribuţie de vreo cinci ori la rând, îşi uită, ce-i drept, felinarul, în care lumânarea se stinsese, însă luă de mână fata, care era aproape adormită, spunându-i:

— Hai, nălucă!

Femeile adormiseră şi ele în ungherul lor, aşa că nimeni nu bine-cuvântă pe Marysia la plecare. La urma urmei, se întâmpla un lucru foarte simplu: mamă-sa murise şi rămăsese în cimitirul din Łupiskóry, iar fata pleca la Leszczyńce.

Ieşiră în uliţă, se urcară în sanie, Marguła dădu bici cailor: „Dii”, şi porniră.

Sania răzbătea anevoie prin glodul din târg, dar îndată ieşi la câmp deschis, unde toată întinderea era acoperită de omăt. Aveau de mers cale lungă: zăpada aproape că nu se auzea sub tălpile săniei; numai când şi când, necheza un cal sau altul; iar la răstimpuri venea din depărtări hămăitul slab al câinilor.

Şi goneau, goneau mereu. Wojtek îndemna caii şi cânta pe nas:

„Ţi-aduci aminte, câine ticălos, ce mi-ai făgăduit?”

După scurtă vreme însă, amuţi şi începu să moţăie. Capul i se bălăbănea când în dreapta, când în stângă. Visa că, pierzând sacul cu scrisori, cei din Leszczyńce îl luaseră la bătaie; de aceea uneori, trezindu-se pe jumătate, mormăia: „Lua-v-ar dracii l”

Marysia nu putea dormi din pricina frigului. Cu ochii larg deschişi, privea întinderea albă a câmpiei, dar o stingherea necontenit spinarea întunecată a lui Marguła, care şedea în faţă. Fetiţa se gândea că măicuţa ei murise, o vedea aievea cu chipu-i palid, cu ochii mari — şi simţea, începea să-şi dea seama că fiinţa pe care o pierduse îi era nespus de dragă, că ea nu mai este şi că nu va mai fi niciodată la Leszczyńce. Văzuse doar cu ochii ei cum o îngropaseră în cimitirul de la Łupiskóry. Amintindu-şi toate acestea, ar fi plâns de jale, dar, pentru că îi îngheţaseră mâinile şi picioarele, plângea mai mult de frig.

Ger cu adevărat nu era, însă aerul jilav te pătrundea, cum se întâmplă mai totdeauna când se topeşte zăpada. Wojtek, care avea însă în burtă o bună provizie de alcool, nu simţea frigul.

Proprietarul din Łupiskóry avea deci deplină dreptate când spunea că „în vreme de iarnă, votca încălzeşte şi, cum ea este singura consolare a poporului, luându-se marilor proprietari posibilitatea exclusivă de a consola poporul, li s-ar lua implicit şi înrâurirea pe care o au asupra mulţimii".

Wojtek era în clipa aceea atât de consolat, încât nimic din tot ce se întâmplă în lume nu l-ar mai fi putut mâhni sau impresiona.

Nu-l impresiona, aşadar, nici faptul că, la un moment dat, când intrară în pădure, caii îşi încetiniră mai întâi pasul, deşi bucata asta de drum era mai bună, iar apoi, cârmind într-o parte, răsturnară sania în şanţul şoselei.

Wojtek se trezi, e adevărat, însă nu înţelese tocmai bine ce se întâmplase.

Marysia începu să-l zgâlţâie.

— Wojtek!

— Ce vrei?

— Ne-am răsturnat!

— Ne-am răsturnat? întrebă Wojtek şi adormi de-a binelea. Fata se aşeză lângă sanie, se ghemui cum putu şi aşteptă. Dar puţin după aceea, simţi că faţa i-a îngheţat cu totul şi începu din

nou să-l zgâlțâie pe vizitiul care dormea dus:

— Wojtek!

Nu primi nici un răspuns.

— Wojtek! Vreau acasă.

După o clipă, strigă iarăşi:

— Wojtek, eu plec pe jos...

Şi în cele din urmă, plecă. I se păru că până la Leszczyńce era o palmă de loc. De altfel, cunoştea bine drumul, pentru „că îl făcuse în fiecare duminică împreună cu maică-sa, când se duceau la biserică. De data aceasta însă, trebuia să-l facă singură.

În pădure, cu toată moina, troienele se ridicau încă înalte, şi noaptea era limpede. Sclipirile omătului se îmbinau cu lumina prefirată printre norii argintii, astfel că drumul se vedea ca ziua. De o parte şi de alta, prin învăluirile în neguri, Marysia zărea până în inima codrului trunchiurile copacilor, care se conturau cu claritate, întunecați şi neclintiți, pe fondul alb al zăpezii. Troienele care se ridicau de-a lungul trunchiurilor se vedeau limpede până hăt, departe.

În tot cuprinsul, stăpânea o linişte deplină, care sporea încrederea fetiței. De pe crengile împovărate de omăt cădeau picături de apă, lovind cu un sunet uşor în ramuri şi în rămurele. Acesta era singurul freamăt al pădurii. Încolo, nici o şoaptă! Linişte în tot cuprinsul, linişte, alb, tăcere, pace!

Nici o adiere de vânt. Nici un murmur în tufişurile năpădite de zăpadă.

Întreaga fire îşi dormea somnul ei de iarnă. Giulgiul alb care învăluise pământul şi toată pădurea, cufundată în tăcere şi din belşug împodobită cu nea, norii diafani de pe cer, toate se închegau parcă într-o vastă alcătuire albă şi fără de viață. Aşa e totdeauna când se topeşte zăpada.

Singura realitate însuflețită, singura ființă care se mişca, asemenea unui mic punct negru în mijlocul acestei tăcute măreții, era Marysia. Bună şi ocrotitoare pădure! Stropii de apă

care se, prelingeau de pe ramurile copleşite de omăt erau poate lacrimile vărsate pentru mica orfană. Bătrânilor copaci le era milă de biata fetiță, Şi ea singură, mică şi atât de plăpândă, mergea, sărmana, cu atâta încredere prin zăpadă, prin noapte şi prin pădure, ca şi cum n-ar fi fost nimic! Noaptea aceasta, atât de limpede, îi purta poate de grijă.

Şi când eşti mic şi firav, ce bine e să ştii că te poți bizui şi că te poți încrede într-o atât de nemărginită putere!

Astfel, le poți lăsa toate în voia Domnului.

Fata umblă cale lungă, până când osteni. Se împiedica mereu în ghetele mari şi grele, care-i ieşeau din picioare. Se afundau în zăpadă şi abia mai izbutea să le scoată. Nici pe cele două mâini nu era deplin stăpână, pentru că într-un pumn strângea cât putea bănuțul pe care i-l dăduse bătrâna Kulikowa. Îi era frică să nu-l scape jos. Uneori o biruia plânsul, dar îndată se oprea, vrând parcă să se încredințeze că nimeni n-o auzise plângând. Dar pădurea auzise.

Omătul se topea pe ramuri şi murmura necontenit a jale. O mai auzise încă şi altcineva. Fetița păşea din ce în ce mai anevoie. Nu cumva s-a rătăcit? De unde! Între cei doi pereți de copaci puternici şi întunecați drumul se desfăşura alb înaintea ei, larg, ca o fâşie care se îngusta numai departe, în zare. Somnul însă o copleşea, greu şi de neînvins.

Fetița se aşeză sub un copac. Pleoapele îi atârnau ca de plumb peste ochii trudiți. O clipă se gândi că pe albul fără de prihană al zăpezii va veni, plutind uşor, măicuța ei de la cimitir. Dar nu veni nimeni. Totuşi, fetița era încredințată că cineva trebuia să vină. Cine? Îngerul. Doar bătrâna Kulikowa îi spusese limpede că îngerul veghează asupra ei. Marysia îl cunoştea. Îl văzuse zugrăvit acasă, la măicuța ei. Avea aripi albe şi ținea un crin în mână. Nu se poate să nu vină îngerul în noaptea asta!

Auzi cum şuşoteşte pe ramuri omătul care se topeşte — mai tare, din ce în ce mai tare. Acuma trece îngerul prin văzduh şi cu aripile lui scutură mai multe picături deodată. Auzi... Tăcere!

Vine cineva într-adevăr: zăpada, deşi afânată, foşneşte sub paşii care se apropiau lin, dar cu grabă. Fetița deschise cu încredere ochii împovărați de somn.

— Ce-i?

Un cap sur, cu urechile ciulite, se apleacă lacom asupra fetiței. E ca într-o cutremurătoare vedenie de groază.

Janko muzicantul

Cuvânt înainte

Primul trimestru al anului 1879, îl petrece Sienkiewicz la Paris, unde sosise la începutul lui aprilie 1878, venind din America prin Londra. La Paris sau la Pont Marly scrie, probabil în acest răstimp, şi nuvela Janko muzicantul, *pe care o va publica în „Kurier Warszawski", nr. 159 pe la jumătatea anului; în volum va fi tipărită în 1880. Continuând preocupări publicistice mai vechi pentru soarta promiscuă a copiilor de țărani, al căror talent nativ se iroseşte în dificultățile şi neînțelegerea celor din jur înainte de a înflori, nuvela va fi receptată ca o capodoperă clasică a genului; şi pe bună dreptate.*

Semnalată pentru prima dată în transpunere românească încă din 1894, în periodicele „Munca ştiințifică şi literară" (nr. 4, p. 33—35) şi „Amicul copiilor" (nr. 3, p. 80, 84), nuvela este menționată de paisprezece ori în Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice. 1859—1918. *În sumarul volumelor colective a intrat de asemenea de fiecare dată.*

SE NĂSCUSE plăpând şi slab. Cumetrele, câte se adunaseră la căpătâiul lăuzei, clătinau din cap, îngrijorate şi de mamă, şi de copil. Kowalka Szymonowa, care trecea drept cea mai deşteaptă, încercă s-o mângâie pe bolnavă:

— Socot, spuse ea, c-ar fi bine să-ți aprindem lumânarea, şi se apropie sfârşitul, cumătră dragă; e vremea să te pregăteşti a trece în lumea celor drepți; să chemăm preotul, ca să te dezlege

de păcate.

— Chiar aşa! se amestecă în vorbă o altă cumătră, iar pe băiat trebuie să-l botezăm numaidecât; aşa e de slab, că nu m-aş mira să se stingă înainte de a veni preotul şi, adăugă ea, măcar cu atâta să ne mulțumim, că, botezat fiind, n-are să se prefacă în vârcolac.

Spunând acestea, ea aprinse o lumânare; luă apoi copilul şi, stropindu-l cu apă, până ce micuțul începu să clipească din ochi, rosti o rugăciune:

— În numele Tatălui, şi al Fiului, şi al Sfântului Duh te botez, dându-ți numele Jan; iar acum, suflete „creştin”, întoarce-te în lumea din care ai purces. Amin!

Dar sufletul creştin nu avea defel poftă să se întoarcă în lumea din care a purces, părăsind firavul trupşor; dimpotrivă, începu a-şi frământa cumplit picioruşele, plângând cu mare larmă, deşi era atât de slab şi de prăpădit, încât, aşa cum spuneau cumetrele, „semăna mai degrabă a pisoi decât a copil”.

Au trimis după preot. Preotul a venit, şi-a făcut datoria şi a plecat. Bolnava s-a mai înviorat. După o săptămână, s-a dus la lucru. Băiatul abia „îşi ținea suflarea”, dar şi-o ținea totuşi. Aşa a dus-o până când a împlinit patru ani, şi atuncea, într-o primăvară, cucul i-a luat boala; băiatul s-a mai înzdrăvenit ceva, dar sănătos de-a binelea nu s-a făcut; şi aşa a ajuns până la zece anişori.

Era slab şi ars de soare, cu burta mare şi cu obrajii căzuți; avea părul ca de cânepă, aproape alb, şi ochii căprui, larg deschişi, cufundați parcă într-o lume de pe alt tărâm. Iarna, şedea pe cuptor, scâncind de frig şi uneori de foame, când mamă-sa nu avea ce să pună nici în sobă, nici în oală; vara hoinărea într-o cămăşuică, încins cu un curmei, pe cap cu o pălărie de paie, spartă, de sub care îşi înălța capul sus, ca o pasăre. Mamă-sa, țărancă nevoiaşă, neavând nici pământ, nici gospodărie, trăind de pe o zi pe alta, ca o rândunică aciuată sub o streaşină străină, poate că-l iubea în felul ei, însă îl bătea

mereu, şi din „prostule”! nu-l scotea. La opt ani, băiatul ducea vitele la păşune, iar când nu avea nimic de mâncare acasă, mama îl trimitea în pădure, după ciuperci. Dacă nu l-au mâncat lupii, numai Dumnezeu cu mila lui l-a apărat.

Era pipernicit, şi când vorbea cu oamenii, ținea degetul în gură, de altfel, ca mai toți copiii de la țară. Cum nici la muncă nu se arăta a fi de vreun folos, oamenii erau încredințați că n-o să iasă nimic din el şi că mamă-sa nu o să aibă nici o mângâiere de pe urma lui. De ce o mai fi venit pe lume? Şi totuşi avea şi el o patimă: cântecul. Se oprea să-l asculte în tot locul. Iar când crescu mai măricel, nu se mai gândea la nimic altceva. Când se ducea cu vitele la păşune sau cu coşul după poame, se întorcea de multe ori cu coşul gol şi spunea în şoaptă:

— Vai, vai, mamă, ştii ce cântec frumos am auzit astăzi în pădure?!

Iar mamă-sa îi răspundea:

— O să-ți dau eu un cântec, de-o să-ți treacă pofta! Lasă, lasă!

Şi uneori îi pregătea câte o „chitare”, care-l ustura de-i mergeau fulgii. Băiatul țipa şi se jura că altă dată n-are să mai facă; dar, în ciuda jurămintelor, se gândea că acolo, în pădure, cântase totuşi cineva. Cine? Nu ştia nici el. Brazii, fagii, mestecenii, mierlele, toate laolaltă. Cânta pădurea toată, cânta ecoul!... Pe câmp, cântau toate ierburile; în livada din spatele casei ciripeau vrăbiile, de se înfiorau şi vişinii. Seară de seară asculta toate glasurile satului şi, fără îndoială, îşi spunea că întreg satul cânta. Când l-au trimis la lucru, ca să împrăştie gunoiul pe ogoare, prindea până şi susurul vântului în coarnele furcii.

O dată, stând aşa, cu părul răvăşit, şi ascultând cum cânta vântul în coarnele furcii, l-a văzut vechilul moşiei. Întâi l-a cercetat din ochi, apoi s-a descins de curea şi i-a tras o bătaie straşnică. Şi cu ce s-a ales din toate astea? S-a ales cu o poreclă. Oamenii îi spuneau „Janko muzicantul”. Primăvara, se strecura

pe furiş din casa, se ducea pe malul râului şi cânta din fluier. Noaptea, când broaştele orăcăiau, când cristeii cântau în luncă şi când bondarii bâzâiau prin rouă, iar cocoşii cântau pe după garduri, somnul nu se prindea de el, ci şedea aşa, de asculta, şi Dumnezeu ştie ce cântece desluşea el din toate zvoanele acestea. Mamă-sa nu-l mai lua cu ea la biserică, din pricină că, îndată ce începea să cânte orga sau când auzea vreo voce mai plăcută, i se împăienjeneau ochii de lacrimi şi se uita la oameni cu priviri care veneau parcă din altă lume...

Straja, care cutreiera toată noaptea ulițele satului şi număra stelele de pe cer sau tăifăsuia încet cu zăvozii de pază, ca să nu-l biruie somnul, îl vedea adesea pe Janko, în cămăşuică albă, furişându-se prin întuneric către crâşma. Dar băiatul nu intra înăuntru, ci se pitula în umbra zidului şi asculta. Oamenii jucau *obertaş*-ul[1]; când şi când, câte un flăcău arunca o strigătură: Iac-aşa, şi iar aşa!

Cizmele tropăiau. Codanele chiuiau: „Ce pofteşti?" Vioara cânta: „Vom mânca, vom bea şi ne vom veseli", iar contrabasul o întovărăşea cu glas adânc: „Ce-o da Domnul! Ce-o da Domnul!" Strălucea lumina în ferestre; în crâşmă fiecare grindă parcă se înfiora, cânta şi juca, iar Janko asculta...

Ce n-ar fi dat să aibă şi el o vioară, care să cânte subțirel: „Vom mânca, vom bea şi ne vom veseli!" O cutie care cânta! Da, dar de unde s-o ia? Cine să i-o facă? Dacă i-ar îngădui măcar o dată s-o mângâie cu mâna... Dar de unde! Janko nu putea decât atât: să stea pitulat şi să asculte, dar şi aceasta numai până când glasul străjii suna în întuneric, cutremurând văzduhul:

— Du-te acasă, diavole!

Abia atunci Janko pornea în goană, desculț; în drum către casă, prin întuneric, îl urmarea glasul viorii: „Vom mânca, vom bea şi ne vom veseli!" şi sunetul adânc al contrabasului: „Ce-o da Domnul! Ce-o da Domnul! Ce-o da Domnul!"

---

[1] Obertas ori oberek; Dans popular polonez cu ritm avântat.

De câte ori avea prilejul să audă cântec de vioară, fie la sărbătoarea secerişului, fie la vreo cumetrie, Janko simțea o adevărată încântare. După aceea, se cuibărea iarăşi pe cuptor, şi zile întregi nu scotea o vorbă, doar ochii îi străluceau, cum strălucesc ochii pisicii în întuneric. După o vreme, şi-a făcut singur o scripcă de şindrilă şi din păr de coadă de cal, dar nu cânta aşa de frumos ca vioara de la crâşmă: abia suna, aproape că nici n-o auzeai, era ca un bâzâit de muscă sau de țânțar. Totuşi cânta cu ea de dimineață şi până scara, deşi din pricina asta primea atâția pumni, încât până la sfârşit capul lui arăta ca un măr crud, ciocănit pe toate părțile. Dar aşa era firea lui. Slăbea mereu; numai burta îi rămăsese umflată. Părul îi creştea tot mai încâlcit, iar ochii, tot mai larg deschişi, îi erau mai totdeauna scăldați în lacrimi; pieptul şi obrajii i se scofâlciseră cu totul. Nu semăna defel cu ceilalți copii; semăna mai degrabă cu vioara lui de şindrilă, care scotea sunete abia auzite. Şi pe lângă toate, în primăvara aceea flămânzea cumplit, ținându-se zile întregi numai cu morcovi cruzi.

Însă în ciuda atâtor necazuri, dorul de a avea o vioară bună îl rodea necontenit.

Şi dorul acesta nu i-a fost a bine.

La curtea boierească era un lacheu care avea o vioară şi, când mântuia treaba, începea să cânte, năzuind a cuceri în felul acesta pe domnişoara fată-n casă. Janko, furişându-se uneori în ograda conacului, se târa pe brânci printre frunzele de brusturi până la odaia în care se afla vioara, numai ca s-o poată vedea prin uşa larg deschisă. Vioara spânzura pe peretele din fața uşii. Băiatul o privea cu toate puterile sufletului său, socotind-o ca pe o ființă nespus de dragă, ca pe un lucru sfânt, până la care nu se putea înălța niciodată şi de care nu era vrednic să se atingă, Şi totuşi, o dorea. Ar fi vrut s-o mângâie măcar o dată, măcar o dată să o poată privi de-aproape, şi la gândul ăsta, sărmana lui inimioară de țăran se înfiora de o negrăită fericire.

O dată, într-o noapte, nu era nimeni în odaia de srviciu.

Boierii plecaseră de mult în străinătate, conacul era pustiu, iar lacheul îşi făcea veacul în cealaltă aripă a casei, la domnişoara fată-n casă. Janko, tupilat între frunzele de brusturi, privea de îndelungă vreme prin uşa larg deschisă către ținta tuturor dorințelor lui. Era o noapte cu lună, şi razele ei se strecurau pieziş pe fereastra odăii, răsfrângându-se ca un mare şi luminos pătrat pe peretele din fața uşii. Pătratul acesta călătorea încet, aproape pe nesimțite, către vioară, şi în cele din urmă o cuprinse întreagă în lumina, lui. În clipa aceea, vioara ieşi deodată din întuneric, împrăştiind parcă ea însăşi mănunchiuri de raze argintii, iar rotunjimile ei erau atât de orbitor de strălucitoare, încât Janko abia de mai putea să se uite la ele. Scăldată în acea năvalnică revărsare de lumină, vioara, cu laturile ei meşteşugit tăiate, cu strunele şi cu gâtul ei arcuit, era minunată. Butoanele de întins coardele erau ca nişte licurici, iar arcuşul atârna ca o vergea de argint...

Era ca într-o minune, ca într-o vrajă: Janko se uita şi nu se mai sătura. Pitit între franzele de brusturi, cu coatele sprijinite pe genunchii slăbănogi, se uita necontenit, cu gura căscată. Acu îl țintuia pe loc frica, acu îl mâna înainte o dorință de neînvins. N-or fi niscai farmece? Vioara, luminată de razele lunii, pană venea către copil... Când şi când, lumina parcă se stingea, dar în clipa următoare izbucnea cu şi mai mare putere. Farmece, farmece, altceva nu putea fi! În răstimp, s-a stârnit vântul; copacii au fremătat domol; frunzele de brusturi s-au zbătut ca nişte aripi, jar lui Janko i s-a părut că aude cu o ciudată limpezime: „Du-te, Janko. Nu e nimeni în odaie... du-te, Janko...”

Noaptea era senină, se vedea ca ziua, în parcul conacului, undeva, în preajma lacului, cânta o privighetoare, şi trilurile ei, când mai slabe, când mai puternice, spuneau: „Du-te! Hai, du-te şi ia-o!” Un liliac de treabă trecu în zbor lin pe la urechea copilului şi-i strigă: „Nu, Janko, nu te du!” Dar liliacul zbură mai departe, şi privighetoarea rămase; iar brusturii murmurau tot

mai limpede: „Nu e nimeni în odaie!” Vioara se ivi iarăşi în lumină...

Târându-se pe burtă, bietul pui de om, mărunt şi zgribulit, se mişcă înainte încet şi cu băgare de seamă; iar privighetoarea îl îndemna tot mai stăruitor cu trilurile ei: „Du-te! Hai, du-te şi ia-o!”

Cămăşuica albă ieşise cu totul dintre întunecatele frunze de brustur şi se apropia tot mai mult de uşa odăii. Când ajunse în prag, se auzi răsuflarea întretăiată hulind în pieptul slăbănog al copilului. Într-o clipă, cămăşuica albă pieri; pe prag nu se zărea decât un picior desculț. Zadarnic mai trecu liliacul încă o dată în zbor, strigând: „Nu! Nu!”... Janko intrase în odaie...

În lacul din parc, broaştele orăcăiră în aceeaşi clipă cu toată puterea, ca într-o mare spaimă, şi apoi amuțiră. Privighetoarea contenise, brusturii nu mai fremătau. Janko se târa mereu, încet şi cu mare încordare, dar deodată îl cuprinse groaza. Între brusturi, se simțea ca la el acasă, cum se sunt puii sălbăticiunilor în tufişuri, iar acum era ca un pui de sălbăticiune prins în capcană. Se mişca repede; răsufla scurt şi şuierător. Se cufundă în întuneric. Un fulger brazdă de la răsărit la apus noaptea tihnită de vară, luminând încă o dată cuprinsul odăii, în care Janko era în patru labe în fața viorii, cu capul ridicat în sus. Dar fulgerul se mistui, şi luna intră în nori. Nimic nu se mai văzu. Nimic nu se mai auzi.

Abia după o vreme, porni din întuneric un sunet uşor şi duios, ca şi când cineva ar fi atins din greşeală strunele viorii, şi deodată...

Un glas răguşit de om trezit din somn, venind dintr-un ungher al odăii, întrebă cu mânie:

— Care eşti acolo, măi?

Janko îşi opri răsuflarea, dar glasul răguşit întrebă încă o dată:

— Care eşti acolo, măi?

Scapără un băț de chibrit, odaia se lumină, şi după aceea...

Eh! Dumnezeule! Se auziră sudălmi înfundate, plânset, icnit de copil, vaiete: „Aoleu, Dumnezeule!” larmă de câini, ograda se umplu de zarvă şi ferestrele se luminară...

A doua zi, sărmanul Janko fu adus în fața primarului la judecată.

Trebuia judecat pentru hoție?... Fără îndoială. Primarul şi județii se uitară la el, cum şedea în fața lor cu degetul în gură, cu ochii speriați şi înlăcrimați, mărunt, slăbănog, flămând, stâlcit în bătaie şi fără a-şi da seama parcă unde se află şi ce vor de la el... Cum să judeci o sărăcie ca asta, care are zece ani şi abia se ține pe picioare? Să-l trimită la închisoare, sau ce să facă cu el?... Față de copil, se cuvine oarecare milă. Aşadar, să fie dat în seama străjii, care să-i tragă câteva vergi, ca să nu mai fure câte zile-o avea, şi cu asta, basta!

— Se înțelege!

Îl chemară pe Stach, care era straja satului.

— Ia-l şi dă-i câteva, să țină minte!

În semn de încuviințare, Stach dădu din cap — cap nărod de vită — îl luă pe Janko subsuoară, ca pe un pisoi, şi porni cu el în ogradă. Copilul, ori că nu înțelesese despre ce era vorba, ori că-l amuțise spaima, destul că tăcea chitic şi doar se uita, ca o biată păsărică. O fi ştiut ce soartă îl aştepta? Când Stach îl întinse jos în hambar, ridicându-i cămăşuica pe spinare, repezind varga cu toată puterea. Janko răcni:

— Maică!

Şi la fiecare lovitură răcnea tot aşa: „Maică! Maică!”, dar din ce în ce mai încet, mai stins, până când, cine ştie la a câta vargă, tăcu şi nu o mai chemă pe maică-sa...

Biată vioară sfărâmată!...

Eh, da nărod mai eşti, măi Stach! Nărod şi neîndurat. Care om cu mintea-ntreagă s-ar năpusti cu toată puterea asupra unui copil? Că doar ai văzut ce pipernicit şi slăbănog e şi că abia se ține pe picioare!

A venit mamă-sa şi l-a luat; până acasă a trebuit să-l ducă în

brațe. A doua zi, Janko nu s-a mai sculat, iar a treia zi, către seară, pe laviță, învelit cu un țol de câlți, se stingea în deplină linişte.

Rândunelele glăsuiau în cireşul din fața prispei; o rază de soare pătrunse pe geam, învăluindu-i în lumină părul auriu şi zburlit şi fața, în care nu mai rămăsese nici un pic de sânge. Şi raza aceea era parcă drumul pe care avea să pornească sufletul copilului. Bine că măcar moartea îi deschidea drum larg şi însorit, căci în viață nu avusese parte decât de cărări pline de spini. În clipa din urmă, abia mai răsufla, dar după chip se vedea bine că ascultă cu luare-aminte zvonurile satului care pătrundeau prin fereastra deschisă. Era pe înserat, şi fetele, care se întorceau de la câmp, cântau: *Ah, pe câmpul înverzit!* Undeva, departe, cineva cânta din fluier. Satul îi cânta lui Janko cel din urmă cântec, şi Janko asculta... Pe țol, lângă el, se afla scripca pe care şi-o înjghebase singur din şindrilă.

Deodată, în pragul morții, fața copilului se lumină, iar buzele albe abia murmurară:

— Mamă!

— Ce este, băiatul mamei? întrebă mamă-sa cu glasul înăbuşit de plâns.

— Mamă! Când oi ajunge în cer, Dumnezeu o să-mi dea o vioară adevărată?

— O să-ți dea, băiatul mamei, o să-ți dea! răspunse mamă-sa, dar mai mult nu putu să spună.

În pieptul ei de femeie voinică izbucni în clocot toată jalea care se adunase şi abia icni:

— Vai, Isuse! Isuse!

Se prăbuşi cu fața pe ladă, bocind cu deznădejde, ca şi când şi-ar fi pierdut mințile; înțelegea că nu poate smulge din ghearele morții ființa care-i era cea mai dragă.

Şi, într-adevăr, n-a putut. Când s-a ridicat şi s-a uitat iarăşi la copil, ochii micului cântăreț erau deschişi, ce-i drept, însă neclintiți, iar fața — gravă, posomorâtă şi încremenită.

Şi raza de soare se îndepărtase...

Pace ție, Janko!

A doua zi, stăpânii s-au întors la conac, venind din Italia, împreună cu domnişoara şi cu domnişorul, care-i făcea curte. Domnişorul a spus:

— *Quel beau pays que l'Italie!*[1]

— Şi ce popor de artişti! *On est heureux de chercher là-bas des talents et de les protéger!...*[2]

Deasupra lui Janko foşneau mestecenii...

Organistul din Ponikła

Cuvânt înainte

Într-o scrisoare din 1893, datată greşit 16 martie, în loc de 16 iunie, scrisoare adresată editorului R. Wollf, prozatorul plănuia înlocuirea schiței Nebunul (Warial), *în vol. XX de Scrieri, cu Organistul din Ponikla, pe care abia o terminase la Zakopane. Într-adevăr, editorul avea să-i respecte dorința, volumul amintit apărând în 1894, după publicarea schiței cu un an mai înainte într-un periodic.*

ZĂPADA era uscată, scârțâia, şi nu prea mare, iar Klén avea picioare lungi, aşa că mergea repede pe drumul de la Zagrabie spre Ponikła. Mergea atât de repede şi fiindcă se anunța un ger straşnic, iar el era îmbrăcat cam subțire; un surtuc scurt, un cojocel şi mai scurt pe deasupra, pantaloni de stofă nu prea groasă de lână şi pantaloni subțiri şi peticiți. Afară de asta, în mână avea un oboi, pe cap o pălărie căptuşită cu vânt, în stomac

1 Ce țară frumoasă este Italia! (lb. fr.).

2 Ce fericire să găseşti talente acolo şi să le ocroteşti! (lb. fr.)

câteva păhărele de lichior, în inimă bucurie, iar în suflet motive importante pentru această bucurie. Chiar azi de dimineață semnase un contract cu canonicul Krajewski ca viitor organist la Ponikła. El, care până atunci se întâmplase nu o dată să rătăcească, asemenea unui țigan prăpădit, din crâşmă în crâşmă, din nuntă în nuntă, din iarmaroc în iarmaroc şi din hram în hram, câştigându-şi banul la oboi sau la orgă, la care de altfel cânta mai bine decât toți organiştii din împrejurimi, avea să se statornicească în sfârşit la Ponikła şi să înceapă o viață stabilă sub propriul acoperiş. Casă, grădină, o sută cincizeci de ruble pe an, alte câştiguri ocazionale, autoritatea unei persoane chipurile pe jumătate bisericeşti, slujba spre slava Domnului — cine-ar putea să nu respecte asemenea noroc. Nu de mult, oricare țăran din Zagrabie sau Ponikła, dacă avea câteva pogoane, îl socotea pe domnul Klén drept un om vrednic de dispreț; acum însă, aveau să se căciulească în fața lui. Organist, şi încă într-o parohie atât de mare, asta nu-i lucru de şagă! Klén râvnea de mult un asemenea post, dar câtă vreme bătrânul Mielnicki mai era în viață, nici nu putea fi vorba. Degetele bătrânului înțepeniseră şi cânta prost, dar canonicul nu l-ar fi dat afară pentru nimic în lume, fiindcă trăiseră împreună peste douăzeci de ani.

Dar după ce Łysa canonicului îl împunsese pe bătrân în burtă atât de rău, încât îşi dăduse duhul în trei zile, domnul Klén nu mai ezitase să-i solicite postul preotului, iar canonicul nu pregetase să i-l dea, întrucât nici la oraş n-ar fi putut găsi un organist mai bun. Cum de avea Klén atâta îndemânare la oboi, la orgă şi la alte instrumente la care se pricepea, e greu de ştiut. N-o moştenise de la tatăl lui, deoarece acesta se trăgea din Zagrabie; în tinerețea lui, slujise în oştire dar nu în orchestră, iar la bătrânețe împletea frânghii din cânepă şi „cânta" doar din luleaua înfiptă veşnic sub mustață,

Feciorul lui, însă, asculta de mic copil până la uitare de sine, când auzea pe cineva cântând. Încă de pe vremea când era

flăcăiandru, se ducea la Ponikła să tragă la foalele orgii lui Mielnicki, care văzându-i înclinarea, îl învățase să cânte. După numai trei ani, Klén cânta mai bine ca Mielnicki. După aceea, când trecuseră pe la Zagrabie nişte muzicanți, fugise cu ei. Rătăcise în tovărăşia lor ani întregi, cântând numai Dumnezeu ştie pe unde; fără îndoială, pe unde se nimerea: pe la iarmaroace, pe la nunți şi pe la biserici; abia după ce tovarăşii i se împrăştiaseră care încotro sau muriseră, se întorsese la Zagrabie, sărac ca un şoarece de biserică, ogârjit şi trăind ca pasărea pe ramură — cântând câteodată oamenilor, câteodată lui Dumnezeu. Şi cu toate că oamenii îi reproşau „nestatornicia”, se umpluse de faimă. La Zagrabie şi la Ponikła se spunea, despre el: „Zi-i Klén şi dă-i drumul! Da când începe să cânte, Dumnezeu se bucură şi omului i se încețoşază ochii!” Câte unul îl întreba: „Ai frică de Dumnezeu, domne Klén, ce diavol stă şi-n dumneata?” într-adevăr, acest slăbănog cu picioare lungi avea pe dracul în el. Pe când trăia Mielnicki, se întâmpla să-i țină locul la marile sărbători şi la hramuri, şi cânta la orgă până când uita de el. Asta se întâmpla mai ales pe la jumătatea slujbei, când oamenii se cufundau în rugăciune, când fumul cădelnițelor umplea tot oraşul, când cânta tot ce trăia, când însuşi Klén era cuprins de vraja muzicii, iar liturghia, însoțită de dangătul clopotelor şi clinchetul clopoțeilor, de mirosul de smirnă, tămâie şi ierburi aromate, de pâlpâitul luminărilor şi strălucirea sfântului potir, întărea sufletele oamenilor şi toată biserica părea că se înalță spre cer pe aripile credinței. Atunci canonicul, ridicând şi coborând sfântul potir, închidea ochii cu evlavie, iar Klén făcea şi el la fel sus, având senzația că orga cânta singură, că glasurile țevilor de plumb se înalță ca valurile, curg ca râurile, se revarsă ca zăpoarele, se preling ca izvoarele, răpăie ca picăturile de ploaie, umplu întreaga bisericii, răsunând sub bolțile înalte şi înaintea altarului, în fumul cădelnițelor, în lumina soarelui şi în sufletele oamenilor — unele amenințătoare şi grave, ca tunetele, altele vorbind parcă aidoma cuvintelor

dintr-un cântec omenesc, sau risipindu-se prin aer, dulci şi mărunte, ca boabele mătăniilor ori chemările privighetorilor. După slujbă, domnul Klén cobora de la cor îmbătat, cu ochii strălucitori de extaz, dar ca nu om simplu ce era, spunea şi gândea că a obosit. În sacristie, canonicul îi îndesa ceva mărunțiş în mână şi câteva laude în urechi; iar el pleca printre oamenii care fumau înaintea bisericii şi care atunci se descopereau în fața lui, cu toate că locuia cu chirie în Zagrabie, şi-l admirau fără margini.

Dar domnul Klén nu ieşea în fața bisericii ca să audă: „Ei, uite că vine domnul Klén!” ci ca să vadă ce-i era lui mai drag la Zagrabie, la Ponikła, în lumea întreagă, adică pe domnişoara Olka, fiica țiglarului din Zagrabie. Îi prinsese inima ca într-un cleşte cu ochii ei ca două albăstrele, fața luminoasă şi gura ca vişina. Domnul Klén în persoană, în rarele clipe când gândea cu luciditate şi, văzând că țiglarul nu vrea să i-o dea de soție, se gândea să lase totul baltă, simțea cu groază că nu va fi în stare să facă aşa ceva şi repeta cu îngrijorare adâncă: „Ehei, ştiu că s-a înfipt bine! nici cu cleştele n-o mai scoți”. Fireşte, tot pentru ea încetase să mai umble haihui, iar când cânta la orgă, se gândea că îl ascultă ea, şi de aceea cânta cu şi mai mult suflet.

Olka, la rândul ei, îndrăgindu-i la început „îndemânarea” la muzică, sfârşise prin a-l îndrăgi pentru el însuşi; acest Klén îi era cel mai drag dintre toți, cu toate că avea o față ciudată, negricioasă, ochii rătăciți parcă, surtucul scurt, cojocelul şi mai scurt, iar picioarele atât de lungi şi de subțiri, ca o barză.

Tătuca țiglarul însă, deşi de cele mai multe ori îi sufla şi lui vântul în buzunare, nu voia să i-o dea pe Olka lui Klén”. „Oricine, îşi spunea, vrea să ia o fată ca a mea; de ce să-şi lege viața de unul ca Klén?” Şi abia îi îngăduia să intre în casă, ba câteodată nu-i îngăduia deloc. Dar după moartea bătrânului Mielnicki, toate se schimbaseră dintr-o dată. După ce semnase contractul cu canonicul, alergase într-un suflet la țiglar, iar acesta îi vorbise astfel: „Nu zic că e musai să fie ceva, da un organist nu e totuna

cu un taie frunză câinilor!” îl poftise în odaie, îl omenise cu lichior şi-l cinstise ca pe un musafir. Când venise şi Olka, se bucurase laolaltă cu tinerii că domnul Klén ajunsese cineva, că va avea o casă, grădină, iar după canonic, avea sa fie cea mai importantă persoană din Ponikła.

Iată de ce Klén îşi petrecuse cu mare bucurie la ei, a lui şi a Olkăi, toată după-amiaza, iar acum se întorcea în faptul serii, pe drumul spre Ponikła prin zăpada care scârţâia.

Se lăsa gerul, dar lui nu-i păsa, mergea înainte cu sârg, gândindu-se la ziua de azi, la Olka, şi-i era cald. În viaţa lui, nu avusese o zi mai fericită. Pe drumul pustiu, fără copaci, printre luncile îngheţate, acoperite de zăpada ce făcea ape roşietice şi albăstrii în jariştea serii, îşi purta bucuria ca pe un felinar luminos cu care avea să împrăştie întunericul. Îşi aducea aminte şi se gândea la toate câte se întâmplaseră, la discuţia cu canonicul şi semnarea contractului, la fiecare cuvânt al ţiglarului şi al domnişoarei Olka. Când rămăseseră o clipă singuri, ea îi spusese: „Mie mi-e totuna! Domnule Antoni, şi fără asta, eu aş merge cu dumneata, fie şi la capătul lumii, dar pentru tătuca e mai bine aşa!” El îi sărutase cotul cu mare emoţie şi recunoştinţă, mulţumindu-i: „Dumnezeu să te răsplătească, Olka, în vecii vecilor, amin!” Acum, când îşi aducea aminte de asta, îi era cam ruşine că îi sărutase cotul şi-i vorbise atât de puţin, fiindcă simţea că, dacă-i îngăduia ţiglarul, l-ar fi urmat cu adevărat peste mări şi ţări. Ce fată cumsecade! În caz de ceva, ar merge şi acum cu el prin zăpadă pe drumul ăsta pustiu. „Comoara mea dragă! rosti în gând domnul Klén, dacă-i aşa, apoi tu ai să fii stăpâna!” Şi merse mai departe şi mai vioi, făcând zăpada să scârţâie tot mai tare. În curând, însă, începu să se gândească din nou: „Una ca ea nu poate să-ţi facă nici o supărare”. Şi îi fu foarte recunoscător. Dacă Olka s-ar afla acum lângă el, n-ar mai putea rezista; ar pune oboiul jos şi ar strânge-o la piept cu toată puterea. Aşa ar fi trebuit să procedeze cu un ceas mai înainte, dar întotdeauna se întâmpla aşa; când

trebuie să faci sau să spui ceva din toată inima, tocmai atunci „te prosteşti şi-ţi uiţi limba în gură”. E mai uşor să cânţi la orgă.

Între timp, fâşia roşietic-aurie care strălucea pe cer spre apus se preschimbă cu încetul într-o panglică aurie, apoi într-un şnur auriu, şi, în cele din urmă, se stinse. Se aşternu întunericul, şi stelele începură să clipească pe cer, privind spre pământ pătrunzător şi uscat, cum se întâmpla de obicei iarna. Se lăsă gerul şi începu să-l muşte de urechi pe viitorul organist din Ponikła, aşa că, ştiind prea bine drumul, domnul Klén se hotărî s-o apuce de-a dreptul peste lunci, ca să ajungă mai repede la casa lui.

În curând, pe întinderea înzăpezită, netedă, înnegri asemenea unei siluete caraghioase. Îi trecu prin minte că n-ar fi rău să-şi cânte puţin până nu-i îngheaţă degetele, ca să-şi omoare timpul, ceea ce şi făcu numaidecât. Glasul oboiului răsună în noaptea pustie ciudat, pierdut, înfricoşat parcă de suprafaţa albă, tristă. Răsuna cu atât mai ciudat, cu cât Klén cânta numai lucruri vesele. Fiindcă îşi aduse iarăşi aminte cum, după un pahar-două cu ţiglarul, începuseră să cânte, iar Olka îl acompaniase cu glasu-i subţire.

Aceleaşi cântece voia să le cânte şi acum, aşa că mai întâi îl începu pe cel pe care-l începuse ea:

„Munţi şi văi, dă, Doamne,
Totuna să fie!
Draga mea, o, Doamne,
De cu zori să-mi vie.”

Ţiglarului nu-i plăcuse cântecul, pentru că i se părea „simplu”, şi le poruncise să cânte din cele boiereşti. Atunci începuseră altul, pe care Olka îl învăţase la Zagrabie.

„La vânt don Ludwik umblă-ntruna lela,
Şi-acasă-l aşteaptă preafrumoasa Hela;
Târziu când se-ntoarnă, cântă surle, goarne,

Orchestra răsună, dar Hela lui doarme.”

Asta-i plăcuse mai mult ţiglarului. Când se înflăcăraseră de-a binelea, râseseră de se prăpădiseră atunci când cântaseră „Urciorul verde”. În acest cântec, fata, înainte de a începe în cele din urmă să râdă, plânge la început şi jeleşte urcioraşul spart:

„Verde urcioraş,
Spartu-mi-l-a Jaś!”

Iar boierul Jaś vrea s-o mângâie:

„Nu mai plânge, scump odor,
Că-ţi plătesc pentru urcior!”

Olka lungea cât putea „Verde urcioraş!” apoi izbucnea în râs. Iar Klén îşi desprindea buzele de pe muştiucul oboiului şi-i răspundea cu înfocare în locul boierului:

„Nu mai plânge, scump odor...”

Acum, noaptea, amintindu-şi de veselia din timpul zilei, îşi cânta: „Verde urcioraş” şi zâmbea pe cât îi îngăduia gura ocupată să sufle în oboi. Dar pentru că gerul era grozav şi buzele îi îngheţau pe muştiucul instrumentului, iar degetele îi înţepeniseră cu totul jucând pe clape, încetă curând să cânte şi merse mai departe, aproape gâfâind, cu faţa ascunsă în aburii propriei răsuflări.

După un răstimp, obosi, deoarece nu pusese la socoteală un lucru, anume că zăpada era mai mare pe luncă decât pe drumul bătătorit, aşa că n-avea să-i fie prea uşor să-şi scoată picioarele din ea. Pe de altă parte, în unele locuri, lunca era presărată cu adâncituri pe care viscolele dinainte le nivelaseră, dar prin care era nevoit să înoate acum cu zăpada până peste genunchi. Klen începu să regrete că se abătuse de la drum, fiindcă acolo mai putea să nimerească vreo căruţă care să-l ducă până la Ponikła.

Stelele licăreau tot mai aprins, gerul se înteţea din ce în ce

mai mult, iar domnul Klén mai că transpirase. Totuşi, la răstimpuri, când vântul mătura lunca, alergând spre râu, îi era foarte frig. Încercă să cânte iarăşi, dar ținând gura prea închisă, se chinuia şi mai rău.

În cele din urmă, începu să-l cuprindă un simțământ de singurătate, împrejur era atât de pustiu, tăcerea atât de surdă, încât totul părea ciudat. La Ponikła, îl aştepta casa caldă, dar el prefera să se gândească la Zagrabie şi îşi spunea: „Olka se duce să se culce, dar slavă Domnului, înăuntru e cald!” La gândul că acasă Olka are căldură şi lumină, inima cinstită a domnului Klén se umplea de bucurie, cu atât mai mult, cu cât el sta în frig şi în întuneric.

Lunca se sfârşi şi începură izlazurile acoperite ici şi colo cu ienuperi.

Domnul Klén era atât de obosit, încât îi venea să se aşeze cu oboiul la adăpostul prunei tufe întâlnite în cale şi să se odihnească, îşi spunea însă: „Am să îngheț!” şi mergea mai departe. Colac peste pupăză, pe lângă pâlcurile de ienuperi, se strâng nămeții viscoliți, ca pe lângă garduri. După ce trecu câțiva, se simți atât de vlăguit, încât îşi zise:

— Am să mă aşez puțin. Numai să nu adorm, că aşa n-am să îngheț, iar ca să n-adorm, am să mai cânt puțin „Verde urcioraş”.

Şi aşezându-se, începu din nou să cânte, şi din nou glasul pierdut al oboiului răsună în liniştea nopții înzăpezite. Pleoapele i se lipeau tot mai mult şi melodia „Urciorului verde”, slăbind treptat, se stinse în cele din urmă cu totul. Se mai apăra totuşi împotriva, somnului, era conştient încă, se mai gândea la Olka, numai că se simțea în acelaşi timp tot mai singur, uitat parcă în pustiul din jur, şi-l cuprindea mirarea că ea nu se află lângă el în această noapte tăcută,

Începu să murmure:

— Olka, unde eşti?

Apoi mai rosti o dată, ca o chemare:

— Olka!...

Şi oboiul îi alunecă din mâinile înțepenite.

A doua zi, zorii luminară silueta-i chircită, cu oboiul lângă picioarele-i lungi, şi fața învinețită, uimită parcă şi cu ultimele acorduri ale cântecului „Urcioraşul verde” în urechi...

Bartek învingătorul

Cuvânt înainte

Începută în februarie şi sfârşită în aprilie, nuvela apare pentru prima dată, concomitent, în două periodice: „Slowo”, al cărui redactor şef era Sienkiewicz, şi „Czas”, în luna mai, la Varşovia şi Cracovia. Prima ediție de Scrieri o va cuprinde în vol. V, apărut în acelaşi an, 1882. Rezervele autorului înainte de publicare vor fi îndreptățite, cel puțin în faza de început, de primirea nefavorabilă tocmai în Wielkopolska, ținut al Poloniei cotropit de prusieni, în care este localizat subiectul, în numărul 110 din 14.V.1882, Bartek Słowik, „învingătorul”, este considerat numai o caricatură a țăranului din Wielkopolska, a cărui lipsă de autenticitate demonstrează că Sienkiewicz n-a cunoscut nemijlocit preocupările, sfera național-imagistică şi lexicul folosit în regiunea Poznań, modelându-şi personajul după tipurile caracteristice din Regatul Congresist. Mai târziu, înțelegerea intenției patriotic-mobilizatoare, de-a dreptul politice, a prozatorului a estompat simțitor neîmplinirile de amănunt, dovedită fiind, printre altele, de atitudinea potrivnică a oficialităților ocupante față de nuvelă; valorile agitatorice le-a făcut să o interzică, urmărind-o chiar pe cale juridică. Într-adevăr, este una dintre cele mai concludente intervenții ale lui H. Sienkiewicz împotriva politicii de deznaționalizare, inițiată de stăpânirea prusiana în Polonia.

În româneşte, înainte de a se tipări în diferite volume colective, a apărat mai întâi în „Munca literară şi ştiințifică” în 1904 (nr. 2. p. 135 — 149).

I

EROUL MEU se numea Bartek Słowik, dar pentru că avea obiceiul să caşte ochii când vorbea cu cineva, vecinii îi ziceau Bartek Holbatul. Cu o privighetoare avea într-adevăr puține

lucruri comune, în schimb, însuşirile lui intelectuale şi o naivitate cu adevărat homerică îi aduseseră porecla Bartek Prostănacul. Era cea mai răspândită şi mai mult ca sigur că numai aceasta avea să rămână în istorie, cu toate că Bartek purta oficial încă un nume, al patrulea. Întrucât cuvintele poloneze *człowiek* (om) şi *słowik* (privighetoare) nu prezintă nici o deosebire pentru urechea nemţească, iar nemţilor le place ă traducă, în numele civilizaţiei, denumirile slave, barbare, într-o limbă mai culturală, când îi venise vremea să recruteze, avusese loc următoarea discuţie:

— Cum te cheamă? îl întrebase ofiţerul pe Bartek.

— Słowik.

— *Szloik?... Ach! ja. Gut*[1].

Şi ofiţerul scrisese: *„Mensch”*[2].

Bartek provenea din satul Pognębin[3], nume care se întâlneşte destul de des în principatul Poznan şi în alte ţinuturi ale vechii Republici. Dacă nu mai punem la socoteală pământul, o hardughie de casă şi cele câteva vaci, avea în stăpânire un cal bălţat şi o nevastă, Magda. Datorită acestui concurs de împrejurări, putea să-şi ducă zilele fără grijă, aşa cum glăsuieşte înţelepciunea cuprinsă în versurile:

„Un cal bălţat şi numai ea, Magda, de nevastă,
Încolo, ce-o vrea Domnul, aşa va fi, şi basta!”

Viaţa lui se desfăşura într-adevăr, cum da Dumnezeu şi abia acum, când Cel de Sus voia să fie război, Bartek se îngrijoră de-a binelea. Îi venise înştiinţare că trebuie să se prezinte şi el, aşa că era nevoit să-şi părăsească adăpostul, pământul şi să lase totul în seama femeii. Oamenii din Pognębin erau în genere destul de

---

[1] Şloik... Ah! aşa. Bine (lb. germ.); confuzie între słowik (privighetoare) şi człowick (om).

[2] În lb. germană mensch = bărbat, om.

[3] In lb. polonă gnébić = a asupri, a oprima; deci Asupritu.

săraci. Iarna, Bartek se mai ducea câteodată să lucreze la o fabrică, ajutându-se astfel în nevoile gospodăriei, acum însă ce-avea să se întâmple? Cine ştie când avea să se sfârşească războiul cu franțujii? După ce citi ordinul de chemare, Magda începu să blesteme:

— Dar-ar Dumnezău boala-n ei! să orbească... Eşti tu prost, e adăvărat, da mie tot îmi pare rău de tine; şi nici franțujii n-o să te ierte, o să-ți taie capul; cine ştie ce-o să-ți mai facă!...

Bartek simțea că femeia vorbeşte cu dreptate. Se temea de franțuji ca de foc, iar pe deasupra îi părea şi lui rău. Ce i-au făcut franțujii? Ce are el cu ei şi de ce să se ducă el tocmai în țara aia înfricoşătoare, unde nu se află nici un suflet de om care să-i dorească binele? Când stai la Pognębin, şi se pare că nu-i nici aşa, nici aşa, mă rog, ca la Pognębin; dar când ți se porunceşte să pleci, abia atunci vezi că aici este totuşi mai bine decât oriunde. Degeaba însă, asta-i soarta ta! Trebuie să te duci. Bartek îşi îmbrățişa nevasta, apoi băiatul de zece ani, pe Franek, după care scuipă, se închină şi ieşi din casă cu Magda în urma lui. Nu se despărțeau cu prea multă duioşie. Ea şi feciorul suspinau, el repeta: „Ei, gata, nu mai plângeți!” — şi-aşa ajunseră pe uliță, Abia acum văzură că tot satul fusese lovit de nenorocire, ca şi ei. Întreaga aşezare se golise, drumul era plin de cei convocați. Se duc la gară, iar femeile, copiii, bătrânii şi câinii îi conduc. Cei chemați au inima grea, doar câțiva mai tineri stau cu lulelele în gură; unii sunt beți de pe acum, alții cântă cu glasuri răguşite:

„Sabia lui Skrzymeki, în mâini cu inele,
Nu va lăți-n luptă, prăpăduri şi jele.”

Ici, colo câte un neamț dintre coloniştii de la Pognębin cântă de frică *Wacht am Rhein*[1]. Toată mulțimea aceasta pestriță şi multicoloră, în care lucesc baionetele jandarmilor, tălăzuieşte pe

---

[1] De strajă la Rin (lb. germ.).

lângă garduri spre capul satului cu strigăte, chemări şi larmă. Femeile îşi țin „soldățeii” de gât şi se lamentează; o bătrânică îşi arată dintele galben şi amenință cu pumnul undeva în văzduh. Alta blestemă: „Să vă pedepsască Dumnezău pentru lacrămile noastre!” Răsună chemări: „Franek! Kaśka! Józek! rămâneți cu bine!” Câinii latră. Bate şi clopotul de la biserică. Preotul în persoană rosteşte rugăciuni pentru muribunzi, fiindcă nu puțini dintre cei care se duc acum la gară, nu se vor mai întoarce. Războiul îi ia pe toți, dar nu-i mai aduce înapoi. Plugurile vor rugini pe câmpuri, deoarece Pognębin a declarat război Franței. Pognębin nu poate accepta superioritatea lui Napoleon al III-lea[1] şi este foarte preocupat de problemele tronului Spaniei. Dangătul clopotului însoțeşte mulțimea care iese acum din sat. Trec de troiță; căciulile şi coifurile zboară în sus. Praful auriu se înalță pe drum, fiindcă ziua este uscată şi senină. Pe cele două părți ale drumului, grâiele în pârg foşnesc din spicele grele şi se îndoaie la adierea vânticelului care suflă cu blândețe. În tăriile albastre, încremenesc ciocârliile care ciripesc în neştire.

Iată şi gara!... Aici e şi mai multă lume. Recruții din Krzywda Górna şi Krzywda Dolna, din Wywłaszczyńce, Niedola şi Mizerów[2] au şi sosit. Mişcare, larmă şi îmbulzeală! Pereții gării sunt plini de manifeste în care scrie că războiul se poartă „în numele lui Dumnezeu şi al Patriei, rezerviştii ducându-se să-şi apere familiile, nevestele, copiii, casele şi pământul. Se vede că franțujii se înverşunaseră îndeosebi împotriva satelor Pognębin, Krzywda Górna, Krzywda Dolna, Wywlaszczyńce, Niedola şi Mizerów. Aşa cel puțin li se părea celor care citeau afişele. În fața gării, se îmbulzeşte tot mai multă lume. În sala de aşteptare, fumul din lulele umple aerul şi acoperă afişele. În lărmuiala din

---

[1] Napoleon al III-lea (Charles Louis Napoleon Bonaparte; 1808—1873) — împărat al Franței între anii 1852—1870.

[2] Traduse în româneşte, numele acestor sate ar suna: Cribda de Sus, Cribda de Jos, Expropriații, Vai de ei şi Sărăcani. Folosirea lor ținteşte efecte satirice.

jur e greu să se înțeleagă om cu om; toată lumea umblă, strigă, se cheamă. Pe peron se aude o comandă nemțească, ale cărei cuvinte răsună dintr-o dată scurt, aspra, hotărât.

Clinchetul clopoțelului, un şuierat; de departe se aude suflarea mânioasă a locomotivei. Tot mai aproape, tot mai limpede. Pare că se apropie însuşi războiul.

Al doilea clinchet de clopoțel! Un fior străbate toate piepturile. O femeie începe să țipe: „Jadom! Jadom!”[1] Strigă pesemne la Adam al ei, dar femeile nu înțeleg bine şi încep să țipe: „Uite-i că vin!” Un glas mai ascuțit decât celelalte adaugă: „Vin franțujii! şi cât ai clipi din ochi panica cuprinde nu numai femeile, ci şi pe viitorii eroi de la Sedau. Mulțimea începe să se vânzolească. Între timp, trenul opreşte în stație. La toate ferestrele se văd chipie cu lampasuri roşii şi uniforme. Pe platforme înnegresc mohorâte corpurile alungite ale tunurilor; deasupra vagoanelor deschise, se înalță o pădure de baionete, Probabil că li se ordonase soldaților să cânte, fiindcă tot trenul răsună de glasuri puternice, bărbăteşti. Ce forță uriaşă emană acest tren, al cărui capăt nu se zăreşte!

Pe peron, încep să se încoloneze recruții; cine poate, continuă să-şi ia rămas bun. Bartek îşi roteşte brațele asemenea aripilor unei mori de vânt şi se holbează la nevastă.

— Hai, Magda, rămâi sănătoasă!

— Of, săracu' omu' meu!

— Hai, că n-o să mă mai vezi niciodată!

— N-o să te mai văd niciodată!

— Nu mai e nici o scăpare!

— Să te păzască Maica Domnului şi să te apere…

— Rămâi sănătoasa; ai grijă de casă.

Femeia îl luă de gât plângând.

— Du-te cu Dumnezău!

Soseşte clipa din urmă. Timp de câteva minute suspinele,

---

[1] În lb. polonă *jadą = vin, sosesc.*

hohotele de plâns şi vaietele femeilor acoperă totul: „Mergeţi sănătoşi! Mergeţi sănătoşi!” Iată însă că soldaţii se depărtează de mulţimea învălmăşită; acum alcătuiesc o masă neagră, compactă, care se strânge în pătrate, dreptunghiuri şi începe să se mişte cu îndemânarea şi regularitatea unei maşini. Răsună comanda: „Urcaţi!” Pătratele şi dreptunghiurile se îndoaie de la mijloc, se alungesc în coloane înguste spre vagoane şi dispar înăuntru. În depărtare, locomotiva fluieră şi aruncă vălătuci de fum cenuşiu. Acum răsuflă ca un balaur, slobozind sub ea fuioare uriaşe de aburi. Vaietele femeilor ating zenitul. Unele îşi acoperă ochii cu şorţurile, altele întind braţele spre vagoane. Glasuri întretăiate de plâns repetă numele bărbaţilor şi ale feciorilor.

— Mergi sănătos, Bartek! strigă Magda de jos. Şi nu te mai băga unde nu te trimite niminea! Maica Precesta să te păzescă... Mergi cu bine! O, Doamne!

— Şi ai grijă de casă! îi răspunde Bartek.

Convoiul de vagoane se cutremură brusc, tampoanele se ciocniră şi trenul porni.

- Să nu uiţi că ai nevastă şi copil! mai strigă Magda trepădând pe lângă tren. Mergi sănătos, în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh. Mergi cu bine...

Trenul se mişcă din ce în ce mai repede, ducând cu el pe luptătorii din Pognębin, din Niedola şi din Mizerów.

II

Într-o direcţie se întoarce spre Pognębin Magda cu mulţimea de femei şi plânge, în cealaltă se repede în depărtarea cenuşie trenul tixit de baionetele soldaţilor, în care se află şi Bartek. Sfârşitul depărtării cenuşii nu se vede. Pognębin de asemenea, abia se zăreşte. Doar teiul se mai iţeşte ca o părere şi turnul bisericii care răsfrânge razele soarelui. Curând piere şi teiul, iar crucea aurie mai arată abia ca un punct strălucitor. Câtă vreme străluci acest punct, Bartek nu-l scăpă din ochi, dar după ce

dispăru şi el, îngrijorarea omului nu mai avea margini. Îl cuprinse o sfârşeală uriaşă şi simţi că se pierde cu firea. Începu deci să se uite la subofiţer, fiindcă afara de Dumnezeu, nu mai era nimeni mai mare ca el.

Ce avea să se întâmple acum cu el, era treaba caporalului; cât despre Bartek, el nu mai ştie şi nu mai pricepe nimic. Caporalul stă pe banchetă şi pufăie din lulea, ţinându-şi carabina între genunchi. Fumul îi acoperă mereu, asemenea unui nor, faţa serioasă şi posomorită. Nu numai ochii lui Bartek privesc la această faţă, ci toţi ochii din toate colţurile vagonului. La Pognębin sau la Krzywda, oricare Bartek sau Wojtek îşi este propriul stăpân, fiecare trebuie să se gândească la soarta lui, dar acum asta-l priveşte pe caporal. Le porunceşte să se uite la dreapta, se uită la dreapta, le porunceşte să se uite la stânga, se uită la stângă, îl întreabă cu toţii din priviri: „Ei, ce se va întâmpla cu noi?” iar el ştie tot atâta cât ştiu şi ei, şi tare s-ar mai bucura dacă cineva mai mare în grad ca el i-ar da ordine şi lămuriri în această privinţă. De altfel, flăcăii se tem să-l întrebe de-a dreptul, fiindcă acum este război şi există un întreg aparat de tribunale militare. Ce e voie şi ce nu e voie, nu se ştie. Cel puţin nu ştiu ei, şi se înspăimântă la auzul unor cuvinte ca *Kriegsgerieht*[1], de care, neînţelegându-le prea bine, se tem şi mai mult,

În acelaşi timp, simt că au mai multă nevoie de acest caporal acum decât la manevrele de lângă Poznan, pentru că numai el le ştie pe toate, el gândeşte în locul lor, iar fără el nu pot să mişte un deget. Pesemne că îl încurca puşca, deoarece i-o aruncă lui Bartek să i-o ţină. Bartek se grăbi să înşface arma, îşi ţinu răsuflarea şi se zgâi la caporal ca la un Dumnezeu, dar nici asta nu-i aduse o mângâiere prea mare.

Ehe, e de rău, pentru că şi caporalul ăsta arată de parcă abia l-ar fi coborât de pe cruce. Prin gări, cântece şi strigăte; caporalul

[1] Tribunalul de război (lb. germ,).

comandă, se agită, dojeneşte, ca să-l vadă superiorii, dar după ce porneşte trenul şi toţi se liniştesc, tace şi el. Şi pentru el lumea are acum tot două părţi: una luminoasă şi pe înţelesul lui — casa, nevasta şi pilota; cealaltă întunecată, beznă fără fund, nu alta — Franţa şi războiul. Înflăcărarea lui, ca şi aceea a întregii oştiri, ar fi împrumutat cu plăcere mersul racului. Luptătorii din Pognębin erau într-adevăr însufleţiţi de un curaj cu atât „mai vizibil”, cu cât, în loc să stea în pieptul soldaţilor, se cocoţase pe umărul fiecăruia. Şi pentru că fiecare soldat îşi purta pe umeri raniţa, mantaua şi alte accesorii militare, tuturor le era cum nu se poate mai greu. În acest timp, trenul pufăia, duruia şi zbura în depărtare. La fiecare gară i se adăugau alte vagoane şi locomotive. Pretutindeni nu se vedeau decât chipie, tunuri, cai, baionetele infanteriştilor şi steguleţele ulanilor. Treptat, se lăsa seara, o seară senină. Soarele se revărsa într-o jarişte roşie, sus pe cer se înălţau pâlcuri de nouraşi uşori cu marginile înroşite de aura apusului. De la un timp, trenul nu mai lua oameni şi vagoane de prin gări, se cutremura doar şi zbura înainte în limpezimea aceea roşie ca o mare de sânge. Din vagonul deschis, în care se aflau Bartek şi ceilalţi din Pognębin, se vedeau sate, cătune şi târguri, turnuleţele bisericilor, berzele cu gâturile încovoiate ca nişte cârlige, care stăteau într-un picior pe cuiburi, casc izolate, livezi de vişini. Toate acestea se iţeau o clipă în zarea roşietică şi piereau în zbor. Soldaţii începură să şopocăiască între ei cu mai multă îndrăzneală, mai ales că subofiţerul îşi pusese sacul sub cap şi adormise cu luleaua în gură. Wojciech Gwizdala, un consătean din Pognębin, care sta lângă Bartek, îl înghionti cu cotul:

— Ascultă, Bartek!

Bartek îşi întoarse spre el faţa cu ochii holbaţi, pe gânduri.

— Ce te uiţi ca un viţel care merge la tăiere?... şopti Gwizdala. Să ştii că tu, sărmane, mergi într-adevăr la tăiere...

— Vai de capul meu! gemu Bartek.

— Ţi-e frică? întrebă Gwizdala.

— Cum să nu-mi fie!...

Jariştea se înroşea din ce în ce mai mult, aşa că Gwizdala întinse braţul spre ea şi urmă tot în şoaptă:

— Tu vezi lumina aia? Ştii tu, prostănacule, ce e? Sânge e. Aici e Polonia, ţara noastră, de, pricepi? Iar acolo, hăt, departe, unde să luminează aşa, e taman Franţâia...

— O să ajungem repede?

— Da' ce, te grăbeşti? Să zâce că e grozav de departe. Da n-ai teamă, o să ne iasă franţujii înainte...

Bartek începu să-şi trudească din greu capul lui pognębinean. După o vreme, întrebă:

— Wojtek?

— Ce e?

— Da', ca să zâcem aşa, ce fel de oamini mai sunt şi franţujii ăştia?

Aici învăţătura lui Wojtek se văzu dintr-o dată pe buza unei gropi, în care îi era mai uşor să se prăbuşească cu cap cu tot decât sa iasă înapoi în zbor. Ştia că franţujii sunt franţuji. Auzise câte ceva despre ei de la oamenii mai în vârstă, care ziceau că îi bat întotdeauna pe toţi; în sfârşit, ştia că sunt nişte oameni tare străini. Dar cum putea să-i explice asta şi lui Bartek, ca să ştie şi el cât de străini sunt?!

Mai întâi repetă întrebarea:

— Ce fel de oamini?

— Păi da.

Wojtek cunoştea trei popoare; la mijloc „polonezii”, de o parte „muscalii”, iar de cealaltă „nemţii”. Dar şi nemţii erau de mai multe feluri. Vrând deci să fie mai mult clar decât exact, spuse:

— Ce fel de oameni sunt franţujii? Păi cum să-ţi spui eu? Samână cu nemţii, numai că sunt şi mai răi...

La care Bartek:

— A, mânca-i-ar ciorile!

Până acum nutrise faţă de franţuji numai un simţământ de spaimă fără margini. Abia acum acest rezervist prusian începu

să se simtă însuflețit şi de o supărare patriotică împotriva lor. Cu toate acestea, deoarece încă nu înțelegea totul cum trebuie, întrebă din nou:

— Păi atunci nemții o să să bată tot cu nemții?

Aici Wojtek, ca un al doilea Socrate[1], hotărî să apuce pe drumul comparațiilor şi răspunse:

— Că parcă Łysek al tău nu se încaieră cu Burek al meu?

Bartek deschise gura şi se uită o clipă la învățătorul lui.

— Oho, adevărat…

— Că şi austriecii sunt nemți, continuă Wojtek, şi ai noştri nu s-au bătut cu ei? Nu povestea Śwerszcz[2] ăl bătrân că la războiul la care a fost, Szteinmec striga la ei: „Hai, flăcăi, pe nemți!” Numai că cu franțujii n-o să mai fie tot atât de lesne!

— Doamne, ajută!

— Franțujii n-au pierdut nici un război. Când încapi pe mâna unuia ca ăsta, nu mai scapi, n-ai grijă! Fiecare e cât doi sau trei ca noi, şi le atârnă bărbile ca la ovrei. Alții sunt negri ca dracu. Când ai să vezi unul din ăştia, să-ți încredințezi sufletul lui Dumnezău!

— Atunci de ce ne mai ducem noi la ei? întreabă Bartek, disperat.

Această observație filozofică nu era poate chiar atât de proastă, cum i se părea lui Wojtek care, aflat pesemne sub influența inspirației oficiale, se grăbi să-i răspundă:

— Şi eu aş prefera să nu mă duc. Dar dacă nu ne ducem noi, o să vină ei. N-avem încotro. N-ai citit ce scria pe pereți? Cel mai mult sunt porniți împotriva țăranilor noştri. Lumea vorbeşte că să lăcomesc atâta la pământul de aici, pentru că vror să care

---

[1] Socrate (cea 470—399 î.e.n.)—filozof grec. Combătându-i pe sofişti (Protagoras şi Gorgias), îşi ajuta conlocutorii să descopere adevărul singuri cu ajutorul întrebărilor pe care le punea. A considerat omul drept adevăratul obiect al filozofiei. Personalitatea şi concepția filozofică ale lui Socrate ne sunt cunoscute îndeosebi prin Dialogurile lui Platon, discipolul său, şi lucrările lui Aristofan şi Xenofon.

[2] În lb. polonă *świerszcz = greier.*

votca pe ascuns din regat, iar guvernul nu-i lasă şi de-aia e război, înțălegi?

— Cum să nu-nțăleg! rosti Bartek resemnat.

Wojtek însă continuă;

— Să lăcomesc şi la femei, ca câinii la slănină...

— Cum, şi, ca să zâc aşa, n-ar lăsa-o în pace nici pe Magda?

— Nici ăle bătrâne nu scapă!

— Apăi! se revoltă Bartek pe asemenea ton, de parcă voia să spună: „Dacă-i aşa, o să-i dobor!"

I se părea într-adevăr că întreceau măsura. N-aveau decât să ducă votcă din Regat pe furiş, dar să nu se lege de Magda! Acum Bartek al meu începea să considere războiul de pe poziția propriului interes şi simțea că-i vine inima la loc când se gândea că atâta armată şi tunuri s-au pornit s-o apere pe Magda lui, amenințată de ticăloşia franțujilor. Pumnii i se strânseră fără să vrea, şi frica de franțuji se amestecă în mintea lui cu ura împotriva lor. Ajunse la convingerea că nu mai are ce face şi trebuie să se ducă. În acest timp, jariştea cerului se stingea. Se lăsa întunericul. Vagonul începu să se legene puternic pe şinele inegale; chipiele şi baionetele soldaților se mişcau la dreapta şi la stânga în acelaşi ritm.

Se scurse o oră, apoi încă una. Locomotiva împrăştia milioane de scântei care se încrucişau în întuneric ca nişte linii şi şerpişori aurii. Multă vreme, Bartek nu putu sa adoarmă. Asemenea scânteilor acelora i se învălmăşeau în minte gândurile despre război, despre Magda şi despre Pognębin, despre franțuji şi nemți. Avea impresia că dacă ar vrea să se ridice de pe bancheta pe care stătea, n-ar mai fi în stare. Adormi, în cele din urmă, dar se cufundă într-o moțăiala nesănătoasă. Numaidecât îl năpădiră vedeniile; la început, văzu cum Łysek al lui se încaieră cu Burek al lui Wojtek de curgea părul de pe ei. El pune mâna pe un băț, ca să-i despartă, dar deodată vede altceva: lângă Magda şade un franțuz, negru ca pământul, iar Magda râde mulțumită şi-şi rânjeşte dinții. Alți franțuji îşi bat joc de

Bartek şi-l arată cu degetul... Este desigur zgomotul locomotivei alergând pe şine, dar lui i se pare că franţujii strigă: „Magda! Magda! Magda! Bartek zbiară la ei: „Băgaţâ-vă limba-n gură, hoţilor, şi lăsaţ' fomia-n pace!” Iar ei: „Magda! Magda! Magda!” Lysek şi Burek latră, tot Pognębinul strigă: „Nu-ţ lăsa fomia!” El, însă, parcă-i legat, ba nu! se zmuceşte, se încordează, frânghiile se rup, Bartek îl înşfacă pe franţuz de cap şi... deodată...

Deodată simte o durere puternică, ca şi când l-ar lovi cineva,. Bartek se trezeşte şi zvâcneşte drept în picioare. Tot vagonul se trezeşte, toţi întreabă ce s-a întâmplat? Ce să se întâmple? Bietul Bartek îl apucase pe subofiţer de barbă în somn. Acum sta încordat ca o strună, cu două degete la tâmplă, iar subofiţerul dă din mâini şi ţipă ca turbat:

— *Ach, Sie dummes Vieh aus der Polakei! Hau' ich den Lümmel in die Fresse, dass ihm die Zähne sektionenweise aus dem Maul herausfliegen werden!*[1]

Subofiţerul aproape că răguşise de furie, dar Bartek stă mereu cu degetele lipite de tâmplă. Ceilalţi soldaţi îşi muşcă buzele, ca să nu râdă, dar se tem, deoarece din gura subofiţerului răbufnesc ultimele împuşcături: *Ein polnischer Ochse! Ochse aus Podolien!*[2] în sfârşit, totul se linişti, şi Bartek se reaşeză pe locul lui. Simţea numai că obrajii încep parcă să i se umfle, iar locomotiva repeta întruna, parcă în ciuda lui:

— Magda! Magda! Magda!

Îl cuprinse o adâncă părere de rău...

III

E dimineaţă. Lumina palidă, împrăştiată, albeşte feţele somnoroase şi obosite de neodihnă. Soldaţii dorm pe banchete în neorânduială; unii cu capetele căzute pe piept, alţii eu ele date pe spate. Se ivesc zorile şi revarsă o aură roşietică peste întreaga

---

[1] Ah, dobitocule, polonez prost! Bădărane, îţi ard una-n bot, de-ţi sar dinţii din gură! (în lb. germ.).

[2] Un măgar polonez. Un măgar din Podolia! (lb. germ.);

lume. Totul pare proaspăt şi plin de vioiciune. Soldaţii se trezesc. Lumina dimineţii scoate din întuneric şi ceaţă o lume necunoscută. Ehei, unde-i acum Pognębin, unde-au rămas Wielka şi Mała Krzywda[1], unde-i Mizerów? Pe aici e numai străinătate şi totul pare altfel, împrejur se înalţă coline năpădite de stejeriş, prin văi se iţesc case acoperite cu olană roşie, încrucişări de lemn pe pereţii albi, case frumoase ca nişte palate, împodobite cu viţă sălbatică. Din loc în loc, se văd biserici cu turnuri ascuţite, ici şi colo coşurile fabricilor cu penajele fumurilor trandafirii. Numai că pe aici e cam înghesuială, lipsesc întinderile şi lanurile de grâu. În schimb, oamenii mişună ca furnicile. Se înşiră sate şi oraşe. Trenul nu se opreşte, o mulţime de staţii mai mărunte rămân în urmă, Trebuie că se întâmplase ceva pentru că pretutindeni se vedeau oamenii îmbulzindu-se. Soarele se înalţă cu încetul din spatele colinelor, aşa că ici şi colo Maciek[2] începe să se roage cu voce tare. Exemplul este urmat şi de alţii; primele raze îşi aştern strălucirea pe feţele ţăranilor cufundaţi în rugăciune, serioase.

În acest timp, trenul se opreşte într-o staţie mai însemnată. Mulţimea de oameni îl înconjură numaidecât; sosesc veşti de pe câmpul de luptă. Victorie! Victorie! Telegramele au fost primite abia de câteva ore. Toţi se aşteptau la înfrângere, aşa că bucuria nu mai cunoaşte margini când se trezesc cu o veste atât de bună.

Oameni îmbrăcaţi numai pe jumătate şi-au părăsit casele, paturile şi s-au grăbit să vină la gară. Pe câteva acoperişuri fâlfâie steagurile, în toate mâinile flutură batistele. În vagoane se aduce bere, apoi tutun şi ţigări de foi. Înflăcărarea este de nedescris, chipurile radioase. *Wacht am Rhein* răsună ca o

---

[1] În traducere românească: Cribda Mare şi Cribda Mică. Mai înainte autorul folosea Cribda de Sus şi Cribda de Jos; diferenţa, nesemnificativă, dovedeşte grija lui Sienkiewicz pentru efectul comic, mai puţin pentru autenticitatea formală a numelui.

[2] Prenume atât de răspândit, alături de Wojtek sau Bartek, încât aici simbolizează mulţimea de soldaţi ori o parte din ea.

furtună. Unii plâng, alții își cad în brațe. *Unser Fryc*[1] a învins! au fost capturate tunuri, steaguri, însuflețită de un entuziasm înălțător, mulțimea dă soldaților tot ce are. Curajul înflăcărează inimile soldaților, și încep să cânte și ei. Vagoanele se cutremură de glasurile lor bărbătești, puternice, iar mulțimea ascultă uimită cuvintele cânte celor neînțelese. Pognębinenii cântă: *„Bartosz, hei, Bartosz, nu pierde nădejdea!”* Die Polen! Die Polen — repetă mulțimea în loc de orice lămurire și se bulucește în jurul vagoanelor, admirând ținuta soldaților și îmbărbătându-se la auzul anecdotelor despre vitejia grozavă a acestor regimente de polonezi.

Obrajii umflați ai lui Bartek, adăugându-se la mustața-i cânepie, ochii bulbucați și înfățișarea ciolănoasă de uriaș, îl fac să arate de-a dreptul înfricoșător. De aceea, este admirat ca un animal nemaivăzut. Uite ce apărători au nemții! Unul ca ăsta o să le tragă o chelfăneală franțujilor! Bartek zâmbește cu mulțumire, fiindcă și lui îi face plăcere că franțujii au luat bătaie. Așa cel puțin n-o să mai ajungă până la Pognębin, n-o să-i mai sucească mințile Magdei și n-o să-i mai ia pământul. Zâmbește, prin urmare, dar pentru că fața îl doare foarte tare, mai degrabă rânjește, părând într-adevăr înfiorător. Înfulecă, în schimb, cu pofta eroilor lui Homer[2]. Cârnații cu mazăre și stacanele cu bere dispar în gura lui ca într-o prăpastie. I se dau trabuce, fenigi, iar el nu face mofturi.

— Sunt oameni buni nemțoteii ăștia! îi spune lui Wojtek, iar după o clipă adaugă: Vezi că i-am bătut pe franțuji?

Dar scepticul Wojtek îi temperează veselia, prorocind

---

[1] Fryț al nostru (lb. germ.).

[2] Homer (cea 850 î.e.n.) — poet epic grec, socotit autor al celebrelor poeme Iliada și Odiseea, care au jucat un rol preponderent în cultura clasică europeană. Tradiția îl reprezintă ca pe un orb ce rătăcește din oraș în oraș, declamându-și versurile care au influențat profund pe scriitori și filozofi. Începând din secolul al XVII-lea, s-au formulat diverse ipoteze cu privire la existența și crearea celor două poeme — toate rămase sub semnul îndoielii.

asemenea Casandrei[1]:

— La început, franțujii se lasă întotdeauna bătuți, ca să-l încurce pe duşman, da' pe urmă, când s-apucă de treabă, cură fulgii după el!

Wojtek habar nu are că părerea lui este împărtăşită de cea mai mare parte din Europa, şi cu atât mai puțin că întreaga Europă se înşeală o dată cu el.

Pornesc mai departe. Toate casele, cât poți să cuprinzi cu ochii, sunt împodobite cu steaguri. În câteva stații, se opresc mai îndelung, pentru că o mulțime de trenuri aşteaptă peste tot. Din toate părțile Germaniei armata se grăbeşte să întărească pozițiile confraților învingători. Trenurile sunt ornate cu coronițe verzi. Ulanii poartă în vârful lăncilor buchetele de flori căpătate în dar pe drum. Cei mai mulți dintre ei sunt tot polonezi. Adesea se aud discuții şi chemări de la un vagon la altul:

— Ce faceți, flăcăi! încotro vă duce bunul Dumnezeu? Alteori, din trenul care trece pe linia vecină, se aude un cântec cunoscut:

„Pe drumul ce vine de la Sandomir
Se-ntâlneşte-o fată c-un tânăr joimir...”

Atunci Bartek şi camarazii lui prind melodia din zbor:

„Vino, măi, joimire, hai să ne iubim!
Sunt flămând, fetiță, ce să mai vorbim!”

Când plecaseră de la Pognębin erau cu toții foarte trişti, acum însă sunt plini de înflăcărare şi de curaj. Primul tren cu primii răniți sosiți din Franța le strică totuşi buna dispoziție. Staționează la Deutz destul de mult, întrucât au prioritate cele care grăbesc spre câmpul de luptă. Dar până să treacă toate peste pod spre Köln, este nevoie de câteva ore. Bartek se duce şi

---

[1] Casandra — fiica lui Priam, regele Troiei, şi a Hecubei. Primeşte de la Apollo darul de a ghici viitorul în schimbul făgăduielii de a i se dărui. Nu-şi ține cuvântul şi zeul o condamnă să n-o creadă nimeni.

el cu ceilalți să vadă bolnavii şi rănițiii. Unii zac în vagoane închise, alții, deoarece nu mai au loc, stau în vagoane deschise, şi pe aceştia îi poate vedea bine. După cea dintîi privire, spiritul războinic ai lui Bartek îi zboară iarăşi din piept şi i se aşează pe umăr.

— Wojtek, vino-ncoace, strigă înfricoşat, uite şi tu ce de oamini au căsăpit franțujii!

Are şi la ce se uita! Chipuri palide, obosite; unele înnegrite de praf de puşcă sau de boală, năclăite de sânge. La ecourile bucuriei generale, aceştia răspund numai prin gemete. Unii blestemă războiul, pe franțuji şi pe nemți. Buze uscate şi învinețite cer întruna apă; ochii privesc parcă rătăciți. Ici şi colo printre răniți se vede chipul înțepenit al vreunui muribund, uneori liniştit, cu cearcăne albăstrii în jurul ochilor, alteori strâmbat de convulsii, cu ochii înspăimântați şi dinții rânjiți. Bartek vede pentru prima dată roadele sângeroase ale războiului. În mintea lui se produce iarăşi învălmăşeală, priveşte năuc şi rămâne cu gura căscată în îmbulzeală; îl îmbrâncesc în toate părțile; un jandarm îl loveşte cu patul armei în grumaz. El îl caută din ochi pe Wojtek, îl găseşte şi-i spune:

— Wojtek, teme-te de Dumnezău!

— Aşa o să ajungi şi tu.

— Isuse, Marie! Cum să măi omoară oaminii! Şi la noi, când țăranii să bat între ei, jandarii îi duc la arest şi-i condamnă!

— Păi vezi, acum ăla e mai bun care omoară mai mulți oamini. Tu ce-ai crezut, prostănacule, că o să tragi numai cu praf de puşcă, ca la manevre, sau numai la panou, nu în oamini?

Acum se arăta pesemne deosebirea dintre teorie şi practică. Bartek al nostru era doar soldat, fusese la manevre şi la instrucție, trăsese cu puşca, ştia şi el că în război se omoară, dar acum, când vedea sângele răniților, mizeria războiului, i se făcea rău şi parcă nu se mai putea ține pe picioare. Începu deci să nutrească respect pentru franțuji, care scăzu simțitor abia după ce plecară de la Deutz şi ajunseră la Köln. La gara centrală,

văzură pentru prima dată prizonierii. Îi înconjurau o mulțime de soldați şi de civili care se uitau la ei cu mândrie şi încă fără ură. Bartek îşi făcu loc prin mulțime, împingând cu coatele, privi în vagon şi se minună,

O grămadă de infanterişti francezi în mantale jerpelite, mici, murdari şi slăbiți, se înghesuiau în vagon ca scrumbiile într-un butoi. Mulți dintre ei întindeau mâinile după bruma de pomană pe care le-o dădea mulțimea, atunci când însoțitorii lor se arătau îngăduitori. După cele auzite de la Wojtek, Bartek îşi făcuse cu totul altă imagine despre franțuji. Spiritul războinic îi zbură înapoi în piept. Făcu ochii roată, căutându-l pe Wojtek. Acesta era lângă el.

— Ce tot vorbeai? întrebă Bartek, sunt neşte pricăjiți! Dacă l-aş pocni pe unul în cap, s-ar da de-a berbeleacul patru din ei.

— Aşa-i, sunt cam ogârjiți, răspunse Wojtek, dezamăgit şi el.

— Ce limbă vorbesc?

— Or'cum, nu polona.

Liniştit din acest punct de vedere, Bartek merse mai departe de-a lungul vagoanelor.

— Ce mai nătântoli! exclamă după ce sfârşi trecerea în revistă a liniorilor.

În vagoanele următoare se aflau zuavii[1]. Aceştia îi dădură mai mult de gândit lui Bartek. Deoarece stăteau în vagoane acoperite, nu se putea vedea bine dacă arătau într-adevăr cât doi sau trei oameni obişnuiți; prin ferestre se zăreau bărbile lungi şi fețele grave, aspre, ale unor soldați cu experiență, cu pielea întunecată şi ochii strălucind amenințător. Vitejia lui Bartek i se aşeză din nou pe umăr.

— Ăştia sunt mai spăimoşi, şopti încet, temându-se parcă să nu-l audă.

— Nu i-ai văzut încă pe cei care nu s-au lăsat prinşi, îi

---

[1] Corp de infanterie franceză, înființat în 1831 în Algeria; numele provine de la un trib arab din care au fost recrutați prima dată.

răspunse Wojtek.

— Ai frică de Dumnezău!

— Atunci să te văd!

După ce se saturară de privit la zuavi, porniră mai departe. Lângă vagonul imediat următor, Bartek sări înapoi ca opărit.

— Săriți! Ajutor, Wojtek!

La fereastra deschisă, se vedea fața măslinie, aproape neagră, a unui închinător al lui Allah, cu ochii dați peste cap. Probabil că era rănit, fiindcă fața i se strâmba de suferință.

— Ce este? întreabă Wojtek.

— Ăsta-i diavol, nu soldat... Doamne, ai milă de mine, păcătosul!

— Ia te uită ce mai colți are.

— Să-l ia dracu'! nu vreau să mă uit la el.

Bartek tăcu, dar după o clipă întrebă:

— Wojtek!

— Ce-i?

— Ar fi oare de vrun ajutor, dac-aş face sămnul crucii peste el?

— Păgânii n-au nici o înțelegere pentru sfânta credință.

Se dădu semnalul de îmbarcare şi trenul se urni din loc. După lăsarea întunericului, Bartek fu mereu obsedat de chipul negricios al arabului şi de ochii lui dați peste cap. Judecând după simțămintele care-l însuflețeau pe acest războinic pognębinean, nu se puteau spune prea multe despre isprăvile lui viitoare.

IV

Participarea în înfruntarea generală de la Gravelotte îl convinse la început pe Bartek că într-o bătălie ai la ce să caşti gura, dar nu prea ai ce face. Fiindcă la început, lui şi regimentului său li se ordonă să aştepte cu arma la picior la poalele unei coline plantate cu viță de vie. Undeva departe bubuiau tunurile, pe lângă ei treceau în goană regimente de

cavalerie de se cutremura pământul de tropote; sclipeau stegulețe, săbiile cuirasierilor. Pe deasupra colinei, pe cerul albastru, zburau sâsâind grenadele asemenea unor nouraşi alburii, apoi văzduhul se umplu de fum şi linia orizontului pieri. Se părea că bătălia trece ca o furtună pe de lături, dar asta nu dură prea mult.

După un răstimp, în jurul regimentului lui Bartek se iscă o mişcare neînțeleasă. Alături de el încep să apară alte regimente, iar în intervalele dintre ele sosesc în goana cailor tunurile care sunt îndreptate în mare grabă cu gurile spre colină. Toată valea se umple de armată. Pretutindeni răsună ordine, adjutanții aleargă în toate părțile. Iar infanteriştii noştri îşi şoptesc la ureche: „Ehei, am dat de dracul!" sau se întreabă unul pe altul neliniştiți: „începe oare?" „Mai mult ca sigur". Aşadar, se apropie clipa îndoielilor, a semnelor de întrebare, poate chiar a morții... În fumul care acoperă colina, parcă fierbe ceva şi se zvârcoleşte înfricoşător. Mugetul gros al tunurilor şi răpăitul puştilor se aud tot mai aproape. De departe, le ajung la urechi trosnete nedesluşite; sunt aruncătoarele de mine. Deodată, tunurile abia amplasate încep să bubuie, de se zguduie pământ şi aer laolaltă. În fața regimentului lui Bartek, se aude un sâsâit înfiorător. Se uită cu toții într-acolo şi văd zburând ceva ca un trandafir luminos, ca un nouraş, care sâsâie, râde, scrâşneşte, nechează şi urlă. Soldații strigă: „E o grenadă! o grenadă!" În acest timp, această pasăre a războiului, se apropie ca vijelia, cade şi explodează! O bubuitură înspăimântătoare sparge urechile, vuiet, de parcă se prăbuşeşte lumea, şi unda de aer ca o pală de uragan. În rândurile din apropierea tunurilor se iscă învălmăşeală, răsună un strigăt, apoi ordinul: „Închizător!" Bartek stă în primul rând, puşca pe umăr, capul sus, bărbia strânsă de curea, aşa că nu clănțăne din dinți. N-are voie să tremure, n-are voie să tragă. Să stea şi să aştepte! Vin în zbor a doua grenadă, a treia, a patra, a zecea!... Vântoasa alungă fumul de pe colină. Franțujii izgoniseră bateriile prusiene, le aşezaseră

pe ale lor, şi acum acoperă cu foc întreaga vale. Printre butucii din vie izbucnesc mereu fuioare lungi de fum albicios. Infanteria, sub acoperirea tunurilor, coboară tot mai aproape, ca să poată trage cu puşca. Este deja la mijlocul colinei. Acum se vede foarte bine, fiindcă fumul este împrăştiat de vânt. În vie înfloresc oare numai macii? Nu, sunt chipiele roşii ale infanteriştilor. Brusc pier printre lăstarii înalți, nu se mai văd; unde şi unde mai flutură doar steagurile în trei culori. Împuşcăturile încep repezi, febrile, neregulate, răbufnind mereu în tot mai multe locuri. Sunt dominate de urletul grenadelor care se încrucişează întruna prin aer. Pe înălțime izbucnesc uneori răcnete, cărora nemții le răspund de jos strigând: „ura!” Tunurile din vale bubuie fără întrerupere. Regimentul stă neclintit.

Sfera focului începe totuşi să-l cuprindă cu încetul. Gloanțele bâzâie ca muştele, ca tăunii de departe, sau zboară şuierând înfiorător prin apropiere. Sunt din ce în ce mai multe; acum şuieră pe lângă capete, nasuri, ochi, umeri, vin cu miile, milioane. E de mirare că mai stă cineva în picioare. Deodată, în spatele lui Bartek se aude un geamăt: „Isuse!” apoi: „Închizător!”, din nou: „Isuse!” „Închizător!” în sfârşit, geamătul devine continuu, ordinele tot mai grăbite, rândurile se strâng, şuieratul tot mai des, neîntrerupt, îngrozitor. Cei ucişi sunt traşi de picioare. Judecata de apoi!

— Ți-e frică? întreabă Wojtek.

— Cum să nu-mi fie!... răspunde eroul nostru clănțănind din dinți.

Cu toate acestea, stau amândoi pe loc, şi Bartek, şi Wojtek, şi nici măcar nu le trece prin minte că ar putea s-o şteargă. Li s-a ordonat să stea, şi basta! Bartek minte. Nu se teme totuşi, cum s-ar teme atâția alții în locul lui. Disciplina îi stăpâneşte închipuirea, iar închipuirea nu-i înfățişează situația chiar atât de cumplită cum este. Bartek crede totuşi că va fi ucis şi-i împărtăşeşte acest gând lui Wojtek.

— N-o să se facă gaură-n cer, dac-o să omoare un prost!

răspunde Wojtek cu glasul stârnit.

Aceste cuvinte îl liniştesc pe Bartek în mare măsură. Se părea că singurul lucru care-l interesa, era dacă nu se va face gaură-n cer. Liniştit din acest punct de vedere, aşteaptă răbdător; îi este însă foarte cald şi sudoarea îi acoperă fața. Între timp, focul devine atât de înfricoşător, încât rândurile se împuținează văzând cu ochii. Nu mai are cine să care morții şi răniții. Horcăitul muribunzi lor se amestecă acum cu şuieratul proiectilelor şi zgomotul împuşcăturilor. Deplasarea steagurilor în trei culori arată că infanteriştii ascunşi în vie se apropie din ce în ce mai mult. Cârduri de grenade decimează rândurile pe care începe să le cuprindă disperarea.

Dar în manifestările acestei disperări se simte un murmur de nerăbdare, de ațâțare. Dacă li s-ar ordona să meargă înainte, ar porni ca o furtună. Nu mai sunt în stare să stea locului. Un soldat îşi smulge brusc chipiul din cap, dă cu el de pământ şi răbufneşte:

— O dată i-e dat omului să moară!

La auzul acestor cuvinte, pe Bartek îl încearcă o asemenea uşurare, încât aproape că nu se mai teme deloc. Fiindcă dacă tot i-e dat omului să moară o dată, atunci nu-i vorba de mare scofală. Este o filozofie țărănească, mai bună decât oricare alta, de vreme ce dă curaj. De altfel, Bartek ştia şi el că omul moare o singură dată, dar îi plăcea s-o audă şi de la alții, să fie sigur, îndeosebi acum când bătălia începea să se transforme într-un adevărat măcel. Regimentul lui, care nu apucase să tragă un foc, e pe jumătate nimicit. Grupuri de soldați din alte regimente distruse aleargă pe lângă el în neorânduială; dar aceşti țărani din Pognębin, Krzywda Wielka, Krzywda Mała şi din Mizerów, struniți în disciplina de fier prusacă, stau încă locului. Dar şi în rândurile lor se simte o anume ezitare în curând, cătuşele disciplinei vor fi distruse. Pământul de sub picioarele lor devine moale şi alunecos din cauza sângelui, al cărui miros tare se amestecă şi cu cel al fumului. În unele locuri, rândurile nu se

mai pot lega din pricina locurilor goale lăsate de morți. La picioarele soldaților care aşteaptă, cealaltă jumătate zace în sânge, gemând, zvârcolindu-se, agonizând sau în neclintirea morții. Plămânii nu mai au aer. În rânduri se iscă murmure.

— Ne-au adus la tăiere!

— Nu mai scapă nimeni!

— *Still, polnisches Vieh!*[1] răsună glasul ofițerului.

— Țâe ț-â bine, că stai ascuns în spatele meu...

— *Sieht der Kerl da!*[2]

Deodată, un glas începe să rostească:

— Sub aripa ta... Bartek continuă îndată:

— Alergăm, sfântă Născătoare de Dumnezău!

Curând, corul glasurilor poloneze se roagă, pe acest câmp al nimicirii, Ocrotitoarei de la Częstochowa: „Ascultă ruga noastră!" Iar de la picioarele lor, îi acompaniază gemetele: „Marie, o, Marie!" Şi-i ascultă într-adevăr, fiindcă în aceeaşi clipă soseşte pe un cal înspumat un adjutant, răsună comanda: „La atac! ura, înainte!" Pieptenele baionetelor se apleacă brusc, şirul se răsfiră într-o linie lungă şi se repede spre coline, să-i caute cu baioneta pe duşmanii pe care nu poate să-i vadă. Încă vreo două sute de metri îi mai despart pe flăcăii noştri de poala dealului, şi această distanță trebuie s-o parcurgă sub un foc nimicitor... Nu vor pieri oare cu toții? Nu vor da înapoi? De pierit, pot să piară, dar nu vor da înapoi, pentru că ordinul prusac ştie pe ce notă să „cânte" atacul acestor țărani polonezi. Peste mugetul tunurilor şi împuşcături, prin fum, învălmăşeală şi gemete, mai tare decât toate, răsună până la cer imnul trompetelor, care înfierbântă sângele în vine. „Ura!" răspund flăcăii. „Cât mai suntem în viață!"[3] îi cuprinde entuziasmul, flacăra le rumeneşte obrajii! înaintează ca o furtună peste trupurile morților şi ale cailor, printre gropile făcute de ghiulele. Pier, dar merg înainte strigând

[1] Linişte, dobitoc polonez (lb. germ.).
[2] Stai pe loc, flăcăule (lb. germ.).
[3] Vers din imnul național polonez.

şi cântând. Ajung la marginea viei, dispar printre tufele de viță. Doar cântecul răsună, uneori sclipeşte câte-o baionetă. Sus, focul se întețeşte înfricoşător. Jos trâmbițele cântă întruna. Salvele puşcaşilor francezi devin mai dese, tot mai dese, înfrigurate şi deodată...

Deodată încetează.

Acolo jos, bătrânul lup al războiului, Steinmetz, îşi aprinde luleaua de porțelan şi spune cu un accent de mulțumire în glas:

— Ei numai de cântecul ăsta au nevoie! Au ajuns, vitejii!

Într-adevăr, după o clipă, unul din stindardele în trei culori care flutura mândru pe colină sare în sus, se apleacă şi dispare...

— Nu glumesc! comentează Steinmetz.

Trâmbițele cântă iarăşi acelaşi imn. Al doilea regiment poznanian sare în ajutorul celui dinainte, în vie se încinge lupta la baionetă.

Acum, muză, cântă-mi despre Bartek al meu, ca să ştie şi urmaşii ce isprăvi a făcut. Şi în inima lui, frica, ațâțarea şi disperarea se topiră într-o pornire de turbare; iar când auzi cântecul acela, toate vinele i se încordară ca nişte sârme. Părul i se ridică măciucă, ochii îi scăpărară scântei. Uită de lume, uită că „omul moare o singură dată” şi strângând puşca în labele-i puternice, se repezi înainte o dată cu ceilalți. Ajungând la colină, se rostogoli de zece ori pe jos, îşi stâlci nasul, se mânji de pământ şi de sângele care-i curgea din nas, şi alergă înainte, turbat, zădărât, trăgând aerul pe gura deschisă. Îşi holba ochii să vadă cât mai repede vreun franțuz printre corzile de viță, şi în cele din urmă zări trei deodată lângă steag. Erau „arapi”. Credeți oare că dădu bir cu fugiții? Nu! acum l-ar fi luat de coarne pe însuşi Lucifer! Când ajunse lângă ei, se aruncară urlând asupra lui; două baionete, ca două ace de viespe, mai că-i ating pieptul, dar Bartek al meu unde nu mi-ți înşfacă puşca de țeavă, ca pe o leucă, şi începe s-o mânuiască... Îi răspunse doar un răcnet fioros, după un geamăt, şi două trupuri negre începură să

tremure convulsiv pe jos.

Atunci, vreo zece camarazi săriră în ajutorul celui care ținea steagul. Bartek se repezi ca o furie asupra tuturor. Traseră în el; fulgeră, bubui, dar din rotocoalele de fum răsună aproape în acelaşi timp mugetul răguşit al lui Bartek:

— N-ați nimerit!

Şi iarăşi puşca-i însemnă un arc înfricoşător. Loviturile fură urmate din nou de gemete. Arapii se retraseră înspăimântați la vederea acestui uriaş cuprins de turbare şi fie că lui Bartek i se păru, fie că strigară ceva pe arăpeşte, destul că el avu impresia că din gurile lor ieşea strigătul:

— Magda! Magda!

— Pe Magda o poftiți! urlă Bartek şi dintr-o săritură ajunse în mijlocul duşmanilor.

Din fericire, în aceeaşi clipă, Maciek, Wojtek şi ceilalți Bartek îi veniră în ajutor. Prin lăstarii deşi de viță se încinse o încăierare îmbulzită şi învălmăşită, acompaniată de trosnetul împuşcăturilor, şuieratul nărilor şi de răsuflarea precipitată a luptătorilor.

Bartek îşi făcea de cap asemenea unui uragan. Negru de fum, plin de sânge, semănând mai degrabă cu un animal decât cu un om, nu mai ținea seama de nimic; cu fiecare lovitură dobora oamenii, frângea puştile, spărgea capetele. Brațele lui se mişcau cu iuțeala înfricoşătoare a unei maşini care împrăştia nimicirea. Ajungând la stegar, îl înşfacă de gât cu degete de fier. Ochii stegarului ieşiră din orbite, fața i se umflă, horcăi şi scăpă steagul din mâini.

— Ura! strigă Bartek şi ridicând stindardul, începu să-l legene prin aer.

Steagul acesta, care se înălța şi cobora, îl văzu de jos generalul Stoinmetz.

Îl văzu doar cât ai clipi din ochi, fiindcă în secunda următoare Bartek zdrobi cu el un cap acoperit cu un chipiu cu şnur auriu.

În acest timp, camarazii lui o luaseră înainte.

Bartek rămase o clipă singur. Rupse pânza steagului, o ascunse în sân şi apucând bățul cu amândouă mâinile, porni în urma camarazilor săi.

Grupuri de arapi, urlând cu glasuri neomeneşti, fugeau acum spre tunurile care se aflau în vârful dealului, iar în urma lor alergau flăcăii noştri strigând, izbind cu paturile puştilor şi cu baionetele.

Zuavii de lângă tunuri îi întâmpinară şi pe unii şi pe ceilalți cu împuşcături.

— Ura! strigă Bartek.

Ajunseră la tunuri şi lângă ele începu o nouă luptă cu arme albe. Tocmai atunci al doilea regiment poznanian veni în ajutorul celui dinainte. În mâinile puternice ale lui Bartek, bățul steagului se preschimbă acum într-un îmblăciu drăcesc. Fiecare lovitură deschidea cărare în buluceala landurilor franceze. În curând, zuavii şi arapii fură cuprinşi de spaimă. Începură să fugă dinaintea lui Bartek. După o clipa, Bartek urcă cel dintâi pe un tun ca pe o iapă de la Pognębin.

Dar înainte ca soldații să aibă timp să-l vadă călare, el „se afla pe al doilea, lângă care doborî iarăşi un stegar cu steag cu tot.

— Ura, Bartek! repetară soldații.

Victoria era deplină. Toate aruncătoarele de mine erau capturate. Infanteria, care o luase la sănătoasa, nimeri pe celălalt versant al dealului peste alt regiment prusian şi depuse armele.

Cu toate acestea, în timpul goanei de urmărire, Bartek mai puse mâna pe încă un steag.

Făcea să-l vezi acum când, lac de năduşeală şi de sânge, suflând ca nişte foaie, cobora colina împreună cu ceilalți, ducând pe umăr cele trei steaguri. Franțujii, ehei, aproape că nu-i mai păsa deloc de ci. Lângă el păşea, jerpelit şi rănit, Wojtek, aşa că Bartek îi spuse:

— Ce tot vorbeai? Parcă sunt neşte viermi, n-au putere în oasă deloc. Ne-au zgâriat pe amândoi ca nişte pisici, atâta tot. Când îl pocneam pe câte unu, cădea numaidecât...

— De unde era să ştiu că eşti atât de înverşunat! răspunse Wojtek care văzuse isprăvile lui Bartek şi începea să se uite la el cu alți ochi.

Dar cine nu-i văzuse faptele? Istoria, tot regimentul şi majoritatea ofițerilor. Cu toții priveau acum cu admirație la acest flăcău uriaş cu mustața cânepie, rară, şi cu ochii bulbucați.

— *Ach! Sie verfluchter Polacke!*[1] îi spuse maiorul în persoană şi-l trase de ureche, iar Bartek, de bucurie, mai că-i arătă măselele de minte. Când regimentul ajunse iar la poalele dealului, maiorul îl arătă colonelului, iar colonelul lui Steinmetz însuşi.

Acesta examina steagurile şi dădu ordin să fie luate, după care începu să-l cerceteze pe Bartek. Bartek al meu stă iarăşi întins ca o strună şi prezintă arma, iar bătrânul general se uită la el şi clatină din cap de mulțumire. În cele din urmă, începe să vorbească ceva cu colonelul. Se aude limpede cuvântul *unteroffizier*[2].

— *Zu dumm, Excellenz*[3], răspunde maiorul.

— Să vedem, zice excelența sa şi întorcând calul, se apropie de Bartek.

Bartek habar n-avea ce se petrece cu el. Nicicând nu s-a mai pomenit în armata prusiana ca un general să stea de vorbă cu un soldat de rând. Excelenței sale nu-i e prea greu s-o facă, deoarece ştie polona. De altminteri, acest soldat de rând a cucerit trei steaguri şi două tunuri.

— Do unde eşti? întreabă generalul.

— De la Pognębin, răspunde Bartek.

— Bine. Numele?

---

[1] Ah, al dracului polonezi (lb. germ.).
[2] Subofițer (lb. germ.).
[3] E prea prost, excelență (lb. germ.).

— Bartek Słowik.

— *Mensch*... traduce maiorul.

— *Mens!* repetă Bartek.

— Ştii pentru ce te baţi cu francezii?

— Ştiu, celenţă…

— Spune!

Bartek începe să se bâlbâie: „Pentru că... pentru că...” Deodată îi vin cu bine în minte cuvintele lui „Wojtek, aşa că răbufneşte repede, ca să nu le stâlcească:

— Pentru că şi ei sunt tot nemţ', da' mai răi!

Faţa bătrânei excelenţe începe să tremure, de parcă, excelenţa sa voia să izbucnească în râs. Totuşi, după o clipă, excelenţa sa se întoarce spre maior şi-i spune:

— Aveai dreptate, domnule.

Bartek al meu, mulţumit de sine, stă mereu încordat ca o strună.

— Cine a câştigat bătălia de astăzi? întreabă din nou generalul.

— Eu, celenţă! răspunde Bartek fără ezitare.

Faţa excelenţei sale începe iarăşi să tremure.

— Adevărat, tu ai câştigat-o! Uite-ţi răsplata…

Aici bătrânul luptător desprinde crucea, de fier de pe propriu-i piept, apoi se apleacă şi i-o prinde lui Bartek. Bună dispoziţia generalului se răsfrânge în chip natural pe feţele colonelului, ale maiorilor şi ale căpitanilor până la subofiţeri. După plecarea generalului, colonelul îi dă lui Bartek din partea lui zece taleri, maiorul cinci şi tot aşa mai departe. Toţi îi repetă râzând că el a câştigat bătălia, drept care Bartek se află în al şaptelea cer.

Lucru de mirare. Numai Wojtek nu este prea mulţumit de eroul nostru.

Seara, când se aşezară amândoi lângă foc, şi obrajii lui Bartek se umflară cu cârnatul de mazăre tot atât de bine ca şi cârnatul însuşi cu mazărea, Wojtek rosti cu resemnare:

— Of Bartek, Bartek, de ce-oi fi tu atât de prost...

— Ce vrei sa spui? strecoară Bartek cu gura plină.

— De ce i-ai spus, omule, generalului că franțujii sunt nemți?

— Păi şi tu ai spus-o...

— Trebuia să te gândeşti că generalul şi ofițerii sunt şi ei tot nemț'.

— Şi ce-i cu asta?

Wojtek începu să se bâlbâie.

— Este, fiindcă deşi sunt tot nemț', nu trebuie să le-o spui, că nu e frumos...

— Eu de franțuji am spus, nu de ei...

— Bine, da...

Wojtek tăcu deodată, pesemne că şi el voia să spună altceva; voia să-i explice lui Bartek că nu se cuvine să vorbeşti rău de nemți în fața nemților, dar i se încurcă limba în gură...

V

La puțină vreme după aceea, poşta regală-prusiană aduse la Pognębin următoarea scrisoare:

„Lăudat fie Isus Cristos şi Sfânta lui Născătoare! Preaiubită Magda! Ce să mai aude pe la tine? Țâie ț-ă bine în casă sub pilotă, da eu mă lupt aici din greu. Am ajuns la o cetate mare, Miec, şi s-a dat o bătălie, şi atâta i-am tumbăcit pe franțuji, de s-a minuna toată infanteria şi cavaleria. Şi generalul s-a mirat, şi mi-a spus că eu am câştigat bătălia, şi mi-a dat o cruce. Acum şi ofițării şi subofițării mă respectă foarte mult şi aproape că nu mă mai bat peste gură. Pe urmă, am mărşăluit mai departe şi s-a dat o altă bătălie, da' am uitat cum îi zâce oraşului; şi tot aşa i-am tumbăcit şi am luat al patrulea steag, iar pe al mai mare colonel de la cuirasieri, l-am doborât şi l-am luat prizonier. Când or trimite regimentele acasă, subofițărul m-a sfătuit să scriu o lăcrămațâe şi să rămâi la oaste, că la război numai să te culci n-ai unde, da de înfulecat e destul, iar vin e peste tot în țara asta, că lumea e bogată pe aici. Când am dat foc la un sat, n-am iertat nici fomeile,

şi nici pe copii, şi eu la fel. Biserica a ars toată, că şi ei sunt catolici, şi mult oameni s-au prăpădit în bobotaie. Acum ne ducem asupra împăratului şi o să să sfârşească războiul, aşa că tu ai grije de casă şi de Franek, că numai să n-ai grije, că-ţ rup oasăle, ca să ştii şi tu cine sunt eu. Te lasă în paza Domnului.

Bartłomiej Słowik".

Se vede că lui Bartek începuse să-i placă războiul, aşa că îl socotea ca pe o îndeletnicire care i se potrivea de minune. Îi crescuse încrederea în el şi mergea la bătălie ca la nu ştiu care treabă la Pognębin. După fiecare luptă, pe pieptul lui se adunau medalii şi cruci şi, cu toate că nu ajunsese subofiţer, era considerat de toţi drept cel dintâi ostaş al regimentului. Respecta ordinele cu sfinţenie ca şi mai înainte şi era înzestrat cu vitejia oarbă a omului care nu-şi dă seama de primejdie. Vitejia lui nu mai izvora ca la început din înverşunare, ci provenea din experienţa ostăşească şi încrederea în sine. Pe de altă parte, puterea lui de uriaş rezista la toată truda, marşurile şi greutăţile războiului. Oamenii se iroseau în jurul lui, dar el mergea înainte neobosit, numai că se sălbăticea tot mai mult şi devenea un mercenar prusac din ce în ce mai încrâncenat. Acum nu numai că-i bătea pe franţuji, dar începuse să-i şi urască. I se schimbaseră, de asemenea, şi alte convingeri. Devenise un ostaş-patriot şi îşi admira orbeşte comandanţii. În scrisoarea următoare, îi comunica Magdei:

„Wojtek a fost rupt în două, dar de-aia e război, înţălegi? Erea şi el un prost, finea zâcea că franţujii sunt nemţ', dar ei sunt franţuji, iar nemţii sunt de-ai noştri".

Drept răspuns, la amândouă scrisorile, Magda îl făcu cu ou şi cu oţet:

„Preaiubite Bartek, scria, *bărbatu meu juruit în faţa sfântului altar! Pedepsâ-te-ar Dumnezău! Tu eşti prostu', păgânule, că omori oamini cu credinţă-n Dumnezău împreună cu alte cătane.*

Tu nu înțălegi că ăia sunt luterani şi-i ajuț', tu, ca un catolic ce eşti! Pofteşti la război, puturosule, fincă acolo nu faci nimic, numa' te baț', bei şi prăpădeşti lumea, nu țâi post şi dai foc la biserici. Arză-te-ar focu-iadului, că te mai şi lăuz' şi n-arăț înțălegere nici la bătrâni, nici la copii. Adu-ț' aminte, om fără minte, ce-i scris în sfânta credință cu litere de aur de la începutul lumii până în zâua judecății de apoi pentru norodul polon, zî în care Dumnezău nu va avea milă de un căpățânos ca tine, şi țâne-te-n frâu, turcule ce eşti, ca să nu-ț sparg capul. Îț trimet cinci taleri, deşi nici eu n-o duc prea bine, că nu pot să fac față, şi averea să irosăşte. Te îmbrățâşază, preaiubite Bartek,

Magda".

Învățăturile cuprinse în această scrisoare nu făcură o impresie prea puternică asupra lui Bartek: „Fomia nu-nțălege slujba ostăşască — îşi spuse — da să bagă". Şi luptă ca şi mai înainte. Se evidenția aproape în fiecare bătălie, aşa că în cele din urmă, se opriră asupra lui şi priviri mai vrednice decât cele ale lui Steinmetz. La sfârşit, când regimentele poznaniene, decimate, fură trimise înapoi în Germania, el, sfătuit de subofițer, scrise o „lăcrămațâie" şi rămase în oştire. Drept care, ajunse până lângă Paris.

Scrisorile lui erau pline de dispreț față de franțuji. „În încăierare, ăştia te zgârăie ca iepurii", îi scria Magdei. Şi era adevărat. Asediul însă, nu-i prea plăcu. Era silit să stea zile întregi în tranşee şi să asculte bubuitul tunurilor; nu de puține ori, trebuia să sape şanțuri în ploaie. Pe deasupra, ducea dorul fostului său regiment. Cei mai mulți dintre camarazii din regimentul în care slujea acum ca voluntar, erau nemți. Ştia puțin nemțeşte, fiindcă învățase şi la fabrică, dar atât cât să înțeleagă una din zece. Abia acum începu sa facă progrese rapide. În regiment i se spunea totuşi *ein polnischer Ochs* şi numai decorațiile şi pumnii lui înfricoşători îl apărau de glume mai usturătoare. După câteva bătălii, îşi câştigă respectul noilor tovarăşi şi începu să se deprindă treptat cu ei. În cele din urmă,

ajunse sa fie considerat unul de-al lor, mai ales că faima lor se răsfrângea şi asupra întregului regiment. Ce-i drept, Bartek s-ar fi simţit şi acum insultat dacă cineva l-ar fi socotit neamţ, cu toate că el însuşi îşi spunea *ein Deutscher,* în opoziţie cu francezii. Avea impresia că asta-i cu totul altceva, iar pe de altă parte, nu voia să treacă drept mai rău decât ceilalţi. Avu loc totuşi o întâmplare care ar fi putut să-i dea mult de gândit, dacă gândirea în general ar fi fost mai accesibilă acestui spirit eroic. Odată, câteva companii, din regimentul lui fură îndreptate să lupte împotriva unei mici unităţi de franctirori care nimeriseră în ambuscada pregătită dinainte. De data asta însă, Bartek nu mai văzu chipiele roşii ale fugarilor, după primele împuşcături, deoarece detaşamentul era alcătuit din soldaţi cu experienţă, proveniţi dintr-un regiment al legiunii străine, înconjuraţi, se apărară cu îndârjire, încercând în cele din urmă să-şi croiască drum cu baioneta printre prusienii care-i înconjurau. Luptară cu atâta înverşunare, încât o parte străpunseră încercuirea; nu se lăsau prinşi vii, pentru că ştiau ce soartă îi aşteaptă pe franctirorii luaţi prizonieri. Compania în care slujea Bartek prinse doar doi inşi în viaţă. Seara fură închişi într-o încăpere în casa pădurarului. A doua zi, aveau să fie împuşcaţi. La uşă făceau de pază câţiva soldaţi, iar lui Bartek i se ordonă să stea înăuntru, la fereastra spartă, cu prinşii legaţi fedeleş.

Unul dintre ei era un om în vârstă cu mustăţile cărunte şi faţa indiferentă la toate, iar al doilea arăta de vreo douăzeci de ani şi ceva; mustăcioara bălaie abia mijea pe chipu-i semănând mai degrabă cu al unei domnişoare decât cu al unui soldat.

— Ăsta-i sfârşitul, rosti după o clipă cel tânăr, un glonţ în cap şi gata!

Bartek se cutremură, încât puşca fu cât pe ce să-i scape din mână; flăcăiandrul vorbea în limba polonă.

— Mie mi-e totuna, răspunse celălalt descurajat, pe Dumnezeul meu, că mi-e totuna. Atâta m-am zbătut, încât mi s-a făcut lehamite...

Sub uniformă, inima lui Bartek îşi înteţi bătaia.

— Ascultă-mă pe mine, continuă bătrânul, nu mai putem face nimic. Dacă ţi-e frică, gândeşte-te la altceva sau culcă-te. Viaţa e mârşavă! Pe viul Dumnezău, mie mi-e totuna.

— Îmi pare rău de mama! răspunse surd tânărul.

Şi vrând pesemne să-şi înăbuşe emoţia ori să se păcălească singur, începu să fluiere. Deodată se întrerupse şi strigă cu o disperare adâncă:

— Trazni-m-ar! Nici măcar nu mi-am luat rămas bun.

— Ai fugit de acasă?

— Întocmai. M-am gândit că dacă-i vor bate pe nemţi, o să le fie mai uşor poznanienilor.

— Tot aşa am crezut şi eu. Iar acum...

Bătrânul dădu din mână şi sfârşi în şoaptă, dar restul vorbelor îi fu acoperit de vuietul vântului. Era o noapte friguroasă. Ploaia măruntă se înteţea în rafale la răstimpuri, pădurea apropiată era neagră ca linţoliul. În încăpere, vifornița şuiera prin colţuri şi urla pe coş ca un câine. Lampa, agăţată deasupra ferestrei, ca să n-o stingă vântul, arunca destulă lumină tremurătoare prin odaie, dar Bartek, care sta sub ea, la fereastră, era cufundat în întuneric.

Poate că era mai bine că prizonierii nu-i vedeau faţa, fiindcă se întâmplau lucruri ciudate cu el. La început, fu cuprins de uimiră şi holbă ochii la prizonieri, străduindu-se să înţeleagă ce vorbesc. Păi ei veniseră să-i bată pe nemţi, ca să le fie mai bine poznanienilor, iar el îi bătea pe franţuji pentru acelaşi lucruri. Şi pe aceştia doi o să-i împuşte mâine! Cum aşa? Ce poate să creadă un biet om ca el despre o asemenea treabă? Ce-ar fi să-i apuce de vorbă? Să le spună că el e de-al lor, că-i pare rău de ei. Deodată îl înhaţă ceva de gât. Şi ce-o să le spună? Îi-poate salva el? O să-l împuşte şi pe el! O, Doamne, ce se petrece cu el? Jalea îl apasă atât de tare, încât nu mai poate sta locului.

Un dor nebun se abate asupra lui de undeva de hăt! departe, dinspre Pognębin. Musafir necunoscut într-o inimă de ostaş,

mila îi strigă la ureche: „Bartek, scapă-i, sunt de-ai tăi!” iar inima i se smulge spre casă, spre Magda, spre Pognębin, mai puternic decât oricând. S-a săturat de Franța asta, de război şi de lupte! Aude tot mai limpede glasul lăuntric: „Bartek, scapă-i pe ai tăi!” înghiți-l-ar pământul de război! Afară înnegreşte pădurea şi freamătă ca pinii de la Pognębin; în foşnetul ei desluşeşte iarăşi:

„Bartek, scapă-i pe ai tăi!”

Ce poate face el?

Să fugă cu ei în pădure? Tot ce izbutise să sădească în el disciplina prusacă dă înapoi înaintea acestui gând... În numele Tatălui şi al Fiului! Trebuie să-l alunge cât mai repede. Să dezerteze un ostaş ca el? Niciodată!

În acest timp, pădurea foşneşte tot mai tare şi vântoasa şuieră tot mai jalnic.

Prizonierul mai vârstnic spune deodată:

— Ce pui de vânt, parcă-i toamna pe la noi, acasă...

— Lasă-mă-n pace... răspunde tânărul descurajat. După o clipă de tăcere, repetă totuşi de câteva ori:

— Acasă, acasă, acasă! Of, Doamne! Doamne!

Oftatul adânc se pierde în şuierul vântului, şi prizonierii se cufundă din nou în tăcere.

Bartek începe să tremure ca de friguri.

Cel mai rău e când nu-ți dai scama ce ai. Bartek n-a furat nimic, trăieşte totuşi cu impresia că a furat ceva şi parcă se teme că va fi prins. Nu-l amenință nimic, dar se teme grozav de ceva. Îi tremură picioarele, puşca i se pare cumplit de grea şi parcă un hohot de plâns nestăvilit i se urcă în gât. După Magda sau după Pognębin? După amândoi, dar şi de prizonierul ăsta tinerel îi pare rău de nu mai poate.

Câteodată, lui Bartek i se pare că doarme. Între timp, afară vifornița se întețeşte şi mai mult. În şuierul vântului se înmulțesc chemările şi glasurile neînțelese.

Deodată, lui Bartek i se ridică pārui măciucă sub coif.

I se pare că acolo, undeva, în adâncurile întunecate şi ude ale

codrului, cineva geme şi repetă: „Acasă, acasă, acasă!”

Bartek dă înapoi şi izbeşte cu patul puştii în podea, ca să se trezească.

Într-adevăr, mintea i se mai limpezeşte... Priveşte în jur: prizonierii zac în colţul lor, flacăra lămpii pâlpâie, vântul urlă, totul e în ordine.

Lumina cade acum din belşug pe faţa tânărului prizonier. Aşa-i, parcă-i faţa unui copil ori a unei fete. Ţine ochii închişi, capu-i stă pe o mână de paie şi arată de parc-ar fi murit.

De când e Bartek Bartek, nu l-a chinuit niciodată asemenea jale. Îl strânge ceva de gât, şi plânsul îi hohoteşte în piept.

În acest timp, prizonierul în vârstă se întoarce cu greutate pe o parte şi spune:

— Noapte bună, Wladek...

Se aşterne tăcerea. Se scurge o oră. Cu Bartek se petrece într-adevăr ceva rău. Vântul cântă ca orga de la Pognębin. Prinşii stau tăcuţi, deodată cel mai tânăr se ridică puţin cu o sforţare şi strigă:

— Karol?

— Ce-i?

— Dormi?

— Nu...

— Ascultă! Mie mi-e frică... Spune ce vrei, dar eu am să mă rog.

— Roagă-te!

— Tatăl nostru carele eşti în ceruri, sfinţească-se numele tău, vie împărăţia ta...

Hohote de plâns întrerup brusc cuvintele tânărului prizonier... rosteşte totuşi cu glasul întretăiat:

— Facă-se... voia... ta!...

„Isuse! mugeşte ceva în pieptul lui Bartek, o, Isuse!...”

Nu! el nu mai rezistă! încă o clipă şi va striga: „Domnişorule, pai eu sunt ţăran!...” După aceea, pe fereastră... În pădure... Întâmple-se ce s-o întâmpla!...

Deodată, dinspre tindă se aud paşi măsurați. E patrula condusa de un subofițer. Se schimbă paza!

A doua zi, Bartek se îmbată dis-de-dimineață. În ziua următoare, de asemenea...

*

* *

Apoi avură, loc noi deplasări, marşuri... şi îmi face plăcere să vă anunț că eroul nostru îşi recapătă echilibrul. După noaptea cu pricina, rămase doar cu anume îndemn spre sticlă, în care putea găsi oricând mulțumirea, iar câteodată şi uitarea. De altfel, în bătălii se arătă şi mai cumplit ca înainte; victoria se ținea scai de el.

VI

Trecură iarăşi câteva luni. Se împrimăvărase de-a binelea. La Pognębin, vişinii înfloreau prin livezi şi se acopereau de frunziş, bogat, iar pe câmpuri înverzea peria grâielor. Odată, Magda sta în fața casei şi curăța pentru prânz cartofi încolțiți, mai potriviți pentru porci decât pentru oameni. Era înainte de secerat, şi lipsurile îşi făcuseră apariția în Pognębin. Se vedeau şi pe fața Magdei, înnegrită şi brăzdată de griji. Poate tocmai pentru a le alunga, femeia îngâna cu ochii mijiți şi cu glasul subțire, forțat:

„Of, Jaś” e la război, departe, şi-mi trimite carte!

Of, da şi eu îi scriu, uhui! că sunt nevestica lui.”

Vrăbiile ciripeau prin cireşi, de parcă voiau s-o acopere, iar ea cânta şi privea îngândurată când la câinele care dormea, la soare, când la drumul care trecea pe lângă casă, când la cărăruia care se desprindea de drum şi se îndepărta prin grădină şi peste câmpuri.

Magda se uita pe potecă poate tocmai pentru că ducea de-a dreptul până Ia gară, şi Dumnezeu voia ca în această zi să nu privească în zadar. În depărtare se arătă o siluetă, şi femeia îşi duse mâna streaşină la ochi, dar nu putu să vadă nimic, fiindcă

o orbea soarele. Doar Łysek se trezi, îşi înălţă botul şi lătrând scurt, începu să adulmece, ciulind urechile şi întorcându-şi capul în amândouă părţile, în acelaşi timp, la urechile Magdei ajunseră cuvintele nedesluşite ale unui cântec. Łysek zvâcni deodată şi se repezi în goană la omul care se apropia. Atunci Magda păli puţin.

— Să fie Bartek oare?

Se ridică brusc, aşa că blidul cu cartofi se rostogoli pe jos; acum nu mai avea nici o îndoială. Łysek se gudura pe lângă noul venit. Femeia se repezi înainte, strigând din toate puterile de bucurie:

— Bartek! Bartek!

— Magda! eu sunt! strigă şi Bartek, ducându-şi mâinile la gură şi grăbind pasul.

Deschise poarta, se împiedică de zăvor de mai-mai să se prăbuşească, se împletici şi căzură unul în braţele celuilalt. Femeia începu să vorbească repede:

— Eu credeam ca n-ai să te mai întorci... Credeam că te-au omorât... Ia stai, să mă uit la tine... Ai slăbit rău de tot! Of, Doamnei nătăntolule!... Of, dragu meu!... Te-ai întors! te-ai întors!...

Din când în când, îşi desfăcea braţele de pe gâtul lui şi se uita la el, apoi iarăşi îl îmbrăţişa.

— Te-ai întors! Slavă Domnului... Dragu meu Bartezysko!... Ce-ai?... Hai în casă... Franek e la şcoală! Nemţoteiu' le cam face zile fripte copiilor. Băiatul e sănătos. Numa' că are şi el ochii bulbucaţ', ca tine. Of, că erea şi timpu' să te-ntorci! Că nu măi pot. Mi-a ajuns cuţâtu' la os!... Casa să strică. Şura aproape că nu măi are acoperiş. Ce să-i faci! Of, Bartek! Bartek! Că ajunsăi să te măi văd şi eu! Ce năcaz am măi avut şi cu fânu'!... Alde Czermienicki mi-au ajutat, da vai de lume!... Şi tu? eşti sănătos? Of, că tare mă bucur c-ai venit! Te-a păzât Dumnezău. Intră în casă. Of, Doamne, ştiu că eşti Bartek, da parcă te-ai schimbat! Sărit lume! da ce-i asta?

Magda observă abia atunci o cicatrice lungă care brăzda toată fața lui Bartek, de la tâmpla stângă, peste obraz, până la bărbie.

— E, măi nimic... M-a crestat un chiraser, da şi eu pe el. Am fost la spital.

— O, Isusc!

— E, un fleac.

— Şi ce slab eşti, parcă eşti moartea.

— *Ruhig*[1], răspunse Bartek.

Era cu adevărat slăbit, vinețiu, jerpelit. Un învingător autentic! În plus, se clătina pe picioare.

— Ce-i cu tine, eşti beat?

— Aş... Sunt încă fără putere.

Era vlăguit, fără îndoială. Dar era şi beat, fiindcă la slăbiciunea lui ajungea o măsură de votcă, iar Bartek băuse la gară vreo patru, în schimb, avea înfățişarea şi dispoziția unui învingător adevărat. Asemenea înfățişare nu mai avusese niciodată.

— *Ruhig!* repetă. Am terminat cu Krieg! acu' eu sunt stăpânu', pricepi? Pe-asteale vezi? îşi arătă cu mâna crucile şi medaliile. Ştii tu cine sunt eu? Ai? *links, rechts! Heu! Stroh!* ăl cu paie! paie! fân! *halt!*

Ultimul *halt!* îl răcni atât de înfricoşător, că femeia sări câțiva paşi înapoi.

— Ce, ai înnebunit?

— Ce măi faci, Magda! când îți spui: ce măi faci, apăi ce măi faci? Da franțuzăşte ştii, proasto?... *Musiu, musiu,* cine-i *musiu?* eu sunt *musiu!* ştii?

— Ce e cu tine, omule?

— Ce te priveşte pe tine? *Was? done dine!*[2] ințălegi?

Pe fruntea Magdei începură să se adune fulgere.

---

[1] Taci din gură (lb. germ.).

[2] Ce? La dracu cu mâncarea! (lb. germ).

— Pe ce limbă bolborosăşti? T-ai uitat vorba, păcătosule! Am eu dreptate! Ce-au făcut din tine!

— Dă-mi să mănânc!

— Hai, mişcă-n casă!

Orice comandă făcea impresie asupra lui Bartek, care nu i se putea împotrivi cu nici un chip. Auzind deci: „mişcă!", se îndreptă, întinse palmele de-a lungul şoldurilor şi făcând o jumătate de întoarcere, mărşălui în direcția arătată. Abia la prag îşi veni în fire şi începu să privească la Magda cu uimire.

— Ei, ce e, Magda? ce e?...

— Mişcă! Marş!

Intră în casă, dar căzu chiar pe prag. Abia acum votca începu să i se urce cu adevărat la cap. Începu să cânte şi să se uite prin casă după Franek. Spuse chiar; *Morgen, Kerl!* cu toate că Franek nu era acolo. Apoi izbucni în râs, făcu un pas prea mare, strigă: „ura!" şi se prăbuşi cât era de lung pe pat. Seara se trezi cu mintea limpede, odihnit, îl îmbrățişa pe Franek şi căpătând cu greu vreo zece fenigi de la Magda, parcurse triumfător drumul până la crâşmă. Faima faptelor lui de vitejie ajunsese la Pognębin înaintea lui deoarece câțiva soldați din alte companii ale aceluiaşi regiment, întorcându-se mai devreme, povestiseră despre isprăvile lui de la Gravelotte şi Sedan. Aşa că acum, când se răspândi vestea că este la crâşmă, toți foştii camarazi se grăbiră să-l vadă.

Stă deci Bartek al nostru la masă; nimeni n-ar mai fi putut să-l recunoască. El, atât de supus cândva, uite că bate cu pumnul în masă, se înfoaie şi cloncăne ca un curcan.

— Măi țâneț' minte, băieț', când i-am bătut atunci pe franțuji, ce-a zâs Steinmec?

— Cum să nu țânem?

— Atâta au trăncănit şi ne-au speriat cu franțujii, şi când colo, ăştia sunt neşte leşinaț', *was?* Rod la salată ca iepurii. Şi nici bere nu beau, număi vin.

— Păi dar.

— Când dam foc la câte-un sat, ridicau mâinile număidecât şi strigau: *pitie! pitie!* adică, dau de băut, numa' să-i lăsăm în pace. Da noi nu ne uitam...

— Păi să poate-nțălege ce bălmăjesc ei? întrebă un flăcău.

— Tu nu-nțălegi, că eşti prost, da eu înțăleg. *Done di pę,* pricepi?

— Ce zâci?

— Da' Parisu' l-aț' văzut? Acolo luptele să țâneau lanț. În toate i-am bătut. N-au comandanț' buni. Aşa vorbeau unii. Gardu' e bun şi la ei, da' bondocii nu fac parale. Ofițării, generalii sunt ca vai de lume, nu ca ai noştri.

Maciej Kierz, un gospodar bătrân şi înțelept din Pognębin, începu să clatine din cap.

— Ehei, nemțî au câştigat un război grozav, da, au câştigat, iar noi i-am ajutat; da' ce folos o s-avem noi din asta, număi Dumnezău ştie.

Bartek holbă ochii la el.

— Ce zâci?

— Păi nemțî şi aşa nu vroiau să ne bage-n samă, iar acum ş-au loat nasu' la purtare, de parcă nici Dumnezău nu e măi mare ca ei. O să ne asuprească şi măi rău ca-nainte; cum fac şi acum.

— Nu-i adăvărat! sări Bartek.

Bătrânul Kierz se bucura de atâta respect în Pognębin, încât tot satul gândea cu capul lui, şi ar fi fost o obrăznicie din partea cuiva să-i stea împotrivă, dar Bartek era acum învingător, aşa că el însuşi era cineva.

Cu toate acestea, toți îl priviră cu uimire, ba chiar contrariați întrucâtva.

— O faci, te pui în poară cu Maciej?... Ce-i cu tine?...

— Ce-mi pasă mie de Maciej! Eu am vorbit şi cu alții măi mari ca Maciej, s-a-nțăles? Băieț', n-am stat eu de vorbă cu Steinmec? *was?* Pai dacă Maciej le scoate din burtă, nu poate să aibă dreptate. Acum o să ne fie măi bine.

Maciej se uită o clipă la învingător.

— E, că prost măi eşti! rosti.

Bartek lovi cu pumnul în masă, de săriră în sus toate paharele şi halbele.

— *Stil! der Kerl* da! *Heu, Stroh!...*

— Nu țipa, nărodule! întreabă-i pe părintele şi pe boier.

— Păi ce, părintele a fost la război? Sau boierul? Da eu am fost. Nu-l credeț', băieț'! Acum o să înceapă să ne respecte. Cine-a câştigat bătălia? Noi am câştigat-o. Eu am câştigat-o. Acum o să-mi dea tot ce-o să-i rog. Dac-o să vreau să mă fac boier în Franța, o să mă fac. Guvernu' ştie cine i-a tumbăcit măi bine pe franțuji. Regimentele noastre au fost cele măi bune. Aşa scria la ordonanță. Acu' polonezi sunt deasupra, înțălegeț'?

Kierz dădu din mână, se ridică şi plecă. Vartek obținuse victoria şi în domeniul politicii. Tinerii care rămaseră cu el îl priveau acum ca pe un Dumnezeu! Îşi urmă vorba:

— Da, tot ce-oi vrea, o să-m' dea. Dacă n-aş fi eu, mă rog! Kierz ăl bătârn e un prost, înțălegeț'? Când guvernu' zâce să te baț', te baț'! Cine-o să mă asuprească? Nemțî? Da' astea ce sunt?

Îşi arătă iarăşi crucile şi medaliile.

— Păi pentru cine i-am bătut eu pe franțuji? Nu pentru neamț', ai? Acum eu sunt măi bun ca un neamț, findcă nici un neamț n-are atâtea d'astea. Adu bere! Eu am vorbit cu Steinmec şi cu Podbielski. Adu bere!

Treptat, se încingea beția. Bartek începu să cânte:

„Trink, trinh, trink!
Wenn în meiner Tasche
Noch ein Thaler klingt!...”[1]

Deodată scoase din buzunar o mână de fenâgi.

---

[1] *Beau, beau, beau!*
Cât timp în buzunarul meu
Se mai află un taler, (lb. germ.).

— Loaț'! acu' eu sunt stăpânu'!... Nu vreț'? Ehe, câț' bani n-am adunat eu în Franța, da s-au dus. Cât am ars, câț' oamini am bătut... Dumnezâu măi ştie pe cine... francireri...

Umorul oamenilor beți se schimbă brusc. Împotriva tuturor aşteptărilor, Bartek strânse banii de pe masă şi începu să se roage cu jale:

— Doamne, ai milă, de sufletu' meu păcătos!

Apoi se sprijini cu amândouă coatele pe masă, îşi ascunse capul în mâini şi tăcu.

- Ce ai? întrebă unul dintre flăcăii beți.

— Ce vină am eu? mormăi Bartek mohorât. Au căzut singuri în capcană! Numai că mi-a părut rău de ei, că amândoi erau de-ai noştri. Doamne, fii milostiv! Unu' erea ca jariştea rumeioară. A doua zâ, erea galbin ca ceara. Nici nu murâsără bine când i-a îngropat... Votcă!

Urmă o clipă de linişte posomorâtă. Țăranii se uitau unul la altul.

— Ce spune? întrebă careva.

— Vorbeşte de unu singur.

— Omu' bea din cauza războiului ăsta, murmură Bartek.

Bău o înghițitură, apoi încă una. O clipă rămase tăcut, apoi scuipă şi tot atât de neaşteptat îşi recăpătă buna dispoziție.

— Voi aț' stat de vorbă cu Steinmec?... Că eu am stat! Ura! Beț' şi voi! Cine plăteşte? Eu!

— Tu plăteşti, bețâvanule, tu! se auzi glasul Magdei. O să ți-o plătesc şi eu, n-ai grijă!

Bartek privi la femeie cu ochi sticloşi.

— Da tu cu Steinmec ai stat de vorbă? Cine eşti tu?

În loc să-i răspundă, Magda se întoarse spre ascultătorii mai simțitori şi începu să se lamenteze:

— Of, oamini buni, vedeț' şi voi ruşinea şi soarta mea! S-a întors şi m-am bucurat, ca de unu' bun, iar el s-a-ntors bețâv. A uitat şi de Dumnezău, şi de vorba de-acasă. S-a culcat, s-a trezât, şi-acu' iar bea şi plăteşte pe urmă cu truda mea. De

unde-ai loat banii ăştia? Nu sunt din arâneala mea, din năduşeala mea, ai? Of, oamini buni, şi-a pierdut credința, nu măi e om, e neamț împielițat, care bolborosăşte pe nemțăşte şi să bucură de strâmbătatea altuia, E insămnat, e...

O podidiră lacrimile, apoi ridica glasul cu o octavă mai sus:

— Erea prost, da erea bun; ş-acu' ce-au făcut din el? L-am aşteptat sara, l-am aşteptat dimineața, până când a venit. De nicăieri nici o mângâiere, nici o milă! O, Doamne atotputernic! Doamne răbduriu!... Suceşte-i, Doamne, mintea, s-ajungă nemțotei de tot!

Ultimele cuvinte le sfârşi atât de jalnic, aproape ca pe un cântec. La care Bartek:

— Taci, că te pocnesc!

— Bate-mă, taie-mi capu', taie-l acu', hai, omoară-mă, insistă femeia şi întinzându-şi gâtul, se întoarse spre țărani:

— Iar voi, oamini buni, uitață-vă!

Țăranii începură să plece. În curând, cârciuma se goli; rămaseră doar Bartek şi femeia cu gâtul întins.

— Ce-ntinz' beregata ca o gâscă, mormăi Bartek. Du-te acasă.

— Tai-o! repetă Magda.

— Ba n-o tai, răspunse Bartek şi băgă mâinile în buzunare. Cârciumarul, vrând să pună capăt neînțelegerii, stinse singura lumânare. Se făcu întuneric şi linişte. Curând, se auzi glasul pițigăiat al Magdei;

— Tai-o!

— Uite că n-o tai, răspunse glasul triumfător al lui Bartek.

La lumina lunii, se vedeau două siluete, îndepărtându-se de crâşmă spre case. Una dintre ele, care mergea înainte, se văicărea cu voce tare; era Magda; în urma ei, păşea cu capul plecat, destul de umil, învingătorul de la Gravelotte şi Sedan.

VII

Bartek se întorsese totuşi acasă atât de slăbit, încât câteva

zile nu fu în stare să muncească. Era o mare nenorocire pentru întreaga gospodărie care avea nevoie urgentă de brațul unui bărbat. Magda se descurca şi ea cum ştia. Trudea de dimineață până noaptea; vecinii Czermienicki o ajutau cu ce puteau, dar nu era de ajuns, aşa că gospodăria se ducea de râpă cu încetul. Spori astfel datoria la colonistul Just, un neamț care cumpărase cândva la Pognębin vreo zece-cincisprezece pogoane de pârloagă de la boier, iar acum avea cea mai bogată gospodărie din sat şi bani pe care-i împrumuta cu dobândă destul de mare. Îl împrumuta în primul rând pe boierul Jarzyński, al cărui nume strălucea în „Cartea de aur”, dar care tocmai de aceea era nevoit să-şi întrețină splendoarea casei la un nivel corespunzător; Just îi împrumuta totuşi şi pe țărani. De o jumătate de an, Magda îi datora câteva zeci de taleri, din care o parte o investise în gospodărie, iar altă parte i-o trimisese lui Bartek în timpul războiului. Asta însă n-ar fi nimic. Dăduse Dumnezeu şi grâul era bun, aşa că puteau să-şi plătească datoria din recolta viitoare, numai că pentru asta trebuia să pună osul la muncă. Din nefericire, Bartek nu mai era în stare de nimic. Magda nu voia să-l creadă şi se tot ducea la preot să-i ceară sfatul, dar bărbatul ei nu mai putea să muncească de adevărat. I se tăia răsuflarea când ostenea cât de cât şi-l dureau şalele. Aşa că şedea cât era ziulica de mare înaintea casei şi pufăia din luleaua de porțelan cu imaginea lui Bismarck în uniformă albă şi coif de cuirasieri pe cap, privind la lume cu ochii somnolenți ai unui om din oasele căruia încă nu ieşise truda. În acest timp, se mai gândea câte puțin la război şi la victorii, câte puțin la Magda, câte puțin la toate şi la nimic. Odată, când stătea aşa degeaba, auzi de departe plânsul lui Franek. Acesta se întorcea de la şcoală şi se văieta de-l auzea toată lumea. Bartek îşi scoase luleaua din gură.

— Ei, Franț, ce ai?

— Păi... ce să am? repetă Franek hohotind.

— De ce plângi?

— Păi cum să nu plâng, dacă m-a lovit peste gură...

— Cine te-a lovit peste gură?

— Păi cine altu' dacă nu domnu' Boege!

Domnul Boege îndeplinea slujba de învățător la Pognębin.

— Da ce drept are el să te lovească pe tine peste gură?

— Păi are, că m-a lovit.

Magda, care săpa în grădină, sări gardul şi se apropie de băiat cu săpăliga în mână.

— Ce-ai mai făcut? îl întrebă.

— Ce erea să fac? Boege mi-a zâs porc de polonez şi m-a lovit peste gură; a măi zâs că acum, după ce i-au bătut pe franțuji, o să ne calce-n picioare, că ei sunt cei mai tari. Eu nu i-am făcut nimic; m-a-ntrebat cine e măi mare în toată lumea, eu i-am spus că Tatăl Sfânt, iar el m-a lovit peste gură; eu am început să țâp, iar el m-a făcut porc de polonez şi-a zâs că acum, când i-au bătut pe franțuji...

Franek începu să repete întruna: „el a spus, iar eu am zâs"; în sfârşit, Magda îi acoperi fața cu mâna şi întorcându-se spre Bartek, începu să strige:

— Auz'! Auz'!?... Tu du-te să-i baț' pe franțuji, că pe urmă neamțul n-are decât să-ț snopească băiatu-n bătaie, ca pe-un câine, şi să-l ocărască!... Du-te şi te luptă... ca să-ț omoare şvabu' copilu'; n-aț' răsplata... o să-ț'...

Înduioşată de propriile vorbe, Magda începu şi ea să plângă împreună cu Franek, iar Bartek holbă ochii, deschise gura şi rămase uimit, atât de uimit, încât nu mai putu să rostească un cuvânt şi nici să priceapă ce s-a întâmplat. Cum adică? Şi victoriile lui?... Întârzie o clipa în tăcere, apoi deodată i se aprinse ceva în ochi şi sângele îi urcă în obraji. Uimirea, ca şi frica, se transformă adesea la oamenii simpli în turbare. Bartek zvâcni în sus şi aruncă printre dinții încleştați:

— Las' că vorbesc eu cu el.

Şi plecă. Nu era prea departe. Şcoala se înălța dincolo de biserică. Domnul Boege tocmai se afla în fața prispei, înconjurat

de o grămadă de pureci, cărora le arunca bucăți de pâine.

Era un om zdravăn, în jur de cincizeci de ani, puternic încă asemenea unui stejar. Nu era prea gras, doar fața îi era foarte grasă, în care îi stau ochii ca de pește, cu o expresie de îndrăzneală și energie.

Bartek veni foarte aproape de el.

— De ce-mi baț' băiatu', neamțule? *was?* întrebă. Domnul Boege se dădu câțiva pași înapoi, îl măsură din priviri

fără umbră de teamă și spuse flegmatic;

— Afară, prostălău polonez!

— De ce-mi baț' băiatu'? repetă Bartek.

— Eu și pe tine te bat, „bădăran” poloneză! Acum o să vă arătăm noi cine-i stăpân aici. Du-te la dracu', du-te și te plângi la judecat... afara!

Apucându-l de braț pe învățător, Bartek începu să-l scuture cu putere, strigând cu glas răgușit:.

— Tu știi cine sunt eu? știi cine i-a bătut pe franțuji? știi cine-a stat de vorbă cu Steinmec? De ce-mi baț' băiatu', ploșniță șvăbească?

Ochii ca de pește ai domnului Boege ieșiră din orbite mai abitir ca ai lui Bartek, dar domnul Boege era un om puternic, așa că se hotărî să se elibereze de atacator dintr-o singură lovitură.

Această lovitură stâlci obrazul învingătorului de la Gravelotte și Sedan. Atunci țăranul își pierdu cumpătul. Capul lui Boege însemnă două mișcări repezi care aminteau legănatul pendulei, cu deosebirea că aceste mișcări erau grozav de rapide. În Bartek se trezi iarăși nimicitorul spăimos al harapilor și al znavilor. În zadar sări în ajutorul lui Boege Oskar, un flăcău de douăzeci de ani, la fel de puternic ca și tatăl său. Se încinse o luptă scurtă, înfricoșătoare, în care fiul fu trântit pe jos, iar tatăl se simți ridicat în aer. Înălțându-și brațele, Bartek îl ducea nici el nu știa unde. Din nenorocire, lângă casă se găsea o putină cu lături pentru porci, umplută întotdeauna cu grijă de doamna Boege; lăturile plescăiră și, după o clipă, din putină se văzură picioarele

lui Boege agitându-se spasmodic. Doamna Boege ieşi în fugă din casă:

— Ajutor! săriţi!

Femeia nu se pierdu cu firea şi răsturnă putina numaidecât, vărsându-şi soţul afară odată cu zoaiele..

Coloniştii din casele mai apropiate se grăbiră să sară în ajutorul vecinilor.

Vreo zece-cincisprezece nemţi se repeziră la Bartek şi începură să dea în el care cu ciomege, care cu pumnii. Se iscă o vânzoleală generală, în care era greu să-l deosebeşti pe Bartek de duşmanii lui; zece-cincisprezece trupuri se strânseră într-o masă compactă care se zvârcolea convulsiv.

Totuşi, din masa de luptători ţâşni deodată Bartek şi alergă ca un nebun la gard.

Nemţii se repeziră după el, în acelaşi timp însă, se auzi trosnetul gardului şi în labele de fier ale lui Bartek se legăna o stinghie zdravănă.

Se întoarse viforos, turbat, înălţă mâinile cu stinghia şi toţi o luară la sănătoasa. Bartek după ei.

Spre norocul lui, nu ajunse pe nimeni. În acest timp, îşi veni în fire şi începu să se retragă spre casă. Ehei, dacă potrivnicii lui ar fi fost francezii! Această retragere ar fi fost imortalizată de istorie.

Se întâmplă, după cum urmează: atacatorii, în număr de aproape douăzeci de oameni, se regrupară şi porniră din nou asupra lui Bartek. El se retrăgea încet, asemeni mistreţului încolţit de câini. Din când în când, se întorcea şi se oprea, iar atunci se opreau şi urmăritorii. Stinghia îi umplea de respect.

Aruncau totuşi cu pietre; una din ele îl răni pe Bartek în frunte. Sângele îl orbi. Simţi că-l cuprinde slăbiciunea. Se clătină pe picioare o dată, de două ori, scăpă stinghia din mână şi se prăbuşi.

— Ura' strigară coloniştii.

Dar înainte de a ajunge la el, Bartek se ridică din nou. Se

opriră şi ei. Acest lup rănit putea fi încă periculos. De altfel, se apropiaseră de sat, şi de departe se şi vedeau câțiva flăcăi fugind din răsputeri spre locul încăierării. Coloniştii se retraseră spre casele lor.

— Ce s-a întâmplat? întrebară noii sosiți.

— I-am altoit o țâră pe nemț', răspunse Bartek. Şi leşină.

VIII

Incidentul luă proporții amenințătoare. Gazetele nemțeşti publicară articole mai mult decât emoționante despre persecuțiile pe care Ie cunoaşte populația germană, paşnică, din partea masei barbare şi înapoiate, ațâțate de agitația antiguvernamentală şi fanatismul religios. Boege deveni un erou. El, un învățător liniştit şi la locul lui, care răspândea lumina cărții la marginile îndepărtate ale țării; el, adevăratul misionar al culturii printre barbari, a căzut cel dintâi pradă răzvrătirii. Din fericire, în spatele lui stau milioanele de nemți care nu vor îngădui să... ş.a.m.d.

Bartek habar nu avea de norii de furtună care se adunau deasupra capului său. Dimpotrivă, era optimist. Era sigur că la judecată avea să câştige. Doar Boege îi bătuse băiatul şi-l lovise cel dintâi, apoi se năpustiseră atâția asupra lui! Fusese nevoit să se apere. Ba-i mai spărseseră şi capul cu piatra. Şi asta cui? lui, pe care-l evidențiau toate ordinele de zi, lui, care câştigase bătălia de la Gravelotte, care vorbise cu Steinmec în persoană, care avea atâtea decorații! Ce-i drept, nu putea pricepe cu mintea, lui cum puteau nemții să nu ştie nimic de toate acestea şi să-l nedreptățească astfel, tot aşa cum nu înțelegea cum de putuse Boege să-i amenințe pe pognębineni că acum nemții aveau să-i calce în picioare, pentru că ei, pognębienii, îi bătuseră pe franțuji cu atâta vitejie ori de câte ori avuseseră prilejul. În ce-l priveşte, era sigur că judecătorii şi guvernul aveau să-i țină partea. Pentru că acolo cel puțin vor şti cine este el şi ce-a făptuit în război. Dacă nu alții, măcar Steinmec îi va lua apărarea. Că

doar în război se îmbolnăvise Bartek şi făcuse datorii în contul casei, aşa că n-aveau cum să nu-i facă dreptate.

În acest timp, la Pognębin, veniră jandarmii să-l ridice pe Bartek. Pesemne că se aşteptau să întâmpine o împotrivire foarte mare, fiindcă erau în număr de cinci cu puştile încărcate. Dar îşi greşiseră socotelile. Bartek nici nu se gândea să se împotrivească. Îi spuseră să urce în căruță, şi urcă. Numai Magda se văicărea întruna:

— Of, ce ț-o fi trebuit să-i baț' atâta pe franțujii ăia? Acu ț-ai căpătat răsplata, sărmane.

— Taci din gură, proasto! o dojenea Bartek, zâmbind destul de vesel trecătorilor de pe drum.

— O să le arăt eu pe cine au asuprit! striga din căruță.

Şi se ducea la judecată ca un învingător, cu toate decorațiile pe piept.

Într-adevăr, judecătorii se arătară îngăduitori cu el. Căzură de acord că existau circumstanțe atenuante. Bartek fu condamnat numai la trei luni de închisoare.

Afară de asta, îl mai condamnară să plătească o sută cincizeci de mărci despăgubiri familiei Boege şi *„altor colonişti molestați”.*

„Cu toate acestea, criminalul — scria în darea de seamă asupra procesului din Posener Zeitung» — *nu numai că, după citirea sentinței, nu a arătat nici cea mai elementară căință, dar a proferat cuvinte grosolane şi a început să-i reproşeze statului cu asemenea obrăznicie meritele lui, încât nu ne putem decât mira că procurorul de față nu i-a intentat un nou proces pentru insultarea completului de judecată şi a populației germane...”*

În acest timp, Bartek îşi aducea aminte în temniță de isprăvile lui de la, Gravelotte, Sedan şi Paris.

Am face totuşi o mare nedreptate, dacă am afirma că fapta domnului Boege n-a stârnit reprobarea publică. Din contră, din contră, într-o dimineață ploioasă, un deputat polonez a demonstrat cum nu se poate mai expresiv cât de mult s-a

schimbat purtarea nemţilor faţă de polonezii din ţinutul Poznań, susţinând că pentru vitejia lor, pentru pierderile suferite de regiunile poznaniene în război, s-ar cuveni să se arate mai multă grijă faţă de drepturile populaţiei poloneze. A mai dovedit, în sfârşit, că domnul Boege din Pognębin a abuzat de poziţia lui de învăţător, bătând copiii polonezilor, zicându-le porci polonezi şi ameninţând că, după acest război, populaţia venită din alte părţi va călca în picioare pe aborigeni.

Şi în timp ce deputatul vorbea aşa, ploaia continua să cadă, iar pentru că pe asemenea vreme oamenii trag de obicei la somn, căscau în lege conservatorii, căscau naţional-liberalii şi socialiştii, căsca şi centrul, deoarece toate acestea se petreceau înainte de lupta pentru alegeri.

În cele din urmă, după această „plângere poloneză”, Camera trecu la ordinea de zi.

Între timp, Bartek sta la închisoare, mai exact, zăcea la spitalul închisorii, fiindcă lovitura de piatră îi deschisese rana pe care o căpătase în război.

Când n-avea fierbinţeală, cugeta, cugeta asemenea curcanului care şi-a dat duhul de atâta cugetare. Bartek nu-şi dădea duhul, numai că nu născocea nimic.

Totuşi câteodată, în momente pe care ştiinţa le numeşte *lucida intervalla,* îi trecea prin minte că poate degeaba îi „bătuse” atâta pe franţuji.

În schimb, pentru Magda sosiră zile grele. Trebuia să plătească amenda şi n-avea de unde să ia cu împrumut. Preotul din Pognębin voia s-o ajute, dar se arătă că în casă n-avea nici patruzeci de mărci întregi. Pognębin era o parohie săracă, iar pe de altă parte, bătrânul nu ştia niciodată pe ce se duc banii. Boierul Jarzyński nu era acasă. Se spunea că plecase în peţit la o domnişoară bogată din Regat.

Magda nu ştia cum să iasă din impas.

De amânarea termenului de plată nici vorbă nu putea fi. Ce să facă? Să vândă caii, vacile? Şi aşa erau înainte de strânsul

recoltei şi nu mai aveau de nici unele. Secerişul se apropia, treburile gospodăriei cereau bani şi se cheltuiseră toți. Femeia îşi frângea mâinile cu disperare. Înainta câteva cereri la tribunal, implorând îndurare şi enumerând meritele lui Bartek. Nici măcar nu primi răspuns. Scadența se apropia, şi o dată cu ea sechestrul.

Se ruga şi iar se ruga, amintindu-şi cu amărăciune de vremea dinainte de război, când erau mai avuți, şi Bartek mai câştiga iarna la fabrică. Se duse pe la cumetri să împrumute bani; n-aveau nici ei. Războiul îi însemnase pe toți. La Just nu cuteza să se mai ducă, fiindcă şi aşa era datoare şi nu-i plătise nici măcar dobânzile. Iată însă că atunci când se aştepta mai puțin, Just veni el la ea.

Într-o după-amiază, şedea pe pragul casei şi nu făcea nimic, pentru că o lăsaseră puterile de disperare. Privea înaintea ei, la musculițele aurii care se alergau prin aer, şi se gândea: „Ce gângănii norocoase, doar să zbenguie, da nu plăteşte nimic". Uneori ofta din greu, şi dintre buzele-i palide se smulgea o chemare înceată: „Of, Doamne, Doamne!" Deodată, la poartă se arătă nasul coroiat al lui Just, sub care se zărea luleaua; femeia înlemni. Just îi dădu binețe:

— *Morgen!*

— Ce măi faceț', domnu' Just?

— Ce s-aude cu banii mei?

— A, dragă, domnu' Just, aveț' puțină răbdare. Sunt săracă, ce să fac? Omu mi l-au loat, trebuie să plătesc amenda pentru el, şi nu-i chip s-o scot la capăt. Măi bine-aş muri, decât să pătimesc aşa de pe o zâ pe alta. Măi aşteptață-mă oțără, dragă domnule Just.

Izbucni în plâns şi aplecându-se, sărută cu umilință mâna roşie, grasă, a domnului Just.

— Când să-ntoarce boieru', o să mă-mprumut de la el şi o să vi-i dau.

— Şi amenda din ce-o s-o plăteşti?

— Măi ştiu şi eu? Poate că o să vând vr'o vacă.

— O să te-mprumut tot eu.

— Să vă răsplătească Dumnezău, dragă domnu' Just. „Nu sunteț' catolic, da' sunteț' un om bun. Vorbesc cu dreptate! De-ar fi şi nemțî ăilalți tot aşa, i-ar blagoslovi toată lumea.

— Da, da' eu nu-ți dau fără dobândă.

— Ştiu eu, ştiu.

— Atunci să-mi scrii o chitanță pentru toți banii.

— Bine, dragă domnu' Just. Dumnezău să vă răsplătească şi aşa.

— Mă duc la oraş şi facem actele.

Plecă la oraş şi făcu actele, dar mai înainte Magda se duse să se sfătuiască şi cu preotul. Dar la ce bun! Preotul îi spuse că termenul este prea scurt, iar dobânda prea mare, şi regretă foarte mult că boierul Jarzyński nu-i acasă, fiindcă dacă ar fi fost, poate că ar fi ajutat-o el. Magda nu putea totuşi să aştepte până când aveau să-i vândă vitele, aşa că fu silită să accepte condițiile lui Just. Luă trei sute de mărci pe datorie, adică o dată mai mult decât era amenda, pentru că oricum trebuia să aibă în casă ceva bani pentru treburile gospodăriei. Bartek, care avea obligația să confirme cu propria semnătură pentru validitatea actelor, semnă şi el. În acest scop, Magda se duse anume la el la „carceră". Învingătorul era foarte abătut şi bolnav. Voise să mai trimită o plângere în care să-şi susțină dreptatea, dar nu i-o primiseră. Articolele din «Posener Zeitung» făcuseră ca opinia sferelor guvernamentale să-i fie mai mult decât nefavorabilă. Nu trebuia oare ca oficialitățile să aibă grija cuvenită pentru liniştea populației germane, „care în ultimul război adusese atâtea dovezi de dragoste de țară, şi sacrificii"? Aşa că plângerea lui Bartek fusese respinsă cu toată îndreptățirea. Dar nu-i de mirare că asta îl descurajase cu totul.

— Acu o să ajungem în sapă de lemn, îi spuse soției.

— De lemn, repetă aceasta.

Bartek începu să se gândească adânc la ceva.

— Mi se face o mare nedreptate, zise.

— Boege se poartă rău cu băiatu', adăugă Magda. M-am dus să-i cer iertare, şi m-a ocărât. Of, că la Pognębin nemți au ajuns acum la putere. Nu să mai tem de niminea.

— Sigur că ei sunt ăi măi tari, încuviință şi Bartek cu tristețe.

— Eu nu sunt decât o fomee proastă, da' eu zâc ca tot Dumnezău e măi tare.

— În el e scăparea noastră, oftă Barfek.

Tăcură amândoi o vreme, apoi întrebă din nou:

— E, da' cu Just ce facem?

— Dac-o da Dumnezău să facem grâu mult, o să-l plătim noi. Poate că o să ne mai ajute şi boieru', cu toate că şi el are datorii la neamț. Lumea vorbea, şi-nainte de război că trebuie să vândă moşia. Numai dac-o loa o cocoană bogată...

— O să să-ntoarcă repede?

— Cine să-l ştie? La curte, am auzât că o să vie curând cu soțâia. Nemți o să-l strângă cu uşa, când s-o-ntoarce. Nemț' de! S-au înmulțit ca viermii! Unde te uiți, la sat sau la oraş, nu vez' decât nemț': bag' samă pentru păcatele noastre! De nicăieri nici o scăpare.

— O s-o scoț' tu la cap într-un fel, că dor eşti fomee deşteaptă.

— Ce pot să fac cu? Tu crez că de bunăvoie am loat bani de la Just? La o adică, căsuța în care stăm şi pământul sunt ca şi ale lui. Just e un neamț măi bun decât ăilalț', da îşi urmăreşte şi el binele lui, nu pe al altuia. N-o să ne fie măi uşor cu el decât cu orcare altu'. Crez' că eu sunt atât de proastă, că eu nu ştiu de ce mi-a dat banii! Da ce să fac! ce pot să fac! se văietă, frângându-şi mâinile. Spune tu, dacă eşti aşa de mintos. Pe franțuji ai ştiut să-i baț', da ce-o să faci când n-o să mai ai acoperiş deasupra capului şi nici o lingură de zamă să bagi în gură?

Învingătorul de la Gravelotte îşi luă capul în mâini.

— O, Isuse, Isuse!

Magda avea inimă bună; fu mişcată de durerea lui Bartek,

aşa că se grăbi să-l liniştească:

— Taci, omule, taci! nu te loa cu mâinile de cap, că rana nu ţî s-a vindecat încă. Numai să dea Dumnezău grâu mult! Săcara e atât de frumoasă, că-ţ' vine să pupi pământu', şi grâu' la fel. Pământu' nu e ca neamţu', nu face cu cribda. Deşi nu prea l-am muncit bine, cât ai fost la război, cresc toate de măi mare dragu'!

Biata Magda zâmbi printre lacrimi.

— Pământu' nu e ca neamţu'... repetă încă o dată.

— Magda! rosti Bartek, privind-o cu ochii lui holbaţi, Magda!

— Ce e?

— Tu eşti... ca o...

Bartek îi era atât de recunoscător, dar nu era în stare să i-o spună.

IX

Magda făcea într-adevăr cât zece femei mai rele decât ea. Îl cam ţinea din scurt pe Bartek al ei, dar era destul de legată de el. La supărare, ca atunci la cârciumă, îi striga în faţă că e un prost, dar prefera de obicei ca lumea să gândească dimpotrivă: „Bartek al meu face pe prostu', da' e şiret”, spunea câteodată. Bartek era tot atât de şiret ca şi calul lui, şi fără Magda n-ar fi făcut faţă nici la treburile gospodăriei, nici la altceva. Acum toate rămăseseră pe umerii ei, şi când începuse să umble, să se zbată şi să se roage, găsise scăparea. La vreo săptămână după ultima vizită la spitalul închisorii, veni iarăşi la Bartek, gâfâind radioasă, fericită.

— Ce faci, Bartek, procopsâtule! îl întrebă cu bucurie. Află că-a venit boieru'. S-a-nsurat cu o fată ca zmeurica. Şi ce de avere a măi loat pentru ea!

Moşierul de la Pognębin se căsătorise într-adevăr, îşi adusese soţia acasă şi primise, ce-i drept, ca zestre a ei, o „grămada de bunuri”.

— E, şi ce-i cu asta? întrebă Bartek..

— Taci din gură, prostule! îl certă Magda, Of, că abia-mi mai

trag sufletu! Doamne, Isuse!... M-am dus şi eu la coconiță să-i dau bineță; a ieşit la mine ca o regină, tinerică taman ca o floricică de anu' trecut, şi frumoasă de pică... Of, ce căldură! Da' ştiu c-am obosit!...

Magda îşi ridică şorțul şi începu să-şi şteargă fața de sudoare. Apoi urmă cu glasul întrerupt:

— Avea o rochiță ca albăstreaua... I-am îmbrățişat picioarele, şi ea mi-a dat mâna... i-am pupat-o, şi mânuța îi mirosa, şi erea mică, ca de copil!... Samână cu o icoană, şi e bună şi ințălegătoare față de năcazu' omului. Am rugat-o să ne scape... Dumnezău să-i dea sănătate!... Şi ea a zâs: „Am să fac tot ce stă în puterea mea". Şi are un glăscior, de când vorbeşte, te unge pe inimă, Atunci-am început să-i spui cât de asupriț' sunt oaminii din Pognębin, iar ea mi-a zâs: „E, nu numai de la Pognębin..." şi am început să plâng, şi ea la fel. Până când a venit boieru' şi când a văzut-o că plânge, a început s-o pupe pe ochi şi pe gură. Boierii nu sunt ca voi! Atunci ea i-a zâs: „Fă tot ce poți pentru femeia asta". Iar el: „Fac tot ce vrei tu..." Maica Domnului s-o binecuvânteze pe zmeurica asta, dragă! să-i dea copii buni şi sănătate. Da boieru' a zâs pe urmă: „Aveți o mare vină, nu trebuia să vă dați în mâna nemților, dar o să vă scap şi o să vă dau banii pentru Just".

Bartek începu să se scarpine după ureche.

— Păi boieru' erea şi el în mâna nemților.

— Ce-are a face dacă coconita e bogată. Acum ar putea să-i cumpere pe toț' nemțî di la Pognębin, aşa că boieru' e slobod să vorbească. Alegerile — a zâs boieru' — vor avea loc în curând; oamenii să aibă grijă şi să nu-i voteze pe nemț'; cât despre Just, am să-ți dau eu bani, iar pe Boege am să-l strunesc". Şi coconița, l-a loat de gât, apoi boieru' m-a-ntrebat de tine: „Dacă nu se simte bine, o sa vorbesc eu cu medicul să-i dea un certificat că nu poate sta închis acum. Dacă nu-i dau drumul de tot — a zâs — o să execute restul condamnării la iarnă, fiindcă acum e nevoie de el la secerişul grâului". Auzi? Boieru' a fost ieri la oraş,

şi astăzi vine doctoru' la Pognębin în vizită, că l-a chemat boieru'. Nu e neamț şi o să-ț' dea certificatu'. O să stai la iarnă la carceră, taman ca un rege, o să-ț' fie cald şi o să-ț' dea să mănânci de pomană; acum o să mergi acasă la muncă, şi o să-l plătim noi şi pe Just, iar boieru' poate că n-o să ne ia nici o dobândă; daca n-o să-i dăm banii înapoi la toamnă, o s-o rog eu pe cucoană. S-o... Maica Domnului!... Auz'!?...

— Cocoana e bună, nimic de zâs! se bucură Bartek.

— Să-i caz' în genunchi şi să-i pupi picioarele, că dacă nu, îți sparg capu' ăsta ca cânepa! Numai să dea Dumnezău să facă grâu'! Vez' cine ne scapă? Nemți tăi? Ț-au dat vr'o para pentru prostiile tale, ai? Ț-au dat una peste gură, şi gata! Să caz în genunchi înaintea coconiții, când îț' zâc.

— Aşa o să fac! răspunse Bartek hotărât.

Soarta părea să-i zâmbească iarăşi învingătorului. După câteva zile, fu înştiințat că pentru motive de sănătate, va fi eliberat deocamdată din închisoare până la iarnă. Înainte de a i se da drumul, fu chemat la subprefect. Bartek se prezentă cu inima cât un purice. Țăranul acesta, care cucerise drapele şi tunuri cu baioneta la armă, se temea acum ca de moarte de orice uniformă, fiindcă în sinea lui, aproape inconştient, avea impresia că este persecutat; că pot să facă ce vor cu el, că peste el există o forță uriaşă şi răuvoitoare, duşmănoasă, care dacă i s-ar împotrivi, l-ar zdrobi. Sta deci înaintea subprefectului, ca odinioară înaintea lui Steinmetz, în poziție de drepți, cu abdomenul supt, pieptul bombat şi aproape fără să respire. Mai erau de față şi câțiva ofițeri; războiul şi disciplina ostăşească reveniră în mintea lui Bartek cu puterea de altădată. Ofițerii se uitau la el prin ochelarii de aur cu mândria şi disprețui cuvenit unui soldat de rând şi unui țăran polonez din partea unor ofițeri prusieni; încremenise, aşadar, ținându-şi răsuflarea, în vreme ce subprefectul spunea ceva cu un ton poruncitor. Nu se ruga, nu îndemna, ci ordona, amenința. Deputatul de la Berlin murise, noile alegeri erau hotărâte.

— *Du polnisches Vieh!* să încerci numai să votezi pentru domnul Jarzynski!

Sprâncenele ofițerilor se strânseră în clipa aceea în cute leonine. Unul dintre ei, muşcând capătul unui trabuc, repetă după subprefect: „Să încerci numai!” şi lui Bartek, învingătorului, îi muri răsuflarea în piept. Când auzi ceea ce aştepta: „Ieşi afară!” execută o jumătate de întoarcere la stânga, ieşi din încăpere şi răsuflă uşurat. I se ordonase sa voteze pentru domnul Szulberg din Krzywda Wielka. Acum nu se mai gândea la ordinul primit, se bucura că se duce la Pognębin, că va fi acasă în timpul seceratului, că boierul făgăduise să-i dea banii pentru a-şi plăti datoria la Just. Ieşi afară din oraş. Spicele grele se atingeau în adierile vântului şi fâşâiau plăcut pentru urechea lui de țăran. Bartek era încă slăbit, simțea cum îl pătrunde căldura soarelui. Hei, ce frumoasă-i lumea! constată oşteanul trudit. Iar până la Pognębin nu mai e departe.

X

Alegerile! Alegerile! Doamna Maria Jarzyńska are căpşorul plin numai de alegeri, nu se mai gândeşte, nu mai vorbeşte şi nu mai visează la nimic altceva.

— Doamnă dragă, eşti un mare politician, îi spune moşierul vecin, sărutându-i ca un balaur mânuşițele, iar marele politician se îmbujorează ca vişina şi răspunde cu un zâmbet fermecător:

— Oho, noi ne străduim cât putem!

— Domnul Józef va fi deputat! rosteşte convingător moşierul, iar „marele politician” răspunde:

— Aş dori foarte mult, deşi nu este vorba numai despre Józef, ci (aici „marele politician” roşeşte iarăşi ca racul) de interesele obştii…

— Curat Bismarck[1], pe legea mea, exclamă moşierul şi iar îi

---

[1] Otto Bismarck (1815—1898) — prinț şi om politic german. Prim-ministru al Prusiei între 1862—1890, primul cancelar al Reichului între 1871—1890. Reprezentant al iuncherilor prusieni conservatori. A organizat

sărută mânuşițele, după care se sfătuiesc amândoi în legătură cu acțiunile agitatorice.

Moşierul ia asupra lui Krzywda Dolna şi Mizerów (Krzywda „Wielka e pierdută, fiindcă acolo este moşier chiar domnul Szulberg), iar doamna Maria se va ocupa în primul rând de Pognębin. Este grozav de aferată că joacă un astfel de rol. Într-adevăr, nu pierde timpul. Poate fi văzută în fiecare zi pe drumul mare printre casele sătenilor; rochia ridicată într-o mână, umbreluța în cealaltă, iar de sub poala rochiei se ivesc picioarele trepădând cu înflăcărare în importante scopuri politice. Intră prin case, celor pe care-i vede muncind prin ocoale, le spune în trecere „Doamne-ajută!” Vizitează bolnavii, câştigă oamenii, ajută pe unde şi cu ce poate. Ar proceda la fel şi fără politică, fiindcă, are suflet bun, dar cu atât mai mult când e vorba de politică. Ar fi în stare de orice, pentru asemenea scop! Numai că nu îndrăzneşte să-i mărturisească soțului că ar vrea foarte mult să se ducă la adunarea sătenilor; şi-a pregătit în minte chiar un discurs pe care s-ar cuveni să-l rostească la adunare. Ce discurs grozav, ah! ce mai discurs! În realitate, n-ar cuteza să-l rostească, dar dacă l-ar rosti, ehei! În schimb, când se auzi la Pognębin că oficialitățile împrăştiaseră adunarea, „marele politician” izbucni în plâns de ciudă în camera ei, rupse o batistă şi toată ziua avu ochii roşii. Zadarnic o rugă soțul să nu mai pună atâta la inimă. A doua zi, făcu agitație la Pognębin cu şi mai multă fervoare. Doamna Maria nu se mai dă înapoi de la nimic. Într-o singură zi vizitează zece-cincisprezece case şi-i vorbeşte de rău pe nemți cu atâta înflăcărare, încât soțul este nevoit s-o mai tempereze. Dar nu e nici o primejdie. Oamenii o primesc cu bucurie, îi sărută mâinile şi-i zâmbesc, fiindcă este atât de frumoasă, atât de rumenă, că pe unde intră, se face lumină. Vine la rând şi casa lui Bartek. Łysek n-o lasă, dar

---

războaie victorioase cu Danemarca (1864), Austria (18G6), şi Franța (1870—1871). Participă la crearea Germaniei unite. Adept şi realizator al politicii de germanizare a Poloniei ocupate.

Magda, furioasă, îi dă cu un retevei în cap.

— O, mărită coconiță! frumuşața şi zmeurica mea! strigă Magda, aplecându-se peste mâinile ei.

Bartek, conform celor hotărâte, i se aruncă la picioare, micul Franek îi sărută măi întâi mâna, apoi îşi bagă un deget în gură şi se adânceşte într-o admirație totală.

— Mă aştept, rosteşte tânăra cuconiță, mă aştept, dragă Bartek, că vei vota pentru soțul meu, nu pentru domnul Szulberg.

— O, lumina mea! strigă Magda, cine să voteze cu Siulberg! Lovi-l-ar damblaua! (Aici îi sărută mâna cuconiței). Să nu te superi, mărită cucoană, da omu' când vorbeşte de neamț, nu-şi măi poate stăpâni limba.

— Soțul meu mi-a spus că-i va da banii lui Just.

— Să-l blagoslovească Dumnezău! Magda se întoarse apoi spre Bartek: Şi tu ce stai ca o prăjină? El e tare tăcut, cucoană.

— Vei vota pentru soțul meu? întreabă cuconița, nu-i aşa? Tu eşti polonez, noi la fel; trebuie să ținem unii cu alții.

— Îi sparg capu' dacă nu votează! spune Magda, Ce stai ca o prăjină? E tare tăcut. Mişcă-te odată!

Bartek sărută iarăşi mâna cuconiței, dar tace mereu şi e posomorât ca noaptea. Se gândeşte la subprefect.

*

*   *

Ziua alegerilor se apropie şi... soseşte. Boierul Jarnzyński este sigur de reuşită. La Pognębin se adună proprietarii din împrejurimi. Se întorc de Ia oraş, după ce-au votat, şi acum vor aştepta la Pognębin vestea pe care o va aduce preotul. Va urma masa de prânz, iar seara cei doi soți vor pleca la Poznan, apoi la Berlin. Unele sate din zona de alegeri au votat încă de ieri. Rezultatul se va cunoaşte astăzi. Cei de față sunt totuşi încrezători. Tânăra soție e puțin neliniştită, dar plină de speranțe şi zâmbitoare, este o gazdă atât de grijulie, încât sunt cu toții de acord că Józef a găsit un adevărat giuvaer în Regat. E

adevărat că acum giuvaerul nu prea poate sta locului, aleargă de la un musafir la altul şi-l obligă pe fiecare s-o asigure că „Józio va fi ales”. În realitate, nu este ambițioasă şi nu vrea să fie doamna deputat din vanitate, dar îşi băgase în căpşorul ei tânăr că împreună cu soțul ei au de îndeplinit o misiune reală. Aşa că inima îi bate atât de tare, ca la cununie, şi bucuria îi luminează fețişoara frumoasă. Virând cu îndemânare printre oaspeți, se apropie de soț, îl trage de mânecă şi-i şopteşte la ureche, ca un copil care porecleşte pe cineva: „domnul deputat!” El îi zâmbeşte, şi amândoi sunt cum nu se poate mai fericiți. Amândoi ar avea chef să se sărute în lege, dar nu se cade față de musafiri. De altfel, toți se uită întruna pe fereastră, pentru că problema este cu adevărat serioasă. Fostul deputat, care murise, era polonez, aşa că nemții îşi propun pentru prima dată candidatul lor în acest județ. Se vede că războiul victorios le dăduse curaj, dar tocmai de aceea cei adunați la curtea de la Pognębin ar vrea să fie ales candidatul lor. Nu lipsesc nici înainte de masă discursurile patriotice, care o impresionează mai ales pe tânăra soție, nu prea obişnuită cu ele. Uneori o cuprind temerile. Dac-o să facă cine ştie ce malversație la numărătoarea voturilor? Dar în comitet nu se află numai nemți! Proprietarii mai vârstnici îi explică tocmai cum se face numărătoarea voturilor. I s-a spus de o sută de ori, dar tot mai vrea să asculte. Ei, pentru că de astă dată e vorba dacă populația de aici va avea în parlament un apărător sau un duşman. În curând, întrebarea îşi va căpăta răspunsul, chiar foarte curând, deoarece pe drum se iscă deodată un nor de praf. „Vine părintele! vine părintele!”repetă cei prezenți. Tânăra soție păleşte. Pe chipurile tuturora se aşterne emoția. Sunt siguri de victorie, totuşi ultima clipă le accelerează bătaia inimilor. Dar cel care vine, nu este preotul, ci administratorul care se întoarce călare de la oraş. Poate că ştie ceva? îşi leagă calul de un par şi grăbeşte spre conac.

Musafirii cu stăpâna casei în frunte coboară la intrare.

— Sunt veşti? Sunt? Candidatul nostru a fost ales?

Vino-ncoace! Ştii sigur? S-a anunțat rezultatul?

Întrebările se încrucişează şi cad ca nişte rachete, iar administratorul îşi aruncă şapca în sus.

— A fost ales stăpânul nostru!

Amfitrioana, se aşează deodată pe o bancă şi îşi apasă mâna pe pieptul care se înalță şi coboară precipitat.

— *Vivat! vivat!* strigă vecinii de față. *Vivat!* Slujitorii ies afară din bucătărie, ținându-le isonul.

— *Vivat!* Nemții au fost învinşi! Trăiască deputatul! Şi doamna deputat!

— Şi preotul? întreabă cineva.

— Vine şi el îndată, răspunde administratorul, acum se numără ultimele voturi.

— Să se servească la masă! strigă domnul deputat.

— *Vivat!* repetă ceilalți.

Se întorc iarăşi cu toții în casă. Acum felicitările se desfăşoară cu mai mult calm, numai amfitrioana nu e în stare să-şi stăpânească bucuria şi fără să se mai gândească la cei de față, îşi aruncă brațele de gâtul soțului. Dar nu i-o ia nimeni în nume de rău; dimpotrivă, sunt impresionați cu toții.

— Ei, trăim încă! spune boierul din Mizerów.

În acest timp, la intrare se aude un huruit, şi în sală intră preotul urmat de bătrânul Maciej din Pognębin.

— Bine-ați venit! Bine-ați venit! îl întâmpină cei adunați. Ei, cine-a întrunit majoritatea?

Preotul tace un răstimp şi deodată parcă aruncă în fața acestei bucurii generale cuvintele scurte şi aspre:

— A fost ales... Szulberg!...

O clipă de uimire, o grindină de întrebări febrile şi temătoare, la care preotul răspunde din nou:

— A fost ales Szulberg!

— Cum aşa? Ce s-a întâmplat? În ce fel? Administratorul ne-a spus că nu-i aşa! Ce s-a întâmplat?

Stăpânul casei o conduce afară pe sărmana-i soție, care îşi

muşcă batista, ca să nu izbucnească în plâns sau să leşine.

— Ce nenorocire, ce nenorocire! repetă cu toții.

În aceeaşi clipă, dinspre sat se aud glasuri amestecate, parcă strigăte de bucurie. Sunt nemții pognębineni care îşi sărbătoresc astfel victoria.

Soții Jarzyński revin în sală. Încă de la uşă, stăpânul casei este auzit îndemnându-şi soția: *Il faut faire bonne mine*[1]. Într-adevăr, amfitrioana nu mai plânge. Ochii îi sunt uscați şi obrajii aproape stacojii.

— Acum spuneți cum s-a întâmplat una ca asta? întreabă Jarzyński calm.

— Păi cum să se întâmple, mărite boierule — spune bătrânul Maciej — dacă până şi sătenii de aici, din Pognębin, de, au votat pentru Szulberg.

— Cine anume?

— Cum adică cei de aici?

— Păi da. L-am văzut cu ochii mei, şi l-au văzut toți, pe Bartek Słowik când a votat pentru Szulberg...

— Bartek Słowik? se miră tânăra soție.

— Păi cum. Acum ăilalți îl ocărăsc. El să tăvăleşte pe jos şi plânge, fomia îl boscorodeşte şi ea, da eu l-am văzut când a votat...

— Unul ca ăsta trebuie alungat din sat! se revoltă vecinul din Mizerów.

— Ba şi alțî, mărite boierule — adaugă Maciej — că ăi care au fost la război, au votat şi ei ca şi el. Zic că aşa li s-a poruncit...

— Abuz, abuz curat, alegerile nu sunt valabile, uz de forță, înşelătorie? strigă diferite glasuri.

Petrecerea care avu loc în ziua aceea la conacul Pognębin nu fu prea veselă.

Soții Jarzyński plecară seara, dar nu la Berlin, ci la Dresda.

Blestemat, ocărât şi urât de toți, bietul Bartek zăcea acum în

---

[1] Trebuie să faci față (lb. fr.).

casă, străin până şi pentru nevasta lui, pentru că nici ca nu-i mai adresa nici o vorbă cât e ziulica de mare.

*

*   *

Toamna, Dumnezeu dădu recoltă bună, şi domnu' Just, care tocmai intrase în posesia gospodăriei lui Bartek, era bucuros că făcuse o afacere straşnică.

Într-o bună zi, pe drumul de la Pognębin mergeau spre oraş trei inşi: un bărbat, o femeie şi un băiețandru. Bărbatul era foarte adus de spate, semănând mai degrabă cu un moşneag, decât cu un om sănătos. Se duceau la oraş, fiindcă la Pognębin nu găsiseră de lucru. Ploua, femeia plângea în hohote după casa pierdută, după satul pe care-l părăsea. Bărbatul tăcea. Drumul era pustiu, nici tu car, nici tu om nicăieri; doar crucea îşi întindea asupra lui brațele udate de ploaie. Ploaia se întețea tot mai mult, şi orizontul se întuneca.

Bartek, Magda şi Franek se duceau la oraş, fiindcă învingătorul de la Gravelotte şi Sedan avea să stea o parte din iarnă la închisoare pentru molestarea lui Boege.

Soții Jarzyński continuau să stea la Dresda.

A treia

Cuvânt înainte

Vlăguit de efortul investit, după fiecare operă de mai largă respirație, Sienkiewicz aborda de regulă subiecte mai restrânse, a căror scriere constituia adevărate divertismente odihnitoare. Spre exemplu, după încheierea trilogiei istorice, şase tomuri impunătoare, a început să scrie jurnalul unui pictor, care, plănuit să se închege din câteva tablouri rustice, impregnate de lirism — bălți, trestii şi poetice apusuri de soare — se transformă cu încetul în procesul „facerii" într-o farsă atractivă, asezonată din belşug cu suspense-*uri umoristice — se va destăinui autorul J. Janczewska într-o scrisoare din 2 august 1888, expediată de la Ostende. Tot el îi va povesti în mare şi conținutul, apreciind că totul depinde de limbă şi stil. Cu toate că în altă scrisoare, datată 24 august 1888, îşi va asigura destinatara că această istorie a căsătoriei celor doi pictori-prieteni nu cuprinde aluzii la relațiile personale, recunoştea totuşi că „multe impresii sunt luate din realitate", o realitate pe care scriitorul o cunoscuse direct pe vremea când frecventa cercul actriței Helena Modrzejewska sau mai târziu, în timpul cât a funcționat ca redactor şef al ziarului „Slowo". Este motivul pentru care, pornind şi de la corespondența autorului cu personalități contemporane momentului elaborării sau după aceea, în tipologia şi episodica „jurnalului" se pot identifica destule fapte şi tipuri cu modele existente în realitatea boemei varşoviene; pictori, ziarişti, periodice etc. unele relații trimițând chiar la biografia prozatorului. Ca şi în alte cazuri, titlul humorescăi nu-i aparține lui Sienkiewicz, care propunea* Eu şi prietenul meu. Fragment din jurnalul unui pictor, *ci probabil editorului E. Wolff care, optând mai întâi pentru* Kasia, *la protestele scriitorului contrariat că nu-i fusese înțeleasă intenția artistică, se decide pentru* A treia, *titlu cu care va şi apărea în „Kurier Codzienny" în anul scrierii —1888; pentru ca în 1889 să fie publicată şi în volum. Istorici literari de prestigiu vor aprecia ulterior unele valențe documentare, umorul scânteietor, badineria stilului etc.*

Prima versiune românească, aparținând lui Moni-Faust, apare în „Adevărul", 1903 (nr. 4931—4934; 4936; 4938; 4940—4947) cu titlul Eva Adami (Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice. 1859—1918).

I

ATELIERUL în care locuiam şi pictam împreună cu Światecki era neplătit, mai întâi pentru că amândoi n-aveam decât vreo

cinci ruble, iar în al doilea rând, pentru că şi el, şi eu nutream o aversiune sinceră faţă de plata chiriei.

Se-spune că noi, pictorii, suntem risipitori, iar eu sunt cel dintâi care prefer să-mi beau banii decât să-i irosesc, dându-i proprietarului.

Cât despre proprietarul nostru, nu era un om rău, în plus, îi dibuiserăm punctul slab.

Când venea, de obicei dimineaţa, să ne ceară banii, Światecki care dormea pe o saltea întinsă pe jos şi se acoperea cu o draperie turcească, folosită drept fundal pentru portrete, se ridica pe jumătate şi spunea cu o voce mormântală.

— Bine că te văd, domnule, fiindcă am visat că muriseşi. Proprietarul care era superstiţios şi pesemne se temea de moarte, se tulbura îndată peste măsură, în timp ce Światecki se aşeza cu faţa în sus pe saltea, întindea picioarele, îşi împreuna mâinile pe piept şi continua:

— Uite-aşa te-am văzut în vis; aveai mănuşi albe cu degete prea lungi şi ghete de lac; nu erai schimbat deloc.

Atunci venea rândul meu şi adăugam:

— Câteodată asemenea vise nu se împlinesc.

Se pare că acest „câteodată” îl aducea la disperare pe proprietar, care se înfuria, ieşea trântind uşa şi auzeam cum cobora scările câte patru trepte deodată, înjurând de mama focului. Avea totuşi o inima bună, fiindcă nu ne trimitea portărelul la uşă.

Ce-i drept, nici nu prea avea ce să ia; fireşte, proprietarul îşi făcuse şi el socoteala că în atelier şi în bucătărioara alăturată aveau sa se mute alţi pictori şi va fi acelaşi lucru, dacă nu chiar mai rău.

Cu toate acestea, eficienţa procedeului nostru a scăzut cu timpul. Proprietarul s-a obişnuit cu gândul morţii, Światecki tocmai intenţiona să picteze trei tablouri în genul lui Würt[1], pe

[1] Artist plastic german mai puţin important, probabil, de vreme ce nu

care să le intituleze: *Moartea, Înmormântarea şi Trezirea din letargie.* Fără îndoială, proprietarul nostru avea să figureze în toate.

Astfel de subiecte sepulcrale constituiau specialitatea lui Światecki care, după propria expresie, pictează: „cadavre pe picioare", „cadavre mari" şi „cadavre mici". Mai mult ca sigur că numai din această cauză nu vrea nimeni să-i cumpere tablourile, fiindcă altminteri are talent. Tocmai expediase la Expoziția de la Paris două „cadavre" şi pentru că îmi trimisesem şi eu *Evreii pe malul Vistulei*[1], care în catalogul Expoziției fuseseră botezați *Evreii la apa Babilonului,* aşteptam amândoi cu nerăbdare sentința Juriului.

Natural, Światecki prevedea că totul va fi cum nu se poate mai rău, că juriul se compune din idioți notorii, şi chiar dacă nu „s-ar compune din idioți, eu sunt un idiot, tablourile noastre sunt idioate, iar premierea lor ar însemna culmea idioției. Cât sânge rău mi-a făcut acest maimuțoi în cei doi ani cât am locuit împreună, nu sunt în stare să spun.

Marea ambiție a lui Światecki constă în a trece drept un „cadavru pe picioare" moral. Printre ceilalți pictori, pozează în bețiv, dar nu este. Dă de duşcă două sau trei păhărele de votcă şi se asigură dacă-l vedem, iar dacă nu e sigur, îl înghionteşte eu cotul pe vreunul din noi şi, privindu-l pe sub sprâncene, întreabă cu glas cavernos:

— Ce zici, nu-i aşa că am ajuns foarte rău?...

Îi răspundem că este un prost. Atunci îl apucă turbarea, şi

---

este consemnat nici în enciclopediile şi dicționarele de specialitate. Datele conținute în nuvela lui Sienkiewicz sunt cu totul neîndestulătoare fie şi pentru a supoza identitatea cu vreunul dintre numele cunoscute.

[1] Titlul tabloului este inspirat de o pânză de Aleksander Gierymski (1850—1901) — unul dintre cei mai mari pictori polonezi din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, inițiator al impresionismului în Polonia. A pictat scene realiste de gen, peisaje nocturne (München şi Paris) şi imagini din arhitectura italiană. Personajul Światecki aminteşte de A. Gierymski prin excentricitatea de comportament şi vestimentație.

nimic nu-l poate înfuria mai rău decât manifestarea neîncrederii noastre în decăderea lui morală. Altfel, e un găligan cu totul cumsecade.

Odată am rătăcit drumul în munți, la Salzkammergut, nu departe de Zell am See.

Deoarece se lăsase întunericul şi ne-am fi putut lesne rupe gâtul, Światecki îmi spune:

— Ascultă, Władek, tu ai mai mult talent, aşa că dispariția ta ar însemna o pierdere mai mare. O iau eu înainte... Dacă mă prăbuşesc, tu rămâi pe loc până mâine dimineață, iar atunci o să te descurci tu.

— Ba n-o să mergi tu înainte, îi răspund, ci eu, pentru că am ochi mai buni.

La care Światecki :

— Dacă n-o să-mi rup gâtul astăzi, şi aşa tot într-un canal am s-o sfârşesc... mi-e totuna.

Începem să ne certăm.

Între timp, se aşterne un întuneric de nepătruns. În cele din urmă, convenim să tragem la sorți. Tragem.

Światecki trage bețişorul cel mai scurt şi porneşte înainte.

Avansăm pe o spinare stâncoasă. La început, este destul de lată, apoi se îngustează din ce în ce mai mult. Pe cât putem sa ne dăm seama, la dreapta şi la stânga sunt prăpăstii foarte adânci.

Stânca devine tot mai îngustă; mai mult, granitul fărâmițat deasupra ne alunecă sub picioare...

— Am să merg pe brânci, pentru că altfel nu se poate! decide Światecki.

Într-adevăr, nu se poate altfel, aşa că ne lăsăm amândoi în patru labe şi mergem mai departe ca doi cimpanzei.

Curând însă, se arată că nici asta nu ne mai ajută. Spinarea stâncoasă nu este mai lată ca aceea a unui cal. Światecki se aşază călare, eu în spatele lui şi, sprijinindu-mă cu mâinile înainte, ne mişcăm ca melcul cu mare pagubă pentru veşmintele noastre.

După un răstimp, aud glasul lui Światecki:

— Władek!

— Ce s-a întâmplat?

— Am ajuns la capătul stâncii.

— Şi mai încolo ce-i?

— Nimic... cred că începe prăpastia.

— Ia o piatră şi arunc-o... o să auzim când ajunge la fund. Pe întuneric, îl aud pe Światecki pipăind cu mâinile în jurul lui, ca să găsească vreo fărâmă de stâncă, apoi mă previne:

— Acum o arunc... ascultă!

— Ascultăm amândoi... Tăcere!

— Ai auzit ceva?

— Nu!

— Bine-am mai ajuns! Trebuie să fie vreo sută de stânjeni.

— Aruncă încă o dată.

Światecki găseşte o fărâmă mai mare şi o aruncă. Nici un ecou.

— Ce să însemne asta? N-are fund ori... se întreabă Światecki.

— N-avem ce face! Aşteptăm până mâine dimineață.

Şi aşteptăm. Światecki mai dă drumul la câteva pietre; totul este zadarnic. Se scurge o oră, două, în sfârşit, aud glasul lui Światecki:

— Władek, vezi să nu ațipeşti... n-ai o țigară?

Se arată că țigări am, dar nici unul din noi n-are chibrituri. Disperare! Să tot fie unu noaptea sau poate nici măcar atât.

Începe să burnițeze. Împrejur, întuneric să-ți bagi degetele în ochi. Ajung la convingerea că trăind printre oameni, la oraş ori la țară, habar nu aveam ce înseamnă liniştea. Aceea care ne înconjură acum, ne țiuie în urechi.

Parcă aud sângele curgându-mi prin vine, iar bătaia inimii o aud foarte desluşit.

La început, situația mi se pare interesantă.

Să stai călare în bezna nopții pe o spinare stâncoasă, ca pe

un cal, şi încă pe buza unei prăpăstii fără fund, oricum, de aşa ceva n-are parte orice burghez din capitală; curând însă, se lasă frigul şi, colac peste pupăză, Światecki începe să filozofeze:

— Ce-i viața? Viața este pur şi simplu o porcărie. Se spune: arta! Arta! Să mă ia dracu', cu artă cu tot... Curată maimuțăreală a naturii, şi pe deasupra josnicie... Am văzut de două ori Expoziția. S-au trimis atâtea tablouri, că din atâta pânză poți să faci saltele pentru toți evreii din lume, ei şi? Ce-a ieşit? Cea mai josnică ploconire în fața gusturilor unor băcani, care poate exista, calcule comerciale şi umflarea burdihanelor. Prostituarea artei, nimic altceva! Dacă arta era acolo, o lovea damblaua, dar din fericire, nu există nicăieri artă adevărată... ci numai natura. Se prea poate ca şi natura să fie o porcărie... În acest caz, cel mai bun lucru ar fi să te arunci... acolo... şi să sfârşeşti odată. Aş face-o, dac-aş avea votcă, dar cum n-am votcă, n-o fac, deoarece am jurat că nu voi sfârşi treaz.

Eram obişnuit cu trăncăneala lui Światecki, cu toate acestea, în frigul şi liniştea din jur, în întuneric şi pe marginea prăpastiei, cuvintele lui mi-au creat şi mie o dispoziție mohorâtă. Spre norocul meu, s-a descărcat şi a încetat. A mai aruncat câteva pietre, a repetat de câteva ori: „Nici un ecou!” apoi am tăcut vreo trei ore.

Tocmai mă gândeam că în curând aveau să se reverse zorile, când deodată am auzit deasupra capetelor croncănituri şi fâlfâit de aripi.

Era încă întuneric şi nu puteam vedea nimic, dar eram sigur că vulturii încep să se rotească deasupra prăpastiei; „cra! cra!” răsuna tot mai puternic în bezna de deasupra. Eram uimit că se aud atâtea croncănituri, de parcă se adunaseră cârduri întregi de vulturi. Oricum, anunțau apropierea zilei.

Într-adevăr, după o vreme, mi-am zărit mâinile sprijinite de buza stâncii, apoi a început să prindă contur înaintea mea spatele lui Światecki , întocmai ca o siluetă neagră pe un fond ceva mai puțin întunecat, care pălea cu fiecare clipă ce trecea.

După aceea, o splendidă tentă pal-argintie a început să se aştearnă pe stâncă, pe umerii lui Światecki , subţiind tot mai mult întunericul; de parcă cineva turna în el un lichid argintiu, care-l pătrundea, se contopea cu el, transformând negrul în cenuşiu, iar cenuşiul în trandafiriul perlei. În văzduh, se simţea în acelaşi timp o răceală umedă; nu numai stânca, ci şi aerul părea umed. Se luminează tot mai mult.

Privesc în jur, mă străduiesc să-mi întipăresc în minte schimbarea tentelor şi le pictez câte puţin în gând, când mă întrerupe brusc strigătul lui Światecki :

— Ptiu! ce idioţi!

Şi spinarea lui îmi piere din ochi.

— Światecki! ţip, ce faci?

— Nu mai urla! Uită-te şi tu!

Mă aplec, privesc şi ce văd? Stam călare pe un bot de stâncă, ce se afunda în lunca aflată la mai puţin de un cot şi jumătate mai jos. Muşchiul înăbuşise căderea pietrei, fiindcă lunca era netedă; în depărtare, se vedea drumul şi ciorile pe care le luasem drept vulturi. Nu era nevoie decât să descâlceam de pe stâncă şi să plecăm, cât se poate de liniştiţi acasă.

Iar noi petrecuserăm o noapte întreagă clănţănind din dinţi.

Nu ştiu de ce acum, când împreună cu Światecki aşteptam în atelier sosirea proprietarului, mi-a venit în minte această păţanie, de la care trecuse aproape un an şi jumătate, şi pe care mi-am amintit-o de parcă totul se întâmplase nu mai departe decât ieri.

Retrăirea acelei clipe m-a făcut pe moment mai optimist, aşa că i-am spus lui Światecki :

— Antek, îţi mai aduci aminte cât de siguri eram că ne aflăm pe marginea unei prăpăstii, şi s-a arătat că înaintea noastră se întindea drumul drept? Ce-ar fi să se întâmple şi acum la fel? Suntem săraci, e drept, ca nişte şoareci de biserică, iar proprietarul vrea să ne dea afară din atelier, dar totul se poate schimba. Ce-ar fi să se reverse dintr-o dată asupra noastră gloria

şi banii?...

Światecki tocmai se aşezase pe saltea şi se încălța, bodogănind că viața nu înseamnă altceva decât să te încalți dimineața şi să te descalți seara, aşa că numai acela este cu adevărat înțelept, care are curajul să se spânzure, lucru pe care dacă el, Światecki , nu l-a făcut până acum, s-a întâmplat aşa numai pentru că este un prostănac notoriu, iar pe deasupra şi un laş josnic.

Izbucnirea mea de optimism i-a întrerupt reflecțiile, şi-a ridicat spre mine ochii de peşte şi mi-a spus;

— Mai ales tu ai de ce să te bucuri; mai alaltăieri, Susłowski[1] te-a alungat din casă şi din inima fiicei, iar acum proprietarul o să te dea afară din atelier.

Din nenorocire, Światecki avea dreptate[2]. Cu trei zile în urmă, mai eram logodnicul Kaziei Susłowska, dar marți de dimineață... da! marți! am primit de la tatăl ei următoarea scrisoare:

„Dragă domnule!

Fiica noastră, ascultând îndemnul părinților, este de acord să rupă o legătura care ar fi o nenorocire pentru ea. Ar putea găsi oricând un adăpost la sânul mamei şi sub acoperişul tatălui ei, dar tocmai noi, părinții ei, suntem datori să excludem această posibilitate de ultimă instanță. Nu atât situația dumitale materială, cât caracterul dumitale superficial, pe care nu l-ai putut ascunde oricât te-ai străduit, ne determină pe noi şi pe fiica noastră se te dezlegăm de cuvântul dat şi să rupem relațiile cu dumneata, lucru care, de altfel, nu va influența cu nimic bunăvoința noastră.

Cu stimă,

Heliodor Susłowski

---

1 În lb. polonă suscł = popândău.

2 Episodul aduce aminte de ruptura dintre Sienkiewicz şi Maria Keller, prima lui logodnică.

fost şef al fostei Comisii Financiare din Regatul polonez".

Aşa suna scrisoarea...

Mă rog, sunt de acord, mai mult sau mai puţin, că din bunurile mele materiale nu se pot coase decât ghete pentru câini, dar ce poate pretinde această gorilă patetică de la caracterul meu, zău că nu pricep.

Capul Kaziei aminteşte tipurile din vremea directoratului[1] şi i-ar sta de minune, dacă ar vrea să se pieptene după moda de atunci, nu după cea de astăzi. Am încercat s-o conving să procedeze în consecinţă, fără folos, de altfel, fiindcă ea nu înţelege asemenea lucruri. În schimb, are o culoare a feţei atât de caldă, de parcă ar fi pictat-o Fortuni[2].

Numai pentru acest lucru, o iubeam din toată inima, aşa că în prima zi după primirea scrisorii lui Susłowski, eram foarte abătut. Abia în ziua a doua, şi asta seara, m-am simţit mai uşurat, deoarece mi-am spus: dacă-i nu, nu să fie! Cel mai mult m-a ajutat să suport lovitura faptul că eram foarte preocupat de Expoziţie şi de Evreii mei. Eram convins că este un tablou bun, cu toate că Światecki prorocea că nu-şi va găsi locul nici măcar în holul Expoziţiei.

Începusem să-l pictez cu un an în urmă. Şi iată cum:

Într-o scară, mă plimbam pe malul Vistulei şi priveam: luase apă un şlep cu mere. Ştrengarii fără căpătâi scoteau merele din apă, în timp ce pe mal încremenise o familie de evrei atât de disperaţi, că nici măcar nu se mai văicăreau; îşi frângeau doar mâinile şi se uitau împietriţi spre apă. Grupul era alcătuit dintr-un evreu bătrân şi sărac, capul familiei, o evreică, bătrână

---

[1] Etapă în dezvoltarea artelor plastice, legată de perioada 1795—1799, în care se continuă stilul Ludovic al XVI-lea; ornamentaţia mobilelor şi veşmintele sunt inspirate după modele greco-romane, pregătind stilul Empire.

[2] Mariano Fortuni (1834—1874) — pictor şi grafician spaniol; a pictat scene istorice de gen cu apreciabile valori coloristice.

şi ea, un tânăr uriaş, ca un Mahabeu[1], o fată puţin pistruiată, dar cu trăsături clasice în desenul nasului şi al gurii, şi doi copii. Se lăsa seara, râul avea reflexe arămii, pur şi simplu splendide. Copacii de pe Ostrovul Saxon erau tiviţi cu aur, iar mai departe, apa revărsată avea tonuri roşietice, ultramarine, aproape oţelii, apoi iarăşi purpurii şi violete. Perspectiva văzduhului — un deliciu! Trecerea de la un ton la altul era atât de insesizabilă şi de minunată, încât îţi încânta sufletul; împrejur — linişte, lumină şi acalmie. Melancolia stăruia pretutindeni, de-ţi venea să plângi. Iar grupul acela întristat, stând aşa încremenit, de parcă pozaseră cu toţii de mici în atelierul pictorilor…

Am avut o revelaţie şi am exclamat: iată tabloul meu!

Aveam la mine cutia cu pensule şi culorile, fiindcă nu mă despart niciodată de ele, şi am început numaidecât să schiţez, nu înainte de a le spune evreilor:

— Staţi aşa, nu va mişcaţi! O rublă de fiecare până când se întunecă!

Evreii mei au priceput din zbor despre ce e vorba, şi nici n-au clintit. M-am apucat să-i schiţez în grabă. Ştrengarii au ieşit din apă şi în curând am auzit în spatele meu:

— Zugrăveşte, zugrăveşte, ce fură, zice că găseşte!

Le-am vorbit pe limba lor şi i-am câştigat numaidecât; nici măcar n-au mai aruncat cu uscături în evrei, ca să nu mă încurce.

În schimb, grupul pe care-l schiţam s-a înveselit deodată, aşa că am strigat la ei să se întristeze din nou.

Mi-a răspuns bătrâna:

— Să-mi fie cu iertare, domnule pictor, dal de ce să ne mai întristăm, dacă ne-ai făgăduit o rublă de fiecare? Să plângă ăi de nu câştigă nimic!

Am fost nevoit să-i ameninţ că nu le mai dau nici un ban.

---

[1] Neam de preoţi în Iudeea; dinastie domnitoare între 140—37 î.e.n., care a eliberat majoritatea ţinuturilor evreieşti. Zavistia partidelor a determinat decăderea puterii statale şi cucerirea de către romani în anul 63 î.e.n.

Am schițat aşa două seri la rând, apoi mi-au pozat timp de câteva luni în atelier. Światecki n-are decât sa spună ce vrea, tabloul este bun, fiindcă este foarte expresiv; e mult adevăr în el, şi foarte multă natură. I-am pictat până şi pistruii fetei. Chipurile ar putea fi mai frumoase, dar măi adevărate şi mai caracteristice, nu!

Gândind astfel la tabloul meu, am suportat mai uşor pierderea Kaziei. De aceea, când Światecki mi-a amintit de ea, am avut senzația că totul se petrecuse cândva demult. În acest timp, Światecki s-a încălțat în al doilea pantof, iar eu am început să pregătesc samovarul.

A venit bătrâna Antoniowa cu chiflele, pe care Światecki o tot îndemnă în zadar de vreun an să se spânzure, şi ne-am aşezat la masă.

— De ce eşti atât de vesel astăzi? mă întreabă Światecki arțăgos.

— Ştiu şi eu! Ai să vezi că ni se va întâmpla ceva neobişnuit, în aceeaşi clipă, auzim scârțâitul scării care ducea la atelier.

— E proprietarul! într-adevăr, neobişnuit, ce să zic! exclamă Światecki .

Spunând acestea, înghite restul de ceai, care este atât de fierbinte, încât îi dau lacrimile, zvâcneşte în picioare şi, fiindcă bucătărioara noastră este chiar lângă uşa de la intrare, se ascunde în atelier în spatele costumelor şi-mi spune gâfâind din ascunzătoare:

— Dragul meu, proprietarul ține foarte mult la tine, discută tu cu el!...

— Din contră, e mort după tine! îi răspund, alergând spre costume. Stai tu de vorbă cu el!

Deodată se deschide uşa şi intră... cine oare? Nu proprietarul, ci portarul casei în care locuieşte familia Susłowski. Ieşim îndată de după costume.

— Am adus o scrisoare pentru domnu', rosteşte portarul.

Iau scrisoarea... Pe Hermes[1] E de la Kazia! Rup plicul şi citesc cele ce urmează:

„Sunt sigură că părinții o să ne ierte. Vino imediat, chiar dacă e prea devreme. Abia ne-am întors de la ape, din grădină. K”.

La drept vorbind, nu prea ştiu ce trebuie să-mi ierte părinții ei, dar acum n-am timp să mă gândesc la asta, fiindcă sunt gata să-mi pierd capul de uimire...

Abia după o vreme, îi dau scrisoarea lui Światecki şi-i zic portarului:

— Prietene! Spune-i domnişoarei că vin numaidecât... Aşteaptă... N-am mărunt, dar uite o hârtie de trei ruble (ultimele), schimbă, păstrează o rublă şi adu-mi restul.

Între noi fie zis, monstrul a luat cele trei ruble şi nu l-am mai văzut. Ştia, nemernicul, că n-am să fac scandal în casa familiei Susłowski, şi profita cu obrăznicie de situație. Atunci însă, nici măcar n-am observat nimic.

— Ei, ce zici? îl întreb pe Światecki.

— Nimic! Fiecare vițel îşi găseşte măcelarul.

Graba cu care mă îmbrăcam nu mi-a îngăduit să găsesc o insultă mai potrivită pentru Światecki.

II

Un sfert de oră mai târziu, sun la uşa familiei Susłowski.

Îmi deschide chiar Kazia. Este minunată... Iradiază căldura somnului şi prospețimea dimineții, pe care o adusese din grădină în faldurile rochiței albastru-pal. Pălăria, pe care şi-o scosese, îi stricase puțin pieptănătura. Fața-i râdea, ochii şi buzele umezite, de asemenea... O adevărată dimineață. Îi iau mâinile şi încep să i le sărut până la cot, dar ea mi se apleacă la ureche şi întreabă:

— E, cine iubeşte mai mult?

---

[1] Hermes, zeu grec, fiul lui Zeus şi al Maiei, identificat de latini cu Mercur; era zeul elocinței şi al comerțului, îndeplinind şi obligațiile de mesager al locuitorilor Olimpului.

Apoi mă apucă de mână şi mă conduce înaintea părinților.. Bătrânul Susłowski are înfățişarea unui roman care-şi oferă morții *pro patria* unicul copil; mama varsă lacrimi în ceaşca de cafea, căci amândoi tocmai îşi beau cafeaua. Se ridică la vederea noastră, şi papa Susłowski glăsuieşte:

— Judecata şi datoria m-ar îndemna să spun: nu, dar inima părintească îşi are drepturile ei, iar dacă asta este o slăbiciune, Dumnezeu să mă judece!

Aici îşi ridică privirile, ca dovadă că este gata să răspundă, în cazul când tribunalul ceresc ar intenționa să înceapă de îndată întocmirea procesului verbal. În viața mea n-am văzut ceva mai roman, afară de salamurile şi macaroanele vândute pe Corso. Momentul este atât de solemn, încât până şi un hipopotam ar plezni de emoție. Tonul sărbătoresc este subliniat şi mai mult de doamna Susłowska care-şi desface brațele şi rosteşte cu voce lăcrimoasă:

— Copiii mei! Dacă veți duce-o rău vreodată, să veniți să vă adăpostiți aici, aici!

Spunând acestea, arată spre sânul ei.

Dar nici eu nu sunt prost! Nu mă mai păcăleşte ea pe mine să mă adăpostesc acolo, acolo!... Mă rog, dacă fiica ei mi-ar oferi adăpost acolo, ar fi altceva. Cu toate acestea, sunt de-a dreptul uimit de generozitatea soților Susłowski, şi inima mi se umple de recunoştință.

Din cauza emoției, golesc atâtea ceşti de cafea, încât până şi Susłowski începe să arunce priviri neliniştite spre maşina de măcinat şi spre smântână. Kazia îmi toarnă mereu, iar eu mă străduiesc să-i strâng piciorul sub fața de masă. Dar ea şi-l retrage întruna, scuturând din cap pe furiş şi zâmbind atât de provocatoare, încât mă mir cum nu mi-am ieşit din piele.

Stau vreo oră şi jumătate, dar în cele din urmă trebuie s-o şterg, pentru că la atelier mă aşteaptă Bobuś care ia lecții de desen de la mine şi-mi lasă de fiecare dată cartea lui de vizită: fireşte, de cele mai multe ori, o rătăcesc. Kazia şi mama mă

conduc până în vestibul, ceea ce mă înfurie, pentru că voiam să mă conducă numai Kazia. Ce buze are!...

Trebuie să trec prin grădină. O mulțime de oameni se întorc de la ape... Pe drum, observ că toată lumea se opreşte când mă vede. Aud şoptindu-se împrejur: „Uite-l pe Magórski! el e...” Domnişoarele, îmbrăcate în percal de toate culorile, sub care li se desenează ademenitor formele frumoase, îmi aruncă asemenea priviri, de parcă ar vrea să-mi spună: „Intră, templul e gata!” Ce dracul mai e şi asta, să fiu eu chiar atât de cunoscut? Nu mai înțeleg nimic.

Merg mai departe — la fel... În tindă, lângă scară, mă ciocnesc de proprietar, ca un vapor de o stâncă. Aoleu, chiria! Dar proprietarul se apropie şi-mi spune:

— Dragă domnule! Cu toate că sunt agasant uneori, crede-mă că pentru dumneata nutresc atâta... Încât... dă-mi voie!

Mă apucă de gât şi mă îmbrățişează. Aha, înțeleg. Światecki trebuie să-i fi spus că mă însor, iar el crede că de acum încolo voi plăti chiria regulat. N-are decât să creadă...

Urc scara tropăind. Pe drum, aud larmă la noi. Intru. În atelier, un fum de să-l tai cu cuțitul. Julek Rzysiński. Wach Poterkiewicz, Franek Cepkowski, bătrânul Słudecki, Karmiński şi Wojtek Michaląk se distrează cu rândul pe socoteala lui Bobuś. Când mă văd, îl lasă pe Bobuś în mijlocul atelierului şi încep să strige cu toții:

— Felicitări! felicitări! Felicitări!...

— Sus cu el!

Cât ai bate din palme, sunt apucat de mâini şi o vreme mă aruncă în sus, zbierând într-un mod vrednic de un cârd de maimuțe urlătoare; în cele din urmă, mă trezesc în picioare, le mulțumesc cum pot şi-i anunț că toți vor trebui să vină la nunta mea, în special Światecki , pe care-l rog să-mi fie cavaler de onoare...

Światecki , însă, ridică brațul şi rosteşte:

— Fleşcăitul ăsta crede că-l felicităm pentru că se căsătoreşte.

— Dar de ce mă felicitaţi?

— Cum aşa, nu ştii nimic? întreabă mai multe glasuri.

— Nu ştiu nimic, ce dracu v-a apucat?

— Daţi-i „Latawiec”-ul![1] numărul de azi-dimincaţă! strigă Wach Poterkiewicz.

Mi se dă deci numărul de dimineaţă al „Latawiec”-ului, îndemnându-mă cu toţii să mă uit la telegrame.

Mă uit la telegrame şi citesc cele ce urmează:

„Corespondentul nostru transmite. Tabloul lui Magurski, Evreii la apa Babilonului, a primit marea medalie de aur la Expoziţia din acest an. Critica nu află destule cuvinte pentru geniul maestrului. Albert Wolff[2] a numit tabloul o „revelaţie”. Baronul Hirsch oferă pentru el 15.000 de franci”.

Mi-e rău! ajutor! Sunt atât de prostit, încât nu mai pot să scot o vorbă. Ştiam că tabloul mi-a reuşit, dar nici nu visam asemenea succes...

„Latawiec”-ul îmi cade din mână.

Îl ridică şi-mi citesc de la ştirile curente următoarele comentarii la telegramă:

Ştirea I. Aflam chiar din gura maestrului că intenţionează să-şi expună, tabloul în oraşul de reşedinţă al sirenei[3].

Ştirea a II-a. La întrebarea vicepreşedintelui Comitetului Asociaţiei pentru Stimularea Artelor Plastice[4], adresată maestrului nostru, dacă vrea să expună capodopera la Varşovia,

---

[1] În lb. polonă *latawiec = zmeu, zburător, gonaci;* aluzie la tot felul de periodice cu numele „Kurier...”.

[2] Albert Wolff (1814—1892) — sculptor german; după 1866 funcţionează ca profesor la Academia de Belle-Arte din Berlin; se remarcă prin puritatea formelor,

[3] Varşovia; are pe blazon o sirenă.

[4] În lb. polonă Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych („Zacheta”) — organizaţie a artiştilor şi iubitorilor de artă între 1860—1939 cu sediul propriu la Varşovia; avea drept scop popularizarea artelor plastice poloneze şi acordarea de ajutor creatorilor.

maestrul a răspuns: „Prefer să nu-l mai vând la Paris, decât să nu-l expun la Varşovia!” Sperăm că aceste cuvinte vor fi citite (deie Domnul cât mai târziu) pe mormântul maestrului.

Ştirea a III-a. După ce a primit telegrama de la Paris, mama maestrului s-a îmbolnăvit grav.

Ştirea a IV-a. În clipa trimiterii numărului la tipografie, aflăm că mama maestrului se simte mai bine.

Ştirea a V-a. Maestrul nostru a fost invitat să-şi expună tabloul în toate capitalele europene.

Copleşit de aceste minciuni monstruoase, îmi vin puţin în fire. Ostrzyński, redactorul „Latawiec”-ului şi fost rival la mâna Kaziei, a înnebunit probabil, fiindcă asta întrece orice măsură. Fireşte că voi expune tabloul în primul rând la Varşovia, dar I-o, n-am vorbit cu nimeni încă despre asta; II-o, vicepreşedintele Asociaţiei pentru Stimularea Artelor Plastice nu m-a întrebat nimic; III-o, eu nu i-am răspuns nimic; IV-o, mama a murit cu zece ani în urmă; V-o, n-am primit de nicăieri invitaţie să expun tabloul.

Ce-i mai rău, e că-mi fulgeră prin minte că dacă şi telegrama este tot atât de adevărată pe cât sunt de autentice cele cinci ştiri, atunci speranţele-s deşarte... Ostrzyński, pe care Kazia îl refuzase acum o jumătate de an, deşi părinţii erau de partea lui, poate că, mă pusese înadins într-o situaţie caraghioasă, iar dacă era aşa, apoi „îmi va plăti cu capul sau cu ceva asemănător!” cum glăsuieşte *libretto*-ul unei opere. Colegii mă liniştesc, asigurându-mă că ştirile puteau fi inventate de Ostrzyński, dar telegrama trebuie să fie adevărată.

Chiar atunci îşi face apariţia şi Stach Kłosowiez cu numărul de dimineaţă al „Biegun”-ului[1]. Telegrama este tipărită şi în „Biegun”. Răsuflu uşurat.

Acum încep felicitările individual.

Bătrânul Słudecki, fals până-n măduva oaselor, dar dulce ca

---

[1] În lb. polonă *biegun = pol, fugar;* aluzie la periodicul „Goniec”.

siropul, îmi scutură mina şi-mi spune:

— Drăguliță Doamne! am crezut întotdeauna în geniul dumitale, colega, şi te-am apărat de fiecare dată... (susținea, ştiu bine, că sunt un măgar) dar... drăguliță Doamne... poate că dumneata nu-ți doreşti ca un *fa-presto,* ca mine, să se arate atât de familiar, oricum, iartă-mi o veche obişnuință, ei, drăguliță Doamne...

Îi doresc în gând să se spânzure, dar nu pot să-i răspund, fiindcă mă trage la o parte Karmiński şi-mi spune încet, însă în aşa fel ca să audă toți:

— Colega, poate că ai nevoie de bani, spune, şi eu... Karmiński este cunoscut printre noi ca foarte îndatoritor.

Abordează mereu pe câte unul din noi: „Colega, dacă ai nevoie de ajutor, spune, şi fii sigur că... la revedere!” La drept vorbind, are bani. Îi promit că dacă n-o să găsesc în altă parte, o să apelez la el. Dar se apropie şi alții, cu totul sinceri, şi mă îmbrățişează de-mi pârâie oasele. La urmă, vine şi Światecki; văd că este tulburat, dar se stăpâneşte şi-mi spune bolovănos:

— Deşi văd că te jidoveşti, te felicit!

— Deşi văd că te prosteşti, îți mulțumesc — i-o întorc, şi ne îmbrățişăm cu toată puterea.

Wach Poterkiewicz ne aduce aminte că i s-a uscat gâtul. Eu n-am un sfanț, dar Światecki are două ruble; ceilalți au şi ei câte ceva. Urmează cheta şi... punciul. Beau cu toții în sănătatea mea, mă aruncă iarăşi în sus, iar când le spun că am reluat relațiile cu familia Susłowski, beau şi în sănătatea Kaziei. Deodată, Światecki vine la mine şi-mi zice:

— Tinere idiot, tu ai impresia că ei n-au citit telegrama înainte ca domnişoara să-ți scrie?

— Aoleo! parcă m-a izbit cu măciuca în moalele capului. Într-o parte orizontul se luminează, în cealaltă se întunecă. Din partea soților Susłowski te poți aştepta la orice, dar Kazia nu poate fi capabilă de asemenea calcule.

Este totuşi foarte posibil să fi citit telegrama dimineața la

ape, apoi să mă fi chemat imediat.

În primul moment, vreau să dau fuga la familia Susłowski şi să le cer socoteală.

Dar nu pot să-mi părăsesc prietenii… Tocmai atunci vine şi Ostrzyński, elegant, rece, sigur de el, înmănuşat ca de obicei. Agerimea minții i se citeşte pe față, fiindcă este o vulpe bătrână, unsă cu toate alifiile.

Încă din prag, începe să-şi mişte protecțional bastonul, spunând:

— Te felicit, maestre, şi eu te felicit.

Rosteşte apăsat pronumele, ca şi când felicitările lui ar însemna mai mult decât ale celorlalți.

În definitiv, poate că aşa şi este…

— Ce-ai mai născocit, domnule? îi strig. Ai cuvântul meu ca abia din „Latawiec” am aflat totul.

— Şi ce mă interesează pe mine? întreabă Ostrzyński.

— N-am spus nimic nici de expunerea tabloului.

— Spui acum, răspunde flegmatic Ostrzyński.

— Bine, dar el n-are mamă, aşa că n-a avut cum să se îmbolnăvească! îi reproşează Wojtek Michalak.

— Puțin îmi pasă, repetă Ostrzyński cu demnitate, scoțându-şi a doua mănuşă.

— Dar telegrama este adevărată?

— Este.

Răspunsul lui mă linişteşte pe deplin. Drept recunoştință, îi torn şi lui punci. Ostrzyński îşi lipeşte buzele de marginea paharului, bea o înghițitură şi îmi urează:

— Mai întâi, în sănătatea ta, apoi ştii tu într-a cui… Te felicit de două ori.

Redactorul „Latawiec”-ului înalță din umeri.

— Cum ai aflat? îl întreb.

— Nimic mai firesc, astăzi de dimineață, înainte de ora opt, Susłowski a trecut pe la redacție.

Światecki începe să mormăie ceva despre oamenii josnici în

general; eu nu mai pot rezista şi mă reped la pălărie. Ostrzyński pleacă o dată cu mine, dar îl las pe drum şi, după câteva minute, sun pentru a doua oară la uşa familiei Susłowski. Îmi deschide din nou Kazia; părinții nu sunt acasă.

— Kazia, o întreb, ai ştiut de telegramă?

— Am ştiut, răspunde calmă.

— A... Kazia!

— Ce vrei, dragul meu? Nu trebuie să te miri de părinții mei... Ei au nevoie de un motiv rațional, ca să te accepte.

— Dar tu, Kazia?

— Eu am profitat de ocazie... Eşti supărat pe mine, Władek? Ochii mi se luminează şi am impresia că are dreptate Kazia.

În definitiv, pentru ce am alergat până aici ca un nebun? Kazia se apropie şi îşi reazemă căpşorul pe umărul meu; o iau de mijloc, ea îşi înclină fața spre mine, închide ochii, îşi întinde boticul şi şopteşte:

— Nu, nu, Władek!... nu acum... după cununie... te rog! Drept rezultat al acestor rugăminți, îmi apăs gura pe boticul ei şi rămânem aşa cât ne îngăduie respirația. Ochii Kaziei devin languroşi... Îi acoperă, în sfârşit, şi mă dojeneşte:

— Şi doar te-am rugat atâta să nu...

Reproşul şi privirea aruncată pe sub mână mă înduioşează şi o sărut a doua oară. Când iubeşti pe cineva, eşti tentat mai degrabă să-l săruți, decât să-l bați, de exemplu... Iar eu o iubesc pe Kazia fără margini, până la moarte şi după moarte! Ea sau nici una, şi basta!

Kazia îmi spune cu glasul întretăiat că se teme că n-am s-o mai respect. Făptură scumpă! ce prostii mai îndrugă! O liniştesc cum pot, şi începem să discutăm serios.

Convenim amândoi că dacă soții Susłowski se vor preface că au aflat mai târziu de telegramă, n-am să le arăt că ştiu cum stau lucrurile, după care mă despart de Kazia, făgăduindu-i că am să vin diseară.

Trebuie să dau fuga la secretariatul Asociației pentru

Stimularea Artelor Plastice; cu ajutorul lor, mă pot înțelege mai uşor cu secretariatul Expoziției de la Paris.

III

Expediez o telegramă, declarându-mă de acord cu prețul oferit de baronul Hirsch, cu condiția ca mai întâi să expun tabloul la Varşovia etc.

Pentru expedierea telegramei şi pentru alte cheltuieli, împrumut bani de la Comitet. Mi se dau fără ezitare. Totul merge strună.

În „Latawiec" şi în „Biegun" apare biografia mea,, în care nu există nici un cuvințel adevărat, dar vorba lui Ostrzyński: „Ce-mi pasă?" Sunt solicitat şi de două reviste ilustrate. Vor să-mi publice portretul şi o reproducere a tabloului meu. Prea bine! Banii o să curgă cu nemiluita.

IV

O săptămână mai târziu, primesc avansul de la baronul Hirsch.

Restul va fi plătit când cumpărătorul va intra în posesia pânzei; deocamdată, Banca de Comerț îmi va pune pe masă cinci mii de franci în ludovici de aur. De când sunt, n-am văzut atâta bănet.

Mă întorc acasă încărcat ca un catâr.

La atelier, ținem sfat. Împrăştii ludovicii pe jos şi, pentru că niciodată nu ra-am scăldat în aur, încep să mă tăvălesc pe duşumea printre monezile aurii. Światecki face şi el la fel... Tocmai atunci intră proprietarul şi crede că ne-am pierdut mințile... Ne facem de cap canibalic!

V

Ostrzyński îmi destăinuieşte într-o bună zi că bobârnacul Kaziei l-a făcut fericit, deoarece are nişte perspective pe care nici măcar nu pot să mi le imaginez.

Sunt foarte bucuros din această pricină, dar mai degrabă

mi-e totuna; cred că Ostrzyński se va descurca în viață.

Pe vremea când îi făcea curte Kaziei, părinții ci erau de partea lui, mai ales papa Susłowski. Ostrzyński îl fascinase pur şi simplu, făcându-l pe acest roman să-şi uite prestanța statuară în prezența lui. Kazia, în schimb, nu l-a putut suferi de când l-a cunoscut. Era o aversiune instinctivă, deoarece sunt sigur că n-avea temeiurile mele sau ale tuturor celorlalți care-i cunoşteam mai bine firea.

E un om ciudat, mai degrabă un scriitor ciudat.

Mai mult ca sigur că nu numai la noi, ci în toate marile aglomerări literare şi artistice există oameni pe care, dacă-i judecăm bine, ne întrebăm fără să vrem: pe ce se întemeiază autoritatea lor?

Din această categorie face parte şi prietenul meu de la „Latawiec". Cine-ar putea crede că secretul importanței lui Ostrzyński şi rațiunea existenței lui spirituale îl constituie faptul că nu-i plac şi nu respectă talentele, îndeosebi cele literare, şi că trăieşte „pur şi simplu din disprețuirea lor... Nutreşte pentru ele disprețul unui om căruia corectitudinea vieții, anume agerime ocazională şi o mare istețime îi asigură în permanență victoria în relațiile de societate.

Trebuie să-l vezi la sesiuni, la adunările artistice şi literare, la mesele jubiliare, cu ce ironie îngăduitoare tratează oameni care în domeniul creației dau de zece ori mai mult decât el, cum îi strânge cu uşa, cum îi descumpăneşte cu logica lui, cu bunul lui simț, cum le impune propria autoritate literară.

Ori de câte ori vorbeşte despre asta, Świątecki cere o scândură de la pat cu ajutorul căreia are intenția să-i spargă capul lui Ostrzyński, dar pe mine nu mă mai miră supremația lui. Oamenii cu adevărat talentați sunt de cele mai multe ori stângaci, timizi, lipsiți tocmai de aceea de agerime ocazională şi de echilibru intelectual... Acestor talente autentice abia în singurătate le cresc aripile. Probabil că în condiții similare, Ostrzyński se grăbeşte să se culce, fiindcă n-are absolut nimic de

spus.

Viitorul va face ordine printre aceşti oameni, acordându-le importanța cuvenită şi fixând fiecăruia locul corespunzător. Ostrzyński este prea isteț, ca să nu ştie asta, dar în sinea lui îşi bate joc. Este mulțumit că în clipa de față înseamnă şi este ascultat mai mult decât alții mai buni decât el.

Noi, pictorii, îi stăm şi mai puțin în cale. Cu toate acestea, uneori face reclamă şi scriitorilor de talent, dar numai atunci când o cer interesele „Latawiec”-ului şi rivalitatea cu „Biegun”. Altminteri, este un bun camarad şi un om drăguț. Pot spune că-mj place, dar...

Dar mai ducă-se dracului! Ostrzyński... ajunge.

VI

Odată şi odată, o să mă aducă în stare să plec trântind uşa după mine.

Ce comedie! De când am glorie şi bani, Susłowski, în ciuda aşteptărilor mele, se poartă cu mine de-a dreptul disprețuitor. El, soția lui şi toate rubedeniile Kaziei mă tratează cu multă răceală.

Încă din prima seară, Susłowski mi-a declarat că dacă socotesc că noua mea situație a avut vreo influență asupra purtării lor sau dacă presupun — cum reiese din atitudinea mea — că le fac o favoare, ei, deşi sunt dispuşi să facă sacrificii mari pentru fericirea fiicei, nici măcar ea, unicul lor copil, nu le poate cere să renunțe la demnitatea lor. Iar mama a adăugat că, în acest caz, copila ei ar şti unde să-şi găsească un adăpost. Biata Kazia îmi ia apărarea, câteodată destul de îmbufnată, dar ei îmi pândesc fiecare cuvânt.

Abia apuc să deschid gura, că Susłowski îşi muşcă buzele, se uită la soție, şi clatină din cap, de parcă ar vrea să spună: „Ştiam eu că aşa se va sfârşi!” Aşa îmi calcă pe nervi de dimineață până seara.

Şi când te gândeşti că toate acestea, nu sunt decât ipocrizie,

menită să mă ademenească în plasa lor. În fond, nu se gândesc decât la cei cincisprezece mii de franci ai mei; sunt şi ei tot atât de grăbiți, ca şi mine, deşi din alte motive.

E timpul să sfârşesc.

M-au adus în stare să cred că am făptuit într-adevăr cine ştie ce nelegiuire obținând medalia de aur şi cincisprezece mii de franci pentru tablou.

VII

Soseşte ziua logodnei.

Am cumpărat o verighetă minunată, à la Louis XV, care nu le-a plăcut soților Susłowski şi nici măcar Kaziei, fiindcă în casa lor nimeni n-are idee de arta adevărată.

Cu Kazia trebuie să mai trudesc multă vreme, ca, să-i scot din cap preferințele burgheze şi s-o învăț să simtă artistic; având în vedere că mă iubeşte, sunt optimist.

N-am invitat pe nimeni la logodnă, afară de Światecki. Înainte însă, voiam ca el să vină măcar o dată în vizită la familia Susłowski, dar el susține că, deşi fizic şi moral a dat faliment, n-a decăzut încă într-atâta încât să înceapă să facă vizite... Nu-i nimic de făcut!

Îi previn daci pe soții Susłowski că prietenul meu este un original de excepție, cu toate că e un pictor genial şi cel mai cumsecade om din lume.

Aflând că prietenul meu pictează „cadavre pe picioare”, „cadavre mari” şi „cadavre mici”, Susłowski îşi înalță sprâncenele, declarând că până atunci a avut de-a face cu oameni serioşi, că întreaga lui carieră de funcționar este fără pată şi nădăjduieşte că „domnul Światecki” va binevoi să respecte obiceiurile înstăpânite într-o casă, de oameni modeşti şi cumsecade...

Mărturisesc că, în această privință, nu sunt prea liniştit, şi încă de dimineață încep să mă războiesc cu Światecki. Se încăpățânează să meargă cu pantalonii băgați în bocanci. Încerc

să-l conving, îl rog, îl implor.

În sfârşit, acceptă, declarând că la urma urmei, nu vede motivul pentru care n-ar putea deveni şi clovn. Păcat numai că bocancii lui amintesc de bocancii exploratorilor din Africa centrală, deoarece fețele lor n-au mai cunoscut crema de când au fost aduşi pe credit de la cizmar. Ce să-i faci!

Într-o situație şi mai dificilă se află capul lui Światecki , care seamănă cu un vârf din munții Tatra, acoperit de o pădure distrusă de o tornadă. Cu asta însă, trebuie să mă împac, fiindcă nu există pieptene pe lume care să-i vină de bac acestui ciuf încâlcit, în schimb, îl oblig pe Światecki să se îmbrace într-un surtuc, în locul bluzei pe care o purta în fiecare zi. O face, dar cu toate acestea, are înfățişarea unuia dintre „cadavrele lui pe picioare" şi se află într-o dispoziție de îngropăciune.

Pe stradă, se uită la ciomagul lui noduros şi la pălăria uriaşă, jerpelită, dar cu asta m-am obişnuit. Sunăm şi intrăm.

În vestibul, ajunge până la mine glasul vărului Jaczkowicz care vorbeşte despre suprapopulare. Vărul Jaczkowicz vorbeşte mereu de suprapopulare; e subiectul lui preferat. Kazita arată în volănaşele ei de muselină ca un nouraş şi este fermecătoare... Susłowski în frac, rudele în fracuri, mătuşile bătrâne în rochii de mătase.

Intrarea lui Światecki face impresie. Îl examinează toți cu oarecare nelinişte... El priveşte mohorât împrejur şi-i declară lui Susłowski că nu l-ar fi deranjat cu prezența, lui „dacă nu s-ar fi întâmplat ca Władek să se însoare sau ceva asemănător..."

Acest „ceva asemănător" este primit cum nu se poate mai rău. Susłowski se proțăpeşte cu demnitate şi întreabă ce înțelege domnul Światecki prin „ceva asemănător..." Domnul Światecki răspunde că lui îi este indiferent, dar pentru Władek ar fi putut chiar să se verniseze, mai ales dacă ar fi ştiut că domnul Susłowski şi-o doreşte... Viitorul meu socru priveşte la soție, la mine şi la Kazia cu nişte ochi în care uimirea se împleteşte cu indignarea.

Din fericire, salvez situația şi eu o prezență de spirit rar întâlnită la mine, îl rog pe viitorul socru să mă prezinte acelor membri ai familiei, pe care nu-i cunosc.

Urmează prezentările, apoi ne aşezăm.

Kazia stă lângă mine şi îşi lasă mâna într-ale mele. Încăperea este plină de lume, dar toți sunt încorsetați şi tăcuți. Atmosfera este apăsătoare.

Verişorul Jaczkowicz reia discuția despre suprapopulare. Światecki al meu se uită sub masă… În liniştea din jur, răsună tot mai puternic glasul lui Jaczkowicz care, lipsindu-i un dinte din față, ori de câte ori trebuie să pronunțe sz(ş), scoate un şuierat prelung…

— Cu timpul, din această pricină ar putea rezulta cele mai mari nenorociri pentru întreaga Europă, afirmă Jaczkowicz.

— Emigrarea… strecoară cineva lângă el.

— Statistica ne arată că emigrarea nu preîntâmpină suprapopularea.

Deodată, Światecki îşi înalță capul şi îşi îndreaptă ochii de peşte spre vorbitor.

— În acest caz, trebuie să introducem şi la noi obiceiurile chinezeşti, rosteşte cu glasul gros.

— Mă rog… care obiceiuri chinezeşti?

— În China, părinții au dreptul să sugrume copiii neputincioşi, aşa că la noi copiii ar trebui să aibă dreptul de a-şi sugruma părinții neajutorați.

Parc-ar fi căzut trăsnetul; canapeaua a gemut sub greutatea mătuşilor, iar eu am încremenit pierit… Susłowski închide ochii şi, o vreme, nu poate îngăima, nimic…

Tăcere.

După care se aude glasul îngrozit al viitorului meu socru:

— Domnul meu, socotesc că un creştin…

— De ce trebuie să fiu neapărat creştin? îl întrerupe Światecki, scuturându-şi capul amenințător.

Alt trăznet din senin! Canapeaua cu mătuşile începe să

tremure cuprinsă parcă de friguri şi se prăpăstuieşte în adânc... La rândul meu, simt că se despică pământul sub mine.

Totul e pierdut, în van orice speranţă.

Deodată, izbucneşte ca un clopoţel râsul Kaziei, Jaczkowicz, fără să ştie de ce, îi urmează exemplul, iar eu... fac la fel.

— Tăticule! exclamă Kazia. Władzio te-a prevenit doar că domnul Świątecki este un original. Domnul Świątecki glumeşte, dar eu ştiu că domnul Świątecki are o mamă cu care se poartă ca cel mai bun dintre fiii

Mare diavoliţă, Kazia mea! Nu numai că nu inventează, dar totul e adevărat; Świątecki are într-adevăr o mamă şi se poartă foarte bine cu ea.

Râsul şi vorbele ei descreţesc întrucâtva frunţile. Efecte şi mai puternice produce intrarea slujitorului cu vinul şi prăjiturile. Este tot portarul care mi-a oprit ultimele trei ruble, dar acum l-au îmbrăcat în frac şi ţine loc de lacheu. Stă cu ochii pironiţi pe platou, serviciul de sticlă zăngăne, iar el se mişcă atât de încet, de parcă ar aduce un pahar plin cu apă.

Încep să mă tem că va scăpa totul pe jos; din fericire, teama mea se dovedeşte de prisos...

După o clipă, păhărelele sunt pline.

Urmează actul logodnei...

O verişoară nevârstnică ţine un taler de porţelan, pe care se află două verighete. De curiozitate, ochii îi ies din orbite şi întreaga ceremonie îi produce o plăcere atât de vizibilă, încât pare că sare în sus o dată cu talerul şi verighetele. Susłowski se ridică urmat de ceilalţi, se aude hârşcâitul scaunelor trase înapoi.

Se aşterne linişte a. Aud cum una dintre matroane remarcă în şoaptă că se aştepta ca verigheta mea sa fie mai „serioasă”... Cu toate acestea, atmosfera este atât de solemnă, încât încremenesc şimuştele pe pereţi...

Susłowski ia cuvântul:

— Copiii mei, primiţi binecuvântarea noastră. Kazia

îngenunchează, îngenunchez şi eu...

Ce înfăţişare trebuie să aibă Światecki în această clipă! Trăznet!

Dar nu îndrăznesc să mă uit la el. Mă uit la rochia de muselină a Kaziei, care pe covorul roşu, decolorat, face o pată frumoasă. Mâinile lui Susłowski şi ale doamnei Susłowska se sprijină pe capetele noastre, după care viitorul meu socru cuvântează:

— Fiica mea! Pe tine nu trebuie să te mai învăţ ce înseamnă o soţie pentru bărbatul ei, fiindcă ai avut cel mai bun exemplu în casă. De altfel, cred că şi soţul tău îţi va spune care-ţi sunt îndatoririle... Prin urmare, mă adresez ţie, domnule Władysław...

Urmează un discurs, în timpul căruia număr până la o sută, iar când ajung la o sută, o iau de la început. Susłowski cetăţeanul Susłowski funcţionarul, Susłowski tatăl, Susłowski romanul are prilejul să-şi arate întreaga măreţie a sufletului... Cuvinte ca părinţi, copii, îndatoriri, binecuvântare, spini, conştiinţă curată... Îmi bâzâie pe lângă urechi asemenea unui roi de viespi, mi se aşază pe cap, mă înţeapă în urechile mai sus amintite, pe gât şi prin păr...

Am impresia că mă strânge puţin cravata, fiindcă mă înăbuş. Aud suspinele doamnei Susłowska, care mă înduioşează, pentru că în fond e o femeie cumsecade, aud clinchetul verighetelor pe talerul ţinut de verişoara jucăuşe. Isuse Cristoase, ce înfăţişare trebuie să aibă Światecki!

În sfârşit, ne ridicăm în picioare. Verişoara îmi bagă talerul sub ochi. Eu şi Kazia schimbăm verighetele...

Of, acum sunt logodit! Cred că ăsta-i sfârşitul, dar nu-i aşa, deoarece Susłowski ne cheamă şi ne sfătuieşte să ne ducem să cerem şi binecuvântarea tuturor mătuşilor.

Ne ducem. Sărut vreo cinci mâini asemănătoare cu nişte labe de barză... Toate mătuşile se aşteaptă să nu le înşel aşteptările.

Ce dracu de încredere puteau să aibă ele în mine! Vărul Jaczkowicz mă ia în braţe. Fără îndoială, mi-am legat prea

strâns cravata...

Dar ce-a fost mai rău, a trecut. Se lasă amurgul... Se aduce ceaiul.

Stau pe lângă Kazia şi mă prefac mereu că nu-l văd pe Światecki. Maimuțoiul mă face încă o dată să-mi sară inima când, la întrebarea dacă să-i toarne şi puțin lichior în ceai, răspunde că el bea lichiorul cu sticla... Altminteri, seara se încheie cu bine.

Plecăm. Trag cu putere aerul în piept. Fireşte, îmi legasem cravata prea strâns.

Mergem amândoi în tăcere. Dar liniştea începe să mă apese şi în curând devine insuportabilă. Intuiesc că trebuie să vorbesc cu Światecki , să-i spun şi lui cât sunt de fericit, ce frumos a fost şi cât de mult o iubesc pe Kazia... Vreau să încep, dar nu merge! în cele din urmă, aproape de atelier, zic:

— Światecki, recunoaşte totuşi că viața e frumoasă. Światecki se opreşte, îmi aruncă o privire pe sub sprâncene şi răspunde:

- Pudelul!

În seara aceea, nu i-am mai spus nici un cuvânt.

VIII

La vreo săptămână după, seara de logodnă, au ajuns şi Evreii mei la expoziție.

Tabloul a fost aşezat într-o sală separată, şi Comitetul percepe o taxă specială la intrare. Jumătate din venituri este pentru mine... Vizitatorii se îmbulzesc probabil de dimineața până seara.

Am fost o singură dată şi n-am să mă mai duc, fiindcă lumea se uită mai mult la mine decât la tablou; ce rost are să-mi fac nervi?

Dacă tabloul meu ar fi o capodoperă, cum nu s-a mai văzut pe lume, publicul ar prefera şi atunci să-şi satisfacă acea curiozitate, în virtutea căreia se duce să-l vadă pe „Krao” sau pe

hotentotul care mănâncă porumbei vii.

Un astfel de hotentot sunt acum şi eu... Aş fi mulţumit, dacă, aş fi într-adevăr un pudel. Dar sunt prea mult pictor, ca să nu mă înfurie asemenea înjosire a artei în fața extravaganţelor la modă...

IX

Cu trei săptămâni înainte, mă cunoştea foarte puţină lume, iar acum primesc zeci de scrisori, în cea mai mare parte de dragoste. Pariez că patru din cinci încep astfel: „Poate ca citind aceasta scrisoare, vei dispreţui o femeie care etc.” Nu dispreţuiesc nici o femeie cu condiţia să mă lase în pace.

Dacă n-ar fi Kazia, la drept vorbind, poate că n-aş ridica numai din umeri în fața acestui torent da sentimente.

Cel mai mult mă revoltă faptul că o asemenea „necunoscută” se aşteaptă ca un bărbat care n-a văzut-o niciodată, va răspunde la chemarea ei misterioasă. Mai întâi, dă-ţi vălul la o parte, frumoasă necunoscută, iar după ce am să te văd, abia atunci am să-ţi spun... Vai de mine, n-o să-ţi spun nimic, fiindcă o am pe Kazia!...

Am primit şi o anonimă de la vreo prietenă încărunţită, în care mie mi se spune maestru, iar Kaziei gâscă.

„Maestre, crezi că e o soţie potrivită pentru tine? mă întreabă încărunţită mea prietenă. Crezi că este o alegere vrednică de cel spre care se îndreaptă privirile întregii ţări? Eşti victima unor intrigi, etc.”

Este ciudată presupunerea, cu atât mai ciudată pretenţia, că eu nu trebuie să mă căsătoresc cu cine îmi dictează inima, ci doar ca să satisfac opinia publică.

Până şi biata Kazia le stă în cale.

Există desigur crime mai mari decât scrisorile anonime, dar una mai mare decât... cum să spun?... N-are importanţă!

Data cununiei mele cu Kazia nu este încă hotărâtă, dar va fi în curând.

Deocamdată, îi spun Kaziei să se îmbrace frumos şi o conduc la expoziție.

N-au decât să ne vadă împreună...

De la Paris, au mai sosit şi două din „cadavrele mari” ale lui Światecki.

Tabloul este intitulat *Ultima întâlnire* şi înfăţişează un băiat şi o fată întinşi pe o masă în sala de disecții. La prima aruncătură de ochi, ideea se explică perfect. Se vede că cei doi morți s-au iubit în timpul vieții, că i-a despărțit mizeria şi i-a reunit moartea.

Studenții aplecați peste cadavre au ieşit cam țepeni, în perspectiva sălii de disecții există unele neîmpliniri, dar „cadavrele mari” sunt pictate splendid. Iradiază parcă un frig de gheață. La expoziția de la Paris, tabloul n-a obținut nici măcar o mențiune, poate tocmai pentru că este atât de respingător, dar critica l-a lăudat.

Evident, printre pictorii noştri, există destule talente. Lângă „cadavrele mari” ale lui Światecki, Franek Cepkowski şi-a expus şi el *Moartea lui Kordecki*[1]. Ce forță uriaşă, ce individualitate puternică!

Światecki zice că Franek este un idiot, întâi pentru că Cepkowski poartă părul dat pe spate, ca o coamă, şi barba în triunghi, în al doilea rând, pentru că se îmbracă după ultima modă, iar în al treilea, pentru că este teribil de bine crescut, de ceremonios, şi vorbeşte destul de des de rudele lui de sânge albastru.

Dar Światecki greşeşte...

Talentul este o pasăre care-şi face cuibul unde-i place, o dată în pădurea sălbatecă, altă dată într-o grădină cu garduri tunse...

La München şi la Paris, am văzut pictori care arătau ca nişte argați ai unui fabricant de bere sau, dimpotrivă, ca nişte frizeri

---

[1] Augustyn Kordecki (1603—1673) — priorul mânăstirii paulinilor din Częstochowa; conduce apărarea mânăstirii în 1655 împotriva suedezilor. Sienkiewicz îl va imortaliza în a doua parte a trilogiei istorice — *Potopul*.

ori filfizoni; n-ai fi dat nici două parale pe ei şi când colo, bestiile posedau acea exaltare sufletească, un simţ neobişnuit al formelor şi culorilor, şi forța de a le transpune pe pânză. Ostrzyński, care are câte o expresie bătută pe toate muchiile pentru toate, ar scrie în „Latawiec”-ul lui: *Spiritus flat, ubi vult!*[1]

După părerea lui Światecki, pictura istorică este o „barbarie obscură”. Întrucât eu nu pictez subiecte istorice, îmi este indiferent, dar aud pretutindeni această opinie chipurile progresistă. A devenit un teribilism ieftin şi începe să mă agaseze.

Pictorii de pe la noi au un defect. Îşi însuşesc prea repede nu ştiu ce doctrine despre artă, şi pe urmă devin sclavii lor. Întind arta pe calapodul lor, apreciază totul prin aceste prisme unilaterale şi sunt mai pricepuți în propagarea lor decât atunci când pictează. Contrar celor afirmate mai înainte, am cunoscut şi pictori cu buzele tocite de atâta vorbărie despre ce este arta şi cum trebuie sa fie, iar când era vorba să ia pensula în mână, nu erau în stare de nimic...

Am gândit nu o dată că filozofii sunt aceia care trebuie să formuleze teoriile despre artă, iar dacă le formulează prost, n-au decât să răspundă. Pictorii trebuie să picteze, tot ce-i îndeamnă inima, şi să ştie să picteze, ăsta-i lucrul esențial...

După mine, cel mai neînsemnat talent valorează mai mult decât cea mai impunătoare doctrină, iar cea mai impunătoare doctrină nu face mai mult decât libertatea de a-ți lustrui pantofii.

X

Am fost la expoziție cu Kazia şi cu părinții ei.

În fața tabloului meu, îmbulzeală ca de obicei.

Când am intrat, lumea a început să şopocăiască; de astă dată, se uitau cu toții mai mult la Kazia, decât la tablou şi la mine. Femeile îndeosebi nu-şi mai dezlipeau privirile de la ea.

---

[1] Spiritul zboară unde vrea (lb. lat.).

Am băgat de seamă că era grozav de mulțumită din această cauză, dar nu i-o iau în nume de rău...

Mai grav este că atunci când a văzut „cadavrele mari” ale lui Światecki , a spus că este un tablou „necuviincios”. Susłowski a declarat că i-a luat vorba din gură, în timp ce eu turbam. Nu mă aşteptam în ruptul capului ca logodnica mea să aibă o asemenea concepție despre artă!

De furie, m-am despărțit de ei numaidecât, pretextând că trebuie să mă întâlnesc cu Ostrzyński, şi am plecat într-adevăr la el, să-l iau la micul dejun.

XI

Am văzut o minune, şi basta!

Abia acum am înțeles de ce are omul ochi.

Corpo di Baccho! Ce frumusețe!

Mergeam pe stradă cu Ostrzyński. Deodată, la colțul „Wierzbowei, trece pe lângă noi o femeie. Rămân înlemnit, încremenesc, împietresc, mă holbez, îmi pierd cumpătul, îl apuc instinctiv pe Ostrzyński de cravată, i-o dezleg şi... săriți, că mor!

Nu spun nimic când afirm că are trăsături frumoase... Trăsăturile nu sunt nimic! E pur şi simplu o idee artistică! O capodoperă ca desen, colorit şi prospețime. Greuze[1] ar învia la vederea ei, apoi s-ar spânzura că a pictat asemenea sperietori.

Nu mă mai satur de privit... E singură, dar de unde! O însoțesc poezia, muzica, primăvara, farmecul şi iubirea. Nu ştiu dac-aş vrea numaidecât s-o pictez, fiindcă aş prefera să îngenunchez înaintea ei şi să-i sărut picioarele pentru că s-a născut... De altminteri, mai ştiu şi cu ce-aş vrea!...

Trece de noi senină ca o zi de vară. Ostrzyński se înclină, dar ea nu-l vede... Eu mă trezesc din buimăceală şi strig:

— H îi după ea!

---

[1] Jean Baptiste Greuze (1725—1805) — pictor şi grafician francez; a pictat scene sentimentale de gen cu caracter moralizator şi portrete de femei şi copii.

— Asta nu! se împotriveşte Ostrzyński, ai înnebunit? Trebuie să-mi fac nodul la cravată. Las-o baltă! E o cunoştinţă de-a mea.

— O cunoştinţă de-a ta? Prezintă-mă!

— Nici nu mă gândesc… ai grijă de logodnica ta.

Îl blestem pe Ostrzyński şi pe urmaşii lui până într-a noua spiţă, după care vreau să alerg după necunoscută. Spre nefericirea mea, urcă într-o birjă. De departe, îi mai văd doar pălăria de orez şi umbreluţa roşie.

— O cunoşti cu adevărat? îl întreb pe Ostrzyński.

— Eu le cunosc pe toate!

— Cine este?

— E doamna Helena Kołczanowska, fostă Turno, altfel spus, văduva-fecioară.

— De ce văduva-fecioară?

— Pentru că soţul ei a murit imediat după nuntă, când s-au servit dulciurile. Dacă ţi-ai mai venit în fire, bai să-ţi spun povestea ei. A fost odată un holtei foarte bogat şi fără copii, Kołczanowski de Kołczanowo, un şleahtic din Ucraina. Avea o familie foarte numeroasă, care aştepta să-l moştenească, şi un gât foarte scurt, care sporea şi mai mult speranţele moştenitorilor. Pe aceşti moştenitori i-am cunoscut şi eu. Erau într-adevăr nişte oameni cu totul cumsecade, dar ce vrei! Până şi cei mai de treabă dintre ei, cei mai puţin interesaţi, nu se puteau abţine să nu se uite la grumazul lui Kołczanowski. În sfârşit, l-au sâcâit atâta pe bătrân, încât acesta, în ciuda familiei, a cerut-o în căsătorie pe fiica vecinului, a făcut un act prin care îi lăsa ei toată averea, apoi s-a cununat; după cununie, a urmat nunta, la sfârşitul nunţii, cina cu dulciuri, iar la sfârşitul cinei cu dulciuri, a murit pe loc de apoplexie… În acest fel, doamna Helena a rămas văduvă-fecioară; acum înţelegi?

— Toate astea s-au întâmplat demult?

— Acum trei ani! Ea avea pe atunci douăzeci şi doi de ani… Putea să se recăsătorească de douăzeci şi două de ori până acum, dar nu vrea… S-a presupus că aşteaptă un prinţ. De

altfel, ştiu bine că n-are nici o pretenţie, iar cea mai bună, dovadă este că doamna Kołczanowska se află în relaţii de prietenie cu talentata, cunoscuta şi simpatica noastră Ewa Adami, cu care a fost colegă de pension.

Auzind acestea, mai că am sărit în sus de bucurie. Dacă-i aşa, nu mă mai interesează Ostrzyński. Draga şi buna Ewusia îmi va ajuta s-o cunosc pe doamna Helena Kołczanowska.

— Ascultă, aşadar nu vrei să mă duci la ea? îl întreb pe Ostrzyński.

— În ultimă instanţă, dacă ţii cu tot dinadinsul să cunoşti pe cineva din oraş, până la urmă izbuteşti — îmi răspunde Ostrzyński — dar având în vedere că m-ai îndepărtat de Kazia, n-aş vrea ca în acest caz să se spună că am contribuit la... în sfârşit, ştiu şi eu... Rămâi cu bine!

XII

În ziua aceea, trebuia să iau masa la familia Susłowski, dar le-am scris că nu pot să mă duc...

E adevărat, nu m-au durut niciodată măselele, dar puteau să mă doară.

Hela nu mi-a ieşit din minte toată ziua, pentru că la urma urmei, ce pictor aş mai fi fost şi eu, dacă nu m-aş fi gândit mereu la asemenea chip?! Am pictat din memorie zece portrete de-ale ei. Mi-a venit şi ideea unui tablou, în care o faţă ca a Helei ar fi făcut o impresie grozavă. Aveam însă nevoie s-o mai văd de câteva ori.

Am alergat într-un suflet la Ewka Adami, dar n-am găsit-o acasă. Seara, am primit un bilet de la Kazia, în care mă invita pentru mâine la ape în grădină, apoi la cafea. Mai mare necazul cu apele şi cafeaua asta!

Nu pot să mă duc, fiindcă dacă n-o găsesc acasă pe Ewa de dimineaţă, n-o mai prind toată ziua...

Ewa Adami (e numele ei de actriţă, de fapt se numeşte Anna Jedlińska) este o fată excepţională.

Suntem prieteni de mult şi ne vorbim la „per tu”.... Se împlineşte al cincilea an de când a intrat la teatru şi a rămas pură în înțelesul deplin al cuvântului. Asta pentru că prin teatre există fireşte multe femei fizic nevinovate, dar dacă corsetele lor ar vrea să dezvăluie vreodată toate poftele stăpânelor, presupun că cel mai obraznic pavian ar putea să roşească prin toate locurile neacoperite de păr.

De altfel, e şi greu să pretinzi ca o femeie care joacă în fiecare seară roluri de dragoste, fidelitate, noblețe etc. să nu-şi formeze treptat convingerea că toate aceste virtuți nu sunt decât nişte accesorii ale artei dramatice şi actoriceşti, care n-au legătură cu viața.

Deosebirea uriaşă dintre artă şi realitatea vieții le întăreşte această convingere; rivalitatea şi invidia pentru aplauze otrăvesc până şi cele mai nobile avânturi ale inimii.

Contactul neîntrerupt cu nişte oameni atât de decăzuți, ca actorii, le stârneşte simțurile. Nu există nici o pisică de angora atât de albă, care să nu se mânjească de noroi în asemenea condiții. Le poate ține piept numai un talent uriaş, care se purifică în focul artei, sau o natură prin excelență estetică, prin care nu pătrunde răul, aşa cum nu pătrunde apa prin penajul lebedei. Printre asemenea naturi *imperméables* se numără şi Ewa Adami.

În destule nopți, la un ceai şi o lulea de tutun, am discutat nu o dată cu colegii despre oamenii care alcătuiesc lumea artei, începând cu categoria cea mai de sus, a poeților, şi sfârşind cu cea mai de jos, a actorilor.

Artistul este o ființă care posedă o imaginație mai dezvoltată decât muritorul obişnuit, o ființă mai sensibilă decât celelalte, senzuală, impulsivă, o ființă care ştie totul în domeniul fericirii şi al plăcerii şi care doreşte cu o forță nestăpânită.

Caracterul şi voința lui trebuie să fie de trei ori mai puternice decât ale celorlalți, ca să se poată împotrivi tentațiilor.

Dar, întrucât nu există nici un motiv pentru care o floare mai

frumoasă decât celelalte să fie mai rezistentă la vânt, tot aşa nu există nici un motiv ca un actor să aibă un caracter mai puternic decât un om de rând.

Dimpotrivă, există motive pentru care să aibă un caracter mai slab, deoarece forța lui de viață piere în prăpastia şi zbuciumul care despart lumea artei de lumea realității de zi cu zi.

Artistul este pur şi simplu o pasăre bolnavă, care are mereu temperatură; uneori îl pierzi din ochi pe sub nori, alte ori îşi târăşte aripile obosite prin pulbere şi noroi. Arta îi creează aversiunea pentru pulbere şi noroi, dar viața îi răpeşte forța zborului. De aici conflictul atât de frecvent dintre viața interioară şi exterioară a artiştilor.

Lumea poate că are dreptate când cere mai mult de la ci decât de la ceilalți şi când îi condamnă, dar şi Cristos va avea dreptate, când îi va mântui...

Ostrzyński susține într-adevăr că actorii fac parte din lumea artistică tot atâta cât şi tromboanele, clarinetele, cornii etc., dar asta nu-i adevărat.

Cea mai bună dovadă este Ewa Adami, o artistă autentică, atât prin talentul ei, cât şi prin simțul estetic care a ferit-o de rău ca o mamă...

Cu toată prietenia pe care o nutresc pentru Ewa, n-am mai văzut-o de mult, aşa că s-a bucurat foarte mult când m-a văzut, deşi mi s-a părut cam ciudată şi n-am înțeles de ce.

— Ce mai faci, Władek — mă întreabă — bine că te mai vede omul...

Eram foarte mulțumit că am găsit-o acasă.

Purta un capot turcesc cu palmieri pe un fond ca smântâna, cu tiv larg *vieil or*[1] şi mâneci răscroite. Tivul îndeosebi se potrivea de minune cu tenul ei palid şi ochii viorii. I-am şi spus-o; a fost foarte bucuroasă, aşa că am trecut la subiect.

[1] Aur vechi; aici cu sensul de culoarea aurului vechi (lb. fr.).

— Draga mea *divă!* îi spun, tu o cunoşti pe doamna Kołczanowska, ucraineanca aia splendidă?

— O cunosc, mi-a fost colegă,

— Fă-mi şi mie cunoştinţă cu ea...

Ewa începe să scuture din cap.

— Draga mea, scumpa mea, dacă mă iubeşti...

— Nu, Władzio! Nu-ţi fac cunoştinţă cu ea...

— Vezi ce rea eşti, şi cu era cât pe ce să mă îndrăgostesc de tine!

Ce mimoză şi Ewa asta!

La auzul declaraţiei mele, roşeşte şi păleşte în acelaşi timp, îşi sprijină coatele pe masă (minune, nu coate), îşi ia faţa în palme şi mă întreabă:

— Când a fost asta?

Ardeam de nerăbdare să vorbesc despre Hela, dar pentru că odată, într-adevăr, aproape că mă îndrăgostisem de Ewa, iar acum voiam s-o dispun, încep să povestesc:

— Păi lucrurile s-au întâmplat aşa... Odată, după ce-am ieşit de la teatru, ne-am dus la Grădina Botanică, Mai ţii minte ce noapte splendidă era?! Am stat pe o bancă lângă bazin şi tu ai spus că vrei sa asculţi privighetoarea. Eu eram cam trist, nu ştiu de ce, şi mi-am scos pălăria, fiindcă mă durea capul, iar tu te-ai dus la bazin, ai muiat batista în apă şi mi-ai pus-o pe frunte o dată cu mâna ta. Atunci mi s-a părut că eşti bună ca un înger şi mi-am spus: dacă am să iau această mână şi am s-o sărut, s-a zis cu-mine! am să mă îndrăgostesc lulea de ea...

— Şi? întreabă Ewa şoptit.

— Te-ai îndepărtat brusc de mine, de parcă ai fi ghicit ceva. O vreme, Ewa cade pe gânduri, după care îşi revine şi-mi spune cu o grabă nervoasă:

— Hai să nu mai vorbim de asta, te rog...

— Bine, să nu mai vorbim... Ewa, draga mea, îmi placi prea mult, ca să mă îndrăgostesc vreodată de tine. Una o exclude pe cealaltă. Ţin într-adevăr foarte mult la tine, de când ne-am

cunoscut.

— Ascultă-mă — întreabă Ewa, urmărindu-şi propriile gânduri — e adevărat că te-ai logodit?

— Adevărat,

— De ce nu mi-ai spus şi mie?

— Pentru că rupsesem relaţiile, le-am reluat nu prea demult. Iar dacă vrei să-mi spui că, logodit fiind, nu se cuvine s-o cunosc pe Hela, îţi răspund dinainte că mai întâi am fost pictor şi abia pe urmă m-am logodit. Doar nu te temi pentru ea.

— Aşa ceva să nu-ţi închipui. Nu-ţi fac cunoştinţă cu ca, fiindcă nu vreau s-o bag în gura lumii. Umblă zvonul că de câteva săptămâni te iubeşte jumătate din Varşovia; se vorbeşte că ai un succes nemaiauzit. Nu mai demult decât ieri, am auzit o glumă, cum că din cele zece porunci tu ţi-ai făcut una singură, ştii care?

— Care?

— „Să nu jinduieşti la soţia aproapelui tău... în zadar...”

— O, Doamne, numai tu cunoşti necazul meu!... dar gluma-i bună.

— Şi adevărată, nu mai încape îndoială.

— Ascultă, Ewuś, vrei să ştii adevărul? Am fost întotdeauna timid şi neîndemânatic, n-am avut niciodată şi n-am nici acum succes la femei. Lumea îşi închipuie cine ştie ce, dar habar n-ai cât adevăr exprimă exclamaţia mea: O, Doamne, numai tu cunoşti necazul meu!

— *Povero maëstro!*

— Lasă italiana... Îmi faci cunoştinţă cu doamna Kołczanowska?

— Dragă Wladzio, nu pot... Toată lumea te crede un donjuan, aşa că nu se cade ca tocmai eu, o actriţă, să te introduc în casa unei femei singure, ca Hela, care atrage privirile tuturor.

— Atunci tu de ce mă primeşti?

— Cu mine e altceva! Eu sunt actriţă, aşa că mie mi se potrivesc cuvintele lui Shakespeare: „De-ai fi mai curată ca

lacrima şi mai albă ea zăpada, tot n-ai să scapi de gura lumii!”[1]

— Asta-i bună, să-ți pierzi mințile, nu alta! Oricine poate s-o cunoască, să-i facă vizite, să se uite la ea, numai eu nu! Şi de ce mă rog? Pentru că am pictat un tablou reuşit şi am căpătat oarecare faimă.

— Din punctul tău de vedere, ai şi tu dreptate, îmi răspunde Ewa zâmbind. Chiar dacă nu-ți vine să crezi, află că ştiam dinainte de ce vii la mine. A trecut Ostrzyński pe la mine şi a încercat să mă convingă că e „mai bine” să nu-ți fac cunoştință cu Hela.

— Aha, înțeleg!... Şi tu i-ai promis?

— Nu i-am promis nimic, ba m-am şi supărat... Cred totuşi că e „mai bine” să nu te conduc la ea. Hai să vorbim mai bine despre tabloul tău.

— Lasă-mă-n pace cu tabloul şi pictura! Dar dacă-i aşa, foarte bine! Te anunț că în curs de trei zile am s-o cunosc pe doamna Kołczanowska, de-ar fi să ajung la ea travestit.

— Îmbracă-te în haine de grădinar şi du-i un buchet de flori din partea lui Ostrzyński.

Eu însă, am altă idee, care mi se pare atât de grozavă, încât mă lovesc cu palma peste frunte, uit de supărare, de ranchiuna pe care i-o purtam Ewei cu o clipă înainte, şi exclam:

— Pe cuvântul tău că nu mă trădezi?

— Pe cuvântul meu! mă asigură Ewa curioasă.

— Atunci, află că mă îmbrac ca un bătrân cerşetor cu lira[2]. Costumul şi lira le am, în Ucraina am fost de mai multe ori, iar la curtat mă pricep... Doamna Kołczanowska este ucraineancă, aşa că mă va primi fără ezitare, înțelegi...

---

[1] Parafraza cuvintelor lui Hamlet din piesa cu acelaşi nume de W. Shakespeare, scena I, act. III: „(...) de-ai fi ca gheața de curată, ca zăpada de neprihănită, şi de bârfeală tot n-ai să scapi”.

[2] Episodul cerşetorului cu lira este inspirat dintr-o anecdotă care circula pe seama pictorului Józef Cheimoński (1849—1914) — reprezentant de frunte al direcției realiste în pictura poloneză de la îngemănarea secolelor XIX şi XX; a pictat scene de gen cu tematică rurală, peisaje lirico şi atelaje cu cai.

— Ce idee originală! se miră Ewa.

Are, însă, prea mult simț artistic ca să nu-i placă; de altfel, mi-a dat cuvântul că nu mă trădează, deci nu mai are nimic de obiectat.

— Ce idee originală! repetă, Hela îşi iubeşte atât de mult Ucraina ei, încât o să înceapă să plângă când o să vadă un cerşetor cu lira aici, la Varşovia... Dar ce-ai să-i spui? Cum ai să-i explici apariția ta aici, pe malul Vistulei?

Fără sa vrea, Ewa este şi ea contaminată de entuziasmul meu.

După un răstimp, ne aşezăm şi începem să conspirăm de-a binelea...

Convenim deci că am să mă machiez, iar Ewka va veni să mă ia cu o trăsură, ca să nu stârnesc prea mult curiozitatea trecătorilor; doamna Hela nu va şti nimic deocamdată... până mai târziu, când Ewa îi va dezvălui secretul.

Ne amuzăm grozav de ideea mea, apoi încep să-i sărut mâinile şi ea mă opreşte la micul dejun.

Seara o petrec la familia Susłowski.

Kazia e puțin supărată, că n-am venit la masa de prânz, dar îi suport ca un îngeraş umoarea, în timp ce mă gândesc la escapada de mâine şi... la Hela,

XIII

Ora unsprezece dimineața... Aştept să vină Ewa.

Sunt îmbrăcat într-o cămaşă deschisă la piept, un suman cam ponosit, dar încă destul de bun, cingătoare, cizme, mă rog, tot ce trebuie.

Părul unei peruci cărunte îmi cade peste ochi şi ar trebui ca cineva să aibă o minte foarte ageră ca să-şi dea seama că e o perucă; barba mea este o capodoperă a răbdării. De la opt de dimineață de când tot lipesc fire albe în părul meu, aşa că sunt atât de cărunt, cum n-am să fiu nici la bătrânețe... Sepia dizolvată mi-a închis tenul, iar ridurile, pur şi simplu geniale, mi

le-a făcut Światecki. Arăt ca la şaptezeci de ani.

Światecki susține că, în loc să pictez, aş putea să-mi câştig pâinea ca model, se înțelege, cu şi mai mare folos pentru artă.

Unsprezece şi jumătate... Vine Ewa.

Trimit legătura cu hainele mele la trăsură, fiindcă nu ştiu dacă nu voi fi pus în situația să mă schimb, apoi iau lira, cobor şi, o dată ajuns lângă birjă, exclam:

— Slawa Bohu![1]

Adami este uluită şi încântată.

— Ce prisăcar minunat! Un cerşetor sadea! repetă râzând. Numai unui artist poate să-i treacă prin cap asemenea idee!

Între noi fie vorba, şi ea arată ca o dimineață de vară. Poartă o rochie de mătase şi o pălărie de pai cu maci. Nu pot să-mi dezlipesc ochii de la ea. A venit cu o birjă deschisă, aşa că lumea începe să se uite la noi, dar ei nici că-i pasă!

În sfârşit, birja porneşte; inima începe să-mi bată mai tare, după un sfert de oră o voi vedea pe Hela visată...

Nu parcurseserăm nici o sută de paşi, când îl zăresc pe Ostrzyński de departe, venind spre noi din direcție contrară.

El mai lipsea!

Când ne vede, o salută mai întâi pe Ewuś, apoi începe să se uite cu luare-aminte la noi, mai ales la mine. Nu cred că m-a recunoscut, cu toate acestea, după ce trecem de el, mă uit înapoi şi-l văd oprit locului şi urmărindu-ne cu privirea. Îl pierdem din ochi la o cotitură. Birja înaintează destul de repede, deşi mie mi se pare că drumul durează o veşnicie. Ne oprim, în cele din urmă, pe aleea Belwedere...

Ne aflăm înaintea casei Helei.

Alerg glonț spre uşă.

Ewa mă urmează, dojenindu-mă:

— Ce cerşetor insuportabil!

Un slujitor cu o înfățişare marțială ne deschide uşa şi mai

---

[1] Slavă Domnului (lb. ucr.).

să-i iasă ochii din orbite la vederea mea; Ewa îl linişteşte, spunându-i că cerşetorul este cu ea, şi intrăm în casă.

Camerista apare pentru o clipă, ne aduce la cunoştinţă că doamna se îmbracă în încăperea alăturată şi dispare.

— *Bonjour,* Hela! strigă Ewa.

— *Bonjour,* Ewuś! îi răspunde o voce minunată, proaspătă, îndată, sunt gata numaidecât!

— Hela, habar nu ai ce surpriză te aşteaptă... Ţi-am adus un cerşetor, un cerşetor autentic cu lira, care a cutreierat cândva stepele Ucrainei.

Un piuit de bucurie răsună în camera vecină, uşa se deschide brusc şi apare Hela, îmbrăcată numai pe jumătate, în corset şi cu părul despletit.

— Un cerşetor! un cerşetor orb! aici! la Varşovia!

— Nu e orb! vede! se grăbeşte Ewa s-o prevină, nevrând să împingă gluma prea departe.

Este însă prea târziu, pentru că în aceeaşi clipă mă şi arunc la picioarele Helei, strigând:

— *Cheruwyme bożij!*[1]

Şi-i îmbrăţişez picioarele, apoi îmi ridic privirile ceva mai sus şi văd puţin chiar forma lor dumnezeiască... Îngenuncheaţi, popoare (Cădelniţe aduceţi, o, noroade! E Venus, Venus din Mile)[2]

— *Cheruwyme!* repet cu înflăcărare neprefăcută. Entuziasmul meu de cerşetor se poate întemeia pe faptul că, după o *mandriwka*[3] atât de lungă, întâlnesc în sfârşit un suflet ucrainean. Cu toate acestea, Hela îşi eliberează picioarele şi se retrage... O clipită îi văd încă braţele goale şi gâtul care îmi aduc aminte de Psyche[4] din muzeul napolitan, după care dispare în

---

[1] Heruvim dumnezeiesc! (lb. ucr.).

[2] Statuie de marmură a Afroditei, găsită în 1820 la Mile.

[3] Aici, călătorie, drum lung (lb. ucr.).

[4] Regină persecutată de Afrodita pentru frumuseţea ei. Dragostea dintre Psyche şi Eros, pierderea şi regăsirea iubitului constituie tema romanului

spatele uşii, lăsându-mă îngenuncheat în mijlocul încăperii.

În acelaşi timp, Ewus mă ameninţă cu umbreluţa şi râde, ascunzându-şi năsucul trandafiriu într-un buchet de rezedă.

Prin uşă începe o conversaţie în cel mai frumos dialect care s-a vorbit vreodată la vărsarea Prypéc-ului în Czertomelik.

Mă pregătisem dinainte să răspund la tot felul de întrebări posibile, aşa că mint ca din carte... Sunt „prisăcar” de lângă Czehryn.. Fiica mea a plecat cu un leah la Varşovia, iar eu tużyl taj tużyl[1] la prisaca mea, până când am plecat şi eu după ea. Oamenii cu inimă bună mă miluiau cu *hroszi*[2], că le cântam... Şi acum? O să-mi văd *detyny myleńkuju*[3], o s-o binecuvântez şi o să mă întorc acasă, că şi după maica Ucraina tânjesc... Să mor acolo lângă stupii mei. Că tot omu' trebui să moară, iar bătrânului Fylyp i-a venit timpul.

Ce înseamnă firea de actriţă! Ewa ştie cine sunt, dar este atât de impresionată de rolul meu, încât începe să-şi clatine căpşorul cu melancolie şi să se uite la mine cu duioşie. În cealaltă cameră, se aude glasul Helei înfiorat de emoţie.

Uşa se crapă puţin, în deschizătură se arată un braţ alb, fermecător şi pe neaşteptate intru în posesia a trei ruble, pe care le primesc, fiindcă n-am încotro; mai mult, în numele tuturor sfinţilor, vărs nu potop de binecuvântări peste capul Helei.

Mă întrerupe slujitoarea care intră cu vestea ca domnul Ostrzyński se află jos şi întreabă dacă doamna poate să-l primească.

— Nu-l lăsa să vină aici, draga mea! strigă Ewa alarmată, Natural, Hela declară că nu-l primeşte, arătându-se chiar puţin uimită de această vizită atât de matinală. La rândul meu, nu pricep nici eu, cum de Ostrzyński, care se mândreşte cu cunoaşterea bunelor maniere, poate să vină în vizită la această

Eros şi Psyche de Apuleius.

[1] Am tânjit, am tânjit (lb. ucr.).

[2] Subunitate a zlotului în Polonia. Aici cu sensul de bani.

[3] Copilă dragă (lb. ucr.).

oră.

— E ceva la mijloc! constată Ewa.

N-am însă vreme pentru alte lămuriri, fiindcă în aceeaşi clipă se iveşte Hela îmbrăcată, şi slujitoarea anunța că micul dejun este pregătit.

Trec amândouă în sufragerie.

Hela vrea neapărat să stau la masă, dar eu mă împotrivesc şi mă aşez cu lira mea pe prag. Primesc numaidecât o farfurie atât de încărcată cu mâncare, încât dac-ar fi înfulecat tot, chiar şase cerşetori ucraineni ar fi suferit de indigestie. Mănânc totuşi, fiindcă sunt flămând, şi în acest timp o examinez pe Hela.

De bună seamă, un cap mai frumos ca al ei nu există în lumea galeriilor de pictură! De când sunt, n-am mai văzut nişte ochi atât de transparenți; pur şi simplu, se văd prin ei toate ghiolurile, aşa cum se vede fundul unui pârâiaş limpede. Dar ochii aceştia au încă o însuşire, încep să râdă înaintea buzelor, ceea ce face ca fața să se lumineze, de parcă s-ar aşterne peste ca o rază de soare. Ce dulceață inegalabilă în alcătuirea gurii!... Capul ei seamănă puțin cu capetele lui Carlo Dolce[1], deşi desenul ochilor şi sprâncenele aduc aminte de Sanzio[2] în cel mai nobil chip.

În sfârşit, încetez să mai mănânc şi mă uit, mă uit... m-aş fi uitat aşa până, la moarte...

— Ieri n-ai venit pe la mine, îi spune Hela Ewei, credeam că ai să treci după-amiază.

— De dimineață am avut repetiție, iar după masă am vrut să văd tabloul lui Magórski.

— Şi l-ai văzut?

— Nu prea bine, pentru că era înghesuială... dar tu?

— Eu am fost de dimineață. Ce poet! îți vine să plângi

---

[1] Corect Carlo Dolci (1616—1686) — pictor italian din epoca barocă.

[2] Raffaello Santi sau Sanzio (1483—1520) — pictor şi arhitect italian; unul dintre cei mai mari artişti ai Renaşterii. Stilul lui, plin de armonie şi de frumusețe clasică, a influențat profund pictura europeană.

împreună cu aceşti evrei.

Ewa priveşte la mine, iar mie îmi creşte inima.

— O să mă mai duc, ori de câte ori am să pot, adaugă Hela, Hai să mergem împreună, vrei? Poate, chiar astăzi? Mi-a făcut atâta plăcere să mă uit la tablou şi să mă gândesc că s-a găsit şi la noi un astfel de talent!

Cum să nu adori o asemenea femeie? Şi Hela continuă:

— Păcat că se spun lucruri atât de ciudate pe seama acestui Magórski. Îți mărturisesc că mor de curiozitate să-l cunosc.

— Ce vorbeşti! remarcă Ewa indiferentă.

— Tu îl cunoşti, nu-i aşa?

— Te asigur că pierde foarte mult când îl cunoşti mai bine: e îngâmfat, vanitos, ah! cât e de vanitos!...

Simt o dorință atât de grozavă să scot limba la Ewa, încât abia pot să mă abțin, iar ea îşi îndreaptă privirile diabolice spre mine şi mă întreabă:

— Ți-ai pierdut pofta de mâncare, bătrâne? Nu mai rezist şi-i arăt limba.

Dar ea se adresează iarăşi Helei:

— O, da! Pe Magórski e mai bine sa-l admiri de departe, decât să-l cunoşti. Ostrzyński spune despre el că este un geniu într-un trup de „coafor”.

I-aş fi rupt urechile lui Ostrzyński, dacă ar fi spus aşa ceva; cât despre Ewa, ştiam că este foarte afurisită, dar acum întrece măsura.

Spre norocul meu, micul dejun ia sfârşit.

Ieşim în grădină, unde va trebui să cânt.

Asta nu prea-mi convine şi aş prefera să mă aflu în vizită la Hela ca pictor....

Dar n-am încotro!

Mă aşez lângă zid în umbra castanilor, prin frunzişul cărora răzbate soarele alcătuind pe jos o mulțime de pete luminoase. Petele tremură, lucesc, dispar şi iarăşi luminează pe măsură ce adierile mişcă frunzele. Grădina este foarte mare, aşa că

zgomotul oraşului nu se mai aude aproape deloc, mai ales că îl acoperă şi susurul unei fântâni arteziene. E o căldură toridă. Prin frunziş se aude ciripitul vrăbiilor, slab şi parcă somnoros. În rest, tăcere.

Bag de seamă că se alcătuieşte un tablou foarte frumos: grădina, fundalul copacilor, petele de soare, fântâna arteziană, cele două femei cu chipuri neasemuit de frumoase, rezemate una de alta, şi eu, cerşetorul cu lira de lângă zid — toate acestea au un farmec aparte, la care ca pictor sunt deosebit de sensibil.

Uit întrucâtva de rolul meu şi încep să cânt din toată inima:

„Zice lumea că-s ferice,
Şi eu râd de asta;
Ea nu ştie că adesea,
M-a lovit năpasta.
M-am născut nefericită,
Şi aşa pieri-voi!
De ce m-ai mai născut, mamă,
Doar pentru nevoi?”

Ewa este impresionată, pentru că are suflet de artistă, Hela pentru că este ucraineancă, iar eu, pentru că amândouă sunt atât de frumoase, încât vederea lor mă îmbată.

Hela ascultă firesc, fără manifestări artificiale, dar în ochii ei transparenți văd că ascultarea îi produce o plăcere sinceră, adevărată.

Ce deosebire față de ucrainencele care vin la Varşovia, în timpul carnavalului şi-şi agasează partenerii la dans cu dorul lor de Ucraina, iar în realitate, cum zice un prieten de-al meu, nici una nu s-ar lăsa convinsă în ruptul capului să plece de la Varşovia şi de la carnaval în Ucraina!

Hela ascultă, îşi mişcă în ritmul melodici capul distins, câteodată îi spune Ewei: „Pe ăsta-l ştiu”, şi cântă împreună cu mine, în vreme ce eu întrec până şi propriile aşteptări. Extrag din

memorie şi din piept rezerve întregi de materiale lirice de stepă, începând cu hatmanii, cavalerii şi cazacii şi sfârşind cu şoimii, Soniile, Marusiile, stepele, curganele şi Dumnezeu mai ştie ce. Mă mir şi eu cum de s-au adunat atâtea.

Timpul trece ca un vis.

M-am întors acasă cam obosit, dar îmbătat…

XIV

La atelier, deşi nu mă aşteptam, îi găsesc pe soții Susłowski şi pe Kazia.

Voiau să-mi facă, o surpriză…

De ce nu le-o fi spus Światecki că am să întârzii?

Nici Kazia, şi nici domnul şi doamna Susłowski nu m-au recunoscut… Dovadă că travestirea îmi reuşise. Mă apropii de Kazia şi o iau de mână, dar ea se retrage puțin speriată.

— Kazia, nu mă mai recunoşti? o întreb. Şi mă apucă râsul, când văd cât e de uluită.

— Bine, dar e Władek! o asigură Światecki .

Kazia mă cercetează cu luare-aminte, apoi începe să râdă exclamând:

— Ptiu, ce cerşetor urât!

Eu sunt un cerşetor urât! Sunt curios unde a văzut ea unul mai frumos? Fireşte, pentru biata Kazia, crescută în conformitate cu principiile estetice ale lui papa Susłowski, toți cerşetorii sunt urâți.

Dau fuga în bucătărioara noastră şi după vreo cincisprezece minute mă întorc cu înfățişarea mea de totdeauna.

Kazia şi părinții ei încep să mă întrebe ce înseamnă această mascaradă.

— Ce înseamnă, această mascaradă?… Nimic mai simplu… Vedeți dumneavoastră, noi pictorii ne facem adesea servicii colegiale şi ne pozăm unii altora. Uite, Światecki , de pildă, mi-a pozat pentru bătrânul evreu. Kazia, nu l-ai recunoscut în tablou? Acum eu îi pozez lui Cepkowski. Aşa-i obiceiul printre

pictori, mai ales că la Varşovia nu prea există modele.

— Am venit să-ți facem o surpriza, îmi spune Kazia, fiindcă n-am fost niciodată într-un atelier. Ah, ce dezordine! Aşa e la toți pictorii?

— Mai mult sau mai puțin!

Domnul Susłowski declară şi el că ar fi preferat să găsească mai multă ordine la mine, aşa că pe viitor se aşteaptă că vor surveni schimbări importante. Îmi vine să-i arunc lira în cap. În acest timp, Kazia zâmbeşte cu cochetărie şi spune:

— Există un pictor tare răutăcios, la care totul o să arate altfel, când o să mă apuc eu de treabă... toate lucrurile vor fi curățate de praf şi aşezate la locul lor...

Spunând acestea, îşi ridică năsucul cârn, se uită la coronițele alcătuite din pânze de păianjeni, care împodobesc colțurile atelierului nostru, şi adaugă:

— Asemenea neorânduială poate face o proastă impresie şi asupra negustorilor... Vine cineva, mă rog, şi parcă s-ar afla într-un talcioc. Uite, armura asta, de exemplu, e foarte ruginită. Nu-i nevoie decât să chemi servitoarea, să-i spui să piseze puțină cărămidă şi totul va începe să strălucească asemenea unui samovar nou-nouț.

— Isuse, Mărie! Ea vorbeşte despre negustori şi vrea să-mi frece cu cărămidă cămăşile mele de zale, scoase din morminte... Ah, Kazia, Kazia!

Susłowski, fericit, o sărută pe frunte, iar Świątecki scoate nişte sunete de rău augur, care aduc aminte de grohăitul mistreților. Kazia mă amenință cu degetul şi continuă:

— Te rog să nu uiți că totul se va schimba. După care sfârşeşte:

— Iar dacă un anume domn nu va veni diseară la noi, va fi urâcios şi nu va fi iubit.

Şi îşi acoperă ochii. Nu pot să spun că jocul ei nu era fermecător... Promit că vin şi îmi conduc personal viitoarea familie până jos...

Când mă întorc, îl găsesc pe Światecki privind pieziş şi bănuitor la pachetul cu hârtii de câte o sută de ruble, care se afla pe masă.

— Ce-i asta?

— Ştii ce s-a întâmplat?

— Habar n-am...

— Am jefuit un om, ca un hoț de rând.

— Cum aşa?

— I-am vândut „cadavrele” mele.

— Şi ăştia sunt banii?

— Da... Sunt un cămătar josnic.

Îl îmbrățişez pe Światecki, îi felicit din toată inima, iar el începe să-mi relateze cum s-a întâmplat.

— După, ce-ai plecat tu, am rămas singur, când mă pomenesc că vine un domn şi mă întreabă dacă cu sunt Światecki. Îi răspund: „Interesant, de ce n-aş fi Światecki!” şi atunei îmi zice: „Am văzut tabloul dumitale şi vreau să-l cumpăr”. „Foarte bine, dar îngăduie-mi să-ți spun, domnule, că trebuie să fii un idiot ca să cumperi uri tablou atât de prost”, zic. Iar el: „Idiot nu sunt, dar am şi eu fantezia să cumpăr tablouri pictate de idioți”. „Dacă-i aşa, prea bine”, răspund... Mă întreabă de preț şi-i spun: „Asta nu mă interesează!” „Îți dau atât”. „Bine, dacă vrei să-i dai, atunci dă!” A dat şi a plecat. Mi-a lăsat o carte de vizită cu numele de Białkowski, doctor în medicină... Sunt un cămătar josnic, asta e!

— „Cadavrele” să trăiască! Światecki , însoară-te...

— Aş prefera să mă spânzur, îmi răspunde Światecki. Nu suit decât un cămătar nemernic, nimic mai mult.

XV

Seara, mă duc la familia Susłowski.

Eu şi Kazia ne aşezăm pe canapeaua care se află în nişa din salonaş.

Doamna Susłowska stă la masa luminată de o lampă şi coase

ceva pentru trusoul Kaziei, iar domnul Susłowski citeşte cu demnitate la aceeaşi masă numărul de seară al „Latawiec”-ului.

Nu prea mă simt în apele mele şi vreau să-mi revin apropiindu-mă cât mai mult de Kazia.

În salonaş, domneşte liniştea întreruptă doar de şoaptele Kaziei, pe care încerc s-o îmbrățişez, dar ea mă ceartă:

— Władzio, ne vede papa. Deodată, papa începe să citească:

„Tabloul cunoscutului artist Światecki, intitulat Ultima întâlnire, *a fost achiziționat astăzi de medicul Bialkowski cu suina de 1.500 de ruble”.*

— Aşa-i, confirm, Światecki l-a vândut azi dimineață. Vreau din nou s-o îmbrățişez pe Kazia şi din nou îmi şopteşte:

— Ne vede papa...

Fără să vreau, privirile mi se îndreaptă spre domnul Susłowski:

Deodată, îl văd că se schimbă la față; îşi duce mâna streaşină ta ochi şi se apleacă deasupra „Latawiec”-ului. Ce dracu putea să găsească acolo?

— Ce ai, tată, îl întreabă doamna Susłowska.

El se ridică, face câțiva paşi, apoi se opreşte, mă străpunge cu privirea şi începe să clatine din cap, frângându-şi mâinile.

— Ce s-a întâmplat, domnule?

— Iată că minciuna şi crima ies întotdeauna la iveală! răspunde Susłowski patetic. Citeşte, domnul meu, dacă ruşinea îți va îngădui să citeşti până la sfârşit!

Spunând acestea, face o mişcare de parcă s-ar învălui într-o togă, şi-mi întinde „Latawiec”-ul. Iau ziarul şi privirea-mi cade pe ştirea intitulată „Cerşetorul din Ucraina”. Sunt puțin descumpănit, şi încep să citesc în grabă cele ce urmează:

„Cu câteva zile în urmă, a sosit în oraşul nostru un oaspete rar în persoana unui cerşetor bătrân cu lira, care cutreieră familiile ucrainene stabilite aici şi cere de pomană, oferindu-le în schimb cântecele sale. Se vorbeşte că de bătrânul bard se ocupă îndeaproape cunoscuta şi simpatica noastră artistă E.A., cu care

nu mai departe decât azi dimineață a fost văzut într-o birjă. Încă din primele zile ale apariției îndepărtatului oaspete, s-a iscat zvonul ciudat că sub veşmintele bardului se ascunde unul dintre cei mai renumiți pictori ai noştri, care în acest fel, înşelând vigilența soților şi tutorilor, îşi găseşte accesul în budoarele... Suntem siguri că acest zvon n-are nici un temei, fie şi numai pentru că diva *noastră n-ar fi acceptat să:i înlesnească astfel de întâlniri. După informațiile noastre, bătrânul a venit de-a dreptul din Ucraina. Mintea îi este puțin zdruncinată, dar are o memorie perfectă...”*

Trăznet din senin!

Susłowski este atât de revoltat, încât nu mai poate să scoată o vorbă: în sfârşit, răbufneşte din el prisosul de indignare:

— Ce altă minciună, ce pretext ai să mai găseşti, domnule, ca să-ți îndreptățeşti asemenea purtare? Nu te-am văzut pe dumneata îmbrăcat azi dimineață în aceste haine de ruşine? Cine este acest bard bătrân?

— Eu sunt, îi răspund, dar nu înțeleg de ce socoteşti dumneata că aceste haine sunt ruşinoase.

Kazia îmi smulge „Latawiec”-ul din mână şi începe să citească, Susłowski se învăluie şi mai strâns în toga indignării şi continuă:

— Aşadar, abia ai păşit pragul unei case cumsecade, că ai şi adus destrăbălarea cu dumneata, nici n-ai devenit bine soțul acestei copile nefericite, că o şi trădezi cu femei de moravuri uşoare, călcând în picioare încrederea noastră şi cuvântul dat... Şi pentru cine, mă rog? Pentru o hetairă de la teatru?! Simt că mă cuprinde turbarea...

— Domnul meu, îi spun, destul cu aceste locuri comune. Hetaira despre care vorbeşti, face mai mult decât zece catoni[1] ca dumneata... Dumneata eşti un nimic pentru mine şi află că mă

---

[1] Caton Bătrânul — Cenzorul (234—149 î.e.n.) — om de stat roman, orator şi scriitor. Apărător al austerelor obiceiuri romane şi duşman înverşunat al Cartagenei.

plictiseşti! M-am săturat de dumneata şi de patosul dumitale, de...

Îmi lipsesc cuvintele, dar nu mai am nevoie de ele, deoarece Susłowski îşi desface brusc jiletca, de parcă ar vrea să spună:

— Loveşte, nu mă cruța! iată pieptul meu...

Dar mie nici prin gând nu-mi trece să-l lovesc, îi declar doar că plec, de teamă să nu-i spun domnului Susłowski alte vorbe şi mai grele.

Şi plec într-adevăr, fără să-mi mai iau rămas bun de la nimeni...

Adierile proaspete îmi răcoresc fruntea învâlvorată.

Este ora nouă seara; noaptea este senină.

Simt nevoia să mă plimb, ca să-mi vin în fire, aşa că pornesc spre aleile Belwedere.

Ferestrele de la vila Helei sunt întunecate. Pesemne că nu e acasă. Nici eu nu ştiu de ce această constatare îmi provoacă o mulțumire adâncă...

Dacă i-aş vedea măcar umbra la fereastră, m-aş mai linişti, dar aşa, mă înfurii din nou...

Ce-am să-i fac lui Ostrzyński când o să-l întâlnesc, nu ştiu...

Din fericire, nu este omul care să se teamă de răspundere.

Numai că, în definitiv, ce am să-i reproşez? Articolul este scris cu o abilitate diabolică. La urma urmei, Ostrzyński neagă că cerşetorul este un pictor travestit, o apără chipurile pe Ewa şi în acelaşi timp face în aşa fel, încât Hela află totul; se străduieşte vizibil s-o compromită pe Ewa în ochii Helei, se răzbună pe mine pentru Kazia şi pe deasupra mă pune într-o situație caraghioasă.

Dacă măcar nu scria că am mintea zdruncinată! Dar asta e!... Față de Hela, nu sunt decât un caraghios, fiindcă ea citeşte „Latawiec”-ul.

Ce încurcătură şi ce supărare pentru Ewa! Cât trebuie să se bucure Ostrzyński! Musai să fac ceva, dar dacă ştiu ce, să ajung reporter la „Latawiec”.

Îmi vine ideea să mă sfătuiesc cu Ewa. Ea joacă astăzi... Dau

fuga la teatru să ne vedem după sfârşitul piesei.

Mai e destul timp...

După o jumătate de oră, mă aflu în cabina ei.

Ewa sfârşeşte numaidecât; între, timp, mă uit în jurul meu,

După cum ştie toată lumea, teatrele noastre nu se disting printr-un lux ieşit din comun. O încăpere cu pereții văruiți, două flăcărui de gaz care pâlpâie din cauza curentului, oglinda, lavoarul, câteva scaune, într-un colț un şezlong probabil al *divei* — iată cabina Ewei... Pe măsuța din fața oglinzii, o mulțime de accesorii de toaletă, o ceşcuță cu cafea neagră golită numai pe jumătate, cutii ou ruj şi pudră, creioane pentru sprâncene, câteva perechi de mănuşi care mai păstrează şi acum forma mâinii, lângă ele două cozi artificiale; pe un perete lateral atârnă rochii albe, trandafirii, negre, vaporoase sau grele; pe duşumea — două coşuri cu lucruri femeieşti. Peste tot stăruie un miros de pudră şi fard. Ce harababură! Totul pare aruncat în grabă! Câte culori şi străluciri, câte umbre şi câte jocuri de lumini din cauza flăcărilor pâlpâitoare de gaz!

Toate se adună într-un fel de tablou cu elemente caracteristice... În definitiv, aici se văd aceleaşi lucruri care se întâlnesc de obicei în camera de toaletă a oricărei femei. Totuşi există ceva care face ca această încăpere să nu dea impresia unei camere de toaletă, ci a unui adăpost, există un farmec anume, o vrajă... În această neorânduială pestriță, grăbită, în pereții cojiți, se simte respirația artei.

Se aude un tunet de aplauze. Da, s-a sfârşit... Prin pereți îmi ajung la urechi strigăte: Adami! Adami!” Se scurge un sfert de oră, dar strigătele nu încetează.

În sfârşit, intră Ewa travestită în Teodora...[1]

Are coroana pe cap, ochii subliniați cu creionul şi obrajii rumeniți cu ruj. Părul despletit îi cade răsucit pe gâtul şi umerii

---

[1] Teodora (cea 500—548) — împărăteasă a Bizanțului, soția lui Justinian. Fostă actriță de circ în tinerețe, a dovedit certe înclinații politice, influențându-şi soțul.

goi. Este surescitată şi atât de vlăguită, încât mă întreabă aproape în şoaptă: „Ce faci, Władek?” şi scoţându-şi în grabă coroana, se aruncă pe şezlong în rochia de regină. Se vede că nu mai poate vorbi, fiindcă mă priveşte în tăcere, ca o pasăre obosită... Mă aşez alături, îmi pun mâna pe capul ei şi nu mă mai gândesc decât la ea...

În ochii ei, văd flacăra nestinsă a exaltării, pe frunte văd pur şi simplu însemnele artei, văd cum această fată îşi sacrifică pe altarul teatrului-moloh sănătatea, sângele, viaţa, văd că acum abia mai poate respira şi mă cuprinde asemenea mila şi părere de rău, asemenea duioşie, încât nu mai ştiu cum să mă stăpânesc...

Stăm o vreme aşa, în tăcere; în sfârşit, Ewa îmi arată numărul din ziarul „Latawiec” de pe măsuţa de toaletă şi, şopteşte:

— Ce oroare, ce oroare!...

Izbucneşte deodată într-un plâns nervos şi începe să tremure ca frunza...

Ştiu prea bine ea plânge de oboseală, nu din cauza „Latawiec”,-ului, că articolul nu-i decât un fleac, pe care îl va uita a doua zi, ştiu că Ostrzyński nu face nici cât o lacrimă de-a Ewei, şi totuşi mi se strânge inima. Îi iau mâinile şi i le acopăr de sărutări, le mângâi, le strâng la piept. Inima începe să-mi bată din ce în ce mai tare. Simt că mi se întâmplă ceva neînţeles. Îngenunchez, fără să-mi dau seama ce fac, la picioarele Ewei, ochii mi se înceţoşează şi o îmbrăţişez din toate puterile.

— Władzio, Władzio, ai milă! şopteşte Ewa.

Continui însă s-o strâng la piept cu înflăcărare; nu mai ştiu de nimic, îmi pierd minţile! O sărut pe frunte, pe ochi, pe gură şi mai pot să-i spun doar:

— Te iubesc! te iubesc!

Căpşorul Ewei se apleacă pe spate, braţele ei îmi încolăcesc gâtul şi o aud şoptind:

— Eu te iubesc de mult!...

XVI

Dacă exista pe lume vreo ființă mai scumpă pentru mine ca Ewa, apoi nu sunt decât o scrumbie marinată...

Se spune că noi, artiştii, facem totul numai sub impulsul clipei, dar nu-i adevărat. Fiindcă se arată că eu o iubeam pe Ewa de mult, dar eram atât de măgar, încât nici eu nu ştiam.

Numai Dumnezeu ştie ce s-a întâmplat cu mine, când am condus-o acasă în seara aceea. Mergeam, ținându-ne de mână, fără să ne spunem nimic... Mă mulțumeam să-i strâng mereu brațul Ewei, şi ea pe al meu. Îmi dădeam seama ca mă iubeşte din tot sufletul...

Am condus-o până sus şi, când am ajuns în salonaş, ne-am simțit atât de încurcați, încât nu mai îndrăzneam să ne privim în ochi. Abia când Ewa şi-a acoperit ochii cu mâinile, i le-am desprins uşor şi i-am spus: „Ewuś, tu eşti a mea, nu-i aşa?" Iar ea s-a strâns la pieptul meu şi mi-a răspuns:

— Da, aşa-i!

Era atât de frumoasă, avea nişte ochi atât de somnoroşi şi strălucitori totodată, o încetineală atât de dulce în mişcări, că nu-mi venea să mă mai despart de ea.

Ce-i drept, nici ea nu era în stare să se despartă de mine, de parcă voia să recupereze tăcerea îndelungată, dragostea atâta vreme tăinuită.

M-am întors acasă târziu. Światecki încă nu se culcase... Desena la lumina lămpii pentru o revistă ilustrată.

— Ai o scrisoare, îmi spune înălțându-şi ochii la mine.

Iau scrisoarea de pe masă şi prin hârtia plicului simt forma verighetei. Prea bine! Mâine o să-mi prindă bine. Deschid scrisoarea şi citesc cele ce urmează:

„Domnule, ştiu că înapoierea verighetei îți va face plăcere, probabil că la asta voiai să ajungi. Cât despre mine, n-am de gând să rivalizez cu actrițele. K."

Cel puțin e la obiect!

Scrisoarea nu exprimă decât supărare, altceva nimic. Dacă

domnişoara Susłowska a avut vreodată măcar o umbră de farmec în ochii mei, această urmă se destramă acum fără întoarcere.

Lucru ciudat, bănuieşte că motivul travestirii mele şi al întâmplărilor care au urmat a fost Ewa; într-adevăr, cauza celor ce vor urma va fi numai ea.

Mototolesc scrisoarea, o bag în buzunar şi mă culc...

Światecki îşi ridică ochii de pe desen şi se uită la mine, aşteptând să spun ceva, dar eu tac.

— După spectacolul de la teatru, a trecut pe aici nemernicul ăla de Ostrzyński, îmi spune.

XVII

A doua zi, pe la ora zece, vreau să dau fuga la Ewa, dar n-am cum, pentru că am musafiri.

Vine baronul Kartofler şi comandă o copie după *Evreii* mei. Îmi oferă o mic cinci sute de ruble, iar eu îi cer două mii şi este de acord.

După plecarea lui, primesc o comandă pentru două portrete de la Tanzeberg. Światecki , care e antisemit, zice că mă dau cu evreii, dar cine, mă rog, cumpără operele de artă de la noi, dacă nu „finanțele”? Iar dacă „finanțele” se tem de „cadavrele” lui Światecki , nu e vina mea.

Ajung la Ewa abia pe la ora unu, îi înmânez verigheta şi o anunț că după cununie, plecăm la Roma.

Ewuś acceptă cu bucurie şi, pe cât eram de tăcuți ieri, pe atât ne întrecem să vorbim astăzi...

Îi povestesc şi ei despre comenzile pe care le-am primit şi ne bucurăm amândoi. Portretele trebuie să le termin înainte de plecare, iar *Evreii* pentru Kartofler îi voi picta la Roma. După aceea, ne întoarcem la Varşovia, îmi aranjez atelierul şi o să trăim ca-n rai...

Făcând aceste proiecte de viitor, o anunț pe Ewa că ziua de ieri va fi întotdeauna o sărbătoare pentru noi..

Ea însă, îşi ascunde căpşorul pe umărul meu şi mă roagă să nu mai vorbim de asta. Apoi îmi înconjură gâtul cu mânecile răscroite ale capotului şi mă numeşte marea ei personalitate... Este mai palidă ca de obicei, are ochii mai viorii ca altădată, dar radiază de fericire.

O, ce măgar am fost! Având o astfel de femeie la îndemână, eu alergam după fericire în altă parte, într-un mediu cu totul străin pentru mine...

Ce fire de artistă are Ewa! Este logodnica mea, aşa că intră, îndată în acest rol şi aproape involuntar joacă puțin rolul unei logodnice tinere şi fericite. Dar nu o iau în nume de rău, a petrecut atâția ani la teatru.

După amiază, ne ducem la Hela Kolezanowska.

De vreme ce Ewa poate să mă prezinte acum drept logodnicul ei, gluma cu cerşetorul devine nevinovată şi nu poate duce la neînțelegeri între aceste femei. Când află noutatea, Hela ne primeşte cu brațele deschise şi este fericită de fericirea Ewei. Râdem ca trei nebuni de „cerşetor”, de cele ce i-au auzit urechile despre pictorul Magórski. Ieri voiam să-l străpung cu stiletul pe Ostrzyński, iar astăzi îi admir istețimea...

Hela râde cu atâta poftă, încât ochi-i transparenți se umplu de lacrimi. Între noi fie spus, este fermecătoare. Când îşi înclină căpşorul la sfârşitul vizitei, nu mai pot să-mi dezlipesc privirile de la ea şi până şi Ewa este atât de cucerită, încât îi imită toată ziua înclinarea aceea a capului şi privirea...

Hotărâm că după ce ne întoarcem din străinătate, o să-i fac portretul Helei, dar mai înainte, la Roma, am s-o pictez pe Ewka mea; numai să izbutesc să redau trăsăturile acestea atât de delicate, că fiecare tulburare se răsfrânge în ele ca un nouraş într-o apă limpede...

O să izbutesc!... De ce să nu izbutesc?

Numărul de scară al „Latawiec”-ului publică lucruri nemaiauzite despre comenzile primite de mine.

Veniturile mele sunt apreciate la scara miilor.

Poate că, în parte, ăsta-i motivul pentru care a doua zi primesc o scrisoare de la Kazia. Recunoaşte că mi-a trimis verigheta într-o clipa de furie şi gelozie, dar nu trebuie decât să vin şi să implorăm în genunchi iertarea părinților, ca aceştia să se lase înduplecați.

M-am săturat să tot cad în genunchi şi să tot cer iertare! Nu-i răspund nimic. N-are decât să-i roage în genunchi oricine pofteşte, iar Kazia n-are decât să-l ia pe Ostrzyński, eu o am pe Ewa mea!

Se pare totuşi că tăcerea mea produce panică în familia Susłowski, pentru că după câteva zile, vine acelaşi curier cu o scrisoare de la Kazia, dar de astă dată pentru Światecki .

Światecki îmi arată scrisoarea... Kazia îl roagă să vină să discute puțin cu ea într-o problemă de care depinde viitorul ei; contează deci pe inima lui bună, pe corectitudinea pe care a ghicit-o în el de la prima aruncătură de ochi şi nădăjduieşte că nu va refuza rugămintea unei fete nefericite. Światecki blestemă, mormăie ceva, despre josnicia filistinilor, despre necesitatea spânzurării lor cu urmaşi cu tot la cel dintâi prilej, dar se duce...

Presupun că vor să mă influențeze cu ajutorul lui...

XVIII

Probabil că Światecki, în fond un suflet caritabil, a fost câştigat de partea lor.

O săptămână întreagă se duce în fiecare zi fa familia Susłowski, iar de trei zile îmi dă târcoale, uitându-se la mine pe sub sprâncene, ca lupul...

În cele din urmă, într-o bună zi, la ceai, mă întreabă cam răstit:

— Ascultă, ce-ai de gând să faci cu fata asta?

— Cu care fată?

— Cu Susłowska sau cum îi zice?

— N-am de gând să fac, nimic cu Susłowska sau cum îi zice...
Urmează un moment de tăcere, apoi Światecki continuă:

— Plânge toată ziua, de ți-e milă de ea… Ce suflet cumsecade!

Glasul îi tremură de emoție, dar şi-l drege ca un rinocer şi adaugă:

— Un om corect nu procedează aşa.

— Światecki , începi să semeni cu papa Susłowski!

— E cu putință… prefer să semăn cu papa Susłowski, decât să-i nedreptățesc fiica.

— Scuteşte-mă, te rog.

— Foarte bine, află că nu mai vreau să ştiu de tine…

Cu asta, discuția se încheie şi din clipa aceea nu mai vorbesc cu Światecki.

Ne prefacem că nu ne cunoaştem, ceea ce e cu atât mai ridicol, cu cât locuim împreună; dimineața bem ceaiul amândoi şi nici unuia dintre noi nu-i trece prin minte să se mute în altă parte.

Data cununiei mele cu Ewa se apropie…

Prin intermediul „Latawiec”-ului, a aflat toată Varşovia… Toată lumea se uită la noi şi o admiră pe Ewa. Dacă ne-am fi dus la expoziție, nu ne-am mai fi putut mişca în atâta îmbulzeală.

Prietena mea necunoscută îmi trimite iarăşi o anonimă, în care mă avertizează că Ewa nu este o soție potrivită pentru un om ca mine…

„Nu cred ce se spune despre relațiile dintre domnişoara Adami şi domnul Ostrzyński — îmi scrie prietena, mea — dar tu, maestre, ai nevoie de o soție care să se sacrifice în întregime pentru gloria şi măreția ta, or domnişoara Adami este şi ea actriță, şi va trage întotdeauna spuza pe turta ei…”

Światecki se duce mereu pe la familia Susłowski, probabil că mi-a luat locul, fiindcă acum trebuie să fi aflat şi ei care sunt intențiile mele.

Direcția teatrului mi-a acordat un concediu nelimitat pentru Ewa, care începe să se pieptene ca o domnişoară din provincie, se îmbracă foarte modest şi poartă rochii încheiate până sub bărbie, îi stă foarte bine aşa. Scena din cabina ei nu s-a mai

repetat niciodată! Ewuś nu-mi îngăduie! Am dreptul cel mult să-i sărut mâinile. Simt că-mi pierd răbdarea, dar mă felicit că şi ea...

Mă iubeşte la nebunie. Petrecem toată ziua împreună. Am început să-i dau lecţii de desen. Se dă în vânt după aceste lecţii şi după pictură în general.

XIX

O, Zeus[1], stăpânitor al fulgerelor, ce pot să-ţi vadă ochii de pe vârful Olimpului!

Se întâmplă lucruri pe care nu le-au visat nici filozofii.

În ajunul cununiei mele, vine la mine Światecki, mă înghionteşte cu cotul şi întorcându-şi într-o parte capul cu părul zburlit, îmi spune mohorât:

— Władek, află că am să fac o crimă.

— Bine că ţi-ai recăpătat graiul! îi răspund, ce crimă? Światecki priveşte mereu în pământ şi vorbeşte parcă de unul singur:

— Păi spune şi tu, dacă un beţivan ca mine, un idiot fără talent, un falit moral şi fizic se însoară cu o fată cum e Kazia, nu e o adevărată crimă?

Nu-mi vine să-mi cred urechilor, dar mă arunc de gâtul lui Światecki şi nu mă supăr că mă respinge. Cununia lui are loc peste câteva zile...

XX

După un sejur de câteva luni la Roma, eu şi Ewa primim o ilustrată splendidă prin care suntem invitaţi la cununia lui Ostrzyński cu domnişoara Helena Turno *primo voto* Kołczanowska.

Nu putem să ne ducem, deoarece sănătatea Ewei nu ne-o îngăduie.

Ewa pictează mereu şi face progrese uimitoare. Eu am obţinut o medalie la Peszta. Un bogătaş horvat mi-a cumpărat

---

[1] Zeus, mai-mare peste zeii din Olimp la greci.

tabloul. Am intrat în legătură şi cu Goupil.

XXI

La Verona se naşte fiul meu.

Până şi Ewa spune că n-a mai văzut asemenea copil. Este extraordinar!...

XXII

De câteva luni ne aflăm la Varşovia:

Mi-am aranjat un atelier grozav.

Îi vizităm destul de des pe soţii Ostrzyński.

El a vândut „Latawiec”-ul şi acum este „preşedintele Asociaţiei pentru împărţirea Arpacaşului Familiilor fără Ocupaţie”. Se simte formidabil şi se bucura de respectul tuturor. Pe mine mă bate pe umăr şi-mi spune: „Ehe, binefăcătorule!” Se îngrijeşte de asemenea de scriitorii talentaţi şi primeşte joia.

Ea e şi acum frumoasă ca un vis...

Copii n-au.

XXIII

Săriţi, că mor de râs...

Au venit de la Paris soţii Światecki. Ea pozează în soţia unui artist din boema de aur; el poartă cămăşi de mătase, părul dat pe spate şi barba în triunghi... Înţeleg totul, înţeleg că a putut să-i schimbe obiceiurile, caracterul, dar cum s-a descurcat cu cârlionţii lui, va rămâne întotdeauna o taină pentru mine.

Światecki n-a renunţat la „cadavre”, dar pictează şi tablouri de gen şi pastorale. Are mult succes. Face şi portrete, acestea însă mai puţin reuşite, întrucât carnaţia lor aminteşte totdeauna de „cadavre”...

L-am întrebat, aşa ca între prieteni, dacă este fericit cu soţia. Mi-a răspuns că nici n-a visat asemenea fericire. Kazia, recunosc, mi-a întrecut aşteptările în sensul bun al cuvântului.

Şi eu aş fi cum nu se poate mai fericit, dacă Ewa ar fi sănătoasă; e foarte nervoasă. O dată am auzit-o noaptea

plângând. Ştiu prea bine ce înseamnă asta! Tânjeşte după teatru. Tace, dar suferă…

Am început portretul doamnei Ostrzyńska. E o femeie neasemuită! Considerația pentru Ostrzyński nu m-ar opri să… Şi dacă n-aş iubi-o pe Ewa atât de mult, nu ştiu zău ce…

Dar eu sunt îndrăgostit lulea de Ewa!

Pentru pâine

Cuvânt înainte

În timpul călătoriei de câțiva ani prin Statele Unite, Sienkiewicz cunoaşte la sursă viața trudnică a emigranților polonezi; viață presărată cu drame şi tragedii zguduitoare, pe care o va înfățişa şi în corespondența trimisă spre publicare în țară. Convins că plecarea țăranilor din Polonia constituia o reală primejdie națională, întrucât locul lor era luat nu o dată de coloniştii nemți, autorul lui Bartek învingătorul *se va menține în această sferă de probleme şi după revenirea acasă, în 1879, întreprinzând acțiuni menite să stăvilească acest adevărat exod spre „pământuri ale făgăduinței”. Ține astfel mai multe conferințe despre condițiile în care trăiesc straturile de jos în Lumea Nouă, aşadar şi coloniştii veniți aici din satele Poloniei, şi, mai important, scrie proze scurte în care împrejurările în care se consumă narațiunea, dificile, nasc situații conflictuale de maximă intensitate, a căror rezolvare tragică destramă convingător mirajul unor închipuite bogății fabuloase la îndemâna oricui. Scrisă probabil la Roma în 1879, nuvela de proporții romaneşti* Pentru pâine *exprimă aceste preocupări ale scriitorului în momentul respectiv. Citită de câteva ori de autor cu diverse prilejuri în public, la Varşovia sau la Poznan, va fi publicată în două variante în anul 1880; cea dintîi în „Gazeta Polska” de la 24 aprilie — 4 iunie, iar cea de-a doua, în care realitățile din Mazowsze sunt schimbate cu cele din Wielkopolska, în „Dziennik Poznanski”, Ascultată în lectura autorului sau citită într-o formă îmbunătățită în cele două periodice,* Pentru pâine *s-a bucurat de mult succes, consolidând faima scriitorului considerat drept unul dintre talentele de primă mărime în Polonia acelor ani; viitorul avea să confirme pe deplin această apreciere. În volum a apărut în acelaşi an.*

I

Pe ocean. Îngândurare. Furtuna. Sosirea

VAPORUL german *Blücher,* care mergea de la Hamburg la New York, se legăna pe valurile nesfârşite ale oceanului. De patru zile îşi urma drumul, şi de două zile trecuse de ţărmurile înverzite ale Irlandei, intrând în plin ocean. De pe bordul vaporului, cât puteai cuprinde cu ochii, nu se vedea decât o câmpie verde-sură, răsturnată în brazde, frământată cu putere, pe alocuri înspumată, iar hăt-departe, tot mai întunecată, ce se unea cu zarea acoperită de nori albi.

Din nori scăpărau fulgere care se frângeau când ici, când colo în apă, şi în acest cadru perlat se desena limpede silueta întunecată a vaporului. Această siluetă, îndreptată, cu prora către apus, când se căţăra greoaie pe valuri, când se lăsa adânc, de parcă s-ar fi scufundat; uneori nu se mai zărea defel, alte daţi, cocoţată pe greabănul talazului, i se vedea şi fundul, dar mergea necontenit înainte. Valurile pluteau către vapor şi vaporul către valuri, spintecându-le cu pieptul în două, în urma lui, ca un şarpe uriaş, rămânea o cărare albă de apă înspumată; câţiva pescăruşi zburau deasupra punţii de comandă, făcând în aer figuri de acrobaţie, taman ca pescăruşii din Polonia.

Vântul era prielnic; vaporul mergea cu presiune scăzută, dar în schimb îşi ridicase pânzele. Vremea era tot mai bună. Ici şi colo, printre fâşiile de nori se iveau petice de cer albastru care îşi schimbau neîncetat forma. Din clipa când *Blücher* părăsise portul Hamburg, timpul fusese vântos, dar fără furtună. Vântul bătea dinspre apus, dar uneori se domolea: atuncea pânzele cădeau cu zgomot, pentru ca apoi să se umfle iarăşi ca un piept de lebădă. Mateloţii, îmbrăcaţi în tricouri de lână strânse pe trup, trăgeau cablul vergii de jos a uriaşului catarg şi, strigând ca într-o jelanie „Ho-ho-o!”, se încovoiau din şale şi apoi se îndreptau după mlădierea cântecului. Îndemnurile lor se amestecau cu comenzile pe care le dădeau din fluier ofiţerii de pe

bord şi cu răsuflarea înfierbântată a coşului, care arunca în văzduh fâşii de nori sau inele de fum negru.

Folosindu-se de timpul bun, călătorii se împrăştiaseră pe punte. La pupa vaporului, se vedeau călătorii din clasa întâi, în paltoane negre şi cu pălării; la proră, se înghesuia mulțimea pestriță a emigranților, care călătoreau sub punte. Unii dintre ei şedeau pe bănci, pufăind din lulele cu coada scurtă, alții se lungiseră pe podea, iar alții, aplecați peste bord, se uitau în jos, cu privirile ațintite în apă.

Erau şi câteva femei cu copii în brațe şi cu cratițe de tablă atârnate la brâu. Câțiva tineri se plimbau de la proră până la, puntea de comandă, cumpănindu-se cu anevoință şi clătinându-se în fiecare clipă. Aceştia cântau *Wo ist das deutsche Vaterland?* [1] şi se gândeau, poate, că pe acest *Vaterland* nu-l vor mai vedea niciodată, dar cu toate acestea, veselia nu-i părăsea deloc. În această mulțime de oameni, numai doi erau mai trişti şi păreau oarecum izolați de toți ceilalți: un bărbat în vârstă şi o fată tânără. Amândoi, neînțelegând limba germană, erau într-adevăr singuri şi se simțeau înconjurați numai de străini. Oricine ar fi ghicit de la prima vedere cine erau aceştia: erau țărani poloni.

Țăranul se numea Wawrzon Toporek, iar fata Marysia, fiica lui. Plecau în America şi abia, atuncea îndrăzniseră să iasă întâia oară pe punte. Pe fețele lor slăbite de boală se citeau spaima şi mirarea în acelaşi timp. Se uitau cu ochi înfricoşați la tovarăşii lor de drum, la, mateloți, la vapor, la coşul care răsufla gâfâit şi la valurile amenințătoare, care-şi aruncau coamele înspumate până pe puntea vaporului. Nu-şi spuneau nimic, pentru că nu îndrăzneau.

Wawrzon se rezema cu o mână de parapet, iar cu cealaltă îşi ținea şapca în colțuri, ca să nu i-o ia vântul, iar Marysia se sprijinea de taică-său şi, de câte ori vaporul se apleca mai tare,

---

[1] Unde-i patria germană (lb. germ.).

ea se lipea de el cu un țipăt uşor de spaimă. După o vreme, bătrânul curmă tăcerea:

— Marysia!

— Ce-i, tăicuțule?

— Vezi?

— Văd.

— Şi nu te miri?

— Ba mă mir.

Dar ea era mai degrabă înfricoşată decât mirată; de altfel, ca şi bătrânul Toporek. Din fericire pentru el, valurile scăzură, vântul încetă, iar printre nori se arătă soarele. Când văzură „soarele cel drag”, li se uşură inima parcă, gândindu-se că era, taman ca la Lipińce. Tot ce vedeau, era pentru ei nou şi necunoscut, numai discul soarelui, strălucind şi împrăştiindu-şi razele pe tot cuprinsul, li se părea, un vechi prieten ocrotitor.

În răstimp, oceanul se linişte tot mai mult; după o vreme, pânzele de pe catarge se lăsară cu totul, iar de sus, de pe puntea de comandă, se auzi fluierul căpitanului, şi matelоții se repeziră să le lege. Când îi văzură pe aceşti oameni spânzurând parcă în văzduh, deasupra unei prăpăstii, Toporek şi Marysia se simțiră iarăşi cuprinşi de mirare.

— Flăcăii de la noi n-ar putea să facă asemenea treabă, spuse bătrânul.

— Dacă au putut nemții să se urce, n-ai grijă, că s-ar fi urcat şi Jaśko, răspunse Marysia.

— Care Jaśko?... Al lui Sobek?

— De unde al lui Sobek! Vorbesc de Smolak, grăjdarul.

— E ager flăcăul, dar trebuie să-ți iei gândul de la el. Nici el nu-i pentru tine, nici tu pentru el. Tu te duci să te faci cocoană, iar el grăjdar a fost, şi grăjdar o să rămâie.

— Are şi el gospodăria lui...

— Are, dar la Lipińce.

Marysia nu răspunse nimic, gândindu-se numai că de ceea ce îi e scris, omul nu scapă niciodată, şi oftă adânc; între timp,

pânzele fuseseră prinse la loc, iar elicea începu să vânzolească apa cu atâta putere, încât întreg vaporul se cutremura din cauza mişcărilor ei. În schimb, legănarea vaporului încetă aproape cu totul. În zare, apa părea lină şi albastră. Pe punte se iveau mereu alți călători: muncitori, țărani germani, vagabonzi din diferite oraşe de pe țărmul mării care plecau în America, nu ca să caute de lucru, ci ca să-şi caute fericirea; acum pe punte era îmbulzeală, şi de aceea „Wawrzon şi Marysia, ca să nu stea în drumul celorlalți, se aşezară pe un colac de frânghie, chiar în vârful prorei.

— Tată, mult om mai avea de mers pe apă? întrebă Marysia.

— Ştiu eu?! Pe cine întrebi, nici unul nu-ți răspunde creştineşte.

— Dar în America cum o să ne înțelegem?

— Păi doar ni s-a spus că acolo sunt o mulțime de oameni de la noi!

— Tată!

— Ce?

— Măcar că la tot pasul vedem tot lucruri nemaivăzute, tot mai bine era la noi, la Lipińce,

— Nu vorbi fără rost! Totuşi, după o clipă, Wawrzon adause, ca pentru sine: Cum o vrea Dumnezeu!

Ochii fetei se umplură de lacrimi, şi amândoi se întoarseră cu gândul îndărăt, la satul lor, la Lipińce. Wawrzon Toporek îşi amintea împrejurările care îl hotărâseră să plece în America. Cum a fost?

Mai acum vreo jumătate de an, pe vară, i-au prins vaca în trifoiul altuia. Gospodarul cu pricina i-a dus vita la ocol şi a cerut trei ruble despăgubire. Wawrzon n-a vrut să plătească. S-au dus la judecată. Treaba s-a tărăgănat până la sorocul procesului. Gospodarul păgubit a cerut atuncea să i se plătească nu numai stricăciunea făcută de vacă, ci şi întreținerea ei, aşa încât cheltuielile creşteau cu fiecare zi ce trecea. Wawrzon se încăpățâna, fiindcă nu se îndura de bani. Numai cu procesul

cheltuise destul, deoarece se tot amâna întruna, în cele din urmă, Wawrzon pierdu procesul. Trebuia să plătească pentru vacă o mulțime de bani; cum însă nu avea de unde să-i scoată, autoritățile încercară să-i vândă calul; el se împotrivi, şi fu arestat, Toporek se zvârcolea ca un şarpe, pentru că era tocmai în vremea secerişului, aşa că avea nevoie şi de cal, şi să fie slobozit din închisoare, pentru a-şi face munca. A întârziat cu căratul şi au început ploile; grâul putrezi în snopi; îşi făcu deci socoteala că din pricina unei pagube în trifoiul altuia toată agoniseala lui s-a prăpădit, că a pierdut atâția bani, a pierdut o parte din vite şi recolta pe un an, aşa că la primăvară va trebui ori să scurme pământul cu mâinile, el şi cu fie-sa, fiindcă nu vor avea cu ce să-l are, ori să cerşească din poartă-n poartă.

Cum însă înainte de aceste întâmplări, fusese om cu stare şi-i mersese bine, îl cuprinse acum o deznădejde atât de adâncă, încât prinse darul beției. La crâşmă, cunoscu un neamț, care umbla prin sate, chipurile ca să cumpere in, însă în realitate se îndeletnicea cu trecerea oamenilor peste Ocean. Neamțul îi povesti minuni despre America. Îi făgădui pământ fără plată, mai mult decât aveau toți oamenii din Lipińce la un loc, cu păduri şi lunci, iar țăranului îi râdeau ochii de bucurie. Credea şi nu prea, dar spusele neamțului erau întărite şi din sat, care spunea că acolo stăpânirea dă fiecăruia atâta pământ „cât poate sa ție”. Ştia de la nepotu-său. Neamțul avea atâția bani, încât se minunau nu numai țăranii, dar şi boierul. Astfel l-au tot ispitit pe Wawrzon, până când s-a înduplecat. Ce să mai rămână aici? Pentru o simplă pagubă a pierdut atâta, încât cu banii aceia ar fi putut să-şi tocmească un argat. Să meargă mai departe, către prăpastie? Să-şi ia o cârja în mână, să se ducă la biserică şi să cânte „Sfântă, cerească Fecioară îngerească”? Aşa ceva n-are să se întâmple cât e lumea.

Bătu palma cu neamțul; până la Sfântul Mihail îşi vându toată gospodăria, îşi luă fata, şi acum iată-i pe vapor, în drum spre America!

Dar călătoria nu decurgea aşa cum se aşteptase Wawrzon: la Hamburg, l-au jecmănit de bani; pe vapor şedeau laolaltă cu alții, sub punte. Legănarea vaporului şi priveliştea oceanului fără de sfârşit îi îngrozeau. Nu se puteau înțelege, cu ceilalți şi nici ceilalți cu ei. Erau priviți ca un lucru de nimica; erau aruncați la o parte, ca o piatră de pe marginea drumului. Tovarăşii de drum nemți îl luau în râs şi pe el, şi pe Marysia. La ceasul mesei, când toți dădeau buzna cu farfuriile în mână la bucătarul care împărțea mâncarea, ei erau împinşi ba încolo, ba încoace şi adesea rămâneau cei din urmă, aşa încât de multe ori trebuiau să rabde şi de foame. Lui Wawrzon nu-i era deloc la îndemână pe vaporul acesta. Era singur şi străin. În afară de ocrotirea lui Dumnezeu, alta nu avea. Îşi trăgea şapca în colțuri pe-o ureche, se întorcea către fată cu ochi mirați, îi spunea să se minuneze, şi el însuşi se minuna de toate cele, dar nu avea încredere în nimic. Uneori îl cuprindea teama ca nu cumva aceşti „pagâni”, cum îşi numea el tovarăşii de călătorie, să-i arunce pe amândoi în apă, să-l silească să-şi schimbe credința sau să-l pună să iscălească cine ştie ce hârtie prin care să-şi vândă sufletul diavolului!

Chiar şi vaporul acesta, care înainta zi şi noapte pe nesfârşitul oceanului, care se cutremura, vuia, înspuma apa, sufla ca un balaur, iar noaptea lăsa în urma lui o dâră luminoasă de scântei, i se părea dus de o putere ciudată, poate chiar a necuratului. Cuprins de aceste temeri de copil, pe care nu le mărturisea însă fetei, simțea că i se strânge inima de groază. Şi acest țăran polonez, desprins din cuibul în care se născuse, se simțea pe bună dreptate ca un copil neajutorat şi lăsat în voia Domnului. În afară de aceasta, tot ceea ce vedea, tot ceea ce-l înconjura nu putea să-i intre în cap; nu-i de mirare deci că acum, când stătea pe un colac de frânghie, capul său se încovoia sub povara acestei mari nesiguranțe şi a necazurilor sale. Adierea care venea de pe apă îi cânta în urechi, repetându-i parcă necontenit acelaşi cuvânt: „Lipińce! Lipińce!”; şuieratul

vântului îi amintea uneori câte un cântec de fluier auzit la Lipińce; soarele îi grăia,: „Ce mai faci, Wawrzon? Am fost la Lipińce”; dar elicea vaporului spulbera apa tot mai puternic, şi coşul răsufla tot mai pripit, tot mai tare, ca două duhuri rele, care-l trăgeau departe, tot mai departe de Lipińce.

Între timp, prin mintea Marysiei treceau alte gânduri şi amintiri, întocmai ca această cărare înspumată din urma vaporului sau ca pescăruşii ce zburau pe deasupra apei. Era pe toamnă, la Lipińce, cu puțin înainte de a porni la drum, şi fata îşi amintea că într-o seară, târziu, s-a dus la fântâna cu cumpănă, să aducă apă. Pe cer se iviseră cele dintâi stele, iar Marysia trăgea de cumpănă, cântând „Jaśko caii i-a adăpat — Kasia apă a luat”, şi se simțea atât de tristă, ca o rândunea care gângureşte a jale, înainte de a-şi lua zborul către meleagurile străine... Apoi, dinspre marginea pădurii, dinspre pădurea întunecată veni un zvon prelung de fluier... Era Jaśko Smolak, grăjdarul, care da de veste că a văzut cumpăna fântânii aplecându-se şi că îndată va veni şi el din mirişte. Nu trecu mult, şi sosi în tropot de cal, sări de pe armăsar, îşi scutură pletele ca de in, iar ceea ce i-a grăit el atuncea a fost parcă un cântec, pe care Marysia şi-l aduce aminte şi acum; închise ochii şi i se păru că Smolak îi şoptea iarăşi, cu glas tremurat:

— Dacă taică-tu s-a îndărătnicit, atuncea am să dau şi eu înapoi arvuna pe care am luat-o de la curte, am să vând casa, am să vând gospodăria şi am să plec. Marysia mea, spunea el, unde te-i duce tu, acolo oi veni şi eu — oi zbura ca un cocor prin văzduh, oi înota ca rața prin apă, m-oi rostogoli ca un inel de aur de-a lungul drumului — şi te-oi găsi, draga mea! Fără tine, ce soartă m-ar aştepta? Unde te-i duce tu, acolo oi fi şi eu; ce s-o întâmpla cu tine, s-o întâmpla şi cu mine; o singură viață şi o singură moarte avem amândoi; şi precum jur aici, deasupra apei din fântână, că nu te voi părăsi, aşa să-mi ajute Dumnezeu, scumpa mea Marysia!”

Aducându-şi aminte de vorbele lui Jaśko, Marysia vedea

parcă aievea şi fântâna, şi luna plină roşietică, atârnând deasupra pădurii, şi pe Jaśko. În aceste aduceri-aminte, ea găsi o uşurare şi o mare alinare. Jaśko era om hotărât, şi de aceea era încredințată că îşi va ține cuvântul. Numai că ea ar fi vrut ca Jaśko să fie lângă ea chiar în clipa aceea şi să asculte amândoi vuietul mării. Lângă el toate ar fi mai vesele şi mai plăcute căci el nu se teme de nimeni şi ştie să iasă din orice încurcătură. Ce-o fi făcând el oare acum, la Lipińce, unde trebuie să fi căzut întâia zăpadă? Şi-o fi luat toporul şi s-o fi dus la pădure? Sau o fi îngrijind de cai? L-o fi mânat de la curte, cu sania, cine ştie nude? O fi tăind copci în gheața din baltă, ca să aibă vitele loc de adăpat? Unde s-o fi aflând acum iubitul ei? Fata vedea aievea satul Lipińce: zăpada scârțâind pe drum, o geană de cer care se zăreşte printre ramurile întunecate ale copacilor desfrunziți, un stol de stăncuțe care trec croncănind dinspre pădure către sat, fumul care se înalță din hogeagurile caselor, cumpăna fântânii — sloi de gheață — iar în depărtare, pădurea învăpăiată de razele soarelui şi presărată cu omăt.

Eh! Dar unde se afla ea acum, unde a dus-o voia lui tată-său?! În zare, cât vezi cu ochii, apă şi iar apă, brazde verzui şi fâşii înspumate; şi pe toată această nesfârşită câmpie de apă nu se află decât acest vapor, ca o pasăre rătăcită; sub cerul jos, pustietate, cumplit vuiet de valuri care se jeluiesc, vântul care şuieră, iar în fața vaporului, acolo, departe, la capătul pământului, se află fără doar şi poate cea mai depărtată dintre țări.

Sărmane Jaśko! Ai s-o mai găseşti tu oare pe Marysia? Ai să zbori ca şoimul prin văzduh sau ai să înoți ca peştele prin apă? şi în clipa asta, acolo, la Lipińce, te mai gândeşti tu oare la ea?

Soarele cobora încet către asfințit, mistuindu-se în ocean. Pe unda încrețită se aşternu un drum larg şi însorit, care se dezghioca în boabe aurii, îşi schimbă culoarea, luci, lumină, se învăpăie şi se pierdu undeva, în zare. Intrând pe această pârtie de foc, vaporul părea că aleargă după soarele care pierea. Fumul

care țâşnea din coş era roşu, catargele şi odgoanele ude erau trandafirii, marinarii începură să cânte, iar în răstimp, discul de raze creştea necontenit şi cobora tot mai adânc, în străfunduri. În scurtă vreme nu se mai văzu deasupra valurilor decât jumătate de disc, apoi nu se mai văzură decât razele, şi în cele din urmă pe întregul apus se revărsă o vasta învăpăiere, încât nu mai puteai şti, în această împletire de lumini, unde se sfârşea scânteierea valurilor şi unde începea cerul, unde începea văzduhul şi unde apa, scăldate toate deopotrivă în aceeaşi străluminare, care se stingea încetul cu încetul; oceanul vuia cu vuiet puternic, dar mângâios, ca şi când şi-ar fi spus rugăciunea de seară.

În asemenea clipe, sufletul omului se întraripează şi ce trebuie să țină minte nu uită; unde-i este drag, într-acolo aleargă. Wawrzon şi Marysia simțiră amândoi că, deşi vântul îi purta înainte, ca pe nişte frunze căzute, rădăcinile lor nu se aflau în partea aceea către care mergeau ei, ci în cealaltă parte, din care plecaseră: pământul polon, pământul mănos, care se legăna ca un singur val, încărcat de păduri, împestrițat de acoperişurile de paie ale caselor, plin de lunci aurite, de flori şi de ape sclipitoare, plin de cocostârci, de rândunele, de troițe ridicate în margine de drum, de conacuri albe ascunse printre tei; pământul unde omul te întâmpină scoțându-şi şapca în colțuri până la pământ şi grăind: „Binecuvântat fie-i numele!”, iar celălalt răspunde: „În vecii vecilor!” Glia atotputernică:, mama noastră, mai bună, mai cinstită şi mai iubită, decât toate mamele din lume! Inimile lor de țărani au simțit în clipa aceea ceea ce nu simțiseră până atuncea. Wawrzon se descoperi, şi razele soarelui ce apunea îi luminară părul argintiu; mintea lui se frământa, pentru că nu ştia, sărmanul de el, cum să-i tălmăcească Marysiei ceea ce voia să-i spună, în cele din urmă, glăsui:

— Marysia, mă simt aşa ca şi când am fi lăsat ceva acolo, acasă!

— Norocul l-am lăsat şi iubirea, răspunse fata cu glas scăzut, ridicând ochii în sus, ca pentru rugăciune.

Între timp, se-ntunecase. Călătorii începură să coboare de pe punte. Totuşi pe vapor era o mişcare neobişnuită. După un apus frumos, noaptea nu este totdeauna liniştită, de aceea comenzile date de ofiţeri nu mai încetau, iar marinarii manevrau odgoanele. Cele din urmă raze împurpurate se stinseră în mare, şi în aceeaşi clipă ceaţa începu să plutească deasupra apei. Stelele clipiră pe cer şi apoi pieriră. Negura se împânzea văzând cu ochii, acoperind cerul, zarea şi chiar vaporul. Nu se mai vedeau decât coşul şi catargul cel mare, din mijloc; priviţi de departe, marinarii mişcau ca nişte umbre. După un ceas, totul era învăluit într-o pâclă alburie, chiar şi lanterna care atârna în vârful catargului, chiar şi scânteile care ţâşneau din coş.

Vaporul nu se mai legăna. Ai fi zis că, sub povara ceţii, valurile se domoliseră şi se împrăştiaseră.

Se lăsase o noapte adâncă şi liniştită. Deodată, în mijlocul tăcerii, se auziră din zarea cea mai depărtată nişte zgomote ciudate. Era ca răsuflarea greoaie a unui piept, uriaş care se apropia, de vapor. Uneori, un glas striga parcă din întuneric; după aceea s-a, stârnit o învălmăşeală de voci depărtate şi pline de jale, care parcă, boceau şi se tânguiau. Toate aceste chemări pornite din haos şi din întuneric veneau în goană către vapor.

Când aud asemenea voci, marinarii spun că furtuna îşi cheamă vânturile din iad.

Prevestirile erau tot mai vădite. Îmbrăcat într-o manta de cauciuc cu glugă, căpitanul se urcă pe puntea de comandă; ofiţerul îşi ocupa locul său obişnuit, în faţa busolei luminate. Pe punte nu mai rămăsese nici un călător. Wawrzon şi cu Marysia coborâră şi ei în magazia cea mare de sub punte, laolaltă cu ceilalţi. Acolo era linişte. Lămpile atârnate de tavanul scund împrăştiau o lumină tristă în cuprinsul încăperii, peste emigranţii care şedeau pe paturile înşiruite de-a lungul peretelui. Sala era mare, însă lugubră, cum sunt mai totdeauna

sălile de clasa a patra. Tavanul aproape se confunda cu bordajul vaporului, de aceea culcuşurile de la capete, despărţite prin şipci, semănau mai curând cu nişte găuri întunecate decât cu nişte paturi. De altfel, întreaga sală îţi făcea impresia unei pivniţe vaste. Aerul era îmbâcsit de un miros amestecat de pânză dată cu catran, de odgoane, de ţiţei, de mare şi de umezeală. Nici o asemuire cu minunatele saloane de clasa întâi! O călătorie într-o magazie ca aceasta, fie şi numai de două săptămâni, îţi otrăveşte pieptul cu un aer nesănătos, te îngălbeneşte la faţă şi adesea te îmbolnăveşte de scorbut. Wawrzon şi fiică-sa călătoreau numai de patru zile, şi totuşi, dacă cineva, ar fi comparat-o pe Marysia de odinioară, cea de la Lipińce, sănătoasă şi rumenă, cu fata de astăzi, slăbită de boală, n-ar mai fi recunoscut-o. Bătrânul Wawrzon era şi el galben ca ceara, mai ales din pricină că în cele dintâi zile nu ieşiseră deloc pe punte, fiind încredinţaţi că nu le este îngăduit. Cum puteau să ştie ei ce se îngăduia şi ce nu? Aproape că nu îndrăzneau nici să se mişte din loc şi, afară de aceasta, se temeau să-şi lase lucrurile nepăzite. Tot aşa stăteau şi acum, dar nu numai ei, ci şi ceilalţi, fiecare pe lângă lucrurile lui. Toată sala era plină de boccelele emigranţilor, ceea ce făcea ca neorânduiala să fie şi mai mare, iar priveliştea şi mai tristă. Aşternutul de pat, îmbrăcămintea, merindele, feluritele unelte şi vase de tinichea, unele peste altele, erau împrăştiate, în grămezi mai mari sau mai mici, pe toată podeaua. Pe ele stăteau emigranţii, în cea mai mare parte nemţi. Unii trăgeau tabac pe nas, alţii păcăneau din lulele. Norii de fum se opreau sub tavanul scund şi, rânduindu-se în fâşii lungi, învăluiau lumina lămpilor. Câţiva copii plângeau prin unghere, dar zarva obişnuită contenise, pentru că ceaţa-i pătrunsese pe toţi cu un fel de tristeţe, teamă şi îngrijorare. Emigranţii, care aveau mai multă experienţă, cunoscură în aceasta prevestirea furtunii. De altfel, pentru nimeni nu mai era o taină că primejdia sau poate chiar moartea se apropia. Wawrzon şi Marysia nu pricepeau nimic. De câte ori cineva-deschidea pentru o clipă

uşa, se auzeau limpede vocile depărtate şi rău prevestitoare, care veneau din haos.

Stăteau amândoi în fundul sălii, în ungherul cel mai strâmt, lângă proră. Tovarăşii lor de călătorie îi împinseseră în locul în care legănarea vaporului se simțea mai greu decât oriunde. Bătrânul muşca dintr-un codru de pâine pe care şi-o luase de la Lipińce, iar fata, care se plictisise stând atâta timp degeaba, începu a-şi împleti părul pentru noapte.

Cu încetul, însă, tăcerea celorlalți, întreruptă numai de plânsetul copiilor, o puse pe gânduri.

— Ce-or fi având nemții astă-seară de sunt atât de tăcuți? întrebă ea.

— Ştiu eu?! răspunse ca totdeauna Wawrzon. Or fi având vreo sărbătoare de-a lor sau cine ştie ce.

Deodată vaporul se cutremură din toate încheieturile zguduit parcă de o privelişte îngrozitoare. Cratițele pe care călătorii le țineau pe lângă ei clănțăniră posomorât, flăcările lămpilor crescură şi lumina se revărsă mai puternică, iar câteva glasuri întrebară cu spaimă:

— Ce înseamnă asta? Ce este?

Dar nu răspunse nimeni. A doua zguduitură mai puternică decât cea dintâi, smuci vaporul; prora se ridică deodată, şi tot atât de repede se iasă în jos; în aceeaşi clipă un val lovi înăbuşit în ferestruia rotundă a bordului.

— Vine furtuna!, şopti Marysia cu glas de spaimă.

Între timp, în preajma vaporului se dezlănțui un vuiet ca într-o pădure zgâlțâită deodată de vijelie; se auziră urlete, de parcă ar fi venit o haită de lupi. Vântul izbi vaporul o dată şi încă o dată, îl întoarse pe-o parte, îl învârti în loc, îl ridică în sus şi-l trânti ca într-o prăpastie... Încheieturile începură a trosni; cratițele, boccelele cu boarfe, lăzile şi uneltele zburau pe podea, azvârlite dintr-un ungher în altul. Câțiva călători se prăbuşiră pe podea; puful din perne se împrăştie în aer, iar sticlele lămpilor sunară, a jale.

Afară se auzi un vaiet, o larmă şi plescăitul apei, care se revărsa din plin pe punte; vaporul se smuci iarăşi, femeile țipau, copiii plângeau, toți goneau după lucrurile lor, şi peste toată această tulburare şi peste tot acest haos, nu se auzeau decât semnalele de fluier, ascuțite, ale ofițerilor, şi din timp în timp tropăitul înăbuşit al marinarilor, care alergau pe puntea, de sus.

— Fecioară Maria de la Częstochowa! murmură Marysia. Capătul vaporului unde se aflau amândoi se ridică brusc, şi apoi se prăbuşea ca turbat. Deşi se țineau încleştați de marginea paturilor, erau aruncați cu atâta putere, încât uneori se loveau de pereți. Răgetul valurilor crescu, iar tavanul scârțâia atât de groaznic, încât se părea că dintr-o clipă în alta grinzile şi toată lemnăria se vor frânge cu trosnet mare.

— Ține-te bine, Marysia! striga Wawrzon, cu tărie, ca să biruie larma stârnită de furtună, dar în scurtă vreme spaima îl gâtui şi pe el, ca şi pe ceilalți.

Copiii nu mai plângeau, femeile nu mai țipau; numai piepturile se ridicau şi scădeau într-o răsuflare grăbită, iar mâinile se agățau cu înfrigurare de orice sprijin pe care-l găseau pe aproape.

Furia furtunii creştea necontenit. Se dezlănțuiseră toate puterile firii, ceața se amesteca cu întunericul, norii cu apa, furtuna cu spuma; valurile băteau în vapor ca tunurile, aruncându-l când în dreapta, când în stânga, înălțându-l în nori şi apoi prăvălindu-l în fundul mării. Uneori coamele înspumate ale talazurilor măturau vaporul pe toată lungimea lui; uriaşele trombe de apă clocoteau într-o frământare cumplită.

În sală, lămpile cu ulei începură a se stinge. Era din ce în ce mai întuneric, iar Wawrzon şi Marysia credeau că se apropie întunericul morții.

— Marysia, începu țăranul cu glas gâfâit, răsuflând cu anevoință, Marysia, iartă-mă că te-am dus la pieire. Ne-a venit ceasul din urmă. N-o să mai apucăm să vedem lumina cu ochii noştri păcătoşi. Nici tu spovedanie, nici tu numire, nici măcar pe

pământ nu ne aflăm; pe apă avem să mergem la judecata de apoi, sărmanii de noi!

Când îl auzi vorbind astfel, Marysia înțelese că nu mai aveau nici o scăpare. Tot felul de gânduri îi treceau prin minte, şi un glas îi striga în suflet:

— Jaśko, Jaśko, scumpul meu, mă auzi tu, oare, de-acolo, de la Lipińce?

Şi i se strânse inima de atâta jale, încât izbucni într-un plâns cu hohote. Plânsul fetei suna cu putere în sala în care toți ceilalți tăceau, ca la un priveghi de îngropăciune. De undeva, dintr-un ungher, un glas strigă; *Still,* dar îndată conteni, speriat parcă de propriul său sunet. Între timp, o altă sticlă de lampă căzu la pământ, iar lumina ei se stinse. Se făcu şi mai întuneric. Călătorii se buluciseră într-un colț, ca să fie mai aproape unul de altul. În tot cuprinsul stăpânea o tăcere înfricoşată, când, deodată, în mijlocul acestei linişti răsună glasul lui Wawrzon:

— *Kirie, eleison!*[1]

— *Hristi eleison!*[2] răspunse printre lacrimi Marysia.

— Hristoase, ascultă-ne!

— Părinte ceresc, Doamne, fie-ți milă de noi! se rugau laolaltă tatăl şi fata.

În sala întunecată, vocea bătrânului şi răspunsurile Marysiei, întretăiate de suspine de plâns, răsunau cu o ciudată solemnitate. Cuiva emigranți îşi descoperiră capetele. Cu încetul, plânsul fetei conteni, glasurile se ridicară, mai liniştite, mai limpezi. Afară, furtuna urla.

Deodată, printre cei care stăteau lângă uşă se auzi un țipăt. Un val trântise uşa de perete, năvălind în sală; apa se împrăştie, foşnind, prin toate ungherele; femeile începură să țipe şi, ca să se apere, se urcară pe paturi. Toți credeau că le-a sosit sfârşitul.

După o clipă intră ofițerul de serviciu cu lanterna în mână,

---

[1] Doamne, miluieşte! (lb. gr.).

[2] Cristoase, miluieşte (lb. gr.).

ud leoarcă şi roşu la faţă. Prin câteva cuvinte linişti femeile, spunându-le că apa pătrunsese în sală numai printr-o întâmplare; apoi adause că vaporul se află în larg şi că deci primejdia, nu este prea mare. Trecu un ceas sau poate două. Furtuna se dezlănţui cu o furie tot mai mare. Vaporul trosnea, se poticnea în bot, se ridica pe pupă, se lăsa pe o coastă, dar nu se cufunda. Între timp, oamenii se liniştiră; câţiva se şi culcaseră.

Trecură alte ceasuri; în sala întunecată, prin gratiile spiraiului[1] răzbătu lumina dimineţii; ziua se ridica peste ocean, tulbure, speriată, tristă, întunecată parcă, aducând totuşi oarecare alinare şi nădejde. După ce au spus toate rugăciunile pe care le ştiau pe dinafară, Wawrzon şi Marysia s-au urcat în culcuşurile lor şi au adormit adânc.

Sunetul clopoţelului care-i chema la gustarea de dimineaţă abia îi trezi. Dar nu putură să mănânce. Aveau capetele grele, ca de plumb; bătrânul se simţea mai rău decât fata. În mintea-i buimacă nu mai încăpea nici un gând. Neamţul care-l îndemnase să plece în America îi spusese, ce-i drept, că va trebui să meargă şi pe apă, dar Wawrzon nu-şi închipuise niciodată că o să fie o apă atât de mare şi călătoria o să ţină atâtea zile şi atâtea nopţi! Credea, că trecerea aceasta va fi o plimbare, aşa cum trecuse atâtea ape în viaţa lui. Dacă ar fi ştiut cât de mare e oceanul, ar fi rămas ia Lipińce. În afară, de aceasta, alte îndoieli îi frământau mintea: nu cumva, şi-o fi vândut diavolului sufletul lui şi al fetei, întru pierzania, amândurora? Nu o fi oare păcat pentru un catolic din Lipińce să mânie pe Dumnezeu, pornind într-un haos ca acesta, prin care umblă de cinci zile, în drum către ţărmul celălalt, dacă o fi cu adevărat vreun ţărm de cealaltă parte? Spaima şi îndoielile lui aveau să sporească în cele şapte zile care au urmat; furtuna bântui încă patruzeci şi opt de ceasuri, şi după aceea se potoli. Wawrzon îndrăzni să iasă iarăşi

[1] Deschizătură astupată cu geam; slujeşte la aerisirea şi luminatul cabinelor.

cu Marysia pe punte; când se treziră însă în fața valurilor, când văzură apa care se legăna, încă, întunecată şi parcă tot furioasă, când pe cuprinsul ei se ridicară munți uriaşi şi se adânciră văi mişcătoare şi fără fund ce se îndreptau către vapor, îşi spuseră iarăşi că din această primejdie nu-i poate scăpa, nici o forță omenească, ci numai mâna lui Dumnezeu sau cine ştie ce altă forță atotputernică.

În sfârşit, vremea se însenină deplin. Dar zilele treceau una după alta, şi în fața vaporului se vedeau numai bulboane fără de sfârşit, uneori verzi, alteori albastre, aidoma cu cerul. Iar sus, în naltul cerului, treceau uneori nori mici şi alburii, care seara se învăpăiau şi apoi se duceau să se culce către apusul depărtat. Vaporul gonea în urma lor, pe apă. Wawrzon începu a se gândi cu adevărat că apa asta n-are să se mai sfârşească niciodată şi, luându-şi inima în dinți, se hotărî să întrebe pe cineva.

Într-o zi, văzând pe un marinar care se ducea după treburile lui, îşi scoase şapca în colțuri şi, salutând umil până la pământ, grăi:

— Preacinstite domn, mai e mult până să ajungem?

Ce minune! Marinarul nu izbucni în râs, ci se opri şi-l ascultă Pe fața-i roşie şi biciuită de vânt se citeau urmele unor aduceri-aminte, care nu izbuteau să se închege dintr-o dată într-un gând bine lămurit... După o clipă, întrebă:

— *Was?*

— O să ajungem degrabă la țărm, preacinstite domn?

— Două zile! Două zile! repetă cu anevoință marinarul, ridicând în acelaşi timp două degete.

— Mulțumim frumos.

— De unde sunteți?

— De la Lipińce.

— *Was ist das*[1], Lipińce?

Marysia, care se apropiase de ei în timpul cât vorbeau, se

---

[1] Ce înseamnă asta! (lb. germ.).

împurpură la față, dar, ridicând cu sfială ochii către marinar, spuse cu glas subțire, cum vorbesc fetele de la țară:

— Noi suntem din ținutul Poznań, domnule...

Marinarul privea îngândurat un piron puternic care unea bordajul vaporului; după un răstimp, se uită la fată, la părul ei bălai ca inul, şi pe fața lui brăzdată se ivi o lumină de duioşie.

După o clipă, spuse cu gravitate:

— Am fost şi eu la Gdansk... Înțeleg limba polonă... Eu sunt *caşub*[1]... Frate cu voi, dar asta a fost demult!... *Jetz ich bin Deutsch*[2].

Rostind aceste cuvinte, înălță capul odgonului, pe care-l ținea dintru-nceput în mână, se întoarse şi, strigând marinăreşte: „O! O! O!”, începu să tragă...

De atuncea, ori de câte ori Wawrzon şi Marysia se aflau pe punte, marinarul, când îi vedea, zâmbea către Marysia cu prietenie. Iar ei se bucurau din toata inima, simțind că au un suflet prieten pe acest vapor german. De altfel, drumul se apropia de sfârşit. A doua zi dimineață, când ieşiră pe punte, o privelişte ciudată li se înfățişa înaintea ochilor: în depărtare se zărea ceva legănându-se pe mare, iar când vaporul se apropie, văzură un butoi mare roşu, pe care valurile îl clătinau încet; mai departe se vedea un alt butoi, apoi al treilea şi-al patrulea, Văzduhul şi apa erau învăluite în ceață, ceață nu prea deasă, argintie şi domoală; bulboana de apă era netedă, liniştită, şi cât cuprindeai cu ochii, zăreai tot mai multe butoaie ce se legănau pe ocean. Stoluri de păsări albe cu aripi negre zburau în urma vaporului, țipând. Pe punte era o mişcare neobişnuită. Marinarii îmbrăcaseră alte haine; unii spălau puntea, alții spălau geamurile şi farurile puternice ale vaporului; la catarg se înălța

---

[1] Urmaşi ai unor triburi slave ce trăiesc pe litoralul Mării Baltice şi de-a lungul cursului inferior al Vistulei în împrejurimile portului Gdansk. Vorbesc o limbă asemănătoare cu limba polonă, dar cu numeroase elemente lexicale germane.

[2] Acum sunt german (lb. germ.).

un steag, iar în spatele vaporului fu arborat un altul mai înalt.

Toți călătorii erau înviorați şi bucuroşi. Toți ieşiseră pe punte. Unii îşi aduseseră boccelele cu boarfe şi începuseră să le lege. Văzând toate acestea, Marysia spuse:

— Fără doar şi poate că ne apropiem de țărm.

Şi ea, şi Wawrzon erau iarăşi voioşi. Deodată se ivi spre apus mai întâi insula Sandy Hook, şi apoi o altă insulă, cu o clădire mare la mijloc; în depărtare se zărea, parcă, o ceață deasă, un nor sau o Fumegare, care se întindea deasupra mării în fâşii nedesluşite, îndepărtate, tulburi, amorfe... La vederea acestei privelişti se stârni mare zarva; toți arătau cu degetele într-acolo, iar sirena vaporului fluieră prelung, ca într-o tresărire de bucurie.

— Ce este asta? întrebă Wawrzon.

— New York, răspunse *caşubul,* care stătea alături.

Între timp, fumegarea îndepărtată se împrăştia şi pierea, iar în locul ei, pe măsură ce vaporul spinteca apa argintie, se vedeau liniile caselor, ale acoperişurilor, ale coşurilor; turnurile ascuțite se desenau tot mai limpede pe albastrul cerului; lângă ele se vedeau uriaşele coşuri ale fabricilor, iar din coşuri se ridicau coloane de fum, spulberate în coame stufoase; în vârful lor se vedeau mii de steaguri, de toate culorile, pe care vântul mării le legăna ca pe nişte flori de câmp. Vaporul se apropia tot mai mult, oraşul minunat ieşea parcă din apă. Wawrzon fu cuprins de o mare bucurie; îşi descoperi capul, deschise gura, se uită, şi după aceea se întoarse către fată:

— Marysia!

— Dumuezeule!

— Vezi?

— Văd.

— Minunatu-te-ai?

— Minunatu-m-am.

Wawrzon nu numai că se minunase, dar rămăsese încremenit. Văzând țărmul înverzit de o parte şi de alta a

oraşului şi copacii întunecați ai parcurilor, îşi urmă vorba:

— Da! Domnul fie lăudat! Numai de ne-ar da pământ pe-aproape de oraşul ăsta: iacătă, lunca de colo ar fi taman lângă târg.

Când e zi de iarmaroc, poți sa te duci cu vaca, poți să te duci cu porcul şi poți să le neguțezi cum pofteşti. Lume se vede a fi multă prin partea locului. În Polonia am fost țăran, iar aici am să fiu domn...

În acea clipă se desfăşura înaintea ochilor lor minunatul Național Park, în toată întinderea lui. Wawrzon, văzând şirurile de copaci, spuse iarăşi:

— Am să mă închin până la pământ preacinstitului comisar al guvernului şi am să-i tălmăcesc cu băgare de seamă, ca să-mi dăruiască măcar vreo două pogoane din pădurea asta, iar din partea cealaltă, să mă lase s-adun lemne. Dacă e moşie, moşie să fie. Dimineața am să mân argatul cu lemne la oraş. Slavă Celui-de-sus, văd că neamțul nu m-a înşelat...

Marysiei îi plăcea de asemenea şi nu ştia nici ea cum de-i vine în minte cântecul pe care miresele îl cânta mirilor la nunțile de la Lipińce:

„Ia le uită panul!
Ia le uită panul!
Cum nu-şi lasă el veşmântul,
Cuşma şi sumanul!”

S-o fi gândit poate să i-l cânte sărmanului Juśko, când va veni aici după ea, iar ea va fi moşieriță?

În vremea aceasta, dinspre biroul serviciului de carantină venea către vapor un vaporaş mai mic. Vreo patru-cinci oameni se urcară pe punte. Începură discuții, călătorii se strângeau unii pe alții. Puțin după aceea sosi un alt vapor, care venea dinspre oraş, aducând cu el agenți de-ai hotelurilor şi de-ai

boarding-house[1]-urilor, călăuze, zarafi care schimbă banii, şi toţi ţipau cât îi lua gura, se îmbulzeau, se învârteau pe punte de la un capăt la altul. Wawrzon şi Marysia picaseră parcă la o moară, la care nu ştiau ce aveau de făcut.

Marinarul caşub îl sfătui pe bătrân să-şi schimbe banii şi-i făgădui că va veghea el însuşi ca să nu fie înşelat, aşa că Wawrzon se lăsă înduplecat. Pentru toţi banii pe care îi avea dobândi patruzeci şi şapte de dolari în argint. În timp ce se petreceau toate acestea, vaporul se apropiase atât de mult de oraş, încât acum se vedeau, nu numai casele, ci şi oamenii care se plimbau pe bulevarde; strecurându-se printre alte vapoare, mai mari sau mai miei, vaporul ajunse în sfârşit la ţărm şi pătrunse în docul strâmt al portului.

Călătoria se sfârşise.

Oamenii de pe vapor începură să se împrăştie ca albinele dintr-un stup. Mulţimea pestriţă se scurse pe pasarela îngustă, întinsă de la bord la ţărm; clasa întâi, apoi a doua, iar cei care călătoriseră sub punte, împovăraţi de bagaje, rămaseră la urmă. Când Wawrzon şi Marysia, împinşi de mulţime, ajunseră pe bord, se găsiră faţă în faţă cu marinarul *caşub.* Acesta strânse cu putere mâna lui Wawrzon, spunându-i:

— *Bruder;* doresc *Gluck!*[2] Şi ţie, fetiţo! Dumnezeu sa vă ajute!

— Dumnezeu să te răsplătească! răspunseră amândoi, dar tocmai acum, la despărţire, nu avură vreme să se întindă la vorbă.

Mulţimea îi împinse pe pasarela înclinată şi după o clipă se aflară în clădirea încăpătoare a vămii.

Un vameş, îmbrăcat într-o haină cenuşie şi cu stea de argint, le pipăi bagajele şi strigă: *All right*[3], şi le arătă uşa de ieşire. Ieşiră şi se treziră în stradă.

— Şi acuma ce facem, tată? întrebă Marysia.

---

[1] Pensiune (lb. engl.).
[2] Frate, îţi doresc fericire! (lb. germ.).
[3] În regulă! (lb. engl.).

— Trebuie să aşteptăm. Neamţul mi-a spus că o să vină îndată un comisar din partea guvernului şi are să întrebe de noi.

Se opriră deci lângă zid, aşteptând sosirea comisarului, iar între timp îi împresură zarva necunoscută până atuncea a marelui oraş. Asemenea privelişte nu văzuseră niciodată. Străzile erau drepte, largi şi pline de forfota oamenilor, ca la bâlci; prin mijloc, treceau trăsuri, omnibuze, camioane. Jur împrejur se auzea un grai ciudat, necunoscut, şi răsunau cu putere strigătele muncitorilor din port şi ale negustorilor ambulanţi. În toată clipa treceau nişte oameni negri din creştet până în tălpi, cu capete mari şi cu părul creţ. La vederea lor, Wawrzon şi Marysia îşi făceau semnul crucii. Tare ciudat li se părea oraşul acesta, care vuia de atâta larmă, plin de fluierăturile locomotivelor, de huruitul trăsurilor şi de strigătele oamenilor. Toţi umblau atât de repede, de parcă ar fi fugărit pe cineva, sau parcă ar fi fost ei înşişi fugăriţi, şi ce furnicar de oameni, ce chipuri ciudate: unele negre, altele măslinii, altele roşcovane. Se opriseră în apropierea portului, tocmai acolo unde era îmbulzeala cea mai mare: din unele vapoare se descărcau baloturi de marfă, iar în altele se încărcau, camioanele soseau mereu, roabele huruiau pe punţi, şi peste tot era o frământare şi o zarvă ca la o fabrică de cherestea,

În felul acesta trecu un ceas, trecură două; ei stăteau rezemaţi de zid şi aşteptau să vină comisarul.

Ciudată înfăţişare aveau acolo, pe litoralul american, la New York, acest ţăran polonez, cu plete sure şi cu şapca în colţuri în cap, şi această fată din Lipińce, în haina ei de pânză albastră şi cu mătănii la gât.

Dar oamenii treceau fără să se uite la ei. Acolo, orice chip şi orice port ai avea, nimeni nu se miră.

Mai trecu încă un ceas. Cerul se înnora, începu să plouă, dinspre apă veni un vânt rece şi jilav...

Ei stăteau şi aşteptau să vină comisarul. Ţăranul e răbdător din fire, dar cei doi îşi simţeau acum sufletul greu.

Pe vapor se simţiseră singuri în acea mulţime de oameni străini şi pe întinsul apei fără de sfârşit, se îmbolnăviseră şi îi cuprinsese spaima. Se rugaseră lui Dumnezeu să-i îndrume ca pe nişte copii rătăciţi pe valurile oceanului. Erau încredinţaţi că, îndată ce vor pune piciorul pe uscat, nenorocirile se vor sfârşi. Dar iată că acum sosiseră. Se aflau într-un oraş mare, dar în oraşul acesta, în mijlocul acestei larme de oameni, se simţiră deodată mai singuri şi mai înfricoşaţi decât pe vapor.

Comisarul nu venea. Ce se vor face dacă nu va veni deloc, dacă neamţul i-o fi înşelat?

La acest gând sărmanele lor inimi de ţărani se cutremurară de spaimă. Ce se vor face? Vor pieri, fără doar şi poate,

Între timp, vântul le pătrundea prin ţoale, ploaia îi uda.

— Nu ţi-e frig, Marysia? întrebă Wawrzon.

— Ba mi-e frig, tată, răspunse fata.

Orologiile din oraş bătură încă un ceas începu să se întunece. Forfota din port încetă; pe străzi se aprinseră, felinarele: oraşul părea cufundat într-o mare de lumini puternice. Muncitorii din port porneau către oraş, în cete mai mari sau mai mici, cântând cu glasuri răguşite Yankee Doodle[1]. Cu încetul, bulevardul se linişti cu totul. Clădirea vămii fu închisă.

Ei stăteau şi aşteptau să vină comisarul.

În sfârşit, veni noaptea, şi asupra portului se aşternu o linişte deplină. Numai când şi când, coşurile întunecate ale vapoarelor aruncau, fâşâind, snopi de scântei, care se mistuiau în beznă, sau vuia vreun val, izbindu-se de digul de piatră. Uneori se auzea, câte un cântec de marinar beat, care se întorcea pe vapor; luminile păleau, învăluite în ceaţă. Ei aşteptau mereu.

Chiar dacă n-ar fi vrut să aştepte, încotro să apuce, ce să facă, pe cine să întrebe, unde să-şi culce capetele trudite? Frigul

---

[1] Vechi cântec popular nord-american, cântat de armatele revoluţionare în timpul războiului de independenţă (1775—1783), socotit astăzi drept imnul naţional neoficial al S.U.A.

îi pătrundea tot mai adânc şi le era foame. De-ar fi avut măcar un acoperiş deasupra capului, că-i udase ploaia până la piele!

Ah! Comisarul n-a venit şi nici nu va veni, pentru că asemenea comisar nu există! Neamțul era agent al unei companii de transporturi, avea procente pentru fiecare „bucată”, şi altceva mai mult decât atât nu ştia.

Wawrzon simți că se clatină pe picioare, că o greutate uriaşă îl înfundă în pământ, că desigur mânia lui Dumnezeu atârna deasupra capului său.

Suferea şi aştepta, cum numai un țăran este în stare să aştepte. Glasul fetei, tremurând de frig, îi trezi parcă dintr-o amorțeală:

— Tată!

— Taci! Nimeni nu se îndură de noi.

— Hai să ne întoarcem la Lipińce...

— Du-te şi te îneacă...

— Doamne-Dumnezeule! şopti Marysia cu glas stins.

Pe Wawrzon îl cuprinse jalea.

— Sărmana de tine, orfană!... Poate că Dumnezeu se va îndura măcar de tine...

Dar ea nu-l auzea. Cu capul sprijinit de zid, închisese ochii. O cuprinsese un somn întrerupt, greoi, înfierbântat, iar în vis i se arată ca într-o cadră satul Lipińce şi auzi un cântec în felul celui pe care-l cânta Jaśiek grăjdarul:

„Uite o crăiță!
Uite o domniță!
Şi-a-mpletit din buruiană
Mândră coroniță”.

În portul New York, cele dintâi raze ale dimineții căzură pe apă, pe catarge şi pe clădirea vămii.

În lumina slabă a zorilor de-abia se puteau lămuri cele două făpturi care dormeau lângă zid, cu fețele gălbejite şi învinețite,

ninse, nemişcate, parcă ar fi fost moarte. Dar în cartea vieții lor nu fuseseră întoarse decât cele dintâi file; pe celelalte le vom povesti în paginile ce urmează.

II

La New York

Călătorul care intră în New York prin larga arteră a Broadway-ului şi se îndreaptă către port, în direcția Chatham Square, după ce trece prin vreo zece străzi alăturate, dă peste o parte a oraşului tot mai săracă, tot mai părăginită şi mai tristă. Ulițele sunt tot mai înguste. Casele, clădite pare-se încă de pe vremea coloniştilor olandezi, au crăpat şi s-au strâmbat de-a lungul anilor: acoperişurile s-au teşit, tencuiala de pe ziduri a căzut, iar zidurile au intrat atât de adânc în pământ, încât din ferestrele subsolurilor nu se mai poate vedea din stradă decât partea de sus. Aici, fațadele cele mai ciudat scălâmbate iau locul liniilor drepte, care sunt atât fie prețuite în America. Zidurile şi acoperişurile — unele mai înalte, altele mai scunde — se îmbulzesc unul deasupra altuia.

Din cauză că această parte a oraşului e aşezată pe litoral, într-o adâncitură, băltoacele de pe ulițele desfundate nu se zvântă aproape niciodată, iar micile locuri virane, împrejmuite pe toate laturile cu ziduri, par nişte iazuri cu apă stătută, mâloasă şi întunecată. Ferestrele caselor cu pereții jupuiți se oglindesc jalnic în aceste ape murdare, împestrițate de hârtii, cartoane, cioburi de sticlă, fărâme de lemn şi bucăți de fier de la lăzile de pe vapoare. Străzi întregi sunt pline cu asemenea gunoaie sau, mai bine-zis, cu straturi de glod, care le acoperă pe toată întinderea lor. Aici se pot vedea la tot pasul sărăcia omenească, neorânduiala şi murdăria.

În acest cartier se află aşa-numitele *boarding-house*-uri, adică hanuri, unde pentru doi dolari pe săptămână poți avea casă şi masă; tot în acest cartier se află şi tavernele sau

bar-room-urile, de unde pescarii de balene recrutează tot felul de vagabonzi pentru vapoarele lor; sunt apoi agențiile neoficiale pentru Venezuela, Ecuador şi Brazilia, care recrutează coloniști pentru ținuturile ecuatoriale, sporind astfel în chip considerabil numărul victimelor pe care le face febra în acele ținuturi; birturi care-şi hrănesc clienții cu carne sărată, stridii putrede şi peşte din cel pe care apa însăşi îl aruncă la țărm: tripouri clandestine, spălătorii chinezeşti, tot felul de spelunci pentru marinari; în sfârşit, tot aici se află adevăratele tainițe ale crimei şi mizeriei, ale foamei şi lacrimilor.

Şi totuşi, în această parte a oraşului este foarte multă mişcare, pentru că aici stau emigranții care nu şi-au găsit adăpost deocamdată nici chiar în încăperile cazărmilor *Castle Garden* şi nici nu vor sau nu pot să se ducă în aşa-numitele *work-house*-uri, adică în aziluri pentru săraci, ci se strâng în cartierul acesta, unde locuiesc, trăiesc şi mor. Pe de altă parte, se poate spune că dacă emigranții sunt scursura societății europene, atuncea locuitorii acestor fundături sunt scursura acestor emigrații. Oamenii aceştia trândăvesc, parte din lipsă de lucru, iar parte din plăcerea de a nu munci. Din această cauză, aici se aud deseori focuri de revolver, strigăte de ajutor, țipete răguşite de furie, cântece irlandeze de beție sau urletele negrilor care se încaieră. În tot lungul zilei, cete întregi de vagabonzi cu pălării sparte şi cu lulele în gură stau şi cască gura la meciurile de box, punând şi rămăşaguri, care merg de la un cent până la cinci cenți pentru un ochi scos. Copiii albilor şi micii negri cu părul creț, în loc să se duca la şcoală, hoinăresc pe străzi, bătând darabana cu bucăți de coaste de vacă sau căutând prin noroi resturi de legume, portocale şi banane; irlandeze chinuite de foame întind mâna la trecătorii mai bine îmbrăcați, dacă din întâmplare se rătăceşte vreunul prin partea locului!

În această gheenă omenească îi găsim şi pe vechii noştri cunoscuți: Wawrzon Toporek şi fiică-sa, Marysia. Bogăția pe care o aşteptau a fost un vis, şi tot ca un vis s-a spulberat, iar

realitatea, li s-a înfăţişat sub forma, unei odăiţe înguste înfundate în pământ, cu o singură fereastră, şi aceea cu geamul spart. Pe pereţii odăii se văd pete de mucegai şi dâre de igrasie; lângă perete se află o sobă de fier mâncată de rugină şi găurită şi o masă cu trei picioare; într-un ungher, un braţ de paie de orz ţine loc de pat.

Asta e tot. Bătrânul Wawrzon, stând în genunchi în faţa sobei, scurmă în cenuşa stinsă, poate s-o fi ascuns pe undeva vreun cartof, căutare zadarnică, la care de două zile se întoarce totuşi mereu. Marysia stă pe paie cu mâinile pe genunchi şi se uită ţintă în podea. Fata este bolnavă şi slăbită. Pare tot Marysia de odinioară, dar obrajii rumeni i s-au scofâlcit. Are o faţă gălbejită şi bolnăvicioasă, şi tot chipul parcă i s-a micşorat; numai ochii par mai mari, cu privirea lor neclintită. Aerul stricat, frământările sufleteşti şi mâncarea sărăcăcioasă au lăsat urme pe obrajii ei. Trăiau numai cu cartofi, dar de două zile nici cartofi n-au mai avut. Nu mai ştiau ce au să facă mâine şi cu ce au să-şi mai ţină zilele. Se împliniseră trei luni de când locuiau pe uliţa aceea, de când stăteau în acea hrubă şi nu era nici o mirare că banii se sfârşiseră. Bătrânul „Wawrzon a încercat să-şi găsească de lucru, dar nimeni nu înţelegea nici măcar ce vrea; s-a dus în port, cu gândul să care şi el lăzi şi saci cu cărbuni pe vapoare, dar nu avea roabă, şi chiar dacă ar fi avut, irlandezii l-ar fi luat pe loc la bătaie; a vrut să lucreze cu toporul la construcţia docurilor, dar şi acolo a fost bătut. Şi apoi, ce fel de muncitor poate fi un om care nu pricepe nici măcar ce i se spune? Unde punea mâna, de orice se apuca, încotro se îndrepta, îl luau în batjocură, îl împingeau, îl băteau; aşa că n-a găsit nimic, n-a putut să câştige un ban de nicăieri şi nici să se împrumute. De atâtea necazuri, îi albise părul, nu mai avea nici o nădejde; banii se sfârşiseră şi începu foamea.

În ţară, între ai lui, dacă ar fi pierdut tot ce avea, dacă l-ar fi alungat copiii din casă, nu i-ar fi rămas decât să-şi ia toiagul în mână, să se aşeze la o răscruce de drumuri, sub o troiţă sau la

uşa unei biserici şi să cânte: „Doamne milostive, primeşte plânsul meu însângerat". Dar tot ar fi trecut pe acolo vreun domn şi i-ar fi dat vreun ban: o doamnă, oprind trăsura, ar fi trimis copilul cu câţiva gologani în mânuţele-i trandafirii şi cu ochii mari îndreptaţi către cerşetor; un ţăran i-ar fi dat o bucată de pâine, o femeie — o bucată de slănină, şi şi-ar fi putut duce zilele, fie chiar şi ca pasărea cerului, care nici nu ară, nici nu seamănă. În afară de aceasta, acolo, sub o troiţă a răstignirii, ar avea deasupră-i braţele lui Cristos, sus cerul, iar de jur împrejur ogoarele, şi în liniştea aceea de la ţară, Dumnezeu i-ar fi auzit cântarea. Dar aici, în oraşul ăsta, era un vuiet înspăimântător, ca într-o maşină uriaşă; fiecare dă buzna şi nu se uită decât înaintea lui, încât nimeni nu poate lua seama la nenorocirea altuia. Aici te apucă ameţeala, nu mai ştii ce să faci, ochii nu izbutesc să cuprindă tot ce văd, iar gândul nu poate să le urmărească pe toate. Aici totul e ciudat, străin, duşmănos, şi atât de repezit, încât chiar şi cel care poate să se descurce în acest şuvoi, până la urmă tot e zvârlit de viaţă, rostogolindu-se şi sfărâmându-se ca o oală de lut.

Eh, câtă deosebire! Acolo, la Lipińce, în satul acela liniştit, Wawrzon era gospodar şi ajutor de primar, oamenii îl cinsteau, avea un acoperiş deasupra capului şi un blid de mâncare, care nu-i lipsea nici într-o zi; iar duminica se ducea la biserică şi aprindea o lumânare; aici însă, era cel din urmă dintre toţi, era ca un cinic rătăcit într-o curte străină, tremurând de frică, gheboşat şi flămând, în primele zile ale nenorocirii iui, deseori amintirile-i spuneau: „Mai bine era la Lipińce". Iar conştiinţa îi striga: Wawrzon, de ce-ai plecat din satul tău, de la Lipińce?" De ce? Pentru că şi pe el îl părăsise Dumnezeu. Omul şi-ar fi dus mai departe crucea, ar fi suferit, dacă undeva, înaintea lui, s-ar fi zărit sfârşitul acestui drum greu; ştia însă foarte bine că pedeapsa lui Dumnezeu va fi tot mai aspră cu fiecare zi ce trecea şi că în fiecare dimineaţă soarele va lumina sărăcia lui şi a copilei sale, sărăcie care era din ce în ce mai crâncenă. Şi atuncea, ce-i

mai rămânea? Să-şi facă un laţ la funie, să-şi spună rugăciunea şi să se spânzure? Ţăranul nu clipeşte în faţa morţii, dar ce avea să se întâmple cu fata? Când se gândea la toate acestea, simţea nu numai că l-a părăsit Dumnezeu, dar că-l părăseşte şi mintea. Nu se zărea nici o rază de lumină în bezna care se întindea înaintea lui şi în durerea pe care nici măcar nu putea să o mărturisească.

Tot mai greu îl sfredelea dorul de satul lui, Lipińce! Zi şi noapte îl chinuia nostalgia, şi-l chinuia cu atât mai cumplit, cu cât nu se dumirea ce este această suferinţă, nu ştia ce-i lipseşte şi nu pricepea către ce tinde sufletul lui de ţăran, chinuit de durere; el jinduia după codrul de brad, după câmpul şi casele acoperite cu paie; jinduia după domnii şi ţăranii lui, după preotul din sat şi după tot ce vieţuia acolo, sub bucata de cer care acoperea pământul lui de baştină, pământul de care inima omului, când se lipeşte, nu se mai desprinde, iar când se desprinde, sângerează. Ţăranul simţea parcă chemarea pământului. Uneori îi venea să-şi smulgă părul din cap şi să se dea cu capul de pereţi, sa se arunce la pământ şi să urle ca un câine priponit în lanţ sau să strige ca într-o dezlănţuire de nebunie, pe cine? Nu ştia nici el. Sub această necunoscută povară se frângea, se prăbuşea, iar oraşul acela străin vuia necontenit. Toporek gemea şi-l chema pe Isus, dar acolo nu se afla nici o cruce şi nimeni nu răspundea; numai oraşul vuia, vuia mereu, iar fata şedea pe paie, cu ochii ţintiţi în pământ, flămândă şi tăcută în suferinţa ei. Ciudat lucru! Stătea laolaltă cu fata, şi deseori treceau zile întregi fără ca vreunul să scoată un cuvânt. Trăiau ca doi duşmani. Nu le era la îndemâna şi le venea greu să trăiască aşa, dar despre ce ar îi putut să vorbească? De rănile deschise, e mai bine să nu te atingi! Să spună, de pildă, că nu mai au nici un ban în buzunar, nici un cartof în sobă şi că nu găsesc în mintea lor nici o scăpare?

De altfel, nici oamenii nu le-au venit cu nimic în ajutor. La New York trăiesc foarte mulţi polonezi, dar în cartierul Chatham

Sqimre nu locuieşte nici unul mai cu stare. Este adevărat că în a doua săptămână de la sosirea lor au cunoscut două familii poloneze, una din Silezia, iar cealaltă chiar de lângă Poznań, dar şi acestea flămânzeau de multă vreme. Silezienii pierduseră doi copii, iar al treilea era bolnav, şi totuşi, în starea asta, copilul dormea, de două săptămâni, împreună cu ai lui, într-o gură de pod şi nu avea de mâncare decât ceea ce găseau pe străzi. Mai târziu, au fost duşi toţi la spital şi nu se ştia ce s-a mai întâmplat cu ei. Nici celeilalte familii nu-i mergea mai bine, ba chiar îi mergea mai rău, căci tatăl se apucase de băutură. Marysia îi dăduse ajutor femeii cât putuse, dar acum ea însăşi avea nevoie să fie ajutată.

Ar fi putut, ce-i drept, să se ducă împreună cu tată-său la biserica polonă din Hoboken[1]. Preotul ar fi dat cel puţin de ştire celorlalţi, dar parcă ştiau că există acolo vreo biserică polonă sau vreun preot polon? Puteau ei să se înţeleagă cu cineva? Să întrebe pe cineva? În felul acesta, cu fiecare cent cheltuit, ei coborau încă o treaptă în prăpastia sărăciei.

În clipa aceea, el stătea în faţa sobei, iar ea pe paie. Trecu un ceas, trecură două. În odaie se întuneca tot mai tare, pentru că, deşi era pe la amiază, dinspre apă se ridica o ceaţă grea şi pătrunzătoare, aşa cum se întâmplă adesea primăvara. Deşi afară era cald, în casă amândoi tremurau de frig. În cele din urmă, Wawrzon îşi pierdu nădejdea că va mai găsi ceva în cenuşă.

— Marysia, spuse el, nu mă mai ţin puterile şi nici pe tine nu te mai ţin. Am să mă duc la malul apei ca să prind câteva lemne. Vom face măcar foc în sobă, şi poate voi găsi şi ceva de mâncare.

Fata nu răspunse nimic, iar el plecă. Se deprinsese să se ducă în port şi să prindă de pe apă scânduri de lăzi azvârlite de pe vapoare şi aruncate de valuri la mal. Aşa fac toţi cei care nu au cu ce să-şi cumpere cărbuni. Din îndeletnicirea, aceasta, se

---

[1] Suburbie a New York-ului.

alegea adesea cu câteva ghionturi, dar uneori scăpa, şi câteodată se întâmpla să găsească şi ceva de mâncare, resturi de legume stricate, aruncate de pe vapoare; dar cu acest prilej, umblând aşa prin ceață şi căutând ceea ce nu pierduse, uneori mai uita de nenorocirea, şi de dorul lui, care-l rodeau cumplit. În sfârşit, ajunse la malul apei, dar pentru că era tocmai vremea *lunch*[1]-ului, pe țărm nu se aflau decât vreo câțiva puştani, care, ce-i drept, începură îndată, să strige la el şi să-l împroaşte cu gogoloaie de glod şi cu scoici, dar nu-l nimeriră. Pe apă se legănau o mulțime de scândurele: un val le apropia, altul le depărta. În scurtă vreme, izbuti să prindă destule.

Pe valuri se legănau şi nişte grămăjoare de verdeață. Poate că printre ele era şi ceva de mâncare, dar, fiind mai uşoare, nu ajungeau până la mal, aşa că nu putu să le ajungă. Băieții aruncau frânghii şi în felul acesta le trăgeau către ei. Neavând frânghie, ei stătea şi se uita cu lăcomie, aşteptând să plece puştanii, ca să mai scormonească printre resturi, mâncând ceea ce i se părea bun de mâncat. Faptul că fata era şi ea flămândă nu-l preocupa, deloc.

De data aceasta, însă, soarta-i fu mai prielnică, întorcându-se acasă, văzu o căruță mere încărcată cu cartofi, care în drum spre port se împotmolise în noroi şi nu era chip s-o urnească din loc. Wawrzon puse umărul la roată şi împreună cu căruțaşul începu sa împingă din răsputeri. Era greu şi-l dureau şalele, dar în cele din urmă caii smuciră, şi căruța ieşi din noroi; fiind însă încărcată cu vârf, o mulțime de cartofi căzură pe jos. Căruțaşul nici nu se gândea să-i strângă. Îi mulțumi lui Wawrzon pentru ajutor, strigă către cai: *Get up*[2]*!* şi îşi văzu de drum.

Wawrzon se năpusti pe loc să adune cartofii, îi strânse lacom cu mâinile, care-i tremurau, îi băgă în sân, şi în aceeaşi clipă se

---

[1] Masa de prânz (lb. engl.).

[2] Hai, dă-i drumul! (lb. engl.).

simți cu inima mai uşurată. Când eşti flămând, o bucată de pâine găsită ți se pare o fericire; de aceea, țăranul, întorcându-se acasă, mormăia încet:

— Da, să mulțumim Celui de Sus că şi-a plecat ochii la nenorocirea noastră. Avem lemne, şi fata are să facă focul; avem şi cartofi pentru două mese. Dumnezeu este milostiv. Casa are să fie mai veselă. Nici fata n-a mâncat de-o zi şi jumătate, aşa că are să se bucure şi ea. Dumnezeu este milostiv!

Gândind astfel, ținea într-o mână scândurile, iar cu cealaltă se tot căuta mereu, să nu-i fi căzut vreun cartof din sân. Ducea cu el o comoară de preț; ridică deci ochii cu recunoştință către cer şi iarăşi începu să mormăie:

— Taman chibzuiam cum să fur câțiva, şi când colo, fără să fur, au căzut singuri din căruță. Dacă n-ați mâncat, aveți să mâncați! Dumnezeu este milostiv! Când o vedea că am adus cartofi, Marysia o să se ridice îndată, de pe paie.

Dar de la plecarea lui, Marysia nu se urnise din ungherul ei. Uneori, când se întâmpla ca Wawrzon să aducă, dimineața lemne, ea se ridica să aprindă focul în sobă, aducea apă, mânca ce se găsea, şi după aceea, ceasuri întregi stătea la gura sobei şi se uită în foc. Odinioară căutase şi ea de lucru. Fusese chiar angajată la un *boarding-house* să spele vasele şi să măture, dar pentru că nimeri, nu se putea înțelege cu ea şi împlinea greşit poruncile pe care nu le pricepea, după vreo două zile au dat-o afară. După aceea nici n-a mai căutat şi nici n-a mai găsit nimic. Zile întregi stătea în casă, temându-se să iasă în stradă, pentru că irlandezii şi marinarii beți se agățau de ea. Trândăvia asta o făcea să se simtă şi mai nenorocită. Nostalgia o rodea, cum roade rugina fierul. Era mai nenorocită chiar decât „Wawrzon, pentru că pe lângă foame şi toate chinurile pe care le îndura, pe lângă că ajunsese să creadă că pentru ei nu mai există nici ieşire, nici scăpare, nici viitor, pe lângă că-i era tare dor de satul lor, Lipińce, ea mai avea şi suferința gândurilor ei, care se întorceau necontenit către Jaśko grăjdarul. Este adevărat că el îi jurase şi

îi spusese: „Unde te vei duce tu, acolo voi fi şi eu”, dar ea atuncea pleca să se facă doamnă şi moşieriță, iar acum cât de mult se schimbaseră toate!

El era argat la curte, îşi avea gospodăria lui, moştenită de la părinți, iar ea ajunsese atât de săracă şi atât de flămândă, ca un şoarece din biserica de la Lipińce. Va mai veni el oare? Şi chiar dacă va veni, o va strânge iar la piept? Îi va spune: „Sărmana de tine!”? sau, dimpotrivă: „Pleacă de-aici, fată de cerşetor!”? Ce zestre avea ea acum? Nişte zdrențe! La Lipińce ar lătra-o şi câinii, şi totuşi ceva o trăgea într-acolo, uite aşa! Ce bucuros ar fi sufletul ei dacă ar putea să iasă din ea şi să zboare, ca o rândunea, peste ape, şi chiar dacă ar fi să moară, să moară acolo. Acolo este el, Jasiek, şi chiar dacă el o fi uitat-o, ei îi este tare drag! Numai lângă el şi-ar găsi liniştea, şi bucuria, şi fericirea, numai lângă el, dintre toți oamenii din lume!

Când focul ardea în sobă şi foamea nu o mai chinuia cum o chinuie astăzi, flăcările, sâsâind, împroşcând scântei, pâlpâind, tremurând, îi vorbeau despre Lipińec şi-i aminteau cum altădată stătea la şezătoare împreună cu alte fete şi torcea. Jaśko, cum intra pe uşă, striga: „Marysia, hai la preot, că mi-eşti dragă!” Iar ea îi răspundea: „Taci, stricatule!” Şi se simțea atât de bine şi era atât de veselă, taman ca atuncea când o lua la joc, trăgând-o voiniceşte din ungherul odăii drept în mijlocul dansului, iar ea, acoperindu-şi ochii cu palma, îi spunea în şoaptă: „Du-te-ncolo, că mi-e ruşine!” Când flăcările îi stârneau toate amintirile astea, o podideau lacrimile; dar acum, când ardea focul în sobă, nu mai plângea, pentru că atâta a plâns, încât nu mai avea lacrimi. Uneori i se părea că lacrimile o înăbuşă, revărsându-se parcă înăuntrul ei, în piept. Se simțea trudită şi istovită; nu mai avea putere nici măcar să se gândească; de altfel, îşi îndura tortura în tăcere, uitându-se drept înainte, cu ochii mari, ca o pasăre chinuită.

Tot-aşa se uita şi acum, întinsă pe paie. Între timp, se deschise uşa odăii. Crezând că este taică-său, Marysia nu ridică

ochii decât abia când un glas străin spuse:

— *Look here!*[1]

Era proprietarul cocioabei în care locuiau, un mulatru bătrân, cu fața posomorâtă, murdar, rufos, cu fire de tutun în barbă.

Fata, văzându-l, se-înfricoşă. Trebuiau să plătească un dolar pentru săptămâna care venea, însă nu mai aveau nici un cent. Nu putea să-i răspundă deci decât prin rugăminți, de aceea, apropiindu-se de el, îi cuprinse picioarele cu brațele şi îi sărută mâna,

— Am venit să-mi iau dolarul! spuse el.

Ea înțelese cuvântul „dolar" şi, scuturând din cap, amestecând cuvintele şi în acelaşi timp uitându-se la el cu ochi rugători, se străduia să-l facă să înțeleagă că au cheltuit tot, că de două zile n-au mâncat nimic, că sunt flămânzi şi să aibă milă de ei.

— Dumnezeu să te răsplătească, preacinstite domn, adause ea în limba polonă, neştiind ce să mai spună şi ce să mai facă.

Preacinstitul domn nu înțelese, ce-i drept, că este preacinstit, dar bănui că nu va dobândi dolarul; şi lucrul acesta îl înțelese atât de bine, încât apucând cu o mână bocceaua cu boarfele lor, cu cealaltă o luă pe fată de braț, o împinse uşor pe scară în sus, o duse până în stradă şi, aruncându-i lucrurile la picioare, deschise cu aceeaşi nepăsare uşa birtului de alăturea şi strigă:

— Hei, Paddy, ți-am făcut rost de cameră.

— *All right!* răspunse un glas dinăuntru. Am să vin la noapte.

După aceea, mulatrul se mistui în coridorul întunecat, iar fata rămase singură în uliță. Aşeză bocceaua într-o firidă, ca să nu se tăvălească în noroi şi, sprijinindu-se de zid, aştepta ca totdeauna, supusă şi tăcută.

În ziua aceea, irlandezii beți care treceau pe stradă nu se mai

---

[1] Ascultă! (lb. engl.).

legară de ea. În casă era întuneric, dar pe stradă se vedea încă foarte bine, şi la lumina aceasta, faţa fetei arăta slăbită, ca după o boală grea. Numai părul auriu, ca inul rămăsese ca odinioară; în schimb, buzele i se învineţiseră, ochii i se adânciseră în fundul capului şi aveau cearcăne împrejur, iar umerii obrajilor îi ieşeau în afară. Arăta ca o floare ofilită sau ca o fată în preajma morţii.

Trecătorii se uitau la ea oarecum cu milă. O bătrână mulatră o întrebă ceva, dar, neprimind nici un răspuns, plecă jignită.

Între timp, Wawrzon se întorcea acasă stăpânit de acel simţământ de mulţumire pe care-l stârneşte în sufletele oamenilor foarte săraci o dovada vădită a milostivirii dumnezeieşti. Avea cartofi; se gândea cum o să-i mănânce şi cum mâine o să se ducă iarăşi pe la căruţe; cât despre ce avea să facă poimâine, nici nu se mai gândea în clipa aceea, pentru că era prea flămând. Văzând de departe fata, care sta în faţa casei, în stradă, se minună şi iuţi pasul.

— Da de ce stai aici?

— Ne-a dat afară proprietarul, tată!

— Ne-a dat afară?!

Scândările îi căzură din mână. Asta era prea mult! Să-i arunce în uliţă taman acum, când aveau lemne şi cartofi! Ce-o să se facă, unde au să mai coacă ei cartofii, ce au să mănânce, unde au să se ducă? Wawrzon îşi trânti şapca în noroi.

— Isuse! Isuse! spuse el, învârtindu-se pe loc. Deschise gura, se uită cu spaimă la fată şi mai întrebă o dată: Ne-a dat afară? Apoi porni, ca şi când ar fi vrut să se ducă undeva, dar se întoarse îndată şi, cu un glas înăbuşit, răguşit şi plin de ameninţări, vorbi iarăşi: De ce nu l-ai rugat, proasto?

Ea oftă.

— L-am rugat.

— Ai căzut în genunchi la picioarele lui?

— Da.

Wawrzon se învârti iar pe loc, ca un vierme când îl înţepi cu acul. Vedea negru înaintea ochilor.

— De-ai crăpa o dată! strigă el.

Fata se uită la el cu ochii plini de mâhnire şi spuse cu durere:

— Ce sunt eu de vină, tăicuță?

— Stai aici, nu te mişca. Mă duc să-l rog să-mi îngăduie măcar să-mi coc cartofii.

Plecă, După o clipă, în sală se auziră larmă, tropăit de picioare, glasuri ridicate, iar după aceea Wawrzon se ivi în stradă, aruncat pesemne de o mână puternică.

O vreme rămase locului, apoi grăi scurt către fată:

— Mişcă!

Marysia se aplecă să ia bocceaua. Era destul de grea pentru puterile ei secătuite, dar el nu voi să o ajute, ca şi când ar fi uitat, ca şi când n-ar fi ştiut că fata abia putea să o ducă.

Plecară... Cele două făpturi sărace, bătrânul şi fata, ar fi atras, desigur, luarea-aminte a trecătorilor, dacă aceşti trecători n-ar fi fost atât de deprinşi cu asemenea privelişti ale sărăciei! Încotro să apuce? În ce ungher întunecat să se vâre, către care nenorocire, către care chin să se îndrepte?

Fata răsufla tot mai gâfâit; se clătină o dată, de două ori şi, în cele din urmă, spuse cu glas rugător:

— Tăicuță, ia dumneata bocceaua, că eu nu mai pot.

El se uită la ea, ca şi când în clipa aceea s-ar fi trezit din somn.

—Atuncea, arunc-o!

— O să avem nevoie de lucruri.

Văzând că fata stă la îndoială, strigă cu furie:

— Aruncă-le, că te ucid!

De data aceasta, cuprinsă de înfricoşare, se supuse şi porniră mai departe. Țăranul mai repetă de câteva ori: „Dacă aşa e treaba, atuncea aşa sa fie!” şi după aceea tăcu, dar privirea lui era încărcată de duşmănie. Trecând pe ulițe tot mai noroioase, ajunseră până, aproape de capătul portului, unde erau nişte poduri înalte, sprijinite de stâlpi; trecură pe lângă o clădire cu

firma *Sailor's asylum*[1] şi se opriră chiar lângă apă. Acolo se clădea un doc nou. Schelele uriaşe pentru instalarea pilonilor erau împinse până departe, deasupra apei, iar printre scânduri şi grinzi se învârteau oamenii care lucrau la construcţie. Ajungând la o stivă de grinzi, Marysia se lăsă pe ele, căci n-o mai ţineau picioarele. Wawrzon se aşeză tăcut lângă ea.

Era ceasul patru după-amiază. De la un capăt la altul, portul clocotea de viaţă şi de mişcare. Ceaţa se ridicase, iar razele blânde ale soarelui îi cuprinseră pe cei doi sărmani într-o blajină învăluire de lumină şi căldură. Dinspre apă venea către uscat o mireasmă, de primăvară, înviorătoare, plină de viaţă şi de voie bună. Pe tot cuprinsul era atâta belşug de azur şi atâta revărsare de lumină, încât, când te uitai, te dureau ochii. La capătul zării, marea se unea cu cerul. În mijlociii acestei privelişti, scăldată toată în albastru, către mijlocul portului, se vedeau catargele liniştite, coşurile şi steagurile care se legănau uşor în adierea vântului. În depărtare, vapoarele care pluteau către port păreau că urcă un deal sau ies încetul cu încetul din apă. Ca nişte nouraşi cufundaţi în lumină, pânzele desfăcute şi umflate de vânt îţi luau văzul cu strălucirea lor pe azurul apei. Alte vapoare se îndreptau către largul oceanului, înspumând apa în urma lor. Acestea porneau către pământul pe care se afla satul lor, Lipińce, care pentru ei doi însemna o fericire pierduta, o soartă mai bună, liniştea. Fata se întreba cu ce au putut să greşească atât de greu, ce au săvârşit împotriva lui Dumnezeu, pentru ca El, care este atât de milostiv, să-şi întoarcă faţa de la ei şi să-i dea uitării, lepădându-i printre străini, aruncându-i pe acest ţărm îndepărtat! Reîntoarcerea fericirii lor stătea numai în puterea Lui. Atâtea vapoare porneau mereu într-acolo, dar porneau fără ei. Sărmanul gând trudit al Marysiei porni iarăşi în goană către Lipińce şi către Jaśko, grăjdarul. S-o mai fi gândind el oare la ea? Şi-o mai fi amintind de ea? Ea îşi aminteşte de el,

[1] Adăpost pentru marinari (lb. engl.).

pentru că omul numai când e fericit uită; iar când e nenorocit şi singur, cugetul lui se răsuceşte în jurul celor iubiți, ca iedera în jurul plopului. Dar el? I-o fi poate lehamite de iubirea cea veche şi o fi mânat pețitori la altă casă. S-ar simți desigur ruşinat să se gândească la o sărăcie ca ea, care în afară de coroniță, coronița ei de flori de câmp, nu mai are nimic pe lume şi căreia doar moartea poate să-i mai trimită pețitori.

Fiind bolnavă, foamea nu o chinuia prea tare, dar din cauza suferinței şi a slăbiciunii o cuprinse somnul, pleoapele i se închiseră şi-şi sprijini bărbia în piept. Uneori se trezea şi deschidea ocini, apoi îi închidea iarăşi. În visul care o cuprinse se făcea că, rătăcind printre ruine şi prăpăstii, căzuse, ca şi Kasia din cântecul popular, în „Dunaiețul adânc", şi îndată auzi limpede parcă urmarea cântecului:

„Prin vârf de munte, Jaśko, pe-o funie de mătasă,
În jos, spre Marysia, încet, încet se lasă;
Dar funia scurtă, vreun cot îi mai lipseşte,
Şi-atunci biata Marysia cosița îşi jertfeşte..."

Aici se trezi deodată, căci i se păruse că rămăsese fără cosiță şi că luneca, în prăpastie. Visul se spulberă. Lângă ea nu şedea Jaśko, ci Wawrzon, şi în fața ei nu era „Dunaiețul adânc", ci portul New York, cu docurile, schelele, catargele şi coşurile lui. Alte vapoare porneau spre largul oceanului, şi de pe ele venea zvon de cântec.

Un amurg de primăvară, liniştit, călduț şi senin împurpura încetul cu încetul apa şi cerul. Oceanul lucea ca o oglindă, fiecare vapor, fiecare stâlp se răsfrânge a atât de limpede, încât şi se părea că în apă se află un alt vapor, un alt stâlp, aidoma cu cel de deasupra, şi toată priveliştea era o încântare.

În aer era o revărsare de fericire şi o mare mulțumire; se bucura parcă întreaga lume, numai ei doi erau nenorociți şi părăsiți; muncitorii porneau către casele lor, numai ei doi nu aveau nici un adăpost.

Foamea strângea tot mai aprig măruntaiele lui Wawrzon, cu

gheara ei de fier. Țăranul stătea posomorât, dar o hotărâre cumplită parcă începea să i se lămurească, pe față. Oricine s-ar fi uitat la el s-ar fi înspăimântat; chipul lui avea o înfățişare animalică, din cauza foamei, dar în acelaşi timp avea şi acea deznădăjduită linişte pe care o au numai morții. În tot acest răstimp, nu schimbase nici un cuvânt cu fata; abia când se lăsă noaptea şi când portul rămase pustiu, grăi cu glas ciudat:

— Să mergem, Marysia!

— Unde să mergem? întrebă ca somnoroasă.

— Pe podurile acelea de peste apă. O să ne culcăm pe scânduri şi o să dormim.

Porniră. Bezna era de nepătruns şi trebuiau să păşească foarte încet, ca să nu cadă în apă.

Lucrările din port, închegate din scânduri şi grinzi, erau înşiruite în zigzag, ca un fel de coridor de lemn, la capătul căruia se afla o platformă de scânduri, iar în dosul ei era un berbece pentru bătut parii. Pe aceasta platformă acoperita, ca să fie ferită de ploi, ziua stăteau oamenii care trăgeau frânghiile berbecelui, dar acum nu se afla nimeni.

Când ajunseră la capăt, Wawrzon spuse:

— Aici o să dormim.

Marysia se aşeză, sau mai degrabă se prăbuşi pe scânduri şi, deşi o năpădi îndată un roi de țânțari, căzu într-un somn adânc. Deodată, în puterea nopții, o trezi glasul lui Wawrzon:

— Marysia, scoală-te!

În această chemare era ceva care o făcu să se trezească numaidecât.

— Ce este, tată?

În tăcerea şi în întunericul nopții, glasul bătrânului țăran răsună înăbuşit şi înspăimântător, dar plin de linişte:

— N-ai să mai rabzi de foame, fată. N-ai sa te mai duci să bați la uşile oamenilor pentru o bucată de pâine, n-ai să mai dormi pe sub ziduri. Oamenii te-au părăsit. Dumnezeu te-a părăsit, soarta te-a nimicit; atuncea, măcar moartea să te primească. Apa este

adâncă, n-ai să te chinui mult.

Prin întuneric nu putea să-l vadă, deşi ochii ei erau holbaţi de spaimă.

— Am să te arunc în apă, sărmana de tine, şi după aceea am să mă înec şi eu, urmă Wawrzon. Altă scăpare n-avem, pentru noi nu mai este nici o îndurare. Mâine n-o să te mai chinuie foamea, mâine are să fie mai bine decât astăzi.

Nu, ea nu voia să moară! Avea optsprezece ani şi acea dragoste de viaţă, acea groază de moarte, pe care i le dădea tinereţea. Sufletul ei se cutremură până-n străfunduri la gândul că a doua zi va fi moartă, că va trece în întunericul fără de sfârşit, că va zăcea în adâncul apei, printre peşti şi alte vietăţi acvatice, pe fundul plin de mâl. Pentru nimic în lume! O scârbă şi o spaimă de nedescris o cuprinseră în acea clipă, iar taică-său, care vorbea astfel, învăluit în beznă, i se păru un duh al răului.

În tot acest timp, bătrânul îşi ţinea mâinile pe umerii slăbiţi ai fetei, iar glasul lui urma mai departe, cu aceeaşi îngrozitoare linişte:

— Chiar dacă ai să strigi, nimeni n-are să te-audă. Îţi dau doar un brânci, şi totul are să ţină cât ai spune de două ori Tatăl nostru.

— Nu vreau, tată, nu vreau! strigă Marysia. Nu te temi de Dumnezeu? Tată, dragă tată, fie-ţi milă de mine! Ce ţi-am făcut eu? Doar nu m-am plâns de soartă, ci am suferit de foame şi de frig laolaltă cu dumneata... Tată! Răsuflă tot mai gâfâit, iar mâinile se strânseră ca nişte cleşti... Se apăra de moarte tot mai deznădăjduită, Fie-ţi milă! Milă! Milă! Sunt doar copila dumitale, sunt sărmană, sunt bolnavă; nici aşa nu mai am mult de trăit, Mi se sfâşie inima! Mi-e frică!

Gemând mereu, se încleştase de sumanul lui, şi gura ei se lipea rugătoare de mâinile care o împingeau în adânc. Dar toate acestea, pe el îl întărâtau parcă şi mai mult. Liniştea lui se învolbură, ca într-o nebunie; începu să horcăie şi să gâfâie. Uneori se aşeza între ei câte o clipă de tăcere, şi atuncea oricine

s-ar fi oprit pe țărm n-ar fi auzit decât respirațiile lor puternice, frământarea, şi trosnetul scândurilor. Noaptea era adâncă, întunecată, iar ajutor nu putea să vină de nicăieri, pentru ca acolo era capătul portului, şi nici chiar ziua, în afară de muncitori, nu trecea nimeni.

— Îndurare! Îndurare! striga Marysia, îngrozită.

În acea clipă, o mână o împinse deodată până la marginea schelei, iar cealaltă începu să o lovească în cap, ca să-i înăbuşe strigătele. Dar aceste strigăte nu stârneau nici un răspuns; numai un câine urla undeva, departe.

Fata simțea că-şi pierde cunoştința. În cele din urmă, picioarele ei călcară în gol şi numai cu mâinile se mai ținea, de tată-său, dar puterile o lăsau. Strigătele de ajutor erau din ce în ce mai stinse; în sfârşit, mâinile sfâşiară o bucată de suman şi Marysia simți că se prăbuşeşte în adânc.

Căzu de pe platformă, dar în cădere se prinse de nişte scânduri şi rămase atârnată deasupra apei.

Țăranul se aplecă peste marginea platformei şi, clipă groaznic de descris, începu să o desprindă cu mâna lui de scândurile de care se ținea încleştată,

Ca un stol de păsări vânzolite de furtună, o năvală de gânduri trecu prin mintea fetei — icoane răzlețe, străfulgerări de-o clipă, Lipińce, fântâna cu cumpănă, plecarea, vaporul, furtuna, rugăciunea, sărăcia la New York; în sfârşit şi la urmă întrebarea: oare ce se întâmplă cu ea? Vede un vapor uriaş cu prova ridicată în sus, pe el se află o mulțime de oameni, iar din această mulțime două mâini se întind către ea. Dumnezeule sfinți Jaśko e acolo, Jasiek întinde mâinile s-o cuprindă, iar deasupra vaporului şi deasupra lui Jasiek stă Maica Domnului şi, învăluită într-o lumină orbitoare, surâde. La vederea oamenilor de pe mal, ea strigă: „Sfântă Fecioară! Jaśko! Jasiek!” Încă o clipă... Pentru cea din urmă oară ridică ochii spre tată-său: „Tată! Acolo e Maica Domnului! Acolo e Maica Domnului!”

O clipă încă, şi aceleaşi mâini, care adineauri o împingeau în apă, acum îi apucară brațele ei fără vlagă şi cu o putere supraomenească o traseră în sus. Şi iarăşi simți sub picioare scândurile schelei, şi brațele o cuprinseră iarăşi, dar acum erau brațe de tată, nu de gâde, şi capul ei căzu pe pieptul bătrânului.

Când îşi reveni în simțiri, îşi dădu seama că stătea liniştită lângă taică-său şi, deşi era întuneric, văzu că el şedea ca răstignit şi că pieptul lui era zguduit şi cutremurat de un plâns înăbuşit şi plin de jale.

— Marysia, spuse el într-un târziu, cu glasul întretăiat de sughițuri, iartă-mă, copila mea.

Fata, căutându-i mâna prin întuneric şi lipind-o de gura ei, şopti:

— Tată, Dumnezeu să te ierte, aşa cum te-am iertat şi eu...

Din lumina palidă care se ivise în zare se arătă luna, o lună mare, plină şi senină, şi iarăşi se petrecu un lucru ciudat. Marysia văzu că din lună se desprindeau roiuri de îngeraşi mici, ca nişte albine de aur, şi lunecau lin pe raze de lumină până la ea, foşnind din aripioare, învârtindu-se, dându-i târcoale şi cântând cu glasuri de copii:

— Fată chinuită, linişte ție! Pasăre rătăcită, pace ție! Floare de câmp, răbdătoare şi tăcută, pace ție!

Şi tot cântând aşa, îşi scuturau potirele de crini albi şi clopoțeii mici de argint, care sunau:

— Somn ție, fetițo, somn ție! Somn! Somn! Somn!

Şi se simți atât de bine, atât de senină, atât de liniştită, încât adormi de-a binelea.

Era către sfârşitul nopții, şi întunericul începea să se împrăştie. Se lumina de ziuă. Zorile albiră apa. Catargele şi coşurile vapoarelor se desprindeau din negură şi parcă veneau către ei; Wawrzon stătea în genunchi, aplecat asupra Marysiei.

Credea că fata a murit. Trupul ei slăbit zăcea nemişcat; ochii îi erau închişi, iar fața albă, ca o năframă, cu umbre vinete, era liniştită şi parcă încremenită. În zadar o zgudui bătrânul de

umeri; ca nici nu tresări, nici nu deschise ochii. Lui Wawrzon i se părea că moare şi el, dar când duse mâna la gura fetei, îşi dădu seama că fata răsufla. Inima îi bătea, dar slab; înțelese însă că ar putea să moară în orice clipă. Dacă din ceața dimineții se va limpezi o zi senină şi dacă soarele o va încălzi, atuncea se va trezi; altfel nu.

Pescăruşii începură să se învârtă deasupra ei, îngrijorați parcă de starea în care se afla; câțiva se aşezaseră pe stâlpii din preajmă. Negura dimineții se împrăştia cu încetul sub bătaia vântului de la apus: era o adiere de primăvară, caldă, plină, de dulceață,

Apoi răsări soarele. Razele lui căzură mai întâi pe acoperişul schelei, apoi, coborând tot mai jos, îşi aruncară şuvoiul de lumină aurie pe fața moartă a Marysiei. Păreau că o sărută, că o mângâie şi că o îmbrățişează. Scăldată în lumina dimineții, sub coroana părului ei bălai, care se despletise din cauza luptei ele peste noapte şi din cauza umezelii, fața ei părea într-adevăr îngerească; căci, pe bună dreptate, prin chinul şi prin soarta ei era aproape un înger.

O zi minunată, trandafirie se ridica din ape, soarele dogorea tot mai puternic, vântul sufla milostiv asupra fetei; pescăruşii, învârtindu-se în jurul ei, alcătuiau o cunună de pene şi strigau, de parcă ar fi vrut s-o trezească. Wawrzon, scoțându-şi sumanul, i-l puse pe picioare, şi nădejdea începu să-i încolțească în inimă.

Vinețeala de pe fața fetei se mistuia cu încetul, obrajii i se rumeniră uşor, un zâmbet fugar îi trecu pe buze o dată, apoi a doua oară şi, în sfârşit, deschise ochii.

Atunci bătrânul țăran îngenunche acolo, pe pod, ridică ochii către cer, şi lacrimile începură să-i curgă şiroaie pe obrajii zbârciți.

Simți o dată pentru totdeauna că acest copil era acum lumina ochilor lui şi sufletul sufletului lui, că era pentru el ca un lucru sfânt, mai drag decât orice pe lume.

Ea nu numai că se trezise, dar se trezise mai sănătoasă şi

mai vioaie ca în ajun. Aerul curat ce venea dinspre apă era pentru ea mai sănătos decât atmosfera otrăvită din odaia în care locuiseră. Şi ca dovadă că se însănătoşise cu adevărat, sculându-se, strigă îndată:

— Tată, mi-e tare foame.

— Du-te, fiica mea pe malul apei, poate că s-o găsi ceva pe-acolo, spuse bătrânul.

Ea se ridică fără prea mare greutate şi plecară împreună. Dar se vede că ziua aceea urma să fie o zi cu totul deosebită în acea vreme atât de nenorocită pentru ei, căci abia făcură câțiva paşi, şi văzură în fața lor, pe schelă, o basma legată între două grinzi, iar în basma o pâine, porumb fiert şi carne sărată. Pesemne că vreunul dintre muncitorii care lucrau la doc îşi ascunsese în ajun o parte din mâncare, ca s-o aibă pentru a doua zi. Muncitorii de acolo aveau obiceiul acesta. Dar Wawrzon şi Marysia găsiră o lămurire mai simplă. Cine putea să pună acolo aceste merinde? După părerea lor, nu putea să le pună decât acela care are grijă de fiecare floare, de fiecare pasăre, de furnică şi de lăcusta de pe câmp. Dumnezeu!

Rostiră o rugăciune, mâncară amândoi, deşi merindea nu era prea îmbelşugată, şi după aceea porniră pe malul apei, către docurile principale. Acuma o luară în sus pe Water Street, spre Broadway. Socotind şi popasurile făcute, umblară câteva ceasuri, căci drumul era destul de lung. De câteva ori se odihniră pe stive de scânduri sau pe lăzi goale aruncate de pe vapoare. Mergeau fără să ştie de ce, dar Marysiei i se năzărise că trebuia numaidecât să se ducă în oraş. Pe drum întâlniră o mulțime de căruțe încărcate, care se îndreptau spre port. Pe Water Street forfota era destul de mare. Pe porțile deschise ieşeau oameni care se duceau grăbiți la treburile lor de fiecare zi. În una din aceste porți se ivi un domn înalt, mustăcios şi cu părul cărunt, având alături un băiat. Ieşind în stradă, se uita lung la ei şi la portul lor, mişcând din mustăți.

Pe chipul lui se citea mirarea; după aceea se uită mai cu

luare-aminte şi zâmbi.

O faţă omenească, care să le zâmbească prieteneşte acolo, la, New York, era o minune, o vrăjitorie, la vederea căreia amândoi fură cuprinşi de uimire.

Între timp, domnul cel cărunt se apropie de ei şi-i întrebă în cea mai curată limbă polonă:

— De unde sunteți, oameni buni?

Rămaseră ca loviți de trăsnet. Țăranul, în loc să dea răspuns, se făcu alb ca peretele şi se clătină pe picioare, necrezându-şi nici urechilor, nici ochilor. Marysia, care-şi venise cea dintâi în fire, căzu pe loc la picioarele bătrânului domn, le cuprinse cu brațele şi prinse a striga:

— De lângă Poznań, luminate domn! De la Poznan.

— Şi ce faceți aici?

— Trăim în sărăcie, în foame şi în mari nenorociri, cinstite domn!

La aceste cuvinte, glasul Marysiei se înăbuşi, iar Wawrzon se azvârli la picioarele domnului şi începu să-i sărute pulpana hainei, agățându-se de ea ca de poala lui Dumnezeu.... Era un domn... Un domn de la ei! Nu-i va lăsa să piară de foame, îi va scăpa, nu-i va lăsa să se prăpădească...

Bărbatul, care sta alături de domnul cel cărunt, holbase ochii mari. Trecătorii începură să se adune, să caşte gura şi să se uite cum un om îngenunche în fața altui om şi îi sărută picioarele.

În America, asemenea privelişti erau un lucru nemaipomenit! Dar domnul cel bătrân se mânie pe cei care se adunaseră şi căscau gura.

— Asta nu este treaba voastră, spuse el în limba engleză către curioşi, vedeți-vă de *business*-ul[1] vostru! Apoi se întoarse către Wawrzon şi Marysia: Nu putem să stăm aşa, în stradă; veniți cu mine!

---

[1] Afacere, treabă (lb. engl.).

Îi duse la cea mai apropiată cârciumă; acolo, intrând într-o cameră separată, se închise împreună cu ei şi cu băiatul care-l însoțea. Tatăl şi fata căzură la picioarele bătrânului, lucru de care el se apăra, mormăind cu necaz:

— Sfârşiți cu acest business! Suntem doar din aceleaşi locuri, suntem copiii aceleiaşi mame....

Pesemne că fumul țigării din care pufăia „începea să-l supere la ochi, căci şi-i şterse cu pumnul, şi numai după aceea întrebă:

— Sunteți flămânzi?

— De două zile n-am pus nimic în gură decât ce-am găsit azi-dimineață pe malul apei.

— William! spuse el băiatului, du-te şi comandă de mâncare pentru amândoi. Apoi întrebă mai departe: Unde stați?

— Nicăieri, luminate domn,

— Unde ați dormit?

— Pe malul apei.

— V-a dat afară din casă?

— Ne-a dat afară.

— Mai aveți alte lucruri, afară de cele de pe voi?

— N-avem.

— Nu aveți nici bani?

— N-avem.

— Ce aveți de gând să faceți?

— Nu ştim.

Domnul cel cărunt, pun în d aceste întrebări cu mare grabă şi parcă mâniat, se întoarse deodată către Marysia:

— De câți ani eşti, fetițo?

— Împlinesc optsprezece la Suntămăria mare,

— Ai suferit mult, nu-i aşa?

Ea nu răspunse nimic, ci numai se plecă, umilă, în fața lui. Se vede că pe domnul cel cărunt începuse iarăşi să-l supere fumul la ochi.

Între timp, li se aduse bere şi carne caldă. Domnul cel cărunt le spuse să înceapă a mânca îndată, iar când ei răspunseră că

nu cutează să facă aceasta în fața lui, se arătă tare mâniat. Dar cu toată această mânie, ei se uitau la el ca la un înger venit din ceruri.

Pe când mâncau, se vedea bine că pofta lor îl bucura foarte mult pe domnul cel cărunt. După aceea le ceru să-i povestească cum de ajunseseră aici, precum şi toate prin câte trecuseră. Wawrzon îi mărturisi totul, fără să ascundă nimic, ca preotului la spovedanie. El se necăjea, îl bruftuia, iar când Wawrzon îi istorisi cum voise s-o înece pe Marysia, strigă:

— Te-aş fi jupuit de viu! şi îndată se întoarse către Marysia: Vin-aici, fată!

Când fata veni lângă el, îi luă capul în mâini şi o sărută pe frunte. După un răstimp de gândire, urmă:

— Ați sfârşit cu sărăcia. Aceasta este o țară bună, numai că trebuie să ştii să faci față.

Wawrzon holbă ochii la el; acest înțelept şi cinstit domn numea America o țară bună.

— Aşa este, gogomanule, spuse domnul, văzând mirarea lui Wawrzon, e o tară bună! Când am venit aici nu aveam nimic, iar acum am o bucată de pâine. Dar voi, țăranii, trebuie să vă țineți de munca pământului, nu să cutreierați lumea. Dacă veți pleca voi, cine o să mai rămână acolo? Aici nu sunteți buni de nimic; e uşor să vii aici, dar să te întorci acasă este mai greu! Tăcu un răstimp, şi apoi adăugă ca pentru sine: De patruzeci de ani mă aflu aici şi aproape am uitat de țară. Dar uneori mă cuprinde dorul. William trebuie să se ducă acolo, să cunoască locurile unde au trăit părinții lui... Acesta este fiul meu, spuse, arătând către băiat. William! Să-mi aduci de-acolo, de-acasă, o mână de pământ şi să mi-l puneți în sicriu, sub căpătâi.

— *Yes, father!*[1] răspunse băiatul în englezeşte.

— Şi pe piept, William! Şi pe piept!

— *Yes father!*

[1] Da, tată (lb. engl.).

Pe domnul cel cărunt începuse să-l supere atât de îngrozitor fumul de tutun, încât acum îşi freca mereu pleoapele. Dar îndată urmă cu glas întărâtat:

— Băiatul înțelege limba polonă, dar preferă să vorbească englezeşte; aşa se şi cuvine. Cine vine aici, este pierdut pentru neamul său. William, du-te şi spune surorii tale că vom avea oaspeți la masă şi că la noapte vor găzdui la noi.

Băiatul plecă degrabă. Domnul cel cărunt căzu pe gânduri şi îndelungă vreme rămase tăcut; după aceea începu a vorbi ca pentru sine.

— Dac-ar fi să plece îndărăt, ar costa mult, şi-apoi la ce să se întoarcă? Au vândut tot ce-au avut: vor ajunge să cerşească. Fata, dac-ar intra slugă, Dumnezeu ştie ce s-ar alege de ea! De vreme ce tot au venit aici, trebuie să le găsim de lucru. Să-i trimitem în vreo colonie; acolo fata se va mărita îndată. Împreună cu bărbatu-său, vor strânge avere; dacă vor dori să se întoarcă acasă, îl vor lua şi pe bătrân. Apoi, întorcându-se către Wawrzon, urmă: Ați auzit ceva despre coloniile noastre de-aici?

— N-am auzit nimica, preacinstite domn.

— Oameni buni, cum de-ați venit voi aici? Pentru Dumnezeu! Voiați să pieriți? La Chicago sunt vreo douăzeci de mii ca tine, la Milwakee tot atâția, la Detroit iarăşi sunt mulți, la Buffalo la fel. Muncesc prin fabrici, dar țăranul se simte mai în voia lui la munca câmpului. Să vă trimit la Radom, în Illinois[1], hm! Acolo ar fi mai greu de găsit pământ. Se înființează un nou Poznań în câmpiile din Nebraska, dar e mai departe, costă mult drumul. La Borowina ar fi locul cel mai bun, cu atât mai mult cu cât aş putea să vă dau bilete de tren fără bani, iar ceea ce vă voi da în

---

[1] Împărțirile Poloniei între Rusia, Prusia şi Austria în 1773, 1793 şi 1795 precum şi înăbuşirea încercărilor de eliberare națională din 1794, 1830—1831 şi 1883—1864 au fost urmate de emigrări masive mai ales în Franța, Italia şi S.U.A. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, țăranii emigrați în S.U.A. au constituit colonii însemnate. În 1940, populația de origine poloneză a S.U.A., alcătuită îndeosebi din urmaşii acestor colonişti, se ridica la aproape un milion.

mână, să păstrați pentru întemeierea gospodăriei. Se adânci mai mult în gânduri. Ascultă, bătrâne! grăi el deodată.

Se înființează acum o nouă colonie, Borowina, în Arkansas. E o regiune frumoasă şi caldă, iar pământul este aproape pustiu. Acolo guvernul îți va da fără plată o sută şaizeci de pogoane de pământ cu pădure, iar companiei de căi ferate îi veți plăti o sumă mică, înțelegi? Am să-ți dau bani, ca să ai cu ce te gospodări, şi bilete de tren, pentru că pot s-o fac. Veți merge până la oraşul Little Rock; de acolo aveți să porniți cu căruța. Veți găsi acolo şi pe alții, care vor merge împreună cu voi. De altfel, am să vă dau şi scrisori. Vreau să vă ajut, căci sunt fratele vostru: dar de o sută de ori mai mult decât dumneata, de fata dumitale îmi pare rău. Înțelegi, să mulțumiți lui Dumnezeu că m-ați întâlnit! Apoi glasul i se îmblânzi cu totul. Ascultă, fetițo! îi spuse Marysiei, uite, asta este cartea mea de vizită; s-o păstrezi cu sfințenie. Dacă vreodată, te-o încolți sărăcia, dacă vei rămâne singură şi fără sprijin pe lume, să vii la mine. Tu eşti un copil sărman şi bun. Dacă voi muri, William se va îngriji de tine. Nu pierde adresa! Acum, haideți cu mine.

Pe drum, le cumpără rufe şi haine şi, în sfârşit, îi duse la el şi-i ospătă. Era o casă de oameni buni, căci şi William şi soră-sa Jenny se ocupară de amândoi, ca de nişte rude. Domnul William se purta față de Marysia ca față, de o lady, din care pricină fata se ruşina grozav. Seara au venit la domnişoara Jenny câteva domnişoare tinere, cu părul tăiat rotund pe frunte, îmbrăcate frumos şi bune la suflet. O luară pe Marysia între ele, se mirară că e aşa de palidă, că e aşa de frumoasă, că are părul atât de auriu, că li se apleacă mereu la picioare şi că le sărută mâinile, lucru care le făcea să se veselească din toată inima. Domnul cel cărunt umbla printre aceste tinere, îşi scutura coama-i albă, mormăia, uneori se supăra, grăia când englezeşte, când poloneza, vorbea cu Marysia şi cu Wawrzon despre depărtatele ținuturi ale țării de baştină. Îşi aducea aminte de unele lucruri, se întorcea mereu la aceste amintiri şi, pesemne ca fumul de

țigară îl ințepa, în ochi, căci din timp în timp şi-i ştergea pe furiş.

Când ceilalți s-au dus la culcare, Marysia nu putu să-şi mai stăpânească lacrimile văzând că domnişoara Jenny îi aşternea patul cu mâna ei. Ah! Ce oameni buni! Dar nu-i nici o mirare: doar domnul cel cărunt era şi el tot de pe lângă Poznań.

A treia zi, Wawrzon şi fata porneau spre Little Rock. Țăranul avea o sută de dolari în buzunar şi uitase cu totul de sărăcie, iar Marysia, simțea asupra capului ei mâna neclintită a lui Dumnezeu şi credea că această mâna nu o va lăsa să piară; că aşa cum a scos-o din nenorocire, tot astfel are să-l aducă pe Jaśko în America şi are să le poarte de grijă amândurora, învrednicindu-l să se întoarcă acasă, la Lipińce.

Între timp, trenul gonea, şi oraşele şi fermele țărăneşti le treceau pe dinaintea ochilor. Era cu totul altfel decât Ia New York. Erau câmpii, şi în depărtare erau păduri şi case, iar în preajma lor copacii îşi înălțau trunchiurile; şi erau lanuri de grâu şi tot felul de alte plante, taman ca în Polonia. Văzând toate acestea, lui Wawrzon îi creştea inima şi-i venea să strige: „Eh! iacă păduri şi câmpii înverzite!” În lunci, păşteau cirezi de vaci şi turme de oi; sub streaşina codrilor se zăreau oameni cu securi în mână. Trenul gonea departe, tot mai departe. Cu încetul, aşezările omeneşti se împuținară. Ferme nu se mai vedeau defel, şi cât cuprindeai cu ochii se întindea o pustietate fără de sfârşit. Ierburile se învălurau şi florile se legănau în adierea vântului. Pe alocuri, ca nişte panglici aurii, se încrucişau drumurile acoperite cu flori galbene, pe care odinioară trecuseră căruțele. Ierburile înalte, lumânărica-domnului şi scaieții cu gogoaşă îşi plecau capetele, înclinându-se parcă în fața călătorilor. Deasupra câmpiei, vulturii se legănau cu aripile întinse, scormonind cu privirea, printre ierburi. Trenul gonea mai departe, ca şi cum ar fi vrut să ajungă acolo, în zarea unde câmpia se pierdea unindu-se cu cerul. De la fereastra vagonului, se vedeau cârduri întregi de iepuri şi de popândăi. Uneori cerbul îşi ridica deasupra ierburilor capul împodobit cu falnicele-i coarne. Nicăieri nu se

zărea nici un turn de biserică, nici un oraş, nici un sat, nici o casă. Numai gări; dar între gări, de o parte şi de alta, nu se vedea nici o suflare. Wawrzon se uita, dădea din cap şi nu putea să înţeleagă de ce atâta „avuţie”, cum numea el pământul, zace în părăsire.

Astfel trecură, o noapte şi o zi. Dimineaţa au intrat într-o pădure în care pe trunchiurile copacilor se încolăceau plante agăţătoare groase cât mâna omului, astfel că pădurea era atât de deasă, încât puteai să dai în ea cu toporul ca într-un zid. Păsări necunoscute ciripeau în desişurile înverzite. Lui Wawrzon şi Marysiei li se păru ca prin desişul perdelelor de liane au zărit nişte călăreţi cu pene pe cap şi cu feţele atât de roşietice, încât păreau boite cu aramă. Văzând pădurile acestea, şi câmpia pustie, şi aceşti codri ai nimănui, şi toate aceste minuni necunoscute lor, şi aceşti oameni străini, Wawrzon nu se mai putu stăpâni, şi în cele din urmă spuse:

— Marysia!

— Ce-i, tăicuţule?

— Vezi?

— Văd.

— Şi nu te minunezi?

— Ba mă minunez.

Trecură, în sfârşit, peste un fluviu care era de trei ori-mai larg decât Warta[1] şi despre care mai târziu aflară că se numeşte Mississippi, iar noaptea, târziu, ajunseră la Little Bock.

Aici aveau să întrebe cum pot să ajungă la Borowina.

Acum să-i lăsăm. A doua perioadă a pribegiei lor în căutarea pâinii a luat sfârşit. A treia perioadă se va desfăşura în codru, în vuietul loviturilor de securi şi în truda grea a vieţii de colonist.

---

[1] Afluent al Odrei, cu un curs lung de peste 700 km.

III

Viața coloniştilor

Ce era Borowina? O colonie care urma să ia ființă. Dar numele ei fusese născocit pesemne mai dinainte, plecând de la principiul că acolo unde există numele, trebuie să existe şi obiectul. De mai multă vreme, gazetele poloneze, ba chiar şi cele în limba engleză, cere apăreau la New York, Chicago, Buffalo, Detroit, Milwakee, Manitowok, Denver, Calumet, într-un cuvânt, pretutindeni unde se putea auzi limba polonă, anunțau *urbi et orbi*[1], pentru toată lumea şi pentru coloniştii poloni îndeosebi, că aceia dintre ei care vor să fie sănătoşi, bogați, fericiți, să mănânce din plin, să trăiască mult, iar după moarte să dobândească fără nici o îndoială izbăvirea cerească, sa se înscrie pentru un lot în raiul pământesc, adică la Borowina. Anunțurile spuneau că statul Arkansas[2], unde urma să se întemeieze Borowina, e o țară încă pustie, dar cea mai sănătoasă din lume. În realitate, orăşelul Memphis, care se află chiar la graniță, de cealaltă parte a fluviului Mississippi, este mic focar de friguri galbene, dar, precum scriau ziarele, nici frigurile galbene şi nici alte friguri din lume nu puteau să treacă un fluviu atât de mare ca Mississippi. Pe malul celălalt, mai înalt, al fluviului Arkansas, frigurile nu se iviseră încă, pentru că dacă s-ar fi ivit, locuitorii din vecinătate, indienii Choctaw[3], le-ar fi nimicit fără milă. Cum dau ochii cu niscai piei-roşii, frigurile galbene intră pe loc în sperieți. Datorită acestor împrejurări, coloniştii din Borowina vor locui într-o zonă cu totul neutră, între frigurile galbene, care se

[1] Oraşului şi lumii (lb. lat.), adică Romei şi lumii întregi. Formulă utilizată în bulele şi enciclicele papale.

[2] Stat în sudul S.U.A., la vest de Mississippi, pe un teritoriu care a făcut cândva parte din colonia franceză Louisiana, vândută în 1803 Statelor Unite de către Napoleon I; ca stat, Arkansas a fost înființat în 1836.

[3] Trib de piei-roşii stabilit de-a lungul cursului inferior şi mijlociu al fluviului Mississippi. În deceniul al treilea al secolului XIX, au fost mutați cu sila în rezervațiile din Oklahoma, la vest de Arkansas.

află, la răsărit, şi pieile-roşii, care stau la apus, astfel încât Borowina, având înaintea ei un viitor atât de strălucit, peste o mie de ani va avea cu siguranță o populație de două milioane de oameni, iar pământul, care acum se plăteşte cu un dolar şi jumătate acrul[1], va ajunge să fie vândut în parcele, la un preț cam de o mie de dolari stânjenul pătrat.

Unor asemenea făgăduieli şi perspective este greu să te împotriveşti. Pe cei cărora vecinătatea tribului Choctaw nu le era tocmai plăcută, anunțurile din gazete îi încredințau că aceşti indieni războinici au pentru polonezi o simpatie deosebită, aşa că între cele două populații se pot prevedea de pe acum cele mai cordiale legături. De altfel, este un lucru bine cunoscut că prin pădurile şi stepele prin care trece calea ferată şi unde se înalță stâlpi de telegraf în formă de cruce, aceste cruci devin în scurtă vreme semne ale cimitirelor indiene; şi cum pământul de la Borowina a fost cumpărat de la compania de căi ferate, dispariția indienilor din partea locului este prin urmare numai o chestiune de timp.

Pământul fusese într-adevăr cumpărat de la compania de căi ferate, ceea ce asigura coloniei legătura cu lumea dinafară, piețe pentru desfacerea produselor şi condiții de dezvoltare în viitor. Dar tot atât de adevărat era că aceste anunțuri uitaseră să adauge că drumul de fier era deocamdată numai un proiect şi că tocmai din vânzarea terenurilor, pe care guvernul le dădea companiilor de căi ferate în regiunile pustii, urma să se asigure sau mai bine-zis să se întregească fondul necesar construcției; această scăpare din vedere, însă, era uşor de iertat, ținând seama că era vorba de un *business* atât de complicat. La urma urmei, pentru Borowina, toată deosebirea sta numai în faptul că această colonie, în loc să se găsească pe linia drumului de fier, se afla fa plină pustietate, unde nu puteai ajunge decât cu căruța, înfruntând multe greutăți.

[1] Unitate de măsură de suprafață egală cu 4,047 m.

Din cauza acestei scăpări din vedere, puteau să se ivească diferite neplăceri, toate însă cu un caracter vremelnic, pentru că o dată cu construirea căii ferate, ele aveau să ia sfârşit. Şi apoi, se ştie doară că în această țară anunțurile nu trebuie luate *ad literam,* căci întocmai cum o plantă sădită în parafatul Americii încolțeşte şi creşte, fără îndoială, dar nu dă tot rodul cuvenit, tot aşa şi reclama din gazetele americane ia un avânt atât de mare, încât uneori este foarte greu să dezghioci vreun grăunte de adevăr din pleava atâtor vorbe goale. Lăsând la o parte însă tot ceea ce ar trebui să se considere drept înşelăciune în anunțurile cu privire la Borowina, putem totuşi să ne închipuim că această colonie nu putea fi mai rea decât alte nenumărate colonii, a căror înființare fusese anunțată cu aceeaşi larmă.

Ba în multe privințe, condițiile păreau a fie destul de prielnice; de aceea, numeroase persoane, ba chiar şi familii întregi de polonezi, împrăştiate pe tot cuprinsul Statelor Unite, de la Marile Lacuri şi până în pădurile de palmieri din Florida, de la Atlantic şi până la coasta Californiei, s-au înscris să plece în colonia care urma să ia ființă. Mazurienii din Prusia, silezienii, poznanienii, galițienii, lituanienii din Augustów şi mazurienii din ținutul Varşoviei, care lucrau prin fabrici la Chicago şi Milwakee şi care de multă vreme tânjeau după o altă viață, după viața lor țărănească, s-au agățat de cel dintâi prilej, ca să plece din oraşele înăbuşitoare, îmbâcsite de fum şi de funingine, şi să pună iarăşi mâna pe coarnele plugului şi pe secure în şesurile depărtate, în pădurile şi în câmpiile din Arkansas. Cei cărora li se părea că este prea cald la Santa Maria[1] şi în Texas, sau prea frig în Minnesota, sau prea umed în Detroit sau care flămânzeau la Radom în Illinois s-au întovărăşit, şi astfel câteva sute de inşi, cei mai mulți bărbați, dar şi destule femei şi copii, au pornit spre Arkansas. Denumirea de Bloody-Arkansas, adică Sângerosul Arkansas, nu i-a înspăimântat prea mult pe colonişti. Deşi, ca să

[1] Orăşel în California.

spunem adevărul întreg, în această regiune, în care chiar şi în zilele noastre sunt încă mulţi indieni sălbatici, aşa-numiţii *outlaw* sau bandiţi, oameni certaţi cu legea, *squatteri* [1] sălbăticiţi, adică vânători şi plugari în acelaşi timp, care taie copacii împotriva ordinelor autorităţilor din Red River, şi alţi aventurieri şi tâlhari scăpaţi de la spânzurătoare, deşi chiar şi acum partea de apus a acestui stat este vestită prin luptele sângeroase dintre pieile-roşii şi albii care vânează bizoni, precum şi prin cumplita lege a lui Lynch[2]; se poate face totuşi faţă tuturor acestor greutăţi. Mazurianul, când simte securea în mână, dar mai ales când mai are încă un mazurian alături şi un altul în spate, nu se prea dă bătut de fitecine, iar celui care zăboveşte în calea lui este gata să-i strige: „Noi nu ne-am tocmit argaţi! Şi să nu vă buluciţi aşa, că acu ne scoateţi din fire şi e vai de pielea voastră!”

Pe de altă parte, este cunoscut, de asemenea, că mazurienilor le place să se ţină laolaltă şi să se colonizeze astfel, încât în toată clipa unul dintre ei poate pune mâna pe polonic şi să sară în ajutorul fraţilor săi.

Locul de adunare pentru cei mai mulţi dintre ei era oraşul Little Rock, iar de la Little Rock până la Clarksville, cea mai apropiată colonie omenească cu care avea să se învecineze Borowina, depărtarea e mai mare decât de la Varşovia până la Cracovia, şi, ceea ce era şi mai rău, trebuiau să străbată un ţinut cu desăvârşire pustiu, să treacă prin păduri întinse şi peste ape mari.

Citiră dintre ei, nevrând să aştepte până se vor aduna toţi, au pornit singuri şi au pierit fără urmă, dar ceata cea mare a ajuns cu bine şi şi-au aşezat tabăra în mijlocul pădurii.

Ca să spunem drept, coloniştii, sosind la locul ce li se

---

[1] Colonişti care ocupă şi lucrează pământuri înţelenite sau loturi fără stăpân; *squater* = *colonul, pionier* (lb. engl.).

[2] Charles Lynch, proprietar de sclavi şi magistrat din statul Virgini», care a încurajat practica uciderii fără judecată a negrilor.

hotărâse, au fost cuprinşi de o amară dezamăgire. Se aşteptaseră să găsească pe terenurile date în folosința coloniei ogoare şi păduri, şi când colo, au găsit numai păduri care abia trebuiau defrişate. Stejari negri, sequoia, plopi argintii, aşa-numiții *cotton-wood,* platani albi şi arbori de *hickory*[1] se înşiruiau ca o masă de nepătruns. Cu codrii aceştia nu era de şagă — căptuşiți pe jos cu tufari, legați în sus cu liane, care, aruncându-se ca nişte funii şi ca nişte împletituri de la un copac la altul, alcătuiau adevărate poduri suspendate, adevărate perdele sau ghirlande smălțate de flori şi erau atât de dese, atât de împânzite şi de bătute, încât privirea nu putea să răzbată prea departe, ca în pădurile noastre; cine înainta mai adânc, nu mai vedea cerul deasupra lui şi trebuia să bâjbâie prin întuneric, ba putea chiar să se piardă pentru totdeauna, Mazurienii s-au uitat întâi la palmele lor, apoi la securi şi la stejarii groşi de câțiva zeci de coți, şi mulți dintre ei au rămas posomorâți. Bun lucru să ai lemne ca să-ți clădeşti casa şi ca să-ți faci focul, dar pentru ca un om singur să taie copacii de pe o întindere de o sută şaizeci de pogoane, să scoată buturugile din pământ, să astupe gropile şi abia după aceea să se apuce de plugărie, asta e o muncă de ani întregi.

Dar nu era altceva de făcut, aşa că, chiar a doua zi după aşezarea taberei, unii, făcându-şi semnul crucii, şi-au scuipat în palme, an apucat securile, au icnit, şi-au luat avânt şi au lovit, iar de-atuncea loviturile de secure se auziră în fiecare zi în această pădure din Arkansas, iar uneori răsună şi câte un crâmpei de cântec:

„Vine Jasieńko,
Iată-l că vine.
Dragă Kasieńko,
Haide cu mine,

[1] Arbori din familia nucului cu lemnul foarte tare.

Haide-n pădure cu mine.”

Tabăra fusese aşezată pe malul unui pârâu, într-o poiană destul de mare, pe marginea căreia ca într-un pătrat urmau să se ridice casele, iar în mijloc să se clădească cu vremea o biserică şi o şcoală. Dar până atuncea mai era încă mult; între timp, pe locul acela se aflau căruțele cu care veniseră familiile coloniştilor. Aceste căruțe fuseseră aşezate în triunghi, pentru ea, în caz de atac, oamenii să se poată apăra în cuprinsul lor ca într-o fortăreață. Dincolo de căruțe, în cealaltă parte a poienii, păşteau catârii, caii, boii, vacile şi oile, de care avea grijă o strajă, înjghebată din flăcăi tineri şi înarmați. Oamenii dormeau unii în căruțe, alții pe pământ, în jurul focurilor.

Ziua, femeile şi copiii rămâneau în tabără, iar prezența bărbaților se cunoştea numai după zgomotul securilor, care răsunau în toată pădurea. În timpul nopții, urlau prin hățişuri sălbăticiunile codrului, jaguari, lupi de Arkansas şi şacali. Urşii cenuşii, care sunt înspăimântători şi nu prea se tem de lumina focului, veneau uneori până-n preajma căruțelor, din care cauză răsunau adesea în vremea nopții împuşcături de carabină şi strigăte: „Ucide fiara!l Coloniştii care veniseră din sălbaticele ținuturi din Texas erau cei mai dibaci vânători şi mai totdeauna aduceau vânat, antilope, cerbi şi bizoni, pentru ei şi pentru familiile lor; era în primăvară, vreme în care aceste animale se călătoresc spre miazănoapte. Ceilalți colonişti trăiau din proviziile cumpărate la Little Rock sau la Clarksville, mălai şi carne sărată. În afară de aceasta, se mai tăiau şi oi, căci nu era familie să nu aibe câteva.

Seara, după cină, când se aprindea în spatele căruțelor focul cel mare, tineretul, în loc să se ducă la culcare, pornea jocul. Unul îşi adusese cu el vioara, cu care cânta după ureche jocul popular *obertas*[1], iar când glasul viorii se pierdea, fie acoperit de

---

[1] Dans popular polonez cu ritm avântat.

vuietul pădurii, fie din pricină că se aflau sub cerul liber, ceilalți veneau în ajutorul cântărețului, după obiceiul american, bătând în cratițe şi tigăi. Viața trecea în muncă grea, larmă şi neorânduială. Lucrul cel mai de seamă era să se ridice casele; şi în scurtă vreme, pe aşternutul verde al poienii s-au şi înălțat scheletele lor; poiana, pe toată întinderea ei, era plină de strujituri, de rumeguş, de bucăți de coajă şi de aşchii. Lemnul de sequoia, aşa-numitul *redwood,* se lucra uşor, dar uneori trebuia să umbli cam multişor până să dai de el. Unii şi-au ridicat vremelnic corturi din covergile luate de la căruțe. Alții, mai ales cei necăsătoriți, care nu se îngrijeau prea mult de un acoperiş deasupra capului şi cărora le era lehamite de tăiat copacii, se apucară să are locurile unde codrul nu era atât de des şi unde stejarii şi arborii de *hickory* erau mai rari. Şi abia atuncea în pădurea din Arkansas, de când e ea pădure, au răsunat pentru întâia oară îndemnurile „Hăis, cea!t;

Îndeobşte, coloniştii erau atât de copleşiți de lucru, încât nu ştiau de ce să se apuce mai întâi: să înalțe casele, să taie copacii sau să caute vânat? Chiar dintru început s-a aflat că împuternicitul coloniştilor cumpărase pământul de la compania de căi ferate pe încredere, fără să fi fost vreodată, la fața locului: altfel n-ar fi luat această pădure virgină, mai ales că ar fi fost mai uşor să cumpere pământ la şes, unde pădurile ocupă numai o parte din întindere. Atât împuternicitul coloniştilor, cât şi împuternicitul companiei de căi ferate au venit, ce-i drept, la fața locului, ca să măsoare Ioturile şi să arate fiecăruia cât i se cuvine, dar, văzând cum stau lucrurile, s-au învârtit pe-acolo vreo două zile, apoi s-au luat la harță, şi, plecând la Clarksville, chipurile, după instrumente de măsurătoare, nu s-au mai făcut văzuți prin colonie.

Puțin după aceea s-a aflat că unii colonişti plătiseră mai mult, iar alții mai puțin, dar ceea ce era mai rău, nimeni nu ştia care e lotul lui şi nici cum să măsoare ce i se cuvine. Astfel, coloniştii au rămas fără nici un conducător, fără nici o autoritate

care ar fi putut să pună rânduială în treburile lor şi să le împace certurile. Nu ştiau bine nici măcar cum trebuie să înceapă munca. Dacă ar fi fost nemți, s-ar fi apucat desigur cu toții să taie pădurea şi, curățând întreaga suprafață, ajutându-se unul pe altul la clădirea caselor abia după aceea ar fi început să măsoare pământul ce se cuvenea fiecărei gospodării. Dar fiecare mazur voia să-şi vadă numai de partea, lui, să-şi înjghebe casa şi apoi să taie copacii de pe parcela sa, în afară de aceasta, fiecare voia să apuce un loc în mijlocul poienii, unde pădurea era mai rară şi apa mai aproape.

De aici s-au iscat certuri, care au sporit necontenit, până când într-o zi a apărut, ca din senin, căruța unui oarecare domn Grünmański. Acest domn Grünmański pe care la Cincinalii, de pildă, unde locuitorii sunt în mare parte nemți, se poate să-l fi chemat, scurt, Grünman, la Borowina şi-a mai adăugat un „ski”, pentru ca negoțul să meargă mai bine. Căruța sa avea un acoperiş înalt, de pânză, pe care stătea scris de fiecare parte *Saloon*[1], iar dedesubt, cu litere mai mici *Brandy*[2]*, whisky, gin.*

Cum a putut, să străbată această căruță toată pustietatea dintre Clarksville şi Borowina, atât de plină de primejdii, cum de nu au nimicit-o tâlharii din stepă, de ce indienii, care umblă în detaşamente mici şi ajung uneori până aproape ele Clarksville, nu s-au atins nici măcar de un fir de păr de pe capul domnului Grünmański — toate acestea erau o taină a domniei-sale; destul că a sosit şi, chiar în aceeaşi zi, a început să facă afaceri minunate. Dar tot în aceeaşi zi au început şi coloniştii să se ia la harță între ei. La nenumăratele certuri în legătură cu loturile, în legătură cu uneltele, cu oile, în legătură cu locurile de lângă focuri, s-au mai adăugat altele, de o însemnătate destul de mică. S-a ivit între colonişti un fel de ciudat patriotism american. Cei care veneau din statele din nord au început să-şi laude vechile

---

[1] Crâşmă (lb. engl.).
[2] Coniac (lb. engl.).

locuri, în ciuda celor care veneau din ținuturile de sud, şi invers. Atunci se putea auzi acest grai vorbit de polonezii din America de Nord, cârpit ici-colo cu câte o vorbă englezească, ori de câte ori, datorită despărțirii de patria mamă şi şederii printre străini, oamenilor le lipsea cuvântul polon:

— Ce tot lăudați *kontry*-urile[1] voastre din sud, spunea un flăcău din preajma oraşului Chicago. La noi, în Illinois, oriunde te uiți, nu vezi decât *rajbrod*[2], şi oriunde porneşti cu un *cart*[3], dai de *city*[4]. Când iei o *farm*[5] şi vrei să-ți clădeşti o casă, n-ai nevoie să smulgi copacii din rădăcină, cumperi ceva *lumber*[6], şi gata, dar la voi ce?

— La noi, un singur *kanion*[7] face mai mult decât *blocks-urile*[8] dumitale,

— Şi tu, *goddam*[9], de ce nu mă laşi în pace? Acolo am fost *syr*[10], şi tot *syr* o să fiu şi aici, dar tu cine eşti?

— Gura! Acu pun mâna pe un *szyngiele*[11] şi te vâr cu capul în *kyrk*[12], dacă-ți sare țandăra. Ce fol de business ai tu cu mine?

— De ce mă faci de *foolish*[13]? Du-te naibii!

....

....

Lucrurile nu mergeau bine în colonie, pentru că obştea era ca o turmă fără păstor. Certurile pentru loturi erau tot mai înfierbântate. S-a ajuns la bătăi, în care tovarăşii veniți

---

1 Corect: *country —ținut* (lb. engl.).
2 Corect: *rye bread = secară* (lb. engl.).
3 *Cart = căruță,* (lb. engl.).
4 *City = oraş* (lb. engl.).
5 Fermă (lb. engl.).
6 Cherestea (lb. engl.).
7 Corect: *canyon = cheie, defileu* (lb. engl.).
8 Palisade (lb. engl.).
9 Fir-ai să fii! (lb. engl.).
10 Corect: *sir = domn* (lb. engl.).
11 Corect: *shingles = băț, stinghie* (lb. engl.).
12 Corect: *creek = râu* (lb. engl.).
13 Prost (lb. engl.).

dintr-acelaşi oraş sau din aceeaşi colonie se uneau împotriva celorlalţi, veniţi din alte părţi. Cei care aveau mai multă experienţă, bătrânii şi oamenii înţelepţi, dobândiră — ce-i drept, cu încetul — întâietate şi ascultare, dar nu puteau să şi le menţină totdeauna. Numai în clipele când întreaga obşte se afla în primejdie, instinctul de apărare le poruncea tuturor să-şi uite certurile pe care le aveau. Într-o scara, când o ceată de indieni au furat vreo zece oi, ţăranii s-au năpustit toţi pe urma lor, fără ca vreunul să stea pe gânduri. Şi-au luat oile înapoi, un indian a fost atât de cumplit bătut, încât în scurtă vreme a murit, şi armonia cea mai desăvârşită a domnit în seara aceea în tabără; a doua zi dimineaţa, însă, iarăşi s-au încăierat, dintr-o neînţelegere ivită, la tăiatul pădurii. Aceeaşi armonie domnea şi în serile în care scripcarul prindea să cânte nu cântece de joc, ci din cele pe care fiecare le ascultase în alte vremuri, când şedea dinaintea casei lui, sub streaşină de stuf. Atunci toate discuţiile conteneau. Ţăranii se strângeau roată în jurul scripcarului, vuietul pădurii îi întovărăşea cântecul, flăcările focului pâlpâiau şi împroşcări scântei, iar ei, stând aşa, îşi lăsau capetele în piept, îngânduraţi, şi sufletele lor porneau în zbor departe, peste ocean, acasă. Adesea, luna se ridica deasupra pădurii, iar ei stăteau şi ascultau mereu.

Dar în afară de aceste puţine clipe, oamenii din colonie erau tot mai întărâtaţi. Neorânduiala creştea, ura îi frământa. Această mică societate, aruncată în mijlocul pădurilor, aproape ruptă de restul lumii şi părăsită de conducătorii ei, nu putea şi nu ştia să facă faţă împrejurărilor.

Printre aceşti colonişti găsim şi pe cele două cunoştinţe ale noastre: bătrânul ţăran Wawrzon Toporek şi fiică-sa, Marysia. Ajungând în Arkansas, trebuiau să împărtăşească şi ei soarta celorlalţi oameni veniţi la Borowina. La început, li se părea că le-ar merge mai bine. Oricum, o pădure nu-i totuna cu caldarâmul uliţelor de la New York, şi apoi acolo nu aveau nimic, pe când aici aveau o căruţă, câteva vite, cumpărate ieftin de la

Clarksville, şi câteva unelte de lucrat pământul. Acolo îi rodea o cumplită nostalgie; aici munca grea nu le da răgaz să se gândească la altceva decât la ziua de astăzi. Din zori şi până-n noapte ţăranul dobora copaci în pădure, cojea lemnul şi pregătea grinzile pentru casă; fata trebuia să spele rufele la râu, să aprindă focul, să facă mâncare; cu tot zăduful, mişcarea şi boarea pădurii ştergeau treptat urmele pe care i le lăsase pe faţă boala şi sărăcia de la New York. Vântul cald ce bătea din Texas îi bronzase chipul, punând peste gălbejeala de odinioară minunate răsfrângeri aurii. Flăcăii din San Antonio[1] şi cei de dincolo de Marile Lacuri[2] care din te miri ce se năpusteau cu pumnii unii asupra altora, intr-o singură privinţă erau toţi de aceeaşi părere, şi anume că ochii Marysiei, când îşi strecoară privirile pe sub gene, semănau cu floarea albăstrelei într-un lan de secară şi că ea era cea mai frumoasă fată pe care a văzut-o vreodată un ochi omenesc. Frumuseţea Marysiei îi prindea bine şi lui Wawrzon. Şi-a ales o bucată de pădure în care copacii erau mai rari ca oriunde şi nimeni n-a îndrăznit să crâcnească, pentru că toţi flăcăii erau de partea lui. Mulţi îl ajutau chiar la doborâtul trunchiurilor şi la lucrul grinzilor sau la aşezarea temeliei casei, iar bătrânul, viclean fiind, pricepuse cum stătea treaba, şi din când în când spunea:

— Fata mea, când merge pe luncă, e ca un crin, ca o doamnă, ca o regină. Am s-o dau cui oi vrea eu, dar ca fată de gospodar ce este, n-am s-o dau după fitecine. Cel care m-o cinsti mai mult şi mi-o intra în voie, aceluia am să i-o dau, iar hoinarii fără căpătâi să-şi ia gândul de la ea.

Astfel, flăcăii care-l ajutau pe bătrân credeau că se ajută pe ei înşişi. Wawrzon trăia mai bine decât alţii şi ar fi fost cu totul mulţumit dacă colonia ar fi avut vreun viitor. Dar cu fiecare zi ce trecea, lucrurile mergeau tot mai rău. Trecu o săptămână,

---

[1] Oraş în statul Texas, situat la extremitatea sudică a S.U.A.

[2] Marile Lacuri (Superior, Michigan, Huron, Erie şi Ontario) se află la hotarul nordic al S.U.A.

trecură două. În junii poienii, copacii fuseseră doborâți, pământul era acoperit cu aşchii şi cu strujituri, ici-colo se zărea câte un perete galben de casă; însă tot ce se făcuse până atuncea era o nimica toată față de ceea ce abia trebuia să se facă de atuncea încolo. Zidul verde al pădurii nu se lăsa biruit de securi decât cu încetul. Cei care răzbăteau mai adânc în desiş aduceau ştiri ciudate, precum că această pădure ar fi nesfârşită, că mai departe sunt mlaştini, smârcuri şi viroage pe sub copaci, că acolo locuiesc nişte monştri, nişte arătări care se strecoară, ca nişte duhuri, prin hățişuri, că sunt şerpi care şuieră şi glasuri care strigă „Nu te apropia!”, că nişte tufari nemaivăzuți te înşfacă de haină şi nu-ți mai dau dramul. Un băiat din Chicago le-a dat încredințare că-l văzuse pe necuratul în persoană, că era înspăimântător când şi-a ridicat capul, cu păr creț, din glod, iar când şi-a slobozit răsuflarea către el, n-a ştiut cum s-o rupă mai repede la fugă îndărăt, spre tabără. Coloniştii din Texas au cercat să-l lămurească pe băiat că văzuse pesemne vreun bizon, dar el nu voia să creadă nici în ruptul capului. La această stare de groază se adăuga şi spaima superstițiilor. Câteva, zile după întâlnirea cu diavolul, a venit o nouă întâmplare: doi băieți mai îndrăzneți, intrând adânc în pădure, nu s-au mai întors. Câțiva oameni s-au îmbolnăvit de şale din cauza muncii grele, iar după aceea i-a apucat şi febra. Certurile pentru loturi erau atât de aprige, încât de la încăierări s-a ajuns la răniri şi la vărsări de sânge. Cel care nu-şi însemna vita, nu era recunoscut ca stăpân al ei. Tabăra s-a împrăştiat; căruțele s-au răspândit prin toate colțurile poienii fiecare colonist vrând să stea cât mai departe de vecinul său. Nu se mai ştia cine este de rând la paza vitelor, şi în fiecare zi se pierdeau câteva oi. Între timp, un lucru era tot mai limpede: că n-ai să mai apuci să vezi cu ochii tăi cum răsare soarele deasupra coloniei; că până când vor înverzi semănăturile pe marginea pădurilor şi până când se va strânge cea dintâi recoltă, merindele se vor sfârşi şi s-ar putea să înceapă foametea.

Oamenii fură cuprinşi de deznădejde. Loviturile de secure

răsunau tot mai rar, pentru că răbdarea şi curajul scădeau zi cu zi. Fiecare ar fi lucrat mai departe, dacă cineva i-ar fi spus: „Uite, până aici este al tău”. Dar nimeni nu ştia care este bucata lui şi care a celuilalt. Învinuirile aduse cu drept cuvânt conducătorilor erau tot mai înverşunate. Oamenii spuneau că au fost aduşi în aceste păduri ca să piară fără nici un folos. Cu încetul, cine mai avea, vreun ban în pungă se urca în căruță şi pornea spre Clarksville. Dar cei mai mulți, cheltuindu-şi cel din urmă ban în această încercare, nu mai aveau pentru ce să se întoarcă la locurile cele vechi. Aceştia îşi muşcau pumnii văzându-şi pieirea cu ochii.

În cele din urmă, Becurile conteniră cu totul; pădurea vuia, bătându-şi parcă joc de neputința omenească. „Tai vreme de doi ani, ca să mori de foame după aceea”, vorbeau țăranii intre ei. Dar pădurea fremăta, scuturându-sc parcă de ei.

Într-o seară, Wawrzon îi spuse Marysiei:

— Pe cât văd, aici au să piară toți, şi o să pierim şi noi.

— Cum o vrea Dumnezeu, răspunse fata. Până acum, a fost milostiv cu noi şi n-arc să ne părăsească nici acum.

Rostind aceste cuvinte, îşi ridică ochii azurii, ca albăstreaua, sus, către stele; în lumina focului, fata arăta ca o icoană din biserică.

Flăcăii din Chicago şi vânătorii din Texas, uitându-se la ea, spuneau:

— Nici noi n-o să te părăsim, Marysia, că eşti rumenă ca zorile. Ea se gândea însă că pe tot pământul nu este decât un singur om cu care s-ar duce până la capătul lumii, şi acela este Jaśko din Lipińce. Dar el, deşi i-a făgăduit că va veni după ca, înotând pe mări ca un rățoi, zburând prin văzduh ca o pasăre, rostogolindu-se ca un inel de aur de-a lungul drumurilor, n-a înotat, n-a zburat, a părăsit-o, sărmana de ca.

Marysia nu putea să nu-şi dea seama că treburile nu mergeau bine în colonie, dar ea se aflase într-o prăpastie mult mai adâncă, şi Dumnezeu o scăpase totuşi, aşa că sufletul ei era

atât de liniştit în nenorocire, încât nimeni nu era în stare s-o clatine în încrederea pe care o avea în ajutorul ceresc.

De altfel, îşi aduse aminte că domnul cel cărunt de la New York, care îi ajutase să scape de sărăcie şi să ajungă aici, îi dăduse cartea lui ele vizită, spunându-i că atuncea când o va încolți nenorocirea să se înfățişeze la el şi va fi totdeauna ajutată.

Între timp, fiecare zi aducea noi primejdii asupra coloniei. Oamenii fugeau în miez de noapte, şi nimeni nu mai ştia ce se întâmpla cu ei. Jur împrejur, pădurea fremăta şi se clătina.

În cele din urmă, bătrânul Wawrzon căzu bolnav din pricina muncii prea grele. Durerile îl chinuiau. Două zile nu le luă în seamă, dar a treia zi nu putu să se mai ridice. Fata se duse în pădure, adună muşchi şi-l aşternu pe peretele de lemn al casei, pe care bătrânul îl lucrase şi-l aşezase jos, pe iarba verde. Marysia îl întinse pe tată-său pe salteaua de muşchi şi-i pregăti leacuri cu rachiu.

— Marysia, mormăia țăranul, moartea iese din pădure şi vine către mine; ai să rămâi singură pe lume, orfană. Dumnezeu mă pedepseşte pentru păcatele mele grele, fiindcă te-am adus aici, peste ocean, la pieire. În grele chinuri mi-oi da sufletul...

— Tăicuțule, răspunse fata, m-ar fi bătut Dumnezeu dacă nu veneam cu dumneata.

— Numai de nu te-aş lăsa singură pe lume! Dacă ți-aş da bine-cuvântarea pentru cununie, aş muri mai uşurat. Marysia, să-l iei pe Czarny Orlik[1]. Este un băiat bun şi n-are să te părăsească.

Auzind cele spuse de bătrân, Czarny Orlik, vânătorul iscusit din Texas, căzu în genunchi.

— Binecuvântează-ne, tată, spuse el. Iubesc pe fata asta, ca pe mine însumi. Eu cunosc pădurea şi n-o voi lăsa să se prăpădească.

Vorbind, flăcăul se uita cu ochi de uliu la Marysia, ca la un

---

[1] În lb. polonă *Czarny Orsik—Vulturaşul Negru.*

curcubeu; dar ea, plecându-se la picioarele bătrânului, spuse:

— Nu mă sili, tată! Cui i-am făgăduit credință, a aceluia voi fi, sau a nimănui.

— Cel căruia i-ai făgăduit credință nu va mai fi, pentru că am să-l ucid. Vei fi a mea, sau a nimănui, răspunse Orlik. Aici vor pieri toți, şi vei pieri şi tu, dacă nu te voi scăpa eu.

Czarny Orlik nu greşea: colonia pierea. Şi iarăşi trecu o săptămână, trecură două. Merindele erau pe sfârşite. Începură să taie vitele de muncă. Frigurile secerau mereu alte vieți, oamenii din pădure începură când să suduie, când să ceară ajutorul cerului, într-o duminică, bătrânii, flăcăii, femeile şi copiii îngenunchează toți pe iarbă şi înălțară rugăciuni. O sută de voci repetau „Sfinte Dumnezeule, sfinte tare, sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pre noi!” Codrul îşi curmase legănarea, contenise vuietul şi asculta. Abia când se sfârşi cântarea, începu iarăşi să freamăte, spunând parcă cu glas de amenințare: „Aici cu sunt rege, eu sunt stăpân, cu sunt cel mai puternic!”

Dar Czarny Orlik, care cunoştea bine pădurea, îşi pironi în desişul ci ochii întunecați, cu o căutătură ciudată, şi după un răstimp, grăi cu putere:

— Dacă-i aşa, să ne luăm la trântă.

Oamenii se uitară pe rând la Orlik, şi nădejdea le reveni în inimi. Cei care îl cunoşteau încă din Texas aveau mare încredere în el pentru că chiar şi acolo era vânător vestit. Într-adevăr, flăcăul se sălbăticise pe plaiuri şi era vânjos ca un stejar. La vânat de urşi se ducea fără tovarăşi. La San Antonio, unele trăise mai înainte, era lucru ştiut, dacă-şi lua carabina şi pornea peste câmp, apăi câteva luni nimeni nu mai ştia nimic de el, dar totdeauna se întorcea viu şi nevătămat. Îl botezaseră Czarny, adică negru, fiindcă era tare ars de soare. Se mai spunea despre el că tâlhărise pe la granița Mexicului, dar nu era adevărat. Aducea de acolo numai piei şi uneori pumnale indiene, până când preotul din partea locului îl oprise, sub pedeapsa afuriseniei. Acolo, la Borowina, n-avea nici o grijă, n-avea nici o

nevoie. Pădurea îl hrănea şi-l adăpa, pădurea îl înveşmânta. Când oamenii, pierzându-şi minţile, începură să-şi ia lumea-n cap, el luă totul în mână, conducându-i şi având de partea lui pe toţi cei veniţi din Texas. După rugăciune, când se năpusti împotriva pădurii, oamenii îşi spuneau în sinea lor: „Trebuie să găsească el o scăpare!”

Între timp, soarele cobora spre asfinţit. Sus, printre ramurile întunecate ale arborilor de *hyckory,* se mai zărea câte un mănunchi de raze aurii, dar după o scurtă învăpăiere se mistuiră, cu totul. Când se lăsă amurgul, vântul prinse a bate către miazăzi. Orlik îşi luă carabina şi porni în pădure.

Înnoptase de-a binelea, când oamenii zăriră în desişul întunecat al pădurii o arătare, ca o uriaşă stea de aur, ca învâlvoirea zorilor sau ca un soare, care creştea văzând eu ochii, revărsând valuri de lumină roşie ca sângele.

„Arde pădurea! Arde pădurea!” strigau oamenii pe tot cuprinsul taberei. Stoluri mari de păsări se ridicară cu mare larmă din toate părţile, ţipând, croncănind, ciripind. Vitele din tabără răgeau a jale, câinii urlau, oamenii fugeau înspăimântaţi, temându-se că focul se îndreaptă poate către ei, dar vântul de miazăzi, care bătea cu putere, îndepărta vâlvătaia, apărând poiana. Între timp, în zare se ivi încă o stea roşie, şi apoi o a treia. Amândouă se contopiră cu cea dintâi, şi palele de foc se împrăştiată pe întinderi tot mai mari. Flăcările se revărsau ca apa, goneau sprintene şi iuţi pe tulpinile uscate ale lianelor şi ale viţei sălbatice, cuprinzând frunzişurile. Vântul smulgea frunzele aprinse şi le purta, ca pe nişte păsări de foc, departe, tot mai departe.

Arborii de *hickory* trosneau în vârtejul flăcărilor cu detunări de tun. Şerpi roşii de foc se prelingeau pe căptuşeala de smoală a pădurii. Freamătul, vuietul, trosnetul crengilor, frământarea înăbuşită a focului, laolaltă cu ţipetele păsărilor şi cu răgetele vitelor, umpleau văzduhul. Copacii uriaşi se clătinau ca nişte stâlpi şi ca nişte coloane de foc. Lianele arse la încheieturi se

desprindeau de trunchiuri şi, legănându-se cumplit, ca nişte braţe diavoleşti, treceau învolburarea de foc şi de scântei de la un copac la altul. Cerul se învăpăie, ca şi când pe tot cuprinsul lui s-ar fi dezlănţuit un alt incendiu. Era lumină ca ziua. După o vreme, toate vâlvătăile se adunară într-o singură mare de flăcări, trecând peste pădure ca o suflare a morţii sau ca o mânie a lui Dumnezeu.

În aer pluteau pale de fum şi de dogoare şi miros de lemn ars. Oamenii din tabără, deşi nu-i ameninţa nici o primejdie, începură să strige şi să răcnească unii către alţii, când deodată, de unde era pojarul mai puternic, se ivi între tufişuri, scăldat în lumină, Czarny Orlik.

Cu chipul înnegrit de fum, avea o înfăţişare cumplită. Oamenii se adunară în jurul lui, iar el, sprijinindu-se în carabină, grăi:

— De-acu n-aveţi să mai trudiţi cu tăiatul trunchiurilor. Am dat foc pădurii. Mâine o să aveţi pământ cât o vrea să-şi ia fieştecare. După aceea, venind către Marysia, urmă: Trebuie să fii a mea, pentru că eu am dat foc pădurii. Cine este mai puternic ca mine?

Fata tremura, din tot trupul, pentru că în lumina focului ochii lui Orlik i se arătară înspăimântători.

Pentru întâia oară de când pusese piciorul pe pământul acesta mulţumi lui Dumnezeu că Jaśko se afla departe, la Lipińce.

În răstimp, vuind necontenit, pârjolul se îndepărta tot mai mult, tot mai departe; cerul se înnora; ameninţa a ploaie. În zorii zilei, parte din oameni se duseră să vadă locul unde arsese, dar nu putură să se apropie, din cauza dogorii.

A doua zi, fumegarea rămasă de pe urma focului stărui toată ziua în aer, şi era atât de deasă, încât abia la câţiva paşi puteai să deosebeşti om de om. Noaptea începu să cadă ploaia, care în scurtă vreme se dezlănţui într-o năvalnică revărsare de torente. Se prea poate ca incendiul, zguduind rosturile şi aşezările

văzduhului, să fi contribuit la adunarea norilor, dar în afară de aceasta era vreme de primăvară, când pe cursul inferior al fluviului Mississippi şi la confluența lui Arkansas şi Red River cad de obicei ploi mari. La aceasta contribuie şi evaporarea apelor, care în Arkansas sunt foarte multe, acoperind aproape toată întinderea țării cu mlaştini şi bălți, care se umflă în fiecare primăvară, când se topesc zăpezile din munții îndepărtați. Toată poiana se umplu cu apă, prefăcându-se treptat într-un iaz întins. Umblând zile întregi uzi până la piele, oamenii căzură bolnavi. Unii din ei plecară din colonie, năzuind să ajungă la Clarksville, dar se întoarseră degrabă, aducând ştirea că râul s-a umflat şi că trecerea era cu neputință. Colonia se afla într-o stare îngrozitoare, căci se împlinise o lună de la sosirea oamenilor, merindele erau pe sfârşite, iar ca sa se aducă altele de la Clarksville, nici vorbă nu putea fi.

Numai Wawrzon şi Marysia nu erau atât de amenințați de foamete, pentru că asupra lor stătea cu toată grija mâna de fier a lui Czarny Orlik. În fiecare dimineață le aducea vânat, pe care uneori îl dobora cu glonțul, alteori îl prindea cu lațul. Ca să-i adăpostească de ploaie pe bătrân şi pe Marysia, Orlik îşi aşezase cortul pe peretele de casă pe care zăcea Wawrzon. Nu puteau să respingă acest ajutor, pe care Orlik li-l impunea cu sila, îndatorându-i, căci nu voia să primească nici o plată, ci cerea numai mâna Marysiei.

— Numai eu am rămas pe lume? se apăra fata. Du-te şi găseşte-ți alta, eu iubesc pe altul.

Dar Orlik răspundea:

— Chiar dacă m-aş duce până la capătul lumii, alta ca tine n-aş găsi. Tu-mi eşti cea mai scumpă pe lume, şi a mea trebuie să fii. Ce-ai să te faci dacă ți-o muri bătrânul? Ai să vii la mine — tu singură ai să vii — iar cu am să te iau, cum ia lupul mielul, am să te duc în pădure, dar n-am să te mănânc. Tu eşti a mea. Eşti iubita mea! Cine mă poate împiedica? De cine să mă tem eu aici? Las' să vină Jaśko al tău; astă vreau şi eu!

Cât despre Wawrzon, Orlik avea pare-se dreptate. Bătrânul bolea mereu, uneori îl apuca fierbințeala şi aiura, vorbind despre păcatele lui, despre Lipińce şi despre Dumnezeu, care nu-l va mai învrednici să-şi vadă satul. Marysia plângea deopotrivă şi soarta bătrânului şi soarta ei. Adevărat, Orlik îi făgăduia că va merge cu ea chiar şi la Lipińce, numai să se mărite cu el, dar fata nu găsea în asta nici o mângâiere, ci numai amărăciune. Să se întoarcă la Lipińce, unde se afla Jaśko, şi să fie a altuia — pentru nimic în bune! Mai bine să moară aici, undeva sub un copac. Şi era încredințată că aşa va sfârşi.

Între timp, un alt păcat avea să cadă asupra coloniei.

Ploaia cădea necurmat şi tot mai năvalnic. Într-o noapte întunecată, când Orlik pornise ca de obicei în pădure, în tabără se auziră strigăte înspăimântătoare:

— Apa! Apa!

După ce se frecară somnoroşi la ochi, oamenii zăriră în întuneric, cât puteai cuprinde cu ochii, o întindere alburie, pleoscăind sub ploaie şi legănându-se sub bătaia vântului. Lumina împrăştiată şi firavă a nopții lucea ca plumbul pe valurile încrețite şi frânte. Dinspre mal, unde se lămureau trunchiurile copacilor, şi dinspre pădurea arsă se auzeau, vuind şi pleoscăind alte valuri, care veneau parcă cu mare repeziciune.

Într-o clipă, toată tabăra fu în picioare. Femeile şi copiii săreau în căruțe, bărbații goneau din răsputeri spre marginea de apus a poienii, unde copacii nu fuseseră încă tăiați. Apa nu le ajungea decât până la genunchi, dar creştea cu repeziciune. Vuietul care venea dinspre pădure era tot mai puternic şi se învălmăşea cu țipetele de spaimă, cu strigătele şi chemările de ajutor. În scurtă vreme, vitele mai mari începură să-şi schimbe locurile, ca să se apere de năvala valurilor. Se simțea că puterea puhoiului creştea clipă cu clipă. Oile pluteau pe apă şi, cu behăituri de jale, chemau în ajutor, până când piereau, târâte, printre copaci. Ploua de parcă turna cu găleata şi cu fiecare clipă ploaia era tot mai înfricoşătoare. Vuietul îndepărtat se prefăcu

într-o larmă cumplită şi într-un clocot înfricoşător, stârnit de valuri. Sub loviturile lor, căruțele se clătinau. Se vedea bine că nu era o simplă revărsare pricinuită de ploaie, ci că fluviul Arkansas şi toți afluenții săi, ieşind din albii, îşi împrăştiau apele pe tot cuprinsul. Era un adevărat prăpăd, copacii erau smulşi din rădăcini, bucăți întregi de pădure erau târâte la vale, natura se dezlănțuise, şi peste tot stăpânea spaima, întunericul, moartea.

O căruță care se afla în preajma pădurii arse fu răsturnată. La înfricoşatele țipete de „Ajutor!" ale femeilor prinse dedesubt, câțiva bărbați cu chipurile întunecate se repeziră din copaci, dar valul îi luă, îi învârti şi-i târî către pădure, la pieire. Oamenii din celelalte căruțe se urcară pe acoperişurile de pânză. Ploaia bătea tot mai furioasă; asupra luncii se lăsase o întunecime de nepătruns. Uneori, trecea, purtată de puhoaie, câte o grindă de care se ținea agățată o ființă omenească, aruncată de valuri în sus şi în jos; alte dați, o arătare întunecată de vită sau de om: o mână se ivea din apă, şi apoi se cufunda în adânc, pentru totdeauna.

Clocotul mereu mai mânios al apelor copleşi totul: şi mugetele vitelor ce se înecau, şi strigătele oamenilor: „Isuse! Isuse! Fecioară Maria!" Pe luncă se iviră vârtejuri şi bulboane; căruțele piereau...

Dar „Wawrzon şi Marysia? Peretele de casă, pe care stătea bătrânul țăran sub cortul lui Orlik, îi salvă deocamdată, căci se ținea la suprafață ca o plută. Valul îl purta în jurul poienii, ducându-l către pădure; acolo se izbi de un copac, apoi de un altul, şi în cele din urmă, împins în făgaşul puhoiului, se pierdu undeva, departe, în întuneric.

Fata, îngenunchind lângă bătrânul ei tată, ridică mâinile către cer, chemându-l în ajutor, dar nu îi răspundeau decât năpustirile puhoaielor de ploaie, bătute de vânt...

Cortul se rupse, dar şi pluta era în primejdie în orice clipă, căci în urma şi înaintea ei treceau trunchiuri de copaci, smulşi

din rădăcini, care puteau să o sfărâme sau să o răstoarne.

În cele din urmă, ajunse între crăcanele unui copac, ale cărui ramuri abia se vedeau din apă; în aceeaşi clipă, din vârful copacului se auzi un glas de om:

— Ține carabina şi treci la celălalt capăt, ca să nu se aplece pluta când oi sări...

Wawrzon şi Marysia abia avură timp să împlinească porunca ce li se dăduse când o făptură omenească sări dintre crengi pe plută. Era Orlik.

— Marysia, zise el, precum ți-am spus, nu te voi părăsi. Aşa să-mi ajute Dumnezeu! Te voi scoate şi din acest prăpăd al apelor.

Cu bărdița, pe care o purta eu sine, tăie o cracă dreaptă de copac, o curăți cât ai clipi din ochi, împinse pluta dintre ramuri şi începu să vâslească.

Ajungând în albia torentului, pluteau cu iuțeala fulgerului. Încotro? Nu ştiau nici ei, dar pluteau. Din timp în timp, Orlik împingea câte un trunchi din cale sau întorcea pluta, ca să înconjure vreun copac rămas în picioare. Puterea-i de uriaş sporise parcă. Deşi era întuneric, ochiul lui descoperea orice primejdie. Trecură ceasuri după ceasuri. Oricare altul ar fi căzut frânt, dar pe fața lui nu se vedea nici urmă de oboseală. Către dimineață ieşiseră pesemne din pădure, căci în zare nu se mai vedea nici un vâri de copac, în schimb, tot cuprinsul era o mare fără de sfârşit. La coturi, apa se ridica uriaşă, galbenă şi înspumată şi se rostogolea, mugind, pe toată pustietatea. Între timp se luminase de ziuă de-a binelea, Văzând că prin apropiere nu se mai afla nici un trunchi, Orlik conteni pentru o clipă din vâslit şi se întoarse către Marysia.

— Acum eşti a mea, pentru că eu te-am smuls din ghearele morții.

Cu capul descoperit, cu fața udă şi rumenită de oboseală, înfierbântată de lupta cu puhoaiele, arăta atâta putere, încât pentru întâia oară Marysia nu îndrăzni să-i mai spună că şi-a

dat cuvântul altuia.

— Marysia, zise flăcăul, cu glas moale, Marysia, iubita mea!

— Încotro mergem? întrebă ea, vrând să schimbe vorba.

— Nu-mi pasă! Numai să fiu cu tine... cu iubita mea...

— Vâsleşte, câtă vreme moartea stă încă în fața noastră. Orlik începu din nou să vâslească. Între timp, Wawrzon se simțea din ce în ce mai rău. Uneori îl cuprindea fierbințeala, alteori îl lăsa, însă slăbea mereu. Prea mare suferință pentru trupul lui bătrân şi istovit! Se apropiau sfârşitul şi liniştea cea mare, odihna cea de veci. Spre amiază, se trezi şi spuse:

— Marysia, eu n-am să mai apuc ziua de mâine. Ah! Fată, fată! De ce-am plecat din Lipińce şi de ce te-am luat şi pe tine? Dar Dumnezeu este milostiv! Am suferit destul, îmi va ierta păcatele. Pe mine să mă îngropați, dacă veți putea; iar pe tine, Orlik să te ducă la domnul cel cărunt de la New York. E un om bun, o să-i fie milă de tine, o să-ți dea bani de drum şi o să te întorci la, Lipińce. Eu n-am să mă mai întorc. Ah, Doamne, Dumnezeule milostiv, îngăduie sufletului meu să zboare acolo, ca o pasăre, ca să mai poată vedea măcar o dată locurile acelea!

După aceste cuvinte, îl cuprinse fierbințeala şi începu a bolborosi: „Sub acoperământul tău alergăm, o, Sfântă Născătoare!” Deodată strigă: „Să nu mă aruncați în apă, că nu sunt câine!” Apoi, pesemne amintindu-şi cum, răpus de sărăcie, voise s-o înece pe Marysia, strigă iarăşi: „Iartă-mă, copila mea, iartă-mă!”

Ea, sărmana, stătea la căpătâiul batonului şi plângea. Orlik vâslea, şi un nod de plâns i se pusese în gât.

Către seară, se însenină. Înainte de asfințit, soarele se arătă deasupra ținutului năvălit de puhoaie, răsfrângându-se în apă într-o lungă dâră aurie. Bătrânul trăgea să moară. Dumnezeu se milostivi de el şi-i dădu o moarte senină. La început, repetă cu glas de jale: „Am plecat din Polonia, din țara aceea”, dar după un timp, în aiureala fierbințelii i se păru că se întorcea înapoi, acasă. Domnul cel bătrân de la New York îi dădea bani pentru

drum şi pentru răscumpărararea gospodăriei, şi iată că pleca acasă împreună cu Marysia. Se făcea că erau pe ocean, vaporul plutea zi şi noapte, marinarii cântau. Apoi se ivea portul de la Hamburg, de unde plecaseră spre America; tot felul de oraşe îi treceau pe dinaintea ochilor, peste tot locul se auzea numai grai nemțesc, dar trenul gonea înainte, şi Wawrzon simțea că se apropie de casa. Bucuria îi umfla pieptul; era parcă alt aer, şi o boare plăcută îi venea dinspre locurile lui de baştină. Ce-i asta? Granița. Biata lui inimă de țăran bătea ca un ciocan... Să mergem mai departe! Doamne, Doamne! uite şi pământurile, şi livada de peri a lui Maciek... casele cenuşii şi bisericile. Colo, un țăran cu căciula de oaie în cap merge în urma plugului. Wawrzon întinde brațele către el pe fereastra vagonului „Gospodarule, gospodărule!”... dar nu poate să vorbească. Merg mai departe. Dar acolo ce este? Este oraşul Przyręble, şi dincolo de Przyręble se află satul Lipińce. Merge pe drum împreună cu Marysia şi plâng amândoi. E primăvară. Grânele abia au dat în colț... bondarii bâzâie în aer... În Przyręble bat clopotele pentru vecernie... Isuse!

Isuse! de ce atâta fericire pentru un păcătos ca el? Mai are de urcat şi dealul ăsta, şi acolo, sus, se află troița sfintei răstigniri şi o răscruce de drumuri, iar de acolo înainte începe satul Lipińce. Acum nu mai merg pe drum, ci zboară prin văzduh, purtați de aripi nevăzute. Au ajuns pe coama dealului, la troiță, la răscrucea drumurilor. Țăranul se aruncă la pământ şi plânge în hohote de fericire, sărută țărâna şi, târându-se până la troiță, îmbrățişează crucea; a ajuns la Lipińce, Da. El era la Lipińce, căci pe pluta care rătăcea pe apă se afla numai trupul lui fără suflare, iar sufletul zburase acolo unde îl aştepta liniştea şi fericirea,

În zadar boceşte fata plecată asupra lui. „Tâicuțule! Tăicuțule!” El nu se va mai întoarce la tine, sărmană Marysia! El se simte foarte bine la Lipińce.

Înnoptă. Orlik scăpă vâsla din mână de atâta trudă, iar

foamea îl chinuia. Îngenunchind lângă trupul neînsuflețit al tatălui ei, Marysia repeta rugăciunea cu glas frânt, iar jur împrejur, până în zarea cea mai depărtată, nu se vedea decât o nesfârşită întindere de apă. Intraseră pesemne în albia unui râu mai mare, căci torentul îi purta iarăşi cu toată puterea. Pluta nu mai putea fi îndrumată, se aflau poate între vârtejurile de deasupra râpilor din stepă, căci adesea pluta se învârtea ca o roată în loc.

Orlik simțea că-l părăsesc puterile, când deodată se ridică în picioare şi strigă:

— Dumnezeule! Uite colo o lumină!

Marysia îşi ridică ochii către locul unde arăta cl cu mâna. În depărtare se vedea într-adevăr o licărire ca de foc, ale cărei pâlpâiri se răsfrângeau în apă,

— Este o barcă din Clarksville! spuse cu grabă Orlik. Yankeii ne-o trimit ca să ne salveze. Numai de nu ne-ar ocoli… Marysia, am să te scap de la pieire! Haide, haideee!

Vorbind, vâslea din răsputeri. Licărirea din depărtare creştea, iar în lumina ei roşietică se lămurea parcă o barcă mare. Era încă foarte departe, dar se apropia. După un timp, Orlik băgă de seamă că barca nu mai înainta. Intraseră într-un şuvoi puternic şi larg, care îi târa în direcția opusă bărcii.

Orlik îşi încorda toate puterile, dar în aceeaşi clipă prăjina i se frânse în mână. Rămăseseră fără vâslă. Şuvoiul îi ducea tot mai departe; lumina din zare se micşora. Din fericire, după un sfert de ceas pluta dădu peste un copac, care stătea singuratic în stepă, şi se opri între ramurile lui.

Începură să strige amândoi ajutor, dar vuietul şuvoiului era prea puternic şi le înăbuşea glasurile.

— Am fă trag cu arma, spuse Orlik. Au să vadă scăpărarea de lumini, au să audă împuşcătura. Abia grăi, şi ridică țeava carabinei în sus, dar în ioc de împuşcătură se auzi numai pocnetul surd al cocoşului în magazia armei. Pulberea se înmuiase. Deznădăjduit, Orlik se trânti pe plută, întinzându-se

cât era de lung. Nu mai avea ce face. O clipă stătu ca mort, apoi se ridică şi spuse: Marysia... să fi fost altă fată, de mult aş fi luat-o cu sau fără voia ei şi aş fi dus-o în pădure. M-am gândit să fac şi cu tine la fel, dar n-am cutezat, pentru că te iubeam. Am trecut prin lume ca un lup, şi oamenii se temeau de mine; de tine însă m-am temut eu, Marysia! Mi-oi fi făcut poate farmece sau altceva... Dar dacă nu vrei să te măriți cu mine, mai bine moartea! Am să te scap, sau am să pier; dacă voi pieri însă, să te gândeşti cu milă la mine, scumpa mea, şi să te rogi pentru mântuirea sufletului meu. Cu ce ți-am greşit? Nici o nedreptate n-am săvârşit împotriva ta. Eh! Marysia, Marysia! Rămâi cu bine, scumpa mea, soarele meu...

Şi înainte ca fata să-şi dea seama ce vrea să facă, se aruncă în apă şi porni încet. O clipă îi văzu prin întuneric capul şi brațele, care spintecau apa împotriva curentului, căci era înotător tare iscusit. Dar în clipa următoare nu mai văzu nimic. Pornise către barca din depărtare, ca s-o salveze pe Marysia. Şuvoiul puternic îi frâna mişcările, ca şi când o altă putere l-ar fi tras înapoi; el însă se desprindea şi mergea înainte. Dacă ar fi putut să iasă din acest şuvoi şi să intre în altul, fără îndoială că ar fi ajuns la țintă, între timp, însă, cu toate străduințele lui supraomeneşti, abia izbutea să înainteze. Apa galbenă şi murdară îi arunca adesea spumă în ochi, trebuia să-şi înalțe capul, să respire adânc şi să-şi încordeze privirea în întuneric, ca să vadă unde se afla luminița bărcii. Câte-odată, un val mai puternic îl arunca îndărăt, alteori îl ridica în sus; răsufla tot mai greu, simțea că-i amorțesc genunchii. Se gândea: „N-am să ajung", dar în aceeaşi clipă un glas tainic îi şoptea la ureche, ca şi când ar fi fost vocea iubită a Marysiei: „Scapă-mă!" şi iarăşi pornea deznădăjduit să spintece apa cu brațele. Obrajii îi erau umflați, scuipa apă din gură, ochii îi ieşeau din orbite... Dacă s-ar fi întors, fără doar şi poate că, dus de curent, ar fi putut să ajungă până la plută, dar nu voia nici măcar să se gândească la aşa ceva, căci lumina bărcii se apropia tot mai mult. Într-adevăr,

şi barca venea către el, dusă de acelaşi şuvoi cu care se lupta el. Deodată, simți că genunchii şi picioarele îi amorțesc cu totul. Încă vreo câteva opinteli deznădăjduite... Barca era tot mai aproape... „Ajutor! Ajutor!...” Cuvântul din urmă i-l înăbuşi apa, care îi năvălise în gâtlej. Se cufundă. Valul îi trecu pe deasupra capului, dar el ieşi iarăşi la suprafață. Barca era aproape, foarte aproape. Auzea plescăitul vâslelor şi sunetul lor, când se loveau de bord. Îşi încorda glasul cu cele din urmă puteri şi strigă ajutor. Strigătul fu auzit, căci plescăitul vâslelor se înteți. Dar Orlik se cufundă iarăşi. Îl prinsese un vârtej cumplit... O clipă se mai ținu deasupra valului, apoi nu se mai ivi din apă decât o mână, după aceea a doua, şi în cele din urmă se mistui în bulboană... În vremea aceasta, Marysia, care rămăsese pe plută numai cu trupul neînsuflețit al tatălui ei, se uita cu ochi rătăciți către lumina din depărtare. Şuvoiul o ducea însă spre lumina aceea. Era o barcă cu vreo zece vâsle, care, în lumina lanternei, se mişcau ca picioarele roşii ale unui gândac enorm. Marysia începu să strige cu deznădejde.

— Hei, Smith! spuse cineva în limba engleză. Să mă spânzuri dacă n-am auzit strigăte de ajutor, dacă nu le aud şi acum.

O clipă mai târziu nişte brațe puternice o traseră pe Marysia în barcă, dar Orlik nu se afla acolo.

După două luni, Marysia ieşi din spitalul de Ia Little Rock, şi cu bani adunați de oameni milostivi putu să plece la New York.

Banii aceştia însă nu-i ajunseră. O parte din drum trebui să-l facă pe jos, dar acum ştiind s-o rupă puțin pe englezeşte, putea să-i convingă pe unii conductori de tren s-o ia chiar şi fără bilet. Multora le era milă de această fată sărmană, bolnavă şi amărâtă, cu ochi mari, albaştri, care semăna mai degrabă cu o umbră decât cu o ființă omenească şi care cerea îndurare cu priviri înlăcrimate. Dar nu oamenii erau cruzi cu ea, ci viața şi întâmplările ei. În vârtejul vieții americane, în acel uriaş business, ce putea să facă o floare de câmp din Lipińce? Cum să se descurce? Carul acestei vieți frământate trebuia să treacă

peste ea şi să-i strivească trupul plăpând, aşa cum trece orice car peste florile care cad în calea Iui...

Slăbită, cu mâna care-i tremura de istovire, Marysia trase clopoțelul de la poarta casei de pe Water Street, la New York. Se ducea să ceara ajutor la domnul cel cărunt, băştinaş din ținutul Poznan. Îi deschise un om străin, un necunoscut.

— Mister Złotopolski este acasă?

— Cine este acesta?

— Un domn în vârstă, şi-i arătă cartea de vizită..

— A murit.

— A murit? Dar fiul său? Domnul William...

— A plecat.

— Dar domnişoara Jenny?

— A plecat.

Uşa se închise. Marysia se aşeză pe prag, ştergându-şi de pe față lacrimile. Se afla iarăşi Ia New York, singură, fără ajutor, fără sprijin, fără bani, lăsată în voia Iui Dumnezeu.

Să rămână oare în acest oraş? Niciodată! Are să se ducă în port, în docurile germane, are să cadă la picioarele căpitanilor de vapoare şi are să-i roage s-o ia; şi dacă îşi vor face pomană cu ea, are să străbată, cerşind, toată Germania şi are să se întoarcă la Lipińce. Acolo se află Jaśko al ei. Ea nu mai are acum pe nimeni pe lume decât pe el. Dacă el mai vrea s-o primească, dacă o fi uitat-o şi dacă are s-o respingă, va putea cel puțin să moară acolo, în preajma lui.

Se duse în port şi căzu la picioarele căpitanilor germani.

Ei ar fi luat-o; căci fata asta, dacă ar fi mâncat ceva mai bine, ar fi fost o fată destul de frumoasă. Ei erau bucuroşi, dar ce folos? Legea nu îngăduia, de altfel nici ei nu puteau să admită, aşa că fata asta să facă bine să-i lase în pace!

Noaptea se ducea să doarmă pe acelaşi pod pe care dormise odată cu taică-său, în noaptea de neuitat, când voise s-o înece. Se hrănea cu ceea ce arunca apa la țărm, aşa cum se hrănise şi în vremea când trăia tată-său. Din fericire, era vară... era cald...

În fiecare zi, de îndată ce răsărea soarele, se ducea la docurile germane să ceară milă şi în fiecare zi se ruga zadarnic. Era însă stăruitoare, aşa cum sunt toţi ţăranii. Între timp, puterile o părăseau. Simţea că dacă nu va pleca îndată, în scurtă vreme va muri, aşa cum muriseră toţi cei de care o legase soarta.

Într-o dimineaţă, abia s-a târât în docuri, cu mare anevoinţă, şi cu gândul că acesta era cel din urmă drum al ei, pentru că nu o mai ţineau puterile. Se hotărî să nu se mai roage, ci să se strecoare pe furiş pe oricare vapor care pleca spre Europa şi să se ascundă undeva, la fund. După ce va porni vaporul şi o vor găsi, doar n-or arunca-o în apă; şi chiar dacă or arunca-o, ce o să fie? Îi era totuna; de vreme ce tot trebuia să moară, are să moară în clipa aceea. Dar la puntea de trecere pe vapor era pază, şi gardianul o respinse de la cea dintâi încercare. Atuncea se aşeză pe o grindă de pe malul apei şi simţi că o apucă fierbinţeala. Prinse a zâmbi şi a mormăi:

— Sunt moşieriţă, Jaśko, dar ţi-am păstrat credinţă. Ce, nu mă recunoşti?

Sărmană fată nu se îmbolnăvise de fierbinţeală, ci înnebunise. De atuncea în fiecare zi venea în port, ca să-l aştepte pe Jaśko. Oamenii se deprinseseră cu ea, şi uneori îi dădeau de pomană. Ea mulţumea cu umilinţă, zâmbind ca un copil. Asta a ţinut vreme de vreo două luni. Într-o zi, însă, n-a mai venit în port, şi de atuncea nu se mai ştie nimic de ea. Numai gazeta poliţiei a anunţat a doua zi că în preajma portului a fost găsit trupul neînsufleţit al unei fete, a cărei identitate n-a putut fi stabilită.

Paznicul farului

Povestirea de față se bazează pe o întâmplare reală, despre care, la vremea sa, a scris J. Horain, într-una din corespondentele lui din America.

Cuvânt înainte

Printre creațiile care descriu viața emigranților polonezi în America se situează şi Paznicul farului, *o capodoperă de proporții liliputan, a cărei geneză este conținută într-o scrisoare pe care Sienkiewicz o trimite la 18 decembrie 1877 ziarului „Kurier Codzienny”. Aici relata o întâmplare reală, povestită de un prieten, Julian Horain, care a trăit un timp în California. „Elementele factologice din această povestire le va cuprinde, cu modificări numai formale, în descrierea ultimii etape din viața personajului Skawiński, înfățişat în* Paznicul farului *în anul 1880. Publicată în anul următor, 1881, în „Niwa”, va apărea în volum în 1882. Indiferent de opiniile formulate după tipărirea nuvelei, cele mai multe pozitive, valoarea şi popularitatea ei sunt consfințite, printre altele, şi de prozele pe care le-a inspirat* (În unul 1835 *de M. Konopnicka ori* Căsătoria *de W. Sieroszewski ş.a.); nici una nu o egalează. Prima traducere în româneşte datează din 1908 şi a apărut în „Răvaşul” (nr. 13, 18, p. 406—421); datorită lui Ilie E. Torouțiu* (Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice. 1859—1918).

I

ÎNTR-O ZI, paznicul farului de lângă Aspinwall[1], în apropiere de Panama, a pierit fără urmă. Cum faptul s-a produs pe timp de furtună, s-a bănuit că nenorocitul s-a apropiat prea mult de țărmul stâncos al insulei pe care se afla farul şi a fost furat de un val. Presupunerea aceasta părea cu atât mai întemeiată, cu cât a doua zi nu s-a găsit nici barca, pe care de obicei o ținea

[1] Port situat pe latura dinspre Atlantic a istmului de Panama, cunoscut astăzi sub numele de Colon. A fost întemeiat în 1852 după începerea lucrărilor pentru construirea căii ferate care avea să lege Oceanul Atlantic de Oceanul Pacific. Canalul Panama a fost construit ulterior elaborării nuvelei, între 1882—1914.

adăpostită într-o adâncitură a stâncii. Postul de paznic al farului devenind astfel vacant, trebuia să se găsească fără întârziere un înlocuitor, deoarece farul avea însemnătate, nu numai pentru circulația locală, dar şi pentru vapoarele care circulau între New York şi Panama. Golful Mosquito e plin de bancuri de nisip, printre care drumul este primejdios chiar şi în timpul zilei, iar noaptea, mai ales când se lăsa ceață, ceea ce se întâmplă foarte adesea pe aceste ape dogorâte de soarele tropical, circulația este aproape cu neputință, Pe asemenea vreme, singurul îndreptar al numeroaselor vapoare este lumina farului.

Grija de a găsi un nou paznic de far cădea în seama consulului Statelor Unite, care îşi avea reşedința la Panama. Şi trebuie să arătăm că aceasta nu era o grijă obişnuită, mai întâi, pentru că noul paznic trebuia găsit în răstimp de douăsprezece ceasuri; iar în al doilea rând, el trebuia să fie un om excepțional de conştiincios, aşa că nu oricine putea fi primit; în sfârşit, candidați pentru un asemenea post, pur şi simplu nu se iveau. Viața în turnul farului este deosebit de grea, aşa că nu le surâdea defel trândavilor locuitori ai ținuturilor de miazăzi, cărora le place să hoinărească în deplină libertate. Un paznic de far este oarecum un puşcăriaş. Cu excepția duminicii, el nu poate părăsi nici o clipă insula de piatră. Barca din Aspinwall îi aduce o dată pe zi mâncare şi apă proaspătă; după aceea, omul care îi aduce merindele pleacă îndată, iar insula, care are o întindere de un pogon, rămâne cu desăvârşire pustie. Paznicul locuieşte în turnul farului, unde are grijă să țină bună rânduială; ziua dă semnalele cuvenite, ridicând steagurile de diferite culori, potrivit cu indicațiile barometrului, iar seara aprinde lumina. Altminteri n-ar fi o muncă prea grea, dacă n-ar fi împrejurarea că pentru a ajunge sus, la farul care se află în vârful turnului, trebuie să urci peste patru sute de trepte întortocheate şi foarte înalte, călătorie pe care paznicul este obligat câteodată să o facă de mai multe ori pe zi. La urma urmei, viața aceasta se asemăna cu viața de mănăstire, ba era chiar mai rea decât obişnuita viață de

mânăstire, semăna cu o viață de pustnic. Nu-i deci de mirare că mister Isaac Falconbridge se găsea într-o mare încurcătură, străduindu-se să găsească un înlocuitor permanent răposatului paznic, şi deci nu este greu să-i înțelegem bucuria când, pe neaşteptate, înlocuitorul se înfățişă chiar în aceeaşi zi. Era un bătrân de vreo şaptezeci de ani sau poate chiar mai mult, dar părea viguros, se purta drept şi avea mişcări şi ținută de soldat. Avea părul alb de tot şi fața bronzată ca de creol[1], dar, judecând după ochii săi albaştri, nu era de felul lui din miazăzi. Avea o înfățişare de om mâhnit şi abătut, dar cinstit. Noul-venit îi plăcu lui Falconbridge de la prima vedere. Rămânea numai să-l cerceteze mai de aproape, din care pricină s-a încins între ei următoarea discuție;

— De unde eşti de fel?

— Sunt polonez.

— Ce-ai făcut până acum?

— Am hoinărit.

— Un paznic de far este legat de locul unde îşi are slujba.

— Am nevoie de odihnă.

— Ai mai ocupat vreun post? Ai vreun certificat precum că ai îndeplinit vreo slujbă cinstită la stat?

Bătrânul scoase din sân o bucată de mătase decolorată, care semăna cu o fâşie de steag vechi. O desfăcu şi spuse:

— Iată certificatele mele. Această cruce am primit-o în treizeci: astălaltă este spaniolă, din războiul carlist; a treia este Legiunea de onoare franceză; a patra am dobândit-o în Ungaria. Apoi m-am bătut în Statele Unite, împotriva celor din Sud[2], dar acolo nu se dau decorații, de aceea — iată certificatul.

---

[1] Descendent al coloniştilor spanioli, portughezi sau francezi, născut în America latină ori în colonii.

[2] Personajul Skaviński a participat la răscoala de eliberare națională a Poloniei din 1830—1831, după înăbuşirea căreia a emigrat. A luptat în Spania, între 1833—1839, apoi în Franța şi Ungaria, în sfârşit, în războiul civil din S.U.A. (1861—1865), în armata nordistă.

Falconbridge luă hârtia şi începu să citească.

— Hm! Skawiński? Acesta este numele dumitale?... Hm!... Două steaguri luate de dumneata singur într-un atac la baionetă... Ai fost soldat viteaz!

— Voi fi şi un conştiincios paznic de far.

— Acolo va trebui să te urci de câteva ori pe zi în turn. Te țin picioarele?

— Am străbătut pe jos drumul, de la New York până în California.

— *All right!* Cunoşti serviciul de mare?

— Trei ani am servit pe o balenieră.

— Ai încercat, se vede, tot felul de profesiuni!.

— Numai linişte n-am găsit!

— De ce?

Bătrânul săltă din umeri.

— Aşa mi-a fost soarta.

— Totuşi, pentru un paznic de far mi se pare că eşti prea bătrân.

— *Sir,* răspunse deodată candidatul, cu glas tulburat. Sunt foarte obosit şi necăjit. Precum vedeți, am trecut prin multe. Postul acesta este unul din cele pe care aş fi dorit din toată inima să-l obțin. Sunt bătrân, am nevoie de linişte! E vremea să-mi spun: „Aici ai sa rămâi, acesta este postul tău”. Ah, *sir!* Numai de dumneavoastră depinde acest lucru! Nu ştiu dacă mă voi mai întâlni a doua oară cu o asemenea slujbă! Ce fericire că am venit la Panama... Vă rog... pe Dumnezeul meu, sunt ca un vapor care, dacă nu va intra în port, se va scufunda... Dacă vreți să fericiți un om bătrân... Jur ca sunt cinstit, dar, m-am săturat de atâta hoinăreală.

Ochii albaştri ai bătrânului vădeau o dorință atât de fierbinte, încât Falconbridge, care avea o inimă bună şi simplă, fu mişcat.

— *Well*[1]*!* spuse. Te primesc. Eşti paznic de far.

Faţa bătrânului se lumină de o nespusă bucurie.

— Mulţumesc,

— Te poţi duce chiar astăzi la turn?

— Da.

— Atunci, *good-bye*[2]*!* Să nu uit să-ţi mai spun ceva; pentru orice abatere de la serviciu, vei fi concediat.

— *All right!*

Chiar în aceeaşi seară, când soarele cobora de cealaltă parte a Oceanului, şi după o zi senină venea noaptea întunecată, se văzu că noul paznic era la post, pentru că farul arunca pe ape, ca de obicei, puternicele lui şuvoaie de lumină. Noaptea era pe deplin liniştită, tăcută, o noapte cu adevărat tropicală, îmbibată de o ceaţă străvezie, care alcătuia în jurul lunii un cerc mare, ca un curcubeu cu margini fluide şi necuprinse. Numai marea se frământa, pentru că se apropia fluxul. Skawiński sta pe platformă, sub lanterna cea mare, care de jos părea un mic punct negru. Încerca să-şi adune gândurile şi să înţeleagă noua lui situaţie. Dar gândul lui se afla sub o prea puternică presiune, ca să se poată desfăşura firesc Se simţea ca o fiară hăituită în clipa când, în sfârşit, se mistuie în faţa vânătorilor într-un adăpost, pe o stâncă inaccesibilă sau într-o peşteră. A sosit în sfârşit şi pentru el vremea liniştii. Simţământul siguranţei îi umplea sufletul de o nemaipomenită bucurie. Aici, pe stânca aceasta, el putea, pur şi simplu, să-şi bată joc de îndelungata-i pribegie, de vechile lui nefericiri şi înfrângeri. Era într-adevăr ca o corabie căreia furtuna i-a sfărâmat catargul, i-a frânt straiurile şi pânzele, pe care a zvârlit-o din înălţimea norilor până în adâncul mării, pe care au lovit-o valurile şi a scuipat-o spuma şi care totuşi a ancorat în port. Icoane din vremea acestei furtuni îi treceau în goană prin minte, în contrast cu viitorul liniştit, care-l

---

[1] Bine (lb. engl.).

[2] La revedere (lb. engl.).

aştepta acum. O parte din ciudatele lui drumuri le povestise lui Falconbridge, dar nu pomenise nimic despre alte nenumărate întâmplări prin care trecuse. De câte ori îşi aşezase cortul şi-şi aprinsese focul în vatră, năzuind a se statornici pentru totdeauna în locul acela, totdeauna avusese nenorocul să se dezlănţuie vântul, care-i smulgea cortul din ţăruşi, îi împrăştia focul, iar pe el îl ducea la pierzanie. Uitându-se acum de pe platforma turnului la valurile luminate, îşi amintea de toate prin câte a trecut. S-a bătut aproape în toate cele patru părţi ale lumii, şi în pribegia lui a încercat aproape toate meseriile. Fiind vrednic şi cinstit, uneori câştiga bani destui, dar totdeauna îi pierdea, împotriva tuturor aşteptărilor, deşi se purta cu cea mai mare grijă. A scos aur din Australia, a căutat diamante în Africa, a fost puşcaş al stăpânirii în Indiile de Vest. Când şi-a înjghebat o fermă în California, i-a pustiit-o seceta; a încercat să facă negoţ cu triburile sălbatice din fundul Braziliei, dar şi-a sfărâmat pluta pe fluviul Amazon, iar el a trebuit să rătăcească prin păduri, aproape gol şi fără nici o armă, vreme de mai multe săptămâni, hrănindu-se cu fructe sălbatice şi aflându-se necontenit în primejdia de a fi sfâşiat de vreo fiară. A întemeiat un atelier de fierărie la Helena, în statul Arkansas, dar întregul oraş a fost mistuit de un incendiu cumplit. După aceea, străbătând Munţii Stâncoşi, a căzut în mâinile indienilor, şi numai printr-o minune a putut fi salvat de către puşcaşii canadieni. A fost matelot pe un vapor care făcea cursa între Bahia[1] şi Bordeaux, mai târziu a fost aruncător de cange pe un vapor de vânat balene. Amândouă vapoarele s-au sfărâmat. A avut o fabrică de ţigări în Havana, dar pe când zăcea bolnav de *vomito*[2], a fost prădat de asociatul său. În sfârşit, a sosit la Aspinwall, şi aici înfrângerile lui trebuiau să se sfârşească. Ce nenorocire putea să-l mai urmărească pe această insulă stâncoasă? Nici apa, nici focul, nici oamenii! De

---

[1] Port pe coasta Braziliei.
[2] Friguri galbene (lb. span.).

altfel, din partea oamenilor, Skawiński nu avusese prea mult de suferit. Oamenii îi făcuseră mai mult bine decât rău.

În schimb, i se părea că e urmărit cu înverşunare de toate cele patru elemente ale naturii. Cei care-l cunoşteau, spuneau că nu are noroc, şi în felul acesta lămureau totul. De altfel, el însuşi ajunsese oarecum maniac. Credea că o mână puternică şi răzbunătoare îl urmăreşte pretutindeni, pe uscat, ca şi pe apă, Nu-i plăcea însă să vorbească despre acest lucru; numai uneori, când îl întreba câte cineva a cui ar putea îi mâna aceasta, arăta misterios către Steaua Polară şi răspundea că asta vine dintr-acolo... Într-adevăr, înfrângerile lui erau atât de copleşitoare, încât te cuprindea mirarea că mai exista, atât de uşor puteau ele doborî pe omul care le îndura. De altfel, avea o răbdare de indian şi o mare putere de rezistență, care izvora din bunătatea inimii lui. Pe vremuri, în Ungaria, a fost împuns de câteva ori cu baioneta pentru că nu voise să se agate de scara care i se arăta drept unic mijloc de salvare şi să strige: iertare! Tot aşa n-a vrut să se plece nici în fața nenorocirilor care îl copleşeau. Mergea înainte, trudind ca o furnică. Aruncat înapoi de o sută de ori, îşi reîncepea liniştit călătoria pentru a suta una oară. Era în felul lui un om cu totul ciudat. Acest bătrân soldat, pârjolit Dumnezeu ştie de câte focuri, deprins cu nenorocirile, lovit şi călit, avea inimă de copil. În timpul epidemiei din Cuba s-a îmbolnăvit, pentru că dăduse toată chinina bolnavilor, fără să-şi oprească pentru el nici măcar un gram, deşi avusese o cantitate destul de mare.

Mai avea încă o ciudățenie: după atâtea dezamăgiri, era mereu plin de încredere şi nu-şi pierdea niciodată speranța că toate se vor îndrepta în bine. În fiecare iarnă se înviora şi prezicea întâmplări mari. Le aştepta cu nerăbdare, şi cu gândul la ele trăia un an întreg. Dar iernile treceau una după alta, şi Skawiński nu obținuse decât atât: să încărunțească cu totul. În sfârşit, veni şi bătrânețea, şi începu să-şi piardă energia. Răbdarea lui era acum mai mult o resemnare. Vechea lui linişte

se prefăcu într-o înclinare către duioşie, şi acest soldat călit în lupte ajunse încetul cu încetul o bocitoare gata să lăcrimeze pentru orice.

În afară de aceasta, din când în când îl încerca cea mai chinuitoare nostalgie, pe care i-o întărâta orice împrejurare: rândunelele care treceau, păsările cenuşii care semănau cu vrăbiile, zăpezile din munți sau vreo melodie care-i amintea cine ştie ce cântec auzit cândva, demult...

În cele din urmă, nu-l mai stăpânea decât un singur gând: gândul odihnei, care-l cuprinse cu totul pe bătrân, întunecându-i toate dorințele şi speranțele. Acest om în veşnic neastâmpăr nu mai dorea acum nimic mai bun şi mai de preț decât un loc de tihnă, unde să-şi poată aştepta în linişte sfârşitul. Un ciudat capriciu al soartei îl vânturase prin toate țările şi pe toate mările, astfel încât nu-şi mai putea reveni, şi poate că tocmai de aceea socotea că cea mai mare fericire a omului este să se statornicească într-un loc, să nu mai hoinărească. Drept este că această modestă fericire i se cuvenea, dar se obişnuise într-atât cu dezamăgirile, încât se gândea la ea ca oamenii care-şi făuresc visuri ce nu se pot înfăptui. Nu mai cuteza să nădăjduiască. Între timp, cu totul pe neaşteptate, în douăsprezece ceasuri dobândise o slujbă minunată, cum alta mai bună pentru el nici nu se putea găsi pe lume. Nu-i deci de mirare că seara, când aprinse farul, era parcă uluit, încât se întreba dacă toată această întâmplare era adevărată, şi nu îndrăznea să-şi răspundă. Între timp, însă, realitatea îi răspundea, dându-i dovezi de netăgăduit; stătea deci pe platformă ceasuri întregi, privea, se sătura, se încredința. Ai fi zis că acum vedea marea pentru întâia oară în viață, pentru că ceasornicul de la Aspinwall bătuse miezul nopții, iar el nu-şi părăsise încă locul din vârful turnului — privea necontenit. Jos, la picioarele lui, marea cânta. Lanterna farului arunca în întuneric un enorm şi puternic cerc de lumină, după care privirea bătrânului se pierdea în depărtarea cu totul întunecată,

tainică şi înfricoşătoare. Dar depărtarea aceea alerga, parcă, în întâmpinarea luminii. Valurile lungi, nesfârşite se rostogoleau din întuneric şi, mugind, veneau până la țărmul insulei, unde li se vedeau coamele înspumate, lucind roşietic în lumina farului. Fluxul era tot mai puternic, şi apa se revărsa peste bancurile de nisip. Glasul tainic al oceanului era tot mai plin şi tot mai adânc, uneori ca un tunet, alteori ca vuietul unei păduri uriaşe sau ca o îndepărtată şi tulbure larmă de voci omeneşti. Câteodată se molcomea. După aceea, urechea bătrânului prindea câteva suspine, câteva colcăituri, şi iarăşi se dezlănțuiau detunături amenințătoare. În sfârşit, vântul împrăştie ceața, dar aduse nori întunecați şi ferfenițiți, care acoperiră luna. Dinspre apus, vântul bătea tot mai puternic. Valurile se năpusteau furioase în stânca pe care se ridica turnul farului, înspumându-i zidurile. În depărtare, se auzea clocotul furtunii. Pe cuprinsul întunecat şi frământat se iviră câteva lumini verzui, care spânzurau de catargele vapoarelor. Şi acele puncte verzui când se ridicau în sus, când se lăsau în jos, când se legănau în dreapta, când în stângă. Skawiński coborî în odaia lui. Furtuna începu să urle. Acolo, afară, oamenii de pe vapoare luptau cu noaptea, cu întunericul, cu valurile; în odaie însă era linişte şi tăcere. Chiar şi vuietul furtunii răzbătea anevoie prin zidurile puternice, şi numai tic-tacul uniform al ceasornicului îl îndemna parcă pe bătrânul trudit la somn.

II

Trecură ceasuri, zile şi săptămâni...

Marinarii spun că uneori, când marea este tare înfuriată, cineva îi strigă pe nume noaptea, prin întuneric. Dacă nesfârşitul mării poate să arunce astfel de chemări, este deci cu putință că atunci, când omul îmbătrâneşte, să audă chemările unui alt nesfârşit mai întunecat şi mai tainic; şi cu cât este omul mai trudit în viață, cu atât mai plăcute-i sunt chemările acestea. Dar pentru a le auzi, trebuie linişte. În afară de aceasta,

bătrâneții îi place singurătatea, poate ca o presimțire a morții. Pentru Skawiński, farul era un fel de mormânt. Nimic nu poate fi mai monoton decât viața în turnul unui far. Dacă se întâmplă ca vreun tânăr să se angajeze paznic de far, după un timp își părăsește slujba. De aceea, paznicul de far este mai întotdeauna un om în vârstă, posomorât și închis în sine. Când uneori își părăsește farul și ajunge între oameni, umblă printre ei ca și când atuncea s-ar fi trezit dintr-un somn adânc.

La far lipsesc toate acele impresii mărunte care în viața obișnuită te învață să legi totul în tine însuți. Toate lucrurile cu care vine în atingere paznicul de far sunt enorme și lipsite de forme precise și determinate. Cerul este un singur tot, apa un altul, iar în mijlocul acestor infinituri se află un suflet singuratic de om!

În viața aceasta, gândul e mai degrabă o necontenită îngândurare, și în această îngândurare nimic nu-l stinghereşte pe paznicul de far, nici chiar îndeletnicirea pe care o are. Zilele seamănă între ele, ca două mătănii dintr-același șirag, și numai schimbarea vremii este, poate, singura diversitate. Skawiński însă se simțea foarte fericit, așa cum nu fusese niciodată în viață. Se scula în zori, mânca, ștergea lentilele farului, iar după aceea, așezându-se pe platformă, se uita pe întinsul apei, și niciodată ochii săi nu izbuteau să se sature de priveliștile care li se iveau înainte. De obicei, în acest vast cadru de culoare verde-albăstruie se vedea un șir de corăbii cu pânzele întinse, care luceau în razele soarelui atât de puternic, încât, sub impresia acestei lumini, închideai ochii fără voie; uneori vapoarele, folosindu-se de acel vânt prielnic care se numește alizeu, mergeau unul după altul, înșiruite într-un singur rând, întocmai ca un lanț de pescăruși sau de albatroși. Butoaiele roșii, care arătau drumul, se legănau pe valuri într-o mișcare ușoară și măsurată; în fiecare zi, către prânz, se ivea o enormă coamă de fum, cenușie. Era vaporul de la New York, care aducea călători și mărfuri la Aspinwall, lăsând în urmă o lungă dâră de

spumă. De cealaltă parte a terasei, Skawiński vedea, ca-n palmă, oraşul Aspinwall şi portul său, ca un furnicar, iar în port o pădure de catarge, bărci şi luntre; ceva mai departe se vedeau casele albe şi turnurile oraşului. Din înălțimea turnului, casele păreau cuiburi de pescăruşi, bărcile nişte gândaci, iar oamenii se mişcau.ca nişte puncte mici pe bulevardul alb, de piatră. Dimineața, adierea uşoară care venea dinspre răsărit aducea zvon de glasuri omeneşti, peste care se ridicau sirenele vapoarelor. Către amiază venea ceasul odihnei. Mişcarea în port contenea; pescăruşii se ascundeau în crăpăturile stâncilor, valurile se domoleau şi erau parcă mai trândave, şi atunci, pe uscat, pe mare şi în turnul farului domnea o clipă de tăcere deplină. Nisipurile galbene, din care ieşeau valurile, luceau ca nişte pete de aur pe întinsul apelor; turnul se vedea limpede, ca un stâlp pe albastrul cerului. Şuvoaiele razelor de soare se revărsau din cer pe apă, pe nisip şi pe crăpăturile stâncilor. În aceste clipe, şi bătrânul era cuprins de o dulce moleşeală. Simțea că odihna în care trăia era minunată, iar când se gândea că va dăinui, nu-i mai trebuia nimic altceva. Skawiński se îmbăta de propria lui fericire, şi pentru că omul se deprinde uşor cu o soartă mai bună, dobândi încetul cu încetul credință şi siguranță, „pentru că, îşi spunea el, dacă oamenii clădesc aziluri pentru infirmi, de ce nu s-ar îngriji în sfârşit şi Dumnezeu de infirmul său?” Timpul trecea, iar el devenea tot mai încrezător în această convingere a sa. Bătrânul se deprinsese cu turnul, cu farul, cu țărmul abrupt, cu bancurile de nisip şi cu singurătatea. Făcu cunoştință şi cu pescăruşii, care se ridicau de prin crăpăturile stâncilor, iar seara organizau mitinguri pe acoperişul turnului. Skawiński se obişnuise a le arunca ce rămânea din mâncarea lui, şi pescăruşii se deprinseră într-atâta cu aceasta, încât, dacă vreodată întârzia, se trezea înconjurat de o adevărată furtună de aripi albe, iar el umbla printre păsări, ca un cioban printre oi. În timpul refluxului cobora până la bancurile joase de nisip, de unde aduna melci gustoşi şi minunate scoici sidefii, pe

care valurile ce se retrăgeau le lăsau pe nisip. Noaptea, la lumina lunii şi a farului, se ducea la prins peşte, care roia printre crăpăturile stâncilor. În cele din urmă, îşi îndrăgi stânca şi insula lui fără copaci, pe care creşteau numai plante mărunte şi grase, pline de răşină lipicioasă. De altfel, dacă insula era săracă, avea în schimb privelişti minunate. La ceasul amiezii, când atmosfera era foarte străvezie, se vedea istmul până la Pacific, acoperit de o îmbelşugată vegetație. Atunci lui Skawiński i se părea că în fața lui se desfăşoară o vastă grădină. Pâlcurile de cocotieri şi de bananieri uriaşi se rânduiau în înalte şi minunate buchete, parcă chiar în spatele caselor din Aspinwall. Mai departe, între Aspinwall şi Panama, se vedea o pădure nesfârşită, deasupra căreia în fiecare dimineață şi în fiecare seară atârna un nor roşietic şi vaporos — o pădure cu adevărat tropicală, cu rădăcinile scăldate de apă, cu trunchiurile împletite cu liane, o pădure în care poroinicii uriaşi, palmierii şi arborii de *hickory,* de lapte şi de cauciuc vuiau într-un singur val.

Cu luneta lui de paznic, bătrânul putea să vadă, nu numai copacii, nu numai frunzele rotate ale bananierilor, ci chiar şi turmele de maimuțe, pâlcurile de *marabu* [1] şi stolurile de papagali, care se ridicau uneori deasupra, pădurii ca un nor de toate culorile curcubeului. Skawiński cunoştea bine aceste păduri, pentru că după naufragiul de pe Amazon, rătăcise săptămâni întregi prin asemenea smârcuri şi desişuri înverzite. Ştia câte primejdii de moarte se ascund sub această minunată şi zâmbitoare privelişte. În nopțile petrecute acolo, în pădure, auzise de aproape glasurile sinistre, de mormânt, ale maimuțelor urlătoare şi ale jaguarilor, văzuse şerpi uriaşi care se legănau pe crengile copacilor, ca nişte liane, cunoscuse lacurile adormite din pădure, pline de peşti-torpile şi de aligatori. Ştia sub ce jug trăieşte omul în aceste pustietăți fără de sfârşit, unde unele

---

[1] Păsări exotice, asemănătoare cu berzele. Penele lor slujesc drept podoabe.

frunze sunt de peste zece ori mai mari decât el, în care roiesc țânțari sângeroşi şi mişună uriaşe tarantule otrăvitoare. Pe toate le cunoscuse, pe toate le încercase, prin toate trecuse; şi tocmai de aceea cu atât mai mare era desfătarea pe care o trăia acum, când putea să privească din înălțimea farului aceste *matos*[1] şi să le admire frumusețea, stând însă la adăpost de orice primejdie. Turnul său îl apăra de toate relele. De aceea, nu-l părăsea decât uneori, duminica dimineața. Atuncea îşi îmbrăca redingota albastră de paznic de far, cu nasturi de argint, atârnându-şi decorațiile pe piept; iar când creolii, la ieşirea din biserică, îşi spuneau între ei; „Avem un păzitor cumsecade" sau: „Nu-i eretic, deşi este yankeu!", îşi sumețea cu mândrie capul cu părul alb ca laptele. Îndată după slujbă, însă, se întorcea pe insulă, şi acolo se simțea fericit, pentru că nutrea față de continent aceeaşi veche neîncredere. Tot duminica putea să citească gazeta spaniolă, pe care şi-o cumpăra din oraş, sau ziarul *Herald* din New York, pe care-l împrumuta de la Falconbridge, căutând cu lăcomie, în amândouă, ştirile din Europa. Sărmana inimă bătrână! Acolo, sus, în vârful turnului, de pe cealaltă emisferă, ea mai bătea încă pentru țară... Barca îi aducea în fiecare zi de mâncare şi apă, şi uneori, când o vedea sosind, cobora din turn ca să mai schimbe o vorbă, două cu Johns, paznicul din port. După o bucată de vreme, însă, pesemne că se sălbăticise. Nu se mai ducea în oraş, nu mai citea gazete şi nu mai cobora să tăifăsuiască despre politică cu Johns. Treceau astfel săptămâni întregi fără să vadă vreun om şi fără să fie văzut de oameni. Singurul semn că bătrânul trăia era dispariția merindelor lăsate pe țărm şi lumina farului, care se aprindea în fiecare seară cu aceeaşi regularitate cu care soarele răsărea dimineața din apă, de cealaltă parte. Se vede că bătrânul ajunsese cu totul nepăsător față de lume. Cauza nu era nostalgia, ci tocmai faptul că această nostalgie se prefăcuse în

[1] Pădure deasă (lb. span.).

resemnare. Acum, pentru el toată lumea începea şi se sfârşea pe insulă. Se deprinsese chiar cu gândul că nu va mai părăsi turnul până la moarte şi parcă uitase că în afară de far mai sunt şi alte lucruri pe pământ. Ajunsese un mistic. Ochii lui albaştri şi blânzi erau acum ca nişte ochi de copil, îndreptați şi parcă țintiți neclintit undeva, departe. Trăind mereu în singurătate şi într-un mediu deosebit de simplu şi de măreț, bătrânul începu să-şi piardă simțământul propriei sale personalități, cu tot ce avea distinctiv, şi încetă să mai existe ca individ, contopindu-se din ce în ce tot mai mult cu elementele înconjurătoare. Nu cugeta asupra acestui lucru, ci îl simțea numai inconştient, până când, în cele din urmă, i se păru că cerul, apa, stânca, turnul şi bancurile aurii de nisip, pânzele umflate ale corăbiilor, pescăruşii, fluxul şi refluxul alcătuiau o vastă unitate şi un enorm şi tainic suflet; el însă se cufunda în acest mister şi simțea acest suflet, care trăia şi se liniştea. Se cufundă, se leagănă, uită, şi această mărginire a propriei sale existențe, în această semiveghe, în acest semisomn, găsi o linişte atât de mare, încât semăna aproape cu o moarte.

III

Dar veni şi trezirea.

Într-o zi, când barca îi aduse apă şi de mâncare, Skawiński, coborând din turn un ceas mai târziu, văzu că, în afară de legătura obişnuită, se mai afla un pachet. Pe pachet erau lipite mărci poştale ale Statelor Unite, iar adresa „Mister Skawiński” era scrisă pe o pânză groasă de corabie. Cuprins de curiozitate, bătrânul tăie pânza şi găsi mai multe cărți: luă una în mână, se uită, la ea şi o puse la loc, iar mâinile începură să-i tremure puternic. Îşi frecă ochii, ca şi când nu i-ar fi venit să creadă; i se părea că visează - cartea era poloneză. Ce însemna aceasta?! Cine putuse să-i trimită cartea? În primul moment, uitase, se vede, că încă de la începutul carierei sale de paznic de far citise o dată în *Herald,* împrumutat de la consul, despre înființarea unei

societăți polone la New York şi că îndată după aceea trimisese societății jumătate din leafa lui pe o lună, cu care de altfel nu avea ce face în turn. Drept mulțumire, societatea îi trimisese cărți. Ele sosiseră pe drumul lor firesc, dar bătrânul, în clipa dintâi, nu era în stare să lege aceste fapte. Cărți poloneze la Aspinwall, în turnul său, în singurătatea sa, aceasta era pentru el ceva extraordinar, un ecou al vremurilor de mult trecute: o minune. Acum i se părea tocmai ca marinarilor în timpul nopții, că cineva îl chema pe nume, cu un glas iubit, aproape uitat. Stătu o clipă cu ochii închişi şi era aproape sigur că atunci când îi va deschide visul va pieri. Nu! Pachetul desfăcut stătea în fața lui, în lumina soarelui de după-amiază, şi în pachet se afla cartea deschisă. Când bătrânul întinse iarăşi mâna după ea, auzi cum îi bătea inima. Se uită: erau versuri. Deasupra era scris cu litere mari titlul, iar dedesubt numele autorului. Acest nume era cunoscut lui Skawiński; ştia că aparține unui mare poet, ale cărui opere le citise la Paris, prin anii treizeci. După aceea, pe când lupta în Algeria şi în Spania, auzise de la compatrioții săi că gloria marelui poet creştea vertiginos, dar pe atuncea se deprinsese atât de mult cu carabina, încât nu mai lua nici o carte în mână. Prin anii patruzeci şi nouă plecase în America şi, în viața plină de aventuri pe care o dusese, aproape că n-a întâlnit polonezi, iar cărți poloneze nici atât. Deci, cu atât mai lacom şi cu inima zvâcnindu-i tot mai puternic, întoarse coperta. Avea simțământul că pe stânca lui singuratică se săvârşea ceva solemn. Se nimerise să fie o clipă de mare linişte şi tăcere. Orologiile din Aspinvall bătură al cincilea ceas de după-amiază. Cerul senin nu era tulburat de nici un nouraş, numai câțiva pescăruşi zburau lin în văzduh. Oceanul se legăna. La țărm, valurile abia bolboroseau domol, revărsându-se uşor pe nisip. În depărtare, râdeau casele albe din Aspinwall şi minunatele pâlcuri de palmieri. Clipa era într-adevăr oarecum solemnă, liniştită şi gravă. Şi deodată, în mijlocul acestei tăceri a firii, răsună glasul tremurat al bătrânului, care citea tare, ca să se

audă mai bine pe sine:

„Lituanie natală! poți fi asemănată
Cu însăşi sănătatea: ți-o şti măsura toată
Doar cel care te pierde. Oftând azi după tine,
Întreaga-ți frumusețe o cânt cum se cuvine”[1].

Glasul lui Skawiński se înecă. Literele începură, să-i joace dinaintea ochilor; în piept i se rupse ceva şi porni, ca un val, de la inimă tot mai sus, înăbuşindu-i vocea, gâtuindu-l... După o clipa, se stăpâni şi citi mai departe:

„Fecioară Sfântă care la Częstochowa ne aperi
Şi raza-n Ostra Brama cea luminoasă-ți scaperi,
Păşind în Nowogródek piosul lui popor
La fel ca şi pe mine când, prunc, eram să mor,
(Şi plânsei mele mame, prin grija-ți m-ai redat,
Când pleoapa muribundă deodată mi-am crăpat
Sculându-mă-n picioare, venind către altar
Ca să-l slăvesc pe Domnul că viață-mi dete iar),
Ajută-ne şi astăzi, la fel, printr-o minune
S-ajungem iar acasă, la sânul Țării-mume!”[2]

Valul pornit rupse digul voinței. Bătrânul răcni şi se aruncă la pământ; părul său alb ca laptele se amestecă cu nisipul de pe țărmul mării. De aproape patruzeci de ani nu-şi mai văzuse țara, şi Dumnezeu ştie câți ani erau de când n-a mai auzit graiul lui de acasă, şi, iată, graiul acesta a venit singur la el — a trecut oceanul şi l-a găsit în singurătatea lui de pe cealaltă emisferă— graiul scump, iubit şi minunat! În plânsetul care-l zguduia nu era durere, ci numai o nemărginită dragoste stârnită pe neaşteptate, în fața căreia totul nu mai înseamnă nimic... Prin

---

[1] Începutul poemului Pun Tadeusz de A. Mickiewicz, trad. de Miron Radu Paraschivescu, Bucureşti, 1956, p. 51.

[2] Ibidem.

acest plâns cutremurător, el îi cerea iertare iubitei de departe pentru că a îmbătrânit atâta, pentru că s-a deprins atât de mult cu stânca singuratică şi s-a cufundat atât de adânc în uitare, încât şi dorul de ţară începuse să se şteargă din sufletul lui, iar acum „se întorcea printr-o minune” şi de aceea i se strânsese inima. Clipele treceau una după alta: el stătea mereu întins pe pământ. Pescăruşii zburau deasupra farului, ţipând neliniştiţi parcă de starea bătrânului lor prieten. Se apropia ceasul când le dădea ce-i rămânea din mâncarea lui, şi de aceea, câţiva coborâră de pe vârful farului până jos la el. Apoi veniră alţii şi alţii şi începură să-l ciupească uşor, bătând din aripi deasupra capului său. Freamătul aripilor îl trezi. După ce plânse din plin, faţa lui era acum liniştită şi senină, iar ochii parcă-i erau inspiraţi. Fără să-şi dea scama, aruncă toată mâncarea păsărilor, care se repeziră asupra pachetului cu mare larmă, iar el luă iarăşi cartea în mână. Soarele coborâse peste grădini şi peste pădurea virgină panameză şi se lăsa încet deasupra mării, către celălalt ocean, dar şi Atlanticul mai era încă scăldat în razele soarelui. Era încă destulă lumină afară, şi bătrânul citi mai departe:

„Şi tânjitoru-mi suflet fii bună de-l trimite
Spre dealuri păduroase spre luncile-nverzite...”[1]

....
....

Înserarea abia acoperi literele de pe fila albă, o înserare scurtă, cât o clipită. Bătrânul îşi sprijini capul de stâncă şi închise ochii. Şi atunci aceea *„care ia Częstochowa ne aperi”* îi luă sufletul şi i-l duse *„spre câmpuri smălţuite-n tot soiul de bueate”*[2] Pe cer ardeau încă mari văpăi roşii şi aurii, iar el, învăluit în lumina lor, zbura către patria iubită. În urechi îi suna

[1] Ibidem.
[2] Ibidem.

freamătul pădurilor de brad, auzi clopotul apelor iubite. Toate i se arătau aşa cum au fost. Toate îl întrebau: „Îți mai aduci aminte?” Da, își aduce aminte! Şi, de altfel, vedea câmpiile întinse, ogoarele, luncile, pădurile şi satele, înnoptase! La ceasul acesta, totdeauna farul său lumina întunericul de pe mare, dar acum paznicul se afla în satul lui natal. Cu capul îmbătrânit, sprijinit în piept, visa. Tablourile treceau prin fața ochilor lui în goană şi oarecum fără rânduială. Nu vedea casa părintească, pentru că o dărâmase războiul, nu-l vedea pe taică-său, nici pe maică-sa, pentru că amândoi muriseră încă de pe când el era copil; dar satul i se arăta ca şi când ieri ar fi plecat de acolo; câteva case cu geamuri luminate, iazul, moara, două heleșteie unul lângă altul, unde răsuna toată noaptea corul broaştelor. Odinioară, acolo, în sătucul lui, stătea noaptea de pază, şi acum acest trecut se iveşte deodată într-un şir de aduceri-aminte. Se vede iarăşi soldat la cavalerie, stând de strajă; puțin mai departe, cârciuma priveşte în noapte cu ochi de foc, şi în mijlocul tăcerii depline vuieşte, cântă şi duduie în tropăitul jucătorilor, în glasurile viorilor şi contrabasului „U-iu! U-iu!” Sunt cavaleriştii care scapără scântei din potcoavele cizmelor, iar el stă călare şi se plictiseşte de unul singur! Ceasurile trec alene; în sfârşit, luminile se sting acum; cât cuprinzi cu ochii, numai negură, o negură de nepătruns: pesemne că de pe lunci se ridică aburi, care învăluie întreaga lume într-un nor alburiu. Ai spune: un adevărat ocean. Dar sunt luncile; în toată clipa te aştepți să auzi cristeiul în întuneric şi tăuni să bâzâie prin stuhărie. Noaptea este liniştită şi răcoroasă, o adevărată noapte poloneză! Undeva, departe, un codru de brad vuieşte fără vânt... ca un val de mare. Peste puțin, zorile vor lumina răsăritul; se aud cocoşii cântând în pătul. Cântecul trece de la unul la altul, de la o casă la cealaltă casă; deodată se aud şi cocorii țipând undeva, sus. Cavaleristul se simte înviorat, sănătos. Se vorbea nu ştiu ce despre lupta din ziua următoare. Eh! se va duce şi el, cum se vor duce şi ceilalți, cu strigăte şi fâlfâiri de steaguri. Sângele tânăr cântă ca o

trompetă, deşi adierea nopții îl răcoreşte. Dar a început să se lumineze, se ivesc zorile! Noaptea se împrăştie: din negură se ivesc pădurile, dumbrăvile, un şir de case, moara, plopii. Cumpăna fântânii scârțâie ca un steag de tablă pe un turn. Ce scumpă şi minunată e țara în lumina trandafirie a dimineții! Eh! Numai ea este aşa, alta ca ea nu se mai află pe lume!

Tăcere! Santinela, atentă, aude că se apropie cineva. Desigur, vin să-l schimbe. Un glas răsuna deodată deasupra lui Skawiński:

- Hei, bătrâne, scoală-te! Ce-ai pățit?

Bătrânul deschide ochii şi se uită cu mirare la omul care stă în fața Iui. Cele din urmă rămăşițe ale visului luptă în capul lui eu realitatea. În sfârşit, visul se împrăştie şi piere. În fața lui se află Johns, paznicul din port.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Johns. Eşti bolnav?

— Nu.

— N-ai aprins farul. Au să te dea afară. Vaporul din San Geromo s-a sfărâmat, lovindu-se de fund; din fericire, nu s-a înecat nimeni; altfel te-ar fi dat şi în judecată. Urcă-te în barcă, alături de mine, restul ai să-l afli la consulat.

Bătrânul îngălbeni: într-adevăr, în noaptea aceea nu aprinsese farul.

Câteva zile mai târziu, Skawiński a fost văzut pe bordul unui vas care pleca de la Aspinwall la New York. Bietul om îşi pierduse serviciul, în fața lui se deschideau drumurile unei noi pribegii; vântul smulsese iarăşi această frunză, ca să o arunce pe uscat şi pe ape şi să-şi bată joc de ea în voie. De aceea bătrânul, în aceste zile, îmbătrânise şi mai mult şi se gârbovise cu totul: numai ochii îi străluceau. Pe noul drum al vieții lui ducea la piept cartea, pe care din timp în timp o pipăia cu mâna, ca şi cum s-ar fi temut să nu rămână şi fără ea...

În țara aurului

Cuvânt înainte

Prima încercare de western tipic din literatura polonă, cum s-a mai afirmat, În țara aurului *își suprapune observația, de astă dată nemijlocit şi exclusiv, tot asupra realităților americane. Scrisă în lunile august-septembrie la moşia unor rude din Podlasie, Ruda, în 1880, pentru a-şi „îndeplini o promisiune”, partea întâi din nuvelă apare în acelaşi an în „Nowe Mody Paryskie” (nr. 31—38), a doua continuând în anul următor, 1881 (nr. l—12); în volum va fi cuprinsă abia în 1922. Îndată după publicare şi mai târziu, critica a diferențiat valoric cele două componente, prima fiind apreciată ca o foarte izbutită schiță sociografică a transformării unei marginale aşezări mexicane într-un oraş modern, Sacramento, care avea să devină cu timpul capitala Californiei. Celei de-a doua, o imagine cu totul lipsită de reliefuri realiste, reproşându-i-se, în schimb, cu o fermitate şi consecvență nu totdeauna suficient argumentate, un sentimentalism excesiv; rolul civilizator al primei femei stabilite la Sacramento, Mary de Monteray, reprezintă o aluzie idilizantă la adresa posibilelor efecte ale venirii actriței Helena Modrzejewska în California.*

I
INTRODUCERE

CINE TRECE astăzi prin oraşul Sacramento, nu spre San Francisco, ci către sud, spre râul Makosme, vede şi acum casa în care a locuit Sutter[1], primul om care a descoperit aur în California.

Casa se află în afara oraşului şi a ajuns o dărăpănătură; nu mai are acoperiş, zidurile tencuite cu lut cenuşiu, colorate de foc şi însemnate de gloanțele mexicanilor, şi de tomahawkurile[2] indienilor, s-au fărâmițat, s-au prăbuşit, o parte preschimbându-se în mormane dezordonate de moloz; dar

---

[1] Jan August Sutter (1803—1880) — destoinic aventurier elvețian, întemeietorul capitalei californiene — Sacramento

[2] Armă de luptă mai întâi în formă de măciucă, apoi de topor, folosită de indienii din America.

locuitorii oraşului le-au îngrădit cu gard şi sârmă şi păzesc ca pe ochii din cap aceste relicve ale „leagănului californian”:

Pentru că dacă n-ar fi existat această casă, n-ar fi existat nici Sacramento, n-ar fi existat San Francisco cu cei patru sute de mii de locuitori ai săi, calea ferată n-ar fi unit cele două oceane, iar California n-ar fi fost ceea ce este astăzi, o țară fremătând de viață, bogată în lanuri de grâu, crânguri de portocali, vii, migdali şi vrejuri de piper, ci mai degrabă o pustietate sălbatică şi nelocuită.

Sutter, căutătorul de aur, a creat California, aşa cum mai târziu Strzelecki[1] a creat Australia.

Intențiile oamenilor au uneori predestinări dintre cele mai ciudate. Sutter avea o energie uriaşă, dar era mai curând un idealist de cât un om practic.

A venit cu câțiva însoțitori în California şi a pus bazele unui joagăr. De ce şi în ce scop, e greu de înțeles.

Joagărul poate aduce venituri însemnate în ținuturile locuite, unde se construiesc case, corăbii şi altele asemenea. Dar într-o pustietate, cum era pe atunci California, ce să faci cu scândurile? Cu toate acestea, joagărul a fost pus pe picioare. Indienii i-au dat foc de două ori şi de fiecare dată a fost refăcut din temelii. În timpul celui de-al doilea atac, Sutter, înconjurat în casa pomenită, cât pe ce să piară laolaltă cu toți tovarăşii săi.

Atacul a fost însă respins, iar după două săptămâni, joagărul pulsa de viață şi robotea ca şi mai înainte.

Poate că zgomotul roților lui îi amintea lui Sutter de zgomotul cascadelor din Elveția natală. Până când, într-o bună zi, când roțile tăceau, unul dintre însoțitorii lui Sutter a zărit sub ei, în apa străvezie, un bulgăraş galben strălucitor. Era aur.

În ce fel a străbătut într-o clipită pustietatea de patru mii de

[1] Paweł Edmund Strzelecki (1797—1873) — călător şi geolog polonez, a cercetat Australia în 1839—1840; numele lui îl poartă în Australia un râu, un vârf de munte, un munte şi un ținut muntos.

leghe[1] engleze şi a ajuns la New York vestea despre această descoperire, e dificil de spus, destul că din acest moment soarta Californiei a fost hotărâtă.

Negustorii din New York, Boston, Philadelphia şi Baltimore şi-au părăsit tarabele, funcţionarii slujbele, plantatorii din sud plantaţiile, tâlharii de pe Mississippi cotloanele, squaterii[2] cirezile, vânătorii pădurile — şi tot ce trăia, s-a îndreptat spre California să sape şi să caute în râuri, râuleţe, pâraie, coline şi trecători.

Astăzi doar ecluzele, câteodată lungi de câteva mile şi înhorbotate cu ghirlande şi voiuri de iederă, volbură şi liane, mai amintesc că pe aceste meleaguri se găseşte aur. Astăzi, însă, minele s-au transformat în întreprinderi pe acţiuni, iar munca mâinilor a fost înlocuită de maşini; odinioară vedeai sute de oameni trudind de unul singur cu hârleţul în mână şi roaba. Coline întregi erau scurmate de săpători, se schimbau apele pâraielor, se muncea ziua şi noaptea, sub arşiţa soarelui, fără un acoperiş deasupra capului, în pocnetele pistoalelor.

II

Sacramento

Când Sutter şi-a construit prima casă şi joagărul, Sacramento nu exista ca denumire a unei localităţi.

Se numeau astfel nu numai râul, ci şi aşezarea de pe malul stâng, un târguşor mexican sărăcăcios în adevăratul înţeles al cuvântului. Era alcătuit dintr-un şir de case dărăpănate de-a lungul apei, construite din lemn roşu; scândurile subţiri şi prost bătute în cuie se desfăceau la palele vântului. Câteva locuinţe erau încherbate din nuiele acoperite cu lut galben, scos din râu, altele semănau mai degrabă cu wigwam-urile indiene în formă de

---

[1] Unitate de măsură terestră şi maritimă variind între 4 şi 5,5 km.

[2] Colonişti care ocupă şi lucrează pământuri înţelenite sau loturi fără stăpân; *squater = colonul, pionier* (lb. engl.).

con, din vârful cărora se înălţau capetele prăjinilor.

Două clădiri, cele mai mari, erau un fel de cârciumi, în care se vindea whisky şi *mescal*[1]. Seara se auzeau în ele înjurăturile *caballeros-ilor*[2] care jucau cărţi, şi scrâşnetele uscate ale cuţitelor încrucişate în încăierare. Morţii erau aruncaţi în apă de pe verandele largi, deoarece totul se petrecea la adăpostul sălciilor plângătoare care creşteau peste tot. Rămurelele lor de un verde deschis alcătuiau o masă compactă şi încâlcită, în parte cufundată în apă, în parte acoperind malul. Lujerele fragede, care abia răsăreau din pământ, se amestecau cu cele mature, împiedicând accesul spre râu. Nu era cu putinţă să faci un pas prin aceste desişuri care însă, pe de altă parte, erau foarte folositoare, fiindcă apa nu mai putea să rupă malul care, pe măsură ce lutul se depunea printre rădăcini, se înălţa treptat, apărând aşezarea de inundaţii. Evident, această apărare nu era suficientă; după ploile din timpul iernii, valurile roşii acopereau malul, sălciile şi aşezarea. Mâlul rămas era năpădit apoi de nalbă, liane şi volbură, într-un cuvânt, altă pădure de vegetaţie nestăpânită.

Celălalt mal era o luncă joasă.

Este şi acum. Această luncă se întinde cât vezi cu ochii, şi cu excepţia lunilor de vară, cea mai mare parte este acoperită de apă; suprafaţa acestei „prerii" atrage privirile cu verdeaţa vie, veşnic proaspătă, a ierburilor, şi jocul miilor de culori ale florilor de luncă. Lalele, irişi şi crini albi, garoafe mari, roşii-pal şi vanilii galbene îşi iţesc capul prin iarbă şi, legănate de vânt, fac ape-ape, ca un curcubeu. Prin crânguri se înalţă stejarii negri, care nu-şi leapădă frunzele niciodată.

Lunca se întinde de-a lungul malului drept până la ocean, oferind un adevărat pământ al făgăduinţei păsăretului de apă. Gâşte sălbatice şi cormorani, pelicani, raţe cenuşii, negre şi

---

[1] Băutură mexicană tare.

[2] Aici, călăreţ (lb. span.).

trandafirii, cocori şi bâtlani îşi fac cuiburile, trăiesc şi mor aici într-o linişte netulburată.

În locurile mai uscate, trăiesc iepurii, prin mlaştini şi crânguri — elanii, cerbii şi pumele, pretutindeni pasc cârduri de cornute. Aduse în Mexic încă de pe vremea iezuiților, vitele s-au înmulțit aici foarte mult. Lunca hrănea aşezarea, întrucât mexicanii erau crescători de vite. Pe timpul joagărului lui Sutter, agricultura aproape că nu exista. La sud de Los Angeles, preoții cultivau la *mission* primii butuci de viță de vie, dar la nord se cultiva doar porumbul, ale cărui boabe erau măcinate primitiv între pietre. Altminteri, adevărata avere o alcătuiau boii şi vacile, pentru care nu se găseau cumpărători. Nici o corabie nu străbătea încă *bay-ul*[1] grozav de la San Francisco. Nu puțini caballeros jucau pe o carte câte zece boi şi douăzeci de vaci. Bogăție mai însemnau şi hergheliile de cai, aşa-zişii mustangi, cu ochii sângeroşi şi coame uriaşe, iuți, dar răi. Femeile lipseau cu desăvârşire. Localnicii îşi luau neveste dintre indiencele din semințiile Soussonilor şi ale Şerpilor, care trăiau pe versantele din Sierra Nevada[2].

Se ducea o viață aspră, pe jumătate sălbatică. Luna care se înălța seara deasupra „luncii" lumina un ținut adormit, cu totul primitiv. Fumurile care se înălțau printre sălcii erau singurul indiciu că pe malul râului Sacramente trăiesc oameni. Liniştea era întreruptă doar de urletul animalelor sălbatice şi de hârşcâitul istoricului joagăr.

III

Sacramento

După descoperirea aurului, totul s-a schimbat în numai câțiva ani.

---

[1] Golf (lb. engl.).

[2] Lanț muntos în Anzii Cordilieri în S.U.A. între Marele Bazin şi Valea Californiei.

Casele mexicanilor s-au aplecat şi mai mult peste apă, dar perpendicular pe cursul râului a crescut, ca ciupercile după ploaie, *city*-ul[1] anglosaxon. Ce-i drept, acest *city* era alcătuit dintr-o singură stradă, care acum se numeşte K-*street,* dar pe atunci i se spunea strada Căutătorilor de aur; n-avea caldarâm, şi casele nu se înălţau una lângă alta, într-un şir neîntrerupt.

Între ele se întindeau „pieţe" uriaşe, înconjurate de zăplazuri sau năpădite de pâlcuri de stejari. La fiecare capăt al străzii s-a construit câte un hotel; unul purta un nume pretenţios, „Hotelul Gentlemanilor", iar celălalt unul obişnuit — „Ursul Cenuşiu". Erau cele mai frumoase clădiri din oraş. De aceea, pe dinaintea lor mişunau ziua şi noaptea căutătorii de aur; figuri fioroase cu cuţitele la brâu, cu pălării cu borurile ferfeniţă şi chipuri înnegrite de soare, sălbatice, ameninţătoare. Sute de asemenea oameni au fost răpuşi de securea indienilor sau de greutăţile călătoriei prin pustietăţile Far-West-ului.[2]

Supravieţuiau şi rămâneau aici doar uriaşii. Cu toate că şi printre ei bântuiau frigurile, deoarece malurile râului Sacramento nu erau prea sănătoase. Zilnic soseau acum noi valuri de oameni dinspre răsărit. Strada Căutătorilor de aur fremăta ca un iarmaroc neîntrerupt. Se deschideau prăvălii, în care se vindeau lopeţi, hârleţe, site, revolvere, puşti, cămăşi de flanelă, sombrero-uri, mercur, slănină, făină şi băutură.

Când venea, căutătorul de aur scotea din sân penele umplute cu nisip auriu şi plătea vărsându-l pe tejgheaua prăvăliei. Plătea pentru fiecare lucru cu aur. Negustoria aducea mai mulţi bani chiar decât truda săpătorului. E destul să spunem că un funt de făină costa în banii de astăzi doi dolari. Tot câştigul căutătorilor de aur intra în buzunarele negustorilor. O dovadă în acest sens este francezul Maria, care a scos aur de milioane şi a murit ca vai de el. Căutătorul de aur nu se îngrijeşte

---

[1] *City* = *oraş* (lb. engl.).
[2] Vestul îndepărtat (lb. engl.).

de ziua de mâine. El joacă la loterie cu pământul care poate să-i aducă în fiecare dimineață mii de dolari; în plus, în acele timpuri, viața atârna de un fir de păr, aşa că nimeni nu-şi refuza nimic.

Foarte norocosul Maria intra în prăvălie încărcat ca un catâr şi câteodată nu ieşea afară vreme de o lună de zile, adică atât cât îi ajungea aurul; apoi stăpânul *saloon*-ului[1] îl arunca beat în cea dintâi groapă părăsită de alții; când se trezea, începea să sape şi iarăşi găsea milioane.

Se spunea despre el că-l cheamă aurul de sub pământ. Era şi mistic. Fusese auzit adesea şopocăind prin vreo crăpătură sub pământ... cu cine? Se credea, fireşte, că numai cu omulețul galben cu ochii verzi, care întruchipa Spiritul aurului.

Negustorii acaparau deci tot ce scotea săpătorul din pământ. Erau cu toții nişte şnapani renumiți. Îşi disputau căutătorii de aur la licitație, ca şleahticii noştri pe evrei. Dar şi îndeletnicirea lor era primejdioasă, unii sfârşeau cu un glonț în creier şi cu un cuțit în inimă, alții dispăreau pur şi simplu de pe lume şi nu se mai auzea nimic de ei; pe atunci, nimeni nu se îngrijea de nimeni, adevărul nu se ştia niciodată. Lumea clătina din cap şi şoptea: „L-a omorât unchiulețul grizzly". *Grizzly* însemna ursul cenuşiu. Şi aşa se încheia totul.

Aşa că negustorii trebuiau să se păzească. Îşi țineau „nugetele" sau „pepitele", adică bucățile de aur, la fereastră şi revolverele la brâu.

Viața a devenit şi mai sălbatică decât pe vremea când hârâia joagărul în această pustietate.

Din Răsărit veneau oameni de cea mai proastă speță: tâlhari condamnați la moarte, incendiatori, hoți, pirați de pe Mississippi, aventurieri din stepă. Europa şi America îşi trimiteau acolo drojdia şi zoaiele; până şi oamenii paşnici cândva se sălbăticeau în această pustietate şi în asemenea societate.

---

[1] *saloon* = *crâşmă* (lb. engl.).

Cele mai diferite neamuri se amestecau într-un haos de o sută de limbi; francezi, nemți, irlandezi, yankei, emigranți polonezi şi chiar indieni.

În acest vălmăşag dezlănțuit, nu exista nici un drept, nici o lege, nici o apărare a celor mai slabi împotriva celor puternici. Singurele elemente care hotărau relațiile dintre oameni erau revolverul şi cuțitul.

Strada Căutătorilor de aur era plină de bețivani, Aceşti oameni cu fețe învâlvorate, în cămăşi descheiate la gât, se împleticeau de la un trotuar la altul, urlând cu glasuri răguşite: *Darling, I am growing old*[1], şi trăgând, ca să se distreze, cu revolverul în gardurile ciuruite ca o sită.

Noaptea pe stradă ardeau „felinare” de hârtie, îmbibate cu grăsime, sau grămezi de uscături. Asistați de mulțimea spectatorilor, oamenii se băteau în plină zi cu cuțitele şi nu-i împiedeca nimeni. Dimpotrivă, cercul alcătuit de spectatori, sau aşa-zisele „ringuri”, îi ațâțau pe potrivnici. Jocurile de cărți erau de asemenea la mare cinste. Luna care odinioară, înălțându-se deasupra „luncii”, lumina, un ținut paşnic, adormit, lumina acum o adevărată gheenă a lăcomiei omeneşti şi a desfrânării. Pe locurile goale, printre stejari, emigranții care nu apucaseră să-şi ridice casc, îşi întindeau tabăra înapoia carelor. Focurile ardeau ziua şi noaptea, alimentate cu lemn roşu şi ramuri de oțetar; în jurul lor, nou veniți îşi pregăteau cina sau se destindeau după greutățile călătoriei îndelungate. Căruțele le țineau loc de hambar, şură, magazie sau locuință. Cărau totul în ele, începând cu rezervoarele de hrană, armele şi uneltele pentru săpat, şi sfârşind cu speranțele îmbogățirii şi ale unei sorți mai bune.

Câteodată se iveau certuri între noii sosiți şi cei veniți mai demult. Pricina o oferea de obicei vreun aventurier localnic,

---

[1] Aici: Ascultă la mine, dragă, eu sunt un om trecut prin multe (lb. engl. am.)

hărşit cu viaţa, care, trecând pe lângă căruţe, îi insulta pe emigranţi cu salutul: *„Hail, greenhorns*[1]*”.* În asemenea cazuri, se trăgeau zece-cincisprezece gloanţe de revolver, lucru prea obişnuit în acest oraş.

IV

Sacramento. Elemente noi

Oraşul se înălţa repede. Pe lângă cântecele beţivilor, ţipete şi împuşcături, de dimineaţa până seara se auzea zgomotul securilor. Noroiul roşu de pe strada Căutătorilor de aur se întărea din cauza aşchiilor. Construirea caselor în ritm susţinut a dat naştere la un fel de industrie tot atât de bănoasă ca şi negustoria, mai cinstită, însă. O astfel de industrie era, producerea de scânduri. Joagărul lui Sutter tăcuse, înfricoşat parcă de cele ce se petreceau în oraş, dar în locul lui au apărut altele. În spatele gardurilor, s-au deschis depozite de rezerve lemnoase pe care puteai citi inscripţii uriaşe cu creta sau cu cărbunele: *„Lumber for sale”*[2]. Cine nu avea norocul lui Maria în căutarea aurului, arunca târnăcopul şi roaba, punea mâna pe secure şi putea să taie copaci. Acolo, sub înrâurirea pădurii, a liniştii şi a acelor cuvinte tainice pe care codrul le şopteşte omului, se purifica adesea de lăcomie, de febra aurului, şi devenea un om cinstit. Copacii tăiaţi erau aduşi până la joagărele din oraş. Căutătorii de aur îi plăteau tot cu nisip de aur. Munca tăietorilor de lemne avea şi o însemnătate mai adâncă: defrişa pământul, pregătindu-l pentru viitorii agricultori.

Cu încetul, s-a creat astfel o categorie aparte de oameni, care a constituit primul element paşnic şi cinstit în această colectivitate. Curând puteau fi deosebiţi de la prima aruncătură de ochi de ceilalţi căutători de aur din oraş după expresia

---

[1] Ce mai faceţi, novicilor? (lb. engl.).
[2] Scânduri de vânzare (lb. engl.).

liniştită, deşi amenințătoare, a feței. Nici cei mai mari scandalagii nu se luau bucuroşi ia harță cu aceşti „oameni ai pădurii”, care trăiau uniți asemenea verigilor unui lanț. Ei au alcătuit un „artel”, adică o tovărăşie, care avea drept scop câştigul şi apărarea în comun.

Aceasta a fost cea dintâi organizație socială din această țară.

Viața lor era neobişnuit de trudnică, de aceea, cei care se apucau de asemenea muncă erau adevărați atleți.

Securea cere şi mai multă forță decât târnăcopul şi roaba. Munca lor consta din tăierea copacilor şi lupta cu indienii. La strigătul: *Indians,* aruncau topoarele şi apucau puştile. Nu erau nici ei nişte mieluşei; îi scalpau şi ei tot atât de bine pe indieni, cum îi scalpau şi indienii pe ei. În oraş, se mai deosebeau de ceilalți şi după ciufurile însângerate care le atârnau la cingătoare.

Ei au stârpit cu totul seminția Şerpilor, iar pe Soussoni i-au izgonit pe celălalt versant al Sierrei. Provocați de cineva, deveneau înspăimântători. Odată, strada Căutătorilor de aur a fost martorul unei adevărate bătălii între ei şi căutătorii de aur, în care au pierit douăzeci de oameni. La început, erau săraci şi trăiau ca indienii, sau chiar mai rău; dormeau în pădure sub cerul liber şi se hrăneau cu carne friptă în spuză sau în lut. Dar după aceea, pe măsură ce creştea cererea de scânduri la Sacramente „artelul” a început să facă afaceri straşnice, iar membrii lui au devenit oameni bogați, în general, se ajunsese până acolo, încât săpătorii, adică cei care-l scoteau, aveau mai puțin aur decât toți ceilalți. Cu timpul, tăietorii de lemne şi-au ridicat fie case izolate prin păduri, fie mai multe laolaltă, dând naştere la aşezări noi, Lathrop, de exemplu, o localitate smulsă, în adevăratul sens al cuvântului, urşilor cenuşii. În aceste aşezări, au început s-o ducă destul de bine, drept care au început să fie interesați ca fiecare dintre ei să nu se mai teamă pentru averea şi viața lui.

Astfel, din haos se desluşea treptat nevoia institutului şi a

organizării vieții.

Cu toate acestea, în oraş, printre căutătorii de aur, haosul a continuat să existe, adâncindu-se şi mai mult din cauza noilor valuri de aventurieri care soseau neîncetat.

V

Lumini şi umbre

În curând, au luat ființă două tabere. Una era alcătuită din tăietorii de lemne şi toți oamenii mai cumsecade şi mai avuți din oraş, pentru care legea însemna posibilitatea de a se bucura în linişte de bogăția lor. În cealaltă, intrau căutătorii de aur de joasă speță şi scandalagiii din toate colțurile lumii, al căror număr se mărea cu fiecare caravană care sosea.

Munca săpătorilor, mai ales acolo unde se desfăşoară fără maşini, şi constă în folosirea roabei, a târnăcopului, a hârlețului şi a mâinilor, este foarte grea. Să sapi căruțe întregi de pământ, să sfărâmi cuarțul şi să-l clăteşti Într-o albie cu apă, apoi să dizolvi aurul în mercur, în sfârşit, să solidifici mercurul la foc — iată sarcina căutătorului de aur, de la care nu se poate eschiva nici o clipă.

Majoritatea celor veniți la Sacramento se compunea însă din scandalagii şi leneşi învederați. Aceştia veneau aici să-şi caute norocul, nu să muncească. Idealul lor era să găsească din întâmplare o „pepită” de câteva zeci de funți şi să câştige astfel dintr-o dată milioane.

Asemenea cazuri sunt însă foarte rare şi, cum astfel de oameni n-aveau nici o tragere de inimă pentru munca intensă, neîntreruptă, singura care aducea venituri, cei mai mulți se descurajau repede.

Se înmulțeau aşadar cei fără căpătâi şi fără mijloace de întreținere. Dar nu numai atât! În California nu e prea greu să găseşti hrană, dar aceşti oameni ardeau de dorința de a ajunge la bogății fantastice fără să facă nimic.

În ce fel puteau să le dobândească? Nimic mai simplu, jefuindu-i pe cei care le scoteau din pământ cu sudoare şi trudă amarnică.

Aşa erau cei mai mulţi. De aci situaţia îngrozitoare, incidente, dispute pentru terenuri, încăierări şi crime. Trândavii vagabondau de colo-colo. „Hotelul Gentlemanilor" şi „Hotelul Ursului Cenuşiu" erau pline ziua şi noaptea. Beau fără încetare şi fără să ştie pe ce. Trăiau din tâlhării; jucau cărţi mai abitir ca mexicanii, cărora le furau vitele şi caii de pe „luncă".

Acest soi de îndeletnicire avea însă şi părţi mai întunecate. Când vreunul dintre ei se aventura pe „luncă" şi auzea şuierul *lasso*-ului[1], acel şuierat era ultimul care-i ajungea la urechi pe lumea asta.

De pe malul stâng, de la ferestrele caselor care se aflau lângă râu, se vedeau vitele oprindu-se uneori printre tufărişurile din „luncă", mugind jalnic cu botul în vânt şi bătând pământul cu copitele. Mai mult ca sigur că acolo se afla vreun hoit.

Dezmăţul a crescut totuşi în cel mai mare grad. Nici un oraş din timpurile mai noi nu prezintă atâtea exemple de crime abominabile, de pierdere a oricăror simţăminte omeneşti, atâtea dezlănţuiri de patimi, câte prezenta pe atunci Sacramente. S-a ajuns până acolo, încât un om care ieşea pe stradă, avea doar cincizeci la sută şansa de a se întoarce viu acasă. Noaptea erau atacate şi casele, care se apărau cu înverşunare. Căutătorii de aur săreau în ajutorul negustorilor, negustorii îi ajutau pe căutătorii de aur. Când incidentul depăşea limitele obişnuite, se cerea ajutorul muncitorilor de la joagăre.

De partea apărătorilor, luptau de asemenea vânătorii din stepă, care există pretutindeni, călăuzindu-se după legea pustiului.

Tâlharii erau totuşi cei mai mulţi. Fiecare zi aducea nelegiuiri

---

[1] Curea sau frânghie lungă, terminată la un capăt cu un laţ, folosită în America pentru prinderea animalelor sălbatice.

tot mai cumplite. Sutter îşi smulgea părul din cap de disperare, blestemând ziua în care a construit joagărul şi clipa când a fost descoperit aurul.

VI

Unchiulețul sângeros

Reacția nu s-a lăsat prea mult aşteptată. Struna întinsă prea mult, plezneşte. De la o vreme, după ce luna se ridica deasupra „luncii”, oameni necunoscuți se strângeau sub stejarul cel mare de lângă râu.

Consfătuirile lor au durat o săptămână.

Şi deodată, într-o bună dimineață, au apărat nişte foi scrise, care fuseseră lipite noaptea pe toate casele, hotelurile şi gardurile.

Pe aceste afişe, figura drept titlu, scris cu litere mai groase, un singur cuvânt *„Lynch”*[1].

Iar mai departe se putea citi:

„În ziua... luna... anul... pe malul râului Sacramento a fost înființat Comitetul Siguranței Publice, care anunță locuitorilor următoarea lege:

Orice atentat la viața şi proprietatea altuia, aşadar uciderea unui alb, jaful şi furtul, va fi pedepsit cu moartea prin spânzurare.

Acuzații vor avea apărători aleşi dintre membrii Comitetului.

Sentințele vor fi executate fără întârziere la stejarul care se află lângă râu”.

Nu semna nimeni.

După apariția anunțului, trei zile a domnit liniştea. N-a fost ucis nimeni, n-a avut loc nici un furt, nu s-a îmbătat nimeni.

Oraşul a răsuflat uşurat. Tâlharii alcătuiau majoritatea, cum am mai spus, dar în natura omenească există înnăscute

---

[1] Charles Lynch, proprietar de sclavi şi magistrat din statul Virginia, care a încurajat practica uciderii fără judecată a negrilor.

respectul şi frica de lege, chiar dacă această lege n-are puterea în spatele ei. Înaintea legii, oricare ar fi ea, infracțiunea rămâne infracțiune, iar pedeapsa atrage după sine responsabilitatea în fața autorității care judecă. Dacă n-ar exista aceste instincte, n-ar mai exista legile şi colectivitățile umane.

Pe de altă parte, la Sacramente nu ştia nimeni cine reprezintă instanța, prin brațul cui avea să lovească taina amenințătoare a dreptății, care atârna acum deasupra crimei. Taina deci mărea şi mai mult spaima.

Trei zile s-au scurs în linişte. A patra a avut loc un incendiu. Nu ştia nimeni dacă focul fusese pus de cineva sau dacă izbucnise întâmplător; de asemenea, nimeni nu s-a străduit să afle adevărul. Tâlharii au prins curaj.

În plus, s-au numărat; erau mai numeroşi. Deci n-aveau de ce se teme. Cu încetul, au reînceput bețiile; nici pentru asta n-a fost pedepsit nimeni. Curajul lor a crescut şi mai mult, aşa că la vreo săptămână după lipirea afişelor, împuşcăturile de revolver au reînceput să răsune pe strada Căutătorilor de aur.

Dar în dimineața următoare, vântul care bătea dinspre „luncă” legăna cinci trupuri de tâlhari spânzurați de ramurile stejarului de lângă râu.

Lucru ciudat. Această privelişte nu i-a înfricoşat pe tâlhari. Taina dreptății pare mai înspăimântătoare când amenință, decât atunci când pedepseşte. În oraş, s-a iscat o vânzoleală de nedescris. Seara, mulțimi înarmate, strigând: „ne ucid”, au pornit cu îndârjire spre locul unde creştea stejarul, să-l taie sau să-i dea foc. Partida ordinii, în frunte cu misteriosul Comitet al Siguranței Publice, a pus şi ea mâna pe arme. S-a trimis numaidecât după oamenii de la joagăre şi după tăietorii de lemne din pădurile apropiate. Artelul s-a ridicat ca un singur om şi, după două ore, a fost văzut coborând spre oraş de pe colina apropiată, în pas liniştit, aproape ostăşesc, tăcut şi mohorât, grupul bărboşilor tăietori de lemne. O oră mai târziu, au fost aprinse depozitele de scânduri şi noaptea, la lumina incendiului,

s-a încins o luptă crâncenă care a durat până dimineața.

Tâlharii erau mai numeroşi, dar acționau haotic, aşa că victoria a înclinat balanța de partea apărătorilor ordinii.

A doua zi, stejarul a fost iarăşi împodobit cu trupurile spânzuraților. Au fost pedepsiți astfel toți cei prinşi cu arma în mână, peste patruzeci de persoane.

Din acel moment, a început războiul în înțelesul deplin al cuvântului, neîntrerupt şi pe viață şi pe moarte, pe ascuns şi în văzul tuturor.

Numărului tâlharilor, Comitetul i-a opus organizarea. Organizarea făptuieşte uneori crime, dar crima nu îndrăzneşte să se organizeze niciodată.

Amândouă părțile întreceau orice măsură în cruzime. Să ne închipuim acea colectivitate alcătuită numai din bărbați trăind în pustietate, sălbăticiți, cu inimile tari ca şi cuarțul pe care-l fărâmițau zilnic, şi o să înțelegeți că mila, dragostea şi iertarea erau acolo nişte cuvinte necunoscute.

Nimic nu le îmblânzea obiceiurile, în schimb, totul le ațâța sângele. Se hrăneau aproape exclusiv cu carne şi beau numai whisky. Nu se întâlneau niciodată cu cineva mai slab şi fără apărare, care să le solicite mila, blândețea şi ocrotirea, Printre ei nu se afla nici o femeie.

VII

Orizontul se lărgeşte

În cele din urmă, a apărut cea dintâi. Cu o caravană, a sosit şi o spălătoreasă franceză. Era o aventurieră tânără şi bine făcută care ştia să se descurce în orice situație. În oraş, a fost organizată în cinstea ei o adevărată festivitate. Căutătorii de aur îşi treceau din mână în mână pantofii ei, în care turnau nisip de aur. În prima zi, a strâns o mare avere, iar în cea următoare a primit aproape o sută, de declarații de dragoste. O lună mai târziu, a plecat la New York cu o balenieră care a acostat

întâmplător în *bay*-ul de la San Francisco.

Dar într-o bună zi, locuitorii oraşului au văzut o privelişte care avea să li se întipărească în memorie pentru multă vreme. Asta s-a petrecut într-unul din acele întâmplătoare momente de armistițiu între Comitetul Siguranței Publice şi tâlhari, care surveneau din când în când, aşa cum în timpul unei furtuni răbufnirile vântului sunt presărate cu momente de acalmie. Stejarul de pe malul râului n-avea „podoabe”, iar strada Căutătorilor de aur era liniştită. Gentlemanii şedeau pe verandele hotelurilor, mestecând tutun şi odihnindu-se după truda zilelor grele cu picioarele sprijinite de balustrada verandei. Era o vreme splendidă, văzduhul limpede, bolta cerească rumenită de lumina serii. Siluetele caselor, ale copacilor, ale joagărelor îndepărtate şi ale pădurilor se conturau cu acea expresivitate pură, proprie sfârşitului zilei. Soarele spusese şi numai colina care se înălța la capătul deportat de râu al străzii lumina cu străluciri orbitoare.

Deodată, în această lumină s-a ivit o cavalcadă ciudată, în frunte, se afla un urs uriaş, care trepăda mărunt, clătinându-şi capul fioros şi aruncând priviri piezişe în amândouă părțile. Pesemne că era îmblânzit, fiindcă pe grumaz purta o eşarfă lată, roşie.

La această privelişte, gentlemanii care şedeau pe verandă au zvâcnit în picioare; au ieşit cu toții în stradă, iar negustorii au încremenit în pragul prăvăliilor.

— *Shoot! Shoot!*[1] au răsunat glasuri amestecate.

— *Stop!* s-au auzit altele, este îmblânzit.

În acest timp, caravana a intrat încet pe uliță.

După urs, călăreau pe cai mari şi puternici douăzeci de negri, înveşmântați în pelerine albe şi înarmați din cap până-n picioare. Erau cele mai frumoase exemplare de negri din tribul Yollof, care pot fi văzuți astăzi numai prin hotelurile uriaşe din

[1] Trage (lb. engl.).

New York şi Chicago, cu fața mată, neagră ca noaptea şi aidoma fețelor de sfinx, adevărate „buză groasă”, al cărui păr se încrețeşte mărunt chiar lângă piele, ca lâna berbecilor din Crimeea.

Negrii erau urmați de o amazoană pe un mustang grozav.

La vederea ei, căutătorii de aur, tăietorii de lemne, vânătorii şi negustorii au rămas cu gura căscată. Asemenea apariție nu se văzuse de când lumea la Sacramento. Femeia era tânără, distinsă şi grațioasă. Un fante a strigat: „Jos pălăriile!” şi capetele s-au descoperit numaidecât. Un bețivan, care nu mai ştia pe ce lume trăieşte, a mugit pe neaşteptate: *Yankee Doodle*[1], dar glasul i-a fost înăbuşit pe dată. S-a aşternut o linişte adâncă, de parcă pe strada oraşului trecea o ființă nepământească.

Zvelta şi frumoasa domnişoară, al cărei păr blond era vălurit de adierile vântului de seară, privea în toate părțile eu ochii-i albaştri, luminoşi, sigură de sine, liniştită, cu anume mândrie chiar. Pe fața ei delicată nu se vedea nici urmă de îngrijorare; din contră, îți dădeai seama de la prima aruncătură de ochi că este o ființă curajoasă, obişnuită să comande şi să i se îndeplinească voile, chiar dacă ar fi fost vorba de nişte capricii

După ea, veneau căruțele acoperite cu pânză tărcată de Pittsburg, fiecare trasă de patru perechi de satiri minați de albi sau de metişi[2]. Pe lângă căruța dinainte, călărea un bărbat de statură mijlocie, nu prea tânăr, care părea conducătorul caravanei; se întorcea mereu cu grijă nespusă spre căruța în care prin deschizătura pânzei date la o parte se vedea o fetiță aşezată, eu părul negru şi fața palidă, frumoasă, îngerească aproape, dar tristă. Ochii ei larg deschişi nu răsfrângeau lumina de afară, nu se mijeau la razele soarelui; era nevăzătoare.

În celelalte căruțe, nu mai era nimeni. Mai mult ca sigur că

---

[1] Vechi cântec popular nord-american, cântat de armatele revoluționare în timpul războiului de independență (1775—1783), socotit astăzi drept imnul național neoficial al S.U.A.

[2] Persoană provenită din căsătoria a doi indivizi de rase diferite.

erau încărcate cu unelte şi rezerve de hrană.

Cortegiul se sfârşea cu al doilea detaşament de yollofi.

Întreaga caravană, înaintând destul de compactă, a ajuns la „Hotelul Gentlemanilor”. Deodată, amazoana a cotit într-o parte şi, apropiindu-se de grupul care stătea lângă balustradă, a întrebat cu glasul calm, răsunător:

— Gentlemani, vreți să-mi spuneți dacă generalul Sutter este în oraş?

— *Yes, ma'am*[1], i-au răspuns politicoşi căutătorii de aur.

— Şi care-i casa lui?

Vreo zece-cincisprezece oameni s-au repezit s-o conducă. Casa nu se afla pe strada Căutătorilor de aur, ci mai spre sud, la vreo jumătate de milă. Conducătorul a făcut un semn şi întreaga caravană a ieşit din stradă şi s-a îndreptat spre direcția arătată.

Mulțimea a pornit în urma ei.

După un sfert de oră de drum, au ajuns la casa lui Sutter, care se zărea cu greutate printre stejari şi arbuştii de nalbă. Acolo, amazoana, conducătorul îndesat şi nevăzătoarea au coborât şi au intrat înăuntru.

După o clipă, pe verandă a ieşit Sutter cu capul descoperit. L-au auzit împărțind ordine negrilor şi căruțaşilor, ca să deshame catârii şi să scoată şeile de pe cai, fiindcă *ladies*[2] aveau să înnopteze la el.

Curioşii au prins din zbor cuvântul *ladies.* Cine puteau să fie? Vor rămâne sau vor pleca? Se vor stabili la Sacramente? Printre locuitorii oraşului, nu era nici unul care să nu dorească fierbinte acest lucru.

VIII

Impresii

Când luna s-a înălțat deasupra „luncii” şi a luminat aburii

[1] Da, doamnă (lb. engl.).
[2] Ladyes = doamnele (lb. engl.).

scămoşi care se ridicau din mlaştini, în oraş nu se mai auzeau nici glasurile răguşite ale bețivilor, nici detunăturile puştilor.

O banda de scandalagii au încercat să străbată străzile, țipând ea de obicei, dar au fost împrăştiați cât ai bate din palme.

— N-ați aflat oare, *Goddam*[1], că *ladies* au venit în oraş? Le-au spus căutătorii de aur, alungându-i pe irlandezii amețiți acasă şi printre stivele de scânduri.

În schimb, cei care au venit ca de obicei la „Hotelul Gentlemanilor” erau atât de mulți, încât a avut loc un adevărat meeting. S-a dezbătut pe larg cine puteau să fie aceste *ladies,* iar problema rămânerii sau a plecării lor a devenit cea mai arzătoare întrebare a momentului.

Pentru aceşti oameni, care-şi duceau viața cu mâna pe cuțit şi pe revolver, nedeprinşi să vadă nimic care să nu fie grosolan, aspru şi brutal, asemenea femei, atât de delicate şi frumoase, provenind pesemne din sferele înalte ale societății, păreau nişte apariții aproape supranaturale, de vis. Aveau impresia că pentru oraş şi pentru ei înşişi ar începe o viață nouă dacă aceste raze de soare ar lumina deasupra lor.

Iată dar că era destul să apară o femeie, pentru ca obiceiurile brutale să se îmblânzească dintr-o dată. Discutau de-a valma, dar în linişte. *Bowieknives*[2] rămâneau în teci, iar revolverele în buzunare. Nu se mai jucau nici cărți şi se bea numai *cockteil*[3], în locul porțiilor uriaşe de whisky.

Se distrau cu toții de minune, încântați de noii oaspeți, pe socoteala spălătoresei care fugise cu baleniera.

— *By God!*[4] spunea Henry Rows, un tânăr tăietor de lemne din pădurea de stejar, am fost întotdeauna de părere că cealaltă era o *humbug*[5].

---

[1] Fir-ai să fii! (lb. engl.).
[2] Corect: bowie-knife = cuțit de vânătoare (lb. engl.).
[3] Amestec de băuturi alcoolice (lb. engl.).
[4] Aici: Pentru Dumnezeu! sau Pe Dumnezeul meu! (Ib. engl.).
[5] Înşelătorie, impostură, escrocherie (lb. engl.).

— Cu toate acestea, i-ai cerut mâna, interveni milionarul Maria.

— Pentru că toți au procedat la fel. De altfel, aş fi luat-o cu mine la pădure. Dar cum poți să le compari?! Acum, când am văzut-o pe această *lady,* cu părul blond, m-a izbit ceva în piept, de parcă am băut grog fierbinte. Asta nu-i o *humbug...*

— *Well! Well!*[1] au încuviințat ceilalți.

Gentleman!, a continuat Rows, să mă spânzure, dacă n-o să mă angajez căruțaş la ea, de-ar fi să mân catârii pe degeaba până la moarte.

— Astâmpără-te, Rows! l-a îndemnat un căutător de aur în vârstă.

— Mai bine blestemat, decât să mă astâmpăr! Pe brațul ăsta! N-am să mă liniştesc, cât timp îmi bate o inimă în piept, până când n-am să aflu cum o cheamă şi dacă are de gând să rămână aici. *Good bye*[2]. Mă duc imediat să aflu ceva sigur.

Spunând acestea, tânărul tăietor de lemne şi-a pipăit instinctiv cuțitul, să vadă dacă iese mai uşor din teacă, apoi a plecat. După plecarea lui, căutătorii de aur mai vârstnici şi mai bogați, care se declaraseră cu tot sufletul de partea ordinii, au început să cântărească lucrurile altfel. Dacă aceste femei ar fi rămas în oraş, le-ar fi fost mai uşor să asigure ordinea şi securitatea locuitorilor. Se pare că un singur cuvânt al blondei *lady* ar atrage de partea ei roiurile de gentlemani, iar viața insuportabilă fără siguranța averii şi a zilei de mâine s-ar putea sfârşi o dată pentru totdeauna.

Acestea şi alte asemenea chibzuieli au fost întrerupte de venirea lui Rows. S-a întors la numai o oră după ce plecase, dar într-o stare destul de jalnica, fără pălărie, cu cămaşa ruptă şi fără cuțit. L-au înconjurat numaidecât.

— Ce s-a întâmplat? Ce ai? l-au întrebat din toate părțile.

---

[1] Bine! Bine! (lb. engl.).
[2] La revedere (lb. engl.).

— Ce s-a întâmplat? răspunse Rows. *Miss* Monteray este un înger.

— Aşadar, Monteray se numeşte?

— *O, yes!* dar, *by God,* ascultaţi-mă! Merg eu şi-mi zic: o să-l întreb pe cel dintâi „buză groasă”. Era întuneric, fiindcă se lăsase-ceaţa. Mă apropii şi, în sfârşit, mi se pare că văd căruţele; mă uit eu şi parcă văd că se mişcă ceva, aşa că strig: hei! *sir,* ascultă! Când colo, *sir* începe să mormăie şi mă apucă de grumaz! I-am lăsat pălăria, o bucată din cămaşă, cuţitul şi am fugit. Alerg spre casa lui Sutter şi zbier cât mă ţine gura, iar *grizzly* (pentru că el era! blestemul să cadă pe capul lui) mă goneşte din urmă şi mormăie. Atunci încep să ţipe şi cei de la căruţe şi, în sfârşit, se deschide uşa şi apare în prag domnişoara-noastră; Sutter era în spatele ei cu un felinar. Mă prăpăstuiesc la picioarele ei şi strig *help!*[1] iar ursul mă înhaţă din nou.

— *Well! Well!...*

— Vouă vă convine să spuneţi: *„well”,* dar eu am crezut că mi se apropie ceasul de pe urmă. Deodată, domnişoara noastră începe să vorbească: *„Baby'let him alone!”*[2] Auziţi? Ea-i zicea ursului *baby!* Şi-i vorbea cu un glas atât de dulce, ca şi când îi pusese cineva miere-n rom; fiara blestemată s-a rostogolit la picioarele ei şi a început să mormăie. Cădea-i-ar ciuma pe cap şi blestemul meu pe amândouă labele dinainte!...

— Linişteşte-te, Rows, îl potoli flegmatic bătrânul căutător de aur.

— *Well,* acceptă Rows, atunci domnişoara mă întreabă cine sunt şi de ce am nevoie. Când m-am uitat la ea, by God! n-am văzut de când sunt asemenea ochi; pun pariu pe o sută de dolari contra zece că n-a văzut nimeni nici la New York, nici la Philadelphia. Să mă-mbolnăvesc dacă există în tot Estul

[1] Ajutor! (lb. engl.).

[2] Dă-i pace, băiatule! (Ib. engl.).

asemenea femeie. Pe două sute de dolari, pe trei sute…

— Astâmpără-te, Rows!…

— Când mi s-a adresat astfel cu glasul mai dulce ca al *maucavisului*[1], a început să mă doară la lingurică, de parcă nu mâncasem nimic de trei zile. Îi spun deci: *beg your pardon…*[2] dar mai mult n-am fost în stare. Ea a zâmbit ca un înger şi m-a invitat înăuntru.

— Şi ai intrat?

— Am intrat, dar n-am cutezat să mă aşez. Mă simţeam atât de prost, de parcă mă scalpa cineva, dar în cele din urmă, i-am spus că am venit să aflu cine este. Dumnezeu s-o binecuvânteze!

— Şi ea?

— Ea mi-a zis: *sir,* spune-le gentlemanilor şi colegilor dumitale că mă numesc Mary Monteray; sunt din Louisiana şi am venit cu prietenii mei să trăiesc sub ocrotirea lor.

— Sub ocrotirea noastră?

— Întocmai! Apoi mi-a strâns mâna. Aşa cum mă vedeţi aici, mi-a strâns-o cu mânuţa ei albă, binecuvântată… *By God!* Şi mi-a spus că ea ne respectă…

Rows n-a mai putut să continue din cauza emoţiei. Ceilalţi i-au strâns cu seriozitate mâna vânoasă, obişnuită cu securea, iar el a rămas tăcut o vreme, apoi n-a mai putut rezista, a sărit pe masă, a ridicat capul, a deschis gura şi a răcnit:

— Ura pentru *miss* Monteray!

— Hip! hip! ura pentru *miss* Monteray! i-au răspuns o sută de glasuri.

— Ura pentru domnişoara noastră!…

— Pentru copila noastră!…

— Pentru dulcica noastră!…

Au urmat aplauze, discursuri, urări… O jumătate de oră mai târziu, au hotărât să meargă cu toţii în delegaţie la domnişoara

---

[1] Sturz cântător.

[2] Mă rog de iertare (lb. engl.)”.

Monteray.

Strada, întunecoasă cu o clipă înainte, s-a luminat dintr-o dată de la mănunchiurile de nuiele şi aşchiile aprinse; la lumina lor, mulțimea căutătorilor de aur şi a tăietorilor de lemne, alungită ca un şarpe, înainta încet spre casa generalului Sutter.

IX

Intenții pentru viitor

Domnişoara de Monteray a început să fie răsfățata oraşului, cu toate că nici unul dintre locuitori nu înțelegea de ce o persoană atât de tânără, bogată, pesemne şi atât de deosebită prin educație şi obiceiuri de oamenii Vestului îndepărtat, părăsise statele civilizate din Est şi se mutase într-o pustietate sălbatică, unde condițiile de viață erau aspre, primejdioase chiar.

Asta putea să li se pară ciudat multora, cu atât mai mult atunci când au aflat că bărbatul blond, nu prea tânăr, care o însoțea, şi fiica lui oarbă nu erau rudele ei.

Miss Monteray era pur şi simplu prietena fetiței oarbe şi în realitate venise în California pentru ea; Mary Monteray era tânără, singură, liberă şi nespus de bogată, aşa că putea să călătorească, şi să stea unde-i plăcea.

Când micuței Nelly (pentru bolnava amenințată de boala de piept clima umedă era ucigătoare) i s-a recomandat să plece din Louisiana, Mary a vrut s-o ducă în Italia, dar întreaga Europă era bântuită de viforul revoluțiilor. De altminteri, nici bătrânul Taller, tatăl lui Nelly, fermier înnăscut, n-ar fi găsit în Italia o ocupație potrivită pentru el, aşa că au ales California.

Mary care, pe lângă noblețea caracterului, avea şi o fire profund romantică, a căzut repede de acord cu o călătorie care-i făgăduia o mulțime de peripeții.

Erau hotărâți să ducă în California o viață de fermieri. Pământul nu aparținea nimănui. Ce-i drept, unele familii de

mexicani aveau în stăpânire suprafețe nemăsurate, dar nu locuiau acolo şi nici nu cultivau pământul. Economia, dacă exista vreuna, era constituită numai din păstorit. Doar preoții iezuiți cultivau porumbul şi vița de vie, mai la sud, la cinci sute de mile de Sacramento, în aşa zisele *Missions*[1], în jurul acestui oraş, însă, şi nici mai la nord de el nu semănase nimeni până atunci nici un bob de grâu.

Făina se aducea din Est, aşadar economia agrară făgăduia venituri considerabile. Taller se aştepta să facă avere în câțiva ani, apoi să se statornicească pentru totdeauna în New. Orleans, ținutul lui natal.

X

Trudă şi idilă

S-au scurs câteva luni.

Nu prea departe de Lathrop, cu ajutorul tăietorilor de lemne, s-au construit două case.

Într-una din ele, locuia Taller cu fiica lui, în cealaltă Mary Monteray cu negrii şi cu ursul ei.

Cele două case se găseau la zece mile de colonia principală a tăietorilor de lemne, de la care puteau cere ajutor în caz că erau atacați de indieni. Deşi nici forțele locale nu erau de disprețuit, deoarece personalul de pază, alcătuit din cei patruzeci de yollofi puternici ca nişte stejari şi înarmați, putea să se apere multă vreme.

Câțiva vegheau ziua şi noaptea prin împrejurimi, iar ceilalți erau ocupați cu tăierea stejarilor şi a platanilor, ca să curețe locul pentru grâiele lui Taller.

Bătrânul fermier s-a apucat de lucru cu înflăcărare. Acolo unde miss Monteray căuta idila, el căuta munca.

Au găsit amândoi ce-şi doreau. Mary însăşi recunoştea că n-a fost niciodată atât de fericită. Teritoriul în care se stabiliseră

---

[1] Misiune; locul unde stăteau misionarii, clădirea, locuința lor (lb. engl.).

era virgin în accepția deplină a cuvântului. Ziua se auzea într-adevăr hârşcâitul joagărelor pe care tăietorii de lemne le construiseră la o depărtare numai de zece mile pe cursul pârâului „Pieile roşii”, dar când acestea tăceau, nici un semn de viață omenească nu tulbura liniştea adâncă. Noaptea, maucavişii umpleau cu trilurile lor bungetul pădurii sau uneori, printre stânci, se auzea răgetul pumei. Locul era bine ales. Casele se aflau în vale, pe amândouă malurile pârâului limpede ca şi cristalul şi acoperit de sălcii plângătoare, dar tocmai acolo unde pârâul se prăbuşea de pe un fel de terasă mai înalta, formând trei cascade destul de mari. Deasupra cascadelor atârnau ghirlande întregi şi perdele de liane amestecate cu lujerele „wachliilor” împodobite cu flori bogate, purpurii. Poalele stâncilor roşii de granit erau acoperite cu tufişuri încâlcite de trandafiri sălbatici.

Stâncile de granit ridicau împrejur un fel de ziduri uriaşe, despărțind valea care semăna cu un amfiteatru, de restul lumii, iar dincolo de ele fremăta pădurea de stejari negri şi arbori de esență tare.

Un podeț fragil de lemn roşu aruncat peste pârâu, unea cele două maluri. Acesta era locul îndrăgit de Mary, în care îşi petrecea de obicei-diminețile, citind sau învățând-o pe micuța Nelly. Uneori, de pe podeț, Mary îşi ațintea privirile în depărtarea pârâului care părea că aleargă într-o țară misterioasă. Pentru că adâncurile pădurii erau în acea vreme încă pline de taine. Atunci Mary îi povestea nevăzătoarei Nelly despre aceste minuni care o înconjurau, iar copila o asalta cu tot felul de întrebări.

Din nefericire, noțiunile de culori şi forme aproape că nu existau pentru mintea acestei fetițe, de aceea Nelly se exprima câteodată cam aşa:

— Mary, pârâul este trist, fiindcă plânge, eu îl aud bine; pădurea e tristă şi ea şi mai mult ca sigur că e bătrână; dar cum sunt florile şi cerul, nu ştiu deloc.

Mary îi explica şi ea cum putea, dar copila sfârşea de obicei:

— Nu înțeleg, Mary, draga mea, nu înțeleg.

Iar după o vreme adăuga:

— Aici însă, e foarte bine.

Într-adevăr era bine. Aerul îmbălsămat, uscat şi cald, ale cărui adieri sărutau fața fetiței, îi umpleau de viață pieptul plăpând; de departe se auzeau cântecele monotone, dar sonore, ale negrilor pe care-i supraveghea tatăl ei… Sălciile şopocăiau dulce, printre frunze, roiuri de fluturi mari, albaştri, se zbenguiau peste capetele blonde ale fetelor.

— Ah, Nelly, dac-ai putea vedea şi tu toate astea! îi spunea Mary.

— Nu te necăji, îi răspundea copila. Mă gândesc că vezi tu şi mă bucur foarte mult.

Atunci Mary îşi apăsa buzele trandafirii pe fruntea, palidă a fetiței. Acalmia şi fericirea împrejurimilor o îmbătau.

Uniformitatea vieții putea s-o plictisească, într-adevăr, dar asta abia mai târziu. Acum totul era nou şi necunoscut pentru ea, ea însăşi descoperea totul, iar această descoperire constituia o încântare nespusă pentru sufletul ei sătul întrucâtva de ceea ce poate să ofere lumea civilizată şi societatea aleasă. Ajunsese înainte de vreme la această stare de sațietate şi din pricina bogăției. Lăudată cu diverse prilejuri, era prea ageră ca să nu-şi dea seama că cele mai multe complimente se aduceau banilor ei. Această convingere o făcuse puțin neîncrezătoare şi sufletul i se, umpluse de amărăciune. Această amărăciune era ogoită aici de adevărul şi sinceritatea locurilor sâlhui. Pe de altă parte, Mary nu mai iubise pe nimeni până acum, afară de micuța Nelly.

Când căldura o gonea de pe pod, Mary se ducea să citească pe veranda casei sale. Îşi adusese o căruță plină cu cărți. După amiază, se ducea să prânzească în casa lui Taller; apoi venea timpul siestei.

Seara, îndată ce discul soarelui se-ascundea în tăietura stâncilor înalte, îşi lua puşca şi pleca la vânătoare, urmată agale de *baby* al ei, care îşi legăna căpățâna uriaşă la dreapta şi la

stânga după obiceiul urşilor.

O escortă atât de fioroasă o asigura împotriva oricărei primejdii.

Câteodată, le vizita aşezarea generalul Sutter care se ataşase în scurtă vreme de aceşti oameni cumsecade, atât de rari prin partea locului. Nu înțelegea nici el prea bine de ce o asemenea *miss* stă în pădure, dar era foarte mulțumit de acest lucru. Uneori se întâmpla ca şi Mary, însoțită de *baby* al ei şi adesea şi de bătrânul Taller, să-i viziteze pe „gentlemanii” din oraş. Pentru cei din oraş, vizita ei constituia o sărbătoare. O iubeau ca pe un copil al tuturor, mai ales după ce s-a arătat că acest copil ştie la nevoie să îngrijească bolnavii şi răniții. În oraş, datorită influenței ei şi simțămintelor mai blânde pe care se pricepea să le stârnească în sufletele aspre ale căutătorilor de aur, obiceiurile au început şi ele să se mai îmblânzească.

Stejarul înfricoşător era împodobit din ce în ce mai rar cu trupuri omeneşti. La început, membrii Comitetului o chemau de multe ori pe Mary să participe la sfatul lor, dar s-au convins repede că în acest fel nu mai era cu putință să spânzure pe nimeni cum se cuvine.

În schimb, cei pe care-i salva, deveneau „oamenii ei” cu trup şi suflet.

Un singur om a pierit fără urmă. Nu s-a mai arătat prin oraş, tăietorii de lemne nu l-au mai văzut nici ei, într-un cuvânt, nu era nicăieri. Mary şi-a adus aminte odată de tânărul, pe care era cât pe ce să-l sugrume *baby* al ei, şi a întrebat de el.

— Rows? i s-a răspuns, era un băiat bun, a murit desigur.

Acesta era încă un lucru atât de obişnuit, încât nici măcar Mary nu s-a mai interesat de el.

XI

Coliba din pădure

În viața lui Mary Monteray, ca şi pe cerul senin al Californiei,

se petreceau prea puține schimbări. O zi semăna cu cealaltă ca doi frați gemeni.

Singura schimbare o constituia faptul că pe măsură ce cunoştea împrejurimile, Mary devenea, tot mai îndrăzneață, escapadele ei vânătoreşti tot mai îndepărtate.

N-a amenințat-o niciodată vreo primejdie, cu toate acestea, o dată s-a întors din pădure neliniştită; avea senzația că este urmărită.

Neliniştea ei a crescut considerabil a doua zi când, la aproape zece mile engleze, în josul pârâului, pe malul unui mic lac din pădure, prin care curgea pârâul, a descoperit o colibă. Sălaşul era proaspăt încherbat din ramuri flexibile de salcie, acoperite pe dinafară cu o bucată de pânză de Pittsbttrg. Lângă colibă, fumega un foc abia stins.

Dacă n-ar fi fost pânza, s-ar fi putut presupune că sălaşul era un wigwam indian, întrucât crengile de salcie erau înfipte şi legate întocmai cum le împreunau indienii. Dar pânza şi urmele încălțărilor cu potcoave mărturiseau că în acest colț de pădure se adăposteşte un om alb.

După o clipă de ezitare, Mary a intrat înăuntru. Prezența lui baby îi dădea curaj.

Înăuntru nu era nimeni. Pe muşchiul de pe jos se aflau doar o piele de urs, jupuită se vede nu prea de mult, pe care baby o mirosea cu mirare şi nelinişte.

Într-o țară în care se adăposteau tâlhari din toată lumea, era un lucru important să ştii cine trăieşte în imediata vecinătate, mai ales dacă acel cineva se mai şi ascundea.

Prin turnare, Mary s-a hotărât ca la întoarcere să-şi trimită yollofii să scotocească prin împrejurimi, cu atât mai mult cu cât, pe la jumătatea drumului spre casă, i-a ajuns la ureche ecoul unei împuşcături îndepărtate.

Căutările s-au dovedit zadarnice. Unul dintre negri întâlnise într-adevăr un vânător necunoscut în pădure, dar nu putuse afla nimic de la el.

Întrebat dacă el locuia în coliba de lângă pârâul Pieilor Roşii, vânătorul răspunsese „eu"; întrebat ce face, răspunsese: „ce-mi place".

După o săptămână, au uitat de el. Silueta misterioasă n-o mai înfricoşa pe Mary, acum începea s-o intereseze. În viața monotonă pe care o ducea aici, asta era o noutate. În timp ce vâna prin pădure, Mary se gândea că poate undeva, nu prea departe, dădea târcoale vânătorul misterios şi uneori se înfuria, dar cel mai adesea se amuza.

Împrejurimile păreau atât de sigure, încât nu o dată frumoasa amazoană nu-şi mai lua ursul cu ea. Asta se întâmpla mai ales atunci când *baby* dormea şi, înghiontit de piciorușul lui Mary, în loc să se scoale, mormăia mânios.

Mai totdeauna o ajungea totuşi din urmă, ruşinându-se parcă de lenea lui.

XII

Întâlnirea

Odată, a prins-o noaptea în pădure, cu toate acestea şi-a urmat drumul cu îndrăzneală pe cărăruia îngustă, acoperită cu pietriş, care nu era altceva decât albia secată, nu prea adâncă, a unui mic torent ce ducea apele din munți în anotimpul ploios până la pârâul principal.

Pe amândouă părțile torentului se înălțau bungete de netrecut; la poalele copacilor creştea un fel de lemnul-domnului, numit pe aici „ciaporal".

Mary mergea, îndepărtând la răstimpuri rămurelele de răchită care-i împiedicau drumul, când deodată s-a oprit locului şi a început să asculte.

În liniştea pădurii ajungea până la ea de departe hârşcăitul pietrişului călcat de nişte paşi greoi.

Neliniştită, Mary a tras piedica armei.

În curând, după hârşcâitul pietrişului a auzit un mormăit

surd.

Auzindu-l, tânăra a coborât îndată puşca.

— *Baby!* a strigat veselă, *baby! come here!*[1]

Printre lăstarii de răchită, la numai câteva zeci de paşi de Mary, a apărut căpăţâna uriaşă a unui urs care alerga spre ea.

— *Baby!* l-a chemat Mary.

Lucru ciudat; animalul, în loc să pornească într-un scurt galop de bucurie, cum făcea de obicei, s-a oprit brusc.

Din pieptul lui a început să se smulgă un muget surd, înăbuşit.

— *Baby!* l-a chemat Mary încă o dată.

Deodată, puşca mică a început să-i tremure în mâini, şi faţa i s-a acoperit de o paloare mortală; nu era *baby* al ei. Mary se afla faţă în faţă cu cel mai înspăimântător tâlhar al pădurilor californiene — ursul cenuşiu.

Pe cărăruia îngustă, nu mai avea cum să-l evite, şi nici s-o apuce într-o latură nu putea din cauza pădurii dese. E adevărat, ţinea puşca în mână, dar acest soi de urs nu poate fi doborât niciodată cu un singur glonţ, iar rănit, devine şi mai cumplit.

Avea şi cuţit, cea mai grozavă armă în lupta de aproape, dar până şi cei mai vestiţi vânători din Canada, care îşi petrec toată viaţa pe platourile din America centrală, nu se încumetă să atace ursul *grizzly* cu arme albe.

Mary era pierdută.

În acest timp, animalul s-a ridicat pe labele dinapoi şi rotindu-şi-le prin aer pe cele din faţă, se apropia încet de ea.

Mary a dus arma la ochi; a răsunat o împuşcătură, dar i-a răspuns numai un muget de turbare.

— Ajutor! Ajutor! a început să strige Mary, uitând îngrozită că cel puţin cinci mile engleze o despărţeau de casa ei.

Monstrul se afla la nu mai mult de cincisprezece paşi. Acum hârâia înfricoşător, ghearele albe ale labelor dinainte parcă

---

[1] Copile (băiete), vino aici! (lb. engl.).

luceau în întunericul nopții.

Mary simțea că i se îndoaie picioarele sub ea.

Deodată, ceva i-a atins umărul, şi un glas omenesc, gros, calm, a rostit din beznă:

— *Beg pardon, miss.* Asta-i *business-ul*[1] meu.

Un braț puternic a împins-o înapoi, şi în fața ei s-a conturat silueta înaltă a unui bărbat. L-a auzit şoptind încă o dată:

— *I beg your pardon...*

Lumina sângerie a împuşcăturii a sfâşiat întunericul, apoi Mary a văzut încleştarea cumplită a omului cu fiara. Grămada de trupuri învălmăşite s-a prăbuşit pe pietrişul albiei... şi se rostogolea spasmodic... Doar la răstimpuri se auzeau dinții scrâşnind, răsuflări precipitate, mugete întrerupte... Uneori se înălța laba ursului, alteori mâna omului înarmată cu cuțitul... Mary a leşinat...

Când şi-a revenit, prima impresie pe care a încercat-o, a fost zgomotul cascadelor de pe cursul pârâului. Se vede că era aproape de casă. Într-adevăr, în depărtare strălucea o luminiță în casa lui Taller.

La picioarele ei, zăcea pe spate trupul unui om fără cunoştință...

Atunci Mary a înțeles totul. Izbăvitorul necunoscut o purtase probabil pe brațe o bucată de drum, înainte de a leşina el însuşi vlăguit.

Pesemne că nu scăpase cu totul teafăr din luptă. La lumina lunii, Mary a observat sângele care i se scurgea de la gât, de la piept şi prin părul de pe cap pe iarba din pădure. Fața-i era albă ca varul; ținea ochii închişi, buzele desfăcute respirau, dar abia auzit şi neregulat.

Avea o față frumoasă, aidoma statuii romane a unui barbar, care iradia curaj şi forță.

Mary a dat fuga la pârâiaş, după apă, pe care a adus-o în

---

[1] Afacere, treabă (lb. engl.).

propria pălărie. A turnat câteva picături în gura vânătorului; trupul acestuia a fost străbătut de un fior, a deschis ochii o clipă şi buzele i-au şoptit:

— *I beg your pardon!* Sunt fericit...

Mary i-a sprijinit capul pe genunchii ei şi un timp a rămas nemişcată, deoarece nu ştia ce să facă: să strige după ajutor sau să-l lase pe rănit aici şi să se ducă ea însăşi după oamenii ei. Îi era frică să-l părăsească, iar chemările ei se putea întâmpla să nu le audă nimeni. Dac-ar fi văzut-o cineva stând aşa, îngândurată şi aplecată peste chipul palid al vânătorului, ar fi putut s-o ia drept o rusalcă a pădurii.

Era noapte de-a binelea, luna se ridicase deasupra pădurii; privighetorile din acele locuri, mancavişii, umpleau desişul de ciripit dulce, de triluri şi parcă de ecoul sărutărilor; în depărtare susura pârâul, iar clipocitul lui se împletea cu hârşcâitul joagărelor din Lathrop.

Mary ştia, în sfârşit, ce avea de făcut. Deoarece puşca ei rămăsese la locul luptei, a luat arma grea a vânătorului şi încărcând-o, a tras în aer.

Apoi a mai tras încă de trei ori. După a doua împuşcătură, la ferestrele casei lui Taller au început să apară lumini jucăuşe, care mai apoi s-au desprins de casă, apropiindu-se repede de Mary; în curând, zece-cincisprezece yollofi cu Taller în frunte au sosit în goană, purtând în mâini care felinare, care vreascuri aprinse.

— Ce s-a întâmplat? a întrebat Taller.

— Duceți-l cât mai repede acasă pe acest gentleman! le-a strigat Mary.

A doua zi, bolnavul era fără cunoştință. A fost adus un medic din Sacramento.

Medicul, care se lăsase de meserie de multă vreme, pentru a căuta aur, şi care rareori era treaz, mai ştia atât cât să-şi dea seama că starea bolnavului era foarte gravă.

L-a recunoscut însă pe bolnav înainte de a şti ce boală are.

Când e-a uitat la fața palidă, bărboasă şi însângerată, a exclamat numaidecât:

— *Well!* ăsta-i Rows...

După care, aplecându-se spre rănitul care abia mai răsufla, a Spus:

— Rows, prietene, se zvonea că ursul te-a ucis acum o jumătate de an, când colo te-a hărtănit abia ieri. *Well! well!* Cred că pieptul ți-e puțin zdrobit... o coastă ruptă... clavicula e ruptă şi ea, dar ce-a mai rămas e *all right!*[1] Dacă vei muri, asta se va întâmpla din cauza scurgerii de sânge şi a epuizării... a! şi brațul e scrântit. Te-a cinstit cum se cuvine... dar tu, băiete, de câte ori ți-ai înfipt cuțitul în el... ai?...

Rows habar n-avea pe ce lume se află, de aceea nu putea răspunde la întrebările medicului. Acesta continua să vorbească:

— Ehe, domnişoara Monteray, cred că flăcăul era îndrăgostit de dumneata! Altminteri şi-ar fi spus: ăsta nu-i *business*-ul meu.

Medicul a căzut o clipă pe gânduri:

— A dispărut din oraş şi i s-a pierdut urma. N-am putut pricepe de ce, fiindcă îi mergea bine; a avut noroc. La o zi după venirea dumitale, a găsit o „pepită" de cel puțin cinci mii de dolari... Acum însă îmi aduc aminte... Vorbea mereu de dumneata... Locuia aici?

— Nu.

— Atunci veghea asupra dumitale din pădure... *poor boy*[2]*!* Cred că o să moară, dar poate că se înzdrăveneşte... Să-l îngrijiți aici. Brațul, coasta şi clavicula i le-am pus la loc. Trebuie să-i spălați rănile şi să aşteptați până când se sudează oasele. *Good bye!*

Medicul a plecat. Lângă patul lui Rows au rămas numai un negru şi Mary.

---

[1] În regulă! (lb. engl.).

[2] Bietul (sărmanul) băiat (lb. engl.).

Mary şi-a adus şi ea aminte de Rows şi uitându-se la el, a căzut adânc pe gânduri.

În California găsise tot ce-şi dorea sufletul ei romantic. Viaţa searbădă de societate o plictisise; aici avea sălbăticia virgină; acolo îşi pierduse încrederea în dragostea şi generozitatea oamenilor: Rows, care zăcea înaintea ei, constituia dovada însângerată că există şi dragoste, şi sacrificiu.

E adevărat că cele două virtuţi erau întrupate în firea pe jumătate sălbatică a vânătorului din pădure...

Îngrijirea bolnavului îi ocupa acum tot timpul. A doua zi, Rows şi-a recăpătat cunoştinţa...

A deschis ochii; a privit uimit în jurul lui şi ochii i s-au oprit în cele din urmă, la Mary. Urmele de fierbinţeală au mai luptat un timp pe chipul lui cu gândurile limpezi, apoi faţa i s-a luminat, iar buzele palide au şoptit:

— *Beg your pardon, miss!...*

— Cum te simţi, sir? ha întrebat Mary.

— Foarte bine. Sunt fericit...

După o clipă, a început să vorbească repede, febril parcă:

— Nu mă recunoşti, domnişoară? Sunt Rows. N-am noroc la urşi. În prima zi, mai-mai să mă sugrume baby al tău... apoi ăsta... dar atunci m-ai scăpat dumneata... Ţin minte că ai dat mâna cu mine. Pe urmă, n-am mai putut să stau în oraş... Locuiesc în coliba de lângă Miror-lake[1]. E foarte bine în pădure... Dar să nu mai umbli singură, miss Mary... Indienii rătăcesc şi ei peste tot... Mi-am spus: o să veghez eu şi...

— Mi-ai salvat viaţa...

— Domnişoară, să nu mai vorbim despre asta...

Însănătoşirea a venit mai repede decât prevăzuse medicul. Rows era totuşi foarte puternic; cu toate că a trebuit să stea nemişcat mai multă vreme, primejdia a trecut repede... Mary petrecea zile întregi la căpătâiul rănitului fie citindu-i din Biblie,

---

[1] Lacul Oglindă (lb. engl.).

fie stând de vorbă cu cl... Rows îi împărtăşea atunci toate gândurile lui...

— Prefer să trudesc în pădure, decât să caut aur, spunea. Când trăieşti în pădure, căutarea asta ți se pare fără noimă, prostească. Şi fără folos... Căutătorii de aur beau şi se ucid între ei, pe când în pădure stăpâneşte numai Dumnezeu, iar aurul nu mai înseamnă nimic... Iartă-mă, domnişoară, dar eu cred că un om poate să fie mai bun în pădure, pentru că trebuie să gândească mai mult... iar printre căutătorii de aur nu mai ai timp de nimic.

În tot ce spunea Rows era o naivitate pe jumătate copilărească. Era într-adevăr un flăcău de abia douăzeci şi patru de ani, înzestrat pe deasupra şi cu multă simplitate înnăscută; intuia el însuşi acest lucru, deoarece în timp ce vorbea cu miss Monteray, repeta întruna: „Iartă-mă domnişoară, eu sunt un om simplu...”

Sănătatea i se întrema văzând cu ochii. În curând, putea să stea pe veranda casei, apoi s-o însoțească deseori pe Mary pe podețul care unea cele două case, pe care Mary îşi petrecea de obicei orele de după prânz în tovărăşia micuței prietene nevăzătoare...

Într-o după-amiază, tocmai stătea aşa singură, ascultând zgomotul cascadelor cu ochii pierduți spre amfiteatrul copacilor ce înconjurau valea, care deşi destul de aproape, erau acoperiți de ceața depărtării. Vremea era cum nu se poate mai frumoasă, în jur domnea liniştea; pe luncă piuiau graurii cu aripile roşii, iar în depărtarea pădurii ciocănitorile cercetau copacii...

Dulceața îmbătătoare a naturii o cufundase pe Mary în visare. Un dor blând, dar de neînfrânt îi strângea inima. În clipa aceea, Rows s-a apropiat de ea, păşind totuşi cu destulă greutate...

Mary a alergat spre el şi l-a ajutat să se aşeze lângă ea. Fața lui palidă nu i se păruse niciodată mai plăcută şi mai nobilă.

— *I beg your pardon, miss Mary,* a început ca de obicei

tânărul vânător, am o mare rugăminte...

— Pe care e sigur că n-am să ți-o refuz, i-a răspuns Mary.

— Eu, a spus Rows serios şi timid totodată, învârtindu-şi pălăria în mână, eu... dar n-ai să te superi pe mine?... o să mă fac bine în curând...

— O, aşa-i, în curând, slavă Domnului!...

— Şi am să mă întorc la coliba mea de lângă Miror-Iake... acolo însă o să-mi fie foarte rău, miss Mary... fiindcă întotdeauna o să-mi aduc aminte cât de bine mi-a fost aici...

— O să vii să mă vezi adesea...

— Da, dacă îmi vei îngădui... dar eu aş avea o rugăminte şi mai mare... să nu te superi pe mine... dar... eu aş vrea să rănim aici pentru totdeauna.

Mary a privit la vânător cu o expresie ciudată...

— Ce doreşti? l-a întrebat scurt.

— Miss Mary! a rostit Rows cu glas şoptit, dumneata n-ai nevoie de mine, ştiu asta, dar nici eu nu cerşesc o bucată de pâine... Am găsit atâta aur încât în Răsărit aş trece drept un om bogat. Aici, de asemenea... dar la ce bun? În pădure n-ai ce face cu aşa ceva, iar singur îmi vine greu... Aici ar fi cel mai bine pentru mure, aşa că... Miss Mary, eu aş vrea să mă primeşti printre slujitorii dumitale... N-ai nevoie de mine... dar... aş fi cel mai fericit... şi ți-aş fi credincios... o, foarte credincios...

A urmat un moment de tăcere. Mary a întors capul spre casa lui Taller şi a căzut adânc pe gânduri. Deodată, s-a scuturat din îngândurare şi privindu-l în ochi pe Rows, a întrebat:

— Ai să-mi spui adevărul, ca un om cinstit şi sincer?

— *Yes, miss!*

— Dacă-i aşa... Dumneata mă iubeşti, e adevărat?...

Bietul Rows a pălit ca ceara; s-a ridicat în picioare, apoi s-a aşezat la loc, iar buzele albite abia au putut să îngaime:

— *Beg your pardon, miss!*

— E adevărat?

— *Beg your...*

— E adevărat?

Căutătorul de aur a tăcut şi abia după a doua întrebare a răspuns cu glasul tremurător, emoționat:

— O, miss Mary!… Nici măcar nu îndrăznesc să mă gândesc la asta, dar aşa este… foarte mult!… singura pe lume!… pentru că… sunt singur… dar n-aş fi spus-o niciodată, niciodată… De vreme ce totuşi ştii, am să plec. Dumnezeu să-ți binecuvânteze chipul tău… *Good by,* miss Mary!…

Mary Monteray şi-a înclinat capul, apoi a început să vorbească:

— Rows, ce-ți spun acum, îți spun după ce mi-am cercetat inima şi după ce am chibzuit îndelung. Am venit aici şi nu vreau sa mă mai întorc în Est. California va fi de acum înainte țara mea, aşa că sunt o californiană, un pionier. Din acest punct de vedere, suntem egali… Nu-mi mai cere iertare, pentru că mi-ai salvat viața. Trebuie să-ți plătesc o mare datorie şi… dacă în locul acestei datorii primeşti mâna mea — iat-o.

S-a aşternut tăcerea; se auzeau doar zgomotul cascadelor şi chemările graurilor cu aripile roşii.

Rows arăta ca un om care se îndoaie sub povara fericirii. În cele din urmă, a întrerupt tăcerea.

— O, miss Mary! nu vorbi aşa. Odată, mi s-a întâmplat să salvez viața unui gambusino[1] mexican, care după aceea, când am găsit mult aur pe platouri, m-a sfătuit: ascunde-ți nugeții, nu mă ispiti. Acum îți spun şi eu la fel: nu mă ispiti. Eu, soțul tău?… eu, un om simplu care abia ştie să scrie şi să citească?

— Iar eu sunt o fata simplă şi pot să fiu soția unui pionier cumsecade.

— O, Doamne! i-a răspuns Rows, strângându-şi capul în mâini. Am văzut soțiile pionierilor din cealaltă parte a Marilor Lacuri: toate mestecau tutun şi beau whisky. Dumneata soția unui pionier? Nu, *miss* Mary… Şi pe urmă… mi-aş pierde mințile

---

[1] Căutător de aur (mexicanism)

de atâta fericire. Nu mă pricep să vorbesc atât de frumos ca gentleman din Răsărit, dar atâta lucru înțeleg şi eu că dumneata nu mă poți iubi, cum te iubesc eu... Spune, Mary, nu-i aşa? Ai fi oare fericită cu mine? Sunt eu oare bărbatul potrivit pentru tine?... Trăind cu mine, ai vedea că sunt un necioplit, că sunt ca un copil, ca o piele roşie care se poate descurca numai în pădure, nu şi printre oameni... *Beg your pardon!...* Atât de prost nu sunt, ea să nu înțeleg nişte lucruri atât de simple: dumneata eşti un altfel de om, care citeşti cărți şi ştii ce scrie în ele, pe când eu ştiu numai să sap şi să trag cu puşca. Dumneata ai fi silită să te ruşinezi de stângăcia mea... Îmi spui că-ți plăteşti astfel o datorie! O, Rows este prea cinstit, ca să primească o astfel de dobândă. Acum îmi eşti recunoscătoare, dar mai târziu ai înceta să mai fii. Cui iubeşte, dragostea îi ajunge pentru toată viața, pe când recunoştința... nu. *O, by God!* dac-aş putea învăța... dacă n-ar mai trebui să-mi spun: Rows, băiete, eşti prea prost pentru ea... Nu, Mary, nu!...

Ochii vânătorului înotau în lacrimi. Acoperindu-şi fața cu mâinile, a rămas tăcut multă vreme, apoi a urmat:

— Cât eşti de bună, domnişoară Mary!... cât eşti de bună! Dumnezeu să binecuvânteze mâna pe care ai vrut să mi-o oferi... O, de ce nu sunt un gentleman din Est! *Good bye,* Mary!

I-a luat mâinile, şi-a apăsat buzele pe ele şi ridicându-se, a plecat spre casă cu pas nesigur...

O vreme Mary a rămas singură. Şi ochii ei erau plini de lacrimi... Îl iubea pe acest om al pădurii, dar simțea în acelaşi timp că în vorbele lui era mult adevăr. Aparțineau unor lumi diferite. Ar putea fi oare fericită, dac-ar fi să trăiască împreună o viață obişnuită, ca soț şi soție?... Totuşi, în simplitatea lui, el era atât de sincer şi de nobil!...

S-a ridicat în picioare şi a vrut să se ducă după el, dar căutătorul de aur a ieşit pe verandă cu pălăria pe cap şi puşca în mână...

— Unde te duci, Henry? I-a întrebat Mary.

— În pădure... Îmi dezgrop aurul şi plec în Est... să învăţ... Acum am cu ce. Sunt bogat. Am trudit cu braţele, o să trudesc şi cu capul. Nu mai vreau să fiu un necioplit de pădurean, vreau să devin un gentleman luminat, care înţelege ce spune în fiecare carte... Când am să învăţ ceva, am să mă întorc aici şi atunci... dacă am să te mai găsesc... să nu uiţi, Mary...

— Atunci poate că vei înceta să mă iubeşti?!...

Ultimele cuvinte au răsunat pe jumătate ca un reproş, pe jumătate ca o rugăminte.

Rows s-a depărtat... Pe colină, printre stânci, a mai lucit o dată ţeava puştii şi pălăria s-a legănat prin aer în semn de rămas bun, apoi verdeaţa întunecată a pădurii s-a închis în urma lui...

XIII

Corabia „Ellen Monroe”, care aducea rezerve de grâu în California, tocmai părăsea *bay*-ul grozav de la San Francisco, îndreptându-se, după ce aveau să treacă pe la Capul Horn, spre New York.

Pe corabie, afară de echipaj, se aflau peste zece-cincisprezece căutători de aur care, luându-şi avutul cu ei, plecau înapoi în ţările civilizate.

Câţiva dintre foştii tovarăşi îi însoţiseră şi îşi luau rămas bun. Primii urcaseră pe puntea vasului, iar ceilalţi stăteau pe cheiul abia construit, fluturându-şi pălăriile şi batistele. Printre ei vedem şi grupul cunoştinţelor noastre: generalul Sutter, Taller, nevăzătoarea Nelly şi Mary Monteray...

Mary, cu ochii înălţaţi spre punte şi cu batista în mână, îi transmitea din priviri ultimul rămas bun lui Rows, care pleca în Răsărit...

Rows, aplecat peste balustradă, o privea cu toată intensitatea ochilor cu care îi era îngăduit doar o clipă să privească la fiinţa iubită.

În acest timp, pe corabie se întinsese pânza mică, triunghiulară, de la proră. Vasul se legăna uşor împins de palele

vântului. Pânzele se umflau, rotunjindu-se, sau cădeau ropotind înapoi. Jalnicul „Ha-iu!” cu care marinarii îşi însoţeau înălţarea pânzelor, răsuna mereu. Cârmaciul cu faţa mohorâtă a unui lup de mare se afla la cârmă. Iar flăcăiandrul din cuibul corbului cânta cât îl ţinea gura.

— *He, he, sailor is smart boy!...*[1]

Fâşâitul pachetelor trase pe podeţ de pe chei pe punte a încetat. O crăpătură adâncă, pe fundul căreia sclipea apa, îi despărţea acum pe oamenii de pe corabie de cei care rămâneau...

— *Go ahead!*[2] a răsunat glasul căpitanului.

Apa a început să plescăie pe laturile vasului care se depărta uşor de chei...

— *Remember!*[3] au răsunat glasuri de pe ţărm.

— *Remember,* Henry!...

— O, Mary!...

— Mergi sănătos, Henry...

— Dumnezeu să te binecuvânteze, Mary...

Vântul împrăştia cuvintele, oftările din urmă. Corabia a ieşit încet din umbra mestecenilor în zările puternic luminate de soare. Nemărginirea albastră se deschidea înaintea ei, iar ceaţa depărtăm începea s-o acopere... Cântecele marinarilor, sonore şi limpezi la început, s-au transformat într-un murmur, care se mai auzea doar din când în când, apoi într-un auit abia desluşit, într-un... Corabia se micşora văzând cu ochii. O privire ageră a putut să deosebească o vreme o siluetă aplecată, fluturându-şi pălăria; apoi totul s-a contopit într-o masă informă; masa s-a preschimbat într-o aripă albă de pescăruş, vizibilă hăt! departe pe mare; aripa s-a transformat într-un noruleţ nedesluşit, noruleţul într-un punct, apoi... s-a topit şi punctul; orizontul a înghiţit totul, înstăpânindu-se atotputernic în tăriile albastre şi în *bay*-ul uriaş de la San Francisco.

---

[1] Hei, hei, marinaru-i băiat deştept! (lb. engl.).
[2] Dă-i drumul! (lb. engl.).
[3] Să nu uiţi! (Ib. engl.).

Doar gândurile, solii inimilor iubitoare, străbăteau întinsul mării de la țărm la corabie şi de la corabie la țărm...

Orso

Cuvânt înainte

În timpul şederii la Paris şi Pont Marly, probabil, sau după venirea la Lwów, cam în aceeaşi vreme cu Janko muzicantul, *este scrisă şi* Orso, *o foarte bună nuvelă cu tematică americană, pe care Sienkiewicz o va publica mai întâi în „Kurier Warszawski", începând de la 23 martie 1830 (nr. 65—68), apoi în volum, în acelaşi an. Fabula concentrată pe o singură întâmplare din lumea circului, expresivitatea realistă a relațiilor de viață din orăşelul Anaheim în timpul culesului viilor şi tenta de basm care se statorniceşte în descripție spre sfârşitul nuvelei îi asigură un succes binemeritat, care o va plasa de la început printre cele mai reuşite creații scurte ale marelui clasic polonez.*

LA ANAHEIM, un orăşel din sudul Californiei, ultimele zile de toamnă sunt zile de distracții şi de sărbătoare. Atunci se sfârşeşte culesul viilor, aşa că oraşul mişună du mulțimea truditorilor. Nimic mai pitoresc decât priveliştea, pe care o oferă această populație alcătuită în mică parte din mexicani, în principal însă din indieni Cahuilla, care vin pentru câştiga un ban hăt, din sălbaticii munți San Bernardino, aşezați spre mijlocul țării. Şi unii, şi alții invadează străzile şi locurile de vânzare, aşa-numitele loturi, unde dorm în corturi sau pur şi simplu sub cerul liber, veşnic senin în acest anotimp al anului. Acest orăşel fermecător, înconjurat de pâlcuri de eucalipți, tufe de ricin şi vrejuri de piper, lărmuieşte ca un iarmaroc gălăgios în vădit contrast cu liniştea adâncă şi gravă a pustiului năpădit de cactuşi, care începe dincolo de vii. Seara, când soarele îşi ascunde discul înconjurat de raze în valurile oceanului, iar pe cerul trandafiriu se văd, la fel de roşietice în jariştea apusului,

cârduri de gâşte sălbatice, rațe, pelicani, pescăruşi şi cocori, îndreptându-se cu miile dinspre munți spre ocean, în oraş se aprind focurile şi începe distracția. Cântăreții negri pocnesc din castaniete, dăruitul tobelor şi tonurile mormăite de banjo[1] se aud lângă fiecare foc; mexicanii dansează pe poncho-urile[2] întinse pe jos bolero-ul[3] preferat; indienii îi asistă, ținând în mâini „kiotte”, nişte bastoane lungi şi albe, sau îndemnându-i cu strigăte: *evviva!* focurile alimentate cu lemn roşu fâşâie şi împrăştie scântei; iar la lumina lor sângerie se văd siluete sărind; împrejur fac cerc coloniştii localnici la braț cu soțiile şi fiicele lor frumoase, care se uită la cei ce se distrează.

Cu toate acestea, ziua în care ultimul ciorchine este zdrobit de picioarele indienilor este şi mai importantă; deoarece atunci soseşte de la Los Angeles circul ambulant al domnului Hirsch, un neamț, în acelaşi timp proprietarul unei menajerii alcătuite din maimuțe, pume, lei africani, un elefant şi vreo cincisprezece papagali ramoliți de bătrânețe: *the Greatest Atraction of the World!*[4] Fireşte, indienii Cahuilla îşi dau şi ultimul „pesos”[5] pe care n-au izbutit încă săi bea, numai ca să vadă nu atât animalele sălbatice, fiindcă de acestea nu duc lipsă în munții San Bernardino, cât artistele, atleții, clovnii şi toate celelalte minuni ale circului, care li se par cel puțin o „mare medicină”, adică o vrăjitorie posibilă numai cu ajutorul unor forțe supranaturale.

Şi-ar atrage totuşi asupra lui mânia îndreptățită şi, pe legea mea, periculoasă, a domnului Hirsch oricine s-ar gândi că circul

---

[1] Instrument muzical, asemănător cu mandolina, cu cinci până la nouă coarde şi cu partea superioară a cutiei de rezonanță formată dintr-o piele întinsă.

[2] Un fel de mantie în America de Sud, mai ales, făcută dintr-o cuvertură cu o deschizătură la mijloc pentru cap.

[3] Numele unui dans spaniol care se dansează cu acompaniament de chitară şi castaniete.

[4] Cea mai mare atracție din lume (lb. engl.).

[5] Unitate bănească în mai multe țări din America latină; aici, cu sensul de: ban, para.

lui este o nadă numai pentru ademenirea indienilor şi a chinezilor sau a negrilor. Dimpotrivă, sosirea circului atrage după sine venirea la oraş nu numai a coloniştilor din partea locului, ci şi a locuitorilor din târgurile învecinate: Westminster, Orange şi Los Nietos. Strada Portocalilor este atunci atât de înțesată de căruțe şi cabriolete de cele mai diferite forme, încât nici pomeneală să se mai poată strecura cineva. Toată lumea mare a coloniştilor se prezintă ca un singur om. *Miss,* tinerele şi zvelte, mânând caii de pe capră, împrăştie cu grație lumea de pe stradă, ciripind şi arătându-şi dinți, *señoritas* spaniole din Los Nietos aruncă priviri lungi, languroase, de sub voaletele de tul; doamnele căsătorite din împrejurimi, îmbrăcate după ultima modă, se sprijină cu mândrie de brațul fermierilor bronzați, a căror costumație se compune din pălăriile ferfeniță, pantalonii vărgați de bumbac şi cămăşi de flanelă, strânse la gât cu panglici înguste, înnodate cu fundiță în lipsa cravatelor.

Se salută cu toții, se cheamă, privesc cu luare-aminte vestimentația, dacă este *very fashionable*[1], şi bârfesc în limitele cuviinței.

Printre cabrioletele ticsite de flori, asemenea unor buchete imense, îşi joacă mustangii tineri care se apleacă în şeile înalte, mexicane, şi privesc pe furiş pe sub pălăriile fetelor. Caii pe jumătate sălbatici, înspăimântați de larma din jur, îşi rotesc ochii sângeroşi, se ridică în două picioare şi nechează, dar călăreții curajoşi par să nu le acorde nici o atenție.

Vorbesc cu toții despre *the greatest attraction,* adică despre amănunte în legătură cu spectacolul de seară, a cărui splendoare va întrece tot ce s-a văzut până acum. Într-adevăr, afişe uriaşe vestesc adevărate minuni. Directorul Hirsch în persoană, „artist în mânuirea biciului”, va face o demonstrație cu leul african, cea mai cumplită fiară printre regii animalelor cunoscuți până atunci. Conform programului, leul se aruncă

---

[1] Foarte la modă (lb. engl.).

asupra directorului care se apără numai cu biciul. De obicei, această „unealtă” se transformă în mâna făcătoare de minuni (tot conform programului), într-o spadă de foc şi scut. Sfârcul biciului va muşca asemenea unui şarpe cu clopoței, va lumina ca un fulger, va bubui ca un tunet şi va ține mereu la distanță monstrul care se zvârcoleşte zadarnic şi încearcă să-l atace pe artist. Dar nu-i numai atât; flăcăul de şaisprezece ani, Orso, un „Hercule american”, născut dintr-un alb şi o indiancă, va ține în cârcă şase oameni, câte trei pe fiecare umăr; în plus, direcția oferă o sută de dolari oricărui potrivnic „indiferent de culoarea pielii”, care va reuşi să-l învingă pe atletul minor în lupta cu brațele. Prin Anaheim umblă zvonul că din munții San Bernardino a venit înadins să-şi încerce puterile cu Orso „Grizzly-killer”[1], un vânător renumit pentru curajul şi forța lui, care, de când e California Californie, a fost primul om care s-a încumetat să atace ursul cenuşiu numai cu toporul şi cuțitul.

Victoria probabilă a „ucigătorului de urşi” asupra atletului de circ de şaisprezece ani ațâță în cel mai înalt grad spiritele locuitorilor de sex bărbătesc din Anaheim; fiindcă dacă Orso, care până acum doborâse pretutindeni între Atlantic şi Pacific pe cei mai puternici *yankee*[2], avea să fie învins de astă dată aici, gloria nepieritoare va acoperi întreaga Californie. În schimb, imaginația femeilor este ațâțată în aceeaşi măsură de următorul număr din program: acelaşi puternic Orso o va purta în vârful unei prăjini de treizeci de picioare[3] pe micuța Jenny, „minunea lumii”, despre care afişul afirmă că este cea mai frumoasă fată care s-a văzut pe lume „în timpul erei creştine”. Cu toate că Jenny are numai treisprezece ani, directorul oferă tot o sută de dolari oricărei fete „indiferent de culoarea pielii”, care va îndrăzni să se întreacă în frumusețe cu „îngerul diafan”. Domnişoarele,

---

[1] Ucigătorul de urşi (lb. engl.).

[2] Aici, americani (lb. engl.).

[3] Veche unitate de măsură egală cu aproximativ o treime dintr-un metru; se foloseşte şi azi de către unele popoare.

domnişoricile şi domnişorelele din Anaheim şi din împrejurimi se strâmbă cu dispreț citind acest punct din program şi susțin că un astfel de concurs n-ar fi *lady like*[1]. De altfel, oricare dintre ele ar prefera să renunțe la propriul balansoar decât să nu vină la spectacol şi să nu o vadă pe această rivală-copilă, în frumusețea căreia, în comparație cu surorile Bimpa, de exemplu, nu crede nici una. Cele două surori Bimpa, cea mai mare Refugio şi cea mai mică Mercedes, tocmai citesc afişul stând comod într-un *buggy*[2] fermecător. Pe chipurile lor minunate nu se vede nici cea mai mică emoție, deşi intuiesc că ochii întregului Anaheim Be întorc în această clipă spre ele, rugându-le parcă să salveze onoarea ținutului; sunt privite de asemenea şi cu mândrie patriotică, întemeiată pe convingerea că în toți munții şi canioanele lumii nu poate exista ceva mai presus de aceste două flori californiene. Ah, că frumoase mai sunt într-adevăr surorile Refugio şi Mercedes! În vinele lor nu curge zadarnic sângele curat al Castiliei, lucru despre care mama lor vorbeşte mereu, exprimându-şi totodată disprețul ei superior atât pentru tot felul de chipuri de culoare, cât şi pentru oamenii cu părul blond, adică pentru *yankee.*

Trupurile celor doua, Biicori sunt zvelte, mlădioase şi pline de taine neînțelese când se mişcă, aparent greoaie, dar atât de încântătoare, încât ori de câte ori vreun tânăr se apropie de ele, inima i se zbate în piept de dorința nemărturisită, inconştientă. Domnişoarele Refugio şi Mercedes împrăştie vraja în jurul lor, aşa cum magnoliile iradiază aromele îmbătătoare. Fețele lor sunt delicate, iar tenul străveziu, deşi rumenit de o roşeață uşoară asemenea reflexelor zorilor; ochii languroşi şi negri, plini de dulceață, cu priviri duioase şi nevinovate. Înfăşurate în faldurile *rebozos*-elor[3] de muselină, în *buggy*-ul presărat cu flori, stau acum pure, liniştite şi atât de frumoase, încât parcă nici ele nu-şi

[1] Aici, cu sensul: potrivit pentru o doamnă (lb. engl.).
[2] Un fel de cabrioletă, şaretă.
[3] Un fel de eşarfă.

dau seama de frumusețea lor. Orăşelul Anaheim priveşte la ele, le mănâncă din ochi, se mândreşte cu ele şi le iubeşte. Cum trebuie să arate acea Jenny, dacă şi aici vrea să învingă? „Saturday Weekly Review” scria, ce-i drept, că atunci când micuța Jenny urcă în vârful barei sprijinite pe umărul puternic al lui Orso, când stă agățată acolo sus, la capătul prăjinii, riscându-şi viața, şi îşi desface brațele ca un fluture, sub cupola circului se aşterne o tăcere adâncă; nu numai ochii, ci şi inimile urmăresc înfiorate fiecare mişcare a copilei minunate. „Cine a văzut-o o dată în vârful barei sau pe cal — încheie Saturday Review» — acela nu o va mai uita niciodată, deoarece nici cel mai mare pictor din lume, nici măcar domnul Harvey[1] din San Francisco, care a pictat Palace Hotel, n-ar fi în stare să picteze ceva asemănător”.

Tinerii sceptici sau îndrăgostiți de domnişoarele Bimpa susțin că asta-i o escrocherie, şarada urmând a se dezlega în ultimă instanță la spectacolul ce va avea loc seara. În acest timp, forfota din jurul cheului creşte cu fiecare clipă. Din barăcile lungi de lemn, care înconjură cupola de pânză a cheului, se aud răgetele leilor şi ale elefantului; papagalii agățați de cercurile prinse de pereții barăcilor, țipă asurzitor, maimuțele se balansează atârnate de propriile cozi sau imită publicul ținut la distanță de şnurul întins în jurul barăcilor. În sfârşit, din baraca principală iese o procesiune, al cărei scop este să ațâțe într-atât curiozitatea mulțimii, încât s-o lase încremenită. În fruntea procesiunii se află o căruță uriaşă, trasă de şase cai împodobiți cu penaje. Surugii în uniforma poştaşilor francezi mână caii din şa. În alte căruțe se află cuştile cu lei, iar în fiecare cuşcă, stă câte o *lady*[2] cu o ramură de măslin în mână. După prima căruță, păşeşte elefantul, acoperit cu un chilim, cu un turn în spate şi cu arcaşi în turn. Trâmbițele sună, tobele duruie, leii rag, bicele

---

[1] Artist plastic pe care nu l-am putut identifica în literatura de specialitate.

[2] Lady = doamnă (lb. engl.).

pleznesc, într-un cuvânt, întreaga caravană înaintează cu zgomot şi lărmuială. Dar nu numai atât; elefantul este urmat de o maşină cu un coş ca de locomotivă, asemănătoare cu o orgă, la care cântă o pereche, mai degrabă ţiuie şi şuieră cel mai drăcesc *Yankee Doodle*[1] naţional. Când şi când, perechea se opreşte mai mult, şi atunci din foale iese un fluierat obişnuit, ceea ce nu micşorează înflăcărarea mulţimii care, ascultând această melodie şuierată, nu-şi mai încape în piele de bucurie. Americanii strigă: ura! nemţii: *hoch!*[2] mexicanii: *evviva!* în timp ce indienii Cahuilla urlă de mulţumire ca nişte animale sălbatice muşcate de streche.

Mulţimea se buluceşte în urma căruţelor; locul din jurul cheului se goleşte, papagalii încetează să mai ţipe, iar maimuţele nu se mai dau de-a berbeleacul *The greatest attraction* nu ia parte la această procesiune. În căruţe nu se află nici directorul, „neîntrecutul mânuitor de bici”, nici „neînvinsul Orso”, nici Jenny, „îngerul diafan”. Toţi aceştia nu se arată până diseară, ca să facă o impresie cât mai profundă. Directorul stă într-una din barăci sau trece pe la casele de bilete, în care negrii lui îşi arată dinţii albi publicului — trece şi se înfurie *quand même*[3]; iar Orso şi Jenny tocmai fac repetiţie. Sub acoperişul de pânză al cheului domneşte liniştea şi obscuritatea. Băncile aşezate în amfiteatru sunt aproape cufundate în întuneric; ceva mai multă lumină se împrăştie de sus în arena aşternută cu nisip şi rumeguş. În lucirile cenuşii, cernute prin pânza cupolei, se vede aşteptând alături de parapetul circular un cal, lângă care nu se află nimeni. Gras şi cu spinarea netedă, se vede că se plictiseşte, se apără cu coada de muşte şi clatină, pe cât îi este posibil, din capul legat cu un frâu alb şi arcuit spre piept. Treptat, ochiul descoperă şi alte

---

[1] Vechi cântec popular nord-american, cântat de armatele revoluţionare în timpul războiului de independenţă (1775—1783), socotit astăzi drept imnul naţional neoficial al S.U.A.

[2] Încă (lb. germ.).

[3] În acelaşi timp (lb. fr.).

obiecte: pe jos, se află bara, în vârful căreia Orso o poartă de obicei pe Jenny, şi câteva inele lipite cu foiță, prin care va sări Jenny, dar toate acestea sunt aruncate de-a valma, întreaga arenă, luminată numai pe jumătate, şi cheul cufundat în întuneric făcând impresia unei aşezări părăsite cu ferestrele bătute în cuie demult. Şirurile de bănci, numai pe alocuri scăldate în lumină, seamănă cu nişte mormane uriaşe; calul care stă cu capul plecat nu înviorează deloc acest tablou.

Dar unde sunt Orso şi Jenny? Una dintre fâşiile de lumină ce se strecoară prin crăpături, în care se înalță şi se învârt rotocoale de praf, se aşterne ca o pată aurie pe băncile mai depărtate. Pata se mişcă în funcție de rotirea soarelui, luminând în cele din urma grupul alcătuit din Orso şi Jenny.

Orso stă pe spătarul băncii, iar Jenny lângă el. Fețişoara ei minunată este lipită de umărul atletului, iar brațul îi înconjoară gâtul şi se agață de umărul celălalt. Ochii fetiței sunt îndreptați în sus, ca şi când ar asculta cu luare-aminte cuvintele partenerului care, plecat asupra ei, dă din cap la răstimpuri, explicându-i parcă ceva. Cum stau aşa, unul lângă altul, ar putea fi luați drept o pereche de îndrăgostiți, dacă nu s-ar vedea că piciorușele lui Jenny, în tricot trandafiriu, neajungând până jos, se leagănă înainte şi înapoi cu o mişcare cu totul copilărească, ca şi când ar învârți roata olarului, iar ochii ei exprimă mai degrabă ascultarea atentă şi încordarea gândurilor decât alte simțăminte romantice. Pe de altă parte, trupul ei abia acum începe să prindă primele contururi de femeie. Jenny este încă un copil, dar atât de plin de farmec, încât fără să-l jignim pe domnul Harvey din San Francisco, care a pictat „Palace Hotel”, până şi lui i-ar fi fost greu să-şi imagineze ceva asemănător. Chipul ei delicat este de-a dreptul îngeresc; ochii albaştri, uriaşi, şi trişti, au o expresie adâncă, dulce, încrezătoare; sprâncenele negre se conturează cu o puritate neasemuită pe fruntea albă şi îngândurată parcă, pe care capul cânepiu, mătăsos, puțin zburlit, aruncă o umbră de care nu numai maestrul Harvey, ci şi

alt pictor, pe nume Rembrandt[1], nu s-ar ruşina. Fetița aminteşte în acelaşi timp de Cenuşăreasă şi de Gretchen[2], iar poziția tupilată trădează o fire temătoare, care are nevoie de ocrotire.

Această atitudine à la Greuze[3] distonează ciudat cu vestimentația de circ, compusă dintr-o fustiță scurtă de gaz, presărată cu paiete argintii, atât de scurtă, încât nu-i acoperă nici măcar genunchii, şi din maioul trandafiriu... Scăldată în fâşia de lumină aurie, pe fondul adânc şi întunecos, arată ca o apariție însorită şi transparentă, iar silueta-i zveltă contrastează puternic cu trupul aproape pătrat al flăcăului.

Orso, îmbrăcat într-un maiou de piele, pare de departe gol; aceeaşi rază de lumină îi scoate în evidență umerii dezvoltați neproporțional, pieptul prea bombat, abdomenul supt şi picioarele prea scurte față de lungimea trunchiului. Formele-i puternice par numai cioplite din topor. Are toate însuşirile unui atlet de circ, dezvoltate însă la asemenea proporții, încât fac din el aproape o caricatură, în plus, este şi urât. La răstimpuri, când îşi înalță capul, i se vede fața, ale cărei trăsături sunt într-adevăr regulate, poate chiar prea regulate, dar parcă împietrite şi parcă cioplite cu securea. Fruntea îngustă şi părul negru, ca o coamă de cal, moştenit desigur de la mama lui, o „squaw”[4], îi împrumută feței o expresie mohorâtă şi amenințătoare. Seamănă în acelaşi timp cu un taur şi cu un urs, întrunind în genere o forță înfricoşătoare, dar rea. Într-adevăr, nu e bun deloc.

Ori de câte ori trece Jenny pe lângă cuştile cailor, aceste

---

[1] Rembrandt Harmenszoon van Rijn zis Rembrandt (1606—1669) — pictor şi grafician olandez. Bogăția coloritului, ştiința clarobscurului şi impresia de viață a tablourilor l-au impus ca pe unul dintre cei mai mari pictori ai lumii.

[2] Eroină din povestea Hänsel şi Gretel de J. şi W. Grimm.

[3] Jean Baptiste Greuze (1725—1805) — pictor şi grafician francez; a pictat scene sentimentale de gen cu caracter moralizator şi portrete de femei şi copii.

[4] Femeile pieilor roşii.

creaturi cumsecade întorc capul şi privind-o cu ochi înțelegători, necheează încet, de parcă ar vrea să-i spună: *How do you do, darling?* [1] În schimb, când îl văd pe Orso, aproape că se închircesc de spaimă. Este închis în el, tăcut şi posomorât. Negrii domnului Hirsch, care sunt rândaşi, clovni, menestreli şi echilibrişti, nu-l pot suporta şi-i fac şicane ori de câte ori au ocazia, iar pentru că e metis[2], nu se tem de el şi-i arată în față disprețul lor. Directorul care, la drept vorbind, nu riscă prea mult pariind pe o sută de dolari pe el împotriva oricui ar vrea să-şi încerce puterile cu el, îl urăşte şi totodată se teme de el, dar aşa cum se teme un îmblânzitor de animale, spre exemplu, de leul pe care-l şfichiuieşte mereu cu biciul din te miri ce.

Procedează astfel şi pentru că domnul Hirsch socoteşte că dacă nu l-ar bate el pe băiat, l-ar bate acesta pe el; respectă deci principiul acelei creole[3] care se considera răsplătită când nu era bătută, bătaia însemnând întotdeauna o pedeapsă.

De la o vreme, Orso devenise totuşi mai bun, deoarece începuse s-o iubească foarte mult pe micuța Jenny. Cu un an în urmă, în timp ce Orso, care era şi supraveghetor de animale, curăța cuşca unei pume, fiara, scoțând o labă printre bare, l-a rănit grav la cap. Atunci atletul a intrat în cuşcă şi după lupta înfricoşătoare care a avut loc între el şi pumă, numai el a rămas în viață. Era totuşi hărtănit atât de rău, încât a leşinat, iar după aceea a bolit multă vreme, cu atât mai mult, cu cât directorul l-a mai şi biciuit pentru că-i frânsese pumei şira spinării. Pe când era bolnav, micuța Jenny l-a îngrijit cu multă duioşie, în lipsa altcuiva i-a bandajat rănile, iar în timpul liber i-a citit Biblia, o „carte bună”, în care se vorbea de iubirea aproapelui, de iertare şi de milă, într-un cuvânt, de lucruri despre care nu se discuta niciodată în circul domnului Hirsch. Orso, ascultând toate

---

[1] Ce mai faci, dragă? (lb. engl.).

[2] Persoană provenită din căsătoria a doi indivizi de rase diferite.

[3] Descendent al coloniştilor spanioli, portughezi sau francezi, născut în America latină ori în colonii.

acestea, a trudit îndelung cu mintea lui de indian şi, în cele din urmă, a ajuns la convingerea că dacă la circ ar fi cum scria în Biblie, ar fi şi el mai bun. S-a mai gândit că atunci nu l-ar mai bate nimeni şi poate că s-ar găsi cineva care să țină şi la el. Dar cine? Nu negrii şi nu domnul Hirsch, aşa că mai rămânea doar micuța Jenny, al cărei glăscior îi răsuna în urechi tot atât de dulce ca şi trilurile maucavisului[1].

Rezultatul acestor meditații a fost că într-o seară a izbucnit într-un plâns cu suspine, a început să-i sărute mâinile gingaşe micuței Jenny şi a îndrăgit-o foarte mult. De atunci, ori de câte ori fetița avea vreun număr de călărie în spectacolele de seară, el venea în arenă şi o urmărea cu privirea plină de grijă. Când îi ținea cercurile lipite cu hârtie, îi zâmbea, iar când se cânta: „Ah, moartea e aproape!" şi el o purta în vârful barei spre spaima tuturor spectatorilor, era înspăimântat el însuşi. Atunci ştia prea bine că dacă ea ar cădea, la circ n-ar mai rămâne nimeni din „cartea bună", aşa că nu-şi dezlipea o clipă privirile de la ea; prudența şi parcă timiditatea mişcărilor lui subliniau şi mai mult groaza spectacolului. După aceea, când erau chemați în arenă de furtuna de aplauze, intrau amândoi în fugă şi totdeauna o împingea pe ea în fața, ca să primească strigătele entuziaste ale publicului, în timp ce el mormăia de bucurie. Ea era singura ființă cu care era în stare să vorbească acest tânăr morocănos, numai în fața ei îşi deschidea sufletul. Orso ura circul şi pe domnul Hirsch care nu semăna deloc cu oamenii din „cartea bună". Îl atrăgea mereu ceva la marginea orizontului, spre păduri şi stepă. De câte ori se întâmpla ca circul ambulant să treacă în peregrinările lui printr-un ținut nelocuit, se stârneau în el instinctele lupului îmblânzit, care vede pădurea pentru prima dată. Această înclinare n-o moştenise probabil numai de la mama lui, fiindcă şi tatăl lui alb fusese un vânător care cutreiera stepa. Toate aceste dorințe i le împărtăşea micuței

---

[1] Sturz cântător

Jenny, povestindu-i totodată, cum se trăieşte într-o pustietate. Cele mai multe lucruri le intuia, deoarece aflase prea puțin de la vânătorii stepei, care veneau din când în când la circ, ca să-i aducă animale sălbatice domnului Hirsch, sau ispitiți de cei o sută de dolari pe care directorul îi oferea pentru înfrângerea lui Orso.

Micuța Jenny asculta de obicei aceste mărturisiri şi „vedenii" indiene, deschizându-şi larg ochii albaştri sau căzând pe gânduri. Pentru că Orso nu pleca niciodată singur prin locurile sălbatice. Ea îl însoțea întotdeauna şi se simțeau grozav de bine amândoi. În fiecare zi, vedeau ceva nou; în imaginația lor aveau deja o gospodărie rostuită, aşa că trebuiau să se gândească la toate.

Iată de ce acum, stau amândoi în fâşia de lumină şi discută, în loc să exerseze salturi noi. Calul aşteaptă în arenă şi se plictiseşte. Micuța Jenny, lipită de umărul lui Orso, aținteşte gânditoare golul dinainte, mişcă avan din picioruşe şi chibzuieşte în căpşorul ei cum o să fie în pustiul nelocuit, aruncând din vreme în vreme şi câte o întrebare, ca să afle şi mai desluşit cum o să fie.

— Şi unde o să stăm acolo? se interesează înălțându-şi ochii ia Orso.

— Acolo sunt o mulțime de stejari. Iei securea şi-ți faci o casă.

— *Well*[1], spune Jenny, dar înainte de a-ți face casă?

— Acolo este întotdeauna cald. *Grizzly-Killer* mi-a spus că e foarte cald.

Jenny începe să-şi mişte picioruşele şi mai repede în semn că dacă acolo e cald, altceva nu-şi mai doreşte nici ea; dar după o clipă, cade iarăşi pe gânduri. La circ are un câine preferat, care se numeşte domnul câine, şi un pisoi, domnul pisoi, aşa că vrea să hotărască ceva şi în legătură cu ei.

---

[1] Bine (lb. engl.).

— Dar pe domnul câine şi pe domnul pisoi îi luăm cu noi?

— Îi luăm, răspunde Orso şi mormăie de bucurie.

— Luăm şi „cartea bună”?

— O luăm! încuviinţă Orso şi mormăie şi mai tare.

— *Well,* ciripeşte fetiţa. Domnul pisoi o să prindă păsărele, şi domnul câine o să latre dacă cineva urât vrea să vină la noi; tu o să fii soţul, eu, soţia ta, iar ei să fie copiii noştri.

Orso este atât de fericit, încât nu mai poate nici măcar să mormăie, aşa că Jenny continuă:

— Şi acolo n-o să mai fie nici domnul Hirsch, nici circul, şi n-o să mai facem niciodată nimic, şi gata!... Ba nu! adaugă după o vreme: „cartea bună” zice că trebuie să muncim, aşa că din când în când, am sa mai sar printr-un cerc, prin două cercuri, prin trei sau chiar prin patru cercuri!

Se vede că Jenny nu-şi poate închipui munca altfel decât sărind prin cercuri.

După un răstimp, întreabă din nou:

— Orso, nu-i aşa,că eu o să fiu întotdeauna cu tine?

— Da, Jay, eu te iubesc foarte mult.

Faţa flăcăului se luminează, când îşi mărturiseşte dragostea, devine aproape frumoasă..

Cu toate acestea, nici el nu ştie prea bine cum iubeşte acest căpşor blond.

Aşa cum îşi iubeşte buldogul stăpâna. De altfel, este singura fiinţă la care ţine. Arată într-adevăr ca un balaur pe lângă ea, dar nici că-i pasă. Asta nu-i dă câtuşi de puţin de gândit.

— Jay, îi spune după o clipă, stai şi ascultă-mă.

Jenny care se ridicase în picioare, ca să se uite la cal, îngenunchează acum în faţa lui Orso şi, ca să nu piardă nici un cuvânt, îşi sprijină coatele pe genunchii lui, apoi, rezemându-şi bărbia în palme, începe să asculte cu ochii la el.

Tocmai atunci, însă, spre nenorocul copiilor, intră în circ artistul în mânuirea biciului; se afla într-o dispoziţie cum nu se poate mai proastă, deoarece repetiţia cu leul nu-i izbutise deloc.

Animalul cu părul rărit de bătrâneţe, care ar fi fost bucuros să-l lase o dată în pace, nu vrusese cu nici un chip să se arunce asupra dresorului, ascunzându-se în fundul cuştii de frica biciului. Directorul se gândea cu disperare că dacă leul nu-şi va schimba până seara această dispoziţie paşnică, atunci „recitalul în mânuirea biciului" avea să fie compromis, fiindcă a şfichiui un leu care-ţi întoarce spatele este totuna cu a începe să mănânci racul de la coadă.

Dispoziţia directorului se înrăutăţise şi mai mult când negrul care vindea bilete la paradis[1] îi spusese că indienii Cahuilla şi-au băut pesemne toţi banii câştigaţi la culesul viilor, deoarece vin într-adevăr foarte mulţi la casă, dar în loc de bani, îi oferă pentru bilete păturile, ştampilate cu literele U.S., sau soţiile, mai ales pe cele bătrâne. Faptul că indienii Cahuilla n-aveau bani, însemna o mare pierdere pentru artistul în mânuirea biciului. El conta pe o *crowded house*[2], iar fără paradis, nu putea fi vorba de *crowded house,* de aceea, directorul îşi dorea în această clipă ca toţi indienii să aibă un singur grumaz pe care el să-şi dea recitalul în faţa întregului Anaheim. Îşi face deci apariţia în circ destul de cătrănit şi văzând calul care nu făcea nimic, aşteptând cu o înfăţişare plictisită lângă parapetul arenei, îi vine să se dea de-a berbeleacul de furie. Unde pot să fie Orso şi Jenny? Ducându-şi mâinile streaşină Ia ochi, ca să nu-l orbească lumina ce pătrunde prin pânza cupolei, directorul se uită împrejur şi în curând îi observă în fâşia de lumină pe Orso şi pe Jenny, îngenuncheată şi cu coatele sprijinite pe genunchii lui. La asemenea privelişte, eliberează sfârcul biciului.

— Orso!

Dac-ar fi căzut trăsnetul între cei doi copii, n-ar fi produs o spaimă mai mare. Orso zvâcneşte drept în picioare şi începe să coboare-printre rândurile de banei cu mişcările precipitate ale

---

[1] Aici locurile cele mai depărtate, proaste, de sus.
[2] Casă aglomerată (lb. engleză); îmbulzeală la casa de bilete.

unui animal care, chemat de glasul stăpânului, se grăbeşte să vină la el; micuța Jenny îl urmează cu ochii larg deschişi, înfricoşați, ținându-se de capătul băncilor.

Intrând în arenă, Orso se opreşte lângă parapet, nouros şi tăcut. Razele cenuşii care se împrăştie de sus, îi luminează acum foarte bine trunchiul de Hercule aşezat pe picioarele-i scurte.

— Mai aproape! îl cheamă directorul cu glasul răguşit, în timp ce deocamdată sfârcul biciului înseamnă pe nisip mişcări amenințătoare, asemenea cozii unui tigru care pândeşte din ascunzătoare.

Orso înaintează câțiva paşi şi un timp se privesc amândoi în albul ochilor. Directorul este aidoma dresorului care, intrând în cuşcă, are intenția să biciuiască un animal periculos, pe care-l țintuieşte cu privirea.

Furia îi învinge totuşi prudență. Picioarele-i subțiri, în pantaloni din piele de elan şi cizme înalte de călărie, tremură sub el din cauza mâniei. Altminteri, e foarte posibil ca directorul să nu fie înfuriat numai pentru că cei doi copii pierdeau vremea. De sus, dintre bănci, Jenny se uita la amândoi, ca o căprioară la doi lei

— Hoodlum! [1] ... hingherule, jigodie anonimă! şopteşte directorul. Biciul descrise un cerc cu iuțeala fulgerului, şuieră, fâşâi şi lovi, Orso scânci încet şi se repezi un pas înainte dar a doua lovitură îl țintui locului, turnată de a treia, a patra, a zecea... Recitalul începuse, deşi spectatorii încă nu sosiseră. Brațul ridicat al marelui artist nu se mişca aproape deloc, doar pumnul i se răsucea ca piesa unei maşini prinsă într-un şurub, fiecare rotire fiind urmată de plesnetul sfârcului de mătase pe pielea lui Orso. Părea că, biciul, sau mai degrabă stucul lui, otrăvit, umplea tot spațiul dintre atlet şi directorul care, înflăcărându-se treptat, fusese cuprins de o adevărată furie artistică. Maestrul improviza pur şi simplu. Fulgerând prin aer,

[1] Tont, bleg, nătâng (lb. engl.).

lăsate două urme sângerânde pe grumazul atletului, pe care avea să le ascundă stratul de pudră.

În cele din urmă, Orso tăcu. Totuşi, după fiecare lovitură făcea un pas înainte, iar directorul unul înapoi. În acest fel, dădură ocol întregii-arene. Şi din nou directorul se retrase din arenă, asemenea dresorului din cuşcă, şi dispăru în sfârşit pe uşa ce ducea spre barăcile cailor... aidoma unui dresor.

La plecare, privirea i se opri asupra lui Jenny.

— Pe cal! strigă. Noi doi o să ne răfuim mai târziu.

Glasul nu apucase să i se stingă, când fustiţa albă se înălţa prin aer şi Jenny sări ca o maimuţă pe spinarea calului. Directorul dispăru după draperie, iar calul începu să galopeze în jurul arenei izbind din când în când cu copitele în parapet.

— Hei!hei! îl îndemna Jenny cu glăsciorul ei subţire, hei! hei! dar acel „hei! hei!" semăna mai degrabă cu nişte suspine. Calul alerga din ce în ce mai repede tropăind din copite şl înclinându-se tot mai mult spre interiorul arenei. Fetiţa, stând pe sa cu picioruşele lipite, părea că abia îl atinge, cu vârful degetelor; îşi ţinea echilibrul cu ajutorul braţelor goale, trandafirii, pe care le mişca repede în sus şi în jos; părul împins înapoi de curentul de aer şi fustiţa de gaz goneau parcă după această siluetă diafană care semăna cu o pasăre ce pluteşte prin văzduh.

— Hei! hei! mai strigă o dată, dar ochii i se umplură de lacrimi, aşa că fu nevoită să-şi dea capul pe spate, ca să vadă ceva; goana calului o îmbăta, şirurile de bănci, pereţii şi arena începură să se învârtă în jurai ei. Se clatină o dată, de două ori, şi căzu în sfârşit în braţele lui Orso.

— O, Orso! bietul de tine! hohoti copila.

— Ce ai, Jay? şopti băiatul. De ce plângi? Nu mai plânge, Jay! Nu mă doare prea tare, da...

Jenny îşi încolăci amândouă braţele de gâtul lui şi începu să-l sărute pe obraji. Tot trupul îi tremura de mila lui şi plângea cu sughiţuri.

— Orso, o, Orso! repeta, neputând să mai vorbească, iar brațele firave strângeau spasmodic gâtul băiatului. Dacă ea însăşi ar fi fost biciuită, n-ar fi putut plânge mai mult; aşa că în cele din urmă, Orso începu s-o îmbrățişeze şi s-o mângâie... Uitând de durere, o apucă de mâini şi o strânse la piept, iar nervii răscoliți de loviturile de bici îl făcură să simtă pentru prima dată că o iubeşte nu numai cum îşi iubeşte buldogul stăpâna. Respira repede, iar buzele începură să şoptească cu răsuflarea întretăiată:

— Nu mă mai doare nimic... Mă simt foarte bine când eşti lângă mine... O, Jenny! Jenny!

În acest timp, directorul inspecta barăcile de animale şi spumega de furie. În inima lui clocotea, gelozia. Văzuse fata în genunchi la picioarele lui Orso, iar de la o vreme fermecătoarea, copilă începuse, să trezească în el parcă germenii unor simțăminte josnice, insuficient dezvoltate încă. Acum îi bănuia pe, bieții, copii că se iubesc şi voia să se răzbune. Ar fi simțit o plăcere sălbatică dacă ar fi bătut-o, dacă ar fi bătut-o straşnic, şi nu-şi putea stăpâni această pornire. După o clipă, o chemă la el.

Jenny se smulse numaidecât din brațele atletului şi cât ai bate din palme dispăru pe uşa care da spre barăcile animalelor. Orso parcă era amețit, fiindcă în loc să se ducă după ea, porni cu paşi nesiguri spre o bancă şi aşezându-se, începu să răsufle adânc.

Între timp, fetița dădu buzna în baracă, dar nu observă pe nimeni, pentru că acolo era şi mai întuneric decât în arenă. De teama ca directorul să nu creadă că n-a venit imediat la porunca lui, chemă cu glas şoptit şi înfricoşat:

— Am venit, domnule, sunt aici!

În aceeaşi clipă, mina directorului o prinse de mânuță-i delicată, iar un glas răguşit rosti:

— *Come*[1]*!*

---

[1] Vino! (lb. engl.).

Furia şi țipetele lui ar fi înspăimântat-o mai puțin decât tăcerea în care o ducea spre garderoba circului. Aşa că se aplecă, spre înapoi şi, împotrivindu-se din răsputeri, repetă, cât putea de repede.

— *Mister* Hirsch, dragă domnule Hirsch! n-o să mai fac niciodată...

El însă o conduse cu forța într-o încăpere lungă, închisă, în care se afla magazia de costume, şi închise uşa cu cheia.

Jenny se aruncă în genunchi. Cu privirile ațintite la el, cu mâinile împreunate, tremurând ca frunza şi cu ochii plini de lacrimi, încercă să-l convingă s-o ierte; zadarnic, directorul luă cravaşa de pe perete şi-i porunci drept răspuns:

— Stai pe burtă!

Atunci se agăță cu disperare de picioarele lui, fiindcă aproape că murea de frică. Fiecare fibră tremura în ea ca o sârmă întinsă, dar degeaba îşi lipea buzele de carâmbii lustruiți ai cizmelor. Din contră, spaima şi rugămințile ei păreau să-l ațâțe şi mai mult. Înhățând-o de cordonul fustiței, o aruncă pe mormanul de rochii de pe masă, îi imobiliza într-o clipă picioarele şi începu s-o lovească.

— Orso! Orso! strigă fetița.

În aceeaşi clipă, uşa se cutremură din balamale, crăpă de sus până jos şi pe jumătate, împinsă de o forță uriaşă, se prăbuşi cu zgomot.

În spărtură, se ivi Orso.

Cravaşa scăpă din mâna directorului, iar pe față i se aşternu o paloare cadaverică, deoarece Orso arătă într-adevăr înfricoşător.

I se vedea numai albul ochilor, buzele groase erau acoperite de spumă, îşi ținea capul plecat ca un taur, tot timpul părând gata săi se repeadă înainte.

— Afară! răcni directorul, străduindu-se să-si ascundă astfel spaima.

Dar zăgazurile se rupseseră. Orso, de obicei ascultător ca un

câine la fiecare semn al stăpânului, de astă dată nu mai dădu înapoi, ci plecându-şi capul şi mai mult, înainta amenințător spre artistul în mânuirea biciului, întinzându-şi parcă cu forță muşchii de fier.

— *Help! Help!*[1] țipă artistul. Şi-l auziră.

Patru negri uriaşi se năpustiră înăuntru prin spărtura uşii şi se aruncară asupra lui Orso. Se încinse o luptă, înspăimântătoare, la care directorul privea clănțănind din dinți. Multă vreme se putea vedea doar o grămadă, învălmăşită de trupuri negre care se zvârcoleau convulsiv; în liniştea care se lăsase, se auzea uneori un geamăt, alteori un horcăit sau o răsuflare. În scurtă vreme însă, un negru, zvârlit de o forță supraomenească din masa informă, se legănă prin aer şi căzu lângă director, izbindu-se surd cu capul de duşumea; în curând, zbură al doilea, după care, în sfârşit, deasupra luptătorilor se înălță numai Orso, mai fioros decât înainte, însângerat şi cu părul vâlvoi în vârful capului. Genunchii îi mai apăsau încă pe cei doi negri leşinați. Apoi se ridică şi porni iarăşi spre director.

Artistul închise ochii.

În aceeaşi secundă, simți ca picioarele nu-i mai ating pământul, după aceea simți că zboară prin aer, iar mai târziu nu mai simți inimic, pentru că izbind cu tot trupul în jumătatea de uşă, se nărui fără simțire pe podea.

Orso se şterse şi se apropie de Jenny.

— Să mergem! rosti scurt.

O luă de mână şi ieşiră afară. Tot orăşelul urma procesiunea căruțelor şi maşinăria care cânta *Yankee Doodle,* aşa că în jurul circului nu mai era nimeni. Doar papagalii, legănându-se pe inele, umpleau văzduhul cu țipetele lor. Copiii mergeau mână în mână drept înainte spre capătul străzii, unde se vedea de departe câmpul nesfârşit de cactuşi. Treceau în tăcere pe lângă casele ascunse în umbra eucalipților; apoi trecură de abatorul

---

[1] Ajutor! Ajutor! (lb. engl.).

oraşului, pe lângă care dădeau târcoale mii de sturzi negri cu aripile roşii, săriră peste şanţul larg de irigaţie, intrară în păduricea, de portocali şi parcurgând-o, ajunseră printre cactuşi.

Aici începea pustiul.

Cât vedeai cu ochii, se înălţau tot mai sus pâlcuri ţepoase; frunzele răsucite, crescute din alte frunze, le tăiau drumul, agăţându-se de fustiţa lui Jenny. Câteodată, cactuşii erau atât de înalţi, încât copiii parcă se aflau într-o pădure în care nu mai putea să-i găsească nimeni. Mergeau, aşadar, cotind când la dreapta, când la stânga, vrând să se depărteze cât mai mult. În locurile unde piramidele de cactuşi erau mai joase, se vedeau hăt, la, marginea zării culmile albăstrii ale munţilor Santa Ana. Se îndreptau spre ei. Era foarte cald. Lăcuste cenuşii ţârâiau prin desişuri; razele soarelui se revărsau ca nişte torente peste pământul uscat, presărat cu adâncituri; frunzele ţepene ale cactuşilor păreau că se înmoaie de atâta căldură, iar florile erau moleşite şi pe jumătate ofilite. Copiii mergeau în tăcere, cufundaţi în gânduri. Tot ce-i înconjura era atât de nou, încât se lăsară curând în seama impresiilor pe care le încercau, uitând până şi de oboseală. Privirile fetiţei alergau de la un pâlc la altul, pentru ca iarăşi să se aţintească cercetător în mijlocul cactuşilor; la răstimpuri, îşi întreba încet tovarăşul:

— Orso, ăsta-i pustiul?

Cu toate acestea, pustiul nu părea să fie deşert; din tufe mai depărtate răsunau chemările potârnichilor, iar împrejur se auzeau tot felul de cloncănituri, ţâţâituri, molfăituri, într-un cuvânt, cele mai variate glasuri ale micilor fiinţe care trăiau prin cactuşi. Uneori se înălţau în zbor stoluri întregi de potârnichi; alergătoarele moţate fugeau pe jos pe picioarele lor lungi, veveriţele negre dispăreau în vizuinile lor din pământ la apropierea copiilor, iepurii o zbugheau în toate părţile; popândăii, stând pe labele dinapoi în faţa găurilor, semănau cu nişte fermieri nemţi în uşa caselor.

După ce îşi mai traseră sufletul vreo oră, copiii porniră mai departe, în curând, fetiței i se făcu sete, iar Orso, în care se trezise pesemne inventivitatea indienilor, se descurcă oferindu-i fructe de cafas, Erau o mulțime şi creşteau din aceleaşi frunze o dată cu florile. Ce-i drept, când le curățirii, se înțepară amândoi în acele subțiri ca nişte fire de păr, dar fructele le plăcură grozav. Gustul lor dulceag şi acru le astâmpără setea şi foamea. Pustiul îi hrănea, pe copii ca o mamă; întremându-se astfel, puteau să meargă mai departe. Cactuşii se înălțau tot mai sus, ca şi când creşteau unul din Capul celuilalt. Terenul pe care păşeau se ridica treptat, dar mereu. Se mai uitară o dată înapoi din vârful colinei şi zăriră nedesluşit în depărtare orăşelul Anaheim, care semăna cu un pâlc mare de copaci ce creşteau în stepa joasă. Nu se mai vedea nici urmă de circ. Merseră totuşi cu hotărâre ceasuri întregi spre munții care se desenau tot mai limpede. Împrejurimile începeau să-şi schimbe înfățişarea. Printre cactuşi, se vedeau tot felul de tufişuri, ba chiar şi copaci. Începeau poalele împădurite ale munților Santa Ana. Orso frânse un copăcel mai mic şi curățându-l de ramuri, îşi făcu din el o măciucă ce putea deveni o armă înfricoşătoare în mâinile lui. Instinctul de indian îi şoptea că în munți e mai bine să ai fie şi un simplu ciomag, decât să stai cu mâinile goale, cu atât mai mult că şi soarele începea să coboare spre apus. Discul lui uriaş se rostogolise până hăt dincolo de Anaheim şi se cufunda în ocean. În curând dispăru cu totul, lăsând în urmă o jarişte roşietică, auriu-portocalie, asemănătoare cu nişte fâşii lungi, întinse pe toată bolta cerului. Munții făceau ape-ape în aceste străluciri, cactuşii împrumutau diferite forme fantastice, aidoma oamenilor şi animalelor. Jenny se simțea obosită şi-i era somn, dar se grăbeau amândoi cât îi țineau, puterile să ajungă la munți, deşi nici ei nu prea ştiau de ce. Într-adevăr, în curând zăriră stâncile şi apropiindu-se de ele, descoperiră un pârâiaş. După ce se saturară de apă, porniră mai departe de-a lungul albiei. Stâncile, la început împrăştiate şi întrerupte, se transformară în ziduri

continui, apoi în pereți din ce în ce mai înalți, până când cei doi copii intrară în canion, adică în trecătoare.

Jariştea apusului se stinsese; întunericul se aşternea treptat peste pământ. Pe alocuri, acolo unde lianele treceau dintr-o parte în alta, alcătuind parcă nişte bolte deasupra pârâiaşului, era beznă de-a binelea şi locul părea fioros. Sus se mai auzea parcă freamătul copacilor pe care nu-i mai puteau vedea de jos. Orso înțelese că intraseră în adâncul pădurilor în care mişunau fiarele sălbatice. Din vreme în vreme, răsunau glasuri ciudate, iar după căderea nopții, auziră limpede hârâitul răguşit al râşilor, răcnetele pumei şi chelălăitul plângător al coioților.

— Ți-e frică, Jay? întrebă Orso.

— Nu! răspunse fetița.

Dar era foarte trudită şi nu putea să meargă mai departe, aşa că Orso o luă în brațe. Îşi continua drumul în speranța că va nimeri peste vreun pionier sau va ajunge la corturile mexicanilor. O dată sau de două ori avu senzația că vede lucind în depărtare ochii unui animal sălbatic. Ghemuind-o deci cu o mână la pieptul lui pe Jenny care dormea, înainta mai departe, strângând măciuca în cealaltă. Era şi el foarte obosit. Cu toată forța uriaşă, Jenny începea să-i pară grea, cu atât mai mult, cu cât o purta pe brațul stâng; dreapta voia s-o aibă liberă pentru apărare. Uneori se oprea să-şi mai tragă sufletul, apoi pornea mai departe. Deodată, încremeni locului şi ascultă cu luare-aminte. Parcă-i ajungea la urechi din depărtare clinchetul clopoțeilor pe care pionierii îi atârnă noaptea la gâtul vacilor ori al caprelor. Porni în grabă înainte şi ajunse curând la o cotitură a pârâiaşului. Clinchenitul clopoțeilor devenea tot mai limpede; în cele din urmă, i se adaugă lătratul unui câine. Acum Orso era sigur ca se apropie de o aşezare omenească. Era şi timpul; trudise din greu toată ziua şi începeau să-l lase puterile.

Trecu încă o cotitură şi zări o lumină; pe măsură ce înainta, ochi-i ageri începură să desluşească treptat focul, câinele care, legat pesemne de un copac, se smucea şi lătra, în sfârşit, omul

aşezat lângă bobotaie.

„Dă, Doamne, să fie un om din „cartea bună”, îşi spuse în gând”. Apoi se hotărî s-o trezească pe Jenny.

— Jay! o strigă, trezeşte-te, o să mâncăm.

— Ce-i asta? întrebă fetița. Unde suntem?

— În pustiu.

Jenny se trezi de-a binelea.

— Şi lumina aia ce e?

— Acolo locuieşte un om. O să mâncăm.

Bietul Orso era foarte flămând.

Se apropiară de foc. Câinele lătra tot mai înverşunat, iar bătrânul de lângă foc îşi duse mâna streaşină la ochi şi scrută întunericul. După o clipă, întrebă:

— Cine-i acolo?

— Noi suntem... răspunse Jenny cu glăsciorul ei subțire, şi ne este foarte foame.

— Apropiați-vă! le spuse bătrânul.

Ieşind de după pietroiul uriaş, care-i ascundea, veniră amândoi lângă foc, ținându-se de mână. Bătrânul se uită la ei cu priviri uluite; fără să vrea din gura lui se smulse strigătul:

— *What is that?*[1]

Fiindcă avea în față o privelişte care în sălbăticia munților Sau l a Ana putea să uluiască pe oricine. Şi Orso, şi Jenny erau îmbrăcați în costume de circ. Fermecătoarea fată, cu maioul ei trandafiriu şi fustița scurtă, apărând pe neaşteptate în lumina focului, arăta asemenea unui silf[2] fantastic. În spatele ei se afla un flăcăiandru cu umerii pătrați, îmbrăcat şi el întruni maiou sub care i se vedeau muşchii ca nodurile unui stejar.

Bătrânul pionier privea la ei cu ochii holbați.

— Cine sunteți voi? îi întrebă.

Micuța fată, contând se vede mai mult pe puterea ei de

---

[1] Cei asta? (Ib. engl.).

[2] În mitologia popoarelor germanice, duh aerian, foarte agil, care, împreună cu o silfidă, întruchipa elementul aerului.

convingere decât pe a însoțitorului ei, începu să ciripească;

— Noi suntem de la circ, dragă domnule! Domnul Hirsch l-a bătut rău pe Orso, şi pe urmă a vrut să mă bată şi pe mine, aşa că Orso nu l-a lăsat şi l-a bătut pe domnul Hirsch şi pe cei patru negrit după care am fugit în pustiu; am mers mult printre cactuşi, şi Orso m-a dus în brațe, apoi am ajuns aici, şi ne este tare foame

Fața bătrânului singuratic se lumina treptat; îşi odihni privirile încărcate de o bunătate părintească asupra fermecătoarei copile, care se grăbea de parcă voia să mărturisească totul dintr-u răsuflare.

— Cum te cheamă, micuțo? o întrebă.

— Jenny.

— Deci, *welcome*[1] Jenny! şi tu, Orso! Eu văd atât de rar oameni... Jenny, vino la mine.

Fără să stea prea mult pe gânduri, fetița îi încolăci gâtul cu brațele şi-l sărută din toată inima. I se părea că trebuie să fie din „cartea bună”.

— Da domnu' Hirsch n-o să ne găsească aici? se interesă ea dezlipindu-şi gurița roşie de fața ofilită a colonistului.

— O să găsească nişte gloanțe! o linişti bătrânul. Ziceți că vă e foame?

— O, rău de tot!

Colonistul dădu cenuşa la o parte şi scoase la iveală o pulpă de elan, al cărei miros se împrăştie împrejur. După care se aşezară să mănânce.

Era o noapte splendidă; sus pe cer, deasupra trecătorii, se ridicase luna, în desişuri începură să triluiască dulce, maucavişii; focul trosnea vesel, iar Orso începu să mormăie de bucurie. Şi el, şi fata mâncau pe întrecute; numai bătrânul singuratic nu putea să mănânce şi nu se ştie de ce, uitându-se la micuța Jenny, avea lacrimi în ochi.

---

[1] Bine ai venit (lb. engl.).

Poate pentru că fusese şi el tată mai demult, sau poate pentru că vedea atât de rar oameni în pustietatea munţilor. Şi de atunci, aceşti trei oameni îşi duc viaţa împreunai

Sachem

Cuvânt înainte

Un cercetător cu mari merite în reconsiderarea operei lui H. Sienkiewicz din perspective contemporane, Samuel Sandler, a încercat să demonstreze, într-un volum dedicat în exclusivitate „aventurii indiene” a autorului, şi a izbutit, că Sachem *este cea mai bună nuvelă din seria „americană”. Mai caustică aici, ironia subţiază până la dispariţie intruziunile sentimentaliste care grevează celelalte naraţiuni cu subiecte inspirate din prelungitul voiaj în Lumea Nouă. Nuvela reprezintă contribuţia lui Sienkiewicz la dezbaterea care s-a consumat în presa polonă îndelungă vreme cu privire la similitudinile existente între situaţia indienilor din America şi cea a polonezilor de sub stăpânirea prusiană; similitudini cu valoare de avertisment. Discuţia a fost începută de articolul* Polonezii şi indienii, *publicat de istoricul L. Povidaj în 1864 în „Dziennik Literacki” de la Lwów, întrunind mai apoi şi colaborarea unor scriitori de prestigiu — M. Konopnicka,* Sclavus saltans; *C.K. Norwid,* Munca *ş.a. Pe fundalul unor conştiinţe sensibilizate, prin urmare, Sienkiewicz scrie şi el, la sfârşitul lunii februarie 1883,* Sachem, *în care reformulează idei exprimate mai demult într-o corespondenţă de la începutul călătoriei în America. Nuvela va apărea în periodicele „Gzas” (2 martie) şi „Słowo” (28 mai), în sumarul unui volum fiind introdusă în 1889. Socotită mult timp mai ales drept o producţie exotică, s-a impus-treptat printre creaţiile reprezentative ale nuvelisticii sienkiewiczene. În presa românească a apărut de câteva ori, prima dată în 1901, în „Foaia populară” (nr. 9, p. 5—7; nr. 10, p. 7—10), în traducerea lui Hei. I. Del.*

ÎN ORAŞUL Antylopa, aşezat pe malul râului cu acelaşi nume, în statul Texas, se grăbeau cu mic, cu mare la spectacolul circului. Emoţia locuitorilor întrecuse măsura obişnuită, deoarece de la înfiinţarea oraşului era pentru, prima dată când

venea aici un circ cu dansatoare, cântăreți şi echilibrişti. Oraşul nu era prea vechi. Cu cincisprezece ani în urmă, în acest loc nu se afla nici o casă, iar prin împrejurimi nu se pomenea picior de alb. În schimb, în furca râului, chiar acolo unde se află acum Antylopa, se înălța o aşezare a indienilor, numită Chiavatta. Era reşedința Şerpilor Negri, care la vremea lor le-au dat atât de furcă coloniilor nemțeşti din vecinătate — Berlin, Gründenau şi Harmonia — încât acestea n-au mai putut să reziste. E drept că indienii nu-şi apărau decât teritoriul lor, pe care guvernul statului Texas li-l oferise în veşnică folosință prin cele mai solemne tratate; dar ce putea să-i intereseze asta pe coloniştii din Berlin, Gründenau şi Harmonia? Sigur că ei le luau Şerpilor Negri pământul apa şi aerul, în schimb, aduceau aici civilizația; aşa că pieile roşii îşi arătau recunoştința în felul lor, adică luându-le scalpurile. Asemenea stare de lucruri nu putea să dureze. Prin urmare, coloniştii din Berlin, Gründenau şi Harmonia s-au adunat într-o noapte cu lună în număr mare, vreo patru sute, şi chemându-i în ajutor pe mexicanii din La Ora, au atacat Chiavatta cufundată în somn. Triumful acestei cauze demne a fost deplin. Chiavatta a fost arsă, iar locuitorii fără deosebire de vârstă şi sex au fost ucişi până la cel din urmă. Au scăpat doar mici grupuri de războinici care erau plecați la vânătoare. Din toată aşezarea, nu s-a salvat nimeni, mai ales pentru că era plasată în furca râului care, cum se întâmpla de obicei primăvara, se revărsase, înconjurând locul cu ape de netrecut. Aceeaşi situare în furca râului, care i-a pierdut pe indieni, le-a plăcut nemților. Era rău să fugi de aici, în schimb, te puteai apăra foarte bine. Datorită acestei convingeri, din Berlin, Gründenau şi Harmonia a început imediat emigrarea în furca râului, unde într-un timp record, în locul vechii Chiavatta, a apărut civilizata Antylopa. După numai cinci ani, număra cinci mii de locuitori.

În al şaselea an, în cealaltă parte a furcii, s-au găsit zăcăminte de argint viu, a căror exploatare a dublat numărul

locuitorilor. În al şaptelea an, în puterea legii *Lynch*[1], au fost spânzurați în piața oraşului ultimii nouăsprezece războinici din tribul Şerpilor Negri, prinşi în Pădurea Morților din apropiere — iar de atunci nimic n-a mai stat în calea dezvoltării Antylopei. În oraş, se tipăreau două „Tagblatt”-uri şi o „Montagsrevue”. Calea ferată o unea cu Rio del Norte şi San Antonio; pe Opuncia-Gasse se înălțau trei şcoli, dintre care una de studii superioare. În piața în care fuseseră spânzurați ultimii Şerpi Negii, s-a construit o instituție filantropică; în biserici, pastorii predicau în fiecare duminecă dragostea de semeni, respectarea proprietății altuia şi alte virtuți necesare unei societăți civilizate; un conferențiar în trecere ținuse o dată la Capitol chiar o prelegere *Despre drepturile popoarelor.*

Locuitorii mai bogați vorbeau de nevoia înființării unei universități, care avea să fie sprijinită şi de guvernul statului. Aşa că locuitorilor le mergea bine. Comerțul cu argint viu, portocale, orz şi vin le aducea venituri considerabile. Erau cinstiți, gospodari vrednici, sistematici şi graşi. Dacă cineva ar fi vizitat mai târziu Antylopa, când numărul locuitorilor crescuse la peste zece mii, n-ar fi recunoscut, în negustorii din oraş, pe luptătorii nemiloşi care arseseră Chiavatta cu cincisprezece ani în urmă îşi petreceau toată ziua prin prăvălii, ateliere, birouri, iar seara tăifăsuiau în berăria „Soarele de aur”, de pe strada Şerpilor cu clopoței. Ascultând aceste glasuri calme şi guturale, aceste: *Mahlzeit! Mahlzeit!*[2] aceste flegmatice: *Nun ja wissen Sie, Herr Müller is das aber möglich?*[3], zgomotul halbelor ciocnite, gâlgâitul berii şi plescăiturile spumei vărsate pe podea, văzând liniştea, încetineala, şi privind la aceste fețe de filistini, îngălate de grăsime, la aceşti ochi albicioşi, puteai să crezi că te afli în nu ştiu care berărie din Berlin sau din München în nici un caz pe ce

---

[1] Charles Lynch, proprietar de sclavi şi magistrat din statul Virgini», care a încurajat practica uciderii fără judecată a negrilor.

[2] Poftă bună (lb. germ.).

[3] Cum, domnule Müller, e posibil? (lb. germ.).

cenuşa Chiavattei. În oraş, însă, totul era, *ganz gemutlich*[1] şi nu se mai gândea nimeni la cenuşă. În acea seară, lumea se grăbea la circ mai întâi pentru că, după o muncă grea, distracția este un lucru pe cât de cuvenit, pe atât de plăcut, iar în al doilea rând, fiindcă locuitorii erau mândri de venirea lui. Se ştie doar că circurile ambulante, nu se opresc în orice târguşoare, aşa că venirea trupei lui Hon. M. Dean confirma întrucâtva măreția şi importanța Antylopei. Mai exista însă şi al treilea motiv, poate cel mai însemnat, al curiozității tuturor.

Numărul doi din program anunța cele ce urmează: „Plimbarea pe sârma întinsă la o înălțime de cincisprezece picioare[2] (cu acompaniament muzical) va fi executată de renumitul gimnast Vulturul Roşu, sachemul (căpetenia) Şerpilor Negri, ultimul urmaş din seminția regilor şi ultimul din trib: 1) Plimbare pe sârmă. 2) Salturile antilopei. 3) Dansul şi cântecul morții". Dacă acest sachem putea să stârnească undeva cea mai mare tulburare, apoi aceasta putea să se întâmple numai la Antylopa; mai mult ca oriunde. Hon. M. Dean povestea la „Soarele de aur" că în urmă cu cincisprezece ani, în trecere prin Santa Fe, a găsit la Planos de Tornado un indian bătrân pe moarte cu un băiat de zece ani. Bătrânul a murit într-adevăr din cauza rănilor şi a epuizării, dar înainte de a muri, i-a povestit că flăcăiandrul era fiul sachemului ucis al Şerpilor Negri şi urmaşul lui la conducerea tribului. Trupa l-a adăpostit pe bietul orfan care cu vremea a devenit primul ei acrobat. De altfel, Hon. M. Dean afla abia aici, la „Soarele de aur", că Antylopa era Chiavatta de odinioară şi că vestitul echilibrist avea să-şi arate îndemânarea pe mormintele părinților săi. Această veste îl bucura pe director, deoarece acum putea să meargă la sigur cu *great attraction*[3], numai să ştie să exploateze cât mai bine

---

[1] Foarte bine (lb. germ.).

[2] Veche unitate de măsură egală cu aproximativ o treime dintr-un metru; se foloseşte şi azi de către unele popoare.

[3] Marea atracție (lb. engl.).

efectele. Se înțelege că filistinii din Antylopa se îmbulzeau la circ ca să le arate soțiilor şi fiilor aduşi din Europa, care nu văzuseră în viața lor un indian, pe ultimul vlăstar al Şerpilor Negii şi să le spună: „Priviți, aşa erau războinicii pe care i-am exterminat cu cincisprezece ani în urmă”. *Ach, Herr Jeh!*[1] E foarte plăcut să auzi asemenea exclamații de admirație din gura lui Amalchen şi a „micului Fryc. De aceea, în tot oraşul se repeta întruna: Sachem, sachem!

Încă de dimineață, copiii priveau prin crăpăturile scândurilor cu fețe curioase şi înspăimântate totodată, în timp ce băiețandrii, însuflețiți de spiritul războinic, mărşăluiau amenințător întorcându-se de la şcoală, nici ei nu ştiau prea bine de ce. Este ora opt seara. O noapte minunată, senină, înstelată. Adierile din afara oraşului aduc aromele crângurilor de portocali, care se amestecă aici cu mirosul orzului germinat, folosit la fermentarea berii. Circul împrăştie o mare de lumină. Torțe uriaşe de smoală, înfipte la intrarea principală, ard fumegând. Adieri uşoare clatină dârele de fum şi flăcările strălucitoare care luminează contururile întunecate. Pe locurile de trecere dintre şirurile de bănci goale, încep să tropăie paşii oamenilor, şi în curând masa întunecată, mişcătoare, acoperă totul de sus până jos. Sub cupola circului e lumină ca ziua, deoarece cu toate că nu izbutiseră să tragă până aici țevile de gaz, candelabrul uriaş, alcătuit din cincizeci de lămpi cu petrol, scaldă arena şi pe spectatori în torente de lumină, în aceste străluciri, se văd capetele dolofane ale amatorilor de bere, date pe spate, ca să nu apese guşile arătoase, chipuri tinere de femei şi gurițele frumoase şi uimite ale copiilor, ai căror ochi mai să iasă din orbite de curiozitate, în definitiv, toți spectatorii au o înfățişare curioasă, mulțumită şi nu prea expresivă, cum se întâmplă de obicei cu publicul de la circ. În timp ce discută sau

---

[1] Aici, cu sensul unei exclamații: Ah, draga Doamne! (lb. germ.).

cer: *Frisch Wasser! Frisch Bier!*[1] aşteaptă cu toţii nerăbdători începerea spectacolului. În sfârşit, răsună clopoţelul, apar şase supraveghetori în cizme strălucitoare şi se aşeză pe două rânduri la intrarea în arenă dinspre barăcile cailor. Printre aceste rânduri năvăleşte un cal dezlănţuit, fără zăbală şi fără şa, iar pe el ceva ca un nor de muselină, panglici şi tul. E dansatoarea Lina. Îşi începe numărul în acompaniamentul muzicii. Lina este atât de frumoasă, încât tânăra Mathilde, fiica fabricantului de bere de pe Opuncia-Gasse, neliniştită, se apleacă la urechea, tânărului băcan Floss, de pe aceeaşi stradă, şi-l întreabă în şoaptă dacă o mai iubeşte. În acest timp, calul galopează şi răsuflă ca o locomotivă, bicele plesnesc, cei câţiva clovni care intraseră îndată după dansatoare, ţipă şi îşi trag palme, dansatoarea trece ca fulgerul; răsună strigăte de bravo. Ce spectacol splendid! Dar primul număr se sfârşeşte repede. Urmează al doilea număr. Cuvântul sachem! sachem! trece din gură în gură printre spectatori. Nimeni nu mai acordă vreo atenţie clovnilor care continuă să se pălmuiască. În timp ce ei se maimuţăresc, supraveghetorii aduc caprele de lemn, înalte de peste zece picioare, şi le aşază în două extremităţi opuse ale arenei. Orchestra nu mai cântă *Yankee Doodle*[2], ci aria lugubră a Comandorului din *Don Juan*[3]; se întinde sârma între cele două suporturi. Brusc, un snop de artificii izbucneşte dinspre intrare şi scaldă întreaga arenă într-o lumină sângerie. Acum trebuie să-şi facă apariţia fiorosul sachem, ultimul descendent al Şerpilor Negri. Dar ce-i asta?... În locul lui sachem se arată directorul trupei, Hon. M. Dean. Se înclină în faţa publicului şi începe să vorbească. Îi revine onoarea de a-i ruga pe „amabilii şi

---

[1] Apă rece! bere rece! (lb. germ.).

[2] Vechi cântec popular nord-american, cântat de armatele revoluţionare în timpul războiului de independenţă (1775—1783), socotit astăzi drept imnul naţional neoficial al S.U.A.

[3] Don Juan — personaj legendar de origine spaniolă, renumit ca un seducător crud şi orgolios faţă de victimele sale. A inspirat pe scriitori (Tirso de Molina, Molière) şi muzicieni (Mozart).

stimații gentlemeni, ca şi pe frumoasele şi nu mai puțin stimatele *ladies*[1], să păstreze o linişte adâncă şi să nu aplaude, deoarece conducătorul este peste măsură de surescitat şi mult mai sălbatic decât de obicei”. Aceste cuvinte produc o impresie puternică şi, lucru ciudat, aceiaşi *honoratiores*[2] ai Antylopei, care dăduseră foc Chiavattei cu cincisprezece ani în urmă, încearcă acum un simțământ foarte neplăcut. La intrare, mulțimea de oameni, care nu puteau pătrunde înăuntru sau n-aveau bani pentru bilete, se uită la căruțele trupei şi mai ales la draperia de pânză de la uşa uriaşă, pe care este pictată lupta albilor cu pieile roşii. În momentele în care draperia se dă la o parte, se vede interiorul luminat al bufetului cu sutele de halbe de sticlă pe mese. Dar uite că draperia se trage definitiv şi mulțimea intră. Cu o clipă înainte, în timp ce frumoasa Lina îşi executa săriturile pe cal, se bucurau că stau atât de aproape de parapet, de unde puteau să vadă totul foarte bine, iar acum privesc cu oarecare nostalgie spre locurile mai depărtate, de sus, şi împotriva legilor fizicii, găsesc că mai jos zăpuşeala este mai mare.

Mai ține oare minte ceva acest sachem? E adevărat că a crescut de mic în trupa lui Hon. M. Dean, alcătuită în cea mai mare parte din nemți. Să nu fi uitat oare? Părea imposibil. Ambianța şi cei cincisprezece ani de când era acrobat la circ, de când făcea giumbuşlucuri şi stârnea aplauzele publicului să nu-şi fi spus oare cuvântul?

Chiavatta, Chiavatta! Bine, dar nici ei, nemții, nu mai stau pe pământurile lor, în țară, şi nu se mai gândesc la ea decât atâta cât le îngăduie interesele. În primul rând, trebuie să mănânce şi să bea. Acest adevăr trebuie să-l ştie tot atât de bine orice filistin, ca şi ultimul dintre Şerpii Negri.

Asemenea reflecții sunt întrerupte deodată de un şuier

---

[1] Ladyes = doamnele (lb. engl.).
[2] Distinşi, persoane de vază, stimați (lb. lat.).

puternic dinspre barăcile cailor şi în arenă apare sachemul aşteptat cu atâta nelinişte. Un murmur scurt străbate mulţimea: „El este! El este!” apoi se aşterne tăcerea. Doar la intrare sâsâie focul bengal care arde mereu. Toate privirile se îndreaptă spre silueta căpeteniei care îşi va arăta talentul sub cupola circului pe mormintele părinţilor. Indianul merită într-adevăr să fie privit. Pare mândru că un rege. Mantia de hermină albă, însemnul căpeteniei, îi acoperă statura mândră şi atât de sălbatică, încât aminteşte de un jaguar nu prea bine îmblânzit. Figura tăiată parcă în aramă, seamănă cu capul unui vultur, iar ochii răspândesc luciri reci, adevăraţi ochi de indian, liniştiţi, chipurile indiferenţi, dar ameninţători. Îşi plimbă privirile pe deasupra celor adunaţi, căutându-şi parcă victima. De altfel, este înarmat din cap până-n picioare. Pe cap i se mişcă penele, la cingătoare are înfipte toporul şi cuţitul de scalpat, numai în mină, în loc de arc, ţine o bară lungă, care-i slujeşte la menţinerea echilibrului când merge pe sârmă. Oprindu-se la mijlocul scenei, lansează deodată strigătul de război. *Herr Gott!*[1] e strigătul Şerpilor Negri. Cei care au ars Chiavatta, ţin bine minte acest urlet înfiorător; e totuşi de neînţeles că ei, care nu s-au temut atunci de o mie de războinici ce urlau la fel, transpiră acum în faţa unuia singur. Dar iată că directorul se apropie de căpetenie şi-i vorbeşte, vrând parcă s-o împace şi s-o liniştească. Animalul sălbatic simte zăbala, şi îndemnul dă rezultate, deoarece după o clipă sachem se balansează pe sârmă. Păşeşte înainte cu ochii aţintiţi la candelabru. Sârma se îndoaie destul de mult; câteodată nu se mai vede deloc, şi atunci indianul pare suspendat în aer. Parcă urcă, măi face câţiva paşi înainte, apoi se retrage şi iarăşi înaintează, ţinându-şi echilibrul. Braţele întinse, acoperite de mantie, arată ca nişte aripi uriaşe. Se clatină!… cade! ba nu! Aplauze scurte răpăie ca o vijelie şi tac brusc. Faţa căpeteniei devine tot mai ameninţătoare. În privirea

---

[1] Doamne, Dumnezeule! (lb. germ.).

lui pironită pe lămpile cu petrol fulgeră sclipiri înfricoşătoare. Spectatorii sunt cuprinşi de teamă, dar nimeni nu întrerupe liniştea, în acest timp, sachem se apropie de celălalt capăt al sârmei; se opreşte şi pe neaşteptate din gura lui se smulge cântecul de război.

Mai mare mirarea! Căpetenia cânta în limba germană, lucru nu prea greu de înțeles; mai mult ca sigur că uitase graiul Şerpilor Negri. Altminteri, nimeni nu bagă de seamă. Ascultă cu toții cântecul care devine din ce în ce mai puternic. Este pe jumătate cântec, pe jumătate o chemare nespus de dureroasă, sălbatică şi răguşită, plini de accente dure.

Se aud cuvintele următoare: *„După marile ploi, cinci sute de războinici ieşeau în fiecare an din Chiavatta şi porneau pe cărările războiului sau la marile vânători de primăvară. Când se întorceau din luptă, adunau scalpuri; când reveneau de la vânătoare, aduceau carne şi piei de bivol, iar nevestele îi întâmpinau cu bucurie şi dănțuiau în cinstea Marelui Spirit.*

Chiavatta era fericită! Nevestele trebăluiau în wigwamuri, copiii deveneau fete frumoase şi războinici viteji. Războinicii mureau pe câmpul de glorie şi se duceau să vâneze cu spiritele părinților în Munții de Argint. Topoarele lor nu se mânjeau niciodată cu sângele femeilor şi al copiilor, fiindcă războinicii Chiavattei erau bărbați vrednici, Chiavatta era puternică. Până când au venit fețele palide de dincolo de mările îndepărtate şi au dat foc Chiavattei. Războinicii palizi nu i-au învins pe Şerpii Negri în luptă, ci s-au furişat noaptea ca şacalii şi cuțitele lor s-au împlântat în piepturile femeilor, copiilor şi bărbaților adormiți.

Şi a pierit Chiavatta, fiindcă în locul ei albii şi-au ridicat wigwamurile lor de piatră. Tribul ucis şi Chiavatta nimicită strigă răzbunare”.

Glasul căpeteniei răsună răguşit. Acum, balansându-se pe sârmă, pare un arhanghel roşu al răzbunării, care se înalță peste capetele mulțimii de oameni. Până şi directorul este neliniştit. Domneşte o linişte de moarte. Căpetenia îşi continuă cântecul:

„Din tot tribul, a rămas în viață un singur copil. Era mic şi slab, dar a jurat spiritului pământului că se va răzbuna. Că va vedea cadavrele bărbaților albi, ale nevestelor şi ale copiilor... o mare de sânge!...” Ultimele cuvinte sunt un muget de turbare. Printre spectatori se iscă murmure scurte asemenea răbufnirilor viforniței. Mii de întrebări fără răspuns se îmbulzesc în mintea lor. Ce vrea să facă acest tigru furios? Ce vesteşte? Cum se va răzbuna? El, de unul singur? Să mai rămână aici, sau să dea bir cu fugiții! Să se apere, dar cum? *Was ist das? Was ist das?*[1] răsună glasurile înfricoşate ale femeilor. Deodată, din pieptul căpeteniei se smulge un urlet neomenesc, se balansează mai mult, sare pe capra de lemn de sub candelabru şi înalță bara. Un gând înspăimântător străbate mințile ca un fulger: vrea să spargă candelabrul şi să dea foc la circ cu petrolul aprins. Din piepturile spectatorilor se smulge un strigăt. Dar ce-i asta? Din arena se strigă: Stai! Opreşte-te!... Căpetenia nu mai este! sărise jos şi dispăruse. N-a dat foc la circ? Unde a pierit? Uite-l că iese, iese iarăşi, gâfâind, obosit, groaznic. În mână ține o farfurie de tinichea, pe care o întinde spre oameni, spunând pe un ton rugător: *Was gefällig für den letzten der Schwarzen Schlangen!*[2]... Asistența răsuflă uşurată. Aşadar, toate acestea erau în program, nu era vorba decât de o scamatorie a directorului, de un efect? Îl răsplătesc cu toții, care cu o jumătate de dolar, care cu un dolar întreg... Cum pot să se arate zgârciți cu ultima mlădiță a Şerpilor Negri? Aici, la Antylopa, pe cenuşa Chiavattei! Sunt totuşi oameni cu suflet bun.

După spectacol, sachem bea bere şi mânca piroşte la „Soarele de aur”. Se vede că ambianța îşi spunea cuvântul. Îşi câştigase o mare popularitate la Antylopa, îndeosebi printre femei. Se bârfea chiar că...

---

[1] Ce înseamnă asta? (lb. germ.).
[2] Aici: Ce vă lasă inima pentru ultimul dintre Şerpii Negri! (lb. germ.).

Lector: OLGA JORA
Tehnoredactor: ELENA DINULESCU
Bun de tipar: 21 mai 1987
Coli de tipar: 40 + 16 planşe of set
Corn. nr. 60.563
Combinatul poligrafic „Casa Scânteii,
Piaţa Scânteii, nr. l, Bucureşti,
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA